Adriaan de Mérival

Allard Pierson

bron
Allard Pierson, *Adriaan de Mérival*. D.A. Thieme, Arnhem 1866 (3 delen)

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/pier003adri01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

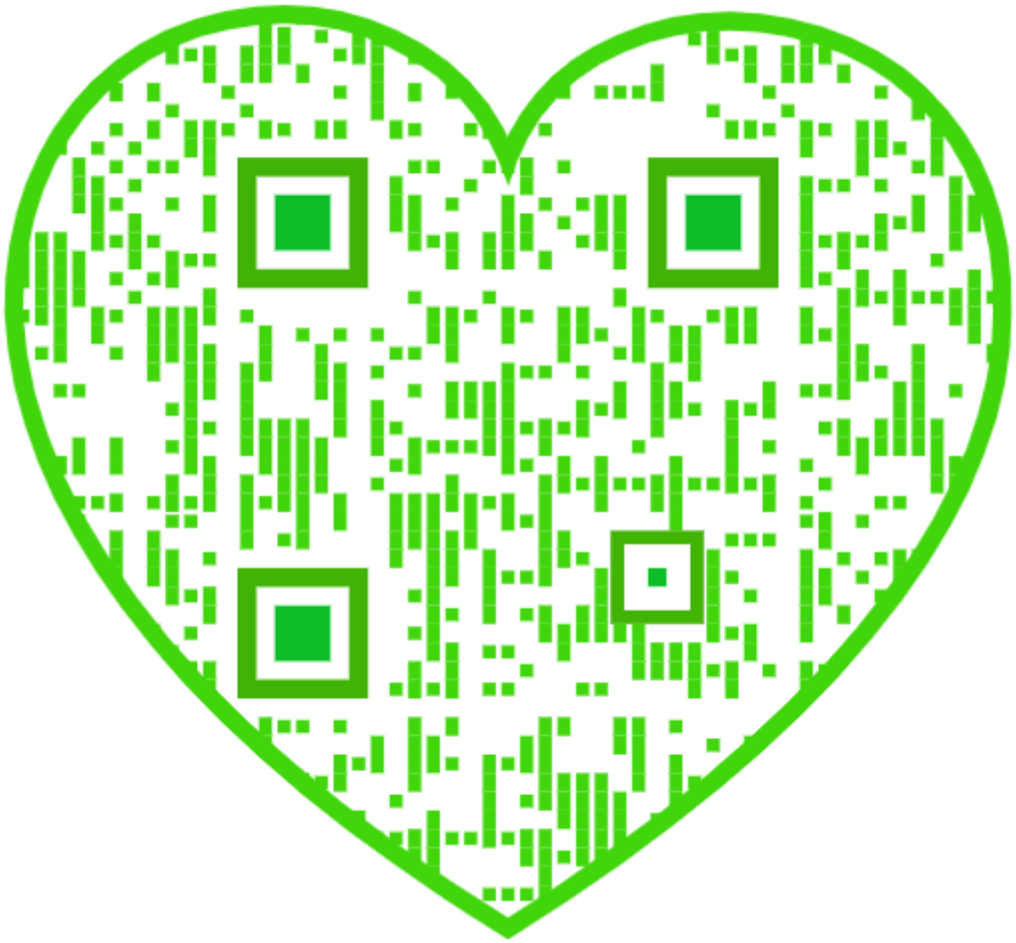

[Eerste deel]

[Voorwoord]

Ware het niet, dat ik juist beducht ben voor een vergelijking van mijn boek met het engelsche werk, dat dien titel voert, ik zou den lezer willen zeggen: ziehier mijne Scenes of clerical life.

Het is weldra tien jaren geleden, dat ik mijn Pastorie in den Vreemde heb uitgegeven, waarvan destijds de voorrede had kunnen zijn: 1854-1857 (kerkelijke bediening te Leuven).

Liefhebbers van parallelen zouden, wellicht niet geheel ten onrechte, kunnen beweren, dat de voorrede van mijn Adriaan de Mérival evenzeer in cijferschrift kan worden gesteld; op deze wijze: 1857-1865 (kerkelijke bediening te Rotterdam).

Het dubbele stel getallen zou dan de bron aanwijzen, waaruit, beide keeren, de romantische ader bij mij ontsprongen is: en ik, voor mij, zou er bij gedachtig zijn aan, of, liever nog, hopen op Schillers bekenden regel:

‘Wat..... in het lied zal leven,
Moet in 't leven zelf eerst ondergaan’.

Dus weder een zoogenaamd godsdienstige roman?

Er valt veel tegen het g e n r e te zeggen.
Misschien ook hebben de Franschen gelijk, en is ieder g e n r e goed dat niet vervelend is. Zoo die voorwaarde hier slechts vervuld mag zijn!
En ook nog deze andere, voor elken roman, die in het godsdienstig leven van een volk zijn voorname stof zoekt, volstrekt onmisbaar: tolerantie zonder hooghartigheid.
Waar ligt het geheim dier deugd?
In de ziel des kunstenaars.

Rohrbach (bij Heidelberg) Oktober 1866.

A.P.

Adriaan de Mérival.
Hoofdstuk I
Het besluit.

‘Kon ik maar hopen, dat het voor een korten tijd zou zijn, ik zou er mij met minder moeite bij kunnen neêrleggen, doch ik vrees, ik vrees.’

‘Kom, geen vreezen; vreezen is vooruitloopen en dat is nooit goed. Gij hebt nog geen voldoende redenen om u de zaak juist zóo ernstig voor te stellen.’

‘Dat is zoo; maar gij weet even goed als ik, dat de dokter gezegd heeft: er behoefde maar een kleinigheid bij te komen om het heel ernstig te maken.’

‘Goed, maar die kleinigheid moet er toch nog bij komen. En zoolang als zij er niet is, hebt gij ook nog geen grond voor bezorgdheid.’

‘Moedertje preekt voorbeeldig, maar de beste stuurlui staan aan wal. Ik weet niet, of ge u wel genoeg in mijn toestand verplaatsen kunt.’

‘Neen, dat moogt ge niet zeggen. Ik weet heel goed, wat het u kosten zou om van uw werk voor goed afstand te doen. Denkt gij, dat wij zeventien jaar getrouwd zijn, zonder dat ik heb leeren voelen, hoezeer ge aan uw ambt gehecht zijt; zonder te weten, dat gij er altijd met uw geheele hart in hebt geleefd. Waarlijk, kwam het tot het ergste, werd het spreken u inderdaad voor altijd verboden, ik weet zeker, dat ik er evenveel onder lijden zou als gij zelf.... Maar heusch, het beste dat wij nu doen kunnen om zulk een treurige toekomst te voorkomen, is, dat gij niet zooveel praat. Ik antwoord u niet meer, hoor; gij moet wezenlijk rust hebben. Verloochen uzelf nu eens. Houd u eenige dagen doodstil. Denk over niets, en, als gij u verveelt, zullen wij te zamen wat dammen, althans zoolang het u niet te veel inspant.’

‘Nu, gij zult eens zien, welk een gehoorzaam kind gij aan mij hebben zult.’

‘Ik wil het hopen, maar vertrouwen doe ik u niet veel.’

Het gesprek, dat wij hebben afgeluisterd, is gevoerd tusschen twee echtgenooten, Eduard van Grave, een der predikanten van het geldersch stedeke Zuidrichem, een man van drie- of vier en veertig jaren, en zijn vrouw Anna, die een gelijk aantal kruisjes telt. De predikant ligt met een keelongesteldheid te bed. De dokter heeft een langdurig kamerarrest voorspeld

en gelast. Daarom is er een ledikant opgeslagen in Eduard's studeervertrek, welk vertrek zich, gelijkvloers, achter de huis- of voorkamer bevindt en, door vensterramen tot op den grond, een vriendelijk uitzicht aanbiedt op een dier groote tuinen, waarmede onze kleine vaderlandsche steden zoo ruimschoots kunnen vergoeden wat zij aan levendigheid en beweging gewoonlijk missen. Op het oogenblik, waarop wij den lezer het ziekevertrek hebben binnengeleid, is de avond reeds gevallen. De beide echtgenooten hebben in den schemer met elkander gekeuveld: de predikant op zijn ziekbed uitgestrekt, zijn vrouw daarvoor gezeten. Thans evenwel is de laatste bezig om, met zoo weinig mogelijk gedruisch, de luiken te sluiten bij het licht van een kaars, die zoo op het oogenblik dienen zal voor het aansteken van de lamp.

De lamp is aan, en de ziekekamer ziet er vriendelijk uit. De meubelsitsen gordijnen van het ziekbed zijn over elkander geschoven. Anna zit in het midden van het vertrek aan een ronde tafel, waarop wij haar werkdoos, een kleine horloge-standerd, een bord met een kopje en eindelijk een paar drankjes opmerken. Van de kleur van het behang, dat de wanden bedekt, valt weinig te zien. De wanden, en dus ook het behang, zijn aan het oog onttrokken door Eduards boekerij, op haar beurt bedekt door lange saaien gordijnen, die nu, althans door de handen van den eigenaar, in lang niet geopend zullen worden.

Terwijl de bibliotheek dus elke andere versiering der wanden onmogelijk maakt, heeft men het, door geen spiegel ingenomen, vak boven den schoorsteenmantel gebruikt om het een en ander op te hangen; portretten zijn het van Luther en Calvijn, en, tusschen beide in, de beeldtenissen van twee duitsche godgeleerden, van Tholuck en Stier.

De rust van den avond is in het rustige Zuidrichem voor de van Graves door niemand gestoord. De huisbel is slechts tweemaal overgegaan: eens, toen de post er geweest was om een brief te brengen die thans, benevens het zoo straks reeds genoemde, voor de predikantsvrouw open op tafel ligt, en andermaal, om de zestienjarige Clara in te laten, dier ouderen eenig kind. In de beide gevallen heeft mevrouw van Grave zelve opengedaan, daar de post het eerst was gekomen, en de dienstboô toen reeds was gegaan om Clara te halen, die den avond bij een barer vriendinnen heeft doorgebracht.

Anna heeft nog niet lang bij het lamplicht gezeten, als haar dochter binnenkomt. Deze ziet er niet uit als een deerne van slechts even zestien jaren. Men had haar licht ruim zeventien gegeven, te oordeelen naar hare rijzige gestalte en sprekende gelaatstrekken.

‘Kindlief, spreekt een stem van achter de gordijnen van het ziekbed, ge zijt me al weêr veel te lang uitgeweest. Ik kan 't zoo lang niet buiten je stellen.’

‘Dankje wel. vader, is het vriendlijk antwoord,

maar je zoudt toch ook niet verlangen dat ik altijd in huis zat, en misschien is het maar goed ook voor u, als ik niet al te veel bij u ben. Dan kom ik licht aan het babbelen en dat vermoeit u toch nog al, niet waar?'

'Je vermoeit me nooit, beste, je kunt me niet vermoeien, ik ben half genezen, als ik je prettig gezicht maar zie.'

'Houdje nu toch aan je belofte, valt Anna haar man in de rede, je moogt heusch zooveel niet praten, of al mijn oppassen helpt geen zier.'

'Moedertje, wat knorje me weêr, maar je hebt gelijk, en ik zal zoet zijn. Nu, Clara, zeg me dan maar goeden nacht.'

Clara komt op haar teenen naar het bed en drukt een langen kus op haars vaders voorhoofd.

'Goeden nacht, kind', luidt zijn avondgroet.

Het eenig dochtertje wordt in sommige opzichten nog als een kind behandeld. In andere opzichten is juist het tegendeel waar. Hoe zeldzaam Anna van het ziekbed zich verwijdert, elken avond tegen tien uur moet zij doen hetgeen zij nu reeds meer dan zestien jaar elken avond heeft gedaan, haar Clara ter ruste leggen. Aan deze kleine, periodieke afwezigheid van zijn vrouw reeds gewoon, vindt van Grave er niets vreemds in, dat Anna ook ditmaal Clara volgt, nadat deze hem een goeden nacht heeft toegewenscht.

Moeder en dochter zijn nauwelijks buiten het vertrek en in den gang, of Clara's fluisterende vraag luidt: ‘Heeft moeder al antwoord en neemt hij het aan?’

‘Ja kind, van avond is de brief eindelijk gekomen. Ik begon me al ongerust te maken, het duurde zoo lang.’

‘En heeft vader den brief mogen lezen?’

‘Neen, verbeeldje, hij was gelukkig aan mij geadresseerd. Ik had al zoo dikwijls tegen mijzelve gezegd: nu moest de brief eens net 's avonds komen, dan zou ik er vader tegen den nacht toch niet lastig meê willen vallen en het zou mij toch kosten om dien, den geheelen nacht over, ongeopend te laten liggen. Maar nu kwam het zoo mooi als het kon. De brief was aan mijn adres en ik kon hem dus terstond openmaken.’

‘Is het een prettige brief?’

‘Ik heb hem in mijn zak, en zal hem u straks voorlezen. *Ik* vind het een lieven brief, maar ge moet mij uw opinie ook eens zeggen.’

Al voortkeuvelend zijn moeder en dochter den trap op-, en den bovengang overgegaan, en terecht gekomen in Clara's slaapvertrek. Het ziet er lief en smaakvol uit. Om het ledikant hangen groene gordijnen van een vergulde lijst om den hemel af, en, waar de gordijnen van elkander scheiden, hangt van die zelfde lijst een klein, blank, gevleugeld engeltje. Voor het eenige venster van het vertrek staat een welvoorziene, van ijzer gevlochten bloemenmand, die,

tot Clara's groot vermaak, door den wijzen dokter geregeld de oorlog wordt aangedaan. De dokter toch - Clara kan het nooit zonder lachen vertellen - is van oordeel dat bloemen, op een slaapkamer, schadelijk zijn voor de gezondheid. Geheel vergeefs predikt de arts echter zijn hygiene. Clara's gewone antwoord luidt: ‘kom, dokter, dat maakje me niet wijs. Bloemen zouden mij kwaad doen? In wat voor akelig boek hebje dat gelezen? Bloemen zijn mijn grootste vrinden; als bloemen mij geen goed doen, ik vraag u, wat zal me dan goed doen, dokter?’ Op zulk een vraag heeft de arts natuurlijk niet zoo spoedig een antwoord gereed.

Naast het venster, aan de éene zijde, staat een blauw trijpen kanapetje met een rug in golvenden vorm, aan de andere zijde een kleine schrijftafel, waarop Zwitsersch snijwerk, een thermometer in den vorm van de kolom van Luxor, voorts eenige snuisterijen, en waarvoor een eigenhandig gewerkte taboeret. De wanden zijn, behalve met een vroolijk, licht patroon, met eenige platen behangen: de heilige vrouwen voor het graf van Jezus, de Vesperbel (eenige visschers in den avondstond in een kleine boot den stroom afdrijvend en het hoofd ontblootend ten gebede), een duitsche plaat (een kind in een wiegje gezeten, met het onderschrift: *lieber Herr mach mich fromm, dass ich in den Himmel komm*'); en, eindelijk, behangen met een boekenrekje waarop, onder meer,

eenige bundels gedichten in onderscheiden talen en in keurige bandjes prijken.

Spoedig is de lamp aangestoken en zitten moeder en dochter op den blauwen sofa. Het venster blijft inmiddels nog open staan: het is een der eerste schoone dagen van het voorjaar en het voorjaar ditmaal bijzonder gunstig.

Daar komt de brief te voorschijn, en - gelijk bij alle huismoeders - te voorschijn uit den zak der japon. Zal de lezer iets hebben aan den inhoud van dien brief, dan moge hij de volgende korte toelichting voor lief nemen.

De samenspraak, die dit hoofdstuk opent, heeft hem reeds doen vermoeden, in welke positie de predikant van Grave, ten gevolge van zijn ongesteldheid, zich bevindt. Nagenoeg twintig jaren van getrouwe ambtsvervulling heeft hij achter den rug, waarvan de laatste vijftien op zijn tweede standplaats Zuidrichem gesleten zijn. Onverdroten en onvermoeid heeft hij, gedurende al dien tijd, zijn werk mogen verrichten, maar het allerlaatste jaar heeft hij dit slechts kunnen doen met tusschenpoozen, die telkens langer zijn geworden. Gedurig toch weigert het stemorgaan hem zijn dienst. Zijn kollega, Ds. Plate, zijn ringbroeders hebben hem, een jaar lang, zoo dikwijls het noodig is geweest, broederlijk bijgestaan, en dit heeft geen noemenswaard bezwaar opgeleverd, zoo lang er grond was om te hopen, dat elke afbreking zijner

geregelde werkzaamheid slechts van tijdelijken aart zou wezen. Bij iedere recidieve is die hoop al flauwer geworden. Eindelijk heeft de dokter zulk een ernstige keelaandoening gekonstateerd, dat hij aan van Grave het beklimmen van den kansel, minstens gedurende een jaar, heeft moeten ontzeggen. Deze aankondiging heeft een nieuwe verplichting doen geboren worden, die van om te zien naar een tijdelijken plaatsvervanger, ten onzent gemeenlijk hulpprediker geheeten. Maar het opsporen van zulk een persoon heeft veel moeite en hoofdbrekens gekost. De kranke heeft zich niet geneigd betoond, zijn kudde den eerste den beste, zij het ook slechts tijdelijk, toe te vertrouwen, die zich als hulpprediker komt aanmelden. Hij heeft getracht, zooveel mogelijk, zich zekerheid te verschaffen omtrent den gemoedelijken zin, omtrent de vroomheid en rechtschapenheid van den kandidaat, op wien zijn aandacht voor het oogenblik is gevestigd. Deze zekerheid meent hij eindelijk verkregen te hebben, en wel ten aanzien van een jong man, Adriaan de Mérival geheeten. Mevrouw van Grave heeft, sedert haar man bedlegerig is, de korrespondentie op zich moeten nemen, en van daar, dat aan haar de brief gericht is van Adriaan de Mérival, de brief in kwestie.

‘Ik geloof waarlijk, dat alles ten beste geleid is, Clara. Ik moet zeggen, dat ik met den brief ingenomen ben.’

‘Wel, waarom zou het niet ten beste geleid zijn, moeder? Het zou toch wel hard wezen, als vader eerst zulk een zware ziekte kreeg, en dan nog niet eens een goeden hulpprediker kon vinden. Maar ik ben erg nieuwsgierig naar den brief van onzen aanstaanden huisgenoot en blijde voor u, intusschen, dat al dat epistelen uit is. Dat was toch ook een vermoeiende geschiedenis.’

‘Wilt ge hem nu eens hooren?’

BRIEF VAN ADRIAAN DE MÉRIVAL AAN MEVROUW VAN GRAVE.

‘Waarde Mevrouw!

‘Ik zou u moeilijk kunnen zeggen, welk een aangenamen indruk uwe brieven bij mij hebben achtergelaten. Mevrouw zal dat het best kunnen begrijpen, als ik haar kort en goed zeg, dat ik met bijzonder veel genoegen de betrekking van hulpprediker aanneem. Ik ben Mevrouw zeer dankbaar, dat zij de korrespondentie van Dominee wel op zich heeft willen nemen, want daaraan heb ik het voorrecht te danken van u reeds eenigermate te kennen en te waardeeren, nog voor ik de eer heb gehad, u te ontmoeten. Het eenige dat mij bijna teruggehouden had, uw dubbel aanbod te aanvaarden, laat mij u dat ronduit mogen mededeelen. Vooreerst, wat het inwonen bij u aan huis betreft, ik heb gemeend, dat

het misschien onbescheiden van mij zou wezen, uw voorstel deswegens aan te nemen. Voor mij kan het natuurlijk niet anders dan zeer gewenscht zijn, in uw huiselijken kring te worden opgenomen; doch, zou het u niet te veel drukte geven, uithoofde van den toestand waarin Dominee zich thans bevindt nog een persoon meer in uw huis te hebben? Vergun mij, dit slechts onder deze voorwaarde aan te nemen, dat Mevrouw het mij openhartig meêdeelt indien het haar te druk of te lastig wordt. Mogen wij dit voor afgesproken houden?

'Wat nu het tweede en zeker het belangrijkste punt betreft, ik wil geenszins ontveinzen, dat ik zeer opzie tegen het denkbeeld om Dominee als het ware te moeten vervangen bij de gemeente van Zuidrichem. Ik kom pas van de akademie, ik behoef u niet te zeggen, dat ik nog zeer onervaren ben. Zal ik eenigszins kunnen voldoen aan hetgeen billijkerwijze van mij verwacht wordt? Waarde Mevrouw, laat mij mogen hopen, dat een diep gevoel van het gewicht mijner aanstaande roeping mij in staat zal stellen om mij langzamerhand voor mijn nieuwe taak te bekwamen. Ik weet het gelukkig: God zal mij niet verlaten, hij zal mijne pogingen ondersteunen; ook het geringste werktuig kan krachtig zijn in Gods hand.

'Hetgeen eigenlijk aan al mijn weifelen een einde heeft gemaakt, het is het vertrouwen dat, volgens uw brief, Dominee nu reeds in mij schijnt te stellen.

Ik mag het aannemen: dat vertrouwen werd mij niet lichtvaardig geschonken. Het zal mij tot een grooten steun zijn. Ik zal mij gedurig opgewekt gevoelen om er zooveel mogelijk aan te beantwoorden.

‘Overeenkomstig uw verlangen, hoop ik tegen het einde der volgende maand bij u te zijn, doch ik zal mij veroorlooven u nog nader te schrijven, welken dag ik denk te arriveeren. Geloof mij, de tijd die inmiddels nog verloopen moet, zal mij zeer lang vallen, want ik brand van verlangen om mijn werk te beginnen, al wordt ook mijn hart soms toegeknepen bij de gedachte, dat het er inderdaad eens toe komen moet.

‘Ik verzoek mijne eerbiedige groeten aan Dominee. Ik vorm de beste wenschen voor zijn spoedig herstel. Vaarwel, waarde Mevrouw! Wil mij ontvangen als uw zoon, met groote toegevendheid bedoel ik, en mij gelooven met ware hoogachting

Amsterdam, Uw dienstw. dnr.

30 April 18.... A. de Mérival.’

‘Nu, wat zegt gij er van?’

‘'t Is best, lieve moeder, dunkt me; hij zal zijn werk ijverig opnemen. Welke kamer zal moeder hem geven?’

‘Ja, daar moet ik juist nog eens met u over spreken. Ik geloof dat ik hem.... Maar wat scheelt je mijn kind? Heeft de brief u niet bevallen?’

Clara's lippen beven, plotseling laat zij het hoofd

vallen op den boezem harer moeder en barst zij los in tranen.

‘Mijn lieve kind, mijn beste kind, wat scheelt er aan?’

‘Och het is, komt er al snikkend uit, het is nu zoo duidelijk voor mij geworden, dat vader ziek is, dat hij een jaar lang zijn werk niet zal kunnen doen. Ik wist wel, natuurlijk, dat vader een hulpprediker noodig had en er een zocht, maar, nu de hulpprediker wezenlijk komen zal, is het toch nog anders. - Zou moeder gelooven dat vader ooit weer beter werd?’

‘Bij God is geen ding onmogelijk, lieve Clara. Laten we elkanders hart niet week maken. 't Oog naar boven! Wij hebben nog genoeg te doen om ons niet te bederven door al te veel toe te geven aan ons gevoel. Kom, laat ons samen nog eens kracht vragen om te dragen wat God ons oplegt. - De Heere Jezus zal met ons zijn tot aan de voleinding aller dingen, en, als alles voleindigd is, dan komen wij immers bij Hem.’

Als ware zij nog een meisje geweest van zeven jaren, zoo knielt Clara naast hare moeder neder voor den sofa, waarop zij gezeten waren. Met nog altijd bevende lippen, zegt zij fluisterend haar moeder ieder woord na, en eindelijk spreken de beide vrouwen met luider stem haar geloovig ‘Amen’ uit.

Als zij op zijn gestaan, bemerkt Anna met schrik.

dat het venster nog altijd open is. Zij doet het met haast dicht.

‘Kind, als ge maar geen koû hebt gevat.’

‘Och, moeder is ook altijd zoo bang. De nachtegaal sloeg juist zoo heerlijk. Heeft moeder hem wel gehoord? Laat ik het venster nog even open doen.’ En met één ruk rukt zij het open.

‘Foei, ondeugende meid.’

‘Moeder, het is zoo heerlijk! Zie eens, hoe de starren schitteren! Geen blad beweegt er, en achter het bosch van het kasteel, komt de maan zoo heerlijk op.’

‘Kom, kind, vader wacht, maak wat spoed.’

Clara krijgt den laatsten kus als zij reeds te bed ligt, hare lange, donkere haarlokken op de blanke peuluw, en in hare oogen eene schittering, die vreezen doet, dat de slaap nog wel eenigen tijd weg zal blijven.

‘*Good night dearest Mother, good night, dear little friend*.’ Het laatste geldt het kleine, blanke, gevleugelde Engeltje, dat tusschen hare bedgordijnen zweeft.

Anna is spoedig weder op haar post, namelijk in de ziekekamer. Het strekt haar tot geen geringe voldoening, dat zij, in het rustige vertrek, nu ook zelve zich ter ruste kan leggen met het vooruitzicht, haren dierbaren kranke den volgenden morgen, bij zijn ontwaken, met een goede tijding te kunnen begroeten.

Hoofdstuk II
Wat aan het besluit vooraf is gegaan.

Adriaans brieven aan Ds. van Grave zoowel als aan diens vrouw, zijn allen gedagteekend uit Amsterdam. Daar woont hij, sedert hij Leiden, na afloop zijner studiejaren, verlaten heeft, in zijns vaders huis, een deftige Amsterdamsche heerehuizing op de Heerengracht bij de Leidsche gracht. Zijn vader, en tijdelijk dus ook Adriaan, hebben het voorrecht daar te wonen. Het voorrecht? En wie wraakt hier ter plaatse het gebruik van dat woord? Die dat voorrecht geniet en er blind voor is, dien hapert het aan èen volledig ontwikkeld schoonheidsgevoel. Het jonge Holland jammert, dat Amsterdam een stad van stilstand, zoo niet, en zoo niet daardoor reeds, van achteruitgang is; dat het leven daar nauwelijks leven heeten mag. Het jonge Holland toont, zoo doende, met al zijn kritiek, geen begrip van kritiek te hebben. De ware kritiek, zij is niet eenzijdig. Zij weet aan al wat is, zijn plaats te geven of te laten. Zij ver-

gelijkt de dingen niet met elkander om het één op een voetstuk te verheffen, het ander in een hoek te werpen, maar om de verscheidenheid aller dingen te proeven. De valsche kritiek is de slavinne van een afgetrokken ideaal. Voor hetgeen aan haar ideaal beantwoordt of daaraan zelfs vreemd blijft, heeft zij oog noch hart. In zake van vaderlandsche steden is een, gelijk het in haar fraai woordenboek heet, is een ‘den voortuitgang tegenstrevende stad’ haar Ideaal. Nu vraagt zij kort en goed, is Amsterdam een den vooruitgang tegenstrevende stad? Antwoord: Amsterdam is niet een den vooruitgang tegenstrevende stad. Van stonden aan is Amsterdam gevonnisd.

Mijn vriend *Borgne* heeft bijzonder veel op met ‘naar vooruitgang strevende’ steden. Hij ziet het liefst huizen die nog in de grondstof staan, het allerliefst huizen waar nog een steiger voor staat. Een steiger is hem het symbool van alle stijgen. Op iederen steiger zou hij met krijt *excelsior* willen schrijven. Rechte, breede straten, waarin al de huizen onder een kroonlijst zijn gebracht, huizen welker openslaande vensters, op twee derde van hun hoogte, regelmatig een dwarslat vertoonen; balkonnen, die den indruk geven, dat men zich bevindt in een stad van het zoelste zuiden; trottoirs; pakhuizen, een reeks van de fraaiste heerehuizingen, hetzij afbrekend, hetzij aan beide zijden voltooiend; karren, sleepwagens, handwagens, liefst met ijzeren bouten beladen, hoe ratelender hoe

beter, zich bewegende ook door de ‘fatsoenlijkste’ buurten, dat is zijn lust en zijn leven! En als mijn vriend *Borgne* voor zaken op een dag heen en weer naar de hoofdstad heeft moeten trekken, keert hij 's avonds gemelijk tot zijne wettige huisvrouw in, zeggende, brommende dat hij - vreeselijk om te hooren - op den Dam geweest is, op den Dam; haast had, en - geen rijtuig disponiebel heeft gevonden.

Maar mijn vriend *Borgne* begrijpt niet, dat Amsterdam het Jerusalem is van het Westen, het Rome van het Noorden. Jerusalem te moderniseeren, Rome te moderniseeren! Profanatie! Amsterdam te maken tot een ‘den vooruitgang tegenstrevende stad,’ dat is Amsterdam te vernietigen in hetgeen zijn luister en waarde uitmaakt.

Mijn vriend *Borgne* heeft nooit begrepen, welk een eerbiedwaardige matrone zij is, welk een klassieke kalmte zij bezit, welk een alle negentiende-eeuwsche raaskallerij van uit de hoogte beschouwende rust zij geniet, die welbeminde Moeder van al hare zonen. Aan mij heeft het niet gelegen, indien hij hare schoonheid, indien hij deze schoonheid niet weet te waardeeren. Ik ben met mijn vriend *Borgne* gaan staan op een der Amsterdamsche sluizen. Ik heb hem gezegd: ‘Zie die lange, die majestueuse, die mausoleumsplechtige grachten eens aan.’ - ‘Wat, is hij mij in de rede gevallen, die huizen zijn precies dronke kerels, die tegen elkander aanstaan te dutten en te

waggelen.' Ik heb hem gebracht op den Dam. Ik heb hem gezegd: 'zie, de Dam is ledig. Kom in alle andere steden, op groote pleinen; bezaaid zijn zij met rijtuigen; hier niet, dat is groot. Elk Amsterdammer heeft zijn eigen sleper en die sleper woont in een klein straatje, dat een vreemdeling onmogelijk vinden kan. Dat is geheimzinnig!' Ik heb hem doen beklimmen de brug bij het Koningsplein en hem al de heerlijkheden getoond van 'de bocht van de Heerengracht' en hem, op zijn geweten af, gevraagd, of hij in Europa, in de oude of in de nieuwe wereld, iets wist aan te wijzen dat daarmede in de verte vergeleken kon worden. Verstokt heeft hij mij geantwoord, dat de stad al die grachten behoorde te dempen en ze in even zoo vele wandelperken moest herscheppen. Ten slotte heb ik hem binnen geleid in een Amsterdamsche zaal, vanwaar men het uitzicht heeft op tuinen. De avondzon viel op de tuinhuizen. De poezen slopen langs en over de schuttingen. Hier en daar zag men een grillig, grijs, blauw en zwart gerookten schoorsteen langs den achtergevel der huizen van de overburen opklimmen; allerlei kleuren speelden op die achtergevels, in relief gebracht door hier en daar, uit het raam te droogen hangend, helder wit linnengoed. En ik heb hem gezegd: 'dit is de poëzie van den weemoed. Hier of nergens wordt men schilder. Hier is kleurenmengeling in overvloed; hier hoort men de stilte; hier gevoelt

men het antieke.’ Maar, terwijl ik een traan in het oog had, bleef mijn vriend *Borgne* koud, en stokstijf beweren, dat Amsterdam geenszins heeten mocht een ‘naar vooruitgang strevende’ stad.

Ik moet tot mijn leedwezen erkennen, dat Adriaan de Mérival ook de rechte man niet is, om Amsterdam naar eisch te waardeeren. Hij is er te lang uit geweest. Amsterdam kan, naar het schijnt, eerst ten volle genoten worden door hem die er zijn jeugd en jongelingsjaren heeft doorgebracht, maar daarna zich elders met der woon heeft gevestigd, en nu bij tijd en wijle een bedevaart naar hare poorten onderneemt. Groot is jegens Amsterdam de ondankbaarheid van velen, die te lang in Amsterdam blijven. Groot de koelheid van hen die, ofschoon uit Amsterdamsche ouders geboren, hun jeugd niet in de hoofdstad hebben doorgebracht.

Dat is het geval met Adriaan. Hij heeft zijn moeder nooit gekend. Zij was gestorven toen hij nauwelijks één jaar telde. Zijn vader heeft nooit van een tweede huwelijk willen hooren, en zijn knaap dus vroegtijdig naar een kostschool gezonden. Van daar is deze naar de akademie gegaan, en eerst nu, na zijn proponentsexamen, heeft hij zich te Amsterdam gevestigd, met het voornemen bovendien om die stad weder spoedig te verlaten.

De rust van zijns vaders huis is hem na het woelig akademieleven vreemd. Zijn kamer is een dier

kamers waarvan wij zoo even spraken, een bovenachterkamer, uitziend op een reeks van verlaten tuinen - de Amsterdamsche tuinen zijn te tochtig om er in te kunnen zitten -, mitsgaders op de daken van een reeks van tuinhuizen; met kleine vensterruiten, wel eenigszins laag van verdieping, doch aan lengte en breedte vergoedend wat aan hoogte gemist wordt. Menigen achtermiddag, in dit schoone voorjaar, zit hij daar voor het opgeschoven venster te turen en te mijmeren, preeken te maken of te schrijven om een beurt. Slechts aan het ontbijt, bij het koffijdrinken, en aan tafel ziet hij zijn vader en diens huishoudster, jufvrouw Storm. Behalve het dienstpersoneel, zijn er geene andere huisgenooten. Het overige van den dag brengt hij òf in de eenzaamheid, òf in het Amsterdamsch leesmuseum door, destijds eigenlijk fraaier dan het Rotterdamsche.

De oude heer de Mérival is een man van om en nabij de vijftig jaren, recht als een kaars, met een regelmatig geteekend gelaat, een fijnen neus, grijsachtig haar, niet bijzonder gezet en evenmin bijzonder slank, van meer dan middelbare grootte. Eten of spreken, doet hij niet veel; maar nadenken, naar het schijnt, des te meer.

Ik zou in dit hoofdstuk vertellen, wat aan ‘het besluit’ vooraf is gegaan. Wij moeten dus eenige schreden achterwaarts met ons verhaal, tot op het tijdstip, waarop het eerst in Adriaan het voornemen

opgekomen is om naar de betrekking van hulpprediker te Zuidrichem te staan.

Op een morgen, in het begin van April, ontvangt Adriaan het volgend schrijven van den heer van Maanen, hoogleeraar in de godgeleerdheid te Leiden:

‘Waarde Vriend!

‘Ik verneem van mijn ouden vriend Plate, predikant te Zuidrichem, dat diens kollega, Ds. van Grave, een hulpprediker zoekt. Een keelongesteldheid verbiedt laatstgenoemde, binnen het eerste jaar aan het voortzetten van zijn predikwerk te denken. Plate vraagt mij, hem iemand aan te wijzen dien hij, als geschikt en geneigd tot het vervullen van die betrekking, zijn ambtgenoot aanbevelen kan. Van Grave, schrijft hij mij, is een predikant van de orthodoxe richting, doch niet overdreven, een gemoedelijk man. Plate geeft, ofschoon niet met zoovele woorden, toch niet onduidelijk te kennen, dat hij, voor zich, zeer gaarne een hulpprediker van een meer vrije denkwijze te Zuidrichem zag optreden. Hij weet niet, of het hem gelukken zal zijn ambtgenoot tot de keus van zulk een kandidaat over te halen. Doch dat is van later zorg. Ik raad u inmiddels aan, naar deze betrekking te solliciteeren. Gij weet, ik heb het altijd wenschelijk gekeurd, dat men, zoo mogelijk, als hulpprediker beginne. Het zal een goede gelegenheid voor u zijn om u praktisch te oefenen. Kan ik u

nog met eenige inlichting of raad van dienst zijn, ik behoef u niet te zeggen, dat gij voortdurend rekenen kunt op
Uw vriend
W. van Maanen.'

Na dezen brief ontvangen te hebben, houdt Adriaan de zaak een paar dagen in beraad, schrijft daarop een brief van dankbetuiging aan zijn Professor, en een ander van den volgenden inhoud:

'Geachte Vader!

'Ik acht het noodig u kennis te geven van een voornemen, dat ik, naar aanleiding van een schrijven van Prof. van Maanen, dezer dagen heb opgevat. Ik wensch te solliciteeren naar de betrekking van hulpprediker te Zuidrichem. Ik hoop, dat het uwe goedkeuring wegdraagt, indien ik aan dit besluit gevolg geef. Gij zult mij verplichten door mij uw gevoelen daaromtrent mede te deelen.
'Hoogachtend noem ik mij
Uw onderdanigen en liefh. zoon
Adriaan.'

Den volgenden dag is Adriaan vroeger op dan gewoonlijk om den brief aan zijn vader op diens kantoor (dat ten huize van den Heer de Mérival wordt gehouden), voor diens plaats, neder te leggen. Er

liggen reeds verscheiden brieven op den chef van het handelshuis de Mérival en C^{o}. te wachten; die van Adriaan komt bovenaan.

Het ontbijt verloopt, zonder dat van de zaak die Adriaan vervult een woord gerept wordt.

Ten negen ure is de oude heer de Mérival present op het kantoor. Hij herkent natuurlijk terstond de hand van zijn zoon, doch leest, voor de goede orde in zijn zaken, eerst de handelsbrieven. Gelukkig voor die zaken, dat hij niet anders doet. Nauwelijks toch heeft hij ten slotte van Adriaans schrijven kennis genomen, of een geheel ongewone uitdrukking van ontroering bedekt zijn gelaat.

Om twee uur sluit het kantoor. De bedienden vertrekken. Voor den aanvang van ‘de beurs’ blijft de Mérival een groot half uur ter beschikking, waarvan hij gebruik maakt om zijn zoon het volgende te antwoorden:

‘Amsterdam, den ... April 18....

‘Waarde Zoon!

‘Uw brief, hoogst waarschijnlijk gisteren door u geschreven, ofschoon hij niet door u gedateerd werd, is mij heden morgen op het kantoor geworden. Ik dank u voor de mededeeling van het voornemen dat door u werd opgevat. Ik kan het niet anders dan goedkeuren, dat gij in soortgelijke, voor u zeker hoogst gewichtige, aangelegenheden het gevoelen van

uw vader tracht in te winnen. Het verheugt mij, dat Prof. van Maanen zijn aandacht op u gevestigd heeft. Ik zie er het bewijs in, dat gij uwe studiën naar wensch volbracht hebt. Op zich zelf zou het mij natuurlijk aangenaam zijn u spoedig te zien optreden in de *carrière*, die gij nu eens gekozen hebt. Zoo gij daarnaar verlangt, ik kan niet anders dan dat verlangen billijken. In het gegeven geval zou het mij echter aangenamer zijn, bijaldien gij u voor eene andere plaats moeite wildet geven als juist voor Zuidrichem. Verschillende konsideratien doen mij dezen wensch uitspreken. Ik verlang echter niet al te zeer op uw besluit te influenceeren, en laat u geheel vrij. Moge, hoe het ook uitvalt, dat besluit op uw volgend leven een gelukkigen invloed uitoefenen. Dit is mijn oprechte heilbede.

Teekene mij

Uw liefhebbenden Vader Johannes de Mérival.'

'P.S. Gij zult er wel aan willen denken overmorgen, d.i., op den gewonen datum, mij te begeleiden naar Overveen. Het rijtuig zal om 7 uur voor zijn.'

De brief, op groot postformaat geschreven, wordt in een koevert, daarna door den heer de Mérival in diens eigen zijzak gestoken, en ten slotte, op een oogenblik dat Adriaan er niet is, op Adriaan's schrijflessenaar nedergelegd.

De Mérival trekt daarop naar de beurs.

Bij zijn tehuiskomst, valt het Adriaan wel eenigszins tegen dat zijn vader, ofschoon niet denkend aan een dadelijk verzet, hem toch verzoekt liever geen moeite te doen voor Zuidrichem. Het prikkelt zijne nieuwsgierigheid niet weinig, wat zijn vader daarop tegen kon hebben. Wat verscheelde het zijn vader of hij zich te Zuidrichem of elders vestigde?

's Vaders mishagen, het is waar, is niet op zeer krachtigen toon uitgesproken, doch hij kent zijn vader genoeg om te weten, dat deze niet gewoon is, zijn gevoelen op bijzonder stelligen trant kenbaar te maken. Toch rijst de vraag bij hem op, of hij niet wel zal doen met gebruik te maken van zijns vaders woord: ‘Ik laat u geheel vrij.’ Zijn vader naar de redenen te vragen van diens ongunstig antwoord, hij had het gaarne gedaan; doch de aard der betrekking die tot nu toe tusschen Vader en Zoon bestaan heeft, schijnt zulk een vertrouwelijkheid uit te sluiten. Aan tafel wordt dan ook over de gewisselde brieven geen woord gesproken. Evenmin den volgenden morgen aan het ontbijt. Adriaan verzendt dien dag zijn eersten brief aan van Grave, waarin hij naar de betrekking te Zuidrichem solliciteert, en deelt dit zijn vader mede.

Den daarop volgenden morgen, staat het rijtuig van den heer de Mérival, overeenkomstig zijn *postscriptum*, klokke zeven voor de deur.

Adriaan had dat *postscriptum* niet noodig gehad. Zoover zijne herinnering zich uitstrekt, heeft hij elk jaar, op den 10^{den} April, zijn vader naar Overveen moeten verzellen. Hij weet, om zoo te spreken, niet beter of het behoort zoo, dat men op dien dag de reis derwaarts onderneemt. Wij zullen spoedig genoeg zien, met welk doel zij alle jaren en ook ditmaal door Vader en Zoon ondernomen wordt.

De koepee is reeds voor de deur, en twee dikke zwarte paarden staan er met ongeduld voor te trappelen. Het zijn niet meer dezelfde paarden die indertijd Mevrouw de Mérival naar het graf hebben gereden, maar het is wel dezelfde koetsier, de oude, dikke Gerrit, die anders niet licht permitteerde, dat de paarden zulk een grooten toer deden, maar die nu eens op het krachtenbudget van zijn beesten een vasten jaarlijkschen post uitgetrokken heeft: den rid naar het kerkhof van Overveen.

Gerrit mag anders nog wel eens een kwinkslag debiteeren, als hij met zijn heer uitrijden en het rijtuig open is. Hij en zijn vrouw, een prettige schommel, antwoordende op den naam van Aal, vroeger keukenmeid bij de Mérivals tot op den dag toen zij Gerrits wettige huisvrouw was geworden, en die dan ook ‘uit huis bij Meneer’ getrouwd is, hij en zijn vrouw, zijn wel beschouwd, de eenige personen, die met den ouden heer de Mérival op een eenigszins familiaren voet staan. Van die onderscheiding ge-

bruik makend, veroorlooft zich Gerrit, zoo als ik zeg, als hij met zijn heer uit rijden is, nog wel eens een aardigheid. Maar op den 10^{den} April had het rijtuig driewerven open kunnen zijn, Gerrit zou het toch nooit van zichzelven verkregen hebben om op dien dag, den dag waarop Mevrouw begraven was, iets geestigs te zeggen. Groot is op dien dag het onderscheid tusschen hem en Flip den palfrenier. Flip heeft Mevrouw nooit gekend. Flip staat dan ook, als het rijtuig voor is en hij aangebeld heeft, op de stoep heen en weer te draaien, te fluiten, aardigheden te zeggen tot de melkmeisjes die voorbij trippelen. Maar Gerrit kijkt nog eigenlijk zoo als hij gekeken heeft op den dag der begrafenis.

De heer en Adriaan de Mérival nemen plaats in den koepee. De weg van Amsterdam naar Haarlem, in een rijtuig afgelegd, is lang. Ik geloof altijd nog, dat, indien Dante, toen hij in Vlaanderen was, ook ons land bezocht, en indien toen de weg van Amsterdam naar Haarlem, gelijk wij dien kennen, reeds bestaan had, de dichter ongetwijfeld aan dien weg, evenzeer als aan de dijken tusschen Gent en Brugge, een beeld zou ontleend hebben voor de eene of andere situatie in zijn Inferno. Ik voor mij kan althans niet denken aan iets dat lang is, en door zijne lengte juist niet vermakelijk, of de weg naar Haarlem komt mij voor den geest.

Die weg wordt voor Adriaan ditmaal juist niet

korter gemaakt door de levendigheid der konversatie. Zijn vader schijnt hem den 10^{den} April nog afgetrokkener (of, indien het fransche woord duidelijker is, nog meer *distrait*) dan anders. Over hetgeen het onderwerp der jongste korrespondentie tusschen vader en zoon heeft uitgemaakt, valt er geen woord.

‘Hoe dikwijls is het nu al, Adriaan, dat gij deze reis met mij medemaakt.’

‘Ik weet het inderdaad niet, vader; ik herinner het mij ten minste reeds van acht of negen malen.’

‘Ik heb het t'huis genoteerd, ik zal het eens nazien.’

‘Wat vliegen de jaren om, vader, als men zoo geregeld elk jaar op een bepaalden dag hetzelfde doet.’

‘Ja, Adriaan.’

Als men van Amsterdam naar Haarlem rijdt, dat is, rijdt gedurende nauwelijks vijf kwartier, dan gevoelt zich ieder koetsier, die nog een menschelijk hart in zich heeft kloppen, zedelijk verplicht, zijn paarden een kleine verpoozing te gunnen op Halfweg. In Duitschland mag men rijden drie uren achteréen in gestrekten draf, berg op berg af, in Holland is dat een geheel ander geval, want - daar is de weg geheel vlak.

Niemand is ooit zoo pleizierig gezeten in het pleizierigst rijtuig of hij vindt het toch nog pleizieriger om er eens even uit te komen. Onze twee reizigers

schijnen ook van dat gevoelen te zijn. Althans zij gaan zich vertreden in het logement op Halfweg.

‘Wel, fameus, Johannes, ben jij daar? Wien ik nu gedacht had hier te vinden, jou zeker niet. Kerel, hoe maakje 't. Wat hebben we elkaâr in een tijd niet gezien. Hoe gaat het je.... wat doeje hier? Op dat verdraaide Halfweg? Wel, het doet me pleizier, je eens weêr te zien....’ dus wordt de heer de Mérival, zoodra hij het logement binnen is getreden, geäccosteerd door een heer, lang van gestalte, met grijsachtig blonde krullen, echte tire-bouchons, waarvan hem twee langs de ooren afhangen. Hij draagt een zwarte zijden das zonder boorden, een hoog toegeknoopt jasje, terwijl één knoopsgat ongevuld is gebleven en van de ruimte, daardoor ontstaan, gebruik is gemaakt om een gelen zijden zakdoek in de borst van het jasje te stoppen, van welken gelen zijden zakdoek een gedeelte echter zichtbaar is gebleven. Van onder het aldus dichtgeknoopte jasje komen twee grijze geruite broekspijpen te voorschijn, die weder het verschijnen toelaten van twee stoffen laarsjes. Een grijze hoed van respektabelen ouderdom bekroont het eenigszins *shabby* geheel, dat den naam draagt van Colin.

‘Hoe is uw gezondheid, Colin?’ is het antwoord van de Mérival.

‘Beroerd.... maar wat drommel! wat kom je toch hier doen en wat hebben we mekaâr in lang niet gezien!’

‘Er is inderdaad een geruimen tijd verloopen, sedert wij elkaâr het laatst ontmoet hebben.’

‘En dat is zeker je zoon? Bij papa op kantoor? Nu, je kon slechter, vrindje, een brillante zaak.’

‘Ik vraag u verschooning,’ zegt Adriaan.

‘Je bent, voor den duivel, toch niet in de rechten gaan studeeren, daar kunje geen droog brood van eten.’

‘Mijn zoon heeft gestudeerd in de theologie.’

‘Potstausend, een dominee! Maar zeg me toch eens, ouwe vrind.... wel, kijk, als ik je aanzie, komen de dagen van olim mij weder voor den geest.... Wat in den vrede doeje toch hier?’

‘Wij maken een ridje naar Haarlem.’

‘De koetsier is klaar’, komt op dit oogenblik de staljongen mededeelen tot grooter vreugde van den heer de Mérival dan de staljongen zelf wel vermoeden kan.

‘Wij komen dadelijk. - Adieu, Colin.’

De oude vrienden schudden elkander de hand en, spoedig daarop, zijn Vader en Zoon in het rijtuig gezeten, het aangezicht gekeerd naar de torenspits van Haarlems Groote Kerk, die zij evenwel niet in het gezicht hebben, daar zij bedekt is door de personen van Gerrit en den palfrenier, beide naast elkander gezeten op den bok.

Colin rijdt niet. Hij wandelt, en wel ditmaal den dijk op, langs het Y. Zijn spraakzaamheid schijnt

groot genoeg om zich door de eenzaamheid niet te laten overbluffen.

‘Jou lammeling, mompelt hij bij zichzelven, ook al zoo'n Amsterdamsche aristokraat... “adieu Colin,” ja wel, “adieu Colin,” hi, hi, hi, “ik zie je liever van achteren dan van voren,” met andere woorden; “À.... Dieu!....” Onze lieve Heer is even min als hij om Colin verlegen. Laat Colin maar waar hij is. Het is altijd nog tijds genoeg om op te krassen. Nu heeft hij mij niet meer noodig, de vent.... Altijd heeft hij ook niet geroepen: “Adieu Colin;” voor den duivel, wat let me of ik zou hem....’

Colin is voor ons reeds te ver den dijk opgewandeld dan dat wij hem verder kunnen verstaan.

De koepee van den heer de Mérival is de Amsterdamsche poort te Haarlem binnengereden.

‘Wat ziet Haarlem er toch geheel anders uit, naar gelang men met een rijtuig of met den spoortrein hier aankomt,’ luidt de opmerking van den heer de Mérival, die misschien wel iets anders had willen zeggen.

‘Ja, antwoordt Adriaan, en hier is het net alsof wij tegen de huizen zullen aanrijden, straks komt er op eens een kleine bocht en dan weêr een bocht. 't Is wonder dat hier niet meer ongelukken gebeuren.’

Men is Haarlem door. De ‘Zeilweg’ naar Overveen wordt zwijgend afgelegd. Het rijtuig houdt op aan

den Overveenschen tol. De reizigers stappen er uit en wandelen op.

‘Daar hebje meneer Merriewaal weêr van Amsterdam, je hoeft niet te vragen of het van daag den tiende is. Daar gaatie weêr naar het graf van zen vrouw. Trouw issie, dat issie. Men hemel, de man is toch nog zoo oud niet. Der zijn der zatter die der al lang zouwe vergete hebben.’ Deze opmerkingen komen van de vrouw van den tolbaas. ‘Het is een bee*ll*d van een jonge’, zegt ze ten slotte met haar haarlemsche *l*.

Bij de aankomst van Vader en Zoon, doet terstond de doodgraver het hek van het kerkhof open en ontbloot hij zijn kaal hoofd. Hij heeft een vaalkleurig, veelvuldig versteld pakje aan, waarvan de tint zeer goed overeenstemt met zijn verbrand aangezicht en zijne weinige, grijze hairen.

‘Loop maar meê, Dirk,’ spreekt Adriaan tot den doodgraver die eerbiedig bij het hek wil blijven staan.

De heer de Mérival loopt alleen vooruit, op eenige passen afstands; Adriaan met den doodgraver komen achteraan.

‘Ja, jongeheer, begint de laatste, het is me nog als de dag van gusteren, toen mevrouw uwes mama hier begraven werd. Het was een mooie begrafenis. Der leit hier veu*ll* rijkdom. Der zijn der zatter die, als ze 's zomers hier op der boitens sturven, der eigen zul-

vers in Amsterdam laten begraven. Maar daar schiet toch altijd nog genog voor ons over. Wat was meneer uwes papa beschoten, toen uwes mama hier onder de aarde werd gebrocht. De man zag zoo wit as een doek. 't Is groot, zeg ik maar, zoo, jaar in jaar uit, hier te komen op den eigensten dag, weêr of geen weêr, 't is groot.'

Het drietal is inmiddels genaderd tot een steen, waarop te lezen staat:

Hier rust
J.C. de Mérival - van Linden
oud 22 jaren
gest. 5 April 18....
'Zalig zijn de reinen van harte.'

De doodgraver zet een plechtig gezicht, terwijl hij zich posteert bij het graf, als moest de begrafenis nog beginnen.

Dicht daarbij, op een bankje, zitten de Mérival en Adriaan. In de verte komt Gerrit, de koetsier, aanwandelen met statigen tred.

Een wijle zitten Vader en Zoon zwijgend naast elkander. De vader, evenwel, breekt het stilzwijgen af. Hij ziet zijn zoon niet aan, maar een anderen kant op.

'Een pijnlijke dag, Adriaan.'

'Dat wil ik gelooven, vader.'

'Het valt mij niet altijd even licht, te zeggen, wat

bij mij omgaat.... Sedert den dag, waarop ik uw moeder hier begraven heb, ben ik geen vreemdeling meer in het lijden....'

'Wel, meneer, zoo zijn we weêr bij mevrouw der graf.'

'Zoo Gerrit, ben je daar.'

Gerrit stelt zijne lijvige gestalte voor het graf, vouwt de beide handen om zijn buik, buigt het hoofd een weinig voorover, en tuurt met vochtige oogen op den grafsteen.

Eerst moet hij een weinig uithijgen om op zijn adem te komen. Nu begint hij het grafschrift te lezen. 'Hier... rust... J.C. de Mérival... van Linden... onze mevrouw... (wordt er bij wijze van kommentaar bijgevoegd)... oud... twee... en... twintig... jaar... Rein... zijn... de harten... van... zaligen... Daar het Dominee het zondag ook nog over gehad.' Hij zou het waarschijnlijk nog zoo vlug niet gelezen hebben, maar hij kent het van buiten, gelijk ook blijkt uit zijn verkeerde(?) lezing van den tekst, ofschoon hij anders niet wil weten, dat hij het van buiten kent.

'Wel, wel, gaat hij voort, meer tot zichzelven dan tot de bloedverwanten der overledene, 't is me of ik het mensch nog zie... zoo der heele wezen.'

Nadat het viertal ongeveer een klein half uur op het kerkhof vertoefd, en de heer de Mérival de eerste lentebloempjes van het graf geplukt heeft,

gaat de laatste nog een oogenblik het Raadhuis binnen om daar zijn jaarlijksche, aanzienlijke gift te deponeeren ten behoeve der algemeene armen van de gemeente Overveen en Bloemendaal.

Te half één staat het rijtuig weêr bij den tol van Overveen. Gerrit rijdt harder dan bij het komen. Niet alleen als verstandig koetsier die zacht van stal gaat, maar ook omdat hij vóor kwart over drieën zijn heer weêr op de beurs te Amsterdam brengen en dezen het ‘kwartje’ uitsparen moet.

Adriaan laat zich naar huis rijden en gaat terstond naar zijne kamer. Hij heeft behoefte aan eenzaamheid. Een uur achtereen zit hij voor het opgeschoven raam te kijken, zoo als het schijnt, naar een vogelnestje waarin vier ouderlooze beestjes, de bekjes geweldig openspalkend, in den letterlijken zin, reikhalzen naar de oude.

Of hij er veel van ziet, weet ik niet. Het is duidelijk, dat hij in gedachten verzonken is. Na een uur staat hij op, neemt zijn pen en kladt de volgende regelen op het papier:

Het is *mijn* smart, alleen te kunnen raden,
En niet de smart te voelen, die 't gemoed
Met weemoedswellust drenken moet,
Als de oogen zich in zachte tranen baden;
In tranen, druppend op het heilig graf
Van haar, die ons haar eigen leven gaf.

'k Heb nooit genoemd den lieflijkste aller namen!
Ik weet niet, hoe een Moeder streelt en kust!
Er werd gebeên waar moeders asche rust:
Maar in mijn eenzaam hart weêrklonk geen Amen.
Ik heb gestaan bij moeders grafgesteent,
En ik heb niet geleden.... niet geweend!

Het is *mijn* smart, alleen te kunnen raden,
En niet de smart te voelen, die 't gemoed
Met weemoedswellust drenken moet,
Als de oogen zich in zachte tranen baden;
In tranen, druppend op het heilig graf
Van haar, die ons haar eigen leven gaf.

Eenige dagen na de Overveensche reis, brengt de post reeds antwoord van Zuidrichem. Men wenscht met Adriaan in nader overleg te treden. De ingewonnen informatiën zijn gunstig voor hem uitgevallen, doch men wil elke overhaasting vermijden en daarom over de zaak ruim en breed korrespondeeren. Men zou hem wel uitgenoodigd hebben zelf over te komen, doch de toestand van den predikant van Grave maakt dit minder wenschelijk en bovendien heeft een gesprek, wanneer men elkander voor het eerst ontmoet, vaak iets stijfs, iets gedwongens, terwijl men in brieven meer rond met elkander spreken kan. Dit is de hoofdzaak van hetgeen mevrouw van Grave, voorloopig, aan Adriaan, in antwoord op zijn schrijven, te zeggen heeft.

Wij zullen de korrespondentie die, in overeenstemming met den uitgedrukten wensch, en wel voornamelijk tusschen mevrouw van Grave en Adriaan, gevoerd werd, hier niet in haar geheel teruggeven. Wij moeten alleen meêdeelen, dat Adriaan er een ongemeen behagen in schiep de brieven van Anna te lezen en te beantwoorden. Het zij ons vergund een harer brieven hier in te lasschen, en daarbenevens het een en ander uit een gesprek dat tusschen Adriaan en een zijner vrienden, naar aanleiding van deze briefwisseling, gevoerd werd.

Men zal al lezende bespeuren, dat de bedoelde briefwisseling, ofschoon zich nog altijd bewegende om de kwestie van de hulppredikersbetrekking, toch gaandeweg een algemeener karakter heeft aangenomen.

EEN DER BRIEVEN VAN MEVROUW VAN GRAVE AAN ADRIAAN DE MÉRIVAL.

‘Waarde Heer!

‘Wat hebben wij al een drukke korrespondentie voor lieden die elkander nog nooit van hun leven gezien hebben. Het gaat mij, gelijk ik uit uwe brieven opmaak, dat het ook u gegaan is, ik kan mij namelijk niet voorstellen, dat wij elkander nog nooit hebben gezien. Het zien is dan ook dikwijls meer een bijzaak voor het kennen van elkaâr, als

men zich eens wederkeerig vergund heeft in elkaârs hart te lezen. Er zijn menschen die men, om zoo te zeggen duizendmaal gezien heeft, en die men nog niet kent. Ik denk dan wel eens, al is het misschien niet heel liefderijk, dat er aan zulke menschen niet veel te kennen valt. Zij gelijken in mijn oog op die soort van doozen die er als ingebonden boeken uitzien. Zij zien er uit als boeken, maar - er staat niets in te lezen.

'Hoe gaarne voldoe ik aan uw verlangen om nog eens van gedachten met u te wisselen omtrent de betrekking die gij waarschijnlijk, en zoo als ik van ganscher harte hoop, op u zult nemen. Maar eerst moet ik u het een en ander schrijven van mijn lieven zieke. Het is in de laatste dagen niet slimmer; ik zou veeleer zeggen, dat wij wat gewonnen hebben, en dat is bij zulk een ongesteldheid reeds veel. Het is, met al de zorg die het geeft, toch, zoo als gij wel denken kunt, een aangename plicht die thans op mij rust. Ik had gewoonlijk mijn man zoo weinig bij mij. Zijn geheele dag was altijd bezet. Dan kwam die, dan weêr een ander, dan moest hij uit, dan zich in zijn studeerkamer opsluiten. Nu is dat altemaal uit en wij zijn elken dag, dien God ons geeft, bij elkaâr. Wij kunnen echter niet veel praten. Het praten is hem verboden door den dokter en ik geloof, dat de dokter groot gelijk heeft. Van de stilte van de ziekekamer maak ik dan ook maar trouw gebruik om mijn

achterstallige schuld van brieven af te doen. Gij hebt die schuld al weêr grooter gemaakt, doch ik neem het u volstrekt niet kwalijk. Zulk epistelen, dat is geen tijd verliezen. Ik zeg het u ronduit: uw brief heeft mij verkwikt en gesticht.

'Ja, mijn waarde vriend, - zoo mag ik u toch wel noemen van nu af? - het is zoo als gij schrijft. Ik kan er, door mijn man gestadig ter zijde te hebben gestaan, eenigermate over oordeelen: het leeraarsambt moge een begeerlijk ambt zijn, het is tevens een moeilijk ambt. Maar toch, het komt mij voor, dat gij het u wel onder wat al te sombere kleuren voorstelt. Het heeft zijn sterke lichtzijde, die gij waarlijk niet over het hoofd moogt zien. Laat mij u daarop eens mogen wijzen: ik laat u volle vrijheid om ondertusschen eens te denken dat ik illusiën maak. Gewoonlijk tellen de vrouwen nu eens de dingen lichter dan de mans.

'En dit is, zoo als het mij ten minste voorkomt, de groote lichtzijde: men komt niet in zijn eigen naam maar in dien van zijn goddelijken zender. Men doet niets, men zegt niets of het is eigenlijk als vertegenwoordiger van den grooten Leeraar, den grooten Herder der gemeente, door wien men zelf gedurig onderwezen en geleid wordt. Ik stel mij Hem zoo dikwijls voor, onzen dierbaren Heiland, zoo als Hij van uit Zijns Vaders heerlijkheid al Zijne gemeenten, over de gansche aarde verstrooid, met dat zachte oog Zij-

ner liefde na moet gaan. Ik kan het mij niet anders voorstellen, of dan denkt Hij terug aan die eerste dagen Zijner werkzaamheid op aarde, toen het nog maar zoo'n kleine kudde was, die Hemzelven dagelijks kon zien, dagelijks kon hooren. Die kon Hij als 't ware alles zelf uitleggen, zij was zoo onmiddellijk onder zijn bereik. Al hun dwalingen kon Hij terstond verbeteren, en dat zou het zeker zijn wat Zijn groot liefdehart het liefst nog deed. Maar nu zijn er zoovele volgelingen van Hem wijd en zijd, en Hij heeft heen moeten gaan; want, als Hij op een bepaalde plaats van de aarde gebleven ware, dan zouden, om zoo te spreken, de anderen, die verder afwoonden, jaloersch zijn geweest van hen, die in zijne onmiddelijke nabijheid woonden. En dat heeft de Heer Jezus natuurlijk willen voorkomen, daar er toch reeds zooveel aanleiding tot jaloerschheid en bitterheid onder de menschen gevonden wordt, ook onder zijne volgelingen. Doch, wat heeft onze Heiland nu gedaan? Zie, het is voor Hem als voor een moeder die eerst hare kinderen bij zich heeft, als een hen hare kuikens; maar naderhand gaan ze de wijde wereld in; en wat is dan de troost voor het moederhart? Te denken, zie zoo, die dochter is goed bezorgd, want zij is bij haar man; en die zoon ook, want die heeft eene goede vrouw, en dat andere kind, dat heeft een besten patroon en zoo voort. En het is een groote voldoening voor de ouders wanneer zij tot dien gelukkigen staat der kinderen het hunne

hebben bijgedragen. Nu, juist zóo heeft Zijn goddelijke liefde nu ook gezorgd, dat al die gemeenten, verstrooid onder al het bederf der wereld en aan allerlei gevaren blootgesteld, toevertrouwd werden aan de hoede van herders en leeraars die het wel met haar meenen, die goed voor ze zorgen. En tot elk van hen spreekt hij dat onbeschrijfelijk lieve woord: weid *Mijne* schapen, hoed *Mijne* lammeren. Het zijn *Zijne* lammeren. Ziet gij wel? Juist als een moeder zeggen zou: zorg toch goed voor mijne kinderen. Het zijn mijne lammeren. Zelf kan Hij er nu, naar het lichaam, niet meer bij zijn, maar Hij weet toch dat ze in goede handen zijn, bij Zijn dienaren, die Zijn voetstappen drukken en alles voor Hem over hebben omdat zij door Zijn liefde worden gedreven.

‘Is dat nu wel zoo'n zwaar werk? Als Jezus nu tot u zegt: Adriaan, weid mijne schapen, al wonen ze dan ook in zoo'n klein achterafstadje van Gelderland, zult gij dan niet zeggen: Lieve Jezus, ik zal mijn best doen en zorgen, dat zij het niet al te kwaad bij mij hebben? Ja, ik weet zeker, dat gij het zeggen zult. Zooveel heb ik al uit uwe brieven gemerkt, dat gij een edel hart ontvangen hebt. En dat is maar de zaak, mijn waarde vriend, dat wij er genoegen in smaken om voor anderen geheel te leven. *Gij* wordt geen dominee om te heerschen maar om te dienen, niet om te bevelen maar om te gehoorzamen. En bedenk dan, dat er aan mijne vergelijking van zoo

even nog een belangrijk punt ontbreekt. Als een moeder haar kind overgeeft aan de leiding van een ander, dan moet ze het ook maar overgeven, maar ze kan er zelf niet veel meer aan doen. Maar Jezus blijft bij Zijn gemeente tot aan de voleinding aller dingen. Daar denk ik zoo dikwijls over, welk een troost daarin ligt: daar is al zooveel gebeurd en daar moet nog zooveel gebeuren, zooveel naars en treurigs, maar geen nood. Als dat alles voleindigd, alles over is, zijn wij bij Hem. Dus staat gij niet alleen. Dat zult gij ook wel ondervinden. Mijn man heeft mij althans dikwijls gezegd, dat hij meermalen voelbaar gesteund is geworden. Zijn liefde reikt oneindig verder dan Zijne lichamelijke tegenwoordigheid. Hij draagt ons nog allen op zijn hart, als waren wij nog vlak bij Hem. Daarom moed gehouden, beste vriend; gij zult wel op zwarigheden stuiten, want mijn man zegt altijd, dat de macht van het kwaad groot is in de wereld, en zelfs in ons klein Zuidrichem is dat het geval. Maar wat hem kracht daarbij geeft, dat is de overtuiging, dat het de strijd is tusschen vleesch en geest. Het booze, dat is het vleesch. En het koninkrijk Gods, dat is de Geest. Nu als het zoo tegenover elkander staat, dan spreekt het wel van zelf, dat de geest het winnen moet. o! Gods geest is zoo machtig. En dan moeten wij, als wij kinderen van Hem zijn, dien geest ook maar laten zien. Dat is een geest, zoo als ik u niet behoef te zeg-

gen, een geest van liefde, van blijmoedigheid, van een flink aanpakken van de dingen, en tevens van groot geduld. Men is eigenlijk alleen maar ongeduldig als men niet zeker is, dat men bereiken zal wat men wil; maar als men nu weet, dat de overwinning toch aan ons is, dan kan men zoo kalm blijven en tegelijk zijn wij veêrkrachtig, omdat wij ook weten, dat wij niet stil mogen zitten, maar toch nog meer, omdat wij zoo vurig er naar verlangen, dat toch alle menschen inzien, hoe gelukkig het is God lief te hebben en Zijn wil te doen.

'Gij vraagt in uw laatsten brief aan mijn man, hoe gij prediken moet te Zuidrichem, welke behoeften gij in onze gemeente vinden zult. Hij zegt mij, dat ik u maar kort en goed antwoorden moet: Spreek en preek zoo als uw hart het u ingeeft. Wij zijn hier maar een eenvoudige gemeente; heele wijze preeken kunnen wij dus niet verdragen, maar aan een hartelijk woord, daaraan hebben wij met onze dagelijksche moeiten en zorgen groote behoefte. En dat zult gij wel eenmaal in de week voor ons over hebben. Gij moet u maar dikwerf voor den geest roepen, dat wij al te gader zwakke menschen zijn die gauw den moed verliezen, en dat wij het meest noodig hebben een woord van aanmoediging en van versterking. Er zijn wel dominees die vreeselijk kunnen knorren, maar van Grave heeft altijd gezegd, dat hij dat niet van zijn hart kon verkrijgen, ofschoon hij hunne

goede bedoelingen daarbij niet miskennen wil. Mijn beste man richt en wekt ons altijd op, neemt ons in zijne preeken, als het ware, bij de hand, om ons zoo verder te brengen, wijst ons gedurig op elken weerklank dien de stem van Jezus, als het ware, in ieder menschelijk hart als van zelf vindt. Hij vertroost ons steeds daarmeê, dat God niet ver is van iemand onzer en zegt wel eens, dat God met ons handelt als een vader die tot zijn kind zegt: Help mij dien stoel eens dragen. Eigenlijk draagt de vader den stoel, maar het kind denkt, dat hij het moet doen. En zoo handelt God ook met ons. Hij werkt in ons en door ons, en, als wij wat bederven, maakt Hij het weder goed.

‘Maar foei, wat schrijf ik u een langen brief. Als gij maar geduld hebt om alles te lezen. Gij weet, dat vrouwen niet goed korte brieven kunnen schrijven. En ik schrijf ongelukkig zoo'n onduidelijke hand.

‘Het heeft mij zeer geïnteresseerd het verhaal in uw brief te lezen van uw gang naar het graf uwer Moeder. Hoe zult gij haar missen, vooral in deze dagen! Zij zou u nog veel beter met raad en bemoediging hebben bijgestaan. Nu, ook in dit opzicht, met betrekking tot dit uw gemis, zullen wij trachten voor u te zijn, wat wij kunnen, en het u zoo gezellig mogelijk maken in onzen huiselijken kring. Ik vrees wel, dat gij het, vooral nu mijn man ziek is, een beetje stil bij ons zult vinden. Enfin, neem

het maar voor lief zoo als gij het vindt. Ik denk toch wel, dat het verblijf in ons lief, landelijk stadje u bevallen zal. De natuur is hier heerlijk. En gij kunt magnifieke wandelingen maken als gij er van houdt, waarbij onze Clara u in het begin zeker gaarne tot gids verstrekken zal. Zij is perfekt te huis in al de mooie wegen en heeft een groot lokaal geheugen. Op ons 'Nut' zult gij ook wel eenige aardige boeken en nog al wat koeranten vinden. En uw studeerkamer zal lief zijn, daar blijf ik u borg voor.

'Van Grave laat u hartelijk groeten en wij verzoeken beide onze respekts aan Mijnheer uw Vader. Als altijd, en hoogachtend,

Uw toegenegene,

A. van Grave.'

'P.S. Verlangt gij, buiten hetgeen ik u bij onderscheiden gelegenheden reeds geschreven heb, nog eenige nadere bijzonderheden te vernemen, schrijf mij gerust, en ik beloof u dat ik het een volgenden keer wat korter zal maken. Ik zal het ten minste beproeven. Dus, nog eens vaarwel, en kom mijn lieven man maar spoedig helpen.'

Vooral ter kenschetsing van Anna van Grave, heb ik gemeend dezen brief niet achterwege te mogen laten.

De toon van vertrouwen en vertrouwelijkheid die

in dit als in het overig schrijven van Anna heerscht, schijnt deels het gevolg van den gunstigen indruk dien zijzelve van Adriaan door middel van zijne brieven ontvangen heeft, deels van de krachtige aanbevelingen die tot haar gekomen waren van zeer onderscheiden zijden, zoowel ten aanzien van zijn persoon als van zijne gaven. Maar eindelijk schijnt die toon ook in geen geringe mate het gevolg daarvan, dat Anna van Grave geacht moet worden te behooren tot die vrouwen, die moeilijk anders kunnen lief hebben dan met een gevoel dat altijd min of meer naar moederlijke liefde zweemt.

De indruk dien Adriaan de Mérival, wederkeerig, van de onderscheiden brieven van mevrouw van Grave ontvangt is diep en gunstig. Misschien zijn het niet enkel die brieven, maar ook de bijzondere omstandigheden waarin Adriaan zich bevindt, die krachtig medewerken om dien indruk teweeg te brengen.

Het ouderlijk huis, toch, levert weinig aantrekkelijks voor hem op. Adriaans vader is van den morgen tot den avond in de zaken en zijn moeder, gelijk wij weten, heeft hij nooit gekend. Haar plaats in huis en aan den disch is, sedert ettelijke jaren, door de huishoudster, jufvrouw Storm, ingenomen, aan wier innerlijke waarde wij niets te kort hopen te doen door te zeggen, dat zij niet bij machte is Adriaan aan het huis zijns vaders te binden.

Onder het korrespondeeren met Anna, nu, heeft

Adriaan iets in zich voelen ontwaken van hetgeen de jongeling, bij de intrede van het leven, slechts voor een verstandige en liefdevolle moeder gevoelen kan. Het is voor hem wel een ongekende, maar juist daarom wellicht dubbel zoete, gewaarwording geweest, onder het lezen van Anna's hartelijke brieven, zijn hart te mogen ontsluiten voor een vrouw die zijne moeder kon zijn naar haar leeftijd, die door de helderheid van haar oordeel hem eerbied, door de levendigheid harer verbeelding hem sympathie, maar vooral door de teederheid van haar toon hem innige toegenegenheid inboezemde. Het is hem of hij, na lang op de zee eenzaam gezwalkt te hebben, op eens een vriendelijke haven voor zich geopend ziet. Hij is altijd een wees geweest, meer dan hij, zijn uitwendigen toestand in aanmerking genomen, het eigenlijk had behoeven te zijn. Zijn vader heeft hem wel nooit anders dan goed bejegend, maar een al te groote ingetogenheid aan diens zijde heeft alle vertrouwelijkheid tusschen Vader en Zoon onmogelijk gemaakt. Wij vonden reeds gelegenheid om het op te merken. Als kind heeft hij vaak de ouderlijke tucht gevoeld, als jongeling zijns vaders rechtschapenheid en wijsheid op prijs leeren stellen, maar met andere vaderlijke deugden is hij minder in staat gesteld geweest kennis te maken. Ook heeft hij zijn vader uiterst zelden het verleden hooren aanroeren, of zijn moeders naam hooren

noemen. De plechtigheid van den 10^{den} April is het eenige, dat elk jaar hem aan het bezit of liever aan het gemis zijner moeder komt herinneren; want in het geheele huis is geen beeldtenis van haar te zien.

Geen grooter vreugde wellicht, dan wanneer de eerste bevrediging van een behoefte ons tevens het eerst het bestaan van die behoefte leert kennen. Deze vreugde is Adriaan bereid. Wees sedert zijn geboorte, heeft hij zich echter nooit wees gevoeld. Lang wist hij niet beter, of het behoorde zoo, dat men zonder moeder leeft en opgroeit. Zijn versje, na de jongste Overveensche bedevaart, heeft ons reeds eenigszins ingelicht omtrent hetgeen hij denkt en gevoelt ten aanzien van hetgeen hem ontbreekt. Aanleiding is er niet geweest om hem het ledig te doen opmerken, dat Moeders vroeg verscheiden heeft nagelaten. Van kindsbeen af gezet op lektuur, en gewoon in de wereld zijner eigen verbeelding te leven, heeft hij nooit veel van de wereld rondom hem gevraagd. Het kind heeft de fantasie, den jongeling heeft kunst en wetenschap hart en hoofd geheel ingenomen. Dat hij de kerkelijke loopbaan heeft uitgekozen, is mede het gevolg van zijn beschouwenden aart en van zijn godsdienstigen aanleg.

Thans is het akademieleven achter den rug. Thans is de mannelijke leeftijd voor hem aangebroken, en daarmede de behoefte ontstaan om in het praktisch leven

een eigen plaats in te nemen. Een vreemdeling in de groote hoofdstad, door niets aan het huis zijns vaders gebonden, van nu aan beroofd van den eigenaardigen prikkel dien het studentenleven verschaft, gevoelt hij thans eerst de eenzaamheid die eigenlijk altijd zijn deel is geweest. Met beide handen grijpt hij daarom de dubbele gelegenheid aan, die hem verstrekt wordt, om èn de genoegens te smaken van het huiselijk leven èn de voldoening van praktisch werkzaam te zijn.

Een schoone toekomst schijnt voor hem open te gaan.

Toch is er iets dat zijn vreugd niet onverdeeld maakt, en hem zelfs het schrijven van zijn definitief antwoord aan de van Graves langer doet uitstellen dan anders het geval zou geweest zijn.

Wat het is, zal ons blijken uit het fragment dat wij reeds beloofd hebben mede te zullen deelen uit een gesprek, tusschen Adriaan en een zijner oudere vrienden gevoerd.

Omstreeks de helft van April, trekt Adriaan op een morgen per spoortrein naar Leiden om er dien zekeren hoogleeraar van Maanen een bezoek te brengen, wiens naam wij reeds eens in ons verhaal ontmoet hebben.

Daar de hoogleeraar behoorlijk verwittigd is van het voornemen van zijn ouden leerling, komt deze, in het vroege morgenuur, hem niet ongelegen en

wordt Adriaan alzoo terstond in van Maanens studeerkamer binnen gelaten.

Professor is er evenwel zelf nog niet. Adriaan heeft den tijd eens rond te zien. Hij kent de kamer nog geheel, waar hij zoo vaak, hetzij voor een *tentamen*, hetzij om andere redenen, eenige uren heeft doorgebracht. Hij kan er dus niet veel nieuws vinden. Des te meer moet hem treffen wat er werkelijk nieuw is, namelijk, een groot portret in olieverf van den hoogleeraar zelven, dat in de studeerkamer opgehangen schijnt te zijn, sedert den dag waarop hij aan van Maanen zijn afscheidsbezoek heeft gebracht.

Adriaan vindt de gelijkenis volkomen.

Een glimlach van vergenoegen speelt om zijne lippen.

‘Ja, dat is hij.... de trouwe man.... dat gelaat, dat oog.... en vooral die mond die zoo dikwijls over mij geheerscht heeft en waaruit ik zulke onvergetelijke dingen gehoord heb.... Man! wat mis ik je, nu ik je niet meer alle dagen hoor en zie!’

De deur gaat open. Professor van Maanen treedt binnen in zijn kamerjapon.

Adriaan maakt een beleefde buiging.

‘Professor, hoe vaart u?’

‘Hoe gaat het, de Mérival? Ga zitten, neem hier naast mij plaats op den sofa. Ik moest je tot mijn spijt even laten wachten; er was juist iemand om mij te spreken.’

‘Dat is niets, Professor, uw tijd is kostbaarder dan de mijne.’

‘Nu, de uwe zal ook wel spoedig kostbaar genoeg worden. Ik heb met genoegen uit uw brief gezien, dat je mijn raad hebt opgevolgd en goed geslaagd zijt te Zuidrichem. Plate, van Grave's kollega, is zoo in zijn schik. Hij had het nooit gedacht, dat de meer vrijzinnige kandidaat het halen zou, zoo als ik je, geloof ik, geschreven heb. De zaak is immers in orde? En wanneer gâje er heen?’

‘Ja, Professor, in orde en niet in orde.’

‘*Non intelligo*.’[1]

‘Neen, dat is ook gek gezegd. Ik bedoel, de zaak is in orde van hun kant, maar ikzelf heb nog eenige *scrupules*, voor ik de betrekking aanneem; en daarom juist ben ik zoo vrij geweest te vragen, of ik u heden geen belet zou doen. Ik wou zoo graag er met u eens over praten.’

‘Dat is best, wat hebje, je bent altijd nog al zwaartillend geweest. Het is beter zóo dan omgekeerd. Maar *omnia nimia nocent*.’[2]

‘In dit geval geloof ik toch niet, Professor, dat ik overdrijf. Ziet u, de zwarigheid is deze: Ronduit gezegd, ik geloof niet, dat ik de rechte man voor Ds. van Grave ben.’

1 Ik begrijp u niet.
2 Al wat te veel is, schaadt.

‘Heeft hij je dat te kennen gegeven?’

‘Neen, in het allerminst niet, maar dat is het juist wat mij op het idee heeft gebracht.’

‘Je bent raadselachtiger, mijn vrind, dan ik je nog ooit gezien heb. Men heeft u niet te kennen gegeven, dat ge de rechte man niet waart en dat doet u denken, *dat* gij het niet zijt. Ik geloof waarlijk, dat wanneer men het u wel te kennen gegeven hadt, ge er uit op zoudt maken, hoe uitnemend geschikt gij u mocht achten voor deze betrekking. Kom, vrind, wees geen Jantje kontrarie.’

‘De schijn is tegen mij, maar als Professor de goedheid heeft mij ten einde toe aan te hooren, zal hij zeker begrijpen, waarom ik mij in het gegeven geval in de onzekerheid bevinde, wat te doen, misschien zelfs mijn weifelen billijken.’

‘Wel, laat me dan eens hooren!... Een cigaartje?’

‘Graag, Professor.’

En toen de cigaren opgestoken waren, ging hij voort:

‘Professor moet dan weten, dat. zoodra hij mij geschreven had, dat van Grave tot de rechtzinnige richting behoorde, en dat eigenlijk niet hij, maar Ds. Plate naar een kandidaat van meer vrije denkwijze voor Zuidrichem verlangde, ik terstond dacht: dan ben ik toch eigenlijk de man voor van Grave niet.’

‘En waarom, mijn waarde, als ik vragen mag, hebje dan toch om de betrekking geschreven?’

‘Ik zal u zeggen, waarom ik dit eigenlijk ge-

daan heb. Ik dacht, men zal wel informatiën naar mij nemen; vooral, men zal mij wel een brief schrijven om precies te vragen, hoe ik over de zaken denk, en dan - want ik zeg het natuurlijk precies - één van beide: of men neemt mij toch, en ik ga onbeschroomd. wetende, dat men weet, wat men aan mij hebben zal, of men schrijft mij af, en ik blijf rustig t'huis.'

'Dat alternatief was volmaakt juist gesteld en ik zou zoo zeggen: in een van de beide gevallen moet gij u sedert lang bevinden.'

'Neen, Professor, dat is nu juist het moeilijke van de zaak. De suppositie, waarvan ik bij het stellen van dat alternatief ben uitgegaan, is door de uitkomst niet bevestigd.'

'Ik begrijp u nog niet.'

'Wel, men heeft mij volstrekt niet gevraagd, hoe ik over de zaken denk, men heeft in het geheel geen onderzoek ingesteld naar mijn theologische denkwijze.'

'Dat verwondert mij.'

'Toch is het zoo.'

'Nu, des te beter; waarover tobt gij dan nog?'

'Waar ik over tob, Professor?'

'Ja, mijn *hypochondricus*, waar je over tobt, waar wilje toch heen?'

Adriaan staat eenigszins verdrietig op, gaat aan het venster staan, trommelt onwillekeurig op de glasruiten en kijkt alsof hij zeggen wil: 'Nu valje me toch tegen.'

Professor van Maanen wil het niet verder laten komen. Hij treedt op hem toe, legt zijn hand op zijn schouder en zegt, terwijl hij hem weêr met zich voert naar den sofa:

‘De Mérival, je bezwaar is nobel en doet je eer aan. Het verheugt mij, dat zulke *scrupules* bij je kunnen opkomen. Maar, jongen, we moeten in de wereld niet alleen voelen en teêr voelen, maar ook handelen, flink handelen. Ik begrijp je volkomen. Je hebt bij je eigen gedacht: Zij vragen me niet naar mijn richting omdat zij volkomen vertrouwen in mij stellen. En nu vreesje, dat je misbruik maakt van dat vertrouwen door van uw kant niets te zeggen.’

‘Dat is het juist. Zoo als ik u zeide, toen ik uw brief had ontvangen, had ik weinig lust om te gaan. Bij zoo'n orthodoxen dominé! En ik heb hem alleen maar geschreven *pour aquit de conscience*, zoo als men zegt, en omdat het mij door u werd aangeraden. Ik dacht: er komt toch niets van de zaak. Geheel tegen mijn verwachting in, is men met mij in onderhandeling getreden. En daaruit is nu een briefwisseling ontstaan, die, ik beken het, een allerzonderlingsten indruk op mij heeft gemaakt. Ik heb, zooveel ik uit die briefwisseling op mag maken, nooit beminnenswaardiger personen ontmoet. En zie hier nu, Professor, het zonderlinge. De betrekking te Zuidrichem wordt mij aannemelijk gemaakt door de beminnenswaardigheid van dezelfde personen, wier kerkelijke richting, gul-

uit gezegd, anders eene reden zou zijn om mij voor de betrekking te Zuidrichem te doen bedanken. De brieven, die ik achtereenvolgens ontvangen heb, heb ik niet kunnen lezen of herlezen, zonder dat het mij op hetzelfde oogenblik duidelijk werd, zoowel dat de briefschrijvers karakters zijn die mij machtig aantrekken, als dat zij eene kerkelijke zienswijze volgen, waarvan het tegenovergestelde voor mij geldt. Nu vraag ik mij af: bedrieg ik mij in de menschen, of bedrieg ik mij in de opvatting van hunne godsdienstige richting? Zijn die menschen inderdaad niet zoo aantrekkelijk omdat hun richting het zoo weinig is, of is hun richting aantrekkelijker dan ik het vroeger meende omdat deze voorstanders van die richting het in zoo hooge mate zijn? Dat is een raar dilemma, niet waar? Maar daar komt nog iets bij: hetgeen Professor daareven zelf noemde. Indien de bedoelde brieven een onmiddellijke, zij het ook vriendelijke, inkwisitie hadden ingesteld ten aanzien van de godsdienstige richting, waartoe ik zelf behoor; indien zij vragen hadden bevat, waarop ik, behoudens de oprechtheid, niet had kunnen antwoorden, zonder een meer of minder volledige geloofsbelijdenis af te leggen: die briefwisseling zou aanstonds tot het afbreken van alle verdere handeling hebben geleid. Maar het schrijven van van Grave en zijn vrouw vertoont een geheel ander karakter, kenmerkt zich door een geheel anderen inhoud. Er wordt veel in

gesproken over de gezindheden die den Evangeliedienaar behooren te bezielen, maar van een geloofsinkwisitie is wezenlijk in die brieven geen schijn of schaduw te bespeuren. - Wel nu, Professor, ben ik nu niet zedelijk gehouden datgene te doen, waartoe van Grave en zijne vrouw zich geenszins gedrongen hebben gevoeld? Zij wisten niet hetgeen ik wel weet, dat wij eigenlijk niet geheel overeenstemmen. Gebiedt de eerlijkheid, noopt voor het minst de kieschheid niet hun deze wetenschap met bescheidenheid, maar tevens met volkomen openhartigheid, mede te deelen. Wat dunkt u?'

'Niemand, de Mérival, kan u verplichten meer te zeggen dan u gevraagd wordt.'

'Misschien niet, Professor, maar dit verzuim van de zijde van de van Graves, bewijst het niet, dat zij rekenen òf op mijne stilzwijgende instemming met de richting die zij in hun schrijven duidelijk genoeg aan den dag hebben gelegd, òf, in elk geval, op mijne loyauteit die mij wel dringen zou het tegendeel te verklaren, bijaldien het tegendeel waar mocht zijn?'

'Mijn waarde, gij overdrijft; gij spreekt van uw richting, alsof het zoo niets ware een vaste richting te hebben. Beste vriend, gij begint te vroeg. Als ik u niet beter kende, weet gij dan wel wat ik vragen zou?'

'Neen, Professor, zeg het maar.'

'Of het niet een weinig aanmatigend kan schijnen in een eerstbeginnende, dat hij zich het recht toe-

kent om nu reeds een bepaalde richting te volgen? Zijn uwe denkbeelden dan inderdaad reeds voor goed gevestigd? En voor geen wijziging meer vatbaar?'

'Neen, maar, enfin, ik zal, ik moet ze tegenvallen.'

'En tegenvallen, dat doet mijn oude discipel natuurlijk niet graag. Beschouw het ding eens van een anderen kant. Ik heb nooit iets anders dan goeds van van Grave gehoord. Hij is, naar het schijnt, een oprecht Christen. Zult gij eigenhandig den, wellicht hoogstweldadigen, invloed afweren, dien een man, zoo achtenswaardig als hij, op u uitoefenen kan? Nog iets, zult gij u de deur sluiten tot een vriendelijk, huiselijk leven dat gij nooit genoten hebt en nu, naar ik hoor, eens gemeten zult. Dat zijn zaken die, dunkt mij, nog al zwaar bij u kunnen wegen.'

'Ongetwijfeld; maar, Professor, zij nemen het hoofdbezwaar niet weg. Wat door Professor aangevoerd wordt, versterkt mij in de overtuiging, dat ik het te Zuidrichem, in menig opzicht, zeer goed zal hebben; het bewijst, dunkt mij, niet afdoende, dat ik mij den toegang werkelijk openen mag tot het geluk dat mij hoogstwaarschijnlijk daar wacht.'

'Gij hebt volkomen gelijk, Adriaan, en ik verwachtte reeds, dat gij mij dit antwoord geven zoudt. Maar ik heb u ook nog wel iets anders te zeggen. Uw geheele bezwaar, hoe zeer ik het ook eerbiedig, en ofschoon ik gaarne erken, dat het alleen in een recht-

schapen hart kan opkomen, berust, mijns inziens, op een dwaling en wel op zulk eene als juist de hoofddwaling is der richting, waartoe gij evenwel zegt niet te behooren. Gij neemt aan, wat zij inderdaad altijd van de daken verkondigen, dat er tusschen ons en hen een diepgaand verschil van richting is. Gij beziet de kerkelijke orthodoxie in het licht, waarin zij zich zelve gesteld heeft. Dit is niet goed.'

'Hoe bedoelt Professor dat?'

'Ik wil zeggen, en gij weet wel, dat het de eerste maal niet is dat ik u dit zeg, maar jonge menschen hebben altijd de meeste moeite om juist dit te begrijpen, - ik wilde dan zeggen, dat het van 't grootste gewicht is, te onderscheiden tusschen wezen en vorm, en daarbij in het oog te houden, dat de onderscheiden kerkelijke richtingen, de orthodoxie niet uitgesloten, slechts onderscheiden vormen zijn van dezelfde, eeuwige, godsdienstige waarheid. De menschen spreken verschillende talen, doch in die verschillende talen geeft hetzelfde menschelijk gemoed zich lucht, en komt dezelfde menschelijke geest te voorschijn. Niet anders is het op het gebied van de godsdienst. Ook hier heeft ieder zijn eigen taal, doch alle waarachtig godsdienstigen bedoelen hetzelfde. Er kan zulk een diepgaand onderscheid tusschen menschen en menschen niet bestaan. Wij zijn allen éener menschelijke natuur deelachtig. Als wij dat bedenken en ons daar wel van doordringen, dan

gevoelen wij ons, tot welke richting wij dan ook mogen behooren, één met de geheele godsdienstige menschheid. Dan bekommeren wij er ons niet om, of wij de godsdienstige voorstellingen onzer medemenschen deelen kunnen of ze bestrijden moeten. Wat nu onze betrekking bepaaldelijk tot de orthodoxie betreft, wij zullen wel doen met in haar vooral een populaire theologie te zien. Zij drukt de hooge godsdienstige waarheden uit, zoo als dezen zich het eerst, het onmiddellijkst voordoen aan het menschelijk denken en aan het menschelijk gemoed. Wij kunnen, als wij onafhankelijk filosofeeren en naar een uitdrukking, naar een vorm der waarheid zoeken, die zich voor ons verstand beter rechtvaardigen laat, die populaire theologie onmogelijk tot de onze maken. Gij hebt veel te goed gestudeerd om niet te weten, dat het orthodoxe stelsel nu volkomen onwijsgeerig is, en dat het voor ons de vraag niet meer kan zijn, of en in hoeverre wij er ons nog mede vereenigen zullen en kunnen, maar dat wij er voor goed mede afgerekend hebben. Het staat buiten ons; wij zijn er geheel vreemd aan geworden. Ik moet vooral hierop den nadruk leggen, Adriaan, want dat vereenvoudigt veel. Nu staan wij tegenover de orthodoxie, niet met verachting of hooghartig medelijden; dat behoeft volstrekt niet, veeleer met de kalmte van iemand die in staat is, het goede in haar te waardeeren, maar die tevens tot haar zeggen kan: Gij vertegenwoordigt

een vorm van godsdienstige ontwikkeling die onherroepelijk achter mij ligt; gij zijt mij als de kinderlijke leeftijd, als al wat naïef en onschuldig is.'

'En hoe zou Professor dit nu in verband willen brengen met de kwestie, die hem en mij thans bezig houdt?'

'Dat zult gij zien. Als ik nu kom tot uw vraag, of gij iets anders moogt gaan brengen en prediken te Zuidrichem dan hetgeen men daar misschien van u verlangt of verwacht. dan moet ik terstond protesteeren tegen de kwalificatie van uw standpunt of richting, hoe gij het noemen wilt. Gij komt namelijk niet iets anders brengen. In den grond der zaak brengt gij, als godsdienstig mensch, volkomen hetzelfde, want, zoo als ik gezegd heb, de godsdienst is overal één, maar....'

'Maar, Professor, - dat ik u in de rede valle - wij gebruiken toch een geheel andere taal als de rechtzinnigen. Het onderscheid is groot.'

'Toegestemd, en dat is het juist, althans tot op zekere hoogte. Wij gebruiken dikwijls voor onszelven een geheel andere taal, maar wij bedoelen volmaakt hetzelfde. De wijsgeer en de vrome man schijnen beiden iets geheel verschillends te zeggen. Doch inderdaad zeggen zij hetzelfde. Wat is het wezen der wijsbegeerte? Het besef immers en de erkenning van het Absolute. Welnu, wat is het wezen der vroomheid? Het besef en de erkenning van God. En dit is zelfs zoo waar, en gaat zoozeer

door, dat ik voor mij de geheele godsdienstige terminologie van Oud en Nieuw Testament overnemen kan. God, dát is het Absolute. Als wijsgeer. zie ik alle dingen in het Absolute, dat is, in God. Niets in de wereld staat op zichzelf. Alles is in het absolute wezen van God gegrond. In klein en groot, en in een gestadig opklimmende volgorde, komt dat wezen tot altijd voller en schooner werkelijkheid. Als ik nu bijvoorbeeld zeg: “Het regent”, kan ik even goed zeggen: “God regent”; “het dondert” is even goed als: “de God der Eere dondert.” Wilt gij het overbrengen op meer specifiek-kristelijk terrein? Als wij zeggen: Jezus is het gewrocht van de geschiedkundige ontwikkeling der menschheid, dan zegt de eenvoudige vrome: God heeft ons Zijn Zoon gegeven. Nu is de samenhang der dingen gegrond in het Absolute, dat is, in God, en zoo komen de beide uitdrukkingen volkomen overeen. Wij kunnen op deze wijze de vrijheid der filosofie en het praktisch geloof der gemeente te gelijk eerbiedigen. En wij hebben beide te eerbiedigen. Het laatste natuurlijk niet uit menschenvrees of gedreven door welke lagere gezindheid dan ook, maar enkel en alleen omdat wij het geloof der gemeente niet missen kunnen. Haar godsdienstig geloof is een echt menschelijk geloof. En hoe vrij wij ook filisofeeren, wij mogen ons van de menschheid niet losscheuren, wij mogen ons van haar niet isoleeren. Ongelukkig de man, die zich verbeeldt iets anders te zijn dan een

mensch. Onze filosofie is de filosofie der gezonde menschelijke natuur. Zij pretendeert niets hoogers, niets beters te zijn. En in ons kan de menschelijke natuur eerst gezond blijven, wanneer wij ons voortdurend aansluiten aan het beste in de menschheid. Dat beste, nu, vinden wij in het godsdienstig geloof der gemeente uitgedrukt, zoodra wij de kern weten te voorschijn te brengen uit het omhulsel. Dat omhulsel werpen wij weg, die kern behouden wij. De rechtzinnigen willen van deze onderscheiding niet hooren en beschuldigen ons, wanneer wij op één bodem met hen beweeren te staan, van allerlei leelijke dingen. Doch dat gaat ons niet aan. Wij zeggen: het is ons weinig van menschen geoordeeld te worden. Daar is één die oordeelt, dat is God. Als zij ons nu beschuldigen van hun het geloof te ontfutselen, van te spelen met klanken, en ons alzoo tot halve of heele huichelaars maken, dan dragen wij dat met zachtmoedigheid, omdat wij weten: zij kunnen niet anders, de rechtzinnigen, dan ons zulke dingen naar het hoofd werpen, maar wij danken God, dat wij wel den vorm van ons vroeger geloof verloren, maar het heerlijk wezen daarvan behouden hebben. Zoo meenen wij, met alle bescheidenheid, niet achter-, maar vooruit te zijn gegaan. En nu is onze taak, ten aanzien van de gemeente, een dankbare en een ondankbare taak. Ondankbaar, in zooverre als weinigen ons danken voor hetgeen wij doen, op het oogenblik dat

wij het doen. Integendeel, wij hebben te arbeiden onder allerlei verdenking, allerlei beschuldigingen: de Hemel weet waar niet al van. Maar dankbaar is onze taak, omdat wij, terwijl wij vrij uitspreken en de geloofsvormen der gemeente aanvallen, ja zelfs trachten te vernietigen, daarvoor zorgen, dat het geloof met de ontwikkeling van ons geslacht hand in hand blijve gaan; dankbaar, omdat wij arbeiden voor de toekomst, omdat onze arbeid niet bestemd is als een stroom te verstikken in het zand van het heden, maar zich aan zal sluiten aan den arbeid van het nageslacht. - Denk niet, dat ik ons werk voor definitief aanzie of gelooven zou, dat onze negentiende eeuwsche theologie het laatste woord reeds zou gesproken hebben; maar wèl weet ik, dat wij ons bewegen in den grooten stroom der geschiedenis, dat wij ons bewegen in de richting der toekomst. Pijnlijk is de strijd, pijnlijk is de tegenkanting, pijnlijk vooral de achterdocht van zoovele weldenkenden jegens ons. Wij hebben ze lief en wij achten alle vromen, ook als zij vroom zijn in een vorm waarin wij het niet meer wezen kunnen, en daarom doet het ons dubbel leed, dat zij ons niet liefhebben en geen achting toedragen kunnen, althans aan ons standpunt niet. Maar laat ons dit kruis dragen. Het leven is kort. De dag der vergelding komt. Zij die in tranen zaaien, zullen maaien in gejuich!’

Professor van Maanen zweeg. Zijne oogen hebben

onafgebroken op één punt gestaard. Een diepe ernst spreidt een treffend licht op zijn gelaat. Nog wendt hij het oog niet in een andere richting. Adriaan blijft voortdurend naast hem zitten op den sofa, zijn vriend en meester aanziende, met dat oog der geestdrift, der innige bewondering, der geheele overgave des harten, waarmede de jongeling den geliefden leermeester pleegt aan te zien.

'Nu moeten wij maar, gaat hij voort, eigenlijk meer tot zichzelven dan tot Adriaan sprekend, nu moeten wij maar onverschrokken doorgaan en ons niet meer storen aan de ergernis die onze vrijere denkwijze hier en daar bij de gemeente wekken mag, niet meer, dan volstrekt door de liefde gevorderd wordt. Het is de klacht der onkunde, dat de wetenschappelijke theologie ons van God of van het Kristendom af zou brengen. Jezus was vol van God, en de wetenschappelijke man, die door zijn kennis tot wijsbegeerte opgeklommen is, is óok vol van God, steeds voller, want steeds leert hij het *universum* meer kennen Jezns leefde voor de onzienlijke dingen. en dat doen wij ook. Wij blijven niet staan bij hetgeen onze oogen zien of onze ooren hooren. Van de uitwendige verschijnselen klimmen wij op tot de wetten, die de dingen beheerschen. En bij iedere wet, die wij leeren kennen, zijn wij het leven der Godheid weder een schrede naderbij gekomen. Waar wet is, daar is rede, daar is geest; en zoo komt onze geest, door de kennis van het

universum, met den geest, den goddelijken geest, die alles doordringt, in aanraking. Het leven heeft dan ook slechts waarde, in zoo verre als het ons tot de gemeenschap met dien oneindigen geest in staat stelt. Als wij het noodige slechts hebben, behoeven wij ons om het stoffelijke niet meer te bekommeren, en leven wij verder geheel en al het leven des geestes, dat is, het waarachtig godsdienstige leven. Godsdienstig te zijn is óok: te dorsten naar de kennis van God. Het *universum* te willen leeren kennen, is dus niet ongodsdienstig, maar behoort mede tot de godsdienst, ja is er, op een zeker standpunt van ontwikkeling, volkomen onafscheidelijk van. Laat ons dit wel in het oog houden. Dan wandelen wij in de voetstappen van Jezus die ook verklaarde, dat hij zijn moest in de dingen zijns Vaders. Ja... denkende en onderzoekende, zijn wij in de dingen des Vaders. Dat is een verheffende gedachte!'

Hier volgt andermaal een stilzwijgen.

'Altijd in de dingen des Vaders,' herhaalt de wijsgeer bij zichzelven. Het is zijn oogen aan te zien, dat hij niet duidelijk meer weet waar hij zit, wat zijn aardsche omgeving is. Zijn geest is in die hooge spanning, waarbij het gewoon, het onwillekeurig gebruik der zintuigen ophoudt, en waarin wij niet meer hooren of zien, wat wij in andere omstandigheden niet zouden kunnen nalaten op te merken.

'Kom, mijn vriend, zegt van Maanen ten slotte,

ik moet aan mijn werk. Ga nu getroost uw weg. Houd uw hart rein van alle lage bedoelingen, van alle zucht om menschen te behagen. Heb geloof in de toekomst. Laat de wetenschap uw hart steeds verheffen, door u een steeds ruimer inzicht te geven in het schoon geheel, in de onveranderlijke harmonie der dingen. Blijf de onveranderlijke godsdienst stellen boven hare gedurig veranderlijke vormen.'

'Ik ga noode weg, Professor. Het is mij bij u altijd zoo onuitsprekelijk goed. Ik sterk mij aan uwe kracht, en richt mij op aan uw moed. Heb geduld met mijn wankelen en onzekerheid. Wanneer men altijd met u op de hoogten der wijsbegeerte kon ademhalen, om van daaruit alle dingen te bezien, zou alles veel gemakkelijker vallen. Wij zijn nog zoo dikwijls blootgesteld aan allerlei afwisselende indrukken. Ik kan u nooit genoeg danken voor al hetgeen gij voor mij geweest zijt.'

'Gij weet, dat ik altijd gaarne met u spreken mag. Het filosofeeren valt niet in den smaak der meesten. Nu, elk zijn lust.'

'Ik zal u niet langer ophouden, Professor.'

'Vaarwel, de Mérival, en schrijf mij eens spoedig uit Zuidrichem.'

'Ik zal gaarne van uw vergunning gebruik maken.' Een halfuur later, neemt Adriaan weêr plaats in den trein naar Amsterdam; anderhalf uur later, is hij in de hoofdstad terug. Den volgenden dag schrijft

hij den brief aan mevrouw van Grave, dien wij in ons eerste hoofdstuk hebben ingelascht, den brief die zijn besluit mededeelt. De lezer is nu waarschijnlijk volkomen op de hoogte van hetgeen aan Adriaan's besluit om de hulppredikersbetrekking te Zuidrichem te aanvaarden, vooraf is gegaan.

Hoofdstuk III
Vertrek van Adriaan.

De laatste dagen van zijn verblijf in de ouderlijke woning gaan Adriaan lang niet spoedig genoeg om.

Reeds leeft hij met hart en verbeelding in de nieuwe woning die hem wacht, hetgeen hij zich des te eer vergunt, daar hij niet gelooft, dat, in zijn onmiddellijke omgeving, zich iemand zijn vertrek of, later, zijn afwezigheid bijzonder zal aantrekken.

De laatste avond voor zijn vertrek is eindelijk daar, en Adriaan zelf de huiskamer op het thee-uur binnengetreden.

Hij vindt er, naar gewoonte, jufvrouw Storm, de huishoudster, alleen.

Jufvrouw Storm kenmerkt zich door een tamelijk lange gestalte en iets prentenlijfachtigs. Er moest eigenlijk nog een vijfde woord in onze taal bestaan om de vertegenwoordigers aan te duiden van de schoone helft van ons geslacht. ‘Vrouw’, voor de vrouwen uit het volk, dat gaat, vooral met den

naam er bij, als vrouw Meijer, vrouw Janssen; ‘mevrouw’ voor getrouwde dames, ook daar heb ik niets op tegen; ‘jufvrouw’ of ‘freule’, dit laatste als wij in een provinciestad met een adellijke, of zich voor adellijk uitgevende, jonkvrouw te doen hebben, ook dit is zeer goed bruikbaar. Maar is het toch niet wat arm een achttienjarige en een zestigjarige ongehuwde gelijkelijk ‘jufvrouw’ te moeten noemen. En toch, wie bedenkt hier een ander woord dat algemeen ingang vindt? Men zou het wellicht kunnen opdragen aan de wijsheid en het vernuft van een toekomstig nederlandsch letterkundig kongres. Ach die gelijkheid! Vrijheid en broederschap, dat is recht fraai. Maar gelijkheid! Iedereen die een ronde, cylindervormigen hoed draagt is ‘meneer’, al is hij een zakkeroller. En ieder die geen ‘vrouw’, of ongetrouwd is, of, zonder in een van deze beide gevallen te verkeeren, geen aanspraak maken mag op den titel van ‘mevrouw’, of, nog juister gezegd, daar metterdaad geen aanspraak op maakt, is een ‘jufvrouw’. - Een gezellig taalgebruik heeft er toch iets op gevonden, en in ieder huis, waar ‘een jufvrouw’ is, heet die jufvrouw ‘de jufvrouw’, of ook wel kortweg: juf, door de kinders weer verzacht tot jufvie. Het zal mij benieuwen, of *juf* en *jufvie* in ons nieuw nederlandsch woordenboek een plaats zullen vinden; en, mocht dit het geval zijn, op hoevele nederlandsche, letterkundige kongressen men dan nog twisten zal over

de schrijfwijzen: *juffie* en *jufvie;* ook, of iemand der geachte redenaars, op de gedachte kongressen, zich de ongalante aardigheid zal permitteeren van te beweren. voor de heeren, dat *vie* in *jufvie* te veel denken doet aan het duitsche *vieh*, hetgeen reeds daarom afkeuring zou verdienen, omdat 'juffie' toch een nederlandsch produkt mag heeten zoo goed als nuffie, dat insgelijks met een dubbele f geschreven wordt; welke opmerking niet ontzenuwd kan worden door de stelling, dat *juffie* ook wel eens een Zwitsersch produkt is, een stelling die niets ter zake zou afdoen, aangezien onze taal op groote gastvrijheid zich pleegt toe te leggen. Hoe het zij, uit ervaring kan ik sterk aanraden, soortgelijke aardigheden op kongressen te plaatsen, daar ik met de volste en oprechtste overtuiging elk verzekeren kan, dat een aardigheid almede het aardigste is dat men op een kongres kan zeggen.

'De jufvrouw', in het huis van den heer de Mérival, is dan ook natuurlijk niemand anders dan jufvrouw Storm, rijziger en, gelijk gezegd is, prentenlijfachtiger gestalte.

Zij zit thans op het thee-uur in de huiskamer, op haar post, dat is voor het theeblad, Adriaan ergens anders, maar in hetzelfde vertrek. Terwijl hij thee drinkt, informeert hij zich naar eenige zaken waarvoor, uithoofde van zijn aanstaand vertrek, nog moet gezorgd worden; doch dit doet hij uit die zekere

overmaat van sekuriteit die ons pleegt te overvallen bij een aanstaande afreize, meer dan uit eenige ware belangstelling in het voorwerp van zijn vragen. Jufvrouw Storm, toch, had gedurende twintig jaren ten huize van den heer de Mérival hare betrekking met een nauwgezetheid waargenomen die niets te wenschen overig liet. Zij mocht de verpersoonlijkte attentie heeten. - Vrij afgetrokken, immers geheel vervuld met hetgeen den volgenden dag gebeuren zal, geeft Adriaan jufvrouw Storm telkens en werktuigelijk zijn ledig kopje aan, en haar verdriet het niet het telkens, met het geurig vocht gevuld, terug te geven, waarbij het haar schuld zeker niet is zoo het de aanspraak op dit epitheton langzamerhand verliest. Het is toch maar met het theedrinken als met het leven: de eerste teugen smaken wel het lekkerst.

Was het 't volkomen geurlooze van het geurige vocht, was het iets anders dat Adriaan eindelijk deed opstaan met het doel om de kamer weder te verlaten? De reden mag raadselachtig zijn, maar zeker is het dat hij opstaat, daardoor jufvrouw Storm in het oog krijgt, en uit jufvrouw Storms oogen een traan ziet rollen op jufvrouw Storms breikous. Met de gedachte aan dit laatste voorwerp heeft Adriaan nooit, in het algemeen, die aan iets aandoenlijks, noch, in het bijzonder, de gedachte aan een vrouwentraan verbonden. Nieuwsgierigheid dus, maar toch ook goedhartigheid, spreekt uit zijn vraag:

‘Wat maakt u aangedaan, jufvrouw Storm?’

‘Vraag het maar niet, meneer Adriaan, het heeft voor u toch geen belaas.’

‘Vergeef mij dan mijn onbescheidenheid, maar ik dacht, dat u iets bedroefd maakte, en dat ik er wellicht wat aan doen kon.’

‘Dat is een andere zaak, meneer Adriaan, dat zoudt gij misschien wel kunnen.’

‘Hoe, ik? Vertel eens gauw, jufvrouw Storm wat je hebt.’

‘Ik had niet gedacht, dat het mij zooveel kosten zou om u heen te zien gaan. Ik ben in de laatste maanden zoo aan u gewend geraakt; ik kan mij wezenlijk niet voorstellen, hoe wij het in huis zullen maken zonder u. Vroeger, natuurlijk, heb ik u veel minder gekend. Uwé was nooit zoolang achteréen hier.’

‘Maar, jufvrouw Storm, je bent wel vrindelijk. Zooveel hebje toch nooit aan mij gehad. Ik ben nog al veel uithuizig geweest.’

‘Neen, dat zal ik dan ook niet zeggen, maar och, zoo met de gedachte aan het verleden, weet u.’

‘Neem het mij wezenlijk niet kwalijk, jufvrouw Storm; ik begrijp evenwel nog niet geheel en al, wat eigenlijk door u bedoeld wordt.’

‘Och, een mensch kan alles zoo niet uitleggen. Het verleden, wil ik eens zeggen, komt mij nu zoo levendig voor den geest, als ik u zoo in- en uit zie gaan.’

‘Vergeef mij, indien ik mij vergis, maar ik geloof wezenlijk niet, dat de jufvrouw mij ooit over haar verleden heeft gesproken.’

‘Waarom zou ik het ook gedaan hebben? Voor ik bij den ouwen heer aan huis kwam, heb ik mijn man en mijn eenig kind verloren. Zoo had ik niets meer over, om zoo te zeggen; ik had zoo niets, waarvoor het eigenlijk de moeite waard was te leven. En mijne gedachten gingen maar altijd terug naar den tijd, toen ze allebeî nog leefden.’

‘Ik begrijp u heel goed, jufvrouw Storm, gij hebt in de laatste jaren eigenlijk minder geleefd in het heden dan in uw gelukkig verleden.’

‘Juist, meneer Adriaan; maar weet u, nu ik uwé, om zoo te zeggen, zoo dagelijks om mij heen heb, is het heel anders.’

‘Hoe dan?’

‘Wel, vroeger was ik meer onderworpen dan in den allerlaatsten tijd.’

‘En ben ik daar schuld aan, moet ik bijna vragen, jufvrouw Storm.’

‘Ja, eigenlijk wel. Mijn hart is bitter aan het morren gegaan. Ik heb mij nu zoo ijselijk goed kunnen voorstellen, wat het voor mij geweest zou zijn, als ik mijn jongen had mogen behouden, als ik hem groot had zien worden.’

‘Was hij dan van mijn leeftijd zoowat?’

‘Hij was precies van uw leeftijd, meneer Adriaan,

dat is te zeggen, hij zou nu juist van uw leeftijd geweest zijn en, als ik het zeggen mag, hij leek zoo op u.'

'Het moet u zeker pijnlijk vallen, zoo aan uw overleden zoon herinnerd te worden.'

'Ja, maar dat is het eigenlijk toch niet.'

'Heb ik misschien wel eens iets gezegd of gedaan, waarbij gij dacht: dat zou mijn zoon niet gezegd of gedaan hebben.'

'Heeregunst, neen, meneer Adriaan, God beware mij dat ik u iets zou verwijten. Ik heb u altijd een heel deugdzaam mensch gevonden. Maar, ziet u, nu is al mijn moederliefde weêr op eens wakker geworden, die, als 't ware, net geweest is, ik zal maar zeggen, als iemand die slaapt, net als of je door de pijn wakker wordt.'

'Ja wel, jufvrouw Storm, ik begrijp u, uw hart voelt nu eerst recht, wat het zijn zou een zoon lief te hebben.'

'Precies, dat is het juist.'

Adriaan beet zich op de lippen, en wist niet goed wat te antwoorden. De huishoudster zelve zette het gesprek voort:

'Ik ben blij dat ik u dit eens heb kunnen zeggen, meneer Adriaan.'

'Wel, als het u goed gedaan heeft....'

'Het is toch misschien nog maar beter als uwé heengaat. Het zal mij het leven gemakkelijker ma-

ken als ik mijn jongen..... ik meen, als ik u niet meer zoo dagelijks om mij heen heb. Meneer neemt het mij immers niet kwalijk, dat ik zoo eens gemeenzaam gesproken heb?'

'Kwalijk nemen, jufvrouw Storm? Het komt niet bij mij op. Maar wel heb ik er het land door gekregen aan mijzelven.'

'Het land, zegt uwé?'

'Och ja, dat is een studentenuitdrukking, ik bedoel, dat ik mij zelf naar vind. Ik ben tegenover u een egoïst schepsel geweest. Ik herinner mij nu toch wel vroeger eens van uwe verliezen gehoord te hebben. En toch, ik beken het u, ik heb nooit een oogenblik nagedacht over de smart, die dat in uw hart moet hebben achtergelaten.... Wil ik u, van tijd tot tijd, uit Zuidrichem een brief schrijven?.... En wilt gij dan, als gij antwoordt, veel spreken over uw verleden en van uw man en uw kind.'

'Meneer zal het in zijn nieuwen werkkring druk genoeg hebben, ook zonder met mij te korrespondeeren. Maar dank voor uw intentie.'

Adriaan verlaat thans het vertrek voor goed; hij is op zijn eigen kamer terug. Hij heeft blijkbaar nog allerlei toebereidselen te maken voor zijn reis. Hij is zeer bezig, maar het werk schijnt niettemin weinig op te schieten. Met veel geduld vouwt hij een batisten zakdoek en bergt dien vervolgens in zijn brievenportefeuille. Hij geeft zich de ondenkbaarste moeite om

een koffer te sluiten, legt er zich met de eene knie op om hem dicht te krijgen, beproeft het van voren en van achteren; het gelukt hem eindelijk; maar op hetzelfde oogenblik valt het hem plotseling in, dat de koffer nog niet half gevuld is. Er liggen dan ook nog allerlei zaken op den grond die kennelijk de bestemming hebben om in dienzelfden koffer een tijdelijke berging te vinden. Het duurt dus lang. Maar toch, hij komt ten slotte klaar.

Later in den avond, is hij bij toeval alleen met zijn vader. Hij is nog zóozeer onder den indruk van het gevoerde gesprek, dat hij niet nalaten kan het zelfs zijn vader mede te deelen. Niet onmogelijk vervult hem daarbij de hoop, dat deze mededeeling zijn vader een aanleiding kan zijn om, als de gelegenheid er zich toe voordoet, van zijne sympathie te doen blijken voor het verborgen leed van zijne huisgenoote. De heer de Mérival antwoordt er, overeenkomstig zijne gewoonte, niet veel op.

Den volgenden morgen, bij tijds, begeleidt hij Adriaan in den koepee dien wij reeds kennen, naar het station van den Rhijn-Spoorweg. Hij (de vader, namelijk) is in het rijtuig, niet alleen afgetrokken, maar geägiteerd, zou men zeggen. Hij ziet herhaaldelijk op zijn horloge; tikt Gerrit om hem tot spoed aan te manen; wandelt later met Adriaan op den *platform* heen en weder, en drukt hem bij het ver-

laten van den trein de hand met een niet geheel gewone hartelijkheid.

Adriaan zet per stoom de reis voort tot aan Arnhem. Van daar tot aan de plaats zijner bestemming, heeft hij nog in de diligence te rijden tot 's avonds ongeveer vijf ure. Wij zullen hem op die reis nog niet vergezellen, en nog niet vernemen, hoe en onder welke indrukken hij ten slotte te Zuidrichem arriveert.

De reden, waarom wij Adriaan niet vergezellen, is niet ver te zoeken en, wel beschouwd, daarin gelegen, dat wij niet wel op twee plaatsen te gelijk kunnen zijn. Wij willen, namelijk, nog meê terugkeeren met zijn vader, die zich van het station van den Rhijnspoorweg onmiddellijk naar huis, en wel naar zijn kantoor, begeeft. Hij is er ongeveer kwart vóor achten; de bedienden komen eerst tegen negen ure. Hij is er dus voorloopig geheel alleen.

Nadat hij nog eens ten overvloede het kantoor rond heeft gezien, als wil hij er zich van verzekeren, dat hij zich werkelijk geheel alleen bevindt, neemt hij een stuk postpapier, groot kwarto-formaat, uit zijn lessenaar. Het is op drie zijden vol geschreven, maar, naar het schijnt, niet met éen doorloopenden brief, veeleer met de zes of zeven eerste regelen van vier of vijf onderscheiden brieven, hetzij dat dezen allen aan denzelfden persoon, of dat zij aan verschillende personen gericht zijn. Te zamen vormt dit

alles blijkbaar een *brouillon*. Telkens zijn er woorden, of ook wel geheele regels, doorgehaald; en nog schijnt het geschrevene den steller niet geheel te bevredigen. Althans, hij vangt op nieuw aan:

‘Waarde etc.

‘Met het oog op de tegenwoordige omstandigheden zou het wellicht niet onraadzaam zijn, indien gij, wanneer het althans ook strookt met uwe eigene inzichten, dat....’

Hier neemt de heer de Mérival de pen van het papier, ligt haar op, en beweegt, een geruimen tijd haar bovenste gedeelte langzaam heen en weder over zijn neusbeen. Hij fronst de wenkbrauwen. Het stellen schijnt hem van daag niet van de hand te willen. Hij begint andermaal.

‘Het is niet dan na lang beraad, dat ik tot het besluit gekomen ben u te verzoeken, wanneer uwe omstandigheden het u althans toelaten, om te zien naar een....’

Ook dit wordt, even als het vorige, weder doorgehaald. Van nieuws begonnen:

‘Houd het mij ten goede, indien ik u iets moet voorstellen dat u wellicht in de gegeven omstandigheden minder aangenaam is. Ik acht het, namelijk, uit hoofde van overwegingen die voor schriftelijke mededeeling minder vatbaar zijn, beter u uit te noodigen binnen de drie eerste maanden om te zien naar een andere woonplaats dan Z.... Wel hebt gij mij

geschreven, dat de stad en de streek u bevielen, maar....'

Als de Mérival zoo ver gevorderd is, komt de jongste bediende het kantoor binnen, niet weinig verwonderd, zijn patroon daar reeds aan te treffen. Deze omstandigheid schijnt het voortgaan met de proeven van redakti, die wij medegedeeld hebben, den patroon onmogelijk of minder gewenscht te maken. Zooveel is zeker, dat de Mérival het *brouillon* terstond daarop in zijn lessenaar wegbergt en, daarentegen, de boeken en papieren voor den dag haalt die hij voor zijne zaken noodig heeft.

Behalve het onderwerp dat behandeld moest worden in den brief, waarvan wij het *brouillon* hebben ingezien, is er nog een ander dat den heer de Mérival preökkupeert, gedurende de dagen, onmiddellijk volgend op Adriaan's vertrek. Het staat in verband met de mededeeling die hij, den avond voor diens vertrek, van Adriaan ontvangen heeft betreffende jufvrouw Storm. Op die mededeeling had hij, gelijk men zich herinneren zal, weinig geantwoord. Doch de Mérival is een dier menschen die voortdurend het woord loochenstraffen: waar het hart vol van is, daar vloeit de mond van over. In vereeniging met meer anderen, zou hij veeleer het ontstaan van een nieuw spreekwoord kunnen wettigen: waar hart en hoofd vol van zijn, daar spreekt de mond liefst in het geheel niet van.

Bijna een week lang loopt hij bij zichzelven te overleggen, hoe hij een ongezochte aanleiding vindt om aan tafel het gesprek met zijn huishoudster eens op haar verleden te brengen.

Hij schijnt den volzin geheel klaar te hebben in zijn hoofd, den volzin waarmêe hij, als de gelegenheid zich voordoet, beginnen zal. Maar de ongezochte aanleiding, hoe ijverig ook gezocht, wordt niet door hem gevonden.

Op een dag, komende van de beurs, loopt hij de Kalverstraat door, en een goud- en zilversmidswinkel binnen, waar hij een goud' horloge bestelt.

Het horloge wordt nog denzelfden avond t'huis bezorgd.

Den volgenden dag verzoekt de heer de Mérival zijn huishoudster voor eenige oogenblikken in zijn kamer te willen komen. Nadat aan zijn verzoek voldaan is, deelt hij haar, wij moeten bijna zeggen op eenigszins bedremmelde wijze, mede, dat hij haar een goud' horloge vereeren en haar salaris met vijftig gulden verhoogen wil. Zooveel de tegenwoordigheid van geest, die hem rest, het hem toelaat, geeft hij jufvrouw Storm vrij duidelijk te kennen, dat hij reeds sedert lang het voornemen heeft gekoesterd om haar, ‘zoo maar eens,’ een blijk van zijn bijzondere tevredenheid te geven voor de wijze, waarop zij voortdurend zich kwijt van hare taak. Wij hebben onze redenen om te vermoeden, dat

deze laatste mededeeling zijnerzijds strekken moet om te voorkomen, dat jufvrouw Storm het minste verband zocht tusschen hare mededeeling aan Adriaan en deze vriendelijkheid van Adriaans vader.

Hoofdstuk IV
Nieuwe kennissen.

‘Daar is Dominee Plate,’ klinkt het op eens uit den mond van een vroolijk kind van achttien jaar dat, met hare twee oudere zusters en met hare moeder, in de voorkamer van een niet onaanzienlijke woning binnen Zuidrichem's wallen met borduren, of althans met een handwerk, bezig is.

En werkelijk is Ds. Plate, de ons reeds bekende kollega van Ds. van Grave, van plan om in het huis, waar zijn apparitie aldus vrij luidruchtig aangekondigd wordt, een bezoek af te leggen.

‘Dominee vraagt naar meneer,’ luidt de boodschap, waarmeê de meid binnenkomt.

‘Wijs Dominee dan den weg naar meneers kamer,’ is het antwoord van de vrouw des huizes;

‘Het is jammer, dat wij hem ook niet eens hebben,’ dat van onze achttienjarige.

‘Waarom vindje dat jammer,’ vraagt hare oudere

zuster, die reeds vijf en veertig maal de herfstbladen had zien vallen.'

'Dan hadden we ons nog eens geamuseerd.'

'Laf kind, om je te willen amuseeren met Ds. Plate.'

'Met hem zoo goed als met een ander.'

'Hij is beter dan een ander; je moest waratje meer eerbied hebben voor een man zoo als hij; hij is heel geleerd.'

'Ja, geleerd of niet, dat kan me niet scheelen, daar heb ik toch niet an, maar ik vind hem amusant. Hij had zeker wel weêr eens de eene of andere geleerde distraktie gehad. Dát vind ik het prettigst van die geleerden, dat zij nog eens een distraktie hebben; alle andere heeren zijn zóo gewoon.'

'Foei, kind, wat slâje weêr door,' valt de moeder in.

'Nu, Moeder vindt hem ook wel eens aardig om bij te wonen.'

'Dat kan zijn, herneemt de oudere voordochter, Sannebet, maar ik vind veeleer, dat er veel van hem te leeren valt.'

'Ja, als ik zoo oud ben als jij, zal ik ook aan het leeren vallen.'

'Je denkt, dat je aardig bent, maar je bent niets aardig.'

'Laatst heeft die deftige jufvrouw Simperlet toch ook wel gelachen om zijn *scène* bij de van Meeuwsens.'

'Wat was dat?' vraagt de Moeder, mevrouw Zegveld, wier nieuwsgierigheid geprikkeld wordt.

‘Wel, toen is hij gaan zitten op zijn eigen steek. Neen maar, verbeeldje, het was op een kondoleantie-visiete. Een groote kring, weet je, van heeren en dames om de familie van Meeuwsen heen, de heele kamer vol. Plate komt binnen, en legt, in het voorbijgaan, zijn steek neêr op een stoel en komt - 't is om te scheuren - op zijn eigen steek terecht, 't was dolletjes.’

‘Wat in de wereld is daar nu aan?’ vraagt Sannebet.

‘Nu, die vind ik mooi, wat is daar nu aan? 't Was zeker nog aardiger als jij op zijn steek terecht gekomen waart. 'k Wou dat dát eens gebeurde. Steken zijn goeie angels voor visschen van zekeren leeftijd, en - Mevrouw Plate is zwak en ziekelijk.’

‘Foei, kind, hoûje stil met je gesnap. Dat zijn “onpasselijke” dingen. Dat neem ik je heusch kwalijk, zulke aanmerkingen.’

‘Moedertje, ik zal zwijgen als een Mof, als een Moffin, meen ik... sst!... Daar komt hij de trappen af. Ik ga effen aan het raam staan om hem nog eens goeien dag te knikken. Benje niet jaloersch van me?’

Dit laatste geldt waarschijnlijk Sannebet.

De jongste der drie zusteren staat reeds aan het venster. Daar gaat de deur open om den heer des huizes binnen te laten. Dominee volgt.

‘Dominee komt de dames nog eens even goeien

dag zeggen. Ikzelf moet mij excuseeren, ik moet uit.' De heer des huizes vertrekt.

De moeder en de twee oudere dochters maken een stijve dienaresse. De achttienjarige loopt op hem toe, steekt hare hand uit, en - herinnering wellicht van den tijd toen zij te Brussel school lag, en daar haar belijdenis had gedaan (je belijdenis te Brussel te doen had zij altoos zoo 'dolletjes' gevonden) - biedt hem de hand aan met de woorden: '*Bonjour, monsieur le pasteur*.'

'Hoe is de jufvrouw der gezondheid?'

'Mijn gezondheid, Dominee! o perfekt, perfekt. - En *monsieur le pasteur?*'

'Spreek toch Hollandsch, mal ding,' fluistert de moeder haar dartel kind toe.

'Meneer de herder, Mama zegt dat ik Hollandsch moet spreken. En is het nu niet waar? Beteekent nu *pasteur* geen *herder?*'

In het huis, waarin wij thans vertoeven, is voor aan de straat een kamer die met een binnenkamer een *suite* vormt. De voorkamer heeft geen deur naar den gang. Men komt in dat vertrek door de binnenkamer. De binnenkamer zelf heeft een venster, en aan weerszijden van dat venster twee deuren, die een kwart cirkel op den vloer beschrijven: de eene deur verbergt een provisiekast, de ander, iets dat ik niet nader behoef aan te duiden.

'Warmpjes, niet waar Dominee?'

'Ja, mevrouw, de zomer begint van 't jaar vro....'

‘Denkt Dominee van 't jaar nog op reis te gaan?’

‘Het is nog niet geheel zeek... 't is wel mogele... Ik wee ... 't eigenle... nog nie... We zulle 't laat afhange van 't weê...’

Ds. Plate heeft blijkbaar de gewoonte om de laatste letter of de laatste lettergrepen van de woorden eenigszins in te slikken, het gevolg waarschijnlijk van zijn zenuwachtige manier van spreken.

Het gesprek wordt nog eenigen tijd op dezelfde interessante wijze voortgezet. Ds. Plate neemt ten slotte zijn steek, en afscheid van de dames, al het welk met die zekere gejaagdheid plaats grijpt, die hem maar zelden verlaat en aan zijn vrij kleine gestalte iets, zoo als onze achttienjarige althans vindt, lachwekkends geeft. Hij stapt naar de binnenkamer, wil die uitgaan, maar doet in vergissing van de twee deuren aan weêrszijden van het venster juist die open, die men nooit in gezelschap van een ander open doet.

‘Oh, oh, oh... ik ben verkeê, excusee Mevrouw, oh, oh, oh, ik zag nie...’

Verscheidene strijkaadjes vergezellen deze verontschuldiging.

De geheele damesstoet is, namelijk, opgestaan om, achter Plate aan, hem naar de huisdeur te vergezellen. Onze achttienjarige houdt den zakdoek voor den mond. Zij meent te stikken. Als de deur zich achter Dominee gesloten heeft, proest zij het uit van 't lachen, en lang duurt het, eer zij tot dien toestand terugge-

keerd is die men, vergelijkenderwijze, haar bedaardheid kan noemen.

‘Je stelt je aan als een gek, merkt Sannebet aan. Wat is daar nu aan, dat iemand zich vergist en de eene deur voor de andere neemt? Vindje dat nu zoo verschrikkelijk aardig?’

Maar onze achttienjarige luistert niet naar deze verstandige en ongetwijfeld zeer ware opmerking; zij amuseert zich nog een geruimen tijd met de *sortie de chambre* van Ds. Plate na te doen, te buigen als hij, zekere deur te openen zoo als hij, telkens natuurlijk de geheele voorstelling besluitend met het onbedaarlijkst lachen. Den volgenden dag heeft zij er nog eens pleizier van, vooral toen ze het geval kon gaan vertellen. Het gaat als een vuurtje rond.

De datum van het tafereel, dat wij hier beschreven hebben, is geheel onverschillig. Ik heb slechts willen....

‘Bewijzen valt mij iemand in de rede, dat kleine steden verschrikkelijke dingen zijn.’ Ja, men beklaagt Adriaan al, dat een kwaad gesternte bezig is hem uit de hoofdstad, uit ‘de stad’, naar dat kleine Zuidrichem te voeren: ‘Dat heeft men van die kleine steden. Noem het praatjes, noem het kankans, woekerplanten zijn het die in een kleine stad het leven volkomen bederven, zoo niet onmogelijk maken, die vertelsels, die geruchten, die “men zegts”, die “wie weets”, die “je moest eens wetens” waaraan niemand

kan ontsnappen. Kleinsteedsch, is het niet het kort begrip van alle menschelijke bekrompenheid, jaloerschheid, kleingeestigheid, onbelangrijkheid; kleinsteedsch, is het niet de vertaling van het Engelsche, onvertaalbare *would be?* Wordt het liefste meisjen niet bedorven door het *air* van een *provinciale* te hebben, iets naiefs, iets ingénuus, iets onbeholpens, iets - neen maar zóo eenvoudigs?'

Wat heeft men nog meer? Laat ons tegen kleine steden al de punten van beschuldiging vernemen?

Maar zij missen hun doel. Punten zijn het, maar zij wonden niet. Amsterdammer in zijn gebeente; dagelijks dankbaar, dat een groote stad zoo vriendelijk is geweest hem het eerste levenslicht te schenken, en niet ongeneigd om daar tot zijne vaderen verzameld te worden (voor zoo ver als dezen er rusten), zou de schrijver van dit verhaal niettemin de verdediging van kleine steden op zich durven nemen.

Men beweert, dat het leven er onaangenaam wordt door de praatjes.

Men bedriegt zich.

Waren kankans voldoende om onze levensvreugd te bederven, in geen enkele stad, klein of groot, zou levensvreugd mogelijk zijn. Overal wordt gebabbeld. Babbelen is een menschelijke; babbelen is, in wijsgeerig-Hollandsch uitgedrukt, een *rein-menschelijke* eigenschap. *Le prochain est plaisant surtout après le diner*. De zucht tot babbelen is den mensch inge-

schapen. Al beweegt hij zich op een groot tooneel, en al is hij dagelijks getuige van gewichtige gebeurtenissen, hij babbelt. De kwestie is maar, of men het aardig doet. Procopius heeft wel gebabbeld over Theodora, Alexander von Humboldt over den koning van Pruissen.

Bovendien, groote steden zijn er eigenlijk niet. Zoogenaamde groote steden splitsen zich in een aantal kleinere kringen die dan, ten aanzien van de bedoelde *rein-menschelijke* eigenschap of babbelzucht, op kleine steden gelijken als de eene druppel water op den anderen.

En al ware het nu zoo, al ware het dat kleine steden werkelijk meer dan groote aan het euvel leden dat men haar ten laste legt, door hoeveel voordeelen wordt dit nadeel niet opgewogen! Heerscht er in een kleine stad niet een gulheid, een goedheid, een gezelligheid, een eenvoud, die het hart van iederen menschenvriend weldadig moeten aandoen. Tusschensoorten zijn zelden in een gunstigen toestand; half visch, half vleesch te zijn, is nooit benijdenswaard. Daarom, als ik van kleine steden spreek, heb ik geenszins het oog op die kleine steden die eigenlijk groote steden willen wezen. Ik denk veeleer aan plaatsen die zich harer kleinheid niet schamen, die op geen naäpen van grootere plaatsen eenige de minste aanspraak maken, die '*franchement*' kleine steden zijn. Inderdaad, het ideaal van het maat-

schappelijk leven wordt er bijna verwezenlijkt. Het individu gaat er niet op in de menigte, en toch is er gemeenschapsgevoel genoeg om het individu niet louter individu te doen blijven. Hier is de maatschappij één talrijke familie, waarvan de leden wel eens met elkander krakeelen, maar dan ook elkander kennen, soms bij naam en toenaam, elkander groeten op de straat, belangstellen in elkanders lief en leed, somtijds te veel, altijd genoeg, en onderling een zeker toezicht op elkander uitoefenen.

Ook dit kenmerkt nog een kleine stad: Men heeft er niet van elke menschensoort tallooze exemplaren, die elkander verdringen, uitwisschen, neutraliseeren. Men heeft er ‘den Dominee’, ‘den Notaris’, ‘den Dokter’ met een onverbuigbaar lidwoord. Iedere soort wordt er door een bepaalden persoon vertegenwoordigd en in de voorstelling van het gemeen met dien persoon als vereenzelvigd. Ieder heeft zijn eigen karakter, zijn eigen beteekenis. Daar is nog iets anders te vinden dan afdrukken van éenzelfden stempel. Daar zijn typen. Elk is er schier een type, bedeeld met al de bekoorlijkheid die typische eigenaardigheid weet op te leveren voor hem die walgt van de doodelijke eenvormigheid, waartoe de nieuwerwetsche beschaving ons doemt. Daarbij, kleine steden kweeken allerlei deugden, die het arme menschenkind nog wel gebruiken kan op zijn pad en die hij in groote zoo spoedig verleert.

Nergens schijnt de betrekking tusschen de verschillende standen der maatschappij zoo juist geregeld. Een kleine stad heeft hare aristokratie. Doch die aristokratie staat te dicht bij het volk om er niet gemeenzaam mede om te gaan; en de man uit het volk komt er met zijn meerderen te dikwerf in aanraking om zich niet een zekere gepastheid in taal en gedrag eigen te maken, zonder daarom ooit te leeren kruipen voor die boven hem staan. Ook is de bult der bewondering, der vereering, in kleine steden gewoonlijk sterk ontwikkeld. Men heeft er geen overdreven gevoel van eigenwaarde. Men is zich zijner zwakheid bewust. Men ziet met eerbied op tegen de hoofdplaats van het rijk, waartoe men behoort. Altijd is er, om zoo te spreken, iets dat in de verbeelding zweven blijft boven hetgeen men in de werkelijkheid rondom zich ziet. Niemand is er verzadigd, geblazeerd. De ondeugd zelve vertoont er een ander karakter. Waar in groote steden eenvoudig zedebederf heerscht, kan men hier nog soms het aandoenlijk schouwspel vinden van gevallen deugd en bedrogen jonkheid. Het kwaad is er niet georganiseerd tot een macht waardoor aan de zonde zelfs hare betrekkelijke belangrijkheid ontnomen wordt. Denk u Goethe's Gretchen in New-York.

En - *last but not least!* - in kleine steden heeft men een schat, die nooit in groote steden wordt ge-

vonden, en waarvan daar het gemis dagelijks gevoeld wordt. Die schat heet tijd. Daar is geen gejaagdheid, geen haast. De stem des geweldigen drijvers wordt er niet vernomen. De levensduur in een kleine stad moet tot den levensduur in een groote staan als één tot drie. Op zijn minst.

Ik ontleen vele trekken van dit vriendelijk beeld aan Zuidrichem.

Een lieve geldersche stad is eenvoudig een groot huis. De straten vertegenwoordigen de korridors en vestibulen; de verschillende woningen zijn de vertrekken, en de omstreek is de tuin, die in staat is desnoods alles goed te maken wat gangen en kamers te wenschen mochten overig laten.

Van Zuidrichem moet ik evenwel zeggen, dat het zulk een vergoeding niet bovenmate noodig heeft. Het lijdt niet aan een hinderlijke regelmatigheid van verdeeling. Marktdagen en dagelijks passeerende diligences zetten het een zekere levendigheid bij. Het aldaar gevestigd departement van het *Nut van 't Algemeen* (ik mag het *Nut van 't Algemeen* wel) zorgt gedurende den winter voor lezingen en muziek, gedurende het geheele jaar voor de gedurig toenemende behoeften van een leesgezelschap. Behalve de oorspronkelijke, de, om zoo te spreken, autochtoonsche bevolking, telt het stedeke onder zijn bewoners enkele familiën, die van elders zijn gekomen om hier, na Oost of West te hebben bezocht en juist niet schatrijk te

zijn wedergekeerd, hare overige levensdagen in vrede te slijten en hare bescheiden renten te plukken.

Nu heb ik wel het een en ander van Zuidrichem en zijn *ressources* verteld, maar nog lang niet alles. Een der belangrijkste inrichtingen van die stad ligt even buiten hare grenspalen. De man, die in deze inrichting een hoofdrol vervult, zal ook in dit verhaal eenigermate op den voorgrond treden. Met een enkel woord het karakter van die inrichting te beschrijven, en te zeggen, welke beteekenis haar ontstaan, of althans hare vernieuwing, in het leven der Zuidrichemsche bevolking gehad heeft, kan niet overbodig worden geacht. Zuidrichem interesseert ons nu eens, omdat wij aldaar spoedig Adriaan de Mérival verwachten, Adriaan, een episode uit wiens leven wij ons voorgenomen hebben te verhalen.

De bedoelde inrichting is - doch laat mij niet zoo met de deur in het huis vallen.

Sedert voor de tegenwoordige bewoners van Zuidrichem onheuchelijke tijden, is de naaste omstreek der stad - opgeluisterd, had ik bijna gezegd - ik bedoel, somber gemaakt door een krankzinnigen-gesticht. Ik had toch ook *opgeluisterd* kunnen laten staan. Jaren lang heeft dit gesticht er uit gezien gelijk alle gestichten van die soort, tot op voor eenigen tijd, (naar men mij verteld heeft) er uitzagen in ons lief en gezegend vaderland. De verpleegden werden er, zoodra zij de minste sporen van kwaadaardigheid

vertoonden, in hokken opgesloten, welke hokken niet veel verschilden van die, waarin men thans in onze dierentuinen de wilde beesten bewaart. Een ijzer traliewerk sloot ze af aan de voorzijde. Onder dat traliewerk was evenwel een opening gelaten, waardoor het voedsel den ongelukkige kon worden toegereikt of toegeworpen, een opening echter, tevens groot genoeg om toegang te verleenen aan den slag van een zweep, waarmeê de ‘verpleegde’ naar behooren kon worden gekastijd. In den regel stond het gesticht niet voor gewone bezoekers open. Had men de krankzinnigen altijd kunnen zien, de aardigheid zou er spoedig van zijn afgegaan. En de aardigheid moest er juist aan blijven om - en dit rechtvaardigt het werkwoord *opgeluisterd*, zoo even gebezigd - om aan de jaarlijks wederkeerende kermisvreugde een harer voornaamste bestanddeelen niet te ontnemen. De kermis, toch, was in dien goeden ouden tijd, waarvan wij thans ophalen, niet aangebroken of, op daartoe aangewezen dagen, stroomde de vroolijke menigte om de berooide, de halfnaakte, de tot vertwijfeling gedreven krankzinnigen te bekijken, misschien wel ze eens te zien ‘voêren’. Zuidrichems bevolking had, gedurende een vrij lang tijdvak, den invloed van dit behagelijk schouwspel, jaarlijks een of twee malen, ondervonden.

Maar die goede oude tijd is, op het oogenblik waarop ons verhaal begint, niet meer voor Zuidrichem aanwezig. Ja, destijds heeft men zich, reeds

gedurende meer dan twee jaren, van het genoegen moeten spenen, waarvan de ouders nu aan de kinderen verhalen, zonder zelven meer te kunnen begrijpen, dat zij het ooit als een genoegen hebben aangemerkt. Een invloed gelijk aan dien van den onvergetelijken menschenvriend, den Utrechtschen hoogleeraar, die zich zoo diep het meewarig lot der krankzinnigen in Nederland aangetrokken heeft, is ook tot de provincie, waarin Zuidrichems gesticht zich bevindt, doorgedrongen. Geruimen tijd had die invloed gewerkt, zonder krachtig genoeg te zijn om tot praktische maatregelen te leiden. Eindelijk, en wel, gelijk ik reeds zeide, twee jaren voor het tijdstip waarop Adriaan er komt, geeft hooger gezag tot reorganisatie van het gesticht te Zuidrichem den last. Geheel het onbruikbaar gedeelte van het oude gebouw wordt afgebroken. Aan een nieuw plan tot wederopbouw wordt gedacht.

Maar hier is het nu juist, dat mijn verhaal van het allereerste ontstaan der vernieuwde inrichting eenigszins omstandiger moet worden.

Wij gaan, het is waar, twee jaren daarmede naar achteren. Deze rugwaartsche beweging zal ons later, evenwel, niet onvoordeelig zijn.

Men zal dan aanvangen met een bijna nieuw gesticht te zetten.

Maar een zeer natuurlijke overweging houdt de bevoegde autoriteit daar nog van terug.

Het komt er thans op aan de inrichting een nieuw karakter te geven, volkomen in overeenstemming met den eisch der wetenschap en der filanthropie (een woord, dat men wel eens vertalen kan door menschenliefde).

Doch is het dan niet noodig eerst den medikus te benoemen, aan wiens leiding het gesticht, als het voltooid zal zijn, moet worden toevertrouwd. Is het niet onmisbaar zijn raad en voorlichting, bij de organisatie van het geheel, gedurig te kunnen inwinnen en hemzelven aldus, van den aanvang af, bekend te doen worden met het terrein, waarop hij in de toekomst zulke gewichtige plichten te vervullen heeft?

Aan die overweging geeft men gehoor. Met de benoeming van den nieuwen medikus zal men zich dus het eerst bezig houden.

Maar Zuidrichem is tot hiertoe gewoon aan zijn stedelijken raad de keus van een geneesheer opgedragen te zien.

De nieuwe organisatie zal (nu het *stedelijk* in een *provinciaal* gesticht wordt herschapen) die gewoonte zooveel mogelijk eerbiedigen. Zuidrichem wordt verzocht een voordracht te doen wegens den eersten geneesheer van de reeds genoemde inrichting, de voordracht van een dubbeltal. Grond heeft men om te verwachten, dat de bevoegde autoriteit niemand anders kiezen zal dan den persoon, wiens naam op de Zuidrichemsche voordracht bovenaan staat.

Op die wijze komt het ontstaan van het nieuwe gesticht met het leven van Zuidrichems bevolking in aanraking.

Twee namen zijn op het tapijt, die van Dr. Beelen en van Dr. van Steen.

Beiden hebben gesolliciteerd. Beiden zijn geboortig van Zuidrichem. Beiden hebben zich reeds een welverdiende reputatie verworven.

Staan daarom beider kansen gelijk?

Toch niet.

Dr. Beelen heeft - hetgeen met van Steen niet het geval schijnt te zijn - den naam van vrijdenker.

Zooveel wij na kunnen gaan, is Dr. Beelen dien naam vooral daaraan verschuldigd, dat hij, gedurende zijn studententijd de vakantie te Zuidrichem doorbrengend, maar zeer zelden ter kerke en nooit aan het Avondmaal is gezien; en ook nog daaraan, dat meer dan één hem wel eens met de bijbelsche geschiedenis en de kerkleer hoorde *railleeren*.

Zoodra de beide namen genoemd, en deze beide kandidaten dus *en évidence* zijn, begint het Zuidrichemsch publiek met hunne bijzondere verdiensten zoo nauwkeurig mogelijk tegen elkander af te meten. Dit onderzoek schijnt echter belangrijk vereenvoudigd te kunnen worden. Het wordt althans spoedig teruggebracht tot deze éene, kapitale vraag: mag aan een vrijdenker zulk een gewichtigen post worden opgedragen?

Zij, die voor het overige niet ongenegen zijn om zich voor Dr. Beelen te verklaren, gevoelen zich toch niet in staat de zware beschuldiging, die men tegen hem inbrengt, met de stukken te wederleggen. Zij bepalen zich tot de opmerking, dat men onbillijk zou handelen met de fouten van den onervaren jongeling op den man te willen verhalen. Enkelen zijn stoutmoediger en gaan verder, zoo ver zelfs van, zij het ook fluisterend, te beweren, dat men kerkelijk onrechtzinnig en toch een zeer goed dokter kan zijn.

De groote meerderheid is evenwel van gevoelen, dat dit een hoogst gewaagde, ja een buitengemeen gevaarlijke stelling moet heeten.

Het laat zich aanzien, dat deze en soortgelijke overleggingen slechts een zeer zijdelingschen invloed zullen uitoefenen op de beslissing der groote kwestie, wie op de voordracht boven aan zal staan, een kwestie, die niet door de Zuidrichemsche bevolking, maar eenvoudig door de meerderheid van den Zuidrichemschen gemeenteraad uitgemaakt kan worden, welk lichaam, burgemeester en wethouders medegerekend, uit negen leden bestaat.

De wegen, de rechte en slinksche wegen, die ingeslagen worden om tot de uitkomst, die elk voor zich begeert, indien mogelijk, te geraken; de kuiperijen, de praatjes, naar aanleiding der aanstaande voordracht als uit den grond opgekomen, zal ik hier, om noodelooze uitvoerigheid te voorkomen, niet beschrijven.

Het wezenlijk belang van het nieuwe gesticht geraakt daarbij natuurlijk veelal op den achtergrond, en de veel belangrijker vraag op den voorgrond, wie zijn zin dan toch wel zal krijgen.

Er zijn er, evenwel, die de zaak zelve ernstig ter harte nemen.

Tot dezen behooren twee ouderlingen, tevens leden van den gemeenteraad.

Eigen doorzicht in zulk een gewichtige aangelegenheid wantrouwend, besluiten zij Ds. Plate in het geheim te raadplegen over de stem, die zij naar plicht en geweten hebben uit te brengen.

Lang hebben zij geweifeld, eer zij tot dezen stap waagden te komen. Maar de dag van de vaststelling der voordracht is kort op handen. Zij kunnen, zij mogen niet langer wachten en vragen belet.

‘Komplement van de beeren Die en Die, en of ze van middag den Dominee geen belet deejen tegen drie uur,’ luidt op een schoonen morgen de boodschap in den mond van Ds. Plate's keukenmeid, tot het overbrengen van deze vraag in Ds. Plate's studeerkamer verschenen.

Ds. Plate zit verdiept in een foliant. Hij schijnt van het binnenkomen van zijn Grietje niets te bespeuren en van haar vraag dus ook niets te verstaan. Grietje is blijkbaar aan haar meesters onoplettendheid bij zulke gelegenheden gewoon. Zij begint nog eens: ‘komplement enz.’ Maar inmiddels posteert zij zich

vlak voor Dominee, waarschijnlijk om door dezen maatregel te voorkomen, dat zij haar boodschap voor de derde maal moet herhalen. De boodschap doet Ds. Plate niet aangenaam aan. ‘Dat zal over de zitting van den gemeenteraad zijn’, zegt hij binnensmonds.

Hij ziet op, neemt een papiertje in de hand dat voor hem ligt, rolt het zoo dicht mogelijk in één, werpt het rolletje weer weg, grijpt naar een boek, brengt het vlak onder zijn linkeroog, en leest den hem sedert lang bekenden titel.

‘Wat mo'k dan zegge, Dominee.’

‘Ja.... op 't oogenble.... hm, hm, dat.... dat ambtsbezighed.. mij verhinderen, de heere te ontfange.... hoor.... dat 't me wel spijt.... 'k heb om drie uur katechisat..... hmm....’

Na een kwartier verschijnt Grietje andermaal in de studeerkamer met de boodschap:

‘Komplement, en wanneer of het Dominee dan gelegen kwam, in den loop van den middag of van den avond.’

Deze aandrang, deze haast - wie had ooit in Zuidrichem haast? - bevestigt, in Ds. Plate's oog, de juistheid van zijn vermoeden. Hij schuift op zijn stoel heen en weder, haalt zijn horloge een paar maal uit den zak, vraagt aan Grietje of mevrouw thuis is, zoekt naar een nieuwe uitvlucht, maar begrijpt toch eindelijk, dat het tot een bepaald antwoord komen *moet*, en tot geen weigerend antwoord komen *kan*, en

is op het punt een uur te noemen. Maar Grietje voorkomt hem met den uitroep:

‘Heeregunst, Dominee, uwè zult nog heelemaal verbranden.’ Meteen ontrukt ze een boek, dat Plate bij ongeluk op zijn tabakskomfoor had gelegd en waarin bereids een gat gezengd is, aan het gevaar van verdere verzenging.

‘Ik dacht al bij mezelvers, er was zoo'n ijselijke lucht in de kamer.’

‘O dat 's niets.’

‘Zeit uwé, dat dat niets is? Nou, als we allemaal in de brand stongen, zou u dat ook niet zegge,’ repliceert Grietje, daarmeê ons verradend, dat zij geen geldersche is.

Grietje is eindelijk verdwenen en heeft als antwoord op de vraag der ouderlingen-raadsleden de tijding overgebracht, dat Dominee de heeren om half drie wachten zou. Het uurtje schijnt met eenig beleid gekozen. Het gesprek kon nu toch zoo bijzonder lang niet duren. Grietje heeft, ten overvloede, den last ontvangen om drie uur binnen te komen en Dominee te herinneren, dat ‘de kinderen van de katechisatie’ er waren.

Klokke half drie, bellen onze twee ouderlingen aan. Zij worden binnengelaten in Ds. Plate's receptiekamer, en staan met eenig ongeduld op de komst van hun leeraar te wachten. Daar Dominee hen om drie uur niet had kunnen ‘velen,’ zoo als men in de schoone Maasstad

zegt, en zij nu om half drie ontvangen worden, kunnen zij wel nagaan, dat hun slechts een half uur voor het onderhoud met den predikant overig blijft. Hun geduld wordt nog eenige minuten op de proef gesteld. Ds. Plate komt, namelijk, niet terstond beneden. Er wordt nog eerst door hem op de studeerkamer wat getalmd en getreuzeld. Eindelijk daalt ZEw. den trap af; hij draait den knop van de deur om, en treedt het vertrek binnen waar de ouderlingen zich bevinden.

'Hoe varen de broeders?'[1]

'Hoe is het met de gezondheid van Dominee?'

'En hoe gaat het in uw beider huisgezinnen? Hoe gaat het bij u, broeder; is uw huisvrouw weêr hersteld?'

'Verplicht, Dominee, ze is weer zoo tamelijk in orde.'

'En de kleinen? Ik hoop, dat hun welstand ook niets te wenschen overig laat. Maar schuift wat bij, broeders. Wacht, hindert de zon u ook? Ik zal het gordijn wat laten vallen. Kom, het doet mij genoegen de broeders eens bij mij te zien.'

'Ja, Dominee, wij wilden u spreken over een zaak die ons zeer ter harte gaat. Dominee begrijpt misschien wel, waar het over is.'

1 Meerendeels spaar ik voortaan den lezer Plate's opslikken der laatste lettergrepen of letters. Het was ook lang niet altijd even erg.

‘Kom, dat is recht goed. Het is mij altijd aangenaam dergelijke blijken van vertrouwen te ontvangen. Het spijt mij maar, dat mijn tijd zoo beperkt is. Ik kon, zoo als ik de heeren liet weten, de heeren om drie uur niet wachten.’

‘Ik hoop toch niet, dat wij nu Dominee ongelegen komen. Maar het prisseerde wel eenigszins, anders zouden wij er niet zoo op aangedrongen hebben Dominee nog heden te spreken. Morgen, moet u weten, is het raadsvergadering; en daarin moet de zaak van het krankzinnigengesticht behandeld worden.’

‘Een oogenblik, broeder. De heeren zullen wel een kleine verversching willen gebruiken. Wat zult u verkiezen? Een glaasje Madera? Mag ik u dat aanbieden, broeders?’

‘Vraag excuus, Dominee, wij danken u zeer als ik voor mijn kollega, hier, ook mag spreken.’

‘O zeker, ik gebruik zelden of nooit zoo iets om dezen tijd.’

‘Nu, gijlieden zult toch wel eens een uitzondering maken. Laat mij het genoegen hebben u een glas Madera te geven met water en suiker, tegen de warmte. Wacht, ik zal Grietje eens bellen.’

Ds. Plate wandelt naar een hoek van het vertrek en vervult zijn belofte. De ouderling, die voortdurend het woord deed, gaat daarna voort:

‘Wij zouden zoo gaarne Dominees opinie eens hebben over de....’

‘Zou ik u mogen verzoeken een oo-gen-blikje te willen wachten. De meid komt zoo dadelijk binnen, en u weet wel, dienstboden vallen nog al eens nieuwsgierig, zij vangen zoo licht wat op.’

‘Heeft Dominee gebeld’ vraagt de binnenkomende dienstmeid.

‘Ja, Grietje, je moest de Madera eens brengen.... hoor.... en wat water en suiker.... hoor....’ Zich weder tot de heeren wendend: ‘zij zal zoo op het oogenblik terugzijn, dan kunnen wij de zaak eens rustig bespreken.’

Er volgt een pause tot dat Grietje den haar opgedragen last volvoerd, en het vertrek weêr verlaten heeft.

‘Kom, laat ik de broeders nu eens inschenken. Zeg mij nu eens ronduit: wilt u wat water en suiker er bij, of liefst Madera alleen?’

‘Als ik u dan verzoeken mag, liefst Madera alleen,’ luidt het eenstemmig antwoord. Dominee schenkt in.

‘Zoo'n hardversterking, broeders, op dezen tijd van den dag, ik geloof niet, dat het kwaad is. De gevoelens loopen er anders nog al over uitéen. Ik heb niets tegen het gebruik van zulke dingen, als het maar met matigheid geschiedt. Een ongeluk is het maar, dat men de rechte maat zoo licht vergeet, Het is niet de zaak zelve, maar het onmatig gebruik dat ons schaadt. Daar kan men niet genoeg tegen waarschuwen.’

‘Dominee heeft wel gelijk; maar, om Dominee nu niet langer op te houden, zouden we de vrijigheid mogen gebruiken om Dominee de zaak uiteen te zetten, waarom dat wij hier gekomen zijn?’

‘Welzeker, broeders, welzeker; wat hebben de broeders mij mede te deelen? Als ik kan, wil ik altijd gaarne van dienst zijn met raad en daad. Dat weten de broeders wel.’

‘Morgen, Dominee, moeten wij in den Raad de voordracht opmaken voor een geneesheer in het nieuwe krankzinnigengesticht dat, zoo als Dominee weet, hier opgericht zal worden. Wij zijn niet met onszelven in het klare, wien wij boven aan zouden willen plaatsen. In vertrouwen gezegd, er zijn twee dokters die in aanmerking komen: Dr. Beelen en Dr. van Steen. De meesten willen zooveel als Dr. Beelen voorop hebben, en wij hooren ook dat het een heele knappe man is.’

‘Dan zou ik hem maar nemen, broeders; knappe menschen zijn zoo dik niet gezaaid.’

‘Ja, maar weet u, Dominee, er komt nog iets bij. Men wil wel zeggen, als dat hij niet zoo'n heel gosdienstig mensch is. Ze zeggen wel, als dat hij een, filesoof is, zoo als ze dat noemen. En dat is nu eigenlijk de zaak, waarover wij Dominees raad kwamen vragen. Moeten we niet aan het hoofd van het nieuwe gesticht een gosdienstig mensch zien te krijgen. Nou hebben we wel zooveel gehoord, als dat

Dr. van Steen eigenlijk zoo'n senie niet heeft voor deze betrekking, dat hij op de krankzinnigen zen eigen zoo niet heeft toegeleid, maar hij moet een heel braaf mensch zijn; hij het zelfs een eigen plaats in de kerk. Hoe zou Dominee ons nu raden? Ik zal eens zeggen, die Dr. Beelen is eigenlijk knapper, maar mogen we aan hem onze stem geven?'

'Ja, broeders, wij moeten zulke gewichtige zaken wel ter harte nemen. De post van geneesheer in een krankzinnigengesticht is hoogst gewichtig. Ziet gij, een bepaald goddeloos mensch is voor die betrekking niet aanbevelenswaard. Als iemand een losbandig leven leidt, ik zal bijvoorbeeld eens onderstellen, dat hij aan den drank of aan den wellust verslaafd is, dan zou men hem, naar mijn gevoelen, nooit aan het hoofd van zulk een inrichting moeten plaatsen.'

'Neen, Dominee, daar hebt u wel gelijk aan. Maar van drank, of zoo iets, hebben wij van Dr. Beelen nooit iets gehoord.'

'Dat wil ik recht gaarne gelooven. Ik zeg dat ook volstrekt niet, de broeders moeten mij wel verstaan, in bepaalde betrekking tot Dr. Beelen. Ik heb vroeger de eer gehad dien heer te kennen. Ik wil maar zeggen, geheel in het algemeen, dat onzedelijke menschen niet deugen voor posten van vertrouwen.'

'Als ik Dominee mag doen opzerveeren, Dr. Beelen moet een goed zedelijk mensch zijn, heel ordentelijk, daar niet van; maar, weet u, eigenlijk niet

wat men noemt een gosdienstig mensch. Hij komt, zeggen ze, in geen kerk of kluis. Zou het nu geoorloofd zijn zoo iemand aan het hoofd van een gesticht te plaatsen, ofschoon hij anders een heel knap mensch moet zijn?'

'Ach ja, broeders, dat ziet men helaas! wel meer. Groote geleerdheid gaat niet altijd met godsdienstzin gepaard. En daar leeren wij wel uit, dat groote geleerdheid alleen den mensch niet altijd baat. Als Dr. Beelen wezenlijk zulk een knap mensch is als de heeren beweren, dan is het wezenlijk dubbel jammer, dat hij niet ook een godsdienstig mensch is, ofschoon, ik moet zeggen, ik weet het niet, maar ik ga gaarne af op het getuigenis....'

'Tik, tik, tik.'

'Binnen.'

'Daar zijn de kinderen van de katechisatie, Dominee.'

'Is het al zoo laat? Ja, broeders, het spijt mij, mijn tijd is verstreken. Het is zeker recht nuttig over zulke ernstige zaken met elkander van gedachten te wisselen. Maar, wat nu de zaak betreft, waarover de heeren mijn raad hebben ingewonnen, ik dank hen zeer voor hun vertrouwen. De heeren kennen mijne opinie. Men moet altijd maar naar zijn eigen geweten handelen, naar het licht der rede dat de Schepper in ons ontstoken heeft, en zich, noch ter rechter noch ter slinker zijde, laten afleiden van het goede pad. Maar ik heb goed vertrouwen in de broeders. Ik

weet, dat godsdienst en zedelijkheid hun ter harte gaan. Ik weet, dat zij onbekwaam zijn om ongods-dienstigheid en zedeloosheid in de hand te werken. Nu, dat is recht goed. Ik verheug mij daar zeer over.'

'Dominee zou ons dus niet aanraden voor Dr. Beelen te stemmen?'

'Ik houde mij aan hetgeen ik gezegd heb, broeders; ik geloof, gij zult u daar wel bij bevinden. Nu, als de broeders mij weer eens noodig hebben... Laat mij de heeren mogen begeleiden tot aan de voordeur. Gaat voor als je blieft, of wil ik den broeders den weg wijzen. Weest voorzichtig met het drempeltje, broeders.'

Een paar oogenblikken later, staan onze beide vrienden weder op straat, nadat ze Dominee wel bedankt hebben voor zijn belangrijk onderhoud. Nog eenige oogenblikken later, is de een terug op zijn kantoortje, de ander bij zijn wettige huisvrouw, die hem aldus ontvangt:

'Wat heeftie gezegd, Cornelisse? Maar laat ik je goeie jas uitdoen, anders bederfje me die nog maar.'

Nadat deze voorzorgsmaatregel genomen is, en moeder de vrouw met hare dikke lippen, wijde neusgaten, glanzend gelaat en hoog gewelfde muts, zich aan dezelfde tafel geplaatst heeft, waaraan haar man, in zijn hagelwitte overhemdsmouwen, bezig is een lange pijp te stoppen, zet zij van harentwege het onderzoek voort en herhaalt hare vraag:

‘Nu, Cornelisse, wat heeftie gezegd?’

‘Wel... ppe... ppe... ppe...’, en een wolk van tabaksrook bedekt den ondervraagde.

‘Weetje 't niet meer bij geval?’

‘Nu, heb geduld, Moedertje.... ppe... ppe... ppe...’

‘Wat kan de vent je gezegd hebben. 't Zijn dolende herders; ze kennen de waarheid niet; wat zouden ze weten! Ach, dat je nog altijd loopt naar die gebroken waterbakken, die geen water hebben.’

‘Moedertje, Moedertje, nu maak je 't weer bont.’

‘Nu, vertel dan eens op, wattie gezegd heeft.’

‘Wel... ppe... ppa... Hij was heel vrindelijk, da mo'k zeggen, 't is een minzaam mensch.’

‘Ja, vriendelijk zijn ze genog, daar hapert het niet aan; maar zachte heelmeesters maken stinkende wonden. Het woord des Heeren is een scherpsnijdend zwaard. 't Is een hamer, die rotsen verbrijzelt. Och, alsie dat in mag zien, als de Heere Heere 'em daarbij bepaalt, dan wordtie in al zijn naaktheid en verdorvenheid aan zichzelven openbaar, en dan zegtie met Ezechiël: ‘Heer wie zal bestaan?’

‘Lezen we dat niet in de Psalmen, Moeder?’

‘Vraag ik, waar het staat. Met je letterknechterij, je moet het altijd zoo precies hebben. Maar de geest Gods blaast, waarheen hij wil, en niemand kent zijn geluid, en alsie dat voelt, Cornelisse, dan wordtie zoo klein... Maar wat zei de vent dan toch?’

‘Dat we godsdienst en zedelijkheid moesten voorstaan in alle dingen en geen goddelooze menschen mochten voorspreken.’

‘Och kom, heeftie dat gezegd? Nou, 't was wel de moeite waard om daar je goeie jas voor aan te trekken.’

‘Is dat dan niet goed, Moedertje?’

‘Maar wat heeftie gezegd van de zaak? Moestje voor Dr. Beelen stemmen of niet?’

‘Wel... ppe... ppe... ppa... Dominee heeft gezegd ... ja, hoe maakte hij het ook weer? Dat groote geleerdheid een mensch nog niet beter maakt.’

‘Nou, dat kan je zien aan hemzelvers. Zijn groote geleerdheid brengt hem tot razernij. Nu, wat verder?...’

‘Dat we altijd maar bij hem moesten kommen; zoo als ik zeg, hij is, rechtaf, een gemeenzaam mensch, hij was zoo eigen met ons, kijk, of we zijns gelijken waren.’

‘Nou ja, dat zijn praatjes. Maar zeg nou kort en goed: willie dat je voor Beelen stemt?’

‘Hij heeft ons zelfs een glaasjen Madera ingeschonken.’

‘Maar, Cornelisse, juilie hebtje voorden gek laten houden door dien ouwen gluipert.’

‘Dat laat ik me niet zeggen. Denkje, dat ik me verstand niet heb? Denkje, Trui, dat ik me door jou laat veraffrenteeren, Trui?... Is dat me een leven!...’

En hij kwakt zijn tabaksdoos op de tafel, dat er een deuk in komt, namelijk in de tabaksdoos zoowel als in de tafel.

‘Mensch, bezondig je niet. De zon ga niet onder over uw toorn. Zalig zijn de zachtmoedigen van harte, zoo als de Psalmist zegt.’

Cornelisse antwoordt ditmaal niet, maar keert het gelaat af... Ppe... gaat de pijp sneller dan te voren.

‘Zeg me dan maar, wattie gezegd heeft, dan trek ik al me woorden terug. Cornelisse, merkje nu niet. dat hij je met een kluitje in het riet heeft gestuurd? Ik wist het wel. Hij zou je even wijs laten terugkomen als je gegaan waart. Ik ken hem wel. Maar God zal zijn flauwheid en zijn menschenvrees aan hem bezoeken. O het zal schrikkelijk zijn in den dag des oordeels. Bergen, valt op ons, heuvelen, bedekt ons. Maar de genisten op Zion zullen in veiligheid wonen. - Je ziet immers zelf, dattie je geen antwoord gegeven heeft.’

‘Ja, als je 't zoo wilt nemen, dan heb je gelijk.’

‘Zieje, daar heb je 't al, blinde leidslieden zijn het der blinden.’

Jufvrouw Cornelisse houdt dien en den volgenden dag dit verkregen resultaat niet voor zich. Zij meent haar licht niet onder een korenmaat te moeten steken. De ‘broeders en zusters’ zijn dus spoedig op de hoogte gesteld van de mate van menschenvrees die Ds. Plate, bij de bekende gelegenheid, volgens haar oordeel, ont-

wikkeld heeft. En het wordt onder ‘de vrienden’ ten diepste betreurd, dat een christenleeraar zijn roeping genoeg heeft kunnen vergeten om niet te durven zeggen, dat arme krankzinnigen niet aan een godloochenaar als Dr. Beelen mochten worden toevertrouwd.

Op dienzelfden volgenden dag, waarop deze klacht voor het eerst onder ‘de vrienden’ wordt geslaakt, breekt insgelijks het uur aan, waarop de gemeenteraad van Zuidrichem vergaderen zal om de voordracht vast te stellen, die in de laatste weken aller harten en hoofden heeft vervuld.

Bij onze beschrijving van Zuidrichem, in den aanvang van dit hoofdstuk, hebben wij een wetenswaardige bijzonderheid nog onvermeld gelaten. Met eenige scherpzinnigheid, evenwel, heeft men haar bestaan kunnen opmaken uit een trek, die in ons eerste hoofdstuk te vinden is. Clara van Grave, op dien zekeren avond toen Adriaans brief te Zuidrichem gearriveerd was, tegen den zin van haar moeder zich verfrisschend voor het open venster, had, gelijk men zich wellicht herinnert, de maan zoo heerlijk op zien gaan boven de boomen van ‘het kasteel.’ Dat kasteel, zal ik er nu bij vertellen, is werkelijk zeer in de nabijheid van Zuidrichem gelegen, omgeven van een niet onaardig landgoed, Deinenheim geheeten. Het huis, of kasteel, gelijk het in de wandeling genoemd wordt, is twee verdiepingen hoog. De bovenste staat ledig. De onderste is groot genoeg voor de niet zeer talrijke

bewoners: Baron Constant, Heer van Deinenheim, zijn weduwlijke zuster, de Baronesse Ringers, en haar dochter, freule Constance.

Het huis, in het begin dezer eeuw gebouwd, bestaat uit een middenstuk en twee kleine vleugels. Dat middenstuk wordt ingenomen door een groote vierkante zaal. Het middenvenster kan men openen tot op den grond en leidt naar de warande, ter breedte van de zaal die in het geheel drie vensters telt, welke warande op haar beurt den toegang verleent (door middel van een paar even breede treden) tot een half cirkelvormig pad, dat aan de andere zijde begrensd wordt door een terras, waarover het oog ziet zoover het zien wil. De warande zelve wordt gevormd door een balkon, dat op vier zware pilaren rust. Keeren wij in de groote vierkante zaal terug, dan vinden wij er, rechts en links, in het midden van de beide zijwanden, twee schoorsteenen, elk met een groote porseleinen kachel voorzien, en tusschen elke schoorsteen en elk der beide zijvensters, dus evenzeer rechts en links, twee *portes-brisées* die naar de vleugels leiden, dat is, naar een kleiner, ruim, licht vertrek, met een zijvenster voorzien; het zijvenster van de kamer, rechts, geeft het uitzicht op den Zuidrichemschen straatweg. De eene vleugel bevat de appartementen van Baron Constant, de andere die van mevrouw Ringers en freule Constance. Ik zal voor het oogenblik niets meer zeggen van het kasteel; wij zullen er later nog wel komen.

De Heer van Deinenheim, een man van zeven en veertig jaar, is burgermeester van Zuidrichem, en was het reeds in de dagen waarin wij ons nu met de gedachte tijdelijk hebben verplaatst. Twee jaren later, toen Adriaan te Zuidrichem kwam, was hij het nog. Als burgemeester, is Baron Constant natuurlijk tevens voorzitter van den Raad.

Op den dag zoo straks genoemd, den dag waarop de voordracht zou worden opgemaakt, staat het rijtuig voor de deur van het huis van Deinenheim, een soort van sjees op vier wielen, met twee flinke schimmels bespannen.

Twee honden, een groote en een kleine, aan weêrszijde van het huis met kettingen aan een hok vastgemaakt, blaffen van ongeduld, dat de meester komen zal om hen te ontbinden. De koetsier staat voor de paarden.

Baron Constant komt het huis uit, maakt de honden los, die van dartelheid niet weten, wat het eerst te doen, te springen, te loopen, te rollen, of te blaffen. Hij neemt plaats in het rijtuig, grijpt zelf de teugels, laat de koetsier even tijd om zich achter hem in het bakjen te plaatsen, en rijdt daarop heen in gestrekten draf, maar toch altijd niet zóo snel, of de honden zijn hem voor.

Inmiddels hebben de leden van den Raad zich reeds allen naar het Raadhuis begeven, waarvoor een oud mannetje met scheeve schouders, en slechts één oog

dat in orde is, loopt te paradeeren. welke invaliede de verschillende functiën van diender, veldwachter en boopschappenlooper van den baron in zijn persoon vereenigt, en wiens respekt voor den burgermeester ruim zoozeer door diens honden, als door diens burgermeesterlijke waardigheid levendig wordt gehouden.

Het is juist twaalf uur, en de schooljeugd speelt en joelt het marktplein over, het Raadhuis voorbij, de goede gelegenheid niet verzuimend om den ouden Hein, den rustbewaarder, met allerlei kleine plagerijen lastig te vallen. Hier is een ondeugende jongen, die hem van achteren aan zijn jas trekt; daar een ander, die hem kleine steentjes tegen zijn beenen werpt; ginds een derde, die hem vraagt, of hij wel weet, dat zijn pruik van achteren in brand staat. In den regel, maakt Hein zich niet boos en laat hij zich al die plagerijen welgevallen als een contramerk van zijn populariteit, want al de jongens houden van ouden Hein, omdat hij zoo mooi vertellen kan van den franschen tijd. Een enkele keer, evenwel, heft hij zijn stok op, doch tot werkelijk slaan komt het nooit.

De afstand van Deinenheim tot Zuidrichem is in minder dan tien minuten door het rijtuig van den baron afgelegd. Een oogenblik later, houdt de baron stil voor het Raadhuis, waar hij de schooljeugd uiteén doet stuiven, en zijn ouden Hein voor de zooveelste maal zijn tramontane doet verliezen door het gewel-

dig blaffen van de honden. De koetsier heeft weldra de plaats ingenomen van zijn meester, rijdt met het rijtuig heen; hier en daar wordt een gordijntje in de vensters van de overburen weder dicht geschoven, en de volmaaktste rust keert op het marktplein weder.

De vergaderzaal binnengetreden, opent de burgermeester, als voorzitter, de vergadering. De notulen der vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd; eenige zaken van minder aanbelang afgedaan. Eindelijk, wordt de bekende voordracht aan de orde gesteld.

Het is aardig om op te merken op hoe verschillende wijzen Baron Constant - een volmaakt *gentleman* - den invloed van zijn tegenwoordigheid in de vergadering doet ondervinden. Sommigen zijn er kennelijk, zoo niet geïntimideerd, dan toch geïmponeerd door; anderen, daarentegen, voelen er zich juist door opgewekt om te toonen, dat - al is hij tienmaal baron - zij, voor de wet, hem niet anders hebben te eerbiedigen, dan als voorzitter van hunne vergadering. Hun houding, zekere gebaren, zekere uitdrukkingen verraden dit zeer duidelijk. Baron Constant is echter even wellevend jegens allen.

Een der leden doet een voorstel tot het houden van een vergadering met gesloten deuren, aangezien hij aan de vaststelling der voordracht een diskussie over die voordracht zelve wenschte vooraf te doen gaan.

De voorzitter schijnt hierin geen bezwaar te vinden, en dienovereenkomstig wordt besloten.

Wij zijn, niettemin, in staat het voornaamste uit die diskussie mede te deelen, gelijk dit uit het volgende blijkt:

De voorzitter: ‘de heer van Priggele heeft het woord.’ (De heer van Priggele is in de Oost, en aldaar mede-redacteur geweest van een liberaal dagblad. Hij heeft sedert een niet onaanzienlijk *embonpoint* overgewonnen; zoo als wij hem nu *en profil* zien, doet zijn lange gestalte wel eenigszins denken aan een kaskade van vleesch.)

De heer van Priggele: ‘Mijne Heeren, Geachte Leden dezer Vergadering. Ik ben opgestaan, Mijne Heeren, om een duren plicht te vervullen. Mijne Heeren, ik heb de groote wateren doorkliefd. Ik heb het weelderig Azië bezocht, verschillende landen en volkeren gezien. Ik geloof, dat, zoo iemand geroepen is de resultaten zijner ervaring mede te deelen, die plicht op mij rust. Ik heb gemeend hier, in ons vreedzaam Zuidrichem, rust en eendracht te zullen vinden. Ik ben teleurgesteld in die verwachting. Ik wil nu althans trachten die te brengen waar zij niet zijn, en mede te werken om de twistappels, die zich onder ons bevinden, weg te werpen. Ja, Mijne Heeren, weg te werpen, zoover mijne krachten slechts reiken. Ik acht het dan van mijn duren plicht mijne ambtgenooten en, in het algemeen, deze achtbare vergade-

ring opmerkzaam te maken op het woelen der partijen binnen de muren van hunne anders, wegens vrede en eensgezindheid van oudsher beroemde, stad. Ik wil niet in bijzonderheden treden; evenmin in personaliteiten vervallen, maar het is mij gelukt op het spoor te komen van een afspraak, ja, ik moet bijna zeggen, van een komplot. Een komplot, Mijne Heeren. En welk een komplot? Het moet daarheen strekken, Mijne Heeren, dat een zekere partij, een partij, die gewoon is in het duister te wroeten, een partij, waarvan men wel weet, dat zij gewoonlijk schuwt al wat naar verlichting of vooruitgang zweemt, mannen, ja, mannen, Mijne Heeren, die om hunne wetenschap en heldere denkbeelden beroemd zijn, weren wil. En waarom wil men die weren, Mijne Heeren? Waartoe is dat komplot gesmeed? Alleen, Mijne Heeren, en ik richt ook het woord meer bijzonder tot onzen geachten Voorzitter, alleen omdat deze mannen den nek niet willen krommen onder het dwangjuk van het kerkelijk gezag. Ik moet zeggen, dat ik dit een ongeluk acht voor de stad, voor de stad Zuidrichem. Zuidrichem is een stad, welker belangen aan ons, aan mij en mijner ambtgenooten zorg, is toevertrouwd. Zuidrichem mogen wij niet door sektegeest en partijhaat laten verloren gaan. Ik moet het onbewimpeld uitspreken: ik acht dit een schandaal. Ja, meer nog...'

De voorzitter: 'Mag ik u verzoeken u tot de diskussie over de voordracht zelve te bepalen?'

.... ‘Ik wil, ofschoon ongevraagd, een verklaring afleggen, en die verklaring komt uit het hart. (De redenaar wijst naar zijn hart.) Mocht de Raad onverhoopt goed vinden zich door het drijven van deze partij te laten leiden, dan zie ik daarin een hoogst gevaarlijk antecedent. En ik meen in deze geheime zitting mij daartegen openlijk te moeten verklaren, want verontwaardiging doorgloeit mijn borst. Ikzelf wil althans de verantwoordelijkheid van zoo iets geheel van mij afwerpen. Ja, ik aarzel niet te verklaren, want ik wil niemand ontzien, dat, tot aan mijn laatsten levenstocht mijn streven gericht zal zijn op verlichting en vooruitgang, en dat ik het voor mijn heilig doel zal houden de *menees* te ontmaskeren van hen die, onder den schijn van buitengewone godsdienstigheid, er slechts op uit zijn om ons terug te voeren naar de tijden der middeneeuwsche duisternis en des dommen bijgeloofs.’ (De redenaar zit neder met een kleur als vuur. De zweetdruppelen parelen op zijn voorhoofd. Het raadslid, dat naast hem zit, trappelt met de voeten en tracht op die wijze aan zijn gevoel van sympathie voor het gesprokene lucht te geven.)

De heer van Uijen: ‘Ik moet tot mijn leedwezen bekennen, dat ik den geachten Redenaar van daareven niet in allen deele heb kunnen volgen. Heb ik wel verstaan, dan is hij voornemens een *maneege* te ontmaskeren.’

Verschillende stemmen: ‘de menees, de menees.’

De heer van Uijen: ‘Ik erken nog niet te begrijpen, wat men bedoelt. Wat zijn dat: menees.’

De heer van Priggele: ‘Ik had niet gedacht, dat mijne woorden eenige toelichting noodig hadden. Doch ik wil die, desgevraagd, gaarne geven. Menees.... dat zijn.... Ja, dat zijn.... menees in één woord. (Hier en daar gelach.) - Ik verzoek, dat men mij laat uitspreken en niet met honenden spot mijne woorden opneemt. Menees.... dat zijn.... vuige maatregelen.’

De heer van Uijen: ‘Zooveel als gemeene streken? Nu ben ik er. Ik heb dus wel begrepen, dat mijnheer van Priggele ons waarschuwt tegen gemeene streken?’ (Een dof gelach. De vriend, die zooeven een poging heeft aangewend om een applaudissement uit te lokken, stelt thans een soortgelijke poging in het werk. Zijn buurman, aan de andere zijde, beduidt hem echter spoedig, dat hij ditmaal als vriend van van Priggele niet applaudisseeren moet.)

De heer van Priggele: ‘Mijnheer de Voorzitter, ik vraag het woord voor een personeel feit.’

De voorzitter: ‘Ik geloof niet, mijnheer van Priggele, dat er termen voor bestaan. Niemand, zoover ik weet, heeft u aangerand. Ik zal evenwel de vergadering verzoeken - en hiermede voldoe ik gewis aan uw wensch - zich van alle bewijzen van goedzoowel als van afkeuring zorgvuldig te onthouden. Het woord is thans aan den heer Fijnebuik.’

De heer Fijnebuik (een zalvend man, hij houdt zijn handen gevouwen op zijn maag, of liever op zijn satijnen vest, slaat van tijd tot tijd het oog omhoog): ‘In zĕwākheid moet ik ook een woord spreken in deze belangerrijke zaak. Het is mij wellekom, deze gelegendheid te vinden om de wwaarrheid te belij - den enh gestandh the doen. Wat? Ik moet (spreker verheft hier zijn stem en wordt plotseling warm. Hij behoudt echter het gekadenceerde en zalvende in zijn stem) Ik moet spre - ken omh de ĕsnood verguisde ĕwaarheid the verde - digge. Ikh zal ĕspre - ken alh ĕstonden er ook dui - zendde te - gen mij ŏp, ja al zŏu mĕn mij mĕt gĕwĕld van wāa - penen tŏt zwīij - gge wille brengge. Ĕthans is het ooggeblikh ghekōme waarop het licht zich ĕscheīden moet van de duīsternis, waărŏp ăllĕn dië dĕ diĕrbăarstĕ ĕn hoŏgstĕ bĕlăngghĕ dĕr mĕnschhĕid liēieĕfhebben, als een ĕeēnig man moethe ĕopstaan tegen de stouthe ĕopenbaring van den geest des óngeloofs en van den Antigrist. Ĭk zăl mĭj hĕt Ĕvăngelie doŏr geĕn āārdsse mācht lătĕn ŏntrōōfe, en als men de waarheid met foethe treedt, dān, Mijne Heēren, dan roep ik alle oprechte ghristenen in en būiten deze vergadering op....’

De voorzitter: ‘Ik moet den heer Fijnebuik herinneren, dat men een diskussie heeft verlangd over de aanstaande voordracht ten aanzien van een geneesheer van ons gesticht.’

..... ‘Ik weet zullcks, maar ik roep alle óp om

de vaan óp te steken van dat gheloof, waarvoor de ĕvāderen gestorreven zijn; en hiermēde, naar de māte mijner zĕwākheid - heb ik ghezegd!'

De voorzitter: 'Ik geloof mij een enkele maal in de diskussie te moeten mengen. Hoe nuttig het ook op zich zelf moge zijn zulke welsprekende tolken van zoo uiteenloopende beschouwingswijzen achtereenvolgens aan te hooren, zoo vrees ik toch, dat de diskussie gevaarloopt van op die wijze eenigszins onpraktisch te zullen worden. Ik meen daarom de beraadslaging terug te moeten brengen tot dit punt: Het alfabetisch gestelde tweetal, door burgermeester en wethouders voorgedragen, is sedert acht dagen aan de leden van den Raad bekend. Men heeft den tijd gehad om betreffende de voorgestelde kandidaten de noodige inlichtingen in te winnen. Thans schijnt mij het oogenblik van stemmen gekomen. Elk lid dezer achtbare vergadering heeft gewis zijne eigene overtuigingen omtrent de beginselen, die hem bij de stemming behooren te leiden. Wenscht iemand nog inlichting omtrent de voordracht zelve te ontvangen, zoo ben ik gaarne bereid die te geven. Zoo niet, dan stel ik voor de diskussiën te staken, en over te gaan tot het stemmen over de vraag, welke der beide kandidaten boven aan zal geplaatst worden.'

(Dit voorstel, uitgebracht met het doel om de gemoederen te doen bedaren, werpt veeleer olie in het vuur. Er ontstaat een algemeene verwarring.

‘Diskussie smoren, vrijheid van spreken belemmeren, getrouwe getuigen der waarheid den mond snoeren,’ zoo luiden de kreten, die men hier en daar kan opvangen. Het voorstel tot staking der diskussie wordt afgestemd. En op nieuw openen zich de sluisen om een breeden stroom van algemeenheden door te laten, die een uur lang blijft vloeien, zonder, althans naar ons bescheiden oordeel, voor de zaak in kwestie eenig vruchtbaar slib achter te laten. Anderen beweerden evenwel, na de vergadering, dat men toch in elk geval de gelegenheid had gehad om elkander eens ongezouten de waarheid te zeggen, en dat men een hoogst belangrijke zitting had bijgewoond. Eindelijk gaat men tot de stemming over. Zij valt uit in den geest van van Priggele en van ‘alle vrienden van verlichting en vooruitgang.’ Dr. Beelen, de medikus, dien sommigen wegens zijn onkerkelijkheid begeerd hadden te weren, komt bovenaan op de voordracht.)

Ik heb hiermede mijn taak als verslaggever van de bedoelde zitting van den Zuidrichemschen gemeenteraad volbracht. Hoe vervelend in den regel vergaderingen en relazen van vergaderingen zijn, ik meen toch, als geschiedschrijver, mijn lezers de mededeeling niet te mogen onthouden, dat het muisjen, zoo even door ons gadegeslagen, nog, gelijk men zegt, een staartje had. Daags na den gemeenteraad, was er kerkeraad. De redenaar van de uiterste rechterzijde,

wiens welsprekendheid wij zoo even in de gelegenheid geweest zijn te bewonderen, is insgelijks lid van dat kerkelijk lichaam. Door de benoeming van Dr. Beelen, heeft hij met zijne partij de nederlaag geleden. Die nederlaag verbittert den anders zoo zalvenden man eenigszins. De kerkeraadsvergadering biedt hem de gelegenheid aan om, hetgeen er aan wraaklust in hem ontkiemd mag zijn, nu te koelen.

Wij zijn dus andermaal op een vergadering, en wel op die van den kerkeraad der Zuidrichemsche Hervormde Gemeente. In den loop van den avond staat onze vriend Fijnebuik op en vraagt het woord ‘over een personeel feit.’

‘Ik geef het, zoo laat hij zich hooren, als mijn onomsthootelikke meening te kennen, dhat een kerkeraad ĕgerōēpen is ŏm vŏor dĕ ĕgēēstelijke belangghe der ĕgemeente te waaaken. Ik wensch dus te fraghe. wat ten aanzien dier belangghe de plichten zijn van de ĕopzieners der khudde, vooral van de herders en leeraars. Ja, ĭk mŏet zŏndĕr ĕaănziĕn dĕs pĕrsoŏns het woōord richten tot den president ĕsēlleven. (Hier begint de president, die niemand anders is dan Ds. Plate, een weinig op zijn presidialen zetel heen en weder te draaien.) Ik moet den leeraar affraghe, in naam van den Allerĕhoógste, of deesse gehandeld heeft zoo als het behoorth, of deselleve het voor zijn ĕgewethe veranthwoorden kanh, mĕdĕgĕwĕrkt tĕ hĕbbhe tŏt dĕ bĕnoĕmĭng văn eĕn gŏdlōōchenaar, van

een matirriallist. Maar (Ds. Plate's heen en wederschuiven op zijn stoel wordt hoe langer hoe sterker) ik behoefh het anthwoord niet áf te wachten. Ronduit moet ik het zegghe: Van sullke onthrouwe leeraars is de gemeente niet langer gedienth. Ŏpĕnbāre fījanden fan het geloof zijn nog ferre te ferkiesse bofhe die flauwhartighe, die mense naar de ooghe sien en mense meer zoeken te behaghe dan Gode, die slechts roephe: freede, freede en geen gefaar, daar waar, ten gevolghe van Gods ĕoordeelen, het ghrootste gefaar aanwézig is. In een ĕwoord, ik stel foor, dat de vergadering een fotum zal uitbrengen, waarbhij rij ferklaart, dat Ds. Plate, bij gelēgenheid van de ĕjongste ghemeentellijke benoeming, de belangghe der gemeente op ergerlijke wijze in de ĕwāāgschaal heeft gesteld.'

Ds. Plate (zenuwachtiger dan ooit): 'Ik moet vragen of iemand der aanwezige leden dit voorstel ondersteunt, alvorens ik de beraadslagingen daarover openen kan?' (Het voorstel wordt door niemand ondersteund, en de vergadering gaat over tot de behandeling van andere zaken.)

Maar, na den afloop der werkzaamheden, grijpt er een kleine *scène* plaats, die nog een oogenblik onze aandacht vordert. De gewoonte te Zuidrichem brengt mede, dat de leden van den kerkeraad, bij het scheiden, elkander de hand drukken. Ds. Plate is heden toevallig een der eersten, die vertrekt. Hij doet de

ronde en biedt dus, evenzeer als aan al de anderen, op diens beurt ook de hand aan den ouderling die kort te voren zijn aanklacht tegen hem heeft ingediend. De ouderling, evenwel, draait Ds. Plate den rug toe. De predikant blijft een oogenblik met de hand uitgestrekt staan. Het baat niet. Plate vertrekt.

Den volgenden dag, ziet men Plate stappen naar de woning van den man, die hem zoo hard is gevallen. Hij gaat er heen om nog een poging te wagen tot verzoening. Nauwelijks ziet de ouderling zijn leeraar binnenkomen, of hij zegt tot Plate: ‘Komt gij ĕtot mij? Dát moet ik zegghe, dat zou ik niet gedaan hebbhe.’

De hand, gisteren geweigerd, wordt thans met warmte gedrukt.

Hoofdstuk V
Beelen over Plate.

Onder de bouwstoffen, waaruit de schrijver deze geschiedenis heeft samen te stellen, vindt hij een brief over een persoon, die onder de nieuwe kennissen eenigszins op den voorgrond is getreden, Ds. Plate.

In verband met het oordeel, dat de lezer zich waarschijnlijk reeds over dien persoon gevormd heeft, is het wellicht voor hem niet geheel van belang ontbloot kennis te nemen van de beschouwingen, die in den bedoelden brief over Ds. Plate ontwikkeld worden. Ik kan aan die beschouwingen, voor als nog, geenerlei gezag bijzetten door te vermelden, dat zij afkomstig zijn van niemand anders dan, van Dr. Beelen. De lezer weet van Dr. Beelen nog te weinig, om eenig krediet te hebben voor diens opinie. Ik moet echter het volgende doen opmerken. Dr. Beelen heeft, reeds vóor zijn benoeming te Zuidrichem, Ds. Plate gekend en,

na die benoeming, de kennismaking hernieuwd. - De brief, dien ik hier inlasch, werd, zooveel ik na heb kunnen gaan, geschreven, een jaar nadat de medikus van het krankzinnigengesticht zich te Zuidrichem had gevestigd. En dit had plaats gegrepen eenige weken na zijne benoeming. En hij was benoemd geworden, kort na de zitting van den gemeenteraad, waarvan wij in ons vorig hoofdstuk gesproken hebben. De dagteekening van Beelens brief brengt ons derhalve, althans eenigszins, naderbij aan het tijdstip, waarop wij Adriaans aankomst te Zuidrichem zullen bijwonen.

Het behoeft niet door mij gezegd te worden, dat wij Dr. Beelens beschouwingen, die men uit zijn brief zal leeren kennen, geheel voor zijne rekening moeten laten, en, evenmin, dat wij het zonder tegenspreken verduren, indien de lezer, eer wij hem nog over Dr. Beelen opzettelijk gesproken hebben, reeds op zijn eigen hand en bij voorbaat een konklusie trekt uit diens brief ten aanzien van des geneesheers karakter of geestesrichting.

De volgende regelen van Beelen zijn geadresseerd aan een zijner vrienden, die eenigen tijd bij hem te Zuidrichem doorgebracht had. Zij behelzen eigenlijk een antwoord op een schrijven van dien vriend. Ik heb dat schrijven evenzeer onder de oogen, en heb daarin eenige zinsneden gevonden die alleszins verklaren, waarom de brief van Beelen, gelijk men zelf

bemerken zal, dat werkelijk het geval is, een toon van verdediging aanslaat.

Die zinsneden luiden ten aanzien van Plate aldus:

... '*à propos* als je dien ouden vos tegen komt, maak hem dan mijn kompliment... Ik kan den man niet uitstaan. 't Is een gluipert, een diplomaat; en, geloof mij, hij verlakt de gemeente. Hij is veel liberaler dan hij zegt. Kort en goed, ik vertrouw hem geen zier... 't is een fijne beschuit... ik zou je daar staaltjes van kunnen vertellen. Hij spreekt altijd heel zacht en demoedig, vraagt bijna excuus er voor, dat hij de vrijheid neemt van te bestaan op Gods lieve aarde. Maar, met dat al, pas op je tellen; dat wil overal den mooien man spelen. Ik heb het niet op zulke wezens. Hij maakt mij den indruk van Uriah Heep in de Copperfield.'

Ziehier nu het uittreksel uit den brief van Dr. Beelen:

..... 'Het lust me u nog over iets anders te schrijven, of liever over iemand anders. Gij moet het mij niet kwalijk nemen: ik vind uw opinie over Plate *vulgair*. Ik bedoel: gij oordeelt in dezen zoo als het *vulgus* oordeelt, dat slechts groote, ruw geteekende kategorieën kent, waarin het de menschen pleegt te klassificeeren. Gij moet mij vergunnen u met eenige uitvoerigheid mijne denkbeelden over dien man uiteen te zetten, en u te zeggen, hoe ik zijn persoonlijkheid opvat, hoe ik kans zie haar voor u genetisch te ontwikkelen.

‘Begaafd met een uitstekend verstand, dat hij door uitgebreide studiën reeds sedert zijn akademiejaren voortdurend ontwikkeld en verrijkt heeft; volkomen te huis in den doolhof der twisten die van den aanvang af de kristelijke kerk verdeeld hebben; toegerust, bovendien, met een zeer kritischen geest, die hem de zwakke zijden der verschillende godsdienstige richtingen snel en helder in doet zien, is hij de man niet om, in welke richting dan ook, ooit tot dweepzucht te vervallen.

‘Dat stel ik voorop; verder.

‘Hij heeft zijne eerste indrukken en opleiding ontvangen in een tijd, waarin een gematigde, kerkelijke rechtzinnigheid in het bezit was van een opperheerschappij die niemand er nog aan dacht haar te betwisten, en die in elk geval haar gezag krachtig genoeg deed gelden om den mond te snoeren aan iedere ketterij. In den eerbied voor dat gezag is Plate in zijn jeugd en studeertijd opgegroeid. Wel heeft hij onder den invloed van het duitsch rationalisme de algemeen aangenomen theologische begrippen van zijn tijd een allergewichtigste verandering zien ondergaan, maar die eerbied, waarvan ik sprak, is niettemin altijd zoo sterk gebleven, dat het in den aanvang zijner werkzaamheid zeker nooit bij hem opgekomen is om zijne afwijkende meeningen aan iemand ter wereld mede te deelen, of het moest zijn aan een zeer vertrouwd vriend. En onderstel eens, dat hij het

gedaan had, wat zou er het gevolg van zijn geweest? Hij zou ongetwijfeld louter verwondering, en vaak zelfs de diepste ergernis, hebben gewekt. Men miste er toen nog de vatbaarheid voor om zoo iets aan te hooren.

‘Wat is, inderdaad, zijn geloof tegenover dat der gemeente?

‘Onverschrokken stelt hij de rede tot toetsteen voor hetgeen al of niet als godsdienstige waarheid door hem mag worden aangenomen. Wat in de verhalen van het Oude Testament, wegens zijn onwaarschijnlijkheid, aan de rede aanstoot geeft, wordt door hem als ongeloofwaardig ter zijde gesteld. Aangaande sommige boeken des Bijbels is hij overtuigd, dat zij niet geschreven zijn door de schrijvers, wier namen zij voeren, of aan wie de overlevering ze toekent. In den grooten stichter des Kristendoms ziet hij een verheven godsgezant, een goddelijk persoon die de ware godsdienstleer heeft onderwezen, maar de kerkelijke voorstelling van Jezus' godheid is hem altijd vreemd gebleven. In het algemeen, hecht hij aan de kerkelijke leerstukken bijzonder weinig waarde, en is de zedelijke strekking van de kristelijke godsdienst voor hem de hoofdzaak. Die zedelijke strekking heeft hij dan ook in zijn precken bijna uitsluitend op den voorgrond gesteld, en hierbij heeft hij zich altijd wonderwel bevonden.

‘Maar - en dit moet ge ook wel in rekening brengen - vroeger heeft hij zich daar veel beter bij be-

vonden dan in den allerlaatsten tijd. Zoolang Plate juist geven kon hetgeen hem gevraagd werd, of, omgekeerd als gij wilt, zoolang niemand aan Plate iets meer vroeg dan hetgeen hij juist gezind was te geven, is hij geweest als iemand die in een gemakkelijk bootje den stroom afglijdt, heeft hij zich gevoeld als een visch in het water. En geloof mij: dien tijd heeft hij gehad met tallooze kollegaas, den gulden tijd der zoogenaamde middenmannen. Maar sedert is men meer begonnen te vragen. En, wees er zeker van, thans weet hij bijna niet meer, in wat wereld hij zich bevindt. Ik heb het hem dikwerf hooren vragen, wat de menschen, wat zijn klein en rustig Zuidrichem toch betooverd heeft, dat men ook daar niet meer luisteren wil naar de stem der gematigdheid. Hij zegt het mij vaak: hij kan zich niet herinneren, dat men zich vroeger ooit buiten de kerk met godsdienst inliet; nu, daarentegen, schijnt godsdienst het eenige te zijn dat de hoofden vervult. Dat maakt een groot onderscheid voor zoo'n man. Thans is iedereen aan het theologiseeren. Beraadslagingen in den gemeenteraad, waarbij godsdienstige overwegingen te pas komen: die voor eenige jaren daarvan gesproken had, hij zou even verstaanbaar zijn geweest als iemand die Chineesch had gesproken. En nu, zooals gij weet, bij gelegenheid onder anderen van mijn benoeming, heeft dat geval zich werkelijk voorgedaan.

‘Dan vraagt Plate, heb ik niet altijd voor uitersten gewaarschuwd? Niet altijd verkondigd, dat het alleen aankomt op godsvrucht en zedelijkheid in handel en wandel?

‘En dat heeft hij ook gedaan. Maar zie, dit is de moeilijkheid van zijn positie.

‘Lang is hij zijn tijd vooruitgeweest. Thans is de tijd hem over het hoofd gegroeid. Aan de eene zijde heeft de orthodoxie, in pietistischen vorm, het hoofd weder opgestoken, of liever, in dezen vorm heeft zij, niet langer tevreden, naar het schijnt, met de rustige uitoefening van haar oppergezag, een agressieve houding aangenomen; aan de andere zijde is er, dat moeten wij toegeven, een vrijmoedigheid ontwaakt, vooral bij het jonger geslacht, waarbij geen overlevering meer heilig, waartegen geen publieke opinie meer een dam is.

‘En wat heeft Plate nu gedaan? Gij kunt er op rekenen, dat hij dezen staat van zaken met de grootste bezorgdheid gadeslaat, en dat hij zeer lang gepeinsd heeft over hetgeen deze nieuwe toestand hem als zijn plicht voorschrijft. Zoo als ik hem ken, durf ik verzekeren, dat het hem slapelooze nachten en elenden van allerlei aart gekost heeft, eer hij het met zichzelf eens geworden is aangaande de nieuwe gedragslijn, die hij volgen moest. Het heeft natuurlijk niet ontbroken aan pogingen om hem wegen te doen inslaan die, hoe ook onderling verschil-

lend, evenwel door hem gelijkelijk moesten worden afgekeurd. De orthodoxen hebben hem, dikwerf genoeg, aangemaand om krachtiger uit te komen voor zijn kristelijk-dogmatisch geloof, daar zij, wegens zijn erkende rechtschapenheid, in de meening verkeerden dat zijn dogmatisch geloof, hoezeer niet bijzonder krachtig, nogtans zuiver was. De liberalen, van hunne zijde, hebben niet zelden bij hem aangedrongen op een meer onverholen uitspreken van zijne onrechtzinnige denkbeelden, in welker bezit zij onwillekeurig een geleerd en verlicht man als Plate onderstelden te zijn. Aan geene, nu, van deze verschillende inblazingen heeft hij het oor willen leenen. En natuurlijk. Hij kon geene dogmatische overtuigingen op den voorgrond stellen, die hij vooreerst niet heeft, maar waaraan hij buitendien geen waarde toekent voor het leven. Evenmin wilde hij het geloof der gemeente, hoe weinig hij zelf als godgeleerde er van bezit, kwetsen of ondermijnen, daar hij als herder en leeraar niemand ergeren of van zich vervreemden wil, en bovendien van oordeel is, of althans zegt te zijn, dat het zedelijk leven der gemeente met een liberaler theologie op zich zelve niet gebaat is.

‘Uit deze overleggingen heeft hij nu, terecht of ten onrechte, dit laat ik hier geheel in het midden, voor zich het besluit getrokken, dat voorzichtigheid, behoedzaamheid, vermijden van alle uitersten, de leus van zijn kerkelijk leven; tusschen de verschillend

partijen door te zeilen, zijn grootste eerzucht moet zijn. Komt dit nu bij hem voort uit bekrompen zelfzucht? Waarachtig niet. Het is bij hem overtuiging, de gemoedelijke overtuiging, dat hij zóo alleen de belangen der hem toevertrouwde gemeente waarlijk behartigen kan.

'Nu komt hij natuurlijk wel meer dan eens in een moeilijke positie. Zoo hoor ik, dat hij, onder anderen, bij gelegenheid van mijn benoeming in het gedrang is geweest. Zijn ouderlingen zijn hem komen vragen, zoo als men mij ten minste verteld heeft. of zij zoo'n onkerkelijk persoon, als ik ben, wel kiezen mochten. Voor zichzelf weet Plate, zoo goed als gij of ik, dat iemands twijfelachtige rechtzinnigheid hem volstrekt niet behoeft te verhinderen om als dirigeerend geneesheer van een krankzinnigengesticht werkzaam te zijn. Maar hij wist ook heel goed, dat hij deze zijne overtuiging niet kon uiten, althans niet in het aangezicht van zijne ouderlingen, zonder dezen aanstoot te geven of er zich aan bloot te stellen, dat. zoo hij den raad gaf om een keuze te doen zonder op de kerkelijke kleur van den kandidaat te letten, die raad, anderen met de noodige kommentariën overgebracht en daardoor publiek gemaakt, op een wijze zou worden uitgelegd, die zijn openbaar karakter schaden en het vertrouwen ondermijnen kon, dat hij zoo noodzakelijk bezitten moet om met zijn werk in het gemeen te kunnen slagen. Zoo als men mij gezegd

heeft, heeft Plate zeer in en uit geantwoord en er zich met een Jantje van Leiden afgemaakt. Het hinderde hem, dat men hem nog in deze zaak om zijn gevoelen kwam vragen en niet reeds vooruit wist, wat zijn gevoelen was. Het was hem of hij jaren achtereen te vergeefs gepreekt had. Ziet gij? Zoo is Plate; dat teekent den man. Geldt het 't behouden van zijn invloed bij de rechtzinnigen in de gemeente. dan is hij er verdrietig onder, wanneer men toont te vermoeden, hoe liberaal hij eigenlijk is. Geldt het 't uitbrengen van een gevoelen, dat hij niet uitbrengen kan, zonder zijn liberale denkwijze te laten merken, dan is hij er verdrietig onder, dat men, ook als hij zwijgt, niet begrijpt, hoe liberaal hij eigenlijk wel is. Altoos van twee zijden gedrongen: wenschende, dat men hem begrijpen zal waar hij met halve woorden spreekt, en wenschende, dat men hem niet geheel begrijpen zal; begeerig om meer licht onder zijne medemenschen te verspreiden, maar zelf terugschrikkend, wanneer het blijkt, dat hij werkelijk eenig licht ontstoken heeft. Zoo is de man! Ik heb hem u ten voeten uit laten zien.

‘Kom nu, mijn waarde, en werp den steen op hem, gij gelukkige, met uw kordaat karakter, met uw positieve, radikale overtuiging! Zie hier een middenman; scheld hem een modderaar, misschien zelfs een huichelaar, in elk geval een bloodaart; haal uw hart aan hem op.

‘Maar - zoo gij een weinig menschenkennis bezit. zult gij het wel laten.

‘Die weifelende karakters, die menschen in en uit, die zoogenaamde halven, die niemand, zooals het heet, kunnen bevredigen, ze allen over een kam te scheeren, het is gemakkelijk, maar het is de onbillijkheid zelve. Ik, die Plate van zeer nabij ken, weet hoeveel edele zielestrijd, hoeveel zelfverloochening, hoeveel zelfbeheersching, hoeveel ware menschenliefde verborgen kunnen liggen achter die voorzichtigheid, die het *vulgus* slechts toeschrijven kan aan menschenvrees; hoeveel karakter er kan schuilen in deze schijnbare karakterloosheid. Zich den afkeer van sommigen, het wantrouwen van anderen, den spot of hoon van enkelen te laten welgevallen, en niet af te wijken van die uiterste behoedzaamheid, van die wellicht overdreven voorzichtigheid, maar waarvan men in elk geval zelf de overtuiging bij zich omdraagt, dat zij, en zij alleen, in een gegeven tijdsgewricht, de belangen, hetzij van den staat, hetzij van de kerk, waarachtig bevorderen zal, dát kan waarlijk groot, en daarvoor niet zelden meer heldenmoed noodig zijn, dan gevorderd wordt om de vaan eener partij te ontrollen of de krijgsbazuin te steken.

‘Middenmannen! Ja Ds. Plate is er één, ik spreek u niet tegen. Ik doe als de Geuzen: ik neem de benaming over. Maar wat gij niet tegen moogt spreken is dit, dat hij een edelmoedigheid heeft die de hardheid,

de ergdenkendheid zijner medemenschen verdraagt. Zie, of hij zich vergist, of het hem aan het noodige doorzicht faalt ten aanzien van hetgeen werkelijk goed is voor een gemeente als de Zuidrichemsche, waarin nu eens godsdienstige twistvragen ontbrand zijn, dat mogen de wijzen beslissen. Maar, dat hij met zijn halfheid, met zijn terughouding niets anders bedoelt dan de bevordering van de ware belangen der hem toevertrouwde gemeente, daarvoor sta ik borg, hoor, zooveel de eene mensch het doen kan voor den ander.

‘Nu zult gij misschien schertsend willen opmerken, dat de gedragslijn, die Plate voor de beste houdt, toch in elk geval wonderwel overeenkomt met zijn eenigszins schroomvallig karakter, met zijn eenigszins diplomatischen aanleg, en dat deze overeenkomst hem in elk geval ondei' de verdenking brengt van juist niet tot zijn plicht te hebben gekozen hetgeen hem het zwaarst moest vallen.... kom, vriend, bij wien is het dan anders? Waar is de man, wiens zedelijke denkbeelden niet in groote mate onder den invloed staan van zijn karakter en van zijn geestesaanleg? Dat men zich duizendwerf het tegendeel inbeeldt, kan aan geen twijfel onderhevig zijn, maar dat het niet meer dan inbeelding is, evenmin.

‘Doch, ik zal u iets anders zeggen, als gij mijn wijsheid nog wat aan wilt hooren.

‘Vraagt ge mij, of ik vind, dat Plate, nu hij eens begrijpt die rol te moeten vervullen, het altijd even

snugger aanlegt, dan zeg ik even ronduit: Neen.

‘Dit is hetgeen men den voorzichtigen wellicht niet ten onrechte verwijten kan, dat zij zoo menigmaal den moed missen hunner voorzichtigheid. Om bij het geval van daar straks te blijven, bij die konversatie van Plate met zijne ouderlingen naar aanleiding van mijn benoeming, ik hoor, dat hij zich zonderling moet hebben aangesteld, en ik kan mij dat goed voorstellen: hij zal over het mooie weêr hebben gepraat en allerlei banaliteiten hebben gezegd. Welnu, indien hij binnen was gekomen, hen terstond in de gelegenheid had gesteld om hem mede te deelen, waarover zij hem kwamen spreken, en, vernomen hebbende, dat hun bezoek werkelijk de aanstaande benoeming van den direkteur-geneesheer gold, onmiddellijk geantwoord had, dat dit geen zaak was om in het algemeen uit te maken, dat men om een oordeel te vellen nauwkeuriger bekendheid moest bezitten, dan die waarop hij bogen kon, zoowel met den voorgestelden geneesheer als met den aart der onderscheiden plichten die hem zouden wachten; indien hij, op grond van soortgelijke opmerkingen, ronduit had gezegd, dat hij ongaarne in dezen een raad gaf, waaraan wellicht door zijne vrienden meer gewicht zou worden gehecht dan de raad, onder de gegeven omstandigheden, werkelijk verdiende; indien hij aldus had gesproken, ik geloof niet, dat hij zich ooit had kunnen kompromitteeren in

het oog van weldenkenden. Maar neen! Tot het inslaan van zulk een weg is de voorzichtigheid der voorzichtigen gewoonlijk niet voorzichtig genoeg. Terwijl zich niet te kompromitteeren, om zeer goede motieven, hun doel is, tracht hunne linkschheid - of hunne vreesachtigheid? - dat doel te bereiken langs een weg, die hen zeker kompromitteeren moet bij elk die eenig doorzicht of eenige menschenkennis, in den gewonen zin van het woord, bezit. Laat ons hopen, dat Plate's omgeving niet al te fijn van reuk zij. Maar nu hierover basta.

‘Om op een ander chapieter te komen...’

Evenwel, de rest kan den lezer weinig belangstelling inboezemen, en ik zal dus hier het aanhalen maar staken.

Hoofdstuk VI
De aankomst van Adriaan.

Na onzen korten *brouille*, komen wij weêr in goede verstandhouding met de kronologie van ons verhaal. Wij vatten den draad der geschiedenis op, waar wij dien tegen het eind van ons derde hoofdstuk gelaten hebben, bij het oogenblik, wel te verstaan, waarop de spoortrein Adriaan, in den vroegen morgen, uit Amsterdam naar Arnhem voert.

Onze rugwaartsche beweging is ons voor het minst in zooverre nuttig geweest, als zij ons voorloopig bekend heeft gemaakt met eenige personen met wie Adriaan, naar alle waarschijnlijkheid, wel in aanraking zal komen.

Tot Arnhem gaat de reis gemakkelijk en vlug genoeg. Daar aangekomen, vindt hij aan het station de diligence, die hem naar Zuidrichem brengen zal. Hij stapt er in, na zijn koffers aan het goederenbureau gebeurd, en boven op de diligence bezorgd te hebben. Dit een en ander geschiedt met haast, gelijk het door

spoorwegreizigers pleegt te geschieden. Hij verwacht nu ieder oogenblik, dat de kondukteur met zijn trompet het teeken zal geven om te vertrekken.

Maar de leêr staat nog tegen de diligence en de koetsier zit nog niet op den bok. De kondukteur staat aan den voet van de leêr, in zijn fluweelen wambuis.

Tien minuten gaan aldus voorbij.

‘Vertrekken wij nog niet, kondukteur?’

‘Ja, meneer, op het oogenblik.’

Vijf minuten gaan weêr voorbij, zonder dat de aftocht meer op handen schijnt.

‘Maar, in 's hemels naam, kondukteur, gaan wij van daag nooit heen?’

‘Ja, meneer, we wachten nog een hortjen, omdat graaf van Weenen, weet u, die zou meêrijen.’

‘Moeten wij dan allemaal wachten op éen passagier?’

‘Neen, als hij niet komt, gaan we heen.’

Na deze samenspraak tusschen den kondukteur der diligence en een gedeelte van het reizend personeel, rijdt de diligence eindelijk op, want graaf van Weenen is inmiddels gekomen: gelukkig voor den kondukteur, dien de grafelijke fooi nu niet ontgaan zal.

De diligence rijdt stapvoets den stationsheuvel af, de stad in.

Adriaan troost zich over deze langzame beweging

met de gedachte, dat ten minste het wachten over is en de reis geregeld, zonder noemenswaarde stoornis, door zal gaan tot aan Zuidrichem.

De paarden stappen echter al flauwer en flauwer. De diligence staat weêr stil.

‘Waarom houden wij hier op?’ vraagt Adriaan half uit het vensterraam liggend.

‘Dit is het Zwijnshoofd, meneer,’ is het antwoord van een gelderschen blauwkiel op de stoep van dat onwaardeerbaar logement.

‘De diligence, meneer, rijdt, weet u, eigenlijk zoo veel als van 't Zwijnshoofd af;’ 't geen zeker zeggen wil, dat de passagiers zich andermaal op al de formaliteiten van het afrijden eener diligence hebben voor te bereiden.

Andermaal wordt de leêr tegen den wagen geplaatst. Kondukteur en koetsier zijn naar binnen. De eerste komt evenwel weer naar buiten en treedt zelfs op den wagen toe. doet het portier open, en laat de trede vallen.

‘Wille*n* de Heere*n* er ook nog ee*n* hortje*n* uitkome*n*?’ Uitgesproken met den vriendelijken gelderschen tongval, geeft deze vraag bepaald den indruk als deed de kondukteur het aangenaamste aanbod, dat men doen kon. Er wordt, evenwel, geen gebruik van gemaakt.

Een paar minuten later, gaat het portier andermaal open, en ditmaal om den passagiers, die bij het station er in gestapt zijn, en reeds in de zoete illusie

verkeeren, dat zij tamelijk ruim zullen zitten, een vrij onwelkome vermeerdering van gezelschap te bezorgen, waardoor al de beschikbare en niet beschikbare ruimte ingenomen wordt.

Adriaan haalt, uit wanhoop, nu reeds zijn boek voor den dag en is er spoedig zóozeer in verdiept, dat hij reeds tamelijk ver is op den Velperweg eer hij het bespeurt.

Bij Arnhem begint, begon althans tot op voor zeer weinige jaren, die bedeeling, waarin men geen haast, en waarin men tijd heeft. Ik spreek nu van het Arnhem, zoo als de reizigers het leerden kennen. In den aanvang, als men zich op eens, door den trein, uit Amsterdam, midden in Gelderland verplaatst ziet, loopt het bloed nog te snel om met den vrede, die daar heerscht, geheel vrede te kunnen hebben. Maar langzamerhand herstelt zich het evenwicht tusschen den loop van ons bloed en den loop der zaken onder het diligence-*régime*, en dan bespeurt men al het weldadige, al het vertroostende voor onze arme zenuwen van de volledige toepassing der spreuk: ‘kom ik er van daag niet, dan kom ik er morgen,’ wellicht de verstandigste spreuk, die ooit gevonden werd.

En toch! Wie onzer, nu zalige, voorvaderen had ooit gedacht, dat wij eens zóo over de diligence-bedeeling spreken zouden? Zij zagen in dat *régime* reeds halsbrekerswerk.

Te B... is de eerste groote halt, en daar komen natuurlijk alle reizigers, die eenigszins vlug ter been zijn, uit den wagen. Slechts een paar jufvrouwen verkiezen liever te blijven zitten. Op een zandweg, die langs de herberg loopt, staan reeds drie paarden naast elkander te droomen, die straks hunne vermoeide kollegaas vervangen zullen. In de herberg zelve wordt intusschen een aanval *in forma* gedaan op een stapel weeke, papperige kadetjes en een rij kommetjes koffij. Een wachtkamer in een boerenherberg heeft dit eigenaardige, dat men er alle heeren, zonder onderscheid van rang of stand, met petjes op het hoofd ziet, hetgeen eigenlijk een gedwongen fraaiigheid moet heeten, aangezien een diligence te laag is om het ophouden van een hoed te veroorlooven.

De reis wordt na een halfuur voortgezet. Zooveel mij bekend is, levert zij niets op, dat hier vermelding kan verdienen. Zij loopt door de heerlijkste geldersche dreven. Adriaan ziet echter geen enkele maal op. Hij heeft blijkbaar haast, om voor de aankomst zijn boek ten einde te brengen. Ten minste, hij leest onvermoeid door....

Tot het lezen hem onmogelijk gemaakt wordt, door de lastige beweging van de diligence.

De gemakkelijke straatweg is achter den rug. Hij rijdt thans op keiën. De paarden zijn niet meer in den draf, waardoor dat eigenaardig schudden ontstaat, dat wel een eigenaardig *charme* oplevert. Hel-

der klinkt de trompet van den kondukteur. De honden loopen keffend, om, voor, onder de paarden door. Aan weêrszijden van de diligence, ziet men een rij lage woningen, van onderen met een blauwachtig witten rand voorzien. Hier en daar springt een moeder uit de deur te voorschijn, om haar kleinen stumpert, die op de straat speelt, voor de pooten van de paarden bij een arm weg te halen. Eindelijk komt de wagen aan een brug met witte leuningen. Dof klinkt het getrappel der paardenhoeven op de houten brug; daarna rijdt de diligence door een poort, en is die slechts even door, of, eigenlijk eer men het nog verwacht zou hebben, houdt zij op. Men is te Zuidrichem, en voor het logement *de Gouden Leeuw*. De wagen is ‘van daag’ bijna drie kwartier te laat. Vijf uur was de officiëele tijd van aankomst, en het is al ruim half zes. In de stralen der ondergaande zon staat een hoopje mannen voor het logement te hangen, met de pijpen in den mond en de handen in den zak. Hein, de oude Hein, de diender, de veldwachter - wij kennen hem reeds - is er ook bij. Hij heeft een lange, blauwe jas aan en een sjerp met een grooten stalen gesp daaronder. Hij waakt voor de goede orde.

In de deur van het logement, op den drempel, staat vooreerst de eigenares, een flinke, heldere, vrij gezette geldersche vrouw met een dito kind op den arm. Naast haar, en juist daardoor nog kleiner en nietiger, naar het schijnt, dan gewoonlijk, een per-

soon met een driekanten hoed op het hoofd, niemand anders dan Ds. Plate. Bij zijns ambtgenoots ontstentenis, heeft hij de vriendelijkheid gehad zich met het afhalen van de Mérival te belasten.

Vrouw Meijer, de eigenares van het logement, heeft van Ds. Plate vernomen, met welk doel hij tegen het uur van de aankomst der diligence in haar gelachkamer verschenen is. Zij kan niet nalaten van de gelegenheid gebruik te maken, om hare scherpzinnigheid te toonen en te oefenen in het ontdekken van den persoon, die van al de reizigers ongetwijfeld de hulpprediker moet zijn.

Zij kwijt zich verwonderlijk wel van de vrijwillig op zich genomen taak.

Het portier gaat open.

De eerste, die er uitstapt, is een Jufvrouw met twee doozen.

‘Dat is ie niet, Deumenee.’

Daarop, na elkander, twee oudere heeren, die slechts schijnen door te reizen; het zijn althans geen bewoners van Zuidrichem.

‘Deumenee, hie is er niet, heur, ie kunt wel weêr noar oe huus goan.’

Eindelijk vertoont zich een jong mensch met een petje op het hoofd en in een donker grijs reiskostuum. Met haar welgevulden en dus geheel onbekwamen arm stoot vrouw Meijer, tot aller verwondering, Ds. Plate aan.

‘Dat is ie.’

Maar op hetzelfde oogenblik wordt beider aandacht plotseling van Adriaan afgeleid.

Er sluipt namelijk een groote poes ijlings tusschen de beenen van Ds. Plate door. Deze schrikt, struikelt, verliest het evenwicht, en glijdt uit op de gladde stoep.

Een paar mannen schieten ijlings toe, om Dominee op te helpen. Hein had juist, bij ongeluk, een anderen kant opgezien, en dus niets van het geval bespeurd.

Het toeschieten van die twee mannen brengt den lieveling op vrouw Meijers arm zoo geweldig an het schreeuwen, dat de moeder verplicht is in huis te gaan, zeer tegen haar zin natuurlijk. De teleurstelling wordt, even natuurlijk, op den lieveling verhaald, die zich eenige uitgezochte benamingen moet laten welgevallen.

Ds. Plate is gelukkig weder spoedig op de been en schijnt geen letsel bekomen te hebben. Hein is thans op de hoogte van het geval, en geeft blijken van voorbeeldigen ijver en kristelijken zin door de poes, die het ongeluk veroorzaakt had, met zijn stok over de geheele breedte van de straat te jagen, een plichtsvervulling, waarbij hij door een aantal knaapjes, met aan het buis vastgeknoopte broekjes, wordt bijgestaan.

Adriaan is inmiddels de trede van de diligence

afgestegen en reeds in kennis gekomen met zijn vriendelijken leidsman. Hein zal voor het goed zorgen, en de beide Heeren nemen dus onmiddellijk de wandeling aan. Adriaan opent terstond het gesprek.

‘Dominee heeft zich geen pijn gedaan, hoop ik.’

‘O dank u, dank u, 't is niet de moeite waard om over te spreek...’

‘Woont Ds. van Grave ver van hier?’

‘Ja wel, aan 't ander eind van ons stadje.’

‘Wel, wel, ben ik nu wezenlijk te Zuidrichem? Ik kan 't mij nauwelijks voorstellen. Ge kunt wel begrijpen, niet waar, dat het heel vreemd voor mij is. Ik heb zoolang tegen dit oogenblik opgezien. Het is natuurlijk, om zoo te spreken, het begin van mijn *carrière*. Het is voor mij een belangrijk moment.’ ‘Ja, ja, da' wi'k wel gelooven.’

‘Ik beken, dat ik er tegen opgezien heb. Alles zal zoo nieuw voor mij' zijn. Het is zoo'n geheel ander leven, dat mij hier wacht. Ik kom, om zoo te zeggen, pas van de akademie. Het zal mij alles zoo vreemd zijn. Maar ik ben toch blij, dat ik reeds zoover ben. Ik wenschte wel, dat de eerste dagen nu maar voorbij waren. Het begin zal in vele opzichten moeilijk voor mij zijn, dunkt u ook niet?’

‘Ja, ja, da' kan wel gebeuren.’

‘Ik ken Mijnheer van Grave eigenlijk nog volstrekt niet. Hoe gaat het hem? Zou het spoedig met hem

schikken? - Ik heb eigenlijk groote verplichting aan u. Zonder u, zou ik waarschijnlijk hier niet gekomen zijn. Ik ben er u recht dankbaar voor.'

'Hoe dat? Ik geloot het niet..... 't kan zijn.'

'Ja, als Dominee niet over de zaak geschreven had aan Prof. van Maanen, dan zou er misschien niets van gekomen zijn.'

'Geschreven... eh... eh... hoe... hoe bedoelt u dat?'

'Professor van Maanen heeft mij verteld, dat gij hem om een kandidaat geschreven hadt, die een meer...'

'O zoo, ja, ja, daar zullen we later wel eens over spreken. Hier... hier woont mijn kollega.'

Er wordt aangebeld. Plate en Adriaan staan een oogenblik op de stoep te wachten. Het hart van den laatste popelt. Het is voor menschen met een levendige verbeelding altijd een minder aangenaam oogenblik, als de schepping hunner verbeeldingskracht de eerste vergelijking zal hebben te doorstaan met de werkelijkheid, die vaak zeer in het algemeen tot die schepping aanleiding gaf. Zij vreezen, dat daaruit een schok zal geboren worden, die op eens de wereld hunner verbeelding, waarin zij gelukkig waren, in duigen zal werpen, en dat daarvoor in de plaats zal komen hetgeen in het geheel niet, of slechts ten halve, bevredigt. Wat zou mevrouw van Grave nu werkelijk zijn? Adriaan wenscht bijna den tijd terug, waarin het hem nog vergund was, met hare brieven

voor zich, over haar te fantaseeren, zoo als Béranger, gefelicieteerd met het uitroepen der, sedert jaren door hem bezongen, republiek, ten antwoord gaf: *J'aime mieux la chanter*.

De deur gaat open. De meid is reeds bezig met Adriaan, van het hoofd tot de voeten, op te nemen. Eer hij het zelf weet, staan Anna en Clara voor hem. En de schok van verbeelding en werkelijkheid? Hij heeft er nog niets van bespeurd. Ds. Plate is met veel strijkaadjes en confusie afgetrokken, na zijn plicht als leidsman te hebben volbracht.

Men heeft met het eten op Adriaans komst gewacht. Het drietal zit spoedig aan tafel en - te keuvelen, alsof zij elkander jaren lang hebben gekend.

Plate is onder minder aangename indrukken naar huis gekeerd, waarschijnlijk ten gevolge zoowel van zijn val, als van de omstandigheid, dat zijn schrijven aan van Maanen over den aanstaanden hulpprediker, tegen zijn wensch en verwachting, geen geheim gebleven is. De val heeft hem, gelijk wij reeds vermeld hebben, geen noemenswaard letsel gedaan, maar...

Een zekere onhandigheid, een volslagen gebrek aan alle uitwendig *prestige*, de daardoor gewekte bewustheid, dat men door zijn uiterlijk nooit ontzach inboezemen, nooit een diepen indruk kan teweegbrengen, dat is een kruis, zwaar om te dragen, en waar-

onder meer geleden wordt dan menigeen vermoedt. Het zijn niet altijd geestesgaven, waarvan men het gemis het diepst gevoelt.

Plate, evenwel, om tot hem terug te keeren, zal zich ditmaal spoedig troosten. Hij heeft, een zeldzaamheid, den geheelen avond vrij, vrij voor eigen studie. Nauwelijks is hij te huis, of hij is ook op zijn studeerkamer. De lange pijp is aan. Een kopje thee staat naast hem op tafel. De lamp brandt. Een foliant ligt vóor hem, twee andere folianten staan naast zijn stoel, op den vloer. Op zijn studeerkamer heerscht die aangename en ordelijke wanorde, die een studeerkamer tot een studeerkamer maakt. Hij is bezig aan een belangrijk onderzoek. Het is nu eerst half zeven, en hij heeft dus nagenoeg den geheelen avond voor de borst. Plate is nooit gelukkiger, dan wanneer hij alleen is. Dan is hij zichzelf, dan niet meer zenuwachtig of singulier.

'Tik, tik, tik.'

'Binnen... zoo Hein ben jij het? Wat hebje?'

Hein blijft op eerbiedigen afstand staan; zijn pet passeert van de eene hand in de andere.

'Ik hoop, als dat Dominee het me niet kwalijk neemt. Maar men vrouw zei, loop, zei ze, Hein, toch eens effen bij Dominee an, om je eigen bij Dominee te verekskeseeren. Ze wou zooveel zeggen, als dat ik van middag niet beter had toegezien; het spijt me dan ook wel, Dominee.'

‘Wel, Hein, het is je schuld niet, je hadt het toch niet kunnen verhinderen. Het was geschied. eer ik of iemand er aan dacht.’

‘Ik zeg, ik hoop als dat Dominee het me niet kwalijk neemt. Maar men vrouw zei, ik zou toch effen bij Dominee aanloopen.’

‘'t Is goed afgeloopen, het had erger kunnen zijn.’

‘Heeft Dominee nog iets te belasten?’

‘Dankje, Hein.’

‘Genavond, Dominee.’

‘Goeien avond, Hein.’

‘Tik, tik, tik.’ Het is deze reis Grietje.

‘Dominee, daar zijne meneer en jufvrouw Dommel, of ze Dominee geen belet deejen.’

‘Ik zal beneden komen, laat meneer en de jufvrouw in de voorkamer, bij mevrouw.’

Zoodra Plate ook in de voorkamer is, komt jufvrouw Dommel, de huisvrouw van den heer Dommel, en gewoonlijk ook in zijn naam het woord voerend, Plate tegemoet.

‘Wel, Dominee, wat hebben we gehoord, benje van middag zoo gevallen! Ik zeg tegen Dommel, we moeten toch eens effen gaan hooren, hoe het met den man is. En hoe is het afgeloopen? Hoe kwam het eigenlijk? Wel, wel, benje uitgegleden op de stoep van *de Gouden Leeuw;* mijn goeie man, wat moet je neêrgekomen zijn. Nou, 't is pleizierig om op zoo'n stoep neêr te kwakken. 't Is mij ook eens

gebeurd, 't was net zoo als bij Dominee, ik stong voor een logement, ik was op reis naar Deutichem. Mijn nicht had me al zoo lang gevraagd, of ik er niet eens wou komen opzoeken. Nou, je weet, ik heb weinig tijd, de affaire is druk, maar ik zei tegen Dommel, nu zal ik toch....'

De deur van het vertrek gaat open en laat twee jufvrouwen binnen. De beide jufvrouwen Geiteleever, twee zusters, eender gekleed, en beide beelden van vrouwelijke schuchterheid.

Zij fluisteren een aanspraak aan Dominee, waarvan niets te verstaan is, dan de woorden: 'zichtbare bewaring.'

Jufvrouw Dommel zet middelerwijl haar rede voort tot mevrouw Plate. Doch de rede wordt andermaal afgebroken, zoo wel als het gefluister van de dames Geiteleever, door het vrij luidruchtig binnenkomen van den ons reeds bekenden heer van Priggele, den redenaar der Raadsvergadering uit een vorig hoofdstuk.

'Wel, Dominee, wat heb ik gehoord? wat is je gebeurd? Ben je plat neêrgekomen op de stoep? Ze zeggen, dat een poes je aan 't schrikken heeft gemaakt. Vertel me toch eens, hoe 't eigenlijk kwam.'

Plate doet daarop lankmoedig het verhaal van zijn wedervaren. Hij is daarmede zoo goed als gereed; daar komt *den* Notaris, de heer Zalm, binnen met zijn vrouw en zijn oudste dochter.

‘Dominee, we kunnen niet mankeeren, we hebben vernomen, dat Uw Eerwaarde een ongeluk heeft gehad. Uw Eerwaarde was overreden, heeft men ons verteld, door de diligence, en u is naar huis gebracht moeten worden.’

‘Geen kleinigheid, merkt van Priggele aan; kom, vrind, je ziet immers, dat de man in levenden lijve voor je staat.’

‘Dat is in zooverre waar, en hetzij door ons met dankbaarheid erkend, dat onze leeraar nog zijne levensdagen niet heeft afgesneden gezien. Maar mag ik vragen, Dominee, wat er eigenlijk voorgevallen is?’

Plate geeft andermaal verslag van het voorval.

Jufvrouw Dommel. ‘Neen, nou begrijp ik het, man. 't Was dus niet, dat je op de poes getrapt hadt, zooals ze zeien. Men heeft me verteld, weetje, dat je, omdat je zoo'n hekel hebt aan katten, dat je de poes een schop gegeven hadt; maar nou begrijp ik het, je bent er van geschrokken. Ja die katten, het zijn vervelende beesten, daar hebje....’

Van Priggele. ‘Komaan, Jufvrouw Dommel zal ons weêr eens een anekdote vertellen. Ik heb nooit iemand gezien, die zooveel histories weet als de Jufvrouw. Ik denk wel eens, waar haalje ze altijd van daan.’

Jufvrouw Dommel. ‘Ja, Mijnheer van Priggele, ze moesten mij maar eens in den Raad kiezen. Dat zou vermakelijker zijn als al die lange redevoeringen, waar de luî toch niet naar luisteren.’

Van Priggele. ‘Nu, als Dommel er niet op tegen heeft. Maar hij zou u ongaarne missen, zoo'n heelen achtermiddag. Of misschien zou hij voor het publiek belang een offer willen brengen.’

Jufvrouw Dommel. ‘Is dat een pikanterie, Meneer van Priggele? Ik had niet gedacht, dat ik in het huis van Dominee...’

Notaris Zalm. ‘Ik hoop toch niet, dat wij hier woorden zullen krijgen.’

Jufvrouw Dommel. ‘Woorden of geen woorden, maar pikanteriën, daar hoû ik niet van. Zeg dan liever ronduit, wat je te zeggen hebt. Denkje misschien dat Dommel me loozen wil? Vraag het den man op zijn hart af, dan zal hij voor zijn zelven spreken. Hij is vrij om te zeggen, watie wil. Spreek op, Dommel.’

Dommel. ‘Schatje, je weet wel, dat....’

Van Priggele. ‘Hoe noem jij je vrouw? Katje?’

Jufvrouw Dommel. ‘Ik stap op, ik ga heen, ik wil door zoo'n half blankofficier....’ (De beide jufvrouwen Geiteleever verschieten geheel van kleur, en beven sterk.)

Dominee. ‘Jufvrouw Dommel, mag ik u verzoeken bedaard te blijven. Het zou mij persoonlijk niet aangenaam kunnen zijn, dat in mijn huis oneenigheden ontstonden. Er is geen reden om u iets aan te trekken; kleine, onschuldige plagerijën.’

Dommel. ‘Schatje, hoûje bedaard.’

Notaris Zalm. ‘Ik, voor mij, moet althans verkla-

ren tot nog toe niets vernomen te hebben, dat eenige verontwaardiging aan de zijde van Jufvrouw Dommel zoude kunnen rechtvaardigen.'

Van Priggele. 'Kom, Jufvrouw Dommel, wat mankeert je? Wees nu niet dwaas. We kennen mekaâr immers al zoo lang. Geef me je hand.'

Jufvrouw Dommel. 'Nu, maar niet meer zulke aardigheden, je hebt veels te veel aardigheden. En iedereen is nu juist niet op je aardigheden gesteld.'

Mevrouw Plate. (Na een kleine pause en juist om die af te breken:) 'Ik ben maar blij, dat mijn man het zoo druk niet meer zal hebben, nu de hulpprediker er is.'

Notaris Zalm. 'Zoo, is de hulpprediker bereids aangekomen?'

Jufvrouw Dommel. 'Nou, man, jij komt ook uit de lucht vallen. Daardoor is het juist gekomen. Dominee ging den hulpprediker afhalen. Denkje, dat de man uit tijdverdrijf op de stoep van *de Gouden Leeuw* was gaan staan?'

Notaris Zalm. 'Zóó... zulks was mij niet bekend. Neen, dat verandert de zaak.'

Mevrouw Plate. 'Het zal zondag zeker vol loopen. Ik hoor, dat hij een heel goed orgaan moet hebben.'

Van Priggele. 'Ik ga er niet heen. Het zal zeker net zoo'n femelaar wezen als zeker iemand, daar hij niet heel ver van daan woont, zoo'n partijman. Ik zal er wel zalig van daan blijven.'

De beide dames Geiteleever zien elkander schichtig aan.

De Notaris. ‘Ik zal hem eens gaan hooren, indien mijne bezigheden mij zulks veroorlooven.’

Onder deze interessante gesprekken verloopen er een paar uren. Het gezelschap blaast eindelijk den aftocht. De dames Geiteleever hadden al lang naar huis willen keeren, maar niet het eerst durven opstaan.

‘Wat een pleizierige avond voorje, Plate, merkt zijn wouw aan. Tienmaal hetzelfde te moeten vertellen, je heerlijken tijd te moeten verliezen, standjes te moeten bijwonen van die onuitstaanbare jufvrouw Dommel. Het was recht aangenaam, vindje niet.’

‘Ja, lieve, het is niet anders. Ik heb je altijd gezegd, dat een predikant niets, en vooral zijn tijd niet, als zijn bijzonder eigendom kan beschouwen, en dat moeten we maar dagelijks leeren.’

‘'t Is goed, dat ik niet in je plaats ben, ik zou ze wel spoedig bonjoeren.’

‘Neen, dat zou je niet, Mina, als je maar met mij begrijpt, waarom al die verveling te dragen is. Als ik zulke menschen nu voor het hoofd stoot, die gedeeltelijk uit belangstelling, gedeeltelijk om den tijd te verdrijven, tot mij komen, denkje dan, dat mijn woorden later ingang bij hen zullen vinden?’

‘Daar hebje gelijk aan, Plate; maar het bewijst, dat de rollen goed verdeeld zijn. Gij, de Dominee, en

ik, je vrouw. Hinder ik je niet, als ik met mijn werk in je studeerkamer kom tot het tijd voor mij zal worden....'

Hoe is middelerwijl de avond door Adriaan doorgebracht?

Na afloop van het middagmaal, leidt Anna haar gast in de ziekekamer, om Adriaan aan haar man voor te stellen.

'Daar breng ik u eindelijk den man, die u helpen zal.'

'Hoe gaat het, vriend, je bent me hartelijk welkom.'

'En ik recht blijde bij u te zijn, Dominee.'

'Het kan niet beter.'

'Ja, dat is iets anders; beter kon het wel.'

'Hoe dat?'

'Beter ware het nog, als Dominee mij niet noodig had.'

'Daar hebje gelijk aan, maar dat zijn van die onderstellingen, daar ik niet in kom. Wat beter zou zijn, daar hebben wij gelukkig niet naar te vragen, nu wij weten wat het best is. En 't best is te nemen wat God geeft.... En zal je nu in ons stil stadje kunnen wennen? Je komt zoo kersversch uit Amsterdam.'

'De Mérival behoeft niet meer te wennen, Eduard, hij is al geheel en al gewend, niet waar?'

‘Mijn vrouw heeft toch wel gezorgd, dat je 't noodige hadt, na je lange reis?’

‘Neen, daar heb ik nu bij ongeluk niet aan gedacht, Eduard.’

‘Mevrouw heeft het veel te mooi gemaakt; ik heb gegeten als een prins; 't was wezenlijk veel te mooi.’

‘Nu, je zult het alle dagen zoo niet hebben, niet waar, Anna? Wees daar maar niet bang voor.... En hebje nu lust, om mijn plaats hier in te nemen?.... God weet hoe lang het duren kan.... Ik geef den moed nog niet op.... Maar, intusschen, moet je maar vergeten, dat je hulpprediker heet, en voor mijn gemeente zorgen, alsof het je eigen gemeente ware... God zal je kracht zijn.’

‘Ik vrees, dat ik u slecht zal kunnen vervangen bij de gemeente.’

‘In het eerst, misschien niet. Men moet aan u nu nog wennen, en mij kennen ze al zoo lang. Maar je zult zien, hoe gauw je de harten wint. Als wij het Evangelie van Gods genade in Christus brengen, dan gaan de harten vanzelf open.’

‘Mijn beste man, het spijt me wel, maar ik moet een eind maken aan je diskoers. Anders, breekt het je later op. Gâje meê, Meneer de Mérival?’

‘Heel graag, als Mevrouw de goedheid heeft dat “Meneer” er maar af te laten.’

‘Goed, de Mérival dan. Wil ik je nu eens je kamer wijzen?’

‘Vaarwel, vriend, ik reklameer alle dagen tien minuten van je tijd; dat moet de zieke er van hebben.’

‘Hoe meer hoe liever, Dominee; goede nacht.’

Adriaan wordt door Anna den trap op, en naar zijn kamer geleid. Twee vertrekken zijn voor hem in orde gebracht, een groot en een klein; het groote dient voor zit- en studeerkamer, het andere tot slaapvertrek.

‘Nu moet gij mij permitteeren, de Mérival, dat ik u zelf eens alles wijs en uitleg, waar gij uw dingen vinden kunt.... Hier heb je een groote kast voor je kleêren, ziêje, een hangkast, die zal wel groot genoeg zijn, niet waar? En daar naast... maar, waar heb ik den sleutel?... wacht... dit is êm... ziêje, daar naast is een kast met planken voor linnengoed. Daar zal ik je morgen aan helpen, om het uit te pakken en te bergen; dan komt het er knap en ordelijk in. - Wat nu? O ja! Hier, aan den anderen kant van den schoorsteen, hebje hetzelfde, twee groote kasten met planken. Die kunje gebruiken voor je boeken. Ik weet niet, of je er veel hebt, maar mijn man dacht wel, dat het genoeg zou wezen. Anders zal ik zien, dat ik je boven nog een kast geef.’

‘Er zal zeker ruimte genoeg zijn.’

‘En daar zie je nu staan een schrijftafel. Het is eigenlijk de schrijftafel van mijn man; zij is niet nieuw meer, maar van Grave dacht, dat het nog al

gemakkelijk zou zijn voorje, om zoo iets te hebben. Daar zijn een schat van laden en loketjes in. Maar nu moet ik je zeggen, dat je van het onderste kastje, links, geen gebruik hebt; dat zit vol met zaken van mijn man; voor het overige is alles tot je dispositie. Op den schoorsteen vindje rookgerij. Hier, zooals je ziet, staat een *easy-chair*, en daar voor 't raam een bloemenmand. Je houdt immers van bloemen? Clara zal altijd voor versche bloemen zorgen. Die zijn allen uit onzen tuin. Vindje ze niet mooi?'

'Ik kan u niet genoeg danken voor al uwe attenties; waarlijk ik had nooit durven verwachten....'

'Een mooi ding. We moeten toch zien, als je ons komt helpen, dat je 't zoo goed bij ons hebt als het kan. Wat hebje dan wel gedacht? Dat wij je op zolder zouden laten slapen?... Maar nu moet ik nog in één punt je opinie weten. Ik heb, zooals je ziet, een plaat laten ophangen in je kamer. Zeg me nu eens ronduit, of die naar je zin is. Je kent de voorstelling? Een knaap aan den ploeg en een man van jaren er achter, om hem te leeren en aan te moedigen.'

'Mevrouw had geen beter keus kunnen doen. Ja, dat is het. Ik zal er het zinnebeeld van mijzelven in vinden. Ik hoop het ten minste... Hoe is Dominee in den laatsten tijd?'

''t Is vallen en opstaan. Een treurig leven voor mijn besten man. Hij houdt er zich goed onder. Het

zal hem een groote rust zijn, dat gij hier zijt. Nu gaat alles geregeld zijn gang.'

'Zou Mevrouw 't wezenlijk denken?'

'Natuurlijk. Hij heeft zoo naar u verlangd. Hij heeft hier eigenlijk zoo weinig aanspraak, zoo weinig menschen, daar hij iets aan heeft, en met wie hij geheel en al sympathiseert. Ds. Plate is weinig kommunikatief. Dr. Beelen is de eenige, die hem van tijd tot tijd eens op komt fleuren, doch ik ben altijd bang, dat zij in diskussie komen, en dat deugt niets voor hem.'

'Is dat dan iemand, daar men gemakkelijk meê aan het disputeeren komt?'

''t Is waar, je kent hem nog niet; het is wel de moeite waard zijn kennis te maken. Het is een man vol geest en karakter, maar in het religieuse zijn wij het niets met hem eens. Dat zulje later wel merken.... Maar ik ben wreed, ik zie het wel, je luistert maar half, de Mérival. Nu, ik geef je permissie.'

'Ik moet bekennen, dat het mij al een poosje geintrigeerd heeft, van wie dat pastel portretje is. Het is een jong meisje, zoowat van achttien jaren. Uw dochter Clara is het niet. Heeft Mevrouw het met opzet hier geplaatst, of het vergeten meê te nemen?'

'Neen, met opzet.'

'Ken ik haar?'

‘Neen, de Mérival, kennen, doêje haar eigenlijk niet.’ Hij neemt het in zijn handen.

‘'t Komt mij toch bekend voor.... Wat een lief gezicht!’

‘Dat is nu mijn verrassing, de Mérival. Gij moet weten, ik heb het u met opzet nooit geschreven, ik heb indertijd school gelegen met uw moeder. Wij waren zelfs op school intieme vriendinnen. En dat is haar portret, toen ze zeventien jaar oud was. Het is mij daarom zoo dubbel aangenaam, dat juist gij hier moest komen. Ik heb van haarzelve het portretje gekregen, en nu geef ik het aan haar zoon terug. Ik geloof, dat het 't eenigst is dat van uw Moeder bestaat.’

‘Vader heeft er althans geen. Ik heb nooit de trekken van mijn moeder.....’ Hij kust het portret om niet te laten zien, dat zijne oogen vol tranen staan.

‘En nu laat ik u verder alleen. Dan kunt ge zoo de eerste zaken uitpakken. Wij ontbijten morgen om acht uur. Dan hopen wij elkander weêr te zien, in dezelfde kamer waar wij van middag gegeten hebben. Adieu, goede nacht, God zij metje.’

‘Laat mij u nog eens hartelijk danken, Mevrouw; waarlijk, ik kan geen woorden vinden.’

‘Ja, dat is goed; maar ik moet naar mijn man. Hij wordt anders ongeduldig. Adieu. Als je wat noodig mocht hebben, hier is de schel.’

Nadat Anna vertrokken is, valt Adriaan in zijn easy-chair neêr, en blijft geruimen tijd met het hoofd in de rechterhand zitten. Hij wordt eindelijk in zijn mijmering gestoord door het binnentreden der dienstmeid, die hem thee komt brengen.

Deze stoornis doet hem voorloopig tot het praktische terugkeeren. Hij opent een paar koffers die in den gang staan, naast de deur van zijn vertrek, en houdt zich een uur of anderhalf met uitpakken bezig. De dienstmeid heeft hem, onder de hand, licht gebracht.

Ten slotte zit hij voor de schrijftafel neder met het portret zijner moeder, als jong meisje van zeventien jaar, voor zich.

'Toen moeder stierf, kan zij er niet veel ouder uitgezien hebben,' zegt hij bij zichzelven. Maar hij vergeet blijkbaar, dat zij aan de tering gestorven is, en deze wel raad weet met de schoonheid der jeugd en de jeugd der schoonheid, eer hij beide in het graf sleept.

Zijn hand dwaalt ongeveer een half uur over een vel wit papier, waarop ten slotte de volgende regelen komen te staan:

Ontsluit mijn hart, o Liefde, voor uw stralen,
Mijn hart, te lang verstoken van uw gloed.
Doe op de bloesems mijner lente dalen
Uw koestrend licht met milden overvloed.
Na lang een nacht, zie ik den morgen gloren.
Natuur, met u is thans mijn ziel herboren.

En naar Gods Heem'len lichten zich mijne oogen! -
   o Gij, die peilt de diepte van mijn rouw,
U wondt niet, als Gij neêrziet uit den Hoogen,
   De liefde dezer liefdevolle vrouw,
Die mijn, te lang van u vervreemd, gemoed
Úw moederhart, het eerst, gevoelen doet.

U heb ik lief in haar, wier bloemen geuren
   In 't stil vertrek, waar ik uw beeld aanschouw.
Het is úw hand, uw zachte hand, die 'k speure
   In al de kiesche zorgen harer trouw.
Het zijn, hoor ik háar ‘goede nacht’ weêrklinken,
De toonen van uw stem, die 'k in mag drinken.

Gij hebt uzelve aan mij teruggegeven!
   Tot gij hem vondt, hebt gij uw kind gezocht!
Nu sterft gij nimmermeer! Gij blijft me omzweven!
   De dood vermag niet meer, wat hij vermocht!
Gij zijt niet ver, gij wandelt aan mijn zij';
Mijn steun, mijn licht.... o Moeder! dat zijt gij!

Met deze indrukken slaapt hij in; met deze indrukken wordt hij wakker.

Lang voor den bepaalden tijd is hij reeds beneden in den tuin. De schoone lentemorgen is geheel in overeenstemming met den toon van zijn gemoed.

Tegen acht ure in de huiskamer tegenwoordig, wordt hij door Moeder en Dochter met een gemeen-

zaamheid begroet, die hem reeds het gevoel geeft van huisgenoot te zijn.

Aan de ontbijttafel verlaten zijne oogen Anna zoo weinig mogelijk. Hij gevoelt zich als een kind des huizes. De grootste moeite heeft hij om zich gedurig te herinneren, dat niet iedereen in huis in zulk een vroolijke stemming verkeert, als die waarin hij zich bevindt. De ziekte van den huisvader werpt natuurlijk een floers over alles. Na het ontbijt, doet Anna hem de volgende mededeeling:

‘Wij zijn gewoon, de Mérival, met de huisgenooten, na het ontbijt, een hoofdstuk uit den Bijbel en een gezang te lezen, en een kort gebed te doen. Sedert de ziekte van van Grave, heb ik zijn plaats ingenomen. Het zal mij zeer aangenaam zijn, indien ik de mijne weer aan u mag afstaan. Wilt gij ons voorgaan heden morgen bij den huisdienst? Dan zal ik de booien schellen om binnen te komen.’

Adriaan voelt, dat hij een kleur krijgt, en heeft, eer hij het zelf weet, ‘ja’ geantwoord.

Op het gegeven sein komen de dienstboden binnen: de keukenmeid, een oude getrouwe; daarna een ‘Jantje draag an’ in den vorm van een veertienjarig dienstmeisje, beiden met een kerkboek in de hand. Eindelijk een oppasser.

De oude getrouwe zet zich op een stoel, en op haar neus een bril.

Zij maakt vervolgens hare vingeren vochtig, om

des te beter de bladen van den Bijbel te kunnen omslaan.

Na eenige keeren van het Oude naar het Nieuwe, en van het Nieuwe naar het Oude Testament te zijn verhuisd, en na een oogenblik het boek Jona voor het Evangelie van Joannes te hebben aangezien, is zij ten slotte te land gekomen bij de plaats, die zij meent dat ‘in het vervolg’ zal gelezen worden.

Het kleine dienstmeisje van hare zijde heeft zonder blikken of blozen, met de grootste assurantie, het kerkboek ergens opgeslagen, toevallig ter plaatse waar het formulier van den kerkelijken ban te lezen staat, niet zoozeer omdat zij reden heeft om te vermoeden, dat dit werkelijk voorgelezen zal worden, maar waarschijnlijk omdat zij niet ‘net doen’ wil, als of zij haar weg in de Heilige Schrift niet vinden kan.

De oppasser kan niet lezen en mag zich derhalve van alle geleerde nasporingen ontslagen rekenen. Hij denkt er evenwel nog altijd over, om, tegen den volgenden winter, zich aan te melden voor het bijwonen der zondagavondschool, waar aan bejaarden onderricht in het lezen en schrijven gegeven wordt.

Adriaan heeft de bergrede opgezocht. Hij heeft een fraaie stem, en een talent van voorlezen. Maar ditmaal blijkt er weinig van. Hij leest eentoonig; hij leest schielijk; nu en dan vergist hij zich, en struikelt hij over zijne woorden.

Het is hem inmiddels, alsof Anna voortdurend den

blik op hem gevestigd houdt, hetgeen toch volstrekt het geval niet is.

Het hoofdstuk is ten einde.

De Bijbel is dicht geslagen: ook het gezangboek, nadat hij er een lied uit heeft voorgelezen. Het kritieke oogenblik is daar. Hij zal beginnen.

Hij kan niet.

Met een gedempte stem, zegt hij tot Anna:

‘Doet u het maar van morgen.’

Anna vouwt de handen en doet een kort gebed tot Jezus, wien zij haar man, de gemeente, en Adriaans werkzaamheid en toekomst opdraagt.

Haar ‘Amen’ is reeds lang uitgesproken, de dienstboden hebben reeds lang de kamer verlaten, Anna zit reeds weder in het ziekevertrek, Clara is reeds bezig met het omwasschen van het ontbijt (een werk, dat ten onzent door niemand anders, dan door de huisvrouw zelve, of, hoogstens, door hare oudste dochter kan verricht worden), maar Adriaan zit nog afgetrokken te staren.

Hij gaat, eindelijk, naar zijn kamer, en loopt er een geruimen tijd heen en weder.

‘'t Is mis... ik had hier nooit moeten komen... Als aanstaand predikant, had ik toch ten minste een gebed moeten kunnen doen... Wat zal mevrouw van Grave wel van mij denken?... Moest ik nu al den eersten dag beginnen met een ongunstigen indruk te maken?.. Dat kleine ding zal het wel overal rondbazuinen...

Mevrouw zal het haar man vertellen... Maar wat klonk het schoon!... 't Was muziek... Ik heb nooit zoo hooren bidden... Toch vreemd... Op de akademie hebben wij altijd geleerd, dat het onschriftuurlijk... ongereformeerd... bovendien onredelijk is tot Jezus te bidden... Die zon 's morgens zoo vroeg in de kamer is hinderlijk... 't Is toch eigenlijk hier alles te laag van verdieping.'

Bovenal, naar het verdere gedeelte van zijn alleenspraak te oordeelen, kwelt hem de vraag, of hij er iets van zeggen zal, en wat hij dan zal zeggen. Zijn behoefte aan openhartigheid drijft hem tot spreken; ook de gedachte dat, zegt hij niets, de pijnlijke *scène* zich wellicht morgen herhaalt. Maar hij acht het geval moeilijk te bespreken, en geen zaak om verontschuldigingen over te maken, gelijk men het doen zou, na een verzoek van een anderen aart te hebben geweigerd. Te midden van deze overleggingen, rijst gedurig het vermoeden bij hem op, dat Anna nu misschien reeds begonnen is over hem te spreken met haar man, en zij te zamen wellicht reeds van oordeel zijn, dat het met den hulpprediker niet gaan zal. 'Waarom heb ik deze betrekking aangenomen? Ik zal hier nooit op mijn plaats zijn,' is, nog eens, zijn laatste uitroep.

Op zijn kamer vindt hij geen rust. Hij zoekt dien in den grooten tuin. Vijf minuten later, is hij op zijn kamer terug, om het daarop andermaal in den tuin

te beproeven. Hij heeft dien wellicht al een kwartier in alle richtingen doorkruist; door het omslaan van een hoek, komt hij plotseling te staan voor Anna.

Zijn eerste beweging is Anna te ontwijken.

Mevrouw van Grave komt hem voor:

‘Loopt gij den tuin eens met mij door?’

‘Graag, Mevrouw.’

‘Wat heeft het me gespeten, de Mérival, dat ik van morgen zoo onbescheiden ben geweest, en zoo ondoordacht heb gehandeld. Ik kan mij zoo best begrijpen, dat gij het liever niet deedt; gij zijt hier pas; gij kent ons nog niet, en onze behoeften dus evenmin. Gij moet het mij vergeven. Ik vind het niets prettig, dat ik u al een onaangenaam oogenblik bezorgd heb.’

Adriaan, gelijk hij later iemand verzekerde, had wel op de knieën willen vallen en uitroepen: ‘Engel’! Hij wendde het gezicht van Anna af, naar een rozenperk, doch vermant zich, en vraagt:

‘Weet Dominee het?’

‘Wat?’

‘Wat er dezen morgen tusschen u en mij gepasseerd is.’

‘Hoe zou mijn man dat weten?’

‘Ik weet niet... hij kon... het weten... bijvoorbeeld.. door u.’

‘Kom, vriend, loop heen! Als wij twee jongens waren, zou ik u vragen, of je mij voor een klikspaan

aanziet. Doch uw vraag toont mij, waar je over gedacht hebt. Ik heb het dus niet mis, dat ik u een onaangenaam oogenblik heb bezorgd. Maar nu is het uit, niet waar? Wat nu onzen huisdienst aangaat, daarin, zoo als in alles hier, vrijheid, blijheid; je gaat ons voor of niet, naar je eigen stemming het ingeeft. Komje nu mijn man een bezoek brengen? Hij verlangt u eens bij daglicht te zien. Ik heb hem voorloopig gezegd, dat je er niet bij verliest.'

De eerste wolk is voor Adriaan voorbijgedreven, en de lucht weder zuiver blauw.

Hoofdstuk VII
Freule Constance.

Hoe vriendelijk Zuidrichem er ook uit moge zien, en ofschoon velen harer bewoners van oordeel zijn, dat men moeilijk een aangenamer woonplaats vinden zal dan datzelfde kleine stadje, Baron Constant heeft nooit zijn werkzaamheden op het raadhuis ten einde gebracht, nooit het ijzeren hek van Deinenheim achter zich dichtgetrokken, of hij schept vrijer adem en gevoelt zich geregeld als een schooljongen in den vacantietijd.

Deze zijne stemming is ten deele niet meer dan volstrekt natuurlijk; ten deele echter eenigszins, naar het schijnt, in strijd met de manier, waarop hij zijn leven doorbrengt.

Hoe zou hij anders dan gelukkig zijn, in het liefelijk oord, waarin zijn snoeren zijn gevallen. Deinenheim is niet groot, maar het is grootsch aangelegd; het maakt daardoor den indruk van grooter te zijn dan het werkelijk is. Uit de groote vierkante

zaal, nog beter van onder de warande, weidt het oog op een breed en lang terras, en bespeurt men niet eens, dat een weg dit terras scheidt van uitgestrekte weidegronden, die tegen een wit kerkje schijnen aan te loopen, waarom een klein aantal huizen zich schilderachtig groepeeren. De rustige bewoners of wandelaars der weidegronden ontbreken niet. De koeien grazen er rustig, of heffen er temet de vochtige neusgaten omhoog, de blauwe oneindigheid te gemoet. - De achter-, rechter- en linkerzijde van het huis is belommerd door hooge, statige lindeboomen, en dat gedeelte, waarop men van het huis het uitzicht heeft, meerendeels beplant met berken, kastanjeboomen, populieren en velerlei bloemhout. Nu, in dit schoone voorjaar, staat alles in vollen bloei. Seringen, jasmijnen, gouden regen balsemen de lucht.

Maar de levensomstandigheden van Baron Constant schijnen minder lachend. Hij leeft eigenlijk alleen. Men weet reeds, zoo men het zich althans uit ons vierde hoofdstuk nog herinnert, dat de eene vleugel van het kasteel door den baron en de andere door zijn zuster, *douairière* Ringers en hare dochter, freule Constance, bewoond wordt.

Het is zijn schuld niet, dat er een dubbele huishouding op het kasteel plaats vindt. De baronesse is ziekelijk, en verkeert het grootste gedeelte van het jaar in zulk een lijdenden toestand, dat zelfs het ge-

meenschappelijk gebruiken van het middagmaal daardoor uitgesloten wordt. De baronesse komt hoogst zelden buiten hare eigene vertrekken en de freule, in den regel, evenmin. Is de baron te huis, dan heeft hij dus geen gezelschap. Zondags ontvangt hij nog al eens bezoek van de notabelen van Zuidrichem, maar in de week bijna nooit.

Maar die gedwongen eenzaamheid schijnt hem niet te hinderen, en, tot hiertoe althans, hem geenszins gevormd te hebben tot hetgeen men noemt een eenzelvig mensch. Hij is in het bezit van een opgeruimd humeur; zoodra hij konversatie heeft, zelfs druk; doch de kunst van alleen te zijn verstaat hij zoo als weinigen. Altijd, hetzij in den tuin met zijn bloemen en dieren, hetzij in zijn kamer met zijne boeken, bezig, kan hij niet gerekend worden tot de ongelukkigen, die den korten levenstijd, wel bezien, nog al lang vinden.

De beklagelijke toestand van zijn zuster schijnt geen al te sombere, schaduw te werpen op zijn levensvreugd. Na den dood van haar man, die een hooge betrekking bij het leger had vervuld, zonder fortuin achter gebleven, is zij met haar dochter vriendelijk door haar broeder opgenomen in diens huis. Zelf was hij slechts kort getrouwd geweest, en hij had van zijn vrouw een aanzienlijk vermogen geërfd. De eenige dochter zijner zuster is zijn naamgenoot en peetekind, en hij heeft geen ander plan, dan om haar, de thans vijf en twintig jarige freule Constance, eens tot zijn erfge-

name te maken. Met deze reeds bewezen weldaad en deze weldaad in het verschiet, meent hij ten aanzien zijner zuster gedaan te hebben hetgeen hij, als edelman, zich verplicht gevoelde te doen.

Een kleine veertien dagen na de aankomst van Adriaan te Zuidrichem, wandelt Baron Constant, op een morgen tegen twaalf ure, in zijn plaats, in de onmiddellijke nabijheid van het huis, en wel aan de zijde, die door de baronesse bewoond wordt. Deze zal, evenwel, van zijn voorbijwandelen niets bespeuren, aangezien de gordijnen geheel nedergelaten zijn.

'Wat kermt de stumpert weêr, mompelt hij bij zichzelven, terwijl hij met zijn grooten, strooien tuinhoed naar een vlinder slaat, die voor hem uitvliegt. Ze heeft zeker weêr een van haar buien.'

Had Baron Constant elken dag op dien plek stilgestaan, waar hij nu het kermen zijner zuster vernam, hij had ook bijna elken dag deze zijne opmerking kunnen herhalen. Wat hem nog eenigszins als een bijzonderheid treft, is voor freule Constance dagelijksch brood.

Ook deze dag wordt doorgebracht, gelijk bijna iedere dag, nu reeds sedert vele jaren.

Tot elf ure heeft Constance alleen gezeten, daar haar moeder tot op dat uur het bed nog niet verlaten had.

De klok is, evenwel, nog niet koud, of Constance staat aan haar moeders bed.

‘Lieve Moeder, wil u opstaan, het is elf uur.’

Geen antwoord.

Na vijf minuten ongeveer, wordt de vraag herhaald in een anderen vorm.

‘Moederlief, het wordt tijd voor u om op te staan; Moeder zal hoofdpijn krijgen, als zij langer in bed blijft liggen.’

‘Wat zanikje. Hoûje mond.’

Freule Constance zet zich op een stoel naast het bed neêr.

‘Wat moetje daar?’

‘Ik geloof wezenlijk, dat het voor Moeder beter is om op te staan, de warmte van het bed zal Moeder naderhand onpleizierig maken.’

‘Laatje me nooit geen rust, plaag die je bent?’

De baronesse stapt plotseling het bed uit.

‘Moeder heeft mij immers gezegd haar om elf uur te wekken.’

‘Geef mij mijn kleêren.’

Zij kleedt zich alleen aan, met een veêrkracht en spoed, die niets te wenschen overlaten, tot dat zij gekomen is aan het punt, waarop zij haar japon zal moeten aantrekken. Zij trekt die, evenwel, niet aan, werpt haar, in tegendeel, op een stoel, en zet er zichzelve op; slaat de armen kruiselings over elkander, en ziet haar dochter strak in het gezicht.

‘Nu zoûje wel willen, dat ik me verder aankleedde, niet waar? hi, hi, hi.’

‘Moeder wil misschien wat uitrusten.’

‘Uitrusten, mal schepsel, denkje, dat ik al moei ben. Uitrusten? Je woû wel, dat ik voor goed ging uitrusten. Kom eens hier... willen we eens samen... eh?... kom hier als je durft.’

‘Moeder, wees bedaard, trek uw japon aan, in de zitkamer is alles in orde.’

‘Zijn de gordijnen dicht?’

‘De gordijnen zijn dicht.’

‘Mijn stoel met den rug naar het raam?’

‘Ja, lieve Moeder; kom, trek nu uw japon aan; Moeder zal koû vatten.’

‘En ik verdik het om mijn japon aan te trekken... Wil ik je eens....’ De baronesse neemt een stoel op.... Wacht, als ik hem beet kan krijgen.... *En avant, en avant!*... Hebje dan je vader niet.... Geef mij de japon.’

‘Hier is uw japon, lieve Moeder.’

‘Dankje, dankje, dankje, dankje, dankje.... Geef hier....’

Zij scheurt haar japon een eind in.

‘Neen, Moeder, dat is niet mooi van u. Hier is een andere.’

‘Juist, nu ben ik waar ik wezen woû; die moest ik hebben; denkje, dat ik dat vod aantrek?’

De baronesse voltooit haar toilet.

‘Is alles klaar in de voorkamer?’

‘Ja, lieve Moeder.’

‘Geef me dan je arm.’

De baronesse wordt naar haar stoel gebracht, en zinkt van uitputting inéen. Zij blijft een geruimen tijd met het hoofd in de beide handen; hare ellebogen rusten op hare knieën. Na een groot kwartier schijnt zij weêr bij te trekken.

‘Moeder, hier is uw thee.’

Zij slorpt eenige kopjes achter elkander leêg, en verslindt ettelijke boterhammen met vleesch.

‘Wat is het hier beroerd donker. Is dat een kamer om in te zitten. Je kan geen hand voor oogen zien. Haal de gordijnen op... we zijn niet op een begrafenis.’

Freule Constance maakt een weinig meer licht.

‘O mijn hoofd... mijn hoofd... mijn hoofd...’ Het eerste half uur houdt het kermen niet op, een kermen als van een gewond dier.

‘Waarom blijfje daar zoo stokstijf zitten? Je verveelt me.’

Constance plaatst zich achter den grooten leuningstoel der baronesse. Na een korte poos:

‘Constance, wat doêje nu weer. Je laat me ook maar voor oud vuil liggen. 't Is zoo'n schel licht in de kamer, dat ik er bijna blind van word. Laat de gordijnen vallen. Laat ze vallen.... hoorje me niet?... O mijn hoofd.... o mijn hoofd....’ Het kermen begint van nieuws aan. Dat was wellicht het kermen dat Baron Constant hoorde, toen hij in den tuin wandelde.

‘Lees me wat voor, Stans.’

‘Zal het moeder niet vermoeien?’

‘Dat gaat je niet aan. Lees me wat voor, lees me wat voor.’

‘Zal ik Moeder iets uit den Bijbel voorlezen?’

‘Pas op, of ik kwak je den Bijbel naar je hoofd.... Denkje, dat ik in de kerk ben? Krijg een roman van.....’

‘Lieve Moeder.’

‘Ke... rijg... een... rroman van Dumas, zeg ik je.’

Constance voldoet aan het verzoek van haar moeder en leest een halve bladzijde.

‘Hoû op; denkje, dat ik dat gerammel verdragen kan. Ga heen. Schel Kato. Laat Kato komen. Ik wil je den heelen middag niet meer zien, maak je voort, *allez... En avant, en avant*.’

Constance weet uit ondervinding, dat zij dit moederlijk bevel ernstig op te nemen heeft. Zij schelt dus om Kato, de kamenier, en verwijdert zich.

‘Zoo Katootje ben jij daar? Kom hier, kind; zetje naast mij neêr.... Geef me een zoen... nog een.... geef me je hand.’

Een geruimen tijd blijft de baronesse de hand harer kamenier, een jong deerntje van twintig jaren, vasthouden, en aaien als ware het een poesje.

‘Vertel me nu eens, wie of dat mondje het laatst gezoend heeft. Nu, wie heeft je snoetje het laatst gezoend?’

‘Dat heeft Mevrouw gedaan.’

‘O jou, olijke guit, je wilt het me niet zeggen. Kom eens hier. Sla je arm eens om mijn nek, en druk me eens heel stijf tegen je aan.’

‘Mevrouw, dat zijn nu weêr malligheden. Mevrouw is veel te verstandig om der eigen zoo aan te stellen. Laat ik eens wat met u gaan wandelen in de plaats.’

‘Ja dat is goed, dadelijk, hoor Katootje, je gaat immers nog niet trouwen? Je zou wel willen, eh?... Nou, kind, wacht je beurt maar af.’

‘Als Mevrouw zich ordentelijk gedraagt, dan trouw ik niet, dan blijf ik bij Mevrouw. Maar dan moet Mevrouw ook doen, wat Kato zegt.’

‘Ja, ja, ja.... maar laat die kerel heengaan.’

‘Kom, Mevrouw weet wel, dat er niemand behalve haar kamenier in de kamer is.’

‘Zoo, dan is het goed.’

Niet dikwerf krijgt freule Constance van haar moeder verlof om te vertrekken. Al wordt dat verlof haar ook op weinig zachtzinnige wijze verleend, het geeft haar toch een zekere verademing, en zij maakt er uit dien hoofde dankbaar gebruik van.

Ditmaal laat zij terstond het rijtuig inspannen met het doel, om even naar de stad te rijden, daar eenige kommissiën te verrichten, even aan te wippen bij de van Graves, en te vernemen, hoe het met Dominee gaat. Zij is in de laatste twaalf dagen niet in Zuidri-

chem geweest; het laatst bij gelegenheid van de intreêpreek van de Mérival.

In de voorkamer van den predikant binnengelaten, treft zij er niemand anders aan, dan Clara.

‘Ik kom eens even hooren, hoe het met je vader gaat, Clara.’

‘Dat zal vader genoegen doen. Hij heeft al eens naar je gevraagd. Het heeft hem zoo gespeten, dat hij je zondag voor acht dagen niet gezien had.’

‘Toen durfde ik het eigenlijk niet te wagen. Ik had er nu ook niet opgerekend, dat ik je vader zelf te zien zou krijgen. Ik dacht niet, dat Dominee nog iemand zag. Is hij zooveel beter in den laatsten tijd?’

‘In de laatste veertien dagen is hij stellig vooruitgegaan. Het is aardig om te zien, hoeveel goed het verblijf van de Mérival hem doet. Hij is om zoo te spreken een ander mensch. Je weet, vader is nog al zenuwachtig, en de tegenwoordigheid of afwezigheid van menschen, daar hij van houdt, heeft altijd een grooten invloed op hem.’

‘Wezenlijk? En houdt hij van de Mérival?’

‘Hij is zeer met hem ingenomen. 't Is ook geen wonder. 't Is een prettig mensch in huis. Hij is zeer opgeruimd en gezellig, en gevoelt zich, dat kan men zien, geheel thuis bij ons. Hij is zoo gewoon. Ik kan mij zelve haast niet meer voorstellen den tijd, toen hij er nog niet was. Maar hoe gaat het je moeder, Constance?’

‘Ach treurig, het is haast niet om aan te zien. dat lijden, alle dagen. Zij heeft eigenlijk geen oogenblik rust. Altijd gejaagd, nu dit, dan dat. 't Is diep beklagenswaardig.’

‘En wat een leven voor u op den duur.’

‘Zeg dat niet, je zou 't voor je moeder immers ook doen. Als ik maar zag, dat het iets hielp, dat ik het ten minste soms naar moeders zin kon maken.’

‘En is het altijd even erg?’

‘Neen, Goddank, neen; soms komen er... Hoe gaat het, lieve Mevrouw?’ (Anna van Grave is inmiddels binnengetreden.)

‘Hoe maak je 't, Constance. Mijn man heeft gemerkt, dat je er waart, en nu moet hij u volstrekt even zien. Er is eigenlijk nog in het geheel niemand, buiten de huisgenooten, bij hem geweest. Je kan wel zien, dat je tot de favorietjes behoort. Kom je nu eens meê? Maar maak het kort alsjeblieft, en spreek zoo weinig mogelijk.’

‘Ik zal maar staandevoets een bezoek brengen. Ik vind het al heerlijk om uw man even te zien en de hand te drukken.’

‘Van Grave is juist op. Sints een paar dagen komt hij tegen den middag uit zijn bed. Je zult hem vinden in den *easy-chair*, dien je voor hem gewerkt hebt. Die komt ons in deze dagen goed te pas.’

Freule Constance volgt Anna, op haar teenen, naar

de binnenkamer, achter het kraamschut om, en komt zoodoende bij den zieke.

‘Ik kom u maar even goeien dag zeggen.’

‘Waarom even? Ga toch wat zitten, mijn lieve mensch.’

‘Neen, een anderen keer, ik heb nu geen tijd.’

‘Je moogt niet jokken, je hebt wel tijd. Als je niet gaat zitten, breng ik je zelf een stoel.’

‘Nu, dan even, om u rust te geven. Hoe gaat het?’

‘Je ziet, ik ben aan de betere hand... Geloofje me niet?’

‘Ik kan niets liever gelooven, niets; dat weet Dominee wel.’

‘Waarom kijkje dan zoo bedrukt? 't Is alsof je van me geschrikt bent. Vindje wezenlijk, dat ik er slecht uitzie? Ik kon het niet vinden, toen ik straks in den spiegel zag.’

‘Neen, slecht niet; ik vind, dat Dominee er zwak uitziet. Maar de krachten zullen wel gauw bij komen als je maar eens in de lucht moogt gaan.’

‘En mevrouw uw moeder heeft u weêr eens losgelaten? Is het weêr op de gewone manier geschied?’

‘Helaas ja! Maar ik zie slechts op de lichtpunten, en die zijn er, Goddank, nog van tijd tot tijd. Moeder kan van die *retours* hebben, die mij de gelukkigste oogenblikken in mijn leven bezorgen, en mij ruimschoots schadeloos stellen voor al de treurige dagen, die ik met haar doorbreng. Ik zou wel willen

dat een ander die eens bij kon wonen. Dan zou men moeder in haar waren aart leeren kennen.'

'Je moet niet denken, dat ik haar misken, freule. Haar toestand is zoo kennelijk een voortdurende krankheid van den geest, dat men haar onmogelijk verantwoordelijk kan stellen voor hetgeen zij zegt en doet.'

'Neen, onmogelijk. Juist dat het zoo erg is, maakt het betrekkelijk lichter om te dragen. Men zou geheel onredelijk moeten zijn om tegenover zulk een ongelukkige ziel het geduld te verliezen.'

'En freule is, Zondag voor acht dagen, ook in de stad geweest, en dat zonder eens bij den zieken man aan te komen?'

'Ik kon wezenlijk niet langer van moeder af. Ik had maar juist den tijd, voor zij opstond, om naar de kerk en weêrom te gaan.'

'En je hebt de Mérival dus zijn intrêepreek hooren doen.'

'Ik heb hem gehoord.'

'En hoe is hij u bevallen?'

'Daar mogen wij thans niet over praten, Dominee. Ik mag nu niet langer blijven. Ik moet weg. Mevrouw heeft mij maar een oogenblikje gepermitteerd.'

'Dat is een diplomatiek antwoord, freule.'

'Neen, heusch niet.'

'Je zwijgen agiteert me veel meer, dan je spreken ooit had kunnen doen, hoe 't ook ware uitgevallen.'

‘Dat is wel mogelijk, Dominee, maar ik houd mij aan het konsienje.’

‘Freule, je martelt me, zei van Grave met klimmende verheffing van stem. Je moet me even zeggen, wat je van hem denkt, en dan zullen wij er geen woord verder over spreken. Laat me in 's Hemels naam niet in een spanning.’

‘Wat denkt Mevrouw?’

Anna ziet Eduard veel beteekenend aan, en hoopt ook ditmaal hem met haar blik zoover te brengen, dat hij zelf het onredelijke inziet van soortgelijke onderwerpen aan te roeren. - Doch als zij bemerkt, dat haar dit niet gelukken zal, antwoordt zij op onverschilligen toon:

‘Mij dunkt, dat je wel even zeggen kunt, wat je van de preek denkt.’

‘Als Dominee er dan zóo opgesteld schijnt, wil ik het wel zeggen. Naar hetgeen Mevrouw er u van verteld zal hebben, kan Dominee wel nagaan, dat de preek ons niet voldaan heeft.’

‘Daar heb je 't nu al, altijd iemand beoordeelen naar één preek. En wat zeggen de vrienden? Ik ben er nu opgesteld het te weten. Ik verzoek u bepaald, freule, het mij oprecht te zeggen.’

‘Ja... zij waren teleurgesteld.’

‘En waarom?’

‘Zij hadden iets meer positief-kristelijks verwacht.’

‘Iets meer positief-kristelijks, herhaalt van Grave,

terwijl hij eenigszins driftig zijn stoel naar achteren schuift. Iets meer positief.... kristelijks.... Nu, ik zeg u dan, dat ik hem openlijk voor mijn vriend erken. Het is een patent mensch, een man met een hart, met een kostelijk hart, en het ware te wenschen, dat wij met al onze positieve kristelijkheid zoo positief goed en zoo positief trouwhartig waren als hij....'

'Wat ik je bidden mag, Eduard, valt zijn vrouw hem in de rede, maak u toch niet warm. Gij weet hoe gevaarlijk het voorje is.'

Freule Constance staat metéen op, steekt van Grave de hand toe, en zegt:

'Ja, wezenlijk, Dominee moet zich bedaard houden. Het spijt me erg, dat ik hier gekomen ben. Als ik het maar vooruit geweten had, dat wij hierover zouden spreken.'

'Dat behoeft u volstrekt niet te spijten, freule; gij weet, ik kan van mijn hart geen moordkuil maken; en je kunt gerust aan onze vrienden vertellen, wat ik je gezegd heb. Vertel het gerust. Adieu, freule, dank intusschen voor je bezoek. Vergeef me, als ik je mijn meening wat vierkant gezegd heb, maar het moest mij van het hart.... Mijn groeten aan mevrouw je moeder.'

Anna verlaat met de freule het ziekevertrek. Zij komen samen in de kamer, waar Constance reeds binnengelaten was, en waar Clara zit.

'Het zal Dominee zeker kwaad gedaan hebben,

denkje niet Mevrouw? Dat het nu ook zoo ongelukkig treffen moest.'

'Lieve meid, dat kunje niet helpen.'

'Maar heb ik dan zoo verkeerd gehoord? Al de vrienden waren het toch met mij eens.'

'Trek het je niet aan, Constance. Mijn man is het eigenlijk veel meer met u eens, dan hij het toe wil geven. Hij laat zich weder geheel door zijn hart meêsleepen. De Mérival heeft een zeer gunstigen indruk op mijn man gemaakt, en hij heeft reeds een warme vriendschap voor hem opgevat. Nu kan hij niet velen, dat men met het uiterste van den vinger naar hem wijst. Nu, hij verdient dat ook ten volle. Het is een allerbeminnelijkst mensch. Maar tusschen ons gezegd en gebleven, als van Grave in de kerk ware geweest, had hij ook met ons gevonden, dat wij nog wel iets meer positief-kristelijks te verlangen hebben. Ik had er mijn man met opzet niets van gezegd.'

'Het was wezenlijk mijn plan niet om iets tegen hem te zeggen. Het was alleen, omdat Dominee het zoo peremtoor vroeg.'

'Nu, blijf de Mérival niettemin een goed hart toedragen, en zorg zooveel gij kunt, dat niemand hem reeds wantrouwend bejegene. Hij is nog zoo jong, en hij kan zich nog veel ontwikkelen.'

'Je hebt volkomen gelijk, lieve Mevrouw, en je begrijpt wel, dat ik hem niet veroordeelen zal. Ik kon

toch niet anders doen, niet waar, dan eerlijk zeggen, welken indruk ik zondag gehad had... Wij waren het van uw man zoo goed gewoon; ik hoop, dat de Heer hem spoedig op zal richten, opdat wij het woord des levens weêr uit zijn mond hooren mogen.'

Anna is in het ziekevertrek teruggekeerd, en wil doen alsof er niets is gebeurd. Daar zij evenwel bemerkt, dat haar man over hetzelfde onderwerp op denzelfden toon door wil gaan, legt zij hem het stilzwijgen op, doch geheel onwillekeurig, en wel door op haar eigen, beminnelijken toon hem het volgende te vragen:

'Was het lief van je, Eduard, die arme freule, die te huis al zoo'n treurig leven heeft, als zij zich hier eens komt verpoozen, zoo hard te vallen?'

Eduard zwijgt.

Kort daarop moet hij naar bed. Hij heeft een harde koorts.

Al wat Anna's zorg en geduld, met moeite, weken lang, heeft opgebouwd, stort plotseling inéen. De dokter verzekert, namelijk, den volgenden morgen, dat er eene *rechute* heeft plaats gegrepen, die de toekomst van nieuws in de pijnlijkste onzekerheid hult.

Toen Constance afscheid nam van Anna, stond het rijtuig reeds voor de deur. Een oogenblik later is zij op Deinenheim, en in de appartementen van hare moeder terug.

Zij vindt hare moeder weder met het hoofd in de handen geleund, en met de ellebogen rustend op de knieën. De baronesse schijnt van het binnenkomen van haar dochter niets te bespeuren. Deze zet zich zwijgend ergens neder in het vertrek, en geeft aan Kato verlof om heen te gaan.

De baronesse brengt den avond verder door, zonder een woord te spreken, half dommelend. Tegen half tien is zij te bed, en freule Constance zal dus, waarschijnlijk althans, tot den volgenden morgen elf uur rust hebben. De nachten gaan meestal vrij goed voorbij.

Dienzelfden avond zitten Anna en Clara minder pantomimisch over elkander. Er bestaat voor de beide vrouwen dan ook allerlei aanleiding tot een gesprek. Van Grave heeft verkozen geheel alleen te blijven. Moeder en Dochter zijn dus langer in de huiskamer, dan gewoonlijk 's avonds het geval is, en nauwelijks bijéen, of het gesprek begint.

‘Lieve Moeder, ik begrijp er wezenlijk niets van. Heden middag was vader zoo wèl, dat hij Constance ontvangen en eene heele poos met haar spreken kon, en nu is vader eensklaps zooveel erger. Wat is er dan toch gebeurd? En van Constance's praten met u, na haar bezoek bij vader, heb ik ook niets begrepen. Ik heb zoo'n gevoel, dat er iets akeligs aan de hand is, en dat voor mij verborgen wordt gehouden. Moeder

moest de goedheid hebben, om het mij te zeggen. Er is vast iets gebeurd.'

'Je weet, Clara, dat ik altijd vertrouwelijk met je omga, en ik zie dus volstrekt geen reden, om je niet te antwoorden op je vraag. Vader heeft een gesprek met freule Constance gehad, dat veel te levendig was, en zeer nadeelig op vaders gezondheid teruggewerkt heeft.'

'Maar hoe dan? Moeder zegt toch niet alles. Zulke lieve menschen als vader en Constance hebben toch onmogelijk twist met elkander kunnen krijgen.'

'Neen, natuurlijk niet, kind. Een twist was het niet. Maar vader en de freule waren het met elkander op een punt niet eens.'

'Mag ik weten, waarover niet?'

'Laat ons dit onderwerp maar niet aanroeren.'

'Vindt Moeder beter van niet?'

'Dat wil ik nu niet bepaald beweren.'

'Toe, zeg het dan.'

'Je kunt het ook wel weten. De freule heeft de Mérivals preek niet positief-kristelijk genoeg gevonden, en die aanmerking op de Mérival deed vader geen pleizier.'

'O ja, dat is het juist wat ik u vragen wilde. Ik was het woord vergeten, het is zoo'n lang woord; ik heb het u tegen freule Constance ook al hooren gebruiken. Wat is toch po.. potivi.... Hoe is het ook weêr?'

‘Positief-kristelijk.’

‘O ja, positief.... Weet u: kristelijk, begrijp ik natuurlijk wel, maar positief, wat is dat, Moeder?’

‘Ja lieve meid, hoe zal ik je dat nu op eens uitleggen?’

‘Constance moet dan toch geducht knap zijn, dat ze ook weet wat positief is. Maar kan moeder het mij niet met een enkel woord zeggen, dat ik het ten minste zoo'n beetje begrijp?’

‘Wel, misschien wel, laat me eens zien....’

‘Stoor ik u niet,’ vraagt Adriaan, die op dit oogenblik de kamer binnentreedt.

Anna. ‘Volstrekt niet. - Gij stoort ons nooit.’

Clara. ‘Juist het tegendeel; je komt ons juist van pas. Moeder en ik waren aan het praten, en nu zult gij ons misschien kunnen voorthelpen.’

Anna. ‘Kom, de Mérival, zet u bij ons.’

Adriaan. ‘Ik ben moê.’

Anna. ‘Dat wil ik wel gelooven, je bent ook den ganschen middag uitgebleven.’

Adriaan. ‘Men komt van het eene bezoek op het ander, en men wil dan niet graag iemands deur voorbijgaan.’

Clara. ‘Hebje den heelen tijd door huisbezoek gedaan?’

Adriaan. ‘Ik heb zeker wel tien of twaalf huisgezinnen bezocht, maar, ik moet zeggen, met het grootste genoegen. Ik ben overal met hartelijkheid ontvangen. - En de liefde voor Dominee, die ik overal

gevonden heb, dat is iets voor iederen predikant om jaloersch van te worden. Ik geloof, inderdaad, dat ik al goed ben, omdat ik in zijn plaats en voor hem kom.'

Clara. 'Ik woû, dat ik er bij was geweest.'

Adriaan. 'Ik zal je toch wel geen nieuws vertellen.'

Clara. 'Neen, ik hoor het ook dikwijls, als ik zoo hier en daar rondga. Maar van vader zou ik wel den heelen dag goed kunnen hooren spreken.'

Adriaan. 'Doch ik heb u gestoord in een gesprek. Ik kom nu het laatst van den Notaris Zalm; zij hebben Clara en mij geinviteerd voor morgen avond, dan kon ik kennis maken met Dr. Beelen, die zou er ook komen. Ik heb het niet willen aannemen, Mevrouw, voor ik u gesproken had. Ik zou van avond nog een boodschap sturen.'

Anna. 'Voor morgen avond? Ik heb er niets op tegen, als mijn man het goed vindt.'

Clara. 'Ik vind het altijd heerlijk, om Dr. Beelen te ontmoeten. Hij praat zoo pleizierig. Hij is zoo knap, en weet van alles. Ik woû maar, dat hij weêr eens hier kwam. Hij is eigenlijk in lang niet bij vader geweest; vindt Moeder dat ook niet?'

Anna. 'Ik vrees, dat hij van nu af wel weêr drukker zal moeten komen. Vader, moetje denken, was in den laatsten tijd ook wezenlijk zooveel beter, en had zijn konsulten natuurlijk minder noodig...'

Adriaan. 'Wat zegt u daar, Mevrouw? Is Domi-

nee weêr minder goed? Wat zegt u? Heb ik het wezenlijk goed verstaan?'

Clara barst los in tranen.

Anna legt het hoofd van haar dochter op haar eigen schouder, en brengt haar tot bedaren.

Adriaan. 'Heeft er wezenlijk een *rechute* plaats gegrepen?'

Anna. 'Ik vrees van ja.'

Adriaan. 'En waardoor? Hoe is het gekomen? Het ging zoo bijzonder goed in de laatste dagen.'

Anna. 'Mijn man heeft zich wat vermoeid.'

Adriaan. 'Ik zou haast zeggen, hoe is dat mogelijk? Dominee komt van het bed in zijn leuningstoel. Er is, om zoo te spreken, geen gelegenheid om zich te vermoeien.'

Anna. 'Neen, maar mijn man heeft dezen middag bezoek gehad, en dat heeft hem wat veel ingespannen.'

Adriaan. 'Wie is dan zoo onbescheiden geweest om zoo lang bij een zieke te blijven. Dat zou ik dan toch wel eens willen weten.'

Anna. 'Het was eigenlijk de schuld van den bezoeker niet...'

'Trillelilleling!'

'Dat is voor mij, dat is de bel van mijn man. Ik moet weg.'

Adriaan en Clara blijven alleen.

'Uw lieve moeder is heden avond niet zoo als anders.

Ik heb haar nog nooit zoo weinig kalm gezien. Heeft zij iets dat haar hindert?'

'Spreek er niet van. Het is den heelen dag zoo'n rare dag geweest. Ik weet zelf niet, wat er eigenlijk gebeurd is. Gij moet weten, dat ik juist bezig was met moeder er over te spreken.'

'Dan heb ik u toch wel gestoord. Nu ik zal niet onbescheiden zijn, en dus niet verder vragen.'

'Ik weet heusch niet, of ik het u zeggen mag. Freule Constance, van het kasteel van Deinenheim, weetje, is hier geweest, en die heeft, geloof ik, aan vader gezegd, dat je niet... och, hoe heet het nu ook weêr... niet... genoeg... po... potivi.... je weet wel, de Mérival.'

'Ik? Hoe zou ik het weten, Clara? Ik ben er immers niet bij geweest.'

''t Was zoo'n lang woord, kristelijk kwam achteraan. Ziêje, je was wel kristelijk, natuurlijk, maar je was niet genoeg... wacht, ik zal 't moeder eens gaan vragen.'

In een oogenblik is Clara de kamer uit, in een oogenblik er weêr in.

'Moeder heeft mij geknord, omdat ik aan het babbelen was. Ik mag er niet meer over spreken.'

'Wel, Clara, dan zullen wij het ook maar laten rusten. Je gaat dan morgen avond met mij naar Zalm. Dan zal ik maar schrijven, dat ik het aanneem. Maar ik ga er eerst morgen weêr vroeg op uit, de

gemeente in. Ik durf haast niet bij de menschen te komen met de minder gunstige tijding van je vader. Adieu, Clara, ik ga naar mijn kamer.'

'Goeden avond, de Mérival; maar zoûje vader toch niet even goeden nacht zeggen?'

'Als ik mag.'

De Mérival gaat een oogenblik in de ziekekamer, drukt den lijder de hand, en brengt hem de bijzondere groeten van dezen en genen over. Daarop gaat hij naar zijn eigen studeerkamer, waar hij weldra gelegenheid heeft zich over te geven aan de overdenkingen, die wij licht bij hem onderstellen, na het aanhooren van het gesprek tusschen hem en Clara, een gesprek, waarvan hij de leemten beter kan aanvullen, dan hij noodig geoordeeld heeft Clara te toonen.

Hoofdstuk VIII
Een dag in de gemeente.

Den volgenden dag is het andermaal voor Adriaan een dag van huisbezoek, een lange dag in het vooruitzicht, die om elf uur aanvangen, en waarschijnlijk eerst tegen vier uur eindigen zal.

In een boekje heeft hij de namen der gemeenteleden staan, voor zoo verre als zij tot de wijk van dominee van Grave behooren, en wel naar de straten en buurten geordend. Met dit onmisbaar instrument en een niet minder onmisbaar potloodje gewapend, trekt hij Zuidrichems eene en grootste helft door.

Hij begint met de buitenwijken.

Ik zal den lezer de vermoeinis sparen van dezen geheelen dag met de Mérival mede te ‘maken.’ Diezelfde lezer, wiens krachten en volgzaamheid ik aldus toon te ontzien, kan er evenwel belang in stellen Adriaan op enkele bezoeken te verzellen. Ik van mijn zijde wil althans de gelegenheid daarvoor openstellen.

‘Ben ik hier te recht in de Karresteeg?’ luidt, op

zekere hoogte van de reis door van Grave's wijk, de vraag uit Adriaan's mond, gericht tot een vrouw die voor haar deur aan een tobbe staat te wasschen.

‘Ja wel,’ is het onverschillig antwoord der vrouw, die niet van plan schijnt zich bijzonder veel moeite te geven, om den hulpprediker te recht te brengen. De Mérival laat zich echter door deze koele bejegening niet afschrikken, en gaat voort met vragen.

‘Kunje me dan ook zeggen, waar vrouw Kastanje woont?’

‘Dat ben ik eigenst. Wat motje van me hebben?’

‘Ik kom je een bezoek brengen. Ik ben de hulpprediker van dominee van Grave. Je weet vast wel, dat Dominee ongesteld is, en lang zijn kamer zal moeten houden.’

‘O neem me dan niet kwalijk. Ik dacht eigenlijk, datje van de heeren van de belasting was. Een mensch mot tegenwoordig zooveel opbrengen. Je kan het niet meer bijhoûen. Ze hebben mij meer laten betalen dan Trui Robbers. Misschien kan meneer me wel uitsluizel geven. Komt u binnen, u komt juist in een ergen boel.’

‘O dat 's niets, als ik je maar niet in je werk op kom houden; ik kom voor dominee van Grave, die ziek is.’

‘Zoo, ik wist niet, als dat de man ziek was. Ja, het kan wel zijn. Mijn dokter is ook ziek, en nou komt er een ander.’

‘Dan zijn je twee dokters in hetzelfde geval, je geestelijke dokter en je dokter voor het lichaam.’

‘Neen, men lichaam is goed. Een surezijn heb ik, Goddank, niet van noode. Ik ben gezond van lijf en leden, daar niet van; maar ik heb het dan ijselijk weg van de rimmetiek in mijn schouwer.’

‘Dat is een lastige pijn, en wel geschikt om ons onderwerping en geduld te leeren, zoo als iedere beproeving die ons gezonden wordt.’

‘Ziêje, dan pakt het me daar, weet je, perdoneer!’ Vrouw Kastanje wijst op Adriaans schouderblad, wel eenigszins hardhandig, den plek aan, waar haar eigen schouder het meest te lijden heeft.

‘Voelje, daar zit 'et.’

‘Wel, vrouw Kastanje, dat doet me leed. We moeten evenwel niet vergeten, dat ons niet meer opgelegd wordt dan....’

‘Ze hebben mij toch meer laten betalen dan Trui. Trui het 21 centen minder te betalen dan ik.’

‘Ik wil het wel eens voor je informeeren, hoe dat in elkander zit. Maar waar zijn je kinders, vrouw Kastanje, zijn ze thuis?’

‘Ja, welzeker zijn ze thuis.’

‘Laat me ze dan eens zien, alsjeblieft, waar zitten ze?’

‘Wel, ik zeg je immers, als dat ze thuis zijn.’

‘Zijn ze dan hier in de kamer.’

‘O zoo mensch, nou vat ik je, man; ik woon híer

niet, dan hebje 't abuis. Neen, ik ben hier maar aan het wasschen voor de buurvrouw, die ziek is. Het mensch leit daar in de bedsteê. Maar omdat uwees nu juist naar me vroeg, docht ik, dat je 't hier ook wel met me af kon doen.'

'Dan zou ik de zieke ook wel eens willen spreken.'

'Alsjeblieft, Meneer... Ka!... Ka!... daar is een man die komt van Dominee.... Ka... wor eens wakker.'

En meteen worden de dikke gordijnen der bedsteê, die geheel gesloten zijn, zoo wijd mogelijk opengeschoven. Gelukkig voor de zieke, dat het venster van het vertrek, waarvan de ruiten voor een even groot gedeelte met papier als met glas gevuld zijn, weinig licht doorlaat. De Mérival ziet in de bedsteê, maar kan tusschen een wanordelijken, bonten hoop, vermoedelijk samengesteld uit een schoudermantel, wollen en katoenen dekens, doeken enz., geen menschelijk wezen onderscheiden.

'Vrouw Kastanje, hoe heet de vrouw?'

'Hoe hiet het mensch ook weêr? Ze hiet Ka, dat weet ik, maar hoe dat ze nou eigenlijk verder hiet, ik zal het eens loopen vragen.' Meteen volvoert vrouw Kastanje dit besluit.

'Ka, zouje niet eens met mij willen spreken.'

'Ik... ben... zoo... ziek.'

'Wensch je ook iets?'

'Een... glaasje... water...'

Adriaan doet zijn best om het te vinden, ziet overal

rond, snuffelt het geheele vertrek door, maar vruchteloos.

‘Vrouwtje, het spijt me, ik vind geen water.’

‘'t Staat... in... den... kelder.’

Adriaan neemt een kopje van den schoorsteenmantel, daalt den keldertrap af, en vult het uit een vat dat daar werkelijk staat.

‘Hier is water, vrouwtje.’

‘Wie... bent... uwee?’

‘Ik kom je eens opzoeken... Drink nu eens wat.’

‘Ik... kan... niet opkomen in mijn bed... ik ben zoo ziek...’

Adriaan's oog is inmiddels aan het eigenaardig licht (of duister?), dat in de bedsteê heerscht, een weinig gewend, en kan dus nu, te midden van den zoo straks vermelden bonten hoop, een menschelijk gezicht, en zelfs de vermoedelijke positie der vrouw onderscheiden. Hij steekt zijn hand onder haar rug, helpt haar overeind, schikt met de andere hand de kussens wat bij elkaâr, en laat daarna de vrouw drinken uit het kopje, dat hij van onderen vasthoudt, omdat het geen oor meer heeft.

‘Ik... dank... je.’

‘Wil je nu weêr wat gaan liggen?’

Een licht knikken van het hoofd geeft een bevestigend antwoord.

Adriaan steunt het hoofd en den rug der kranke, en legt haar weder op haar kussens, die thans zóo

geschikt zijn, dat de zieke er werkelijk iets aan hebben kan.

Vrouw Kastanje, die van de gelegenheid gebruik heeft gemaakt om een buurpraatje te houden, en dus langer uitgebleven is dan noodig was om de verlangde informatiën in te winnen, treedt nu eindelijk het vertrek weêr binnen.

‘Ze weten het geen van allen, Meneer.’

‘Weet niemand hoe de vrouw heet?’

‘Neen, maar ze zeggen, als dat Meneer er niet bij van doen heeft, omdat het mensch katteliek is.’

‘Och ja, dat 's waar, vrouw Kastanje, dat had ik wel kunnen zien. Er staat een krucifix op den schoorsteenmantel. Hoe is het mogelijk, dat ik er zoo even niet op gelet heb? Vrouw Kastanje, wil je wat voor mij doen?’

‘Wat belieft Meneer?’

‘Kom eens even buiten de deur en praat wat zacht. Kunje goed overweg met de zieke vrouw?’

‘Ik hoop niet, alsdat Meneer het me kwalijk neemt, omdat ze katteliek is, maar wij hebben eigenlijk elkander van kindsbeen af gekend, en daarom kom ik haar wat helpen met het wasschen van der goed, omdat ze ziek is. Ze is eigenlijk zooveel als een tante van mijn moeder. Mijn heele famielje is anders geriffermeerd, maar 't is ook eigenlijk afgestorven.’

‘Dus je bent wel bevriend met haar, vrouw Kastanje. Nu des te beter. Weetje, wat je dan eens

doen moest? Zoo om het half uur eens komen zien, of zij ook wat noodig heeft, haar kussens eens opschudden, eens frisch water uit de kelder halen en zoo....'

'Wel, Heerejee, ja wel, dat moet er nou nog bijkomen. 't Is of ik niks anders te doen heb. Wat zou ik dan met me bloedjes van kinderen doen. 't Is, dunkt me, al wel, dat ik voor 't mensch wasch. Verleden jaar was ik zoo erg van de rimmetiek; denkje, dat ze éens bij me geweest is?'

'Misschien was uw tante toen al ziek, vrouw Kastanje.'

'Ja, ziek was ze, maar ik wil maar zooveel zeggen, als dat ze niet bij me geweest is.'

'Jawel, vrouw Kastanje, ik begrijp je. Nu denk er nog eens over na, hoor. Nu heeft ze al wat ze noodig heeft. Zie, wat je doet.'

Adriaan verlaat de woning van Ka, schrijft in zijn boekje het nummer op, en daarbij een kruisje ter herinnering aan het tooneel dat hij daar had bijgewoond, en achter het kruisje de woorden: '*zonder verpleging*.'

Hij loopt de straat verder door, tot waar een deur openstaat, die onmiddellijk den toegang geeft tot een steilen trap. Misschien heeft hij weinig lust om dien te beklimmen. Hij begint althans met een poging te wagen om zich te vergewissen, dat hij werkelijk terecht is. Hij roept:

‘Woont hier van Gent?... va...n... Ge...nt?’

Geen antwoord.

Hij neemt eindelijk het kloek besluit om den trap te beklimmen. De trap leidt naar een bovenvertrek; niet zonder eenig gevaar evenwel: de treden, de hoogste vooral, zijn zeer bouwvallig, men moet er meer overheen- dan op stappen. Bijna in de deur en vlak voor de, vergelijkenderwijs gesproken, ijzing-wekkende diepte, zitten drie meisjes van twee tot acht jaar en een knaapje van vijf.

‘Zoo, lieve kinders, zijn Vader en Moeder niet thuis?’

De kinderen kijken elkaâr aan, kijken naar den grond, krijgen een kleur, maar geven geen oplossing van de kwestie.

‘Nu, kindertjes, vertel me eens, zitje hier zoo alleen?’

De kleinste begint te huilen.

‘En jij, gâje nog niet naar school, mijn jongen?’

Het knaapje begint ook te huilen.

Adriaan klimt den trap weêr af, loopt naar den bakker wiens winkel aan de andere zij van de straat hem niet ontgaan is, en klimt daarna den trap weêr op met een zakje krakelingen in de hand.

‘Kom nu eens hier, kinders; hier heb ik wat voorje.’

Geen der kinders komt tot hem. Zij schuilen bij elkander, dicht tegen elkander aan, zoodat Adriaan eindelijk de hoop opgeeft en heengaat, met achterla-

ting, evenwel, van het zakje krakelingen, dat, zonder de tegenwoordigheid van den onbekenden heer, waarschijnlijk de gewone aantrekkingskracht zal hebben uitgeoefend.

Schuins over het huis, waar de Mérival te vergeefs getracht heeft de kinderharten te winnen, woont een zekere van Vaasen, Mr. Kleêrmaker.

Ook bij hem gaat de hulpprediker binnen.

De man zit in het vertrek naast de deur, op de tafel, met zijn rug naar het venster, aan een kleedingstuk te werken. Zijn vrouw kookt het eten in een aangrenzend vertrek.

‘Ik heb de eer je te groeten, Meneer.’

‘Kenje me dan, baas?’

‘Ik ken je, helaas! Ik heb je Zondag gehoord.’

‘Helaas? Dan schijn ik je niet bevallen te zijn.’

‘Bevallen?’ De kleêrmaker stijgt van zijn tafel, legt zijn naald en het kleedingstuk ter neêr, en stelt zich voor den hulpprediker, hem aanziende met een schril en glazig oog.

‘Hebje vrouw en kinderen, baas?’

‘Ja, maar die zijn me nog allemaal onbekeerd.’

‘Je bent dus Zondag bij me in de kerk geweest.’

‘Och ziêje, of we dat nu allemaal bepraten, dat geeft toch niets. Wij menschen zijn onmachtig en nog minder dan stof. Maar laat ik je in den gebede mogen opdragen aan den Drieëenige. Als jij je nu met me vereenigen kunt, zooveel te beter voorje.’

Hier volgt een gebed van den kleêrmaker ten behoeve van Adriaans geestelijk welzijn. Het gaat van de vreemdsoortigste buigingen van lichaam en stem verzeld. De vrouw zet inmiddels haar kooken, het kroost zijn spel of geschreeuw voort.

‘Je hebt er nog geen kennis aan, Meneer, net zoo min als je baas. Grave denkt, datie der al is, maar die is er ook nog niet. Zijn vrouw, zeggen ze, leit heel goed. Dat kan wel zijn, daar weet ik niet van. Maar hij is in het stuk van de uitverkiezing nog lang niet waar hij wezen moet.’

‘Heb ik Zondag misschien iets gezegd, dat u gehinderd kan hebben?’

‘Ziêje, jonge man, beproeft de geesten of ze uit God zijn, zegt de Schrift, en dat doe ik naar het licht des Geestes, en ik heb wel zooveel gemerkt, als dat je er nog geen kennis aan mag hebben.’

‘Waaraan hebje dat gemerkt, vrind?’

‘Anders hadje niet met het Onze Vader gesloten.’

‘Mogen wij dan het Onze Vader niet bidden?’

‘Dat is het gebed van de geloovigen, maar niet van hen die nog als doemwaardige schepselen voor God staan.’

‘Moogje dat dan zelf wel bidden?’

‘Eh, Dominee, vraag excuus. God beware mij, ik ben zelf nog niet bekeerd. Ik behoor nog tot degenen, die niet willen komen, en die, willens en wetens, hun eeuwige verdoemenis tegenwandelen.’

‘Man, geloofje dat? Je eeuwig verderf?’

‘Ja, de eeuwige hellepijn, die voor den Duivel en zijne Engelen bereid is. Daar gaatie heen, of God moet zich in Zijn vrije genade over hem ontfermen.’

‘Benje aan den drank, vrind?’

‘Wel neen, Dominee.’

‘Loopje van je vrouw van daan?’

‘Wel neen ik, Dominee.’

‘Geefje den menschen niet wat hun toekomt?’

‘Wat denkt Meneer wel van me?’

‘Ik denk niets hoegenaamd, ik vraag slechts. Geef je slecht laken aan je klanten?’

‘Ik, Dominee, ik? Waar ziêje me voor aan?’

‘Ik zie je voor niets aan, dat niet goed zou zijn. Ik doe maar eenige vragen. Behandelje de kinderen slecht?’

‘Ik voed ze op, Dominee, in de vreeze des Heeren.’

‘Kunnen de menschen me iets kwaads van je verteld hebben?’

‘Daar is niet zooveel op me aan te merken, Dominee.’

‘Kan men mij niet gezegd hebben, dat je erg driftig bent, en hard voor je volk?’

‘Dominee, hoe heb ik het met je! Wil je me beleedigen? Ik ben onbesproken van gedrag, en wie met den vinger naar mij zou willen wijzen, die zou ik...’

‘En je gaat regelrecht naar de hel, niet waar?’

‘Ja, regelrecht, Dominee, met al de werkers der ongerechtigheid.’

‘Je werkt dus ongerechtigheid?’

‘Ik zie wel, als dat je der geen kennis aan hebt.’

‘Ik ken uw ongerechtigheid natuurlijk niet, van Vaasen. Maar wil ik je eens wat zeggen, ik geloof dat je ze evenmin kent. 't Is veel gemakkelijker zich in het algemeen een zondaar te noemen, en zich uit te geven voor een voorwerp der eeuwige verdoemenis, dan openhartig een bepaalde verkeerdheid te erkennen, waaraan wij ons werkelijk schuldig maken. Weetje nu, wat je doet? Ik kom spoedig weêr eens bij je aan, en wilje me dan een pleizier doen? Wil je me dan eens een verkeerdheid opnoemen, iets bepaald verkeerds dat je gedaan hebt, dan zullen wij eens verder kunnen spreken. Maar zoo lang als jij je zelf nog zoo weinig kent, en beweert, dat niemand iets op je te zeggen kan hebben, geloof ik, dat ons samenspreken bijzonder weinig helpen zal. Goeien dag, van Vaasen!’

Adriaan trekt de deur achter zich dicht, en staat weêr in de Karresteeg.

Later in den middag, komt hij in een woning, die uit twee kamertjes bestaat. In het vertrek, dat hij van uit de straat binnen treedt, bevindt hij zich eerst alleen, maar weldra komt, op het gedruisch dat Adriaan door zijn binnenkomen onwillekeurig veroorzaakt, een eenigszins bejaarde vrouw te voorschijn.

‘Ik heb, geloof ik, het genoegen, Meneer te kennen; Meneer de Mérival, niet waar?’

‘Het genoegen is aan mij. De jufvrouw woont hier alleen, heeft men mij gezegd.’

‘Ik woonde alleen, tot hiertoe. Sedert een kleine veertien dagen heb ik mijn dochter bij mij. Dominee zal u wel verteld hebben, wat er met mijn dochter gepasseerd is.’

‘Nu die onderstelling van uzelve uitgaat, vind ik geen reden om haar niet te bevestigen. De geschiedenis uwer dochter is mij bekend.’

‘Maar dominee van Grave weet nog niet, dat zij bij mij is.’

‘Neen, daar heeft hij mij althans niets van gezegd.’

‘De dokter moet aan mijn kind meêgedeeld hebben dat zij de tering heeft, en ofschoon ik in geen tien jaar direkt iets van haar gehoord had, schreef zij mij op die mededeeling terstond om mij te vragen, of ik haar bij mij wilde nemen, om niet weldra alleen te moeten sterven. En ziet u, Dominee, ik heb er misschien niet goed aan gedaan, maar nu ze dat zoo schreef, nu zij dát nog ten minste in haar hart overgehouden had, dat zij zooveel vertrouwen stelde in haar moeder, dat vond ik toch zoo lief, dat ik het haar niet weigeren kon.’

‘Daar hebje volmaakt goed aan gedaan, jufvrouw Huisman. Zou uw dochter mij ook misschien eens willen spreken?’

‘Ach ziet u, Dominee, weet u, met het leven dat helaas! achter haar ligt, u moet het wezenlijk niet

kwalijk nemen, dat zij wat bang zal wezen om u te zien. Ik wil het haar wel eens vragen, maar ik denk het niet. Zij zal zoo beschaamd zijn, om een ander onder de oogen te komen.'

'Verheug u over die schaamte, jufvrouw Huisman. Het is met hetgeen gij daar straks genoemd hebt, een bewijs dat haar hart nog niet zoo diep verdorven is, als velen bijna geneigd zouden zijn te onderstellen, na tien jaren zoó doorgebracht.'

'Ach, ja maar, Dominee, ze is eigenlijk nooit slecht geweest. Weet u, al ben ik der eigen moeder, ze was zoo mooi, en ze had zoo'n pleizier altijd in uitgaan, en ik was maar een burgermensch. Ik kon haar onmogelijk geven, wat zij verlangde. Maar wat heeft ze moeten boeten! God, God! wat ziet ze er thans uit, men zou der niet meer kennen. 't Is een schaduw, een schim. Als ik er 's avonds in bed help, dan voel ik hoe mager ze is. Ik weet maar niet, hoe ik het aan zal leggen, om haar geen pijn te doen. Maar ach, dan is ze weêr zoo goed. Als ze leit, dan slaat zij haar armen om mij heen, en drukt mijn voorhoofd tegen haar lippen. En kijk, Dominee, dan is het alsof er niets gebeurd is, en of ze nog een klein kind is, dat ik, om zoo te zeggen, in de wieg leg. Maar wil ik het nu eens gaan vragen?'

'Graag, jufvrouw Huisman, zeg er evenwel bij, dat ik niet de Dominee ben, maar de hulpprediker die

hem tijdelijk komt vervangen, en zeg ook, dat ik zeer goed eens terug kan komen.'

'Ach, Meneer, dat zal er wel niet toe doen. U komt toch in naam van Dominee.'

Adriaan blijft eenige oogenblikken alleen. Het is hem uit de vrij langdurige afwezigheid van jufvrouw Huisman duidelijk, dat haar dochter niet terstond bereid is hem te ontvangen, dat er over beraadslaagd wordt, of men hem al dan niet afwachten zal.

Toch komt jufvrouw Huisman ten slotte binnen met het verzoek, of de Mérival bij haar dochter wil komen.

In een ouderwetschen, en daardoor niet zeer gemakkelijken leuningstoel, zit een dertigjarige, bleeke vrouw, met wit hoofddeksel en nachtgewaad, waarover een zwarte doek. Hare oogen zijn niet zichtbaar, want zij zijn ter neder geslagen; de wangen zijn hoog rood gekleurd; de lange, magere, witte vingers zijn op de knieën uitgespreid.

'Ik hoop niet, dat ik onbescheiden ben geweest door u te laten vragen door uw moeder, of ik u gelegen kwam?'

'O neen, Meneer,' antwoordt een bijna fluisterende stem. De oogen blijven ter neder geslagen.

'Hebje 't nu niet goed, nu je weêr bij je moeder bent?'

'O ja, dat geloof ik.'

'En uw moeder is niet weinig in haar schik, dat

zij niet meer alleen is. Je hebt hier ten minste een vroolijk vertrek, en wat bloemen ook. Die zoûje zeker niet gaarne missen. Als je eens wat versche mocht willen hebben, die kan ik je bezorgen uit den tuin van Dominee; ik heb er vrije beschikking over.'

'Deze zijn al uit den tuin van Dominee, antwoordt de moeder. Jufvrouw Clara heeft ze laatst zelve hier gebracht. Maar zij zijn nu verlept, zoo als je ziet, Dominee.'

'Ze zijn net als ik.' Een diepe zucht begeleidt deze woorden der dochter.

'Toch niet, herneemt de Mérival. Er is een groot onderscheid. Voor deze bloemen breekt nooit weêr een lente aan.'

'En voor mij dan?'

'Voor u niet?... Dit verderfelijke moet onverderfelijkheid aandoen, en dit sterfelijke onsterfelijkheid. Dat weet gij?'

'Weet *ik* dat?'

'Ja, niet waar?'

'Ach, Dominee weet niet wie ik ben, dat zie ik wel.' Zij heft de oogen op, die Adriaan vol beteekenis aanzien.

'Wil ik het u dan eens zeggen? Gij zijt...'

'Neen, zeg het liever niet.'

'Laat mij, evenwel, uitspreken, jufvrouw Huisman, gij zijt ongelukkig, is het niet zoo?'

'Diep ongelukkig.'

‘Diep ongelukkig, ja; en gij denkt, dat iedereen u veracht.’

‘Ja’ (nauwlijks hoorbaar).

‘Neen, nu zegt gij te veel. Dat denkt gij niet. Gij hebt niet gedacht, dat uw moeder u verachten zou.’

‘Neen, mijn moeder niet.’ Er speelde iets, dat naar vreugde zweemde, op het anders strakke en altijd bleeke gelaat.

‘En is u dat niet genoeg vooreerst? Zoudt gij dan onder de menschen willen gaan, en vragen, wie van hen u al of niet veracht. Zoudt gij daar bijzonder veel belang in stellen?’

‘O neen, Meneer, valt de moeder in, zij zegt mij elken dag, dat zij niemand zien wil dan haar moeder alleen.’

‘Zie dan eens, hoe goed gij het hebt. Er is maar éen persoon, dien gij gaarne bij u hebt, en dien hebt gij bij u; maar éen persoon, om wiens achting gij u bekommert, en die veracht u niet. Zoûje wel zoo diep ongelukkig zijn?’

‘Spreekt u nog wat door, alsjeblieft?’

‘Mag ik u eens een geschiedenis verhalen? Ik ken een jong mensch, die niet meer bij zijn vader wilde wonen. Hij meende, dat hij het buiten zijns vaders huis veel beter hebben zou. Hij vroeg dus aan zijn vader omzijn goed, en weg trok hij, naar een vreemd land, waar hij leefde als een prins. Hij verteerde er

alles. Toen kwam er een groote hongersnood en weldra had hij zelf niets meer. Hij leed gebrek. Maar hij dacht aan zijns vaders huis, en aan de knechts in het huis van zijn vader. Die hadden het zooveel beter dan hij. Dat deed hem opstaan, en den weg opgaan van zijn vaders huis, om te vragen, of hij dan een knecht mocht wezen bij zijn vader. En terwijl hij nog ver is, ziet hem zijn vader, en wordt innerlijk ontfermd, en loopt op hem toe, en valt om zijn hals, en kust hem. Hoe vindt gij dat?'

'Dat heb ik nog eens hooren vertellen.'

'Ja, bedenk u eens goed, het moet lang geleden zijn.'

'Heeft Moeder me dat niet eens verteld toen ik nog een kind was?'

'Ik geloof van ja, Johanna.'

'Wil Moeder het nog eens vertellen, als Dominee weg is?'

'Zeker, kind.'

'Dat is best. Dan zal mijn bezoek ten minste uitgewerkt hebben, dat uw moeder weêr gebracht is op een verhaal uit uw kinderjaren. Daar hoort men toch altijd gaarne van, niet waar? En luister dan naar uw moeder, zoo als gij placht te luisteren toen gij nog een kind waart... Maar, mij dunkt, gij zit niet gemakkelijk op dien leuningstoel; hij ziet er me niet uit, om heel gemakkelijk te zitten.'

'Wat zal ik u zeggen, Dominee? Het is nog het

eenige wat ik voor mijn dochter heb. En zoo'n ziekte kost veel geld, dat weet u ook wel.'

'Ik heb er een heelen goeien voor u, laat hem morgen maar halen, of neen, ik zal hem u wel zenden. Dien kunt gij van mij ter leen krijgen, zoo lang gij wilt. Ik moet nu verder. Ik hoop spoedig eens weêr te komen. Ik zal goede berichten van u brengen aan Dominee, en hem vertellen dat Moeder en Dochter nu weêr bij elkaar zijn, dat zal hem pleizier doen. Vaartwel.'

Zoo gaat het voor Adriaan van het een op het ander. De verschillendste toestanden doen zich aan hem voor. Allerlei vragen komen tot hem, en het gevoel van die allen te moeten beantwoorden, en dat zonder bijna één enkel oogenblik te hebben om zich te bedenken, drukt hem. Vaak verzekerde hij later, dat hij in die eerste dagen zoo gaarne van Grave, onzichtbaar, naast zich gehad had, om te weten of hij het goed deed, en dat hem dikwerf de vrees bekropen was het een en ander door onvoorzichtigheid of onverstand te bederven.

Verdriet het den lezer niet, dan willen wij de Mérival nog op twee bezoeken verzeilen, die een zeer onderscheiden karakter vertoonen, en waarbij zijne wijze van met menschen om te gaan, (wij, theologen van professie, zouden zeggen: de aart zijner pastorale werkzaamheid) duidelijk aan het licht treedt.

Het eerste geldt een engelschen arbeider. In de na-

bijheid van Zuidrichem is men bezig met een spoorweg aan te leggen, een onderneming die uitgaat van een engelsche maatschappij. Onze engelschman is ziek geworden, hevig ziek, en ligt nu sedert eenige dagen bij zijne *hospita* te huis, waar niemand hem, en waar evenmin hij iemand verstaan kan.

De *hospita* woont in de wijk van dominee van Grave. Adriaan is nauwelijks met haar in gesprek, of hij moet natuurlijk vernemen van den zieke, dien zij bij zich aan huis heeft.

‘Ja, Dominee, het is een rare snoeshaan van een vent. Weet ik, wat voor een taal of hij koetert. Geen fatsoenlijk mensch kan 'em verstaan. Had ik geweten, dat de man ziek zou worden, dan had ik hem natuurlijk niet in huis genomen.’

‘Ik zal toch maar eens even bij hem gaan. Ik kan mij wel redden met zijn taal. Nu hij hier aan den spoorweg werkt, is het zeker een Engelschman.’

‘Maar, Dominee, wees voorzichtig. Hij kan wel eens boos wezen. Ik moet zeggen, dat ik eigenlijk bang ben om bij hem te kommen. Het, is een reus van een kerel, als hij daar zoo in zijn bed leit, met zen verschroeid bakkes en zen donkere hairen op zijn kussen....’

‘Nu, dat zal wel schikken. Hij zal mij niet opeten.’

‘Neen, uwees ziet der ook nog al uit, om voor geen kleintje uit den weg te gaan. Ik zal u zijn kamer wijzen. Komt u den trap maar op... Hier is het.’

Adriaan vindt den Engelschman, inderdaad, zoo als diens *hospita* hem beschreven heeft. Hij neemt een stoel, en zet zich naast het ziekbed.

Daar de hulpprediker een witten das draagt en voor het overige in het zwart is, wordt hij in zijn waardigheid spoedig door den engelschen arbeider erkend.

'You are a clergyman, sir?'[1]

'Yes, I am.'

''t Is no use talking to me, sir, no use. I am a damned man, sir.'

'Well, there is no harm in talking however. I should say.'

'Well, sir, I'll tell you. Look here, sir. The devil has got hold of that shoulder, there.'

Hierbij slaat hij ongemeen krachtig met zijn hand op den schouder, die het verst van Adriaan verwijderd is. Deze geeft hem ten antwoord[2]: 'And I have got hold of the other, my friend. And now we'll see, who is the stronger of the two, the devil or myself, the minister of Gods eternal love.'

1 'Benje een predikant.'
'Ja.'
''t Baat niet om met mij te spreken, ik ben toch verloren, meneer.'
'Nu, we kunnen toch altijd eens praten, niet waar?'
'Ik zal u wat zeggen, meneer. Kijk eens. De duivel houdt mij vast Ik voel, dat hij me beet heeft. Hij heeft dien schouder beet, dáar.'

2 'En ik heb den ander beet, mijn vriend. En nu zullen wjj zien wie van ons beiden de sterkste is, de duivel of de prediker van Gods eeuwige liefde.'

Tegelijk pakt Adriaan met beide handen den schouder, die ondersteld wordt niet in de macht des duivels te zijn.

De Engelschman ziet hem aan: als wil hij zeggen: ‘je bevalt me. Je bent wat mans.’ Adriaan gaat voort:[1]

‘Now, you should try to understand this well, my friend; we don't give up things quite so quickly as that. If the Devil wishes to have you, Gods minister will prove more than a match for him, I suppose.’

‘Thank you sir, you have done me a great deal of good, sir! I am much obliged to you, I am sure.’

‘Perhaps, my friend, you are short of money. Allow me to lend you a few shillings. You may give them back afterwards. You may find it useful to have a few pieces in hand, just now. If the devil should again take hold of your shoulder, you have only to throw him the pieces in his face, you know.’

Adriaan drukt hem op de krachtigste wijze de hand, en neemt afscheid van den patient.

1 ‘Nu moet je trachten dit wel te begrijpen, mijn vriend. Wij geven de zaak zoo spoedig niet op. Als de Duivel u hebben wil, zal het blijken, dat Gods gezant hem staan kan.’
‘Dank u, Meneer. Je hebt me goed gedaan. Ik ben je inderdaad zeer verplicht.’
‘Misschien hebje geld noodig, mijn vriend. Vergun mij u eenige *shillings* te leenen. Je kunt ze mij naderhand teruggeven. Het zou je misschien van pas kunnen komen in deze oogenblikken eenig geld in handen te hebben. Als de Duivel weêr uw schouder beet pakt, dan moetje hem de zilverstukken maar in zijn gezicht werpen, begrijpje?’

Het laatste bezoek dat wij met den hulpprediker afleggen, is bij vrouw Schoten, een knappe zestigjarige, die zoo recht als een kaars op haar stoel zit. Op haar schoot ligt niets, in haar handen geen werk, op de tafel evenmin. Zij zit in haar eenzaamheid te zingen, en schijnt daardoor niet te hooren, dat Adriaan binnen komt.

‘Vrouw Schoten thuis?’

‘Wie is daar? Goed volk? Binnen.’

‘Kenje me niet, vrouw Schoten?’

‘Ik ken je stem niet? Kom wat dichter bij.’

‘Hoe gaat het, vrouw Schoten?’

‘Mij? best, man, best; ik zing nog als een lijster, maar het is een oude lijster, wat?...’

‘En hebje zoo niets om handen?’

‘Wel, man, waar vraagje nou na? Ik kan immers niet zien.’

‘Neem me niet kwalijk, vrouw Schoten; ik wist niet, dat je blind waart.’

‘Maar wie benje toch, wat?... Zingje mee? of hebje verdriet, dan kunje niet meê zingen, dat is recht.’

‘Ik kom van dominee van Grave; ik ben zijn hulpprediker geworden, en nu kom ik je in zijn naam eens bezoeken.’

‘Wat je zeit, man, wat je zeit. Hettie om de ouwe Toon nog gedacht? Kaik! vertel meneens, hoe maaktie 'et?’

‘'t Schikt nog al, vrouw Schoten.’

‘Kom nu hier eens zitten. Hier zittie altijd, assie bij me komt... Neen, wacht nou eens even... Waar is de tafel?... Breng mijn hand eens aan de tafel, dan kan ik wel verder. Nou zal ik je eens een pijp halen. Grafie rookt altijd zijn pijp bij me, als hij hier komt... Hier heb ik er al een... Nou motje je naam der opzetten, hoe dat je hief... En hier is de tabak... beste hoor, van een daalder het pond... Wel nou, komaan. Hettie om de ouwe Toon gedacht?... Kom, man, stop nou eens... Wat je zeit, komje van Dominee?’

Adriaan stopt zijn pijp en zit bij de oude vrouw te dampen en te praten, of liever hoort geduldig hare redenrijkheid aan. Zij zegt ten slotte:

‘Hebje nou gedaan?... Nou, dan leestie me wat voor uit den Bijbel. Dat motje nou ook doen, wat?... Ja, je mot nou maar net doen, zoo als hij. Het doet me dan bijzonder veel genoegen je eens te zien... Hoe vindje die?... als of ik je zien kon... Wil je nou eens wat voorlezen?’

Adriaan volgt gedwee het aldus hem aangewezen *programma*, en laat eindelijk vrouw Schoten in dezelfde aangename stemming achter, waarin hij haar bij het binnenkomen aantrof.

Nu is ook de tijd van huiswaarts te keeren voor hem daar. Honger en vermoeidheid doen hem den tred versnellen. Clara ziet hem reeds in de verte aankomen, en doet hem zelve open.

‘Wat benje weêr lang uitgebleven, de Mérival. Moeder heeft al gezegd, dat je 't veel te druk opneemt.’

‘Hoe gaat het je vader, van daag?’

‘Het schikt nog al.’

‘Wij eten om vier uur, niet waar? Ik ga nog even naar mijn kamer wat uitrusten. Dan moesten we na den eten, voor wij naar Zalm gaan, te zamen nog een wandeling maken.’

‘Heel graag. Het weêr is er perfekt voor.’

Ik vind onder Adriaans papieren eenige dichtregelen, die waarschijnlijk niet door hem geschreven zijn, toen hij, na een dag van huisbezoek, vermoeid te huis was gekeerd, maar die later door hem vervaardigd moeten zijn. Zij schijnen mij, evenwel, toe betrekking te hebben op indrukken van dezelfde soort, als die hij heden ontvangen heeft, en het komt mij daarom voor, dat ze juist hier eene geschikte plaats vinden. Zij voeren geen titel.

O wat tooneelen
  Van zege en strijd!
Hier, trouwe liefde
  Die 't leven wijdt;

Ginds, lage zelfzucht
  En onverstand,
Die alle schoonheid
  Van de aarde bant.

Hier, stil gelooven,
In God gerust;
De traan, door Liefde
Als weggekust;

Daar, blind vooroordeel
En ongeloof,
Zelfs voor Uw roepstem,
O Vader, doof.

Ze treurt, mijn ziele!
Mijn hart, het schreit!
Zijt gij het, Vader,
Gij, die ons leidt?

Gij, louter Goedheid!
En zooveel smart,
Het deel op aarde
Van 't menschenhart!

Gij, enkel Reinheid!
En zooveel schuld,
Die al Uw scheps'len
In rouwe hult!

Gaat open, Heem'len!
Daal neêr op aard!
Woord, dat die raads'len
Den geest verklaart.

Ze treurt, mijn ziele!
   Mijn hart, het schreit!
Zijt Gij het, Vader,
   Gij, die ons leidt!

Vergeef mijn vragen
   En 't ongeduld,
Waarmeê de blindheid
   Mijn lied vervult.

Houd, voor mijn broed'ren,
   Mijn moed omhoog!
Versterk mijn hopen!
   Verlicht mijn oog!

O voor mijn broedren,
   Ontsluit mijn hart,
Beklemd door twijfel
   En twijfelssmart.

O voor mijn broedren,
   Die 't lijden buigt,
Geef mij 't gelooven,
   Dat van U tuigt;

Dat, hartaangrijpend,
   Uw Zijn verkondt!
Gij, aller wezens
   Onpeilbre grond!

Hoofdstuk IX
Een avond op visiete.

Clara en de Mérival houden woord. De eerste heeft van de streek rondom Zuidrichem nog niet meer gezien, dan er te zien viel uit het venster der diligence. Clara maakt er zich een feest van de *honneurs* van de schoone, heuvelachtige omgeving waar te nemen voor haar nieuwen huisgenoot.

Adriaan behoort nog tot die oppervlakkige vrienden der natuur, die de natuur *en gros* bewonderen. Hare echte vrienden hebben haar lief in de bijzonderheden, in het kleine. Dan eerst heeft men de natuur lief, als men met haar leeft; en dan eerst leeft men met de natuur, als ieder blad, ieder insekt, ieder gegons, iedere tint door ons opgemerkt en gewaardeerd wordt, als men een pad, dat veertig schreden lang is, niet kan doorkomen, ten gevolge van het eindeloos bukken en opnemen en bezien en bewonderen, waarmede men gedurig bezig is.

Ik zou dan ook, in het oog althans van sommige lezers, mijn held te veel flatteeren, indien ik beweerde

dat hij, enkel uit behoefte aan de vrije en schoone natuur, Clara een wandeling voorgeslagen had. De gedachte met Clara te wandelen, die van het oogenblik, waarop hij haar voor het eerst had ontmoet, den aangenaamsten indruk bij hem heeft achtergelaten, die gedachte was de voorname inspiratie van zijn plan.

‘Ziet gij er niet tegen op wat te klimmen,’ luidt Clara's vraag, zoodra zij een van Zuidrichems poorten uitgetreden zijn.

‘Volstrekt niet.’

‘Dan kan ik u heerlijke gezichten laten zien.’

‘Ik verlang er al naar.’

‘Wij zullen, evenwel, niet al te steil klimmen, en dus den langsten weg nemen. Hoûje ook zooveel van wandelen, en vooral van klimmen? Moeder zegt altijd, dat ik het niet veel doen mag. Ik vind het naar genoeg, want het is mijn lust en mijn leven. Als ik je nu eens in den steek laat, moet je niet boos op me worden. Want als ik eenmaal in de vrije lucht ben, kan ik mij soms niet meer houden, en vlieg ik op eens door. Hard een berg af te loopen, vind ik heerlijk.’

‘Je schijnt geen hoog denkbeeld te hebben van mijn loopen. Ik zou je toch nog wel bij kunnen houden, denk ik.’

‘Bij kunnen houden? Ik wed van neen. Willen we 't eens probeeren?’

‘Nu juist niet. Ik zal eerst wat op mijn adem

moeten komen, de weg gaat hier al vrij steil naar boven.’

‘Ziêje wel, daar hebje 't al. En ik ben nog niets buiten mijn adem; hoor maar. Ik kan nog net zoo goed adem halen, alsof ik op mijn stoel in mijn kamer zit.’

‘Nu, bluf maar zoo niet. Je gaat toch veel te hard van stal, om het lang te kunnen volhouden.’

‘Dat zullen we eens zien, dat zullen we eens zien. Ik wed van ja.’

‘Des te beter. - Laat me nu eens even omzien. 't Is té mooi om in eens door te wandelen.’

‘O je bent moê, je wilt eens rusten.’

‘Plaag me maar; we zullen zien, wie het 't langst uithoudt.’

‘Heerlijk, niet waar, de Mérival? Hier de heuvels, daar dat uitgestrekte landschap. Ziêje wel, wat een mooi gezicht je hier hebt op Deinenheim. Daar zit nu weêr die arme Constance.’

‘Ja; en wat komt dat kleine witte, kerkje, daar achter, lief uit.’

‘Verrukkelijk, verrukkelijk... O ik ben blij, dat je bij ons bent. Nu kan ik weêr naar hartelust wandelen. Vroeger ging ik dikwijls met vader en moeder, maar in den laatsten tijd is daar natuurlijk niet van gekomen. Maar nu zal ik je inspannen. Wilje me beloven, dat je vast één keer in de week ten minste met me wandelt? Wat is toch eigenlijk het pleizier

van samen te wandelen? Want den meesten tijd ziet men elkander toch niet.'

'Wel, ik geloof, dat het daarom juist zoo is. Als je wandelt, kunje daarom zoo goed met elkander praten, omdat je elkaâr niet aanziet. Je kunt, als je wilt, een heele poos zwijgend naast of achter elkander gaan, zonder dat een van beiden er zich over verwondert, dat er gezwegen wordt. Maar verbeeldje, dat je eens in een kamer vijf minuten tegenover elkander woudt gaan zitten, zonder een woord samen te spreken, wat zou dat gek en ondragelijk stijf zijn. En daar komt het juist van daan, dat gesprekken in een kamer vaak zoo iets stijfs en gedwongens hebben, en zoo onbeteekenend zijn. Men moet spreken om zijn fatsoen te houden en niet onbeleefd te schijnen. Maar, op een wandeling, spreekt ieder juist als hij het goed vindt. De leemten worden door het wandelen zelf of door de gemeenschappelijke bewondering van de natuur aangevuld.'

'Ja, ja, dat is waar; dat heeft mij nog nooit zoo gefrappeerd. Wat hebje dat pleizierig uitgelegd. Ik hoû er zooveel van, om zoo iets, dat men alle dagen ondervindt, en daar men zich eigenlijk zelf geen rekenschap van kan geven, door een eenvoudige opmerking eensklaps duidelijk te zien worden. Ik vrees, dat je nog al dikwijls eens wat zult uit te leggen hebben.'

'Dan hoop ik maar, dat je nooit meer zult vragen, dan ik juist weet. Het zou er slecht uitzien, als de

officieële uitlegger van jufvrouw Clara haar in den steek liet.'

'O dat zou niets wezen; dan vraag ik het Dr. Beelen maar. Die weet alles.'

'Alles is veel, Clara.'

'Nu ja, nu vitje. Ik bedoel het, zoo als men dat zegt.... Maar zie nu eens aan, hoe die avondzon tegen dat boschje daar aanspeelt... Wacht eens... sst... hoor je 'em... Daar heb je den nachtegaal. Dat is misschien de laatste dien ik hoor van 't jaar. Lief beest ben je daar nog? Trouw beest, wees welkom.'

'Is die vogel er dan later niet?'

'Die vogel! wat zeg je daar nu? Amsterdammer! Nu kan ik zien, dat je uit een groote stad komt, en dat je nooit buiten hebt gewoond. Hoûje ook niet van muziek, de Mérival?'

'Dat weet je wel beter, Clara.'

'O ja, dat's waar, dat heb je me gezegd. 't Is zoo jammer, dat we nu met vaders ongesteldheid geen muziek meer kunnen maken. Muziek, dat is alles, vindje niet. Daar zijn twee dingen waarom ik naar den Hemel verlang. Om te kunnen vliegen en om altijd mooie muziek te hooren.'

'Zouje denken, dat we in den Hemel kunnen vliegen.'

'O stellig. Ik zal je zeggen, waarom. Ziêje, de Hemel moet toch volmaakter zijn dan de aarde. Niet waar?'

'Toegestemd.'

'Nu vind ik, dat er eigenlijk maar twee dingen aan

ons geluk hier op aarde ontbreken, dat is: te kunnen vliegen, en nog heerlijker muziek, dan wij hier ooit kunnen hooren, en waar ons hart toch altijd naar verlangt. En we zijn toch duidelijk geschapen om te kunnen vliegen. Als je bijvoorbeeld op een heuvel staat, en een anderen heuvel tegenover je ziet, die dan zoo vlak bij lijkt, dan denkje toch altijd, vind ik, nu moest ik eigenlijk kunnen vliegen. Ik weet het niet, maar ik gevoel er altijd een bijna onwederstaanbare behoefte aan.'

Tot hiertoe is het gesprek wandelend gevoerd.

'Nu, Clara, al zult ge me uitlachen, ik ga hier nog wat zitten. Ik ben dat klimmen nog niet gewoon. Al is het ook weinig, vergeleken bij hetgeen men in het Buitenland te klimmen heeft, voor iemand die uit de provincie Holland komt, is het toch reeds veel.'

'Ik heb er niets op tegen, als wij maar niet te laat bij de Zalms komen. Wij hebben nog wel een half uur noodig, eer wij in de stad terug zijn.'

''t Is waarlijk goed, dat je er van spreekt. Ik zou maar doorgeloopen zijn, en aan mijn avond niet meer gedacht hebben. We hadden misschien wijzer gedaan met niet juist dezen avond voor onze wandeling uit te kiezen. Wij zullen allebeî weinig opgewekt zijn, als wij nu in een warme kamer gaan zitten.'

'Beelen zal je wel wakker houden, die is altijd zoo levendig, zoo prettig; ik verlang, dat je hem leert kennen.'

Om niet te laat te komen bij de Zalms, rusten zij

slechts kort, en haasten zij zich te veel, om onder het naar huis gaan veel te kunnen spreken.

‘Geef mij uw arm, de Mérival, ik kan niet meer,’ zegt Clara halverweegs.

In weerwil van hun haasten, komen zij een half uur te laat bij de Zalms aan. Zij vinden daar een grooten kring. De gasten zijn allen kompleet, op Dr. Beelen na, die nog niet gearriveerd is, maar toch stellig verwacht wordt. Er zijn in dien kring reeds eenigen die wij kennen, onder anderen de heer van Priggele. Hij is thans in gezelschap van zijn echtgenoote. Adriaan heeft hem nog niet ontmoet en is nauwelijks aan hem voorgesteld, of van Priggele veroorlooft zich de volgende opmerking:

‘Wel zoo, wel zoo, mijnheer de Mérival, wij vreesden al, dat wij het genoegen zouden missen van u heden avond te zien. Mevrouw Zalm had al een boodschap gestuurd. Maar het antwoord was, dat Meneer met jufvrouw Clara uit wandelen was. Nu, je kon slechter; Dominees, proponenten en dat volk hebben toch altijd een streepje voor bij de dames. Het kan me daarom nog wel eens spijten, dat ik geen dominee geworden ben.’

‘Nu, krijg maar geen kleur, jufvrouw Clara,’ merkt mevrouw van Priggele aan.

Adriaan. ‘Ik geloof niet, dat jufvrouw Clara een kleur krijgt om eenige andere reden, dan die gewoonlijk ons hart even doet stilstaan, als we met een op-

merking overvallen worden aan wier gepastheid men twijfelen mag.’

Van Priggele. ‘Dank je voor je compliment, Meneer de Mérival; je wilt zeggen, dat ik een ongepaste aanmerking heb gemaakt.’

Adriaan. ‘Ik heb alleen gezegd, dat het geoorloofd zou zijn aan haar gepastheid te twijfelen.’

Mevrouw Zalm. ‘Je moet het je niet aantrekken, Meneer de Mérival; Meneer van Priggele valt altijd zoo'n beetje pikkeneurig.’

Mevrouw van Priggele. ‘Ja, mijn man is lastig, zeg dat liever.’

Mevrouw Zalm. ‘Je kunt het van niemand nader hebben.’

Van Priggele. ‘Nu maar, Meneer de Mérival, je zult anders van mij geen last hebben, dat beloof ik je. Ik moet erkennen, dat ik eenigszins tegen je ingenomen was, ik zal je later wel eens uitleggen hoe dat kwam. (*Fluisterend:* ziêje, als ik naging, bij wien dat je woont.) Maar je hebt me zondag zoo'n flinke liberale preek gezonden, zoo over de liefde, weetje, dat ik, toen ik thuis kwam, terstond tot mijn vrouw zei: bliksems, dat is ferm, dat is mooi, die durft er vooruit te komen. Die jaagt ons ten minste niet allemaal naar de hel.’

De beide dames Geiteleever zijn ook in het gezelschap, en zien elkander bij deze uitboezeming van den heer van Priggele schuchterder aan, dan

zij het misschien nog ooit in hun leven gedaan hadden.

Adriaan. ‘Er voor uitkomen? Meneer bedoelt zeker voor zijn gevoelens. Mij dunkt, daaraan valt nu juist zooveel niet te prijzen. Ik kan mij niet goed voorstellen, dat iemand dat niet zou doen.’

Van Priggele. ‘Wel, allemachtig, nou... ha, ha. ha... 't Is goed, dat een zekere meneer van mijn kennis en van uw kennis ook, en die niet zoo heel groot is... hm, hm, ik zeg niets meer... 't is goed dat die het niet hoort. Die zou je dat anders beduiden. Daar zijn wel van die snaken uit en in, weet je, râ, râ, wat is het? Je komt net zoo wijs uit de kerk als je erin bent gegaan.’

Mevrouw Zalm. ‘Zou Dr. Beelen niet komen, lieve man, het is al bijna negen uur.’

De Notaris. ‘Ik kan zulks noch met stellige zekerheid bevestigen, noch ontkennen. Geneesheeren worden licht door het een of het ander van hunne genoegens afgehouden.’

Van Priggele. ‘Jawel, genoegens, ik ben verdîkt als de vent het pleizierig vindt om hier te komen. Ik heb het niet op hem. Ik heb hem indertijd, zoo als je weet, in den Raad geprotégeerd, en hem helpen stemmen. Maar ik heb berouw als haren op mijn hoofd. Je zoudt zoo denken, dat de man zich ten minste vrinden maken zou uit de personen die voor hem gestemd hebben?... Morgen brengen.’

Mevrouw Zalm. ‘Heer, Meneer van Priggele, hoe kunje 't zeggen? Ik vind Dr. Beelen de vriendelijkheid in persoon.’

Van Priggele. ‘*Charmant, charmant*, er is niets op aan te merken; hoogst wellevend; welzeker, maar ondertusschen zoo'n fijn lachje om zijn mond, en iets, weet ik het, zoogenaamd voornaams, en dan altijd zoo fatterig gekleed. Ik vind het een kwast. Hij kan je aanzien, alsof hij zeggen wil: ‘je moet niet denken, dat je in mijn schaduw kunt staan.’

Mevrouw van Priggele. ‘Maar, mijn beste man, je kunt ook niet in zijn schaduw staan. Je bent veel dikker als Dr. Beelen.’

Van Priggele. ‘Mijn vrouw schijnt dezen avond uitgekozen te hebben om mij *douceurs* te zeggen. Enfin, de gasten begrijpen wat ik zeggen wil.’

Adriaan. ‘Begrijpen, doe ik u wel; maar, wat Meneer zegt, bevreemdt mij eenigszins. In het huis, waar ik het geluk heb opgenomen te zijn, heb ik niet anders, dan met de grootste bewondering en liefde van Dr. Beelen hooren spreken.’

Van Priggele. ‘Ja wel, ja wel, dat wil ik wel gelooven. *(Fluisterend tot Adriaan):* ze houden hem daar aan het lijntje. 't Zou een heele goeie partij zijn. bij tijd en wijle, voor een zeker iemand, die juist niet zoo heel ver van ons van daan zit. Als je maar niet onder zijn duiven komt schieten.’

Mevrouw Zalm. ‘Wat is dat? Dát permitteer ik

niet. De heeren mogen niet fluisteren. Wat hebben ze onder malkaâr?'

Mevrouw van Priggele (tot haar man). 'Bram, je bent bijzonder beleefd, dat moet ik zeggen.'

Van Priggele. 'Ik zou niet weten waarom ik niet vrij uit mijn gevoelen zou mogen uitbrengen. God, neen! Beelen mag een heele knappe man zijn, heel geleerd, een heele boel geleerder dan je onderdanige dienaar, maar dat doet er allemaal niks toe, ik vind hem pedant.'

Jufvrouw Sannebet Zegveld (de ons reeds bekende oude jonge dame, aan het huis van wier vader Ds. Plate de vergissing had begaan, die dat uitbundig gelach der jongste, achttienjarige, dochter gaande had gemaakt). 'Ze vertellen ook zulke rare dingen van den dokter. Ik zou het ook niet erg op hem hebben. Foei nee!'

Mevrouw Zalm. 'Heer, vertel eens Sannebet, wat zeggen ze dan?'

Jufvrouw Zegveld, "t Is eigenlijk akelig. Hij heeft twee doodshoofden op zijn kamer.'

De Notaris. 'Zulks hebben de geneesheeren altijd, en behoeft op zichzelf geen verwondering te baren.'

Jufvrouw Zegveld. 'Dat wist ik ook, Meneer Zalm, dat spreekt wel van zelf.'

De Notaris. 'Neem mij dan niet kwalijk, jufvrouw Zegveld.'

Sannebet. 'En nu laatst was mijn nichtje bij hem.

En die kent hij nog al heel goed, en toen heeft hij in ieder doodshoofd een waskaarsje aangestoken, en de lamp uitgedraaid. Ziêje, zoo iets.'

De Notaris. 'Welke gevolgtrekking zoudt gij daaruit willen afleiden?'

Sannebet. 'Ik vroeg het laatst nog aan Dominee Plate, of dat nu een goed mensch kan zijn, die zoo met Dood en Eeuwigheid spot.'

Van Priggele. 'En Dominee Plate zal zeker een bijzonder duidelijk antwoord gegeven hebben, zoo'n kwibus!'

Mevrouw van Priggele. 'Bram, denk toch, dat je in gezelschap bent van een hulpprediker en van een domineesdochter.'

Mevrouw Zalm. 'Maar wat je daar vertelt, Sannebet, vind ik heusch heel akelig.'

De oudste jufvrouw Geiteleever. 'Dat vind ik ook, hé ja.'

De volgende dito. 'En ik ook, wel geducht.'

Mevrouw van Priggele. 'Mijn man heeft het nooit vooruit willen gelooven. Eerst nu ziet hij het zelf wel in; in een kerk of zoo ziêje Dr. Beelen nooit.'

De Notaris. 'Zulks valt gewis te betreuren.'

Van Priggele. 'Ik hoû hem kort en goed voor een pantheïst.'

De Notaris. 'U zegt...'

Van Priggele. 'Een pantheïst.'

De Notaris. 'En dat is?'

Van Priggele. ‘Ja, dat weet de heer de Mérival wel. Wij begrijpen elkander.’

Clara. ‘Ik vind het niets pleizierig, dat Dr. Beelen hier zoo besproken wordt in zijn afwezigheid.’

Van Priggele. (Fluisterend tot Adriaan): ‘Ziêje, daar hebje 't al, ze is van hem geprikt.’ *(Luider):* ‘Jufvrouw Clara, je hebt gelijk, maar in zijn gezicht durven wij het ook wel te zeggen.’

De deur gaat open, en Dr. Beelen treedt binnen.

Hij maakt de *entreé de chambre* van een perfekten *gentleman*, zoo als iemand van mijn kennis zich uitdrukken zou, die voor fatsoenlijke dingen, bij voorkeur, uitheemsche woorden gebruikt.

Ten aanzien van de spraakzaamheid van het gezelschap, is het onderscheid groot vóor en ná het binnentreden van Beelen. Deze heeft nagenoeg het geheele gesprek op te houden. Van Priggele, vooral, schijnt iets in zijn keel gekregen te hebben. De vloed van zijn taal is althans eenigszins gestremd.

Dr. Beelen, (tot Adriaan). ‘Het doet mij genoegen u hier te ontmoeten. Van morgen, toen ik bij Ds. van Grave was, heb ik u niet gezien.’

Adriaan. ‘Ik was dezen morgen bezig met huisbezoek. Het doet mij ook genoegen uwe kennis te maken.’

Beelen. ‘Zoo, aan 't huisbezoek? Dat moet een pleizierig werk zijn. En hebben de luitjes je beloofd, dat ze trouw aan het Avondmaal zullen komen.’

Adriaan. ‘Neen, het was niet het huisbezoek voor het Avondmaal. Dat zou nog wat vroeg zijn. Ik ging maar eens kennis maken met de wijk van Ds. van Grave.’

Beelen. ‘Dus je hebt de menschen maar eens vriendelijk toegesproken. Nu dat zal ze pleizier gedaan hebben. Daar zulje satisfactie van hebben... En hebben de heeren het nieuws uit de Residentie al gehoord? Het Ministerie is afgetreden. Ik was daar even in onze societeit: er was een *dépêche* uit den Haag, dat Z.M. den president van de tweede kamer bij zich ontboden had.’

Van Priggele. ‘Dat had ik wel gedacht.’

Beelen. ‘Wat? Dat Z.M. den president der tweede kamer bij zich ontbieden zou?’

Van Priggele. ‘Ik druk mij onjuist uit. Ik bedoel, dat ik de verandering van Ministerie wel voorzien had.’

Beelen. ‘Dat verraadt een diep politiek doorzicht. Ik geloof niet, dat er zelfs veel leden van de kamer zijn, die het verwacht hebben. Bijna iedereen dacht, dat de wet door zou gaan. Ik kan mij ook inderdaad niet begrijpen, waarom ze gevallen is. Wij zullen de koerant moeten afwachten. Wat deed u denken, dat de wet niet door zou gaan.’

Van Priggele. ‘Zoo maar, ik weet niet.’

Beelen. ‘O zoo! Nu, ik feliciteer je met je prognostiek. Hebje relaties in den Haag?’

Van Priggele. ‘Mijn vrouw heeft er een tante wonen.’

Beelen. ‘Ja, maar ik meen nu politieke relaties.’

Van Priggele. ‘Relaties zijn relaties.’

Mevrouw Zalm. ‘Dokter, ik hoop niet, dat je 't kwalijk neemt, maar wij zouden om half tien een familiaaren boterham eten. U is nu zoo laat gekomen. Vindt u goed, dat wij toch maar aan tafel gaan?’

Beelen. ‘Perfekt, Mevrouw. Ja, ik heb nog verzuimd u mijne *excuses* te maken. Ik heb me wat opgehouden op de societeit. We waren aan den praat geraakt over die *dépêche* uit den Haag.’

Notaris Zalm biedt de oudste jufvrouw Geiteleever, Adriaan mevrouw van Priggele, Beelen Clara, van Priggele mevrouw Zalm den arm aan. De volgende jufvrouw Geiteleever en jufvrouw Zegveld loopen los achteraan.

Van Priggele (fluisterend tot mevrouw Zalm). ‘Zie je 't wel. Hij heeft haar weêr uitgepikt, de kwast.’

Zoo als de paren geloopen hebben, zoo komen zij ook naast elkander te zitten aan tafel, een maatregel, die de moeilijke taak van de plaatsing der gasten voor gastheer en gastvrouw belangrijk vereenvoudigt.

Mevrouw Zalm heeft een uitnemend hooge opvatting van het begrip: familiaare boterham. Zij behoort volstrekt niet tot degenen, die dat aangename woord *familiaar* misbruiken tot een dekmantel voor hunne

zeer onaangename gierigheid of schrielheid, een misbruik, ten gevolge waarvan ieder beschaafd mensch, die

‘Voor asceet of martelaar’

niet in de wieg gelegd is, als voor den dood zoo bang is voor een familiaaren boterham.

Hoewel Mevrouw zelve allerlei verontschuldigingen maakt, en herhaaldelijk den wensch te kennen geeft, dat de gasten het familiaare toch voor lief zullen nemen, is alles in de beste orde, en berekend naar den eisch van het jaargetijde, van een warme Junimaand.

De gastvrouw préludeert met vleeschpasteitjes en Madera. *Koude* is blijkbaar het thema dat haar dezen avond inspireert. Het thema wordt eerst gegeven in den eenvoudigen vorm van een kouden ossenhaas met portwijn. Doch dit hoofddenkbeeld wordt nader uitgewerkt: een allegro van koude kippen met begeleiding van een aardappelentaartje en heele jonge doperwtjes. Wilde ik het beeld volhouden, of (in nieuwerwetsch-hollandsch) doorvoeren, ik zou gewagen van een *fuga* van kouden zalm, jonge gele kropslâ, champagne, rijnwijn van de beste soort, van koekjes met citroenflade, van geglaceerde chinaasappelen in schijfjes, terwijl het hoofddenkbeeld weder opgenomen wordt in een *coda* of slot van vanille-ijs.

In provincie-steden eet men délicieus.

Doch dit zijn bijzaken, en, meer dan de spijzen, interesseeren ons de gasten.

‘Het kan u, dunkt mij, niet anders dan aangegenaam zijn, na een dag doorgebracht te hebben zoo als die gewoonlijk door u doorgebracht wordt, u des avonds in een gezelligen vriendenkring te bevinden,’ is een der eerste opmerkingen van den Notaris Zalm, nadat al zijn gasten aan tafel plaats hebben genomen.

Beelen. ‘Mijn dag is zeker vermoeiend genoeg. Men leeft met zijne patienten meê. En behalve mijn praktijk in het gesticht, heb ik nog dikwijls konsulten. Dat valt mij nog het zwaarst. Gewoonlijk vraagt men om een konsult als het reeds te laat is. En dan staat men daar zoo machteloos. Men zou zoo gaarne iets willen doen, maar de tijd is voorbij.’

Adriaan. ‘Ik kan mij begrijpen, dat een medikus zich toelegt op het vak, dat door u gekozen werd. Ik geloof, dat ik het ook zou doen, indien ik in de medicijnen gestudeerd had. Een dokter moet wel altijd meer of minder *psycholoog* zijn, maar in uw betrekking is men daar dubbel toe geroepen.’

Mevrouw Zalm. ‘Niet zulke geleerde woorden, alsjeblieft, voor ons, dames.’

Beelen. ‘Slaat dat op het woord *psycholoog?* In goed Hollandsch, heet *psychologie* menschenkennis.’

Clara. ‘En wat is nu, eigenlijk, menschenkennis?’

Van Priggele. ‘Menschenkennis is geen oortje waard. Wil ik je eens vertellen, jufvrouw Clara, wat menschenkennis is? Dat is heel eenvoudig. Goed te

onthouden, dat iedereen zooveel mogelijk naar zich toerekent, en zich dus nooit te laten dupeeren.'

Beelen. 'Neem mij niet kwalijk, maar ik zou jufvrouw Clara een andere definitie gegeven hebben.'

Clara. 'Zeg het dan eens, dokter; je kunt de dingen zoo mooi uitleggen.'

Beelen. 'Wat je daar zegt, toont al, dat je een zekere menschenkennis bezit.'

Clara. 'Hoe dat? ik?'

Beelen. 'Zeker. Wat doêje anders, dan me vleien.'

Clara. 'Is dat dan menschenkennis, als men iemand vleit?'

Beelen. 'Neen, maar menschenkennis toont men te bezitten, als men toont te weten, dat de mensch zijn beste beentje gewoonlijk vooruitzet, als hij gekajoleerd wordt.'

Clara. 'Wat een akelig ding is dan die menschenkennis.'

Beelen. 'Toch niet. Er zijn in den mensch zekere krachten, die veelal sluimeren. Die krachten te kennen, en te weten wat ze onfeilbaar in beweging brengen moet, dat is menschenkennis, althans reeds voor een goed deel.'

Clara. 'Dat 's me nu weêr te geleerd.'

Mevrouw Zalm. 'En mij ook.'

Beelen. 'Weetje wat Napoleon gedaan heeft, heel in het begin van zijn *carrière?* Hij was kommandant van de artillerie, geloof ik, bij de belegering

van Toulon. Een batterij, die bijzonder blootgesteld was aan het vuur van den vijand, wilde geen enkel soldaat verdedigen. De vrees had ze plotseling bevangen. Terstond liet Napoleon er een bord op spijkeren, waarop geschreven stond met groote letters: BATTERIE DES HOMMES SANS PEUR. Wat was het gevolg? Dezelfde soldaten, die, een oogenblik te voren, geheel onder den indruk waren van de vrees, gunden nu elkander de eer niet om de batterij te mogen verdedigen. Dat was menschenkennis. Napoleon wist, in dit bijzonder geval, dat er in den mensch een kracht sluimert, die schaamte heet. Na het plaatsen van zijn bord, zou ieder, die van de batterij vluchtte, gevaar hebben geloopen van in onvertsaagdheid achter te hebben gestaan bij zijn kameraad. Daarvoor zou elk zich schamen. Deze kracht, de schaamte, wordt nu door Napoleon in werking gebracht tot verdediging van zijn batterij.'

Adriaan. 'Ik ben het voor een gedeelte met u eens. Maar als menschenkennis zoo moet worden opgevat, dan is de volmaakte menschenkenner volmaakt meester van zijne medemenschen. Dat kan toch niet. De mensch houdt toch altijd zijn eigen, vrijen wil over. Hij kan zelf beslissen of de in hem opgewekte beweging door hem gevolgd zal worden, ja dan neen.'

Beelen. 'Ik geloof, dat uwe opmerking volmaakt juist is. De volmaakte menschenkenner moet vol-

maakt meester zijn van zijne medemenschen. Ik zie er ook niets geen bezwaar in.'

Mevrouw Zalm. 'Ik wel; ik zou bang zijn voor zoo'n menschenkenner.'

Adriaan. 'Dat zou een soort van een *magnétiseur* of een *bioloog* worden.'

Clara. 'Wat is dat, een *bioloog?*'

Adriaan. 'Iemand die, enkel door zijn wil, een ander brengt tot hetgeen hij goed vindt.'

Jufvrouw Geiteleever. 'Foei, hoe akelig!'

De volgende jufvrouw Geiteleever. 'Hè ja, geducht akelig.'

Beelen. 'Vinden de dames Geiteleever dat inderdaad zoo akelig?'

(De beide dames kleuren sterk en beweren, dat zij, geen van beiden, iets van dien aard gezegd hebben.)

Beelen. 'Aan de zaak zelve kan, dunkt mij, niet getwijfeld worden. Alles in het leven komt mij voor te berusten op deze eenvoudige waarheid, dat er krachten, fysieke en zedelijke krachten, in den mensch zijn, die in beweging moeten komen, zoodra er een voldoende bewegende kracht is. Hoe woû het anders wezen? Een voorwerp, waaronder een hefboom wordt geplaatst waarop de noodige kracht werkt, zulk een voorwerp moet opgelicht worden. Zoo zijn er ook zedelijke hefboomen, ik bedoel krachten, die wij niet wegen of meten kunnen, maar waarvan het bestaan niettemin door ons erkend wordt, en die, eens geäp-

pliceerd, noodzakelijk hare gevolgen moeten te weeg brengen.'

Adriaan. 'Hoe bedoelt ge, dat alles in het leven op die waarheid rust?'

Beelen. 'Neem, bijvoorbeeld, de opvoeding. De opvoeding zal des te beter uitvallen, naarmate de opvoeder de krachten van zijn kweekeling kent, en weet wat die krachten werken, en in welke richting. Neem een predikant of elken openbaren redenaar. Hij zal slagen, als hij weet wat zijn gehoor dwingt om te luisteren. Ik kan de voorbeelden in het oneindige vermeerderen. De mensch wordt altijd door het een of ander *gedwongen* om te voelen, te denken, te doen, wat hij voelt, denkt en doet. Die nu weet wat den mensch dwingt, die is natuurlijk zijn meester.'

Clara. 'Maar dan blijft het toch akelig, dat de eene mensch zoo'n macht heeft over den ander.'

Beelen. 'Ik vind het niet, als wij maar bedenken, dat die macht het uitvloeisel is van menschenkennis, en dat die menschenkennis zelve weêr het uitvloeisel is van menschenliefde. De volmaakte menschenvriend, dat is alleen de volmaakte menschenkenner. Mij dunkt, dat kan niet anders.'

Clara. 'Dus als ik heel veel van iemand houd, ken ik hem dan?'

Beelen. 'In elk geval is dan een der eerste voorwaarden vervuld, waarop het mogelijk zal zijn iemand te kennen.'

Mevrouw Zalm. ‘En zij zeggen altijd, dat de liefde blind is.’

Beelen. ‘Praatjes. Mevrouw, de hartstocht, de apenliefde is blind, de ware liefde niet. Zij scherpt het oog voor de gebreken, zoowel als voor de deugden van het geliefde voorwerp.’

Adriaan. ‘Maar is dat nu niet een *petitio principii?*’

Clara. ‘Wat is dat nu weer voor een stadhuiswoord!’

Beelen. ‘Ja, Meneer de Mérival, daar heeft jufvrouw Clara gelijk aan. Jufvrouw Clara is een perfekte censor voor die geleerde woorden.’

Adriaan. ‘Met je verlof, Dokter, dan censureer ik je *censor*.’

Beelen. ‘En ik je *censureeren*. Neen, maar inderdaad, en ofschoon ik er mijzelf dikwijls genoeg aan schuldig maak, ik geloof, dat weinig dingen voor het opheffen van den algemeenen toon der samenleving zoo schadelijk zijn, als dat gebruik, door heeren van zoogenaamde geleerde woorden gemaakt. Wij verwijten vaak aan de dames, dat zij geen belang stellen in onderwerpen die niet futiel zijn, en wij, wij zijn er schuld aan. Als wij er ons aan gewenden, om in fatsoenlijk Hollandsch onze gedachten uit te drukken, zie ik volstrekt niet in, waarom niet elke beschaafde vrouw over elk onderwerp meê zou kunnen spreken, dat door ontwikkelde mannen in de gewone samenleving behandeld wordt.’

Mevrouw Zalm. ‘En wat denkt Meneer van Priggele er van?’

Van Priggele. ‘Ik behoef het me niet aan te trekken; ik gebruik nooit geen geleerde woorden.’

Mevrouw van Priggele. ‘Misschien, manlief, omdat je er geen weet.’ (Van Priggele kijkt als iemand, die een tik in zijn gezicht krijgt.)

De Notaris. ‘Gijlieden plaagt elkander nog, alsof gijlieden nog eerst onlangs getrouwd waart. Het is inderdaad vermakelijk om op te merken.’

Clara. ‘Maar gelooft ge dan wezenlijk, dokter, dat een vrouwelijk verstand de mans bij kan houden.’

Beelen. ‘Ik beantwoord die vraag nooit met grooter overtuiging bevestigend, dan wanneer ik ze u beantwoorden moet.’

Clara. ‘Hoe komt dat?’

Beelen. ‘Ja, hoe zou dat komen? Dat moet je eens raden.’

Sannebet Zegveld (tot mevrouw van Priggele fluisterend). ‘Heb je wel eens een *ingénu* meisje gezien? Onuitstaanbaar.’

Clara. ‘Ach, ik ben altijd dom in het raden, en ik ben heusch uw zin alweêr vergeten. Hij was ook zoo ingewikkeld.’

Adriaan. ‘Vraag er maar niet naar, Clara.’

Er wordt op dit oogenblik hard gebeld.

De Notaris. ‘Dat zal toch niet voor de weduwe Martin zijn.’

Beelen. ‘Benje daar ook bij geroepen?’

De Notaris. ‘Zij raadpleegt mij wel eens over hare belangen.’

Beelen. ‘Daar is geen kwaad bij. Ik houd het er voor, dat zij spoedig weêr bijkrabbelt. Het is een pittig, energiek, klein wijfje. Een aardig mensch. Ik ben blijd, dat ze weêr beter wordt. Als je kunt, de Mérival, moet je Madame Martin eens op gaan zoeken.’

Mevrouw Zalm. ‘Die schel komt niet binnen.’

‘De schel’ kwam eindelijk wel ‘binnen’, en aankondigen, dat de dienstmeid er was om jufvrouw Zegveld te halen. De Notaris, die reeds eenige stuipachtige bewegingen met zijn mes gemaakt had, als wilde hij het oplichten, ging nu over tot het volgende:

‘Er is een tijd van komen en van gaan. Nu sommige gasten reeds aan vertrekken schijnen te denken, geloof ik in den geest der vergadering te spreken, wanneer ik de vrienden verzoek hunne glazen te vullen, en die met mij te ledigen op de gezondheid van twee der hier aanwezigen.’

‘De eerste is onze waardige dokter, de man die met zooveel talent, ijver en bekwaamheid de belangen van een hoogst belangrijk gesticht, met hart en ziel, waarneemt, en aanspraak heeft op den dank onzer geheele burgerij, wegens zijn edele menschenmin.’

‘De tweede is onze geachte hulpprediker, die onzen waardigen leeraar is komen bijstaan in moeilijke da-

gen van ziekte en krankheid. Wij wenschen, dat hij met vrucht en zegen onder ons arbeide, en dat de Hemel onzen waardigen leeraar spoedig teruggeve aan zijne belangrijke taak.

‘De heer Beelen en de heer de Mérival.’

Na het uitspreken van deze welgemeende woorden, klinken de wijnkelken tegen elkander. Gastheer en gastvrouw worden bedankt voor het aangenaam avondje, en de meesten gaan opgeruimd en voldaan naar huis. Adriaan heeft Beelen moeten beloven, dat hij hem in het gesticht een bezoek zou brengen.

Bij het naar huis wandelen, vraagt Clara aan de Mérival:

‘Wat vondje nu eigenlijk pleizieriger, onze wandeling of het avondje?’

Doch, zonder het antwoord af te wachten, doet zij eene tweede vraag:

‘En hoe vindje nu Dr. Beelen, en hoe vindje al de menschen?’

‘Poseert Beelen niet een beetje?’ is de eenigszins ondeugende vraag van Adriaan.

‘Daar hebje weêr zoo'n vreemd woord. Wat meenje daarmeê?’

‘Je hebt gelijk. Het is ook beter zulke dingen niet te zeggen. Het is in elk geval een groot voorrecht, dat wij zoo'n man als Beelen hier hebben... Wat was van Priggele stil aan tafel.’

‘Ja, vreemd niet waar? Zou hij niet wel zijn geweest?’

Al de gasten, de drukke en de stille, de tevreden en de ontevreden gasten, zijn ten slotte in hun huis en in de veêren, met verschillende indrukken, zoo als het gaat, ten aanzien van de personen die men ontmoet, en de onderwerpen die men in den loop van den avond behandeld heeft, doch eenstemmig ten aanzien van den ontvangst, hun door de gastvrijheid der Zalms bereid.

Hoofdstuk X
Misschien over ‘'t kleine vrouwtje’.

De eerst volgende dagen zijn voor Adriaan te zeer door katechisatie- en preekwerk ingenomen, dan dat hij tijd kan vinden om den wenk op te volgen, dien hij van Dr. Beelen, tegen het eind van het avondje bij Notaris Zalm, ontvangen had. Hij heeft dus Madame Martin (anders schijnt zij te Zuidrichem niet genoemd te worden) nog geen bezoek gebracht.

Daar hij Dr. Beelen beloofd heeft diens gesticht te komen zien, en hij, uit de weinige woorden tusschen den geneesheer en Zalm gewisseld, meent op te maken, dat Beelen Madame Martin van nabij kent, laat hij zijn bezoek in het gesticht aan zijn bezoek bij Madame Martin vooraf gaan, om zoodoende bij de laatste niet te komen, zonder vooraf omtrent haar persoon en omstandigheden vernomen te hebben, wat hem belangstelling kon inboezemen en wellicht van nut kon zijn.

Wij kunnen er dus op rekenen, dat wij Adriaan

vroeger bij Dr. Beelen, dan bij Madame Martin zullen ontmoeten.

Uit Beelens eigen mededeeling is ons reeds bekend, dat zijne praktijk niet beperkt blijft tot de muren van het Zuidrichemsch krankzinnigengesticht, dat zijne instruktie hem het geven van konsulten toelaat. Het spreekt van zelf, dat die konsulten, zóo te Zuidrichem als in den omtrek, wel volstrekt niet uitsluitend, maar toch voornamelijk, betrekking hebben op dezelfde ongesteldheid, als die men in het gesticht poogt te genezen. Doch, ik herhaal het, er zijn uitzonderingen op den regel. Zoo weten wij reeds, dat Beelen ook in konsult geroepen was bij van Grave, ofschoon deze in het geheel niet aan krankheid des geestes, maar enkel aan een ernstige keelaandoening lijdt.

Er is echter één persoon te Zuidrichem, of even buiten Zuidrichem, woonachtig, die, gelijk de lezer reeds vermoedt, alleszins valt in de meewarige kategorie van hen, die de voorwerpen waren van Beelens gewone praktijk. Het is de baronesse Ringers, in wier ongelukkig bestaan een vorig hoofdstuk ons reeds een blik heeft vergund.

Tot haar, of althans tot haar woning, moeten wij een oogenblik terugkeeren, waar wij freule Constance aantreffen in de studeerkamer van den baron, en met dezen in een vrij levendig gesprek.

‘Neen, ik kan er nog niet toe besluiten, lieve Oom.’

‘Dat kan ik mij wel begrijpen, Constance. Maar ik geloof dat, wanneer gij over de zaak nadenkt, gij het redelijke van mijn voorstel zelf in zult zien.’

‘Ziet u, Oom, de eenige vraag is, dunkt mij, heeft Oom er last van? Als dat het geval is, als de tegenwoordige positie u niet meer dragelijk schijnt, dan onderwerp ik mij natuurlijk, maar anders - ach, heb medelijden met mij, en vraag dat offer niet.’

‘Lieve, dat is niet alleen de eenige vraag niet, dat kan in het geheel geen vraag zijn. Gij ziet mij toch niet voor zoo'n egoist aan, dat ik mijn ongelukkige zuster uit mijn huis zou willen verwijderen, alleen omdat ik eenigen overlast zou hebben van haar verblijf, of zelfs omdat haar aanwezigheid in mijn huis mij op den duur te pijnlijk valt.’

‘Voor wat ik u aanzie, Oom, voor een egoist stellig niet.’

‘Neen, dat wist ik immers wel. Maar waarom stelt gij de vraag dan zoo?’

‘Maar, als Oom 't voor zichzelven niet doet, en ik als een gunst verzoek het voor mij niet te doen, waarom moet het dan toch geschieden?’

‘Lieve Constance, ik zou er, geloof ik, niet aan gedacht hebben, indien wij het gesticht niet zoo vlak bij ons in de buurt hadden. Het is nauwelijks eene verwijdering. Gij kunt uw moeder alle dagen bezoeken, wanneer en zoo dikwijls gij verkiest. En er komt nog iets bij. Wij zouden zulk een gesticht in onze

nabijheid kunnen hebben, zonder dat er iemand aan het hoofd van stond, zoo uitnemend als Dr. Beelen. Maar hij is geschapen voor zijn betrekking. Zou het nu niet bijna onverantwoordelijk zijn aan uwe ongelukkige moeder den, zoo als wij hartelijk hopen, hoogst weldadigen invloed te onthouden, die een man als Beelen, met zijn menschenkennis, zijn takt, zijn humaniteit, op haar uitoefenen kan.'

'Oom, ik ben zeker, dat het denkbeeld niet van u is uitgegaan.'

'Neen, dat is het ook niet. Maar, ik zou zeggen, wat doet dit ter zake?'

'Dr. Beelen heeft er u van gesproken.'

'Dat heeft hij ook, en zelfs zeer ernstig. De laatste reize, toen hij in konsult bij uw moeder is geweest, is hij naderhand bij mij gekomen, en heeft hij mij ronduit gezegd, dat hij het, vooreerst, voor de patient zelve beter vindt, indien zij geregeld in zijn gesticht verpleegd wordt, overeenkomstig den eisch van haren toestand, maar dan ook, dat hij voor uw eigen gezondheid op den duur niet in zou staan, wanneer gij dit leven nog eenigen tijd moest voortzetten. Hij zeide mij, dat bij nu reeds uw zenuwgestel in een staat van groote overspanning had gevonden.'

'Ziet u wel? Ik dacht het al: uit zichzelven zou Oom moeder nooit weggestuurd hebben.'

'Neen, Constance, gij begrijpt het, inderdaad, verkeerd. Het is geen wegsturen, het is een maat-

regel, dien wij nemen in het belang van de zieke. Zij zal tot rust komen, dáar veel eerder dan hier.'

''t Is onmogelijk, Oom. Door wien kan een moeder beter verpleegd worden, dan door haar kind? Doe ik het dan niet goed? Zeg mij dan, of ik het niet goed doe. Ik wil in alles uw raad opvolgen, maar laat mij toch mijn moeder. Ik kan het denkbeeld niet uitstaan, dat moeder in een krankzinnigengesticht zou zijn.'

'Het is een gesticht tot verpleging van gemoedslijders.'

'Ach, Oom weet wel beter. Dat is maar een sierlijke naam, maar wie noemt het zoo in de wandeling? Immers geen mensch. Neen, neen, moeder zou wel degelijk moeten gaan in een krankzinnigengesticht, ja in een gesticht van krankzinnigen. o! Het is vreeselijk, de gedachte alleen! Oom zelf zou immers geen nacht meer rustig kunnen slapen.'

'Lief schepsel, laat ons nu toch ons verstand gebruiken, en niet alleen ons gevoel raadplegen. Ik waardeer, geloof het vrij, al wat gij voor uw moeder doet; ik heb er u vaak in stilte voor gezegend, maar...'

'Oom, als dat waar is, laat mij dan voortgaan, zoo als ik het tot hiertoe gedaan heb. Het is mij een groote steun te weten, dat gij mijn behandeling van moeder goedkeurt. Dat zal mij nog eens zooveel kracht geven, om voor haar te doen, wat ik

kan. Inderdaad, het verdriet mij niet. Heeft Oom ooit gemerkt, dat het mij te veel is?'

'Ja, weet gij, ik keur uw gedrag goed. Maar begrijp mij wel; voornamelijk, wat uw intentie betreft, en de liefde waarmede ge uw taak vervult.'

'Hoe bedoelt Oom dat?'

'Ik zou willen, dat gij mij met een enkel woord verstondt. Ziet gij, zoo iemand als uw moeder, heeft misschien juist niet altijd noodig, wat een hart vol liefde haar zoo gaarne geven wil.'

'Moet ik moeder dan zonder liefde behandelen? Dat kan Oom toch niet meenen.'

'Neen, natuurlijk niet. Maar bedenk dit eens... ja, hoe zal ik het uitdrukken?... Hebt gij niet wel eens opgemerkt, dat uw moeder voor haar kamenier veel meer doet of laat dan...'

'Dan voor mij.'

Twee groote tranen vloeien Constance langs de wangen.

'Heb ik u zeer gedaan, Constance?'

'Neen, Oom, neen. Gij hebt wel een zeer gevoelige snaar aangeroerd. Het is eigenlijk mijn eenig lijden, dat ik wel eens denken moet: moeder houdt meer van Kato dan van mij; Kato is beter voor haar dan ik.'

'Ziet ge, dat is nu juist weêr een kwelling te meer voorje.'

'Neen, Oom. toch niet; in mijn beste oogenblik-

ken niet; in mijn zwakke oogenblikken kan die elendige afgunst wel eens bij mij opkomen, maar toch, heel, heel enkel maar. Ook dat lijden kan ik op den duur best dragen, want ik denk: het is toch heerlijk, dat moeder zulk een persoontje heeft, dat haar nog eens tot rust kan brengen, en dat, om zoo te spreken, haar aan haarzelve teruggeeft. Nu ik zelf zoo weinig invloed op moeder schijn te hebben, zou ik toch voor niets ter wereld willen, dat moeder Kato niet had.'

Baron Constant ziet in het rond, tikt met zijn gouden potlood eenige malen op de gespannen binnenzijde van zijn linkerhand, als iemand die *au bout de son latin* is.

'Maar, in 's Hemels naam, Constance, zoo kan het toch niet. Gij gaat er onder door. Gij kunt er uitzien als een geest.'

'Wat doet... dat... er toe? Oom, wat doet dat er toe?' antwoordt Constance, terwijl zij hare lippen minachtend plooit.

'Moogt gij zoo over uw eigen gezondheid, over uw leven spreken?'

'Ja, Oom. God heeft mij dit kruis te dragen gegeven. Ik mag het niet eigenwillig van mijn schouderen afwerpen. 't Is, natuurlijk, zonde uit eigen beweging iets te doen, dat mijn gezondheid schaadt; maar nu God mij zoo duidelijk deze taak aanwijst, moet ik haar vervullen ten einde toe. God zal mij toch niet meer geven, dan ik dragen kan.'

‘Gij zijt toch eerst vijfentwintig jaren, Constance, gij zijt nog zoo jong.’

‘Die Zijn eigen Zoon voor ons gegeven heeft, zal Hij een dochter straffen, indien zij zelfs haar leven aan haar moeder opoffert? Maar, dat doe ik niet eens. Oom overdrijft inderdaad. Daar is geen kwestie van. Juist omdat ik jong ben, kan ik veel dragen.’

‘Constance, de toestand van uw moeder is van een geheel bijzonderen aart; daarvoor helpt, inderdaad, geen gewone verpleging.’

‘De doktoren vergissen zich, Oom, wezenlijk. Dat vreeselijke woord geldt niet voor moeder. 't Zijn maar verschrikkelijke humeuren, vlagen die moeder overvallen. Ik kan dat duidelijk merken. Soms is moeder geheel gewoon, juist als iemand dien niets mankeert. Dan spreekt en handelt zij zoo als wij, volkomen zoo als wij. Ik kan het u stellig verzekeren. Ge moet denken, ge ziet moeder zoo weinig. Van tijd tot tijd is moeder zelfs heel zacht en lief gestemd. Dan kan ik met moeder over haar eigen ziekte spreken. Dat zou men toch niet kunnen doen met iemand, die... die... anders was.’

‘Constance, één vraag. Ik zal er Dr. Beelen nog eens over gaan spreken. Maar wanneer hij het mij nu als zijn besliste overtuiging mededeelt, dat het ongetwijfeld beter voor uw moeder is onder zijn leiding te komen, belooft ge me dan, dat ge u in dat geval aan zijn uitspraak onderwerpen zult?’

‘Zou Dr. Beelen het goed inzien? Hij is knap, en hij zal u gemakkelijk voor zijn gevoelen winnen. Maar zou hij weten, zou hij kunnen begrijpen, dat het mij zooveel kosten zal?’

‘'t Zou immers juist niet goed zijn als hij dat al te zeer begreep, en zich daardoor misschien influenceeren liet. De vraag is toch niet of....’

‘Neen, Oom heeft gelijk; dat neem ik ook terug. De vraag is niet, mag niet zijn, wat het mij kosten zal, maar wat goed zal zijn voor moeder; 't is zoo.’

‘Dus belooft ge mij dat, niet waar?’

‘Zou Oom denken, dat Dr. Beelen een gunstigen invloed op moeder kan uitoefenen?’

‘Het is dunkt mij reeds gebleken uit de weinige keeren dat hij uw moeder bezocht heeft, althans naar hetgeen gijzelve mij verhaald hebt.’

‘Dat is ook zoo, maar zoo iemand....’

‘Neen, Constance, gij zoekt uitvluchten. Mij dunkt, wij zijn niet verantwoord, indien wij ons in zulk een gewichtig geval niet onderwerpen aan de uitspraak van een deskundige. De vraag is dus: wilt gij aan het welzijn uwer moeder uwe persoonlijke begeerte ten offer brengen.’

‘Ja.’

‘Nog heden zal ik Dr. Beelen bezoeken.’

‘Van daag nog? Het is al zoo laat.’

‘Ik rijd er even heen. Het is nu eerst acht uur,

ik rijd het in een kwartier. Ik zal dadelijk schellen, dat men inspant.’

Het rijtuig wordt ingespannen, en wij zullen straks. terugkomende op onze schreden, baron Constant verzellen op zijn bezoek bij Dr. Beelen.

Volgen wij eerst Constance naar de appartementen van hare moeder.

Deze heeft tot hiertoe den geheelen avond in doffen toestand doorgebracht en zelfs niet bemerkt, dat de freule zich door Kato had laten vervangen, gedurende haar gesprek met den baron, dat wij zoo even hebben bijgewoond.

Constance blijft nog anderhalf uur bij haar moeder zitten, waarop deze te bed gaat, hare dochter dus voorloopig alleen latende. Constance pleegt te rusten in hetzelfde vertrek, waarin haar moeder slaapt.

Tegen elf uur is Constance op het punt van zelve zich ter rust te leggen. Maar juist op dit oogenblik richt de baronesse zich op, en vraagt zij met een diepe stem:

‘Constance?’

‘Wat is het, Moeder?’

‘Geef mij uw hand, Constance.’

Constance knielt bij haar moeders ledikant neder, en neemt zacht de oude gerimpelde hand harer moeder tusschen hare teedere, blanke vingeren.

Constance meent, hoopt, vermoedt, dat haar moeder wellicht een van die betere oogenblikken hebben zal,

waarop wij haar reeds bij meer dan één gelegenheid hoorden zinspelen. Zij wacht dus op een woord harer moeder, vreezende. door zelf geluid te geven, iets te zullen bederven.

Doch zij vindt zich teleurgesteld.

Een klein uur blijft hare moeder nagenoeg in dezelfde houding opzitten, met voorovergebogen hoofd, meer dommelend dan wakend.

Constance beweegt zich niet om hare moeder in hare sluimering, of in hare gedachten? niet te storen.

Van tijd tot tijd schijnt de moeder uit hare verdooving te ontwaken. Van tijd tot tijd, althans, schijnt hare hand die harer dochter te drukken, hetgeen harerzijds ook een geheel onwillekeurige beweging kan zijn.

Constance heeft inmiddels iemand om meê te spreken, al spreekt haar moeder niet.

Zij bidt, maar fluisterend.

Eensklaps begint de baronesse met de hand, die zij vrij heeft, het voorhoofd harer dochter te streelen.

‘Kunt gij niet best slapen, lieve Moeder?’

De baronesse blijft voor zich heen zien, met ter nedergeslagen oogen.

‘Is Constance daar nog?’

‘Moeder voelt immers mijn hand wel?’

‘Wie heeft dat dikke gordijn, daar vlak vóor mij, weggetrokken? Zou het terugkomen? Zou het weêr donker worden?’

Constance schijnt het gemoed nog te vol te hebben om te kunnen antwoorden.

‘Ik ben bang, Constance.’

‘Waarom, lieve Moeder?’

‘Ik durfje niet aan te zien.... Wilje mijn hand nog vasthouden? Wil Constance het mij vergeven? Waarom ben ik zoo slecht voorje?’

‘Moeder is niet slecht voor me, heusch niet.’

Zij bedekt haar moeders hand met hare kussen en met hare tranen.

‘Mijn hart doet mij pijn. Constance; houd mij toch vast... God heeft mij verlaten.’

‘Maar....’

‘Antwoord niets, zeg niets. Gij begrijpt mij toch niet. Gij weet niet wat het is, als God een mensch verlaat.’

‘Denkt....’

‘...st... Zoo even sprakje niet.... Waarom fluisterje als je bidt? Dan kan ik je niet verstaan. Waarom bidje niet voort?’

‘Wil ik met Moeder bidden?’

‘Hoû me goed vast, Constance.’

Constance smeekt in een gebed voor en met haar moeder, om een weinig rust voor haar afgetobde ziel. Zij spreekt hare woorden langzaam uit, en met een kleine tusschenpoos tusschen ieder woord. Hare moeder zegt haar het gebed, woord voor woord, na.

‘Ziet gij wel, Moeder, dat God ons niet verlaten

heeft. Zoolang wij nog samen bidden, heeft God ons niet verlaten. Wat Moeder in het hart pijn doet, daar heeft Moeder zelf geen schuld aan; dat kan Moeder niet helpen, dat gaat buiten haar om.... Moeder omhels mij eens. Noem mij eens uw kind.'

'Ik durf niet, Constance.'

'Ik ben uw dochter, Moeder. Een moeder is toch niet bang voor haar kind.'

'Ik ben uw moeder niet, ik ben een vrouw die u kwaad heeft gedaan.... Ik zie u dubbel.... Hier is Constance, die mij beschermt; en daar, aan de andere zij, staat Constance die boos op mij is, omdat ik haar kwaad heb gedaan. Constance moet mij tegen Constance beschermen.'

'Neen, lieve Moeder, er is maar één Constance, uw eigen kind; die andere Constance is er niet.'

'Niet? Is zij weg?'

'Zij is weggegaan, Moeder.'

'En wie ben jij dan?'

'Ik ben die Constance die u beschermt, lieve Moeder.'

'Ben ik dan alleen met je?'

'Geheel alleen.'

'Is Kato er niet?'

'Neen, Moeder.'

'Luister dan eens hier, kind.'

De baronesse neemt haar dochters hoofd tusschen hare beide handen, en kust het. Constance weent.

'Dank, teeder beminde, dank.'

‘Dit is een voorsmaak, Moeder, van de zaligheid die God ons geven zal... Laat ik nu uw hoofd ter ruste leggen op uw kussen, opdat de aandoening u geen kwaad doe.’

Constance schikt haar moeders peluw, en legt haar hoofd daar op neder.

De baronesse sluimert kalm in.

Constance niet.

Den volgenden morgen, is zij reeds vroeg in het studeervertrek van haar oom.

Eer wij het onderhoud beluisteren, dat zij daar op nieuw met haar bloedverwant heeft over de ons reeds bekende kwestie, willen wij mededeelen wat Baron Constant met Dr. Beelen besproken heeft. Het gesprek tusschen de beide heeren is van den volgenden inhoud:

‘Ik heb mijn nichtje voorbereid op de zaak, maar...’

‘Zij ziet er vast tegen op?’

‘Zóozeer, dat ik haar heb moeten beloven u nog eens, voor het laatst, te vragen, of het naar uw oordeel volstrekt noodig is.’

‘Absoluut noodig; daar is geen de minste twijfel aan. Ik meen niet, dat de baronesse hier tot een volkomen genezing zal geraken, maar dat zij zeker meer rust hebben, en dus minder lijden zal dan nu.’

‘Gij meent altijd, dat hare dochter te goed voor haar is.’

‘De freule geeft haar veel te veel toe, en geeft ook te veel toe aan haar eigen gevoel. Soortgelijke kranken moeten met een zekere verstandige koelheid, met vastberadenheid en gelijkmatigheid behandeld worden. Juist wat gij mij vertelt van hare zoogenaamd betere oogenblikken, bevestigt mij in mijn opinie. Dat alles maakt het hoe langer hoe erger. Ik zou het ongeoorloofd vinden, indien uw ongelukkige zuster niet aan de regelmatige en stelselmatige behandeling van een gesticht toevertrouwd werd.’

‘Ik wist natuurlijk vooruit, dat dit uw gevoelen zou zijn, en ik ben u dan ook alleen nog eens komen bezoeken, in de eerste plaats, om freule Constance genoegen te geven, en dan om, nu het vaststaat, dat mijne zuster onder uwe behandeling komen zal, u zoo beknopt mogelijk op de hoogte te brengen van hetgeen vermoedelijk aanleiding heeft gegeven tot den toestand, waarin zij sedert eenige jaren verkeert, en die hoe langer hoe erger is geworden. Gij hebt immers den tijd om mij aan te hooren?’

‘Ik ben geheel tot uwe beschikking.’

‘Wij waren drie in getal in mijns vaders huis, mijne twee zusters, de tegenwoordige *douairière* Ringers, mijn zuster Eleonora, die nu reeds overleden is, en ik. De baronesse was de oudste, Eleonora tien, ik, vijf jaren jonger dan zij. Toen de baronesse

vier en twintig jaar telde trouwde zij met baron Ringers, die bij het wapen der *genie* was. Ik was toen reeds sedert een jaar aan de akademie. Eleonora bleef alleen met haar vader over. Het huwelijk mijner zuster was zoo gelukkig als men het slechts verlangen kon. Men was het er altijd over eens, dat zij beiden, om zoo te spreken, voor elkander gemaakt waren, en ik geloof niet, dat er in de eerste vier jaren een enkele wolk zichtbaar geweest is aan den hemel van hun huwelijksgeluk.

'Na die vier jaren komt mijn vader te sterven. Mijn moeder was reeds lang te voren overleden. Daar mijn oudste zuster getrouwd, en ik zelf aan de universiteit was, bleef mijn zuster Eleonora onverzorgd. Waar zou zij onder dak komen? Waar anders dan bij haar, die alleen van ons drieën een eigen woning had. De beide zusters verschilden, zooals ik u zeide, veel in leeftijd. Intimiteit had er dus nooit tusschen haar bestaan. Het was veeleer een gevoel van verplichting, en half van medelijden, dat haar noopte haar man voor te slaan de destijds achttienjarige Eleonora bij zich aan huis te nemen. De baron had er niets op tegen. En na den dood van mijn vader kwam Eleonora dus te wonen bij onze oudste zuster.

'Nu was - het oog van een broeder merkt zulke dingen, natuurlijk, minder snel op, maar anderen hebben het mij dikwerf verzekerd - nu was Eleonora, toen in de lente harer jeugd, betooverend. Mijn

oudste zuster en zij waren in vele opzichten opposiete karakters. De *douairière* was opvliegend, een epancheerende natuur, vol goede opwellingen, maar zichzelve weinig gelijkblijvend, daarbij slechts met tamelijk geringe belangstelling vervuld voor studie, of, in het algemeen, voor die zaken die een inspanning van den geest vorderen. Eleonora daarentegen was geréserveerd, zichzelve altijd bezittende, *ladylike* in den volsten zin des woords, zeer weetgierig, en zich interesseerende aan alles. Op nog één punt was er onderscheid, ja zelfs tegenstelling. De baronesse en Eleonora hadden beiden, zonder wellicht bepaald schoon te zijn, iets in haar uiterlijk dat zeer de aandacht trok. Maar beiden trokken geenszins de aandacht van dezelfde soort van bewonderaars. De baronesse had breede vormen, veel *éclat*, iets dat, ik zou bijna zeggen, een eenigszins *vulgaire* bewondering wakker maakte en uitlokte. Eleonora, daarentegen, had een Madonnakopje, bleek als een maantje, blank als marmer, hoogst regelmatige trekken, frappant, vooral als men haar *en profil* zag. Dientengevolge was zij nooit het voorwerp van alledaagsche komplimenten, maar, daarentegen, in hooge mate van die verrukking, die een vrouwenhart des te meer streelt, naarmate die verrukking, hoewel zich telkens verradend, zich minder lucht durft te geven.

‘Gij zult wel inzien, dokter, waar deze lange uitweiding voor dienen moet. Tot op de komst van

Eleonora in haar huis, was de baronesse de eenige geweest, die de aandacht had geboeid, zoowel van haar man als van haar vrij uitgebreiden kring.

‘Doch daar komt Eleonora: een nieuwe persoon vooreerst, een achttienjarige, en een persoontje bovendien toegerust, met al de *charmes*, waarop ik reeds gezinspeeld heb. Geen wonder, dat de baronesse niet meer het rijk, zoo als men zegt, alleen had.

‘Haar man was een toonbeeld van huwelijkstrouw. Ik voor mij, die zeer intiem met hem was, ik heb de heilige convictie, dat hij zich nooit tegenover zijn vrouw iets te verwijten heeft gehad, en dat hij in zijn graf is gedaald met een volkomen zuiver geweten. Maar juist die werkelijke onschuld van mijn zwager, en de bewustheid die hij daarvan bij zich omdroeg, maakte hem misschien wel eens te zorgeloos omtrent het in achtnemen van zekere vormen, omtrent het vermijden van den schijn des kwaads. Hij had een licht ontvlambare verbeelding, een enthusiast gemoed; en, terwijl hij vroeger onverschillig voor haar was en zonder eenige bijoogmerken, ik weet het zeker, haar in zijn huis genomen had, had hij Eleonora nauwelijks meer van nabij leeren kennen, of hij kon het, om zoo te spreken, niet meer buiten haar stellen. Zelf zeer ontwikkeld, trok Eleonora, die voor elke ontwikkeling vatbaar was, hem machtig aan, en - was het haar uiterlijk, was het haar innerlijk? beide geloof ik, - zeker is het, dat hij zijn geestelijk

leven geheel met het hare vereenzelvigde; hij dacht met haar, hij voelde met haar, hij sprak met haar, hij las met haar. Maar bij dit alles bleef hunne wederzijdsche betrekking zuiver als goud.

'Ware hij meer een man van de wereld, of ware hij minder onschuldig geweest, hij zou waarschijnlijk, door hier en daar den uitwendigen schijn in acht te nemen, zijn vrouw, die nu juist niet zoo bijzonder fijn geörganiseerd was, gemakkelijk hebben kunnen misleiden. Maar, zooals ik u zeide, terwijl er geen kwaad in zijn hart was, vermeed hij den schijn niet altijd. Genoeg: de baronesse achtte zich verongelijkt, achtergesteld bij hare jongere zuster, en meende het geheele hart van haar man niet meer te bezitten. In één woord: het duurde niet lang, of zij werd verteerd van jaloesie.

'Ik heb dien hartstocht, want een hartstocht was het, langzamerhand bij haar zien opkomen. Telkens, als ik haar kwam bezoeken, werd ik zeer in het geheim tot haar vertrouwde gemaakt. Dan waren het eindelooze klachten en bittere tranen. Ik gaf haar den raad om haar lijden met haar man zelven te bespreken, doch zij kon er niet toe overgaan. Ik deed het voor haar, en buiten haar om. Doch dit maakte de zaak des te erger. Mijn zwager veranderde veel, maar hij deed het onhandig, te plotseling. Het was te zichtbaar, dat hij alle uiterlijke aanleiding vermijden wilde, die de jaloerschheid zijner vrouw kon opwekken. Zij ont-

dekte daardoor, dat, ik haar geheim verraden had, brouilleerde zich tijdelijk met mij, en verweet haar man, dat, zoo hij zich onschuldig had gevoeld, hij niets had behoeven te veranderen.

‘Van toen aan was het huwelijksgeluk van mijn zwager en de baronesse geheel verwoest. De baron sloeg haar voor van een voorstel, dat van mij indertijd was uitgegaan, gebruik te maken - ik was inmiddels getrouwd -, en Eleonora te verzoeken bij mij haar intrek te nemen. Doch daarmede, zoo vreesde zij, zou voor hare zuster openlijk erkend zijn, dat zij jaloersch van haar was, en dit duldde haar trots weder niet.

‘Een onbewaakt oogenblik gaf aanleiding tot de tragische ontknooping van dit drama, dat ongeveer het tijdvak van een jaar besloeg. De in eigen oog beleedigde vrouw heeft zich gewroken, maar de wraak, ofschoon zij haar voorwerp getroffen heeft, is tevens op haar eigen ongelukkig hoofd teruggekomen.

‘In het begin was haar jaloerschheid een geheim geweest, dat hare natuurlijke, vrouwelijke fierheid haar belette iemand mede te deelen. Doch het wassen van haar hartstocht deed haar karakter langzamerhand dalen, en hetgeen haar eerst, zelfs tegenover mij, haar eigen broeder, niet dan met moeite van de lippen had gewild, deelde zij later mede aan een der wapenbroeders van den baron, en juist aan dengene onder hen, van wien zij wist, dat hij reeds

geenszins met haar man op een al te goeden voet stond.

‘Het noodlottig huiselijk geheim was niet aan een doove toevertrouwd. Bij gelegenheid dat de baron met dien persoon - wiens naam ik u maar niet noemen zal - in woorden was gekomen, waarbij het, zoo het schijnt, vrij hoog liep, was de laatste onedelmoedig genoeg om gebruik te maken van de konfidentie der baronesse, en, in de tegenwoordigheid van anderen, zelfs van velen, duwde hij den baron, als een wapen waarvan hij zeker wist, dat het hem pijnlijk treffen moest, het verwijt toe van in zijn eigen huis, onder het oog zijner vrouw, in al te goede verstandhouding te leven met zijn schoonzuster.

‘De baron achtte zich - en terecht - beleedigd. Hij was niet terug te brengen van het denkbeeld, dat zijn aangerande eer alleen door een tweegevecht hersteld kon worden. Hij zond zijn beleediger een uitdaging tegen den volgenden dag. De uitdaging werd door dezen terstond aangenomen. Het tweegevecht greep plaats, en mijn zwager viel gevaarlijk getroffen door een pistoolschot.

‘In hoogst zorgelijken toestand werd hij naar huis gedragen; hij stierf eenige weken later, in de tegenwoordigheid zijner vrouw, op wier gelaat, toen zij de vermoedelijke oorzaak van zijn dood kende, de uitdrukking van de vreeselijkste ontzetting zich paarde

aan iets, dat, ik moet het wel zeggen, naar eene geheime voldoening zweemde.

‘Ik was terstond ontboden. De dag, waarvan ik spreek, is nu vijf en twintig jaar geleden, maar hij staat mij nog voor den geest als de dag van gisteren. Daar zat de jonge, bijna dertigjarige weduwe, naast het lijk van haar man, die als het slachtoffer van haar jaloerschheid gevallen was.

‘Toen ik binnen kwam, sprak zij geen woord; tot op den dag der begrafenis toe, heb ik haar geen woord hooren spreken. Gelukkig heb ik mijzelven kunnen bezitten, en heb haar geen enkel woord van verwijt toegevoegd. Ik moet dan ook erkennen, dat het mij eigenlijk niet wel mogelijk zou geweest zijn. Mijn gevoel van verontwaardiging werd toch nog overstemd door een gevoel van innig medelijden wegens haar verwoest, haar eigenhandig verwoest geluk. Ik was zelf juist kort te voren getrouwd, en kon dus op dit oogenblik er niet aan denken, mijn zuster, de *douairière* bij mij in huis te nemen. Eleonora kwam in huis bij een onzer bloedverwanten, en stierf reeds drie jaren later, zeker van hartzeer. Maar toen ik, kort daarop, het ongeluk had van mijn vrouw te verliezen, was het mij, bij de zeer diepe smart die haar verscheiden bij mij achterliet, geen geringe troost, dat ik van toen aan mijn huis kon open stellen voor mijn ongelukkige zuster en haar kind, dat na den dood van den baron geboren was.

‘Vijf en twintig jaren, nagenoeg hebben wij sedert te zamen doorgebracht. De rust van mijn landelijk verblijf, mijn omgang met haar, waarbij ik altijd zorgvuldig vermeden heb het verleden aan te roeren, niets is in staat geweest haar de gemoedsrust terug te geven, die zij onherstelbaar, zoo het schijnt, verloren heeft. De eerste tien jaren zijn voorbijgegaan, zonder dat ik iets aan haar bespeurd heb, dan een groote menschenschuwheid en veelvuldig wederkeerende distrakties. Aan freule Constance had ik een gouvernante gegeven. Met haar eenig kind had mijn zuster zich dus weinig te bemoeien. Zij las veel, allerlei fransche romans, om zichzelve afleiding te bezorgen. Maar in de laatste jaren is haar ziekte al meer en meer over haar gekomen, en ik vrees, - gij hebt zelf die vrees reeds uitgesproken - dat de wijze, waarop freule Constance met haar moeder is omgegaan, hoe prijzenswaard ook als men let op de beginselen waaruit zij handelde, de zaak niet beter heeft gemaakt. Zij is de zachtheid in persoon, een Engel van goedheid, vol gevoel, maar ongeschikt om op zijn tijd een streng, of ook maar een weigerend, antwoord te geven. Daarbij is zij, in de laatste jaren, waarschijnlijk onder den invloed van Dominee van Grave, eenigszins piëtistisch geworden, hetgeen haar gevoelsleven natuurlijk nog meer overspannen heeft gemaakt. Ik vermoed, dat mijn zuster, helaas! op geen betere tijden meer hopen kan. Maar, behalve dat uw gesticht, gelijk mij ook door u be-

vestigd is geworden, haarzelve lijden besparen zal, geloof, en hoop ik ook, vooral, dat deze maatregel zal strekken om mijne nicht, wier jeugd tot hiertoe zoo weemoedig is geweest, een beter verschiet te openen.'

Dr. Beelen heeft dit verhaal met de grootste oplettendheid aangehoord, en zonder den baron een oogenblik in de rede te vallen. Thans antwoordt hij:

'Ik dank u voor uw mededeeling, waarin reeds het een en ander mij bekend was. Zij zal mij natuurlijk van pas komen bij de verpleging, die ik hier uwe zuster hoop te verleenen. Ofschoon ik, gelijk ik reeds meer dan eens herhaald heb, vast overtuigd ben, dat wij ten aanzien der baronesse niet anders kunnen handelen, is er toch één punt, waaromtrent ik in deze zaak met een zekere bekommering vervuld ben. Ik vrees zeer, dat de verwijdering uwer zuster aan freule Constance een al te grooten schok zal geven. Ik denk er over, hoe wij het toch aan zullen leggen, om haar eigen instemming met ons besluit te verwerven. Juist zooals gij mij haar beschrijft, en als kind dezer moeder, zou zij van zulk een schok zeer nadeelige gevolgen kunnen ondervinden.'

'Ik geloof, dat zij nu ten volle bereid is, om hare moeder aan u toe te vertrouwen. Zij heeft mij gisteren beloofd zich aan uwe uitspraak in dezen geheel te zullen onderwerpen.'

'Ik weet het niet, ik weet het niet. Ik wil van

harte hopen, dat het zoo zijn moge. Maar vergeef me, indien ik er nog aan twijfel.'

'Maar wat kan mijn nicht er eigenlijk op tegen hebben, als gij haar aan het verstand brengt, dat het inderdaad beter voor haar moeder is. Gij zult mij bijzonder verplichten, wanneer gij haar uwe overtuiging zelve kenbaar wilt maken. Ikzelf heb al mijn argumenten uitgeput. Maar ik twijfel er niet aan, of gij zult beter slagen.

'Ik ken freule Constance nog slechts weinig. Maar de enkele keeren, dat ik haar gezien heb, meen ik bespeurd te hebben, dat haar tegenzin, om haar moeder aan ons toe te vertrouwen, niet enkel voortkomt uit haar begeerte om haar zieke zelve te verplegen, en voortdurend in hare onmiddellijke tegenwoordigheid te zijn.'

'Niet, Dokter? Wat kan er dan bijkomen?'

'Ik gis maar, ik kan mij vergissen.'

'Maar enfin, of gij u vergist of niet, ik stel er in elk geval belang in uwe meening, uw indruk te vernemen.'

'Ik houd het er voor, dat de eenige persoon die 't haar aan 't verstand kan brengen, niemand anders is dan van Grave.'

'Van Grave? Dominee van Grave? Waarom?'

'Gij kunt er op rekenen, althans naar mijn wijze van zien: haar voornaamste bezwaar is daarin gelegen, dat haar moeder in het gesticht, 't welk onder

mijn leiding staat, niet dien invloed in het godsdienstige ondervinden zal, waarvan freule Constance uitsluitend heil verwacht.'

'Zoudt gij denken?'

'Denken ja, zeker weten, natuurlijk, doe ik het niet.'

'Zij heeft er nog nooit een woord van gerept. Of ja, nu gij er van spreekt, herinner ik mij, dat zij in ons laatste diskoers gevraagd heeft, of ik meende, dat uw invloed op haar moeder gunstig zou zijn.'

'Daar hebt gij het al; het zou mij werkelijk niets verwonderen.'

'Maar laat ik er dan van Grave over gaan spreken.'

''t Ongeluk wil juist, dat men in dezen tijd moeilijk met zulk een gewichtige zaak bij hem aankomen kan. Hij moet zich zoo stil mogelijk houden. Indien ik er eens met zijn hulpprediker over sprak; hij is nog wel jong, ik geloof, nog geen drie en twintig jaar, maar hij komt mij voor iemand te zijn wiens *poids* boven zijn jaren gaat... In gezelschap vind ik hem misschien wel wat afgemeten, doch dat doet er nu niet toe. Als freule Constance vertrouwen in hem heeft, en hij is over te halen tot ons gevoelen, dan....'

'Ik ken hem nog volstrekt niet; maar vertrouwen heeft zij vast in hem, als plaatsvervanger van Dominee van Grave.'

'Dan zal ik er morgen, als gij het verlangt. Baron, met hem over gaan spreken.'

‘Verplicht voor uw aanbod, Dokter. Ik verneem dan wel later op den dag den uitslag van uw bezoek. Ik zal u het rijtuig zenden.’

De baron neemt afscheid van Beelen, en keert naar Deinenheim terug.

Het is ons reeds bekend, dat wij den volgenden morgen freule Constance andermaal aantreffen in de studeerkamer van haar oom. Zij is nog geheel onder den indruk van hetgeen in het begin van den juist afgeloopen nacht plaats gegrepen heeft, en waarvan wij getuige zijn geweest. Geen wonder, dat zij het vertrek, waar haar oom zich bevindt, vroeg en haastig binnentreedt; zich nauwelijks den tijd gunt om hem goeden dag te wenschen, en terstond begint met de volgende verklaring:

‘Moeder is veel beter, Oom, veel beter. Ik geloof, inderdaad, dat er dezen nacht een allergewichtigste verandering heeft plaats gegrepen in moeders toestand.’

‘Dat zou zeer gewenscht zijn, Constance. Wat is het dat u dit denken doet?’

‘Oom had het eigenlijk zelf bij moeten wonen, om het te weten. Moeder was geheel gewoon, sprak zoo natuurlijk, en... o zóo lief. Zij heeft mij gezegd, dat het haar zoo speet, dat zij dikwerf uit haar humeur kon zijn. Moeder heeft mij zelfs vergeving gevraagd daarvoor, dat zij mij wel eens minder vriendelijk bejegende. O, het was aandoenlijk om te hooren, en niet

vreemd, weet u, neen, zoo als wij met elkander spreken. En moeder heeft nog van allerlei gezegd. Dus nu behoeft het niet, niet waar Oom?'

'Wat behoeft nu niet?'

'Dat moeder bij Dr. Beelen zou gaan.'

'Als uw moeder werkelijk beter is, dan zeker niet.'

'Twijfelt Oom er nog aan?'

'Daar heb ik misschien geen genoegzamen grond toe, maar het komt mij voor, en dat zult gij wel met mij eens zijn, dat in elk geval een deskundige de beterschap behoort te konstateeren. Wij, leeken, kunnen dat zeer slecht beoordeelen: wij laten ons zoo dikwijls door hetgeen wij vurig wenschen geheel of gedeeltelijk medeslepen.'

'Neen, Oom, dat kan ik u nooit toegeven. Een dokter, al is hij nog zoo knap, ziet toch altijd, om zoo te zeggen, met een koud oog. Als men met zijn gevoel ziet, ziet men altijd veel juister. Een dokter, dien het natuurlijk nooit zooveel interesseert, zal allicht zeggen: die of die is beter, omdat hij met een weinig tevreden is. Maar iemand die een zieke lief heeft, en natuurlijk zijn geheele beterschap wenscht, zal niet zeggen, dat de zieke beter is, voor hij het wezenlijk is.'

'En hebt gij uw moeder dezen morgen al eens weder gadegeslagen?'

'Neen, dat nog niet. Moeder slaapt nog.'

'Zouden we daar dan niet mede beginnen?'

‘Natuurlijk, maar dan belooft gij toch, lieve Oom, dat wanneer, moeder inderdaad beter blijkt te zijn, zij niet naar Dr. Beelen behoeft te gaan?’

‘Dat spreekt, dat spreekt, Constance.’

‘En wat heeft de dokter gisteren avond gezegd?’

‘Hij blijft bij zijn gevoelen.’

‘Dat dacht ik wel. Maar de Heer is machtig om zijn hart om te buigen, dat geloof ik vast. Ik heb zoo gebeden, dezen nacht, dat Hij het hart van Beelen toch veranderen mocht.’

‘Laat ons nu geduld hebben, Constance, en gedurende dezen dag uw moeder eens nagaan. Ik denk, dat Beelen heden avond of morgen vroeg wel bij ons komen zal, dan kunt gijzelf de zaak met hem bespreken.’

Terwijl dit gesprek tusschen den baron en zijn nicht gevoerd wordt, is Dr. Beelen overeenkomstig zijn afspraak naar het huis van Ds. van Grave gegaan; hij heeft terstond naar Adriaan gevraagd, hetgeen Clara zeer intrigeert.

Op Adriaans kamer toegelaten, wordt hij door dezen ontvangen met den uitroep:

‘Wel, Dokter, komt gij mij voor? Nu schaam ik mij toch, dat ik nog niet bij u geweest ben, overeenkomstig uwe vriendelijke uitnoodiging.’

‘Gij hebt het druk, even als ik; daar zullen wij geen komplimenten over maken, doch ik zou waar-

schijnlijk minder vroeg bij u gekomen zijn, indien ik u enkel een vriendschapsbezoek had willen brengen. Maar ik heb u bepaald over iets te spreken. Baron Constant van Deinenheim heeft mij dezen morgen zijn rijtuig gezonden, opdat ik toch vooral tijdig genoeg bij u zou zijn, en u te huis zou vinden. Gij kunt dus misschien wel gissen, waarmeê ik bij u aankom.'

''t Is misschien erg dom, maar raden doe ik het nog niet.'

'Laat mij dan maar met de deur in huis vallen. Gij hebt waarschijnlijk hooren spreken van de *dou-airière* Ringers, de zuster van den baron, die bij hem in huis woont. Haar toestand - gij weet, zij heeft een hersenlijden - is van dien aart, dat zij noodzakelijk in ons gesticht moet worden opgenomen.'

'Hoe wordt de baronesse thans verpleegd?'

'Door een kamenier en door haar dochter, freule Constance, de nicht van den baron. Zij doet het met voorbeeldige liefde, maar liefde is hier niet genoeg. De lijderes moet op meer regelmatige wijze, naar een vaste methode, behandeld worden, gelijk door u wel begrepen zal worden, ook zonder dat ik veel woorden gebruik.'

'En hoe ben ik geïnteresseerd bij die mededeeling. Dokter?'

'Direkt, Meneer de Mérival. De freule ziet niet alleen zeer ongaarne hare moeder vertrekken naar een *mai-*

son de santé, hetgeen zeer natuurlijk is, maar schijnt hare toestemming daartoe zoo goed als te weigeren. Nu vrees ik, dat, indien wij de zaak forceeren, het haar zenuwgestel een grooten schok zal geven. Ik zou het zooveel beter vinden, indien de freule van de noodzakelijkheid van dezen maatregel zelve overtuigd ware. Daarvoor zou het, evenwel, goed zijn, wanneer iemand met haar spreken wilde, in wien zij volle vertrouwen stelt. Mijn eerste gedachte was daarbij natuurlijk aan Ds. van Grave; doch, aangezien hij ongesteld is, adresseeren wij ons aan u. Heb de goedheid ons deze dienst te bewijzen. Gij doet er een weldaad meê aan een ongelukkige ziel, die anders wellicht nooit tot rust komt.'

'En Baron Constant zelf dan? Heeft die met zijn nicht gesproken?'

'Lang, doch niet veel terrein gewonnen.'

'En gij zelf, Dokter?'

'Laat mij u ronduit zeggen, waarom ik het liever niet doe. Ik vrees, maar het blijft natuurlijk onder ons, dat juist in mij het hoofdbezwaar van de freule ligt, niet in mijn persoon, maar in mijne denkbeelden, mijne gevoelens, hoe zal ik het noemen. Gij moet weten: de freule is hoog orthodox, en met de gewone beslistheid van haar karakter, mistrouwt zij, geloof ik, iedere leiding van hare moeder, die niet van hare godsdienstige beginselen uitgaat. Dit is mijnerzijds een suppositie, louter een suppositie. Maar gij gevoelt, dat ik zelf dit onderwerp tegenover de freule niet kan aanroeren.

Iemand, in wien zij vertrouwen stelt, een geestelijke zou haar moeten uitleggen, dat zij dwaalt, en dat een ongelukkige lijderes, gelijk hare moeder, het grootste belang heeft bij een verstandige, humane, flinke behandeling. Mij dunkt, in uwe betrekking kan het u weinig moeite kosten haar daarvan te overtuigen.'

'Ik vrees, dat gij mij in dezen een invloed toeschrijft, dien ik niet bezit.'

'Wees nu maar niet over bescheiden.'

'Neen, zonder eenige valsche nederigheid. Ik geloof niet, dat gij bij mij aan het rechte kantoor zijt.'

'Kom, waarom niet?'

'Is het u bekend, waardoor Ds. van Grave is ingestort?'

'Hij schijnt te veel gepraat te hebben. Het is een levendig, indrukkelijk gestel.'

'Zoo, heeft men u dat gezegd?'

'Steekt er dan nog wat meer achter?'

'Ik deel het u mede, omdat ik u anders niet zou kunnen verklaren, waarom ik weifel, eer ik uw opdracht bij freule Constance aanneem. Freule Constance schijnt zich over mijn godsdienstige richting ongunstig tegenover Dominee van Grave te hebben uitgelaten. Zij vindt mij niet orthodox genoeg. En dat heeft Dominee gehinderd; hij moet er zelfs vrij erg door ontstemd zijn geweest.'

'Zoo... zoo... Dus freule Constance heeft het per slot van rekening evenmin op u als op mij, 't is

werkelijk nog al komiek. En bij Plate komt ze niet in de kerk, niet waar? zoo als Baron Constant mij ten minste gezegd heeft.'

'Neen, Dokter, dat meen ik ook te weten.'

'Een gek geval. Hoe zullen wij het dan aanleggen? Wat dat verschil van godsdienstige richtingen toch wonderlijk in de omstandigheden van het dagelijksch leven ingrijpen kan. Ik ondervind het, als dokter, evenwel, gedurig en vooral in mijn tegenwoordige betrekking!... Akelig! Gelukkig, als men er boven staat of er buiten, zoo als gij wilt. Maar wat zullen wij nu doen? Weetje er wat op?'

'Ik weet raad, Dokter.'

'Kom aan.'

'Waarom zou ik niet eenvoudig doen wat mij door u gevraagd wordt? Rondborstigheid is de beste diplomatie. Maar één voorwaarde. Gij moet mij vergunnen uw bezoek bij mij, en het doel daarvan, aan de freule te vertellen. Meer nog, gij moet mij *carte blanche* geven, ten aanzien van hetgeen ik al of niet goed vind te zeggen.'

'Een moedig plan. *Carte blanche* behoef ik u niet te geven. Ik leg u natuurlijk aan geen band. Ik vind het aardig gevonden.'

'Neen, zeg dat niet, Dokter! Ik geloof, dat de eenvoudigste menschenliefde dit plan voorschrijft. Indien het goed is voor de baronesse, dat zij in uw gesticht komt - en dit neem ik, natuurlijk, op uw gezag

aan; - indien het voor de freule gevaarlijk zou kunnen zijn, wanneer de baronesse tegen het goedvinden der freule in een gesticht kwam; indien er werkelijk niemand is buiten mij - ook dit neem ik op uw zeggen aan - die haar zou kunnen overtuigen van de noodzakelijkheid van dezen maatregel; indien ik, eindelijk, de persoon ben die *wellicht* haar tot die overtuiging zou kunnen brengen, dan mag ik mij niet onttrekken aan de verplichting die op mij rust, om althans een poging te wagen.'

'Uitstekend; alleen, ik zou zeggen, gij moet toch in zoo'n geval eenig uitzicht hebben, dat gij zult kunnen slagen.'

'Dat heb ik ook. Ik vind het, namelijk, weinig liefderijk, als men zich zoo schrap zet tegenover menschen, die geen vertrouwen hebben in onze godsdienstige richting. Zoodoende verkrijgt men ook nooit, dat zij ons leeren kennen, en misschien tot andere gedachten komen. Ik geloof het ditmaal eens te moeten wagen. Er kan niets bij verloren worden, en licht, dat er iets goeds uit voortkomt.'

'Ik mag het van harte gaarne lijden.'

'Maar ik maak toch nog een *réserve*. Het komt mij voor, dat de kieschheid tegenover Dominee Plate eischt hem eerst te vragen, of hij zich ook met de zaak belasten wil. Wat dunkt u?'

'Ja, excuseer me, daarvoor ken ik de onderlinge betrekking tusschen de heeren niet genoeg.'

‘Ik geloof het. Dat zal ik doen. Zoo zullen wij dan afspreken: ik ga naar Dominee Plate, vraag hem in naam van Baron Constant en van u, of hij met freule Constance spreken wil. Weigert hij, dan laat ik terstond belet vragen op Deinenheim, en van daar kom ik bij u, om u den uitslag van mijne pogingen te berichten.’

‘Uitstekend. Ik groet u. Adieu. Tot spoedig dus.’

‘Vaarwel, Dokter.’

Adriaan houdt zich aan de afspraak, komt bij Plate, zet hem de kwestie uitéen, en vraagt hem, of hij geneigd is om met freule Constance te spreken over hare bezwaren, waarop Dominee Plate hem het volgende te kennen geeft:

‘Mijn waarde, jonge vriend, doe gij het maar. Gij kunt misschien slagen, ik zeker niet meer. Ik heb geen invloed meer bij menschen van dien stempel.’

Adriaan. ‘Er is iets weemoedigs, Dominee, in den toon waarop gij dat zegt.’

‘Zoo, heeft u dat getroffen? Het wondert mij niet. Is het niet weemoedig, dat de gemeente zoo verscheurd is, en dat men met de beste bedoelingen, God weet het, bij velen zoo weinig, ja soms niets, kan uitrichten? In den beginne gelooft men dit niet, en is men op dit punt vol illusiën. Maar het exclusivisme van de zoogenaamde rechtzinnigen is groot. Men ondervindt het dagelijks meer.’

‘Is daar niets, volstrekt niets aan te doen?’

‘Ach neen, men moet het dragen en maar zorgen, dat het niet nog erger wordt. Zij meenen het goed. Zij doen het ook met een goede bedoeling, maar hard is het. Freule Constance behoort tot die gemeenteleden, die mij nooit meer komen hooren, niet omdat mijn preektrant hun niet bevalt, dat zou niets wezen, maar omdat zij mij en mijnsgelijken eenvoudig aanzien voor iemand, die het Evangelie niet predikt, zoo als zij plegen te zeggen. Geduld maar. In den Hemel zal God al Zijn kinderen wel te zamen brengen. Ik, van mijne zijde, tracht hen zoo min mogelijk te ergeren, om de scheiding niet nog grooter te maken. Daar hebt gij 't nu weêr. Hier hebben wij nu een uitnemend gesticht, waar alles overeenkomstig den eisch der onbaatzuchtigste menschenliefde is ingericht, aan het hoofd een man zoo als Beelen, een edel mensch zoo als weinigen, met grooten takt en menschenkennis toegerust, die geheel leeft voor zijne patiënten, en toch is men niet van hem gediend; zelfs gematigden hebben nog vooroordeelen tegen hem, omdat hij er de gewone godsdienstigheid van de kerkelijke luitjes niet op na houdt. Zoo is de wereld, mijn jonge vriend.’

‘Ik vind het verschrikkelijk, het ergert mij diep.’

‘Dat moet gij niet doen. Zalig zijn de zachtmoedigen, heeft de Zaligmaker niet te vergeefs gezegd, en hij heeft ons daarmede een besten raad gegeven voor het praktische leven... Er zijn twee werkwoor-

den in onze taal, die wel op elkander gelijken, maar waarvan de beteekenis hemelsbreed verschilt: leiden en lijden. De gemeente te leiden, met een e, i, kan men tegenwoordig niet meer doen. Met de gemeente te lijden, en voor de gemeente te lijden, dat is nog wellicht het eenige dat overschiet.'

'Mag ik aan de freule zeggen, dat ik het u gevraagd heb?'

'Doe dat maar liever niet. Dat zou wellicht kwaad bloed zetten. Men zou kunnen denken, dat ik verbitterd was, en daarom deze dienst niet wilde bewijzen, en dat zou niet goed zijn.'

'Dominee heeft er toch niets op tegen, dat ik het beproef?'

'Niet het allerminste. Integendeel. De vooroordeelen tegen iemand ontstaan niet op eens. Zij hebben een zekeren tijd noodig, om wortel te schieten. Tegen u kunnen zij nog zoo diep niet wezen. Evenwel, bereid er u in tijds op voor. Zij zullen moeilijk uitblijven. Dat is het onkruid, dat een vijandig mensch in onzen akker strooit, in den nacht, zonder dat wij het weten.'

Adriaan is na zijn bezoek weder naar huis gekeerd. Hij heeft belet laten vragen bij de freule tegen half één uur en de boodschap teruggekregen, dat hij afgewacht zal worden. Zijne huisgenooten worden door hem onkundig gelaten van hetgeen er gaande is.

Op het bepaalde uur is hij bij Constance, in het studeervertrek van den baron, die zelf, evenwel, niet bij het gesprek tegenwoordig is, daar hij het beter geoordeeld heeft zich thans niet verder met de zaak in te laten.

Constance, hetzij onder den indruk van iets ten aanzien van de Mérival gezegd te hebben dat, in haar eigen oog althans, ten zijne nadeele was, hetzij uit louter goedhartigheid en uit een zekeren eerbied voor den stand van haar bezoeker, Constance ontvangt de Mérival met vriendelijkheid. Als man van takt, komt de Mérival, zonder omwegen, terstond op zijn onderwerp.

‘Ik ben zoo vrij geweest bij de freule belet te doen vragen, ten gevolge van een bezoek, dat ik heden morgen ontvangen heb van Dr. Beelen.’

‘Van Dr. Beelen?’

De freule wordt eenigszins zenuwachtig op het hooren van dien naam.

‘Ik zie, dat het hooren van dien naam u niet direkt aangenaam aandoet, en dat doet mij juist vermoeden, dat mijn bezoek niet overbodig is. Dr. Beelen heeft mij in vertrouwen meêgedeeld, in welk een beklagelijken toestand mevrouw uw moeder zich bevindt, en mij tevens gezegd, dat hij het in gewone omstandigheden onvoorwaardelijk noodig zou keuren, dat mevrouw de baronesse onmiddellijk aan zijne leiding wierd toevertrouwd.’

‘Onder gewone omstandigheden? Zijn hier dan ongewone?’

‘Dr. Beelen gelooft van ja.’

‘Mag ik die weten?’

‘Hij vreest, dat het u te veel kosten zal van uw moeder te scheiden. Op zichzelve zou hij de zaak zonder eenig voorbehoud wenschelijk achten. Nu meent hij, evenwel, dat de schok, dien de scheiding van haar moeder aan de freule zou kunnen toebrengen, voor het minst op zou wegen tegen het voordeel, dat die scheiding uw moeder aan zou brengen.’

‘Dr. Beelen heeft geen hoogen dunk van mijn geestkracht, naar het schijnt.’

‘Ik moet mij zeer ongelukkig hebben uitgedrukt, indien mijn woorden u aanleiding konden geven tot het trekken van dat besluit. Ik ben zeker, als de freule dezen morgen Dr. Beelen in mijn vertrek over de zaak had hooren spreken, dat zij getroffen zou geweest zijn over de bezorgdheid die de dokter omtrent de gezondheid en de gemoedsrust der freule aan den dag legde.’

‘Maar, als ik u wel begrijp, dan heeft Dr. Beelen u toch gevraagd om mij de zaak te gaan aanprijzen; hij schijnt daarbij gerekend te hebben op den invloed dien uw betrekking in de maatschappij u verzekeren kan.’

‘Ik meen op te merken, dat de freule in een eenigszins prikkelbare stemming is gekomen; wellicht door

de gedachte, dat men haar, als het ware, zou willen ontscheuren het dierbaarste dat zij op aarde heeft. - Dr. Beelen heeft mij een soortgelijken last niet opgedragen. Nu hij mij over de zaak gekonsulteerd heeft, kan ik wel eenigszins in zijn naam spreken. Ik weet zeker, dat Dr. Beelen er prijs op stelt, dat de freule bekend zij met de motieven die hem leiden, als hij in de gegeven omstandigheden op de verplaatsing van mevrouw uw moeder niet zóo sterk aandringt, als hij het wellicht anders doen zou.'

'Zou Dr. Beelen dus om mijnentwil een raad achterwege houden, dien hij in het wezenlijk belang van mijn moeder oordeelt?'

'Met uw verlof, freule, zoo moet de zaak niet worden voorgesteld. Handelde Dr. Beelen aldus, hij zou zijn plicht verzaken, en daartoe is hij, geloof ik, de man niet. Neen, dit is veeleer de zaak, gelijk ik reeds de eer had de freule te doen opmerken, Dr. Beelen vreest, dat hij, door de verplaatsing van mevrouw uw moeder, evenveel kwaad doet als goed, kwaad aan de freule, goed aan de baronesse.'

'Ik begrijp u volkomen, en geloof mij, Meneer de Mérival, ik stel de *scrupules* van Dr. Beelen op den rechten prijs. Ik vind het lief van hem, dat hij aan mij gedacht heeft. Ik neem mijne woorden van zoo even terug; gij hebt gelijk: ik verkeer in een prikkelbare stemming. Duid hèt mij niet ten kwade. Maar gij begrijpt tevens, dat, wanneer het alter-

natief zóo gesteld wordt, ik geen oogenblik langer in het onzekere ben ten aanzien van het besluit, dat ik in deze zaak te nemen heb. Staat mijn eigen gezondheid tegenover die mijner moeder, mijn gemoedsrust tegenover de hare dan.... gij begrijpt mij.'

'Ik heb er geen oogenblik aan getwijfeld, freule, of dit zou uw antwoord zijn. Dr. Beelen en ikzelf, wij wisten natuurlijk vooruit, dat uw weifelen, en zelfs uw eventuëel weigeren nooit daarvan het gevolg zou zijn, dat gij er een oogenblik aan dacht het welzijn uwer moeder aan uw eigen begeerte op te offeren. En daarom moet ik er thans bijvoegen, dat de *scrupules* van den geneesheer, die hem verhinderen op de verplaatsing van mevrouw uw moeder aan te dringen, nog met iets anders samenhangen. Dit bedoel ik. Dr. Beelen zeide mij, indien freule Constance overtuigd ware, dat het voor haar moeder beter zou zijn onder mijn leiding te komen, de freule zou onmiddellijk hare toestemming hiertoe geven, maar...'

'Maar hij dacht, dat ik daar niet overtuigd van was. Hoe kwam hij daaraan?'

'Door meneer uw oom.'

'Natuurlijk. En heeft mijn oom ook den aart van mijn bezwaren meêgedeeld?'

'De baron heeft den aart van uwe bezwaren, zooveel ik weet, niet meêgedeeld.'

'Dan heeft Dr. Beelen mij gewis zeer onredelijk gevonden.'

‘Toch niet, en wel om de eenvoudige reden, dat, ofschoon Dr. Beelen uwe bezwaren niet kent, hij ze toch gelooft te raden. En dit is dan ook de voorname aanleiding tot mijn bezoek. Hij heeft mij zijn gissing toevertrouwd, en mij niet opgelegd er tegenover u een geheim van te maken. Volgens hem, zou in hem, in zijne denkbeelden, in zijne gevoelens, een hoofdbezwaar voor u gelegen zijn.’

‘Heeft Dr. Beelen dat gezegd?’

‘Dat heeft hij mij dezen morgen zelf gezegd.’

‘Dat vind ik zeer delikaat van Dr. Beelen.’

De freule bloost.

‘En was hij niet zeer geërgerd over mijn bezwaar?’

‘Integendeel, hij kan het zich zeer goed voorstellen.’

‘Kan... Dr. Beelen... daarin komen?’

Ieder woord werd door de freule bijzonder geäccentueerd.

‘Uitnemend goed, zóozeer, dat hij daarom alleen op de zaak niet verder wil aandringen.’

‘Dat had ik niet van Dr. Beelen durven verwachten.’

‘Hij schijnt zich dus in zijn vermoeden niet bedrogen te hebben?’

‘Neen... Meneer de Mérival... neen! Ik moet zeggen, hij heeft zich niet bedrogen. Ach, het valt mij zóo pijnlijk om te zeggen. Gij weet niet, wat het mij kost. Kunt gij mijn bezwaar billijken?’

‘Ik zou het eerst grondiger, nauwkeuriger, moeten kennen, freule.’

‘Gij wilt, dat ik openhartig spreek, niet waar? Uw eigen mededeeling betreffende uw gesprek met Dr. Beelen lokt mij uit tot openhartigheid. Ik ben in een grooten tweestrijd. Nog nooit ben ik het met mijzelve zóo oneens geweest.’

‘Ik kan het u aanzien, freule.’

‘Mijn verstand zegt mij eigenlijk wel, dat het voor mijn moeders gezondheid beter zal zijn, indien zij onder de leiding van Dr. Beelen komt, maar mijn vrienden hebben mij angst aangejaagd. Zij beweren.... enfin.... Dr. Beelen heeft het zelf al geraden, wat zij beweren. En al is het nu beter voor het lichamelijk welzijn mijner geliefde moeder, ziet ge, als het haar ziel schade doet!... De Schrift zegt: wat baat het, dat een mensch de geheele wereld gewint, en schade lijdt aan zijn ziel. Ik weet niet, of gij mij begrijpt, Meneer de Mérival. Ik weet inderdaad niet, wat ik doen moet. En nu komt Dr. Beelen mij met zooveel kieschheid voor. Men had hem mij afgeschilderd als iemand, die mijn bezwaren, of niet begrijpen, of er mede spotten zou. Hij toont ze veeleer te vatten, eer ik ze nog uitgesproken heb.’

‘Dat zal toch de opinie der freule over hem doen veranderen.’

‘In menig opzicht, natuurlijk. Maar mijn hoofdbezwaar zelf is daardoor niet weggenomen.... Vergeef mij, maar ik hésiteer eenigszins om geheel met u door te spreken, ik....’

‘Ik ben voor u zoo goed als een onbekend persoon, en kan dus op uw vertrouwen geen aanspraak maken. Dat weet ik zeer goed. Ik meen u, evenwel, te mogen verzekeren, dat ieder gemoedsbezwaar mij heilig is, al kan ik het zelf niet koesteren. Al wat waarlijk uit ernstige overtuiging voortkomt, kan ik niet anders dan eerbiedigen.’

‘Kunt gij eerbied hebben voor een bezwaar, dat voor u niet bestaat?’

‘Ik hoop van ja, freule.’

‘Maar een bezwaar, dat voor u niet bestaat, is toch eigenlijk voor u een onding.’

‘Niet, zoodra ik mij op het standpunt verplaats van een ander.’

‘Maar iedereen, dunkt mij, staat toch slechts op zijn eigen standpunt, en niet op dat van een ander er bij.’

‘Vergeef mij, freule; ik geloof, dat het althans voor sommigen plicht is hun best te doen, om zich op eens anders standpunt te plaatsen. En ik geloof, dat mij, onder anderen, die plicht is opgelegd.’

‘Ik begrijp niet, hoe dat kan.’

‘In elk geval, freule, ik heb u niet gezegd, dat hetgeen op dit oogenblik voor u een bezwaar is, voor mij niet zou bestaan. Ik heb geheel in het algemeen gesproken.’

‘Ziet gij, Meneer de Mérival, dit bedoel ik. Er is een zekere lucht noodig, die een mensch inademen

moet om gezond te zijn; zoo is er ook een zekere geestelijke atmosfeer, waarin de ziel ademen moet, om gezond te zijn. Wordt die atmosfeer gevonden in het huis, waarin mijn moeder komen zal?'

'De freule bedoelt natuurlijk een godsdienstigen atmosfeer, niet waar?'

'Ja, een bepaald kristelijken atmosfeer.'

'Is dat niet éenerlei freule. Voor mij is het althans zoo.'

'Ja, voor mij natuurlijk ook.'

'En nu vreest gij, dat, onder de leiding van Dr. Beelen, die atmosfeer zoo niet zijn zal. Maar, freule, wat geeft u recht om dit te vreezen? Ik vraag niet wat anderen u gezegd hebben, maar wat gij zelf hebt opgemerkt in Dr. Beelen, of in de inrichting van zijn huis? Wat is er in het Kristendom, waartegen door hem, of door die inrichting, gezondigd is? Tegen het mededoogen voor ongelukkigen? Tegen het verdragen van anderer klachten? Tegen, het kiesch medegevoelen van anderer gemoedsbezwaar? Ik heb het gesticht van Dr. Beelen zelf nog niet gezien, maar, naar hetgeen er mij, en u zeker ook, van medegedeeld is, wat zou de freule er van denken? Indien de Zaligmaker daar binnen trad, zou hij niet tevreden zijn over de wijze, waarop hier zijn ongelukkige zusters en broeders behandeld worden. Wat wij voor de armen en de lijdenden doen, is immers aan hem geschied! Doch ik wil deze beschouwing nog eens

daarlaten. Wat zou de freule doen met een uitgehongerden misdadiger? Hem eerst trachten te bekeeren? De freule zou natuurlijk beginnen met hem brood te geven. Een dorstigen zou zij eerst lesschen, een schamele eerst kleeden, niet waar?'

'Dat spreekt van zelf.'

'Blijkt daar niet uit, dat 's menschen lichamelijk welzijn niet onvoorwaardelijk noch altijd door ons tegenover zijn geestelijk welzijn moet gesteld worden; dat wij integendeel soms beide ten nauwste vereenigen, en voor het laatste niet zorgen kunnen, eer aan het eerste gedacht is. Dit zou ik willen toepassen op den deerniswaardigen toestand van mevrouw uw moeder. De freule stemt zelve toe, dat voor haar gezondheid de verplaatsing in kwestie uitstekend zou zijn. Gesteld, uw moeder komt daar tot rust, haar lijden geneest, haar zenuwgestel kalmeert zich, zal dan de invloed, dien de freule toch altijd op haar moeder kan blijven uitoefenen, niet veel vrijer kunnen werken, en dus veel grooter zijn? Ik stel mij al voor, dat de freule, over eenige weken, een merkbare en blijvende verandering in den toestand van mevrouw haar moeder bespeurt....'

'Blijvend, als het dat maar mocht zijn. Gisteren avond, en bij onderscheidene gelegenheden, heb ik verandering ten goede gezien, maar altijd, en ook thans weêr, is zij van korten duur geweest.'

Constance blijft eenigen tijd met de hand voor de

oogen zitten, gedurende welken tijd Adriaan het stilzwijgen bewaart.

‘Ik ontken niet, dat uw woorden mij treffen.’

‘Ik geloof, dat de freule er zich in verblijden mag, omdat ik in het wezenlijk belang der baronesse spreek.’

‘Het meeste treft mij, dat Dr. Beelen mijn bezwaar gevoeld heeft.’

‘Het kan, dunkt mij, uw vertrouwen slechts vermeerderen in zijn behandeling van gemoedskranken.’

‘Ook daarin hebt gij gelijk.... Mijn besluit is genomen.... Het is goed.... het is goed.... Ik verzet mij niet langer.... Dr. Beelen en mijn oom kunnen ten aanzien van mijn lieve moeder doen, wat zij oordeelen, dat het best is. Als gij Dr. Beelen spreekt, heb dan de goedheid hem te zeggen, dat ik zijn kieschheid zeer op prijs stel, dat ik hem mijn volle vertrouwen schenk. Ziet gij Dr. Beelen spoedig?’

‘Nog heden ga ik hem zien.’

‘Zou 't al zoo spoedig gebeuren?’

‘Ik geloof, dat de freule bij uitstel geen wezenlijk belang kan hebben, 't Zou slechts het pijnlijke van de scheiding noodeloos rekken.’

‘'t Is goed.... Maar niemand weet, wat het mij kosten zal.... Ik heb niemand op de wereld, dan mijn moeder.... Ik heb haar zoo zielslief.... Zij heeft niemand, dan mij.... Werden wij slechts te zamen weggenomen van de aarde. Het is mij zoo duister.... Ik ben jong; ik heb kracht, gezondheid, alles om

mijn moeder te verplegen, en nu moet ik dat alles ongebruikt laten liggen.... Maar het mag niet.... Smartelijke zelfverloochening.... Hebt gij uw moeder nog Meneer de Mérival?'

'Neen!'

'De toon van uw antwoord zegt mij, dat mijn vraag u smartelijk aandoet. Liever nog een moeder die lijdt, dan....'

'Waarom spreekt de freule niet door?'

'Omdat ik mij schaam over hetgeen ik zeggen ging. Weder niets dan egoïsme. Wees gelukkig, dat uw moeder uit het aardsche lijden is.'

'Ik heb haar beeld altijd voor mij, sedert ik haar portret bezit.'

'Dat kan ik mij begrijpen.... Meneer de Mérival, ik gevoel veel sympathie voor u.'

'Mag ik u het portret mijner moeder eens laten zien bij gelegenheid? Het is een miniatuur.'

'O gaarne. Nu begrijp ik, dat gij met mij gevoelen kunt. Ik dank u hartelijk voor uw bezoek. Wilt gij het eens hervatten, en brengt gij het portret dan mede?'

Adriaan en de freule nemen afscheid van elkaâr, en wij van dit hoofdstuk.

Want het hoofdstuk is reeds te lang geworden om mij nog plaats te laten voor de geschiedenis van 'het kleine energieke vrouwtje.' De schrijver is in zooverre zijne belofte niet ontrouw geworden, als hij haar

slechts voorwaardelijk gegeven heeft. Die voorwaarde wordt nu door hem teruggenomen; en, is de aandacht van den lezer niet uitgeput, dan vindt hij in een der volgende hoofdstukken het verhaal, betreffende Madame Martin, een verhaal dat men, om den draad van dezen roman te vatten, onmogelijk kan overslaan, ofschoon gaarne erkend wordt, dat het omslaan van gansche bladzijden een aangenaam werk is, en de lektuur van een boek ongemeen bespoedigt en vereenvoudigt, terwijl men toch altijd naderhand met een gerust geweten zeggen kan, ten aanzien van het boek waarvan men zich de lezing aldus gemakkelijk heeft gemaakt: ik heb dat werk gelezen; een belijdenis, die het altijd pleizierig is te doen, vooral als men er toe in staat is, zonder vooraf veel moeite te hebben genomen. Ik heb er dikwijls aan gedacht, of men niet, bij wijze van filanthropischen maatregel, ten behoeve van hen, die ongaarne een boek lezen, maar wel gaarne een boek gelezen *hebben*, zelf een kort overzicht van zijn werk zou kunnen uitgeven, waaruit in een oogwenk kon worden opgemaakt wat er ‘zoo wat’ in staat.

De meeste boeken, toch, zijn veel te lang. Maar men bedenke, dat dit niet de schuld is van de schrijvers, maar van de uitgevers, die aan de schrijvers gedurig prediken, dat zij (de uitgevers, namelijk) evenveel ‘last’ van boekhouden, administratie en verzending hebben van een brochure, als van een groot

werk. Zulke mededeelingen sporen schrijvers, althans de goedhartigen onder hen, natuurlijk aan, om, als zij eens dien ‘last’ aan hunne uitgevers verschaffen, te zorgen, dat het voor hen althans de moeite waard zij. Zoo hangt in deze ondermaansche wereld altijd het een met het ander samen.

Hoofdstuk XI
Nieuw licht.

‘Ik kom u goede tijding brengen,’ roept Adriaan uit, als hij freule Constance verlaten, den weg naar het gesticht afgelegd, en den voet op den drempel van Dr. Beelens studeerkamer gezet heeft.

Dien weg mag men zich vooral niet al te kort voorstellen. Voor Adriaan is hij zelfs langer geworden dan hij eigenlijk is.

Deinenheim en het krankzinnigengesticht liggen aan de tegenovergestelde einden van Zuidrichem. Nu is Adriaan vervallen in de gewone vergissing, waarin menschen vervallen, die sedert korten tijd in een vreemde plaats wonen. Zij meenen altijd te kunnen ‘koepeeren’, wanneer zij, om een zeker doel te bereiken, een anderen weg kiezen, dan dien men hun gewezen heeft. Er moet, zoo redeneert de Mérival, een weg, achter Zuidrichem om, van Deinenheim naar het gesticht leiden, en die nader is dan de weg door de stad. Adriaan vergist zich niet, Maar

wel bedriegt hij zich in het zelfvertrouwen, waarmede hij waant nu reeds in staat te zijn dien naderen weg te vinden.

Hoe het zij, hij slaat van den straatweg, die van Deinenheim naar Zuidrichem gaat, een zijweg in, van dien zijweg weder een nieuwen zijweg, die vrij steil naar boven gaat, en waarvan hij vast gelooft, dat het de weg is, dien hij op zijn wandeling met Clara gepasseerd is.

Hij klimt dientengevolge moedig door, zich zelf wijsmakend, dat, als hij maar eens op den top van den heuvel is, het landschap zich geheel voor zijn oog ontrollen, en hem vergunnen zal de richting te vinden, waarin hij zich bewegen moet, om het gesticht te bereiken.

Veel denkt hij er evenwel niet over na. Hij is geheel vervuld met het gesprek, dat hij zoo even met freule Constance heeft gevoerd. Vooral het slot van dat diskoers heeft, gelijk ons zeker niet bevreemdt, indruk op hem gemaakt. Het heeft bij hem de gedachte aan zijn moeder verlevendigd.

Eindelijk is hij op den top van den heuvel. Van dien top ziet hij echter het gesticht nog niet, daar, vlak voor hem, zich een andere heuvel verheft. Tusschen beide bevindt zich een eng dal, dat, even als de zijden van de beide tegenover elkander liggende heuvelen, met een dicht boschje begroeid is. Aan terugkeeren denkt hij niet. Hij neemt dus het kloek

besluit om den anderen heuvel eveneens te beklimmen, en dien over te gaan.

Snel daalt hij neder. Het is natuurlijk zijn doel om, door het enge dal heen, den voet van den anderen heuvel te bereiken, en van daaruit het opstijgen andermaal te beginnen. Hij is weldra in het dal, doch aldaar - van boven af, had hij 't wegens het geboomte niet kunnen waarnemen - aldaar breidt zich een stroom uit, die, zonder zeer breed te zijn, evenwel te breed is om hem een anderen sprong, dan een *saut périlleux* toe te laten, waarin hij geen lust heeft.

'Er moet ergens een bruggetje zijn.'

Zich met deze geheel aprioristische stelling troostend, loopt hij in rechtsche richting, de richting waarin hij meent dat de stad gelegen is, voort, langs den oever van den vloed.

Hij loopt een half uur door.

Geen brug valt er te bekennen.

Hij komt aan het eind van den heuvel, het eind dus ook van het enge dal, aan de plaats waar de vlakte weêr begint. Daar zal hij de stad vinden. Inderdaad, op het punt waar het dal eindigt, ziet hij de stad, maar bemerkt hij tegelijk, dat hij vlak bij den straatweg is van - Deinenheim naar Zuidrichem, ongeveer op het punt, vanwaar hij is uitgegaan, toen hij van dien straatweg, ter bekorting der reis, een zijweg had ingeslagen.

Nu geeft bij zijn bekortingsproeven op, loopt naar Zuidrichem, de stad door, de stad weder uit, en bereikt ten slotte het gesticht.

Hij wordt terstond in Beelens studeerkamer geleid, en reeds op den drempel doet hij den uitroep, waarmede dit hoofdstuk begint, waarna hij aldus, met merkbare verandering van stem, voortgaat:

‘Ik vraag u excuus; ik meende Dr. Beelen hier te zien.’

‘Het is aan mij u verschooning te vragen.’

De Mérival heeft namelijk een heer, die met de rug naar de deur staat, voor Beelen aangezien. Die onbekende persoon verwijdert zich, en Adriaan blijft alleen in het studeervertrek.

Wie Beelens studeervertrek ziet, ziet reeds een zijde van Beelens geest.

Heeft men er van uit de breede vensterruiten een ruim en treffend gezicht over Zuidrichems omgeving, men gunt er zich nauwelijks den tijd om uit te zien: zooveel is er in het vertrek zelf, dat de aandacht trekt en boeit.

Langs de wanden zijn, tot op de hoogte der lambriseeringen, boekenkasten aangebracht, die, van boven met sierlijk houtsnijwerk voorzien, van binnen met uitgelezen en smaakvolle banden prijken. Gaat men langs de titels, dan bespeurt men spoedig, dat men niet enkel met een gewone doktersbibliotheek te doen heeft, Men wordt integendeel in zeer onder-

scheiden vakken van wetenschap verplaatst. Eén afdeeling brengt u al de groote namen der europeesche letterkunde voor de oogen, een andere afdeeling die van al de groote geschiedschrijvers. Kunstgeschiedenis, wijsbegeerte, taalwetenschap, al deze vakken hebben hunne met beleid gekozen vertegenwoordigers, zonder dat deze rijkdom schaadt aan de uitgebreidheid der afdeeling, die aan de natuurwetenschap is gewijd.

De boekenkasten loopen slechts door van boven af tot aan de hoogte der lambriseeringen, gelijk ik reeds zeide. Onderaan vindt men vooruitstekende, gesloten kastjes met groote laden, die menige keurige verzameling van plaatwerken behelzen. Boven op die kastjes, en dus vóor de boeken, ziet men hier en daar, met smaak aangebrachte, bronzen beelden wedijveren in schoonheid en sierlijkheid van vormen. De hoeken van het vertrek zijn, even als de muren, door de boekenkasten gemaskeerd, die daar met een flauwen bocht doorloopen. In twee dier hoeken staat een vrij groot en goed bewerkt afgietsel, het eene stelt de Venus van Milo, het ander den Apollo van Belvedère voor. Het geheel geeft een zeer aangenamen indruk, een indruk die niet verzwakt wordt door de tegenwoordigheid van een schrijftafel, waarop papieren en boeken van dagelijksch gebruik met een aangename onachtzaamheid verspreid liggen. Boven op de schrijftafel, ja waarlijk, daar staan de twee

doodskoppen, waarvan Sannebet Zegveld zulke akelige dingen heeft weten te vertellen. Naast de schrijftafel staat een kleine *guéridon*, waarop een groote mikroskoop onder een glazen stolp. Een engelsche haard in den schoorsteen, met twee groote *easy-chairs* er voor, voltooit den *comfort* van het geheel.

'*Dis moi qui tu hantes et je te dirai qui tu es*,' is een alleronrechtvaardigst en hatelijk spreekwoord, dat de Fariseeuwen uitgevonden hebben in den tijd, toen de reinste der menschenkinderen reeds omging met minder reinen.

Maar: 'zeg mij waar gij zitten kunt, en ik zeg u wie gij zijt', dat gaat misschien beter door.

Ofschoon de uitzonderingen ook op dezen regel vrij algemeen zijn, behoudt de regel zijn volle kracht voor Dr. Beelen, gelijk ik reeds deed opmerken. Men leert hem kennen uit het vertrek, waarin hij zich gewoonlijk ophoudt, zoodra hij zich aan zijn beroepsbezigheden onttrekken kan.

Na een poos gewacht te hebben, ziet Adriaan den dokter binnenkomen.

'Wat ziêje er uit, mijn lieve man, bestoven, geëssouffleerd. Waar komje van daan?'

'Ik ben aan het dwalen geweest. Ik heb den naasten weg willen zoeken van Deinenheim naar hier.'

'O zoo.'

'En dien natuurlijk niet gevonden.'

'En benje geslaagd?'

‘Voortreffelijk, Dokter. De zaak is gevonden. De baronesse komt hier.

‘Wel zoo, hebje de freule eensklaps gebiologiseerd?’

‘Zoo moogje 't niet noemen, of liever zoo moogje niet willen, dat iemand, op een ander standpunt dan het uwe, het noemt. Ik deel uw gevoelen omtrent menschenkennis niet.’

‘Neen, dat is waar. Nu, dan hebje haar bepreekt, als je dat beter bevalt.’

‘Neen, bepreekt evenmin.’

‘Kom, de Mérival, seur niet, ik plaag je maar eens. Maar wat de hoofdzaak betreft, die je mij vertelt, daar verheug ik mij hartelijk over. Hoe hebje 't gedaan gekregen?’

‘Ik heb ons diskoers eenvoudig verteld, zooals mijn plan was.’

‘En....?’

‘En freule Constance was, zoo als ik wel gedacht had, gefrappeerd door de kieschheid, waarmeê je hare bezwaren vooruit gevoeld hebt.’

‘Wezenlijk?’

‘Geen wonder, dunkt mij.’

‘Neen, geen wonder, als je wilt.... Treurig toch.’

‘Wat vindje treurig, Dokter?’

‘'t Is waar, aan zoo'n aforisme hebje zeker niet veel. Ziêje, wat ik treurig vind is dit, dat de menschen - ik zeg het buiten direkte toespeling op freule Constance, de stumpert heeft er meer dan iemand recht

toe - maar dat de menschen, in het algemeen, zoo gevangen, zoo voorkomen, zoo gekajoleerd en gesoyeerd willen wezen. Mijn hemel, wij zijn al zóo zwak, en wij maken elkaâr eigenlijk altoos door nog zwakker; wij vertroetelen en verwennen en bederven elkander.'

'Toch niet al te druk, zou ik zeggen; het tegendeel is ook wel eens waar.'

'Nu juist, maar dan ook weer precies het tegendeel; òf de luî zijn met elkaâr als de kat en de hond, dan leven zij in vijandschap, hetzij dat die vijandschap zich in dadelijkheden of in ijskoude onverschilligheid openbaart; òf ze hebben elkander zoogenaamd lief, en dan moeten ze elkander streelen en aaien op allerlei wijzen. En die dat 't meest doet, die noemt men een lief, een allerliefst mensch.'

'Maar dat vind ik dan ook lief, of ik begrijp u nog niet.'

'Nu ja, dat is lief, allerliefst, ik heb je 't al gezegd, maar ik zou toch nog iets anders willen. Ik zou willen, dat men er minder op uit was om elkaâr te troosten, dan om elkander krachtiger te maken; dat wij niet zoo altijd, als wij dan zoogenaamd lief zijn, klaar stonden met allerlei potjes en zalfjes voor de wonden en allerlei doekjes voor 't bloeden, maar dat wij elkander meer geschikt maakten, om smart en pijn te dragen zonder ons daardoor te laten neêrdrukken.'

'Maar eischt dan de kristelijke liefde niet juist

dat troosten van treurenden, dat oprichten van zwakken, dat je schijnt te veroordeelen?'

'Wel mogelijk, wel mogelijk. Je zult dat beter weten, dan ik, maar mij bevalt het niet. En ronduit gezegd, ik vind ook, dat er in het kristelijk ideaal van zedelijkheid iets veel te zachtzinnigs, veel te wekelijks ligt, iets dat mij nooit heeft aangestaan. Je moogt me gerust verketteren, maar dat is mijn opinie.'

'Aan verketteren denk ik, natuurlijk, niet. Ik geloof, dat ieder moet weten, wat hij voor zichzelf verantwoorden kan; maar het interesseert mij ten hoogste u nader te hooren uitleggen, wat door u bedoeld wordt. Uw idee is mij nieuw.'

'Laat ik maar eens een konkreet voorbeeld nemen. Daar hebje nu freule Constance. Zij is bereid haar moeder aan mij toe te vertrouwen. Waarom? Waarom? Op rederijke gronden?'

'Natuurlijk.'

'Mocht wat! Voor negen tienden is Dr. Beelen een ander persoon geworden, sedert Dr. Beelen haar niet toont te verachten of te bespotten. Ben ik bij gisteren in mijn opinies veranderd? Is mijn gesticht veranderd? Niets van dit alles. Maar een zeker persoontje is in hare vrouwelijke ijdelheid wat gestreeld, en alles is in orde.'

'Nu oordeelt gij toch wat streng; maar, buitendien, ik zie niet, hoe deze opmerking in verband staat met de kristelijke moraal.'

‘Wel, ik geloof juist, dat de kristelijke moraal zulke dingen in de hand werkt. Dat allen alles worden; dat alles verdragen, alles dulden; de linkerwang toe te keeren als de rechter geslagen wordt; in een woord, het ideaal gesteld in een lam beladen met de schuld der menschheid, in een man der smarte, die den mond niet opendoet: dat alles heeft juist zoo verzwakkend op de menschelijke natuur gewerkt. De kristelijke beschaving is een magnifiek ding, maar wat heeft ze uitgericht? Zij heeft òf geen invloed uitgeoefend, en de maatschappij even heidensch gelaten als zij was, òf zij heeft de zoogenaamde humaniteit in de hand gewerkt, die in mijn oog met de ware humaniteit weinig te maken heeft, en die met flauwheid en karakterloosheid, vrees ik, in een al te nauw verband staat.’

‘Maar de liefde, Dokter, is toch het hoogste, en ik begrijp niet, hoe de liefde iemand flauw of karakterloos kan maken.’

‘Daar hebt gij weêr een van die volzinnen, waar ontzettend meê geschermd wordt, maar waarvan ik de beteekenis, inderdaad, niet begrijp. De liefde is een gevoel, is een vermogen, één gevoel, één vermogen. Hoe kan dat dan het hoogste zijn? Kracht, zedelijke kracht. dat is het hoogste in mijn oog. Ieder individu is in mijn oog geroepen de grootst mogelijke som van zedelijke kracht te produceeren, waartoe hij in staat is, en daarvoor moet hij al zijn vermogens successie-

velijk gebruiken: gevoel, verstand, verbeelding, wil, al zijn vermogens in één woord; niet sommige vermogens alleen, die wij bij uitsluiting goed gelieven te noemen, ook de anderen: haat even zoo goed als liefde, toorn even zoo goed als zachtmoedigheid, verontwaardiging even zoo goed als vergevensgezindheid, nederigheid even zoo goed als fierheid, bewondering even zoo goed als verachting. Ik wil de menschelijke natuur niet schenden. Zoo rijk is zij niet, dat wij gerust van haar zouden kunnen afknippen wat met een konventioneel ideaal van zedelijkheid niet overeenstemt.'

'Maar het Kristendom is er ver van verwijderd zulk een dwaze onderneming aan te moedigen. Het neemt de menschelijke natuur evenzeer gelijk zij is, en wil slechts een beginsel geven, waardoor al de vermogens onzer menschelijke natuur, niet vernietigd, maar geheiligd worden. En indien wij, op kristelijk standpunt, de liefde het hoogste noemen, dan geschiedt dit alleen, omdat wij in de liefde dat groote, alles doordringende, alles bezielende beginsel erkennen, dat in staat is al onze vermogens tot hun ware kracht te brengen. Ik begrijp uwe stelling als stelling, ik begrijp haar niet als tegenstelling ten opzichte van de kristelijke moraal. Ook deze wil een godzaligheid die tot alle dingen nut is. Zij wil praktische menschen vormen, geen ledigloopers of dweepers. Zij wil, gelijk gij het wilt, dat ieder mensch woekere met zijne talenten. Jezus, bij voorbeeld, heeft nooit iets anders gepredikt.'

‘In theorie kunt gij gelijk hebben. Ik bedoel: wat het Kristendom al of niet in theorie is, dat zult gij beter weten dan ik. Maar ik neem de kristelijke moraal gelijk zij, de eeuwen door en tot op den huidigen dag, is opgetreden. En dan beweer ik, dat zij den mensch niet verlost van een zeker iets, dat ik zijn geestelijk egoïsme zou willen noemen. In de theorie, gelijk ik zeide, moogt gij knapper zijn dan ik, maar ik heb het Evangelie toch ook gelezen. Wat vind ik op de eerste bladzijde? Zalig zijn die treuren, want zij zullen vertroost worden; zalig die hongeren en dorsten, zij zullen verzadigd worden, of hoe er dan staan moge. Ik ben gekomen om alle treurigen te troosten, om te genezen die gebroken zijn van harte. Als ik dat nu met mijn gezonde verstand lees, dan maak ik er uit op, dat Jezus het recht van het individu op individuëel geluk, individuëelen troost, op het bereiken van zijn individuëele bestemming erkend heeft. Dát kan ik niet eens zijn; dat acht ik gevaarlijk, in zooverre als het den mensch zwakker maakt, dan hij behoeft te zijn, immers hem zijn eigene, louter persoonlijke behoeften hooger doet aanslaan, dan zij het werkelijk verdienen; maar, vervolgens ook, in zooverre als zij hem voeden met illusiën, waarvan het vroeger of later toch blijken moet, dat zij illusiën zijn. 't Is *niet* waar. dat alle treurigen vertroost worden: 't is *niet* waar, dat alle hongerigen verzadigd worden. Laat ons toch, eindelijk, de

werkelijkheid onder de oogen zien, gelijk zij is. Maar, terwijl ik konstateer, dat deze schoone beloften fantasiën zijn, luchtverhevelingen, vraag ik tegelijk: wat nood? Wat doet het er toe? Mijn Hemel, wat voor bijzonder wezen is die mensch dan toch, dat hij alleen recht zou hebben op datgene, waarop voor het overige niets in de natuur aanspraak maakt. De lente bloeit, daarmeê zijn wij tevreden, en bekommeren ons niet over de tallooze takken, die doodgevroren zijn in den winter. De oogst valt ons in den schoot, maar wij vragen niet naar de tallooze bloesems, die ter aarde gevallen en vertreden zijn. Maar, in de menschenwereld, moet alles even *homely* toegaan. Geen tak mag daar doodvriezen, of de filosofen vragen zich heel diepzinnig af, waarom dit geschiedt? Geen bloesem mag daar afvallen, of sentimenteele dichters klagen over het raadsel van jonge dooden, en priesters komen ons vertellen, dat die bloesems later, in de eeuwigheid, weêr veel heerlijker aan de takken zullen gezet worden, en alzoo, per slot van rekening, toch weêr hare vruchten zullen voortbrengen. Zie eens, bij voorbeeld, als er een oorlog uitbreekt, hoe de menschen jeremiëeren. De oorlog mag nog zóo noodzakelijk, de kwestie, waarom hij gevoerd wordt, mag nog zóo belangrijk zijn, daarover hoort men niet spreken; maar over de menschenlevens, die het kost; over de dure tijden, die het te weeg brengt, en zoo voort. Alsof het menschenleven tot iets anders diende, dan om tot iets

goeds en groots besteed te worden; alsof het doel van een geslacht daarin moest bestaan, daarvoor te zorgen, dat er zooveel mogelijk oudemannenhuizen gevuld worden. - Die weekhartigheid heeft mijns inziens het Kristendom in de wereld gebracht. - Dit is, wat ik noem ons geestelijk egoïsme. Ik wensch dat men ons leere al hetgeen louter persoonlijk belang voor ons heeft te minachten, als niets te tellen. Ik wensch, dat het individu inzie, dat het niets op zichzelf is, en alleen zijn *raison d'être* vindt in het geheel; dat de mensch moet leven voor een ander en daarin zijn bestemming vindt, elk geslacht voor een volgend geslacht, en dat slechts aan de menschheid in haar geheel de taak opgedragen kan zijn, waarvoor het de moeite waard is te leven.'

'Ik vind dat een troostelooze leer.'

'Daar hebt gij 't juist; dat is de gewone tegenwerping. Een troostelooze leer! Een leer moet dus altijd *per se* troostrijk zijn! Wij, kleine wezens, wezens van een dag, eischen getroost te worden. Wat is een leer? Een formule, die wij vinden, om uit te drukken, hoe de betrekking der dingen onderling is. Nu eischen wij dus, wij aardwormen, dat de betrekking of de natuur der dingen zoo ingericht zal zijn, dat wij er troost uit putten kunnen. De vraag is niet, of een leer troost, maar of zij waarheid bevat. Gevoelt gij niet, dat uw bedenking, en zij zweeft vanzelve op aller lippen, uitgaat van een bepaalde theorie om-

trent de menschelijke natuur, een theorie volgens welke de mensch een volstrekt geldige pretensie heeft op troost, op individueël geluk. Het is juist tegen die theorie, en mitsdien ook tegen die pretensie, dat ik mij verzet. Die pretensie is uit de lucht gegrepen. Zij is eene hypothese, die niet rust op onze waarneming van de werkelijkheid, maar op....'

'Vergeef mij, Dokter, zij rust, ik geef het u toe, niet op waarneming van de werkelijkheid, maar op iets beters nog. Zij rust op geloof. Die theorie, die pretensie gelijk gij het noemt, is juist gegeven met ons kristelijk geloof aan een Vader in de hemelen. Wij pretendeeren, dat wij getroost zullen worden, dat wij individuëel onze bestemming zullen bereiken, dat ieder onzer tot eeuwig leven en tot eeuwige volmaking geroepen is, omdat er in den hemel een almachtige, een liefderijke Vader leeft, wiens kinderen wij zijn. En nu zeggen wij, met Jezus - dat vind ik voor mij het subliemste woord dat de Zaligmaker ooit uitgesproken heeft -, indien gij, die boos zijt, weet uwen kinderen goede gaven te geven, hoeveel te meer zal uw hemelsche Vader den Heiligen Geest geven die hem bidden. Dit vind ik namelijk het sublieme: van God kunnen wij verwachten hetgeen onze menschelijke natuur eischt, omdat God Vader is, en ons als Vader behandelt.'

'Uwe redeneering is volkomen logisch, maar dat is juist mijn bezwaar tegen het kristelijk geloof. De

theorie, die ik bestrijd, vindt ongetwijfeld haar grond in het Vaderbegrip, toegepast op de Godheid. Ik zal in zoover geen kwaad spreken van dat geloof als het een *immense* vooruitgang is geweest ten opzichte van de godsdiensten, die aan het Kristendom vooraf zijn gegaan. Maar wij moeten thans verder zien te komen. Dat geloof heeft groote dingen gedaan, is een krachtige hefboom geweest tot menschenliefde, heeft het gevoel gewekt, dat alle menschen broeders zijn, en dus de beschaving een heel eind vooruitgeholpen, maar, gelijk het meer gaat, wat eens een hefboom was, wordt nu een *barrière*, een belemmerende kracht. En ik voor mij acht het oogenblik aanwezig, waarop alle ernstige menschen zich moeten afvragen: hoe ben ik aan dat Vaderbegrip gekomen? Die weekhartige opvatting van de menschelijke natuur, ik geef het terstond toe, is volkomen gerechtvaardigd, als de Godheid werkelijk vergeleken kan worden bij een Vader, als hare betrekking tot het Heelal, inderdaad, de betrekking is der liefde. Maar die voorstelling, dat geloof, hoe gij het noemen wilt. waarin vindt het zijn grond? Het is een dier schoone dichterlijke droomen, die men bewonderen, moet. maar die voor de kritiek der rede niet bestaan. Dat geloof is een sluier, uit mededoogen, poëzie en verbeelding geweven, en geworpen over onze innerlijke zwakheid en ons gebrek aan moed.'

'Neen, Dokter, dat gaat te ver. Gij miskent het

schoonste, het heiligste in de menschelijke natuur, het godsdienstig gevoel, de behoefte aan bewondering, aan aanbidding. Neen, de mensch staat niet op zichzelf, maar zijn betrekking tot de menschheid, in haar geheel, drukt evenmin zijn geheele wezen uit. Essentieël is de mensch een wezen, dat met een persoonlijk God in betrekking staat. De egoïst sterft, omdat hij de menschheid uit het oog verliest; de mensch, die in het geheel der menschheid opgaat, sterft, omdat hij zijn individualiteit verliest. De mensch wordt eerst mensch, wordt eerst van zijn zelfzucht verlost en aan zichzelven terug gegeven, door zich in betrekking te gevoelen tot het persoonlijk, oneindig wezen, dat wij God noemen, Die, van de wereld onderscheiden, nogtans met Zijn geest en almacht allen en alles doordringt. Neen, het geloof is geen sluier, die onze zwakheid bedekken moet. Het geeft ons vleugelen, om ons boven het stof te verheffen. Het is geen kaartenhuis, dat wijzelven hebben opgezet, het is een rots, waarop God ons heeft geplaatst; het is geen hersenschim van den gebrekkigen mensch; het geloof in Gods Vaderliefde is, veeleer, de heilige affirmatie van den zondelooze, van den heilige die onder ons gewandeld heeft, en wiens prediking in het binnenste heiligdom van het menschelijk gemoed een onverdoofbaren weerklank vindt.'

'Ik zal u dat geloof niet ontnemen. Verre van dien. Mij is het niet meer genoeg.'

‘Dat smart mij. Uw natuur is te edel om dat geloof te derven. Gij hebt beter verdiend. Of uw leer troostrijk is, al of niet, wil ik nu eens daar laten, maar, het misschien harde woord moet er uit, Dokter, ik vind haar onbarmhartig. Den mensch aldus zijn God te ontnemen, zijn ideaal, zijn alles!’

‘Onbarmhartig? Vindt ge?’

‘Ja, en ik kan mij zelfs niet begrijpen - vergeef mij indien ik warm, misschien al te warm word - ik kan mij niet begrijpen, waarom gij u aan het lot van zooveel ongelukkigen met zooveel liefde toewijdt, als dat uw beginselen zijn. Uw beroep is toch niet een handwerk voor u; het is voor u een roeping, die gij met hart en ziel vervult. Maar, hoe kunt gij dat doen, als gij den mensch niet anders beschouwt, dan als een natuurprodukt; als gij niet gelooft aan die heilige pretensie van den individuëelen mensch op het vervullen van zijn bestemming. Welk belang kan die mensch u inboezemen? Wat hebt gij voor hem over? Het godsdienstig geloof wil ik, in het afgetrokkene, niet verdedigen, maar ik kom op voor de praktijk des levens, voor hetgeen wij toch, ten slotte, en als eindresultaat van de geheele ontwikkeling der geschiedenis, geacht moeten worden verkregen te hebben, namelijk, de noodzakelijkheid om te bevorderen al wat waarachtige humaniteit is.’

‘Uwe konklusie neem ik aan, niet uwe premissen. Ongetwijfeld, humaniteit is ook voor mij het hoog-

ste. Dat wil zeggen: het geluk van den enkelen mensch en van de menschheid in haar geheel te bevorderen dat is in waarheid ons levensdoel. Maar de vraag, mijn vriend. loopt alleen hierover, hoe zullen wij dat bevorderen? Nu antwoord *ik:* het best, door den mensch krachtiger te maken. En dit zullen wij bereiken, door hem zóo op te voeden, dat hij leere inzien, waarin zijn ware kracht gelegen is. Laat ons, in plaats van afgetrokken redeneeringen, een konkreet voorbeeld kiezen. Beiden staan wij tegenover een lijder. Wat zult gij nu zeggen, en wat ik? Gij zult hem zeggen, dat hij zich onderwerpen moet aan Gods wil, daar God beter weet dan hijzelf wat goed is. Gij zult hem zeggen, dat - staat het zoo niet in den Bijbel? - het lijden van den tegenwoordigen tijd niet te vergelijken is bij de aanstaande heerlijkheid. Gij zult hem zeggen, dat er een tijd zal komen, waarin alle tranen van de oogen worden afgewischt, enzoovoort, enzoovoort. Ziet gij het wel in? Het blijft alles bepaald tot zijn persoon. Verder dan zijn persoon komt gij niet. Het is, alsof hij in het *universum* alleen is met zijn smart. Dat is alweder dat geestelijk egoïsme, waarvan ik zoo even sprak. Ik, daarentegen, zou beginnen met hem aan het verstand te brengen, dat hij niet, dan aan zijn eigen verbeelding, het recht ontleenen kan, om er zich over te verwonderen, dat hij lijden moet, aangezien de waarneming der werkelijkheid, in haar vollen omvang, dit

leert, dat de onderlinge betrekking der dingen van dien aart is, dat zij niet altijd een aangenaam gevoel in elk individu kan opwekken. Ik zou trachten hem te doen inzien, dat de eisch van het tegenovergestelde in onze rede niet gegrond kan zijn. Maar vooral zou ik hem daarop wijzen, dat zijn lijden, in vereeniging met het lijden van anderen onder zijne natuurgenooten, een gebied vormt, waarvan de menschelijke wetenschap zich heeft meester gemaakt, en dat onze wetenschap bewerkt met het doel, om daardoor de middelen op te sporen, die ons in staat zullen stellen, om in het vervolg soortgelijk lijden te voorkomen, te verzachten, of te genezen. Ik zou hem daarop wijzen, dat zijn lijden aldus anderen ten goede komt, of ten goede komen kan. Zoo zou ik voortdurend mij aan het konkrete, aan het werkelijk bestaande aansluiten, namelijk, aan den samenhang waarin het individu zich met zijne medemenschen, ja met de geheele natuur bevindt, en daardoor hem zoeken op te heffen en krachtiger te maken.'

'Maar, Dokter, stemt gij niet toe, dat zulk een toespraak reeds veel voorafgaande ontwikkeling bij den lijder onderstelt; dat, in negen en negentig van de honderd gevallen, de lijder buiten staat zal zijn om, hetzij iets van dien natuursamenhang te begrijpen, hetzij er iets voor te gevoelen.'

'Ja, dat gij in de meeste gevallen veel verder zult komen, dat geef ik u gaarne toe. Uw voorstelling,

uw troost is voor de menschen gesneden brood, om de eenvoudige reden, dat zij eeuwen lang niets anders gehoord hebben. De menschen, tot wie gij u richt, ook de eenvoudigsten, weten ten dezen wat gij weet. Gij behoeft hun niets nieuws te vertellen, slechts op te wekken wat misschien bij hen sluimert. Met mijn theorie is het geheel anders. Maar daarom beweer ik, dat, om haar te beoordeelen, men haar niet op eens eenvoudig toepassen moet op een gegeven individu, dat in een kring van geheel andere denkbeelden groot gebracht is. Neen, men zou eerst voor haar moeten doen, wat men voor het godsdienstig geloof heeft gedaan, de menschen in die theorie opvoeden, hun hunne ware positie in het heelal doen kennen. Als men eens voor onze theorie gedaan zal hebben, wat men voor de theoriën van het godsdienstig geloof gedaan heeft, haar op allerlei wijzen gepopulariseerd, gepredikt, aanbevolen, zinnebeeldig voorgesteld zal hebben, dan zullen wij elkaâr eens nader spreken.'

'Volgens u, zou dus de geestelijke opvoeding van den mensch een geheele verandering moeten ondergaan, Dokter?'

'Zonder eenige kwestie. In plaats van de geestelijk-egoïstische opvoeding, die wij allen van het Kristendom ontvangen hebben, zou ik een opvoeding willen stellen, waarvan ons de grondslagen door de waarneming van de natuur aan de hand worden gedaan.

De kennis van 's menschen betrekking tot het Al der dingen, dat zou de grondslag zijn, waarop ik de geheele theorie der opvoeding zou willen vestigen. Die kennis ontbreekt thans geheel, of, ten minste, zij is een geheel onvruchtbare kennis. Onze beschouwing van de natuur is een geheel andere, dan die der voorgeslachten. Toch blijven wij dezelfde menschen. De natuurkennis der voorgeslachten gaf alleszins aanleiding tot die overdreven en overspannen voorstelling van den mensch, die wij bij het algemeen aantreffen. De tegenwoordige moest aan die overdrijving een einde maken. De mensch is niet langer een exceptionneel wezen in de schepping. Hij is een klein deel van het groot geheel. Met alles wat hij is, vindt hij alleen in dat geheel zijn reden van bestaan. - Doch het zal wel komen. Geduld slechts. Meen intusschen niet, dat ik nu reeds, terwijl de menschen nog onder den invloed der vroegere voorstellingen opgegroeid zijn, hen op eens zou willen behandelen, als hadden zij een geheel andere opleiding ontvangen. Zij zijn kinderen der illusie. Met illusies moeten zij nog gevoed worden. Wilde ik dat, gij zoudt mij met recht van onbarmhartigheid kunnen beschuldigen. Wij moeten ons nog in menig opzicht schikken naar de dwalingen der menschen. Die dwalingen zijn groot, daar blijf ik bij. De mensch ergert, verwondert, bedroeft zich eigenlijk over al wat hem niet naar den zin is. Hij wordt al ongeduldig over

het slechte weêr; of, als hij dat een dwaasheid acht, vindt hij het toch volmaakt natuurlijk zich te verwonderen, of te ergeren, of te bedroeven, hoe gij het noemen wilt, hetzij daarover, dat hij niet knapper of niet beter is dan hij is, of dat hij geen *succès* heeft in zijn *carrière*, of dat zijn vrouw geen kinderen krijgt, of dat zijn kinderen niet blijven leven, of dat ziekte hem kwelt; weet ik het, wat wij in onze aanmatiging al bekleed hebben met den weidschen naam van levensraadselen. Ik zal niemand ruw ontgoochelen. Wees daar niet bang voor. Ik spreek rond en open met u, omdat ik mij verbeeld, dat gij voor uw tegenovergestelde meening gronden hebt, die u niet op eens zullen ontvallen. Maar voor het overige, slechts waar ik kan, tracht ik mijn opinie hier en daar te plaatsen, bij mondjesmaat. Voor den hoogmoed der meesten is zij te hinderlijk. Nu, het is mij in zeker opzicht wel. Een en hetzelfde dient niet voor allen, zoo als Goethe zegt. Niettemin, en ofschoon gij mij van onbarmhartigheid beschuldigt, ik weet, dat het juist de aanblik van het menschelijk lijden is, vooral van zijn gemoedslijden, dat mij gedrongen heeft tot mijn theorie. Dat lijden, toch, komt meerendeels voort uit diezelfde overdreven opvatting der menschelijke natuur, waartegen ik protest aanteeken. Van daar die teleurstellingen, die jaloerschheid, die gekwetste ijdelheid, die geen rust latende eerzucht, die men overal ontmoet. Van daar

ook al dat ijdel gefilosofeer om een theodicee te vinden, dat is, de oplossing van een probleem, dat door onze fantasie is uitgedacht. - Mij, natuurlijk, maakt het niet boos. Ik beschouw het alles als medikus, psychiatrisch. Ons handwerk is het te heelen, waar wij kunnen. En....'

'Ik moet nog eens bekennen, dat uwe beschouwing mij in menig opzicht nieuw is, en mij stof geeft tot nadenken. Ik neem mijn kwalificatie van onbarmhartigheid terug. Ik geef toe, dat menschenliefde ook de ziel van uwe theorie is, dat wij slechts verschillen, ten aanzien van de wijze waarop de menschenliefde behoort te werken. Er is iets groots in het geheel van uw beschouwing, voor zoover als gij mij daarin een blik hebt vergund. Gij verwacht zelf niet, dat gij mij overtuigd zult hebben. Ik zou ook eerst meer van u moeten hooren. Het schijnt mij voorloopig wel toe, dat gij u van het kristelijk-godsdienstig geloof een te eenzijdige voorstelling maakt, en dat dit geloof meer ruimte laat voor uwe beschouwing, dan gij vermoedt; althans het ware, daarin, zich zeer goed toe kan eigenen.'

'Dat weet ik niet. Het komt mij voor, dat de kristelijke levensopvatting gebaseerd is op de leer der onsterfelijkheid. Draag hier slechts het lijden. Hiernamaals zult gij het beter hebben. In hoeverre die leer zich vereenigen laat met die andere, die uitsluitend put uit den werkelijk bestaanden samenhang

der natuur, dat durf ik niet te beslissen. Het *jenseitige*, zoo als de Duitschers zeggen, ligt voor mij geheel en al buiten den kring van onze waarneming, en kan ook geen element van kracht voor mij zijn.'

'Ik moet weg, Dokter! Maar toch nog één vraag. Hoe zoudt gij het, bij voorbeeld in mijn positie, maken aan een sterfbed? Wat meent gij, dat 's menschen troost is in het aangezicht van den dood?'

'Ja, vriend, dat zijn kritieke vragen. Ik denk dikwijls aan het woord van mijn goeien vrind Theodoor, mijn collega te Walsem, waar ik vroeger was. Hij stierf in de volle kracht van den mannelijken leeftijd, met een mooi *avenir* voor zich, gelukkig getrouwd, vier lieve kinders om zich heen. En wat denkt gij, dat hij zeî, toen hij op het punt was van op te stappen?'

'Zeg Jiet eens.'

'"Ik had graag nog wat gebleven. Maar ik heb het goed gehad. heel goed." Dat was zijn laatste woord.'

'Aandoenlijk schoon!'

'Vindt ge niet? Een oogenblik later was hij een lijk. Ik zal het nooit vergeten. Het maakte op mij den indruk van een kind, dat op visiete is geweest, ongaarne weggaat, maar intusschen wel bedankt voor het pleizier dat hij gehad heft.... 't Was een uitnemend man.'

'Het spijt mij razend, Dokter, maar ik moet weg.

We zouden van middag wel laat eten, maar zij zullen mij toch reeds wachten, vrees ik. Ik recommandeer me.'

'Nu, je komt wel eens gauw terug, niet waar? Kom je 's avonds eens aan?'

Adriaan wandelt haastig naar de stad. Hij vindt Anna en Clara reeds aan tafel. Het duurt, natuurlijk, niet lang, of Clara heeft hem aan het praten gebracht, en uitgevischt, wat hij den geheelen dag wel had uitgevoerd.

Gelijk men bespeurd heeft, is er ook nu niets gekomen van de mededeeling omtrent Madame Martin. Bij een latere gelegenheid zal die echter gegeven worden. Daar ik het, evenwel, onbescheiden zou vinden den lezer langer te laten wachten, volgt, in het begin van het tweede deel, aanstonds de geschiedenis van Madame Martin.

EINDE VAN HET EERSTE DEEL.

[Tweede deel]

Adriaan de Mérival.
Hoofdstuk XII
Een ballade van Adriaan.

Eens reeds is de schrijver dezer bladzijden in de noodzakelijkheid geweest, om een gedicht van Adriaan, dat van geen dagteekening was voorzien, in te schuiven waar, indien al niet het kronologisch verband, toch het verband der zaken het scheen te vorderen. Eene gelijke verplichting is hem thans opgelegd. Het volgende gedicht komt hem voor zoo blijkbaar geschreven te zijn onder den indruk van hetgeen Adriaan wedervaren is op die zekere wandeling van Deinenheim naar het gesticht van Dr. Beelen, waarop hij verdwaald geraakte, dat het nergens beter dan hier een plaats kan vinden. Het is getiteld: E e n b a l l a d e .

I.

De jong'ling klimt het bergpad op.
Hem draagt de veêrkracht van zijn jeugd,
En de adem van den morgenwind,
Die van de twijgen in het bosch
De nachtelijke tranen kust.
Natuur ontwaakt gelijk een kind,
De lach der onschuld om den mond.
Haar nachtgewaad van neev'len schudt
Zij acht'loos van haar leden af.
De zon drukt haar een gouden krans
Op 't blanke voorhoofd.
's Jong'lings oog
Peilt beurtelings den blauwen boog,
En 't onafzienbre vergezicht,
Dat glooiend aan zijn voeten ligt.
In 't dal weêrklinkt het klokgelui,
En in zijn hart weêrklinkt een lied.
De bloesems geuren langs zijn pad,
Een lente ontkiemt in zijn gemoed.
En hooger klimt hij 't bergpad op!
‘Wat roept mij naar dien steilen top?
O adelaar, verneem mijn zucht!
O morgenkoelte, leen me uw vlucht!
Draagt me op uw vleug'len voort, naar 't oord,
Waar geen geluid van aardsch gewemel,

Natuur meer stoort
In haar omarming van den Hemel.’

II.

Op den bergtop staat de jong'ling;
Onder hem het zwijgend woud.
't Dal verbergt zich voor zijn blikken
Onder 't statig eikenhout.
Voor hem rijst een and're bergtop,
Badend in het morgengoud.
't Is, of 't zonlicht al zijn stralen
Op dien top vereenigd houdt.

Wonderbare kleuren, menglend,
Spelend tegen 's hemels boog,
Zich verbindend, zich weêr scheidend,
Doen, op gindschen top, zijn oog
Zonderlinge vormen speuren,
Als slechts Toeval vinden zou.
Maar - de lijnen buigen samen,
Voor hem staat een jonge vrouw.

III.

Haar oog, het oog der zachtheid,
Haar voorhoofd kuste een Engel.
En op haar wangen paar'len

Twee zilverheldre drupp'len.
Haar lippen beven, beven
Als leliën bewogen,
Bewogen door een adem
Van weemoed en van vrede.

De top, waarop de jongling nederzinkt,
De top, waarop het beeld der vrouwe blinkt,
Zij naad'ren, naadr'en tot elkaâr; en 't schijnt,
Of alle ruimte tusschen hen verdwijnt.

IV.

Hij staart, hij tuurt, hij peinst, de hand voor 't hoofd, als een
Die beelden oproept uit de diepten van 't verleên.
En ongeduldig stampvoet hij den grond;
In bange zenuwspanning trilt zijn mond;
't Is, of er woorden op zijn bleeke lippen branden...
‘Mijn Moeder!...’
Roept hij uit, en strekt de beide handen
Naar 't vrouwlijk beeld, gehuld in stille majesteit,

Maar meet in d' eigen stond de diepte, die hen scheidt.

‘Geen nood!’ weêrgalmt het in de lucht,
‘Ik snel met rappe hindevlucht
‘Het bergpad af, en stijg weêr op,
‘O Moeder, naar uw top!’

Hij stormt gelijk een sneeuwval neêr.
God lof! Gekomen aan der bergen voet,
Ziet zij haar zoon, ziet hij zijn moeder weêr,

Maar - tusschen beiden bruischt een breede vloed.

Geen zwemmer kan dien vloed bedwingen.
   Geen veêrman dobbert op den stroom.
   Zij wand'len zwijgend langs den zoom,
Met pijnlijk macht'loos handenwringen.
   Zij waren angstig rond in 't oord,
Zij gaan, zij komen, en zij wachten
Of soms de golven uitkomst brachten:
   De golven bruischen altijd voort!...

Zij wenkt. En, schoon zij zwijgt, hij hoort
Een stem, die uitlokt: ‘Koom, o koom!’
Hij stort zich neder in den stroom.
‘Mijn Moeder!’ is zijn laatste woord.
Het beeld verdwijnt.

   De golven bruischen voort!

Hoofdstuk XIII
Madame Martin.

Men herinnert zich nog, dat Dr. Beelen den hulpprediker had aanbevolen een bezoek te brengen aan Madame Martin, en dat dit voor ons de aanleiding was om eenig belang te stellen in hare geschiedenis. Ofschoon Adriaan met die geschiedenis bekend is, eer hij den wenk van Beelen opvolgt, willen wij ons in het tegenovergestelde geval plaatsen, en met Adriaan Madame Martin een kort bezoek brengen eer wij de mededeeling ontvangen van hare geschiedenis.

Nemen wij ons standpunt op de stoep van het logement ‘de Gouden Leeuw’, dezelfde stoep waarop Ds. Plate uitgegleden is; keeren wij den rug naar de woning van de dikke vrouw Meijer, en zien wij recht voor ons, dan hebben wij het genoegen den grutterswinkel te ontdekken van J.R. van der Wiel; en, laten wij het oog van zijn blanke meel-, gort- en

rijstzakken (met helder gepolijste scheppers er in) opklimmen naar de eerste verdieping, dan bespeuren wij, aan de gordijnen geloof ik haast, maar in elk geval terstond, dat, voor het minst, in de bovenvoorkamer niet door den grutter en zijn famielje gehuisd wordt, maar dat er bij den grutter ‘menschen inwonen’. Uit die ontdekking volgt met groote waarschijnlijkheid, dat ook andere vertrekken van diezelfde eerste verdieping door diezelfde ‘menschen’ bewoond zijn.

En zoo is het. Daar woont Madame Martin.

Adriaan weet, dat hij zijn moet in de buurt van ‘de Gouden Leeuw’, en meent daarom het best bij vrouw Meijer te kunnen vernemen waar Madame Martin woont. Hij treedt de gelachkamer binnen, en vindt er toevallig vrouw Meijer alleen. Op zijn vraag of zij niet weet, waar hij Madame Martin zal kunnen vinden, krijgt hij voorloopig ten antwoord:

‘Zoo, zoo, moetje bij de fransche madam wezen.’

‘Woont die mevrouw hier al lang, Vrouw Meijer.’

‘Een klein half jaar, zou ik denken.’

‘Ziêje haar wel eens.’

‘Wel zeker doe ik. Als ze uitgaat en ik sta op de stoep, komt ze altijd een praatje maken.’

‘Verstâje er dan?

‘Waarom zou ik haar niet verstaan?’

‘En je noemt haar de fransche madam.’

‘Ze praat Hollandsch zoo goed als uwee en ik, maar

van wat streek of stad ze van daan is, dat zou 'k je niet kunnen zeggen.'

'En waar woont ze dan nu eigenlijk, Vrouw Meijer?'

'Krek hierover. Kom eens hier. Ziêje van der Wiel zijn huis?'

'Is dat die grutter?'

'Justement. Bij dien stap je in, weetje, en je vraagt maar naar Madam Martin, want daar woont ze boven. 't Mensch het in den laatsten tijd zwaar aan de koortsen gesukkeld, maar nou moet ze weêr aan de betere hand zijn. Ik verlang, dat ze weer heelemaal in orde is. Nu blijven de gordijntjes den heelen dag dicht. 't Is zoo zeurig, alsof er een dooje was.'

'Ik zal haar dan maar eens gaan opzoeken, Vrouw Meijer.'

Adriaan volgt de aanwijzing van de waardin uit 'de Gouden Leeuw', komt in den winkel van grutter J.R. van der Wiel, waar de zakken hem aangapen, wordt door diens knaapje een trap opgeleid, en belandt ten slotte in diezelfde voorkamer, waarvan wij de vensters en de venstergordijnen reeds hebben opgenomen. Hij heeft zijn komst vooraf laten annonceeren door het knaapje, dat hem een oogenblik later den weg wijst. Dat is waarschijnlijk de reden, waarom hij in de bovenvoorkamer een jonge dame vindt, die hij, zoo zij hem niet in zuiver Hollandsch had toegesproken, zeker voor een

duitsch *fräulein* zou hebben aangezien. Het blonde haar, het lichte *teint*, het gevulde gelaat, een zeker ‘ik en weet niet wat’, geeft hem dien indruk.

‘Ik ben zoo vrij, begint Adriaan, mij bij u en bij mevrouw uw moeder aan te melden uit naam van Ds. van Grave, en omdat Dr. Beelen mij gezegd heeft, dat een bezoek u en haar aangenaam kon zijn.’

‘Kom maar binnen alsjeblieft,’ klinkt het uit de binnenkamer.

‘Dat is moeder die u roept,’ zegt het duitsche gezichtje, welks beminnelijke eigenares Caroline heet.

‘Zal ik dan maar binnengaan?’

In de binnenkamer gekomen, die door een met keurige neteldoeksche gordijntjes behangen, glazendeur van de voorkamer gescheiden is, ziet Adriaan een vrouw, klein van postuur, van middelbaren leeftijd, opzitten in haar ledikant, twee hooge kussens in den rug. Het wit van haar nachtgewaad doet de donkere kleur van hare oogen en wenkbrauwen slechts te sterker uitkomen. Het uiterlijk is niet dat van een zieke. De stem is helder. Het oog is bewegelijk, en ziet levendig rond. Een prettige glimlach zweeft, om zoo te zeggen, altijd om de lippen. En nauwelijks zit Adriaan vijf minuten naast het ledikant of zij spreekt niet meer met hem als ware hij een persoon geweest, dien zij voor het eerst in haar leven ontmoette.

‘De dokter dacht al, dat ik het hoekje zou zijn omgegaan,’ is de mededeeling die Madame Martin Adriaan al spoedig ten beste geeft.

‘En was dat uw eigen indruk ook?’ vraagt de Mérival.

‘*Pas le moins du monde*. Ik had er niet het allerminste plan op. Neen, neen. Carolientje wil me voorloopig nog niet expediëeren, niet waar?’

‘Moedertje, waar denkje aan?’

‘Ja, kind, je kunt niet weten. Een jong hartje, jonge zinnen. Dat wil ook wel eens vrij wezen, wat zegt u?

‘*Je suis jeune, je suis libre*’

neuriet Madame Martin een poosje voort, zonder het, evenwel, tot den tweeden regel van hare romance te brengen.

‘Maar gesteld, Mevrouw, dat je eens werkelijk in gevaar was geweest, hoe zou...’

‘Een machtig prettige onderstelling.’

‘Ik zeg niet, dat die onderstelling van de aangenaamste is, maar...’

‘Laten we die dan maar niet maken, niet waar? Hoe pleizieriger iemands gedachten zijn, hoe beter hij doen kan wat hij moet doen.’

Madame Martin begint hier voor zichzelve half te zingen, half te neuriën:

‘*Douce allégresse*,
Que ta flamme
Brille sans cesse
Dans mon âme.’

En toen weêr met een grooten uithaal naar boven:

‘*Douce allégresse*.’

‘Ik heb er niets op tegen, Mevrouw, als wij maar reden hebben om pleizierige gedachten te koesteren.’

‘Kom, dat hebben wij altijd. Geen muizennesten. Al dat geseur en getreur, dat halen de menschen zichzelven in het hoofd. Zij bederven hun eigen leven en dat van anderen er bij.’

‘Er is veel van aan, maar het gaat toch niet altijd door. Er is toch ook een ernstige kant aan het leven. Het leven heeft een doel, en het leven heeft een eind. Dat is reeds genoeg om het ernstig te maken. De gedachte aan den dood bijvoorbeeld, die...’

‘Praat mij daar niet van. De dood komt ook wel, zonder dat men er aan denkt. Ik vind je erg somber, tusschen twee haakjes. *Ciel de mon âme!* Wat doet een mensch met de gedachte aan zijn dood. Als je in een begrafenis*fonds* moet gaan, is 't wat anders, maar dat doeje dan toch ook nog eigenlijk meer voor je famielje.’

‘Geheel onwillekeurig geef ik u den indruk van

zeer somber te zijn. Het gesprek is op dit onderwerp gekomen, zonder dat ik het bepaald gezocht heb. Ik meen, evenwel, dat de gedachte aan den dood niet zoo onvruchtbaar is als men vaak denkt. Men heeft zich toch in zijn leven voor te bereiden op de eeuwigheid. Men moet eens zijn Schepper ontmoeten. Is men daar altijd toe gereed?'

'Waarom niet?'

'*La mort est une amie*
Qui rend la liberté.'

neuriet Madame Martin andermaal; waarop zij voortgaat:

'Ziêje, ik vind het pleizierig om te leven, maar het zou toch ook vervelend zijn als het altijd duurde. Er moet toch eens een eind aan komen. Zoo lang als het duurt: *Vive la joie*, en is het uit, welnu, dan is het uit. Laten we maar zorgen, dat intusschen ons leventje goed besteed is. Vindje niet?'

'Dat is zeker de hoofdzaak.'

'Het is heel lief van je om mij eens te komen bezoeken. We hebben het in de laatste weken zeer stil gehad. De eenige menschen, die hier komen, zijn de dokter en Dr. Beelen als hij in konsult komt. Maar dat is geen vroolijk gezelschap. Die heeren trekken lange gezichten; verhalen, daar je bij zit, van allerlei gevallen die heel treurig afgeloopen zijn, hebben

allerlei lange, vreemde woorden die eindigen op *oosis*, en zouden je naar de eeuwigheid helpen van pure akeligheid. Maar toch, het was een variatie. Liepen ze den trap af, dan zag mijn arm Carolientje ook den heelen dag geen ziel meer als hare zieke moeder.'

'Dat is niets, Moeder, dat weetje wel, ik heb me nooit bij u verveeld.'

'Neen, lief schepsel, dat hebje ook niet, maar zoo'n Engel als jij bent, heb ik ook nooit gezien... *Embrasse moi, chérie!*... je bent mijn eenigste.'

Adriaan, - want wij zullen deze zijne visiete niet langer bijwonen - is getroffen door het sterk verschil van karakter, dat hij tusschen Madame Martin en Caroline meent op te merken. Als hij te huis is en weder aan Clara's nieuwsgierigheid getrouw verslag moet doen van de nieuwe kennissen die hij gemaakt heeft, is hij vrij uitvoerig over Caroline, ofschoon deze bijna niets gezegd heeft, en spreekt hij, vergelijkenderwijs, zeer weinig over Madame Martin, die hem niet zeer schijnt aangetrokken te hebben.

Onbekend met den indruk, dien de lezer zelf van deze vrouw ontvangen heeft, moet de schrijver hem in elk geval verzoeken zijn oordeel over haar, mocht hij er een hebben, zoolang op te schorten, tot hij wete hoe Madame Martin, tot op het oogenblik waarop zij in ons verhaal voor het eerst ten tooneele wordt gevoerd, haar leven heeft doorgebracht. Dr. Beelen heeft vooraf aan Adriaan gezegd, dat hij er niet alles van

weet. Het spreekt van zelf, dat wij niet meer kunnen geven dan hij aan Adriaan vertelde, uit wiens aanteekeningen wij ons verhaal samenstellen. Hoe Dr. Beelen zelf er aan kwam, is mij niet gebleken.

Mocht iemand geneigd zijn den naam van Madame Martin voor een *nom de guerre* aan te zien, ik kan hem ten dezen terstond geruststellen. De vrouw, die wij kennen, is werkelijk eens gehuwd geweest, en voert den naam van haar wettigen man.

Maar wij zijn in ons verhaal nog lang niet aan haar huwelijk, veel minder aan haar weduwlijken staat. En eer het jonge meisje van negentien jaren - want op dien leeftijd is zij gehuwd - een getrouwde vrouw, later een weduwe werd, is er wel het een en ander in haar leven geschied, dat belangstelling of nieuwsgierigheid kan opwekken.

En aangezien iedere levensgeschiedenis beginnen moet met, behoorlijk, dag, datum, plaats enzoovoort te vermelden, waarop de held of de heldin geboren werd, zoo moge ook onze mededeeling worden ingeleid door de volgende aanteekening:

Op het oogenblik waarop wij Madame Martin leeren kennen, kan het ongeveer vijf en veertig jaar geleden zijn dat Théophile Cadet, operazanger bij een der theaters van Parijs, en diens huisvrouw verblijd werden door de geboorte van een dochter, die bij haar doop den naam van Angélique ontving, en

de identiteit van wier persoon zeker duidelijk genoeg uitkomt als wij zeggen, dat, had gemelde dochter niet verkozen in de wereld te komen, wij ook zonder eenigen den minsten twijfel Madame Martin nooit hadden gekend.

Angélique Cadet is het eerste, en blijft het eenig kind harer ouders. Niet daaraan enkel, ook aan haar eigen aanvalligheid, aan haar uiterlijk zoowel als aan haar geestesgaven, heeft zij het te danken, dat zij sedert hare geboorte, en zoolang zij hare ouders bezit, hun afgod, hun één en hun alles is. De omstandigheid, dat Angélique geboren wordt, als hare moeder nauwelijks meer hopen kan ooit moeder te zullen worden, kan niet anders dan aan haar bezit nog hooger waarde geven.

Het leven van den tooneelspeler is uitsluitend verdeeld tusschen het tooneel en zijn huis. Dit was reeds het geval geweest, eer de *agréable troisième* zich nog vertoond had. Maar sedert deze deel uitmaakt van den kleinen familiekring, en de allereerste kinderjaren achter zich heeft, kent Cadet geene andere uitspanning dan die de tegenwoordigheid van zijn dochter Angélique hem weet te verschaffen.

Een gedeelte der morgenuren wordt door hem, hetzij in het theater zelf, hetzij in zijn eigen woning, met studeeren en repeteeren doorgebracht. Doch zijn die uren eens voorbij, dan kan niets hem meer weêrhouden van zich geheel aan zijn Angélique te wijden.

Terwijl zij van haar moeder in diezelfde morgenuren, waarin haar vader met zijn eigene oefening bezig is, het onmisbare *elementaire* onderricht ontvangt, schijnt Cadet opzettelijk de ontwikkeling van die vermogens zijner dochter ter harte te nemen, die van het gewone *elementaire* onderricht slechts weinig voordeel kunnen trekken.

Laat het weder het eenigszins toe, dan wordt de vaderlijke taak niet binnen de enge muren van een Parijsche derde of vierde verdieping vervuld. Bijna iederen middag neemt Cadet zijn dochtertje meê, hetzij naar de Boulevards, die, al waren zij destijds nog zoo fraai en schitterend niet als thans, toch reeds ook toen genoeg te zien gaven om de verbeelding en het kunstgevoel der kleine wakker te maken, hetzij - en meer nog - naar den tuin der Tuileriën en het *Bois de Boulogne* of, eindelijk, ook wel naar het Museum van den Louvre, waar Angélique's aandacht door haar vader met beleid gericht wordt op die kunstvoortbrengselen, die geschikt zijn om den kinderlijken smaak te vormen en te verfijnen.

Een niet onbelangrijk gedeelte van de vaderlijke leiding moet, evenwel, in huis plaats vinden, dat gedeelte namelijk, dat op Angélique's muzikale opvoeding betrekking heeft. Kunstenaar met zijn geheele ziel, kan hij onmogelijk in zijn bedrijf enkel een broodwinning zien; en het is hem een onweêrstaanbare behoefte zijn

kind in datzelfde leven in te wijden, waarin hij, naast onmiskenbaar verdriet en velerhande teleurstelling, de gelukkigste oogenblikken heeft gekend.

Het is uit dien hoofde de bepaalde wensch van Cadet zijne dochter voor het tooneel te vormen. Die wensch ontmoet bij Angélique geenerlei tegenstand. Zoodra haar leeftijd het toelaat, wordt er met de oefening in den zang en op het klavier een begin gemaakt.

Op den leeftijd van twaalf jaren zijn hare vorderingen in zang en spel reeds groot genoeg, om haar vaders moeite aanvankelijk te beloonen. Angélique verzelt van nu aan haar vader des avonds naar het tooneel, om de voorstellingen, waarin hij zelf optreedt, bij te wonen, en zij stelt het levendigst belang in hetgeen hare oogen zien en hare ooren hooren.

Dit duurt, evenwel, slechts een jaar. Na verloop van dit tijdvak, grijpen er twee gebeurtenissen plaats, die bestemd zijn een zekeren invloed op het verdere leven van Angélique uit te oefenen.

Haar vader wordt door een ziekte aangetast, die hem weldra naar het graf sleept. Zij verliest in hem, niet enkel een trouwen verzorger, maar den leidsman bovendien van geheel hare esthetische ontwikkeling.

Kort daarop wordt zijzelve het slachtoffer van een langdurige ongesteldheid, die nagenoeg twee jaren

aanhoudt, waarvan zij eindelijk opkomt, doch die een treurig gevolg achterlaat. Het blijkt, namelijk, spoedig, dat haar stemorgaan gevoelig geleden heeft, en dat zij niet meer in staat zal zijn de *carrière* voorttezetten, die haar vaders wensch en haar eigen voorliefde haar hebben aangewezen.

Het is een smartelijke ontdekking.

Minder nog eerzucht, dan de hoop van haar vaders reputatie door de lauweren, die zijzelve eens zou kunnen inoogsten, in de kunstwereld te bestendigen, de hoop, ook vooral, van, als het weinige dat haar vader heeft nagelaten, verteerd zal zijn, hare zwakke moeder, die reeds in de vijftig telde, een betrekkelijk onbezorgden ouden dag te kunnen verschaffen, deze dubbele hoop is thans de bodem ingeslagen, en de toekomst, dientengevolge, duister genoeg.

Zich, om die toekomst op te helderen, in een vak te oefenen, dat in geenerlei verband staat met het tooneel, is een gedachte die, zoodra zij in haar geest opkomt, terstond door haar teruggedrongen wordt. Den kling, waarin zij tot hiertoe onder haar vaders leiding zich heeft bewogen, heeft zij lief gekregen. Wat daar buiten ligt, schijnt haar een onbekend land, waarin zij zichzelve niet denken kan.

Haar besluit is spoedig genomen. Zij telt ter nauwernood vijftien jaar, maar haar vastberadenheid is haar leeftijd vooruit. Buiten medeweten van haar moeder, meldt zij zich aan bij den direkteur van het

theater, waaraan haar vader vele jaren verbonden is geweest; maakt zich aan hem als de dochter van den overleden operazanger bekend, en geeft haren wensch te kennen, om in het balletkorps opgenomen te worden.

Haar verzoek wordt toegestaan. In groote opgewondenheid keert zij naar huis, om haar moeder de blijde tijding te melden. Deze, vele jaren verouderd sedert den dood van haren man, zwak van gestel en toegevend van aart, is reeds niet meer opgewassen tegen de veerkracht en den vasten wil van haar dochter. Ofschoon zij bedenkingen maakt, die daarvan getuigen, dat zij Angélique liever een anderen weg had zien inslaan om eens haar brood te kunnen verdienen, geeft zij toe, dringt er althans niet op aan, dat haar dochter afzie van het geopenbaarde voornemen. Angélique droomt weldra van geen andere toekomst meer, dan die van als danseres te schitteren op een der tooneelen van de fransche hoofdstad.

Met haar gewone vatbaarheid heeft zij het spoedig een eind ver in hare nieuwe kunst gebracht. De strenge school, die zij door moet gaan, verdriet haar niet. De dans is haar reeds meer dan een beroep, een kunst; reeds meer dan een kunst, een hartstocht. Het duurt niet lang, of de toekomst, die zij zich heeft gedroomd, begint zich te verwezenlijken, en reeds wordt haar naam onder de liefheb-

bers van het ballet met onderscheiding genoemd. Zij is haar achttiende jaar ingetreden.

Haar moeder, altijd ziekelijker en in den laatsten tijd lijdende aan de oogen, onbekwaam derhalve tot eenig handwerk, is weldra, daar de nalatenschap van Cadet als uitgeput kan worden beschouwd, verplicht geheel van haar dochters verdiensten te leven. Ofschoon zij aan den eenen kant hare moeder, natuurlijk, een ruimer bestaan had gegund, smaakt Angélique er toch groot genoegen in, dat zij reeds in staat is voor hare moeder te zorgen.

Dat doet zij dan ook in alle opzichten. Het theater, waaraan zij verbonden is, is een der theaters van de *Boulevards*. Om redenen van ekonomie, heeft zij met hare moeder eene woning betrokken aan de tegenovergestelde zijde van de *Seine*, waaruit de noodzakelijkheid voor haar ontstaat, om, vaak bij zeer ongunstig weder, twee tot vier malen elken dag, verscheidene keeren in de week, een langen weg door de straten van Parijs af te leggen.

Zoodra zij zich te huis bevindt, is zij dochter en dienstmaagd tevens. Elken morgen verschilt haar *toilet* dan ook niet weinig van het *toilet* dat des avonds haar wacht. Welk van beide haar beter staat? Het witte mutsje, dat slechts het achterhoofd en de naar achteren gestreken, gitzwarte hairen bedekt, de om den hals laag uitgesneden, evenzeer hagelwitten voorschoot, met de twee gefestonneerde zakjes aan rech-

ter- en linkerzijde, het effen bruine kleedje, dat al zoo lang gediend heeft en zoo lang nog dienen moet, ziedaar de Angélique van 's morgens, *mignonne*, altijd een vroolijk woord op, altijd een glimlach om de lippen. Op, voor dag en dauw, bezorgt zij al wat de reinheid van haar woning vereischt, en maakt zij het ontbijt in orde, zingend met een stem, die dan voor het tooneel niets meer beloven mag, maar die zeker nog fraai en helder genoeg is om er hare oude moeder mede op te vroolijken. Dan, in het gunstige saisoen althans, de strooien hoed op het hoofd, de hengselmand aan den arm, tot op het laatste oogenblik, dat zij het huis verlaat, en terwijl zij afspraken maakt met haar moeder wegens het *diner* van den dag, nog trippelend en pirouëtteerend door het vertrek, loopt ze naar markt en *halles*, even mild met haar geestigheden, als gretig om er te ontvangen, bekend en welkom bij allen als *mademoiselle* Angélique Cadet. Maar niet eer heeft het tien uur geslagen, of zij is weêr te huis, en het dienstmeisje herschapen in een juffertje. Moeder wordt hartelijk omhelsd, en Angélique stapt naar het theater om de dansles bij te wonen. Onderweg spreekt zij met haar vader, die eigenlijk niet dood voor haar is, allerminst wanneer zij, even als hij het pleegde te doen, alle morgens geregeld naar het theater wandelt.

De dansles was voor haar geen les maar een uitspanning, en hare hartstocht daarbij even sterk, des mor-

gens in het ongezellig vertrek, slechts met eenige houten stoelen en een *psyché* voorzien, als des avonds voor het groote publiek.

Na de les, wordt de wandeling weder huiswaarts ondernomen, om des avonds nog tweemaal, en niet zelden, gelijk reeds opgemerkt werd, bij zeer ongunstig weder te worden afgelegd. Komt zij vermoeid te huis, dan is het haar een troost hare moeder reeds te bed te vinden, zoodat deze niet bemerkt, dat zij minder opgeruimd is, dan gewoonlijk. Vroeg in den morgen is zij toch weêr dezelfde.

Het kon bezwaarlijk anders, of een jonge danseres, die zooveel natuurlijke bevalligheid aan zoo groot een meesterschap in haar kunst paarde, moest weldra de bijzondere aandacht trekken van dezen of genen, die het ten haren aanzien niet bij een koele bewondering laten kon.

Koele bewondering? Reeds meer dan eens heeft de vleitaal der hoogste geestdrift haar in de ooren geklonken, en is de verlokking om datgene te worden waarvoor velen, uit hoofde van haar beroep, zich veroorloofden haar aan te zien, in allerlei, en daaronder in de betooverendste gestalten, voor haar getreden.

Zij is niet bezweken.

Op een avond, dat zij terugkeert van het theater, om zich als gewoonlijk naar de moederlijke woning te begeven, wordt zij in een eenzame straat, aan de

overzijde van de *Seine*, in de nabijheid van den *Jardin du Luxembourg*, achterhaald door iemand, in een mantel gewikkeld, die, zooveel er althans van zijn gezicht te bemerken valt, haar geenszins bekend voorkomt, en die haar, met een Iluisterende stem en onder allerlei verontschuldigingen, vraagt, of hij de eer heeft *mademoiselle* Angélique te spreken. Uit die vraag ontstaat het volgend gesprek. Zij geeft namelijk terstond ten antwoord:

‘Of dat een eer voor u is, weet ik niet; maar ik hoop, dat het mij een eer is met u te spreken.’

‘Dat gij mij zoo antwoordt, herneemt de onbekende, bevestigt mij in de overtuiging, die ik reeds bezit.’

‘En dat is...?’

‘Ik wil u den zin niet herhalen, die door u licht voor een banaal kompliment kan worden gehouden. Ik betreur slechts, dat ik door de omstandigheden gedwongen word, om in een zeer dubbelzinnig licht voor u te staan.’

‘Gij staat voor mij in geenerlei licht; het is hier stikdonker.’

‘Dan dus ook niet in een dubbelzinnig licht; dit is hetgeen mij het aangenaamst is in uw woorden. Ik wilde u mijne verontschuldigingen maken daarover, dat ik het gewaagd heb u aan te spreken.’

‘Wat drong u daartoe? Kan ik iets voor u doen?’

‘Gij? Iets voor mij doen? Ja, ja, ongetwijfeld. En

het zal u geen moeite kosten. Het is voorloopig niets anders dan - mij aan te hooren.'

'Mij dunkt, dat ik daar al druk meê bezig ben.'

'Zie, *Mademoiselle* Angélique, ik vraag u mij aan te hooren, en toch vrees ik bijna, dat gij ja zegt. Hetgeen ik u heb mede te deelen, kan u nauwelijks eenige belangstelling, kan u zeker in het geheel geen vertrouwen inboezemen. Ik ben veroordeeld om door u voor geheel iemand anders aangezien te worden, dan die ik werkelijk ben.'

'Uwe verontschuldigingen zijn overtollig. Ik zie u voor niemand aan. Ik ken u niet; en, al kende ik u, ik zou u niet kunnen zien.'

'Ach, scherts niet, *Mademoiselle* Angélique. Gij ziet alle avonden neder op duizenden die u bewonderen, die u toejuichen, en die het vertoon van uw bevalligheden niet waardig zijn, op duizenden zelfs, helaas! wier onreine blikken uwe vlekkelooze kunst bezoedelen. Dat gij voor hen louter verachting gevoelt...'

'Het is nooit bij mij opgekomen; waar denkt gij aan? Ik vind het, integendeel, zeer vrindelijk van al die menschen, dat zij niet moede worden mij toejuiching en bijval te geven, veel meer dan ik had durven wenschen.'

'Het is uw goed hart, dat u zoo spreken doet.'

'Maar gij toont weinig goed hart, dat gij mij zoo lang van mijn moeder afhoudt. Of neen, dat weet

gij natuurlijk niet. Ik woon met mijn moeder, en zij verwacht mij op een bepaald uur te huis.'

'O ik weet het wel, ik weet wat gij voor haar zijt. Ik ben, helaas, een vreemdeling voor u; gij zijt het niet voor mij. God zal u zegenen voor hetgeen gij aan uw moeder doet. Maar dat is het juist wat mij in het gemoed gegrepen heeft. Neen, reken mij niet onder uwe bewonderaars, *Mademoiselle* Angélique. Wat in mijn hart voor u leeft, daaraan mag ik een anderen naam geven, warmer dan bewondering, dieper dan geestdrift, het is liefde, ik heb u lief, zoo als niemand u liefhebben kan.'

Gelukkig, dat het donker is. De heer in den mantel kan dus den blos niet zien, die Angélique's wangen kleurt, nu zij, de eerste reis in haar leven, op een toon die voor haar iets overtuigends heeft, dat woord, dat geheimzinnig woord: ik heb u lief, uit hoort spreken. Meer geroerd, dan zij wel blijken laat, geeft zij ten antwoord:

'Ik kan uwe woorden, ik kan uwe bedoelingen niet beoordeelen. Uw taal kan even goed uit minachting voor mij voortkomen... Uit minachting, ja, dat is mogelijk... Maar God, waarmede zou ik dat verdiend hebben?'

'Met niets, met niets. Wie zou u kunnen minachten? Wie geeft u die zwarte gedachte?'

'Ik heb den mond al zooveel hooren zeggen, waaraan ik weet, dat het hart geen aandeel hebben kon.'

‘En nu moet ik voor anderen lijden. Maar gij hebt gelijk. Niets waarborgt u, dat ik niet een lage wellusteling ben. Dat is het juist wat mij zoo lang heeft doen zwijgen. Doch als ik u niet vragen kan mij te gelooven, mag ik u dan een ander verzoek doen?’

‘’t Hangt er van af, welk verzoek het is....’

‘Wilt gij, zoo vaak uw betrekking aan het tooneel u noodzaakt de straten van Parijs te doorkruisen, mij vergunnen telkens een rijtuig ter uwer beschikking te stellen?’

Een luid gelach is Angélique's eerste antwoord, en terstond daarop:

‘Denkt gij, dat ik niet meer loopen kan. En bovendien! Duizendmaal dank voor uw goedheid, maar ik neem geen geschenk aan, in welken vorm dan ook, van heeren die ik niet ken.’

‘Gij hebt gelijk. Verschooning voor mijn gebrek aan kieschheid. Ik had uw antwoord kunnen voorzien. Hoe heb ik zulk een vraag kunnen doen! Ik bid u, neem haar op, zoo als zij gedaan wordt. Niet in de verte met het denkbeeld, om u aan mij te verplichten. Neen, alleen omdat ik niet aan kan zien, dat gij u aldus blootstelt aan het ongunstigste jaargetij. Maar mag ik u dan een ander verzoek doen? Zou uw moeder mij willen ontvangen? Zoudt gij de groote goedheid willen hebben haar mijn bezoek tegen morgen aan te kondigen?’

‘Waarom niet? Mijn moeder zal er gewis prijs op stellen iemand te kunnen danken, die aan haar dochter zooveel attentie heeft betoond. Mag ik haar uw naam noemen?’

‘Wilhelm Martin Olofski.’

Ziedaar de aanleiding tot een kennismaking, die langer dan dien avond duren zou.

De persoon, wiens uitboezeming wij hebben aangehoord en wiens naam wij kennen, is een jong mensch geboren uit een duitschen vader en een fransche moeder, en verbonden aan de legatie van een der duitsche hoven, te Parijs.

Hij houdt zijn woord, bezoekt Angélique en haar moeder, en maakt op beiden den gunstigsten indruk.

Angélique is gelukkiger, zoo mogelijk, opgeruimder nog dan ooit. Dat woord: ik heb u lief, toen het nog slechts van de lippen van een onbekende kwam, toen reeds had het een zekeren indruk op haar gemaakt. Thans gevoelt zij er al de zaligheid van. Haar hart, tot hiertoe tusschen hare kinderlijke en huiselijke zorgen en haar kunst verdeeld, wordt nu, naar mate de omgang niet Martin langer duurt, overstroomd door een gevoel, dat bijna over iedere andere gewaarwording heerscht.

Toch, hoe innig de betrekking tusschen haar en Martin ook zijn mag, het is, om zoo te spreken. een verkeering met hun drieën. Van hare moe-

der blijft zij onafscheidelijk. Ofschoon aan Martin verloofd, duldt zij evenwel niet, dat er de minste verandering kome in haar leven. Dat leven heeft zij eens besloten aan hare moeder te wijden. Niets kan haar van dat voornemen afbrengen.

Haren Wilhelm heeft zij aan haar zijde, maar hare moeder altijd aan de andere, hetzij dat ze, alle drie in de moederlijke woning bijéen, zich met keuvelen of kaartspelen onderhouden, hetzij dat zij te zamen, als de gezondheid der moeder het toelaat, kleine buitenpartijtjes organiseeren in de omstreken van Parijs.

Of dit Martin aanstaat, is eene andere vraag. Behalve het gezelschap van de oude Madame Cadet, verdriet hem het gezicht van zijn verloofde, avond aan avond aan de onbescheiden blikken van honderden prijsgegeven. Hij haakt naar het oogenblik, waarop hij haar geheel de zijne zal kunnen noemen.

Twee overwegingen, evenwel, houden Angélique van een huwelijk terug, gelijk ons duidelijk zal worden uit het volgend gesprek, een vierendeeljaars na hun eerste kennismaking gevoerd, en slechts fragmentarisch door ons medegedeeld, omdat de lezer reeds voldoende bekend is met hetgeen er aanleiding toe gaf.

‘Neen, Martin, zegt in den loop van dat gesprek Angélique tot haar verloofde, gij moogt er niet aan denken.’

‘Spreek zoo luide niet. Angélique. Uw moeder zal u hooren.’

Maman Cadet lag te bed in het aangrenzend vertrek.

‘Ziet gij wel, een van mijn bezwaren geeft gij mij al toe. Gij weet, dat moeder er niet van zou willen hooren. In geen geval mag ik aan een huwelijk denken, zoolang moeder leeft. Ik mag haar niet alleen laten. Ik bid u, wie zou haar verzorgen? Dat heeft zij niet aan mij verdiend. Maar buitendien, al bestond dat bezwaar niet, ik trouw toch nooit met u; neen, neen, daarvoor heb ik u te lief, veels te lief.’

‘Hoe? Te lief? Te lief, om mij voor mijn gansche leven gelukkig te maken?’

‘Om u voor uw gansche leven ongelukkig te maken.’

‘Ongelukkig?’

‘Ja, ja, ik weet het beter, dan gij. Ongelukkig zoudt gij zijn, als gij uw vrouw nergens zoudt kunnen brengen, zonder dat men haar nawees met den vinger, nawees als een balletdanseres.’

‘Wat geef ik om de wereld, Angélique; wat om hetgeen men zegt of niet zegt?’

‘Dat is overdrijving, Wilhelm, louter overdrijving. En ik zal u iets zeggen. Gij moet mij wel verstaan. Ik zou u, geloof ik, inniger kunnen lief hebben, wanneer gij goedvondt mij nooit meer van een huwelijk te spreken.’

‘Gij vraagt mijne liefde een groot offer.’

‘Juist het tegendeel; indien ik uw hand ten huwelijk aannam, dan zoudt gij mij een offer moeten brengen, het offer van uwe positie in de maatschappij, en dat zou mij juist bang maken.’

‘Bang? Angélique, gij martelt mij. Waarvoor zoudt gij bang zijn? Bang, dat ik dat offer, zoo het een offer heeten moet, niet willig zou brengen, niet in staat zou zijn te brengen, of wel bang, dat het mij, wanneer het eens gebracht was, berouwen zou?’

‘Neen, ik zal u zeggen, waarvoor ik bang zou wezen. Ik zou vreezen, dat uw liefde, zoo zij dit onredelijk offer bracht, geen oprechte liefde, maar blinde hartstocht ware. Begrijpt gij mij nu? Ik geniet uwe liefde met een veel geruster hart, wanneer ik weet, dat gij al uw zinnen bij elkander houdt, en geen *coups de tête* voor mij doet.’

‘Waarom noemt gij het zoo? Waarom is het zinneloos te doen wat ons hart ons ingeeft, wat de beste gewaarwordingen van ons hart ons voorschrijven?’

‘Nu, dat moet gij weten. Maar ik kan er niet toe besluiten. Lief heb ik u, innig lief.’

Zij slaat de beide armen om zijn hals, en baadt in hare tranen.

‘Maar, mijn Angélique, waarom u aldus gekweld? Laat ons wachten, jaren wachten, wellicht. Wanneer uw moeder in den Hemel is, laat mij dan ten minste mogen hopen, dat de nauwste band ons vereenigen zal.’

‘De nauwste band zal ons vereenigen, Wilhelm. Ik ben de uwe, geheel de uwe. Maar een huwelijk, neen, vraag mij dat niet.’

‘En dat alleen, omdat gij vreezen zoudt, dat ik iets onverstandigs deed.’

‘Daarom niet alleen.’

‘Dan is er nog een andere reden. Zeg mij die. Wees oprecht, Angélique. Zeg mij alles. Waarom wilt gij mijn vrouw niet worden?’

Angélique ontrukt zich aan zijn omarming, springt op, tikt met hare vingers op de tafel en met haar voet op den grond, en, terwijl hare oogen blinken, schitteren, levendiger dan ooit, roept zij uit:

‘Welnu dan, ik ben er te trotsch voor, ziedaar! Nu ben ik gelukkig.... Als uw vrouw zou ik ongelukkig zijn.’

‘Angélique!’

Andermaal werpt zij zich in zijn armen, onder een vloed, van tranen.

‘Angélique, ik begrijp u volkomen. Ik heb het laatste woord over dit onderwerp gezegd.’

‘Hoe dank ik u, Martin. Ja, ik dank u, dat gij mij de uwe laat zijn, zonder dat de wereld er zich mede heeft in te laten. Een huwelijk zou voor ons slechts een vertoon zijn. Niets kan ons toch scheiden.’

Inderdaad wordt er over de zaak niet meer gesproken, en komt er van een huwelijk, voorloopig, niets.

Weinig ontbreekt aan het geluk van het drietal. Wilhelm huurt een grootere woning, die hij met Angélique en haar moeder betrekt. Ofschoon hij in staat is haar meer gemakken te verschaffen, dan zij vroeger kende, en zij dus veel niet meer behoeft te doen van hetgeen zij vroeger verrichtte, blijft Angélique eenvoudig als voorheen en wil, onder anderen, hoe dringend Wilhelm het haar ook verzoekt, nooit zich van een rijtuig bedienen, om van haar huis naar het theater en terug te gaan.

Er is echter één schaduwzijde aan haar geluk.

Het is de toestand van hare moeder, die nu bijna geheel blind is, en wier gezondheid sterk afneemt.

Behalve het vooruitzicht van hare moeder wellicht spoedig te zullen missen, kwelt haar niet weinig de noodzakelijkheid, waarin zij zich bevindt, om zoovele uren van den dag de zieke aan de verpleging van anderen toe te vertrouwen.

Voor het eerst komt er een stoornis in haren vroegeren hartstocht.

Het dansen, tot hiertoe een lust, wordt haar een last, en terwijl haar lichaam bezig is zich in allerlei vormen te wenden, die de geestdrift gaande maken van honderden toeschouwers, is haar geest ver van het tooneel, ver van de *Boulevards*, in een eenzaam vertrek, bij het ziekbed van een oude, blinde vrouw.

Één keer overkomt het haar zelfs zoo afgetrokken te zijn van haar werkelijke omgeving, dat zij vergeet op

het juiste punt met den dans in te vallen, hetgeen de zaken wel eenigszins in de war stuurt, maar haar door niemand op het tooneel of achter de schermen kwalijk genomen wordt.

Wij zijn thans aan het eind van Februari, en nog geen jaar later, dan de dag waarop Martin met de beide vrouwen zijn woning betrokken heeft.

Angélique moet haar spel staken. De dokter voorziet het spoedig einde harer moeder.

Van nu aan is haar dag uitsluitend verdeeld tusschen het ziekbed harer moeder en de parochiekerk, waar zij dagelijks geregeld eenige uren doorbrengt, nedergeknield voor het beeld der Moedermaagd.

Hare gebeden blijven zonder vrucht. Haar moeder bezwijkt.

Groot is de deelneming die zij ondervindt in de wereld, waarin zij zich dagelijks beweegt, en die zeer aan Angélique gehecht is. Als, den dag na het afsterven, het lijk op het kerkhof *Père la Chaise* begraven wordt, ziet men het gansche balletkorps rondom de geopende groeve vereenigd, biddende voor de rust van de ziel van *Maman* Cadet, en, op den terugkeer van het kerkhof, bezig met de arme Angélique te troosten, die ontroostbaar is.

Hare droefheid is nog grooter dan toen haar vader gestorven was. Maar wij moeten zeker in rekening brengen, dat destijds haar leeftijd haar verhinderde geheel den omvang van haar verlies te meten.

Zij voelt zich gedesoeuvreerd, en langer, dan men het van haar opgeruimd humeur verwacht zou hebben, duurt het, eer zij weder geheel op haar verhaal komt.

Na den dood van haar moeder neemt zij afscheid van het tooneel. Doch het laatste schijnt geenszins in verband te staan met het eerste. De aanleiding tot het verlaten van haar *carrière* is veeleer deze:

Martin, tot hiertoe, gelijk wij weten, verbonden aan een duitsche legatie te Parijs, wordt naar Franckfort a/m overgeplaatst. Angélique heeft dus eensklaps te kiezen tusschen hare betrekking aan het tooneel en hare betrekking tot Martin. Hare keuze is spoedig gevestigd. Zij wil Martin tot geen prijs verlaten. Frankefort, zooveel kleiner van omvang dan Parijs, zal haar evenwel, niet langer vergunnen wat haar in de fransche hoofdstad mogelijk is geweest. Zij kunnen voortaan niet meer samen wonen. Martin zal daarom naar Franckfort vertrekken, en Angélique zich in de nabijheid dier stad, in Homburg, vestigen.

Reeds die scheiding is haar een groot verdriet. Hare natuurlijke opgeruimdheid zal echter weldra op nog zwaarder proef gesteld worden, reeds drie maanden na het betrekken van haar woning te Homburg.

Lang niet opgemerkt, lang wel opgemerkt maar niet erkend, gelijk het pleegt te gaan, ontwikkelt zich bij Martin de ziekte waarvoor geen kruid is gewassen, de tering.

Telkens als hij uit Franckfort Angélique komt bezoeken, ziet hij er slechter uit, is zijn hoest onrustbarender.

Het gevaar kan eindelijk niet meer ontkend worden, en het wordt dan ook niet meer ontkend, maar maakt voortaan het hoofdonderwerp uit der gesprekken, die, bij Wilhelms veelvuldige bezoeken, tusschen Angélique en hem gewisseld worden. Wij zijn in staat een dier gesprekken, voor een gedeelte, mede te deelen.

Nadat Martin, bij vernieuwing, Angélique heeft voorgehouden, dat het vruchteloos is zich omtrent zijn toestand een gunstige voorstelling te maken, gaat hij aldus voort:

‘Angélique, het kan nu anderhalf jaar geleden zijn dat wij een gesprek hebben afgebroken, dat later nooit weêr door mij hervat is.’

‘Ik weet zeer goed wat gij meent. En hebt gij mij toen niet beloofd er nooit weêr op terug te zullen komen?’

‘Dat heb ik ook, Angélique, maar...’

Een hoestbui belet hem voort te gaan.

Als de hoestbui over is, doet Angélique Martin's voorhoofd rusten op haar schouder. Spelend met zijn blonde lokken, neemt zij zelve het woord:

‘Mijn dierbare Wilhelm, gij kunt en gij moogt niet voortgaan. Ik heb uw edel hart begrepen.’

‘Toen, Angélique, vroeg ik u mijn vrouw te wor-

den om mijnentwil. Thans, niet meer om mijnentwil; neen...'

'Gij zijt goed, goed als een Engel. Waarmeê heb ik mij het geluk waardig gemaakt van u te bezitten?'

'En wilt gij thans, Angélique? Mijn begrafenis zal waarschijnlijk uw bruiloftsfeest zijn, maar ik zal met meer rust van de wereld scheiden als ik weet, dat ons kind...'

Een nieuwe hoestbui valt hem in de rede.

'Wilhelm, ik heb er niet het eerst van willen spreken. Gij voorkomt een diepen wensch van mijn hart. Ik dank God er voor. Ja, laat ons nu nog ons huwelijk doen voltrekken ter wille van ons kind.'

'Het zal de eenigste weldaad zijn die ik aan mijn kind bewijzen kan, want ik zal het zeker niet meer zien. Gij zult eerder weduwe zijn dan moeder. Ik ga hard achteruit, Angélique.'

'Wilt gij wel gelooven, Wilhelm, dat ik nog niet weenen kan bij de gedachte aan mijn aanstaand gemis, zoo gelukkig maakt mij nog de gedachte, dat gij mij hebt lief gehad. En dat zal blijvend mijn troost zijn. Uw liefde zal mij nooit verlaten. Wat ook gebeure, ik zal bij alles denken, dat uw edel hart mij eens bemind heeft. Daar ben ik fier op, Wilhelm, dat is de grootste eer, die mij in de wereld te beurt kon vallen.'

De lezer verwacht reeds, dat er overeenkomstig dit gesprek gehandeld wordt. Met den grootst mogelijken spoed wordt het huwelijk voltrokken tusschen de jonge, bevallige, levenslustige Angélique en haar bijna stervenden Wilhelm.

Angélique Cadet heet van nu aan Madame Martin.

Martin had reeds zijn ontslag verzocht en gekregen uit zijn betrekking te Franckfort. Hij betrekt nu de kamers, die Angélique reeds bewoont te Homburg, een derde verdieping. Derwaarts wordt zijn weinige bagage, een sekretaire en eenige koffers, overgebracht.

De gewezen danseres is voor de tweede maal herschapen in een zuster van liefdadigheid. Gelijk zij voor vier maanden hare moeder heeft verpleegd, zoo doet zij het nu haren man, met dezelfde liefde niet alleen, maar met diezelfde bijna onverstoorbare opgeruimdheid, die haar specialiteit mag heeten.

Een verdieping onder het jonge echtpaar, woont een jong mensch, Hollander van geboorte, van wien Angélique, zoolang zij nog alleen te Homburg gevestigd was, reeds veel vriendschap ondervonden heeft. Hij heeft haar medegedeeld, dat hij om redenen van gezondheid zijn ontslag heeft moeten nemen, als tweede luitenant in hollandschen dienst, en dat hij zich om diezelfde reden thans in de badplaats Homburg bevindt.

Niets natuurlijker, dan dat Martin, reeds voor zijn

huwelijk, met den jongen Hollander kennis had gemaakt, wiens voorkomendheid en allerwelwillendst hulpbetoon nu den kranke uitnemend te stade komen.

In Februari, gelijk wij zeiden, en wel tegen het einde van de maand, was *Maman* Cadet gestorven. Nu zijn wij vier groote maanden verder, en dus in den aanvang van Juli, in het volle van het homburgsch saisoen. Het wemelt er van vreemdelingen, als gewoonlijk uit allerlei talen, tongen en natiën der wereld.

Onze hollandsche luitenant schijnt onder hen vele *relaties* te hebben. Hij ontvangt althans gedurig bezoek. En zoolang Martin's krachten het toelaten, heeft hij en zijn vrouw ook hun aandeel in de afwisseling, die daaruit geboren wordt.

In één woord, de luitenant is, gelijk men het noemt, allerliefst voor hen, vol kleine en groote attenties. Daar Martin blijkbaar vermindert, heeft hij de kieschheid al zijn vrienden het huis te verbieden, opdat de drukte, van bezoek onafscheidelijk, de bewoners der derde verdieping niet hindere.

Ook zorgt hij er voor, dat Angélique's eigen gezondheid geen schade lijde door de getrouwheid harer vrouwelijke plichtsbetrachting. Van tijd tot tijd weet hij haar over te halen om beweging te nemen, en weet evenzeer altijd een zijner vrouwelijke kennissen te vinden, in wier gezelschap zij uit kan gaan. Hij stelt haar, natuurlijk, voor als *Madame* Martin, endie

naam schijnt een voldoend *incognito* voor Angélique Cadet. De luitenant staat er zelfs op, dat zij zoolang mogelijk uitblijve, en in de *Koerzaal* of in het park zooveel mogelijk verstrooiing zoeke. Hijzelf neemt in haar afwezigheid haar plaats aan het ziekbed van Wilhelm in.

Angélique laat het zich gemeenlijk geen tweemaal zeggen. Het is voor het eerst, dat zij een badplaats bezoekt. Alles is voor haar nieuw. Hoe trouw ook in de verpleging van haar man, hoe wezenlijk bedroefd over zijn toestand: is zij eens in de vrije natuur of in de woelige bevolking van het *Koerhuis*, dan luikt zij weêr op, als een bloem bij het zonlicht, en wil van geen huiswaarts keeren hooren, tot zij, eindelijk, bemerkend hoe laat het wel geworden is, naar haar woning terugsnelt.

Meestal doorloopt zij op één en denzelfden avond onderscheiden stemmingen.

Het eerste oogenblik, als zij uit de deur van haar huis komt, ziet zij er uit, als ware zij reeds een weduwe, bleek, gedrukt, wezenlijk melankoliek. Informeeren dan kennissen naar den toestand van haar man, dan is het: '*ah! mon pauvre mari, mon pauvre mari!*', waarop zij wegsmelt in tranen. Heeft de wandeling in *Koerzaal* of park tien minuten geduurd, dan hoort men haar al op een afstand, zoo luidruchtig mogelijk, spreken, schertsen, schateren van den lach, dat het voor ieder een lust is '*la petite Madame*

Martin' te ontmoeten. Maar, niet eerder wordt in den loop van den avond door den een of ander de minste toespeling gemaakt op den toestand van haar man, of het is:

'*Je suis vraiment profondément malheureuse. Comme cela m'embête, tout ce monde. C'est parfaitement insupportable*.'

En zoo gaat het op en neêr in dat licht bewogen gemoed.

Den luitenant schijnt de tijd nooit te lang te vallen, dien hij aan het ziekbed doorbrengt.

Ronduit gezegd, stond Martin, vooral in het begin, de plaatsvervanger zijner vrouw maar ten halve aan. En dat niet alleen - ook dit dienen wij te vermelden - ten gevolge van de wellicht algemeene wet, dat ieder manspersoon toch nog liever door een lieve vrouw dan door een lieven vriend verpleegd wordt, maar bovendien om een bijzondere reden.

Hij heeft de vriendschap met den luitenant onderhouden, omdat deze aan Angélique, voor haar huwelijk, reeds verschillende kleine diensten bewezen heeft. Maar Martin voelt zich geenszins door hem aangetrokken. Het onderscheid tusschen hen beiden is dan ook groot. Martin heeft iets, nog al veel zelfs, van hetgeen de Franschen, zoo vriendelijk voor hunne germaansche naburen, *l'air Allemand* noemen. De luitenant, omgekeerd, is geheel een man van de wereld, volmaakt op zijn gemak, onder alle omstandigheden,

en daardoor onwillekeurig een zekere meerderheid uitoefenend. Martin, wij zijn reeds in de gelegenheid geweest om het op te merken, heeft ook dit van zijn duitschen volksaart, namelijk, een zekere sentimentaliteit. De luitenant is het tegenovergestelde van een sentimenteel man.

Maar juist Martin's gemoedelijkheid schijnt mede te brengen, dat hij den man, die in het begin een zekeren tegenzin bij hem heeft opgewekt, met des te grooter vriendelijkheid bejegent.

Hij laat hem dus niet alleen nooit merken, dat hij in de afwezigheid van zijn vrouw liever alleen ware gebleven, maar hij noodigt hem telkens dringend uit haar plaats in te nemen, zoo dikwijls zij verpoozing noodig heeft en hijzelf dus alleen zou zijn.

Dit zou echter niet zoo dikwijls meer het geval wezen. Zijn ongesteldheid neemt hand over hand toe. Hoe meer het einde nadert, hoe meer hij het zich, natuurlijk, ontveinst.

‘Het gaat beter. Ik weet niet waarom men zich alarmeert, ik heb mij in lang zóo wel niet gevoeld, ik behoef mij met niets te haasten.’

Zoo luiden, ook in zijn mond, de geruststellende verzekeringen, die gewoonlijk zooveel ongerustheid geven aan elk, die de blinde gerustheid van den lijder zelven niet deelt.

Op een avond, dat Angélique weder aan 't wandelen, en de luitenant weder zijn ziekeverpleger is,

wordt Wilhelm overvallen door een geweldige bloedspuwing, die, naar de verzekering van den in haast ontboden geneesheer, zijn leven in onmiddellijk gevaar brengt.

Angélique wordt overal gezocht, maar niet zoo spoedig gevonden. De dokter is reeds vertrokken, en nog is zij niet te huis.

Wilhelm zit uitgeput, met het hoofd voorover gebogen, in zijn bed. De luitenant er naast.

‘Zijn wij alleen?’ fluistert Wilhelm.

De luitenant antwoordt bevestigend.

‘Kom hier met uw oor vlak bij mijn mond... In mijn sekretaire ligt een schuldbekentenis... van mijn broeder... van tien duizend gulden... Ik wil niet, dat mijn vrouw die vindt... Daarvoor heb ik haar niet getrouwd... Verscheur al mijn papieren na mijn dood.’

Wilhelm heeft nauwelijks uitgesproken, of Angélique treedt binnen.

Ditmaal is haar smart sprakeloos.

Zij stelt zich naast het ziekbed, en ondersteunt haren stervenden man het hoofd.

‘Vaarwel, mijn Engel, ik zal bidden voor uw ziel.’

‘Vaarwel, dierbare Angélique, zorg goed voor ons kind.... De luitenant zal mijn papieren verscheuren.’

Met sterke tusschenpoozen komen deze volzinnen er uit. Het zijn ook zijne laatste woorden. Na een kwartier is Martin overleden.

Nog dienzelfden avond voldoet de luitenant aan Wilhelms last. Hij wordt er toe in staat gesteld door Angélique zelve, die dezen uitersten wil van haar man eerbiedigt, en den uitvoerder van dien wil den sleutel der schrijftafel terstond overhandigt. Bij het verscheuren der papieren is zij niet tegenwoordig. Van papieren had zij toch geen verstand.

Misschien ware het voor haar te wenschen geweest, dat zij wel eenig verstand van papieren bezeten, en bijgewoond had, hoe de laatste wensch van haar man vervuld werd.

Eerst later zal de lezer zelf de juistheid van dit vermoeden kunnen beoordeelen, daar wij, om den geregelden gang van ons verhaal niet te verbreken, de mededeeling van het tweede gedeelte van Angélique's geschiedenis nog eenigen tijd moeten uitstellen. De geregelde gang, toch, zou in zoo verre verbroken worden, als Dr. Beelen, vooreerst, zelf niet meer wist, en dan ook Adriaan niet meer vertelde, dan hetgeen de lezer thans vernomen heeft. Twintig jaren telt Angélique op het oogenblik, waarop zij haar Wilhelm verliest; vijf en veertig, gelijk reeds vermeld werd, op het oogenblik, waarop wij haar te Zuidrichem ontmoeten. Wat tusschenbeide ligt, en wat de balletdanseres van een der theaters van Parijs ten slotte naar Zuidrichem heeft gevoerd, zal dus later opgehelderd worden.

's Lezers eerste nieuwsgierigheid aangaande Ma-

dame Martin is gewis bevredigd, en zijn aandacht misschien niet ongenegen, om weder het een en ander van de reeds meer bekende personen dezer geschiedenis te vernemen.

Hoofdstuk XIV
Een geheimzinnige wenk.

Men kan niet zeggen, dat van Grave, gedurende den tijd dien wij zonder hem hebben doorgebracht, achteruit is gegaan. In tegendeel, sneller dan de dokter het verwacht heeft, is hij weêr op zijn vorige hoogte. Onder den indruk van zelf zooveel bedorven te hebben, heeft hij zich meer in acht genomen, dan gewoonlijk het geval was, en ook daaraan zeker te danken, dat hij in betrekkelijk korten tijd zich in meer bevredigenden toestand bevindt.

Hetgeen mevrouw van Grave op den dag zelven der *rechute* vermoed had, heeft werkelijk plaats gevonden. De instorting van haren echtgenoot heeft tot herhaalde konsulten van diens gewonen geneesheer met Dr. Beelen aanleiding gegeven.

Er is daaruit wederzijds een betrekking ontstaan, die van zelf medebrengt, dat Beelen, ook nu zijn konsulten niet meer gevraagd worden, als vriend bij van Grave aan huis blijft komen.

Het is bij een dier gelegenheden, en wel zeer kort na het gesprek van Adriaan met freule Constance, dat Beelen en Adriaan de afspraak maken, om zich op een bepaald uur en op een bepaalden dag naar Deinenheim te begeven.

Men raadt licht het doel van die afspraak. Dr. Beelen zal er heengaan om zelf de baronesse af te halen, en haar naar het gesticht te begeleiden. Adriaan, van zijn kant, zal den geneesheer verzellen, en wel met Clara, om freule Constance eenigszins bij te staan gedurende de pijnlijke oogenblikken, waarin hare moeder afscheid moet nemen van Deinenheim. De freule heeft het Adriaan en Clara uitdrukkelijk als een liefdedienst verzocht, die zij dan ook ten volle bereid zijn haar te bewijzen. Baron Constant zal Beelen wellicht behulpzaam zijn bij de verwijdering der baronesse.

Dinsdag is het, als de afspraak gemaakt wordt; op den daaraan volgenden Donderdag moet aan de afspraak gevolg gegeven worden.

Den daar tusschen in liggenden Woensdag ontvangt Adriaan den volgenden brief van zijn vader:

‘Amsterdam... Augustus... 18...

‘Waarde Zoon!

‘Het is mij aangenaam uit uwen vorigen van den ....sten en den ....sten Juli uwe goede gezondheid te vernemen, en tegelijk door u ingelicht te wor-

den omtrent de eerste gewaarwordingen, die uw verblijf te Zuidrichem bij u hebben opgewekt. Uit uw schrijven heb ik met genoegen ontwaard, dat gij aanvankelijk met voldoening werkzaam zijt en eenen kring schijnt gevonden te hebben, waarin gij u met gepaste levensvreugde bewegen kunt. Dit is zeker zeer wenschelijk, zoo niet onmisbaar, om de taak die ons is opgelegd altijd met ijver en goed gevolg te kunnen vervullen. Het is mijn oprechte wensch, dat gij haar altijd behouden moogt, en dat uw leven, gelijk tot hiertoe, den hemel zij dank, het geval is geweest, u altijd zulke herinneringen mogen achterlaten als die in staat zijn om uw moed en uw kracht op den duur in stand te houden, ja te verhoogen.

'Ik zou u reeds eerder geschreven hebben, wanneer de drukten aan het kantoor en op de beurs niet van dien aart waren geweest, dat zij al mijn tijd in beslag hadden genomen. De beslommeringen, die de zaken geven, hebben ongetwijfeld hare weldadige zijde, in zooverre als zij ons een natuurlijke afleiding bezorgen, en ons verhinderen al te veel op den stroom van onze gedachten of mijmeringen af te drijven. Maar, aan den anderen kant, verlangt men onwillekeurig wel eens naar rust. Dit, zeker, zou op zichzelf mij kunnen doen besluiten om aan uwen wensch gevolg te geven, en eenige weken van dit warme jaargetijde in uwe schoone geldersche streek te komen doorbrengen. Mijne kennissen - zij zijn

niet talrijk, gelijk gij weet - zijn allen uit de stad, zoodat ik nagenoeg niemand spreek, zelfs wanneer ik 's namiddags voor of na Beurstijd op *Doctrina* kom. Het is hier dus zeer stil. Maar die stilte is mij juist niet onaangenaam.

'Ik wil het u echter niet ontveinzen: hetgeen mij voor als nog terughoudt, en wellicht altijd terughouden zal van een bezoek aan Zuidrichem, dat zijn zekere familie-aangelegenheden, waarover ik u tot nog toe niet gesproken heb, omdat het geheel overbodig geweest zou zijn dit te doen. Nu gij echter bij herhaling er op aandringt, dat ik mijn gewone zomerrust, hetzij te Zuidrichem, hetzij in de nabijheid dier plaats kome doorbrengen, acht ik mij verplicht u daar met een enkel woord iets van te zeggen, omdat ik anders vreezen zou, dat mijn weigering op den duur wellicht aan verkeerde redenen wierd toegeschreven.

'Daar onder de verschillende namen der personen, met wie gij, volgens uwe brieven, in aanraking gekomen zijt, de naam, dien ik thans op het oog heb, niet voorkomt, zoo vermoed ik, dat gij hem, die dien naam draagt, nog niet hebt ontmoet. Ware het mogelijk dit te vermijden, het zou mij zeker aangenamer zijn. Doch ik gevoel zeer goed, dat gij, in uwe betrekking, uiterst moeilijk omtrent bepaalde personen het besluit kunt opvatten om hen nooit te zien. Nu zou het kunnen zijn, dat gij reeds in betrekking met hem waart gekomen. Dan zou, wanneer ik u te Zuidrichem op-

zocht, het geval zich kunnen voordoen, dat ik hem bij u ontmoette. En zulk een ontmoeting zou mij persoonlijk onaangenaam, zoo niet onmogelijk zijn. De persoon, dien ik bedoel, is de tegenwoordige bewoner van Deinenheim. Het is mij niet bekend, of hij er alleen woont dan wel gehuwd is. Wij zijn aan elkander geparenteerd, doch reeds sedert lange jaren is elke betrekking tusschen ons afgesneden. Het is dan ook zeer waarschijnlijk, dat hij, ofschoon uw naam hem wellicht aan mij zal doen denken, niet weet, dat gij juist mijn zoon zijt.

‘Brengt uwe betrekking het mede, dat gij hem ziet of zelfs moet bezoeken, dan zult gij wel doen met dit ook op geenerlei wijze te laten blijken, en u jegens hem te gedragen als bestond hij u volstrekt niet.

‘Gij zult mij het verzwijgen van de omstandigheden ten goede houden, die tot het verbreken van alle gemeenschap tusschen hem en mij geleid hebben. Het zal u genoeg zijn te weten, hoe uw vader over hem denkt, om zijn gezelschap niet bijzonder op te zoeken, en ook, om in geen enkel opzicht een vriendelijkheid van hem aan te nemen.

‘Leid echter uit mijn schrijven niet af, dat hij iemand zou zijn die geen achting verdient of geen fatsoenlijk mensch is. Het tegendeel van dien is waar. Onze verkoeling staat met mijn oordeel over zijn karakter in hoegenaamd geen verband, en is

slechts het gevolg van moeilijk te veranderen omstandigheden.

‘Jufvrouw Storm verzocht mij hare groeten aan u over te brengen. Ik ben voortdurend zeer voldaan over haar.

‘De dichtproeve, die gij mij gezonden hebt, door u geschreven naar aanleiding van het geschenk waarmede mevrouw van Grave u vereerd heeft op den avond van uw aankomst, komt mij voor zeer gelukkig geslaagd te zijn.

‘Ik betuig u mijnen dank voor de toezending daarvan.

‘Teekene mij

Uw liefhebbende Vader,
Johannes de Mérival.’

Adriaan ontvangt dezen brief, terwijl hij nog met Anna en Clara aan de ontbijttafel is gezeten.

Hij is er niet weinig door gekontrariëerd, en kan niet nalaten zijn gastvrouw den brief te overhandigen, opdat zij kennis neme van den inhoud.

Anna leest den brief. Fluisterend vertelt inmiddels Adriaan aan Clara wat er in staat.

‘Onpleizierig voor u,’ merkt Anna aan, nadat zij den brief gelezen heeft.

‘Is er reden genoeg voor mij, om de kennismaking met freule Constance af te breken? Baron Constant

heb ik nog niet ontmoet. en ik kan freule Constance zeer goed van tijd tot tijd zien. zonder den baron een bezoek te brengen. Zonderling, zoodra ik den naam van den baron gehoord had. dacht ik al of het ook familie van ons zou wezen.'

'Op den duur zal het u toch moeilijk vallen de freule te Deinenheim. en niet den baron te zien, vooral wanneer de baronesse eens vertrokken is.'

'Waarom heeft uw vader iets tegen Baron Constant?' vraagt Clara.

'Mijn lieve meid, antwoordt Anna, dat staat vooreerst niet in den brief te lezen, maar bovendien hebben wij ons daarmede niet in te laten.'

'Maar de Mérival vertelt mij toch, dat hij en zijn vader nog familie zijn van den baron.'

'Wat bedoelt gij met die opmerking?'

'Wel, lieve Moeder. dat ik mij niet begrijpen kan hoe menschen die familie van elkander zijn elkaâr niet liefhebben. Ik dacht, dat die altijd van elkaâr hielden. Ik hoû ten minste van mijn heele familíe.'

'Ja liefste, dat komt, helaas! wel eens voor. Soms zelfs, zonder dat men het helpen of voorkomen kan.'

'Dat kan ik mij niet begrijpen. Als ik nu eens wat had tegen Santje, bijvoorbeeld, wel ik zou dadelijk naar haar toe gaan, en zeggen: Santje, ik ben boos op je geweest, maar nu ben ik weer goed op je, en ik zou haar een zoen geven. Dan was het in eens uit.'

‘Zoudt gij er van Grave niet eens over spreken?’ vraagt Anna aan Adriaan.

‘Ik herinner mij nu, antwoordt deze zonder hare vraag direkt te beantwoorden, ik herinner mij nu, dat mijn vader, toen ik hem mijn voornemen meêdeelde om de betrekking hier aan te nemen, mij te kennen heeft gegeven, dat hij mij liever ergens elders dan juist te Zuidrichem zag geplaatst. Mijn vaders wensch werd, evenwel, in zulke algemeene bewoordingen uitgedrukt; hij scheen er zoo weinig nadruk op te leggen, dat ik toen niet meende er acht op te moeten slaan.... Maar Mevrouw heeft gelijk, het zal goed zijn er Dominee over te raadplegen.’

‘Wil ik eens gaan hooren of mijn man u straks wachten kan? Met het oog op morgen zult gij er hem misschien gaarne over willen spreken, eer gij uitgaat. Gij gaat immers om elf uur uit?’

Anna verlaat het vertrek, en Clara zet de konversatie voort.

‘Gij weet niet, hoe bedroefd mij dat maakt.’

‘Maar, lieve Clara, dat behoeft gij u toch niet aan te trekken.’

‘Ja, dat trek ik mij wel aan. Wij leven hier altegaâr in vrede en eensgezindheid.’

‘Welnu, dat kunnen wij immers blijven doen.’

‘Neen, nu is er als 't ware zoo'n schaduw gekomen. Ieder keer als gij naar het kasteel gaat, zal ik bang zijn, dat er iets tusschen u en Baron Constant

gebeurt. Men kan niet weten, 't Was nu juist zoo goed in orde gekomen tusschen Constance en u. Zij heeft mij gezegd, dat uw bezoek haar zooveel genoegen had gedaan. Wie weet, of dat nu ook wel zoo blijft. Als haar oom iets tegen u heeft, zal zij misschien u ook niet mogen zien.'

'Gij maakt het veel te erg, Clara. Constance's oom heeft niets tegen mij. Hij kent mij niet eens. Mijn vader schrijft zelf, dat hij waarschijnlijk niet weet, dat ik den zoon ben van zijn bloedverwant. Het is dus zeker zeer verre familie. Gij begrijpt dan ook wel....'

Anna komt binnen, en bericht Adriaan, dat haar man hem over een uur bij zich wacht.

Adriaan gaat daarop voorloopig naar zijn eigen kamer. Maar een uur later vinden wij hem voor het groote, open tuinvenster met van Grave gezeten, die, in weerwil van dezen warmen Augustusdag, zich goed heeft ingepakt.

Van Grave vangt zelf aan over het onderwerp.

'De brief van uw vader kon al niet ongelukkiger voor u komen, juist voor den dag waarop gij freule Constance een vriendschapsdienst zult bewijzen. Maar dit maakt de zaak alweêr gemakkelijker, dat van freule Constance, naar ik hoor, in den brief niet gerept wordt. Ik zou u nu raden morgen, en ook in het vervolg, er heen te gaan, alsof gij den brief niet ontvangen hadt, en uw vader nauwkeurig en eenigszins

omstandig te schrijven van welken aard uwe *relatie* met de bewoners van Deinenheim is.'

'Ik ben blijde, dat gij ook van die opinie zijt, Dominee. Ik had er bij mijzelf ook zoo over gedacht. Ik vertelde het van morgen al aan mevrouw: ik vermoed, dat mijn vader deze spanning tusschen hem en den baron op het oog heeft gehad, toen hij mij het gaan naar Zuidrichem niet aanried.'

'Zoo? Was uw vader er tegen? Dat wist ik niet.'

'Bepaald tegen, neen.'

'Nu ja, maar er dan toch niet voor. Maar indien....? Of neen.... dat gaat mij niet aan.'

'Wat wilde Dominee vragen?'

'Ik wilde een indiskreete vraag doen. Ik had op mijn lippen om te zeggen, waarom hebje 't dan toch gedaan?'

Adriaan krijgt een kleur.

'Nu, je behoeft er niet om te kleuren. Zoo erg slecht kan ik niet vinden, dat je gehandeld hebt.'

Adriaan is en blijft een weinig van zijn stuk.

'Misschien niet. Ik gevoel evenwel zeer goed, dat het u vrij zonderling voorkomen moet....'

'Wat?'

'Dat ik zonder mijn vaders goedkeuring hier kwam.'

'Ik heb daar waarlijk geen opinie over. Gij kunt en gij zult daar zeker uwe goede redenen voor gehad hebben.'

'Enfin, ik kan er niet langer omheen draaien. Ik

heb u in het begin geschreven, omdat ik vast dacht - dat er toch niets van komen zou.'

'Vast? Hoe konje ooit meenen daar met zekerheid iets van te weten?'

'Ik dacht, dat Dominee informeeren zou, en dan de zaak wel blauw, blauw zou laten.'

'Hoe is 't, vrind, hoe heb ik het met je? Hadje wat op je rekening, dat niet aan 't licht kon komen, zonder dat terstond alle kans....'

'Neen, Goddank neen, niets van dien aart, Dominee.'

'Hoe kwamje dan aan die zwaarmoedige gedachte?'

'Ik meende....'

'Nu?....'

'Ik meende, ronduit gezegd, dat verschil van richting een beletsel zou zijn.'

'Zoo, dat 's wat anders.'

Van Grave grijpt de hand van Adriaan en klemt die in de zijne.

'Zieje vrind, ik heb u, sedert gij in mijn huis zijt, hartelijk lief gekregen, daarom kunnen wij als vrienden spreken, dat is, geheel oprecht, niet waar? Wat je daar uitspreekt, had ik misschien zelf nog zoo spoedig niet uitgesproken. Ja, verschil van richting is er tusschen ons, dit vrees ik ook, en dat spijt mij genoeg. En nu wij er onwillekeurig opgekomen zijn, zie ik niet in, waarom wij er niet over spreken zouden. Waarheid bovenal, niet waar?'

‘Stellig; ik beschouw dat altijd als den eenigen weg om valsche posities vrij te loopen.’

‘Ik spreek er des te liever over, Adriaan, omdat ik vast geloof, dat rijpere ondervinding, in het leven met de gemeente opgedaan, ons gewis tot elkander zal brengen. Gij kunt niet blijven staan, waar gij thans staat. God zal u zelf verder leiden, en tot meer beslistheid in uwe kristelijke overtuigingen brengen. Uit uw spreken met mij, uit hetgeen mij nu en dan wordt verteld, zoowel van uw preeken als van uw pastoral, meen ik wel ongeveer te kunnen opmaken, wat eigenlijk uw standpunt is. Ben ik onbillijk, als ik u voor een discipel, een volgeling van Schleiermacher houd? Mij dunkt, ik kon je wel slechter kompliment maken. Ziet gij, als ik van de rapporten spreek, die ik over u krijg, dan moet gij mij goed begrijpen. Ik heb nog niet anders, dan met de grootste liefde over u hooren spreken. De ernst, de gemoedelijkheid, de liefde, die in uw prediking en in uw herderlijk werk doorstraalt, stelt men op hoogen prijs. Maar... maar... veroorloofje me door te gaan? Ik zit nu maar zoo eens als een vader met je te praten.’

‘Ik hoor heel graag uwe bezwaren, Dominee; neen, ga door alsjebelieft.’

‘Twee dingen geloof ik, dat men in uw geheele werk meer op den voorgrond zou willen hebben, den grondslag, waar alles in het kristelijk leven op rust,

en het middenpunt, waar alles in het kristelijk leven zich om beweegt. Enfin, het beeld is niet heel gelukkig gekozen, of liever de beelden loopen wat door elkaâr, maar je begrijpt me, niet waar? Laat me het dan nog eens *propriis verbis*[1] zeggen: dit moet, geloof ik, in elke kristelijke prediking op den voorgrond komen, de geheel eenige waarde van den Bijbel, en de geheel eenige waarde van den Verlosser.'

'Zou Dominee daarin het kenmerk willen zoeken van de orthodoxie?'

'Ik, voor mij, ja, maar ik moet bekennen, dat ik om het woord niets hoegenaamd geef, dat woord geef ik je present. Noem het heterodoxie, wat kan het mij schelen, als de zaak er maar is. En de zaak is, om, vooreerst, bij het eerste punt te blijven, de vaste zekerheid te hebben van het 'daar staat geschreven.' Ons geloof, ons kristelijk leven moet niet in de lucht hangen, dat wil zeggen, niet het werk zijn van theologische of wijsgeerige bespiegelingen alleen, maar evenmin op een zandgrond steunen, met andere woorden, niet rusten op ons eigen zoogenaamd gevoel, of op onze innerlijke ervaring. Het moet steunen op den rots van Gods woord. God heeft gesproken, dan heb ik vasten grond onder de voeten. Welnu, wij hebben in den Bijbel Zijn eigen woord, Zijn eigen dierbaar

1 In eigenlijke bewoordingen.

woord, dat onaantastbaar blijft, al wordt het nog zoo dikwerf aangetast. Laat ons dat woord altijd op den voorgrond plaatsen, dan weten wij voor onszelven, dat wij niet onze eigene wijsheid prediken, en dan weet de gemeente wat het gezag onzer prediking is.'

'Zoudt gij waarlijk meenen, vraagt Adriaan, dat ons godsdienstig geloof ten slotte rust op een gezag, dat ons voorschrijft, wat wij te gelooven hebben, wat niet; en dat wij ons blindelings aan dat gezag hebben te onderwerpen, al is het met onze rede in strijd? Maar is zulk een geloof dan iets anders, dan slaafsche gehoorzaamheid, dan blinde onderwerping. den vrijen mensch onwaardig? Heeft zulk een geloof eigenlijk wel eenige beteekenis, ik bedoel eenige waarde? Heeft God ons niet onze onderscheiden vermogens gegeven, opdat wij ze allen gebruiken zouden om de waarheid die uit Hem is te leeren kennen? Onderstelt het geloof niet een bepaald gevoel, een bepaalde stemming des harten, en is die stemming wel door een bevel te voorschijn te roepen? Moet zij niet veeleer vanzelve ontstaan, ten gevolge van den aart van hetgeen ons gepredikt wordt, en waarvan rede en gevoel ons de hooge voortreffelijkheid hebben doen erkennen?'

'Gij geeft aan de woorden *gezag* en *onderwerping* een zin, die zoo ongunstig mogelijk is, en verwerpt dan met recht hetgeen door die woorden, in uw mond, wordt uitgedrukt. Gij verstaat door het gezag, gelijk ik het bedoel, een blindelings aannemen

van hetgeen tegen onze rede strijdt. Dit is overdrijving, een overdrijving waaraan men zich gewoonlijk schuldig maakt, onwillekeurig, ik geef het gaarne toe, maar toch met dit noodlottig gevolg, dat men, van ons verschillend, eigenlijk niet bestrijdt hetgeen wij beweren, maar zijne wapenen keert tegen iets, dat slechts in de verbeelding van den bestrijder aanwezig is. Laat mij eens een voorbeeld mogen kiezen, om u duidelijk te maken hetgeen ik bedoel. Het is aan een geheel ander terrein ontleend, dan dat waarop wij ons op dit oogenblik bewegen. - Zijt gij in Dresden geweest?'

'Wel zeker.'

'Hebt gij Rafaëls Madonna gezien?'

'Ongetwijfeld.'

'Zeg mij, op uw geweten af, wat uw eerste indruk was, op het oogenblik toen gij er voor het eerst voor stondt? Was niet uw allereerste impressie een zeker gevoel van teleurstelling? Althans, zoo is het den meesten gegaan. Men is in het eerst niet geheel bevredigd. Men had iets anders verwacht, ik zal niet zeggen iets schooners, maar iets anders, misschien iets aangrijpenders, iets dat meer terstond overweldigt. Men blijft er voor staan, omdat het dan toch Rafaëls Madonna is. Men stelt zich op verschillende punten. men tuurt door zijn opgerolden katalogus of door zijn samengekromde hand, men wendt het gelaat eens af, om een versche impressie te krijgen. Lang-

zamerhand is het, alsof een nieuwe deur in onzen geest opengaat, of wij al het fantastische, al het willekeurige, dat onzen kunstzin aankleeft, van ons voelen afglijden, en, hebben wij een half uur, een uur gezien, getuurd, beschouwd, de afzonderlijke deelen met elkander in verband gebracht, dan onthult zich het ideaal van schoonheid voor onzen geest, dan leggen wij allerlei ingebeelde esthetische behoeften af, en wij belijden met de hoogste en reinste vreugde: dat is het schoone, dat de oneindige gratie.'

'Gij spreekt naar mijn hart, het is mij precies zoo gegaan.'

'Welnu, ga dan eens na, hoe het in uw binnenste zich toegedragen heeft, eer gij de schoonheid van Rafaëls schilderij hebt kunnen bewonderen. Hadt gij op het gebied van de kunst dezelfde theorie gevolgd, die gij zoo straks gevolgd hebt ten aanzien der godsdienst, dan hadt gij moeten zeggen, onmiddellijk na uwe eerste impressie: dat vind ik zoo allesovertreffend schoon niet, en gij hadt uw wandeling door het Museum moeten voortzetten, zonder u bijzonder lang door het gezag van Rafaëls naam te laten ophouden. Ik wensch u geluk, dat gij het niet gedaan hebt. Gij waart door uw eigen schuld verstoken geweest van wellicht het heerlijkst kunstgenot, dat men smaken kan. Die schoonheid, die gij thans hebt leeren bewonderen, ware u nooit geopenbaard. Wat is nu

de zaak? Hebt gij u blindelings aan Rafaël onderworpen? Hebt gij iets als schoon begroet, dat met het schoonheidsgevoel in strijd is? Immers niet. Gij hebt, eenvoudig, metterdaad erkend, hetgeen u paste te erkennen, dat *uw* schoonheidsgevoel niet *het* schoonheidsgevoel is; dat, zoo gij niet bovenmate bewonderen kunt, hetgeen nu reeds meer dan tien geslachten bovenmate bewonderd hebben, dit zeer waarschijnlijk niet aan het door u aanschouwde voorwerp, maar veeleer aan de gebrekkige, aan de nog onvolledige ontwikkeling van uw eigen smaak liggen zal. Gij hebt u niet onderworpen, gij hebt u ontvankelijk gesteld, en slechts gezorgd, dat u een heerlijkheid getoond kon worden, die tot hiertoe uw bevattingsvermogen nog te boven ging, of die, misschien juister gezegd, daar buiten bleef staan. Dit, mijn vriend, dit is alles wat ik vraag op het gebied der godsdienst. Uit uw rede, uit uw gevoel wilt gij de kennis der goddelijke waarheid putten. Even goed kunt gij zeggen: om het schoonste te leeren kennen, reis ik niet naar Dresden of naar Rome, niet naar de Musea, waar ik de groote meesterstukken kan zien, neen, ik sluit mij op in mijn vertrek, en ik toover het uit mijn duim. Nu, ga uw gang. Als gij meer zijt, dan Rafaël, Michel-Angelo en Rembrandt, meer dan al de groote geesten, die voor ons geleefd hebben, ga dan uw gang. Vergeef mij, zoo ik er mede scherts, maar die strijd tegen het gezag in

zaken der godsdienst komt mij, als gij mij vergunt het eigenlijke woord te gebruiken, zoo kinderachtig voor. Men strijdt er tegen alsof er slechts één soort van gezag ware, een schoolmeestersgezag, het gezag van den plak. Er is een zedelijk gezag, het gezag dat waarachtige meerderheid op ieder gebied ten allen tijde uitoefent, meerderheid van verstand, meerderheid van karakter, meerderheid van ondervinding. Voor dat gezag buig ik mij. Is dat beneden den mensch? Legt dat zijn ware vrijheid aan banden? Is het niet te dwaas om van te spreken? Dat mag misschien het geval zijn met het gezag, dat de roomsch-katholieke Kerk vordert. Die zou, om bij ons voorbeeld te blijven, willen, dat, wanneer wij in een katalogus een beroemden naam achter het nummer van een schilderij zien geplaatst, wij terstond voor de schilderij, die door het nummer aangeduid wordt, ons enthousiasmeeren, of wij het inderdaad schoon vinden of niet. Dat zou blinde onderwerping zijn. Het gezag, zooals de protestantsche kristen het begrijpen moet, strekt niet om ons blind te maken of om ons oordeel te verstompen, maar om ons te ontwikkelen. Het gezag dient slechts om onze aandacht vast te houden, om ons te doen stilstaan, om ons te doen zoeken naar het geheim van schoonheid of van waarheid, dat ons in het eerst nog verborgen bleef. Als ik den Bijbel opneem, dan is er zeer veel, dat mij in het eerst raadselachtig voor-

komt, dat mij vragen doet: is dat goed? is dat waar? Maar omdat de Bijbel, evenals dat schilderstuk, waarvan wij spraken, met een bepaalden stempel is voorzien, met den stempel Gods, indien ik mij zoo uitdrukken mag, daarom zeg ik terstond: het ligt aan mij, daarom ga ik terstond aan het nauwkeurig bezien, aan het onderzoeken enzoovoort, tot dat ik mij, eindelijk, op dat hooge standpunt gebracht heb. waarop ik zelfstandig de waarheid van hetgeen mij in dien Bijbel verkondigd wordt heb leeren inzien... Foei, ik spreek veels te veel; 't is goed, dat mijn vrouw er niet bij is. Maar gij laat mij ook praten, zonder zelf een woord te zeggen.'

'Ik wilde u niet in de rede vallen. Of liever, ik ben het zoo weinig met u eens, dat ik u bijna op ieder punt van uw betoog zou moeten wederspreken.'

'Kom aan, *du choc des opinions la vérité éclate*. Wat hebt gij er tegen in te brengen?'

'*Omnis comparatio claudicat*[1]. Maar het komt mij voor, dat dit met uw vergelijking al zeer bijzonder het geval is. Of, als uw vergelijking doorgaat, dan zie ik waarlijk niet in, waarom gij zoo sterk gesteld zijt op het behoud van dat woord *gezag*. Gij verdunt de beteekenis van dat woord zóo zeer, dat er nagenoeg niets van overblijft. Ik heb tweeërlei bedenking. Ongetwijfeld oefent de naam Rafaël een

1 Elke vergelijking gaat mank.

zeker gezag op ons uit, maar toch ook slechts een zeker, geen onvoorwaardelijk gezag. Het is, zooals gij zelf gezegd hebt, een gezag, dat tot niets anders dient, dan om ons te doen stilstaan; tot niets anders, dan om onze aandacht te vestigen. Maar wij behouden ons onafgebroken het recht van eigen oordeel voor. Gesteld, dat wij uren, dagen voor Rafaëls schilderij hadden gestaan, ons met alle hulpmiddelen hadden toegerust die bij de beoordeeling van de schilderij te pas kunnen komen, al de opmerkingen der bewonderaars van het stuk hadden aangehoord, en dan ten slotte nog altijd overtuigd bleven, dat de *Vierge Sixtine* een overdreven reputatie heeft, dan zouden wij toch zoo vrij zijn, om in naam der oprechtheid daar rond voor uit te komen, en onszelven geen *enthousiasme* opdringen voor een stuk, dat onze bewondering volstrekt in zoo hooge mate niet opwekt. Dat bedoel ik met de bewering, dat het gezag van Rafaël niet onvoorwaardelijk is. Wilt gij dus een soortgelijk gezag aan den Bijbel toegekend hebben, 't is mij wel, wanneer gij dan maar toestemt, dat dit gezag van den Bijbel evenmin onvoorwaardelijk is, en dat gij, uit kracht van uw eigen vergelijking, uzelven en anderen moet veroorlooven, wel inderdaad nooit lichtvaardig, maar na rijp onderzoek, en als het ten slotte moet, van de uitspraken des Bijbels te verschillen.'

'Mijn vriend, waar dwaalt gij nu heen? Gij ziet

het derde der vergelijking geheel voorbij. Het gezag van Rafaëls naam kan niet onvoorwaardelijk zijn, omdat het slechts eens menschen naam is. In geval Rafaël inderdaad een onfeilbaar kunstenaar was, en dit van te voren door u erkend werd, zou zijn gezag wel degelijk tot het einde toe beslissend blijven. Zoo is het met den Bijbel. Daar is uw onderzoek nooit gesloten. Daar kunt gij gerust tot uzelven zeggen: indien ik de waarheid van hetgeen mij hier geleerd wordt niet inzie, dan ligt het aan mij, alleen aan mij. Hierin komt het gezag van den Bijbel met dat van Rafaël, op een ander gebied, overeen, dat beiden u voorloopig uw oordeel doen opschorten, en het vermoeden in u opwekken van het bestaan eener waarheid of eener schoonheid, die uwe oogen nog niet zien kunnen. Daarentegen onderscheidt zich het gezag van den Bijbel van hetgeen, op een ander gebied, het gezag van een Rafaël is, dat het eerste over uw eigen oordeel voortdurend en ten einde toe heerschen moet, terwijl gij dit ten aanzien van het tweede niet vooruit verzekeren kunt. Ziet gij wel, dat mijn vergelijking niet mank gaat?'

'Met uw verlof. Ik had nog niet uitgesproken. Maar uwe interruptie bespaart mij de moeite van te zoeken naar een overgang tot mijn tweede bedenking. Toegegeven, dat uwe vergelijking niet mank gaat, en dat haar goed recht vast staat, zoodra men slechts op haar derde let, dan beweer ik, dat gij u aan een

cirkelredeneering schuldig maakt. Gij neemt aan hetgeen juist nog bewezen moet worden. Ik onderstel eens, dat wij niet weten of de schilderij werkelijk van Rafaël is. Om dit nu uit te maken, daarvoor zou immers het gezag van Rafaël, hoe groot ook op zich zelf, u niets baten. Evenzoo, om uit te maken, of de Bijbel werkelijk van God is (en dat alleen is. natuurlijk, hier de vraag), daarvoor baat u de op zichzelve zeker onomstootelijke stelling, dat Gods gezag onvoorwaardelijk is, hoegenaamd niets. Wij loopen dus gevaar van in een woordenspel te vervallen. Gij bedoelt te spreken van het gezag van den Bijbel, en gij spreekt, inderdaad, van het gezag van God, zonder te erkennen, dat dit voor als nog twee zaken zijn, die men moet onderscheiden, en dat alleen onderzoek kan leeren, of zij inderdaad vereenzelvigd mogen worden.'

'Hoe is 't mogelijk, dat gij 't zegt? Draagt dan de Bijbel niet onwedersprekelijk den stempel Gods? Is het mogelijk te beweren, dat men op den vollen middag eerst onderzoeken moet, of de zon schijnt?'

'Het komt mij voor, dat gij u de kwestie te gemakkelijk maakt. Als wij met zulk een evidentie te doen hadden!'

'Met zulk een evidentie! Is dan de evidentie van mijn lichamelijk oog grooter, dan de evidentie, die ik aan het oog van mijn ziel te danken heb?'

'Dat geloof ik juist niet. Maar daarom meen ik

ook. dat wij ons op dat geestesoog verlaten moeten, en geen uitwendig gezag tot steunpunt moeten zoeken. Gij schijnt mij toe thans weder terug te nemen hetgeen gij in het begin van uw gesprek hebt gesteld. Maar hetgeen ik betwist is juist, dat de Bijbel. niet op enkele bladzijden, maar in zijn geheel, zoo evident van God zou komen. Neem, bijvoorbeeld, eens de geschiedenis, die ons in den Bijbel, vooral in het Oude Testament geboekt staat, en waarin wij naar de bedoeling van den Bijbel zelven de geschiedenis van Gods openbaring te erkennen hebben, valt hare waarheid wezenlijk zoo terstond in het oog? Is die geschiedenis niet vol van tegenstrijdigheden? Komt het niet gedurig voor, dat op de eene bladzijde verhaald wordt wat op de andere bladzijde wordt tegengesproken? Staat er niet menig voorval in geboekt, dat ons doet vragen ook zonder dat wij ons aan overdreven twijfelzucht schuldig maken, kan dat zich werkelijk zóo hebben toegedragen? En zijn vooral de kritische kwestiën. waartoe de Bijbel aanleiding geeft, reeds geheel opgelost? Misschien doe ik u een indiskreete vraag, maar dat is hetgeen mij bij de voorstanders van uwe overtuiging altijd het meest interesseert, dit, namelijk, of gij reeds gereed zijt met hetgeen de geleerdsten en de onpartijdigsten nog dagelijks ernstig bezig houdt. Gij neemt de geloofwaardigheid en goddelijkheid van den Bijbel *en bloc* aan, terwijl deze uwe overtuiging toch, naar mijn wijze van zien, eerst het gevolg, de

uitkomst mag zijn van een onderzoek, dat zich over alle bijzonderheden heeft uitgestrekt.'

'Ik ben er ver van af het gewicht van die vraag te miskennen, maar ik behoef er, God zij dank, het antwoord niet op schuldig te blijven. Laat mij u mogen antwoorden met een wedervraag, en gij zult straks inzien, dat mijn vraag geen ontwijken van de uwe is. - Gelooft gij aan een God van liefde? Gelooft gij, dat al wat in de wereld gebeurt een uitvloeisel is van Gods wijze liefde?'

'Ongetwijfeld, dat is mijn innigste zielsovertuiging. Maar hoe zoo? Wat heeft dat te maken met de kwestie, die ons thans bezig houdt?'

'Wel, zij staat er in onmiddellijk verband mede. Hoe zijt gij aan dat geloof gekomen? Zie eens, of gij niet ten aanzien van het wereldbestuur volmaakt doet, hetgeen gij mij niet vergunt te doen ten aanzien van den Bijbel. Het karakter van wijze liefde, toegepast op het wereldbestuur in zijn geheel, dat hebt gij, ik zal uwe uitdrukking gebruiken, *en bloc* aangenomen. Is het zoo niet? Moest uwe overtuiging: God is liefde, Hij regeert de wereld met wijze liefde, niet het gevolg, niet de slotsom zijn van een onderzoek, dat zich over alle bijzonderheden heeft uitgestrekt? Is dat het geval met uw onderzoek? Kunt gij al de tegenstrijdigheden, al de raadselen verklaren, die zich in het wereldbestuur aan ons voordoen? Is, als gij het groote boek der natuur en der geschiedenis leest, is

het dan geloofwaardig, dat God liefde is? Maar wat doet gij? Er zijn zekere zijden van het wereldbestuur die u krachtig van harmonie, van orde spreken, en wel zóo krachtig, dat gij gedwongen wordt aan een God van liefde te gelooven, en dat geloof past gij toe, ook daar, waar uw weten schijnbaar tot een geheel andere uitkomst leiden zou. Welnu, zoo gaat het mij met den Bijbel. Ook aan den Bijbel zijn zoo sterke lichtpunten, dat ik gedwongen word aan zijn inspiratie door Gods geest te gelooven. Dat geloof wordt door mij uitgestrekt tot die punten, die mij nog duister zijn. Het gaat mij in dit opzicht, eigenlijk, als met ons gewone zien. Als wij één oog sluiten, dan ontstaat, zoo als gij weet, niet ver van het gezichtsveld, dat door het geopend oog nog te zien is, een *lacune*, het zoogenaamde blinde punt. Wij weten, theoretisch, dat het bestaat, dat het zóo groot is, dat een menschelijk gelaat, op zes of zeven voeten afstand van ons, en in die *lacune* geplaatst, er zich geheel onzichtbaar in kan maken. En toch bemerken wij ooit dat blinde punt? Gij herinnert u hoe Mariotte het hof van Karel den II^{de} met die bewering, zoo als men zegt, uit de lucht deed vallen, en hoe men zich aan dat hof geamuseerd heeft met proefnemingen om dat blinde punt op het spoor te komen. Zoo gaat het mij ongeveer met den Bijbel en met het wereldbestuur. Ook daar zijn blinde punten, maar zij hinderen ons niet. Waarom hinderen zij ons niet in het

werkelijke leven? Omdat het voorwerp, dat wij fixeeren willen, natuurlijk nooit komt te liggen in dat duistere vlak. Dezelfde reden geldt ook hier. God willen wij fixeeren, de openbaring van Zijn geest, van Zijn liefde, van Zijn wijsheid, willen wij fixeeren. Geen wonder, dat wij de blinde punten niet bemerken. Wat zouden wij er ook meê doen? Maar blijkt het nu niet, mijn vriend, dat, wanneer gij uzelven het recht toekent, om, in weêrwil van de talrijke bezwaren die de wereld u aanbiedt, nogtans die wereld, zoo als zij daar voor u ligt, het gewrocht te noemen van een God van liefde, gij mij moeilijk het recht ontzeggen kunt, om ook dan den Bijbel als woord Gods aan te merken, ook dan, wanneer wij nog op allerlei bedenkingen, die uit die bewering ontstaan, het antwoord moeten schuldig blijven?'

'Van recht of onrecht wil ik op dit oogenblik niet spreken. Maar dit moet ik zeggen, aan zulk een gezag in zake der godsdienst, als waarvan gij spreekt, gevoel ik geen behoefte. Ik kan mij niet voorstellen, dat eenig gezag ter wereld mij God zou leeren kennen, of tot God zou roepen, indien mijn eigen hart mij niet van Hem sprak, en niet naar Hem dorstte. Ik heb toch geen uitwendig gezag noodig, om de stem te hooren van het bloed. Van zelf, geheel van zelf, heeft men zijne ouders, zijne broeders en zusters lief, ook zonder dat iemand het ons voorschrijft. Zou de stem van het hart zwakker zijn, dan de stem

van het bloed? Wat wij van God te gelooven hebben, mij dunkt, dat is niets anders, dan hetgeen wij van Hem gevoelen en ondervinden. Ik geloof aan Gods alomtegenwoordigheid, omdat ik Zijne tegenwoordigheid overal gevoel; aan Gods almacht, omdat ik die almacht overal bespeur, aan Gods liefde, omdat mijn hart van de bewustheid dier liefde gedurig weder overvloeit. Mijn geestelijk leven, dat is, mijn leven met mijn rede en mijn gevoel, is als het ware de spiegel, waarin het goddelijke weêrkaatst wordt, en hetgeen ik in dien spiegel achtereenvolgens zie opkomen, dat houd ik vast, dat neem ik op in mijn bewustheid, dat wordt alles bouwstof voor mijn godsdienstige overtuiging.'

'Mijn goede vriend, het komt mij voor, dat gij u groote illusiën maakt. Maar die illusiën zult gij wel langzamerhand verliezen, als gij het menschelijk hart in het algemeen, en juist daardoor ook uw eigen hart, beter zult leeren kennen. Die kennis kunnen wij niet opdoen in de studeerkamer, maar alleen in de praktijk des levens. De ervaring van mijn eigen hart leert mij, althans, juist het tegenovergestelde van hetgeen uw innerlijke ervaring u schijnt geleerd te hebben. Ik zou in de verzoeking kunnen komen van u een konfessie te doen, of eigenlijk heb ik haar reeds gedaan. Gij beweert, dat gij het, in zake der godsdienst, zonder gezag kunt stellen. Ik, daarentegen, neem het gezag van Gods woord dankbaar aan, ja met

de innigste en de grootste dankbaarheid, gelijk een drenkeling de hand aanneemt van zijn Redder. Ik heb eerbied voor uwe verklaring, dat uw hart van zelf het goddelijke weêrkaatst. *Mijn* hart is anders gekonstitueerd. Het is telkens geneigd om van God af te dwalen, Hem te vergeten, onder allerlei indrukken te verkeeren, die de bonte verscheidenheid der wereld bij mij teweeg brengt, ontevreden te zijn tegenover het onaangename dat mij treft, opvliegend tegen hetgeen mijn zin en lust wederstreeft. Aan mijzelven overgelaten, zou ik wellicht de helft niet gelooven van hetgeen gij gelooft; ik zou wellicht allerlei stemming en strooming volgen, zonder vooraf te kunnen zeggen, waar ik zal aanlanden. Noem dit zwakheid, noem dit gebrek aan godsdienstig leven, ik maak mijzelf niet beter dan ik ben; en ik dank God, dat Hij mijn zwakheid te gemoet gekomen is door mij dien vasten steun te geven, dien ik niet ontbeeren kan. Waar vaak alles mij begeeft, keer ik tot dat ‘daar staat geschreven’ terug, en klem er mij aan vast. Nu kan ik nog wel heen en weêr geslingerd worden, maar, wat ook gebeure, mijn handen laten niet los, wat zij niet zouden kunnen loslaten, zonder dat ik reddeloos verloren ging.’

Het gesprek werd hier afgebroken door het binnentreden van den gewonen geneesheer van Dominee van Grave, en ten gevolge daarvan, dat Adriaan door

deze stoornis aan den tijd dacht en bemerkte, dat hij reeds lang uit had moeten gaan.

Van Grave krijgt wel een bestraffing van zijn geneesheer, daar hij veel te lang achter elkander gesproken heeft, doch deze konstateert niettemin met genoegen, dat hij nu een gesprek heeft kunnen voeren, zonder dat het hem zoozeer aangegrepen heeft, als nog voor weinige weken het geval zou zijn geweest, na zulk een inspanning.

Hoofdstuk XV
De baronesse wordt geschaakt.

Den volgenden dag zijn Clara, Adriaan en Beelen op het afgesproken uur bijéen op den huize Deinenheim.

Adriaan en Clara worden in de vertrekken van den baron gelaten, waar zij de freule vinden; Beelen in die van de baronesse.

Voorloopig is Beelen met de baronesse alleen. Baron Constant blijft nog in een aangrenzend vertrek met het plan, om zich eerst te vertoonen, wanneer de baronesse soms tegen bare verplaatsing zich al te zeer verzetten mocht.

Zoodra Dr. Beelen binnengetreden is, vindt tusschen hem en de lijderes het volgend gesprek plaats:

‘Ik ben zoo vrij u te komen afhalen, Mevrouw. Gij hebt mij beloofd eenigen tijd in mijn huis te komen doorbrengen. Gij zult nu wel zoo vriendelijk willen zijn, om woord te houden en mij te verzellen.’

‘Ja, ja, ik ga met u meê, maar.... sst!... zou

niemand het kunnen zien? Laat Constance het niet zien, en de baron ook niet. En Katootje, is die achter slot? Zij zouden het vast niet willen hebben, dat je mij kwaamt schaken. Je had ook niet zoo midden op den dag moeten komen. Kom van avond terug, eh? Als het donker is, dan.....'

'Dat is geheel onnoodig, Mevrouw.'

Beelen grijpt haar zacht bij de hand.

'Laat mij u mijn arm mogen aanbieden. Ik heb er voor gezorgd, dat niemand ons heen zie gaan. Niemand kan bij ons komen. Ik zal mijzelven de eer geven om uw *toilet* te voltooien. Het rijtuig wacht aan de deur. Laat ons nu gaan, of het wordt licht te laat. Ik bid u, haast u.'

'Geef mij dan eerst een zoen.'

'Mevrouw wil mij plagen, merk ik, en mij langer ophouden dan noodig is.'

'Zoo, dat is je geluk. Als je 't gedaan had... flap, zieje?'

De baronesse draait bij dat gezegde de hand om, het gebaar nabootsend van iemand, die een ander een oorvijg geeft. Zij is weldra klaar om uit te gaan, neemt den arm van Beelen aan, en wandelt, gedurig vreesachtig omziende of iemand ook getuige is van haar schaking, het huis uit, en rijdt met haar medikus naar het gesticht.

De baronesse zal nu, inderdaad, tot die betrekkelijke mate van rust komen, waarvoor zij in haar toestand

nog vatbaar is. Of het verblijf harer moeder aldaar ook bevorderlijk zou blijken te zijn aan de zielsrust van freule Constance, is een andere vraag, die eerst later zal kunnen beantwoord worden.

Vermelden wij thans alleen, hoe zij de pijnlijke oogenblikken doorbrengt, waarin haar moeder - wellicht voor altijd - het huis verlaat.

Adriaan en Clara hebben de freule reeds gevonden in het vertrek, waarin de knecht hen heeft binnengelaten.

Clara valt Constance terstond om den hals.

‘Liefste Constance, ik voel alles voorje, 't is vreeselijk, maar zulje dikwijls bij ons je troost komen zoeken.’

‘Dank, Clara, ik zal altijd op je liefde rekenen. 't Is kompleet, of mijn lieve moeder van daag begraven wordt.’

Adriaan. ‘Dat kan ik mij begrijpen. Toch verbeeld ik mij, dat u de zaak nu betrekkelijker lichter vallen zal, dan toen het besluit nog door u genomen moest worden.’

Constance. ‘O zeker. Ik ben zwak geweest, veel te zwak; maar nu is de strijd gestreden, nu is het offer gebracht. 't Is toch een leven der liefde, dat zoo'n dokter dagelijks heeft, altijd met ongelukkige lijders, die hij op allerlei wijzen moet trachten wel te doen.’

Clara. ‘Een heerlijk leven, dunkt mij, niet waar? Ik zou wel *soeur de charité* willen worden.’

Constance. ‘Maar als het geliefde voorwerp, waaraan onze liefde zich wijdt, ons op eens ontnomen wordt.’

Clara. ‘Ja, dat moet hard zijn, dat kan ik mij begrijpen.’

Adriaan. ‘Blijvend wordt het nooit ontnomen. Het kan slechts tijdelijk uit ons oog verdwijnen, het kan verplaatst worden, en dat zijn zeker de moeilijkste tijdperken van ons leven, die waarin wij het wit, dat wij voor oogen hebben, en dat het doel van al onze pogingen is, van plaats zien veranderen.’

Constance. ‘Hoe waar is dat? Wij hebben noodig, ik, althans, heb noodig, op een bepaald punt voortdurend te zien, en daar van den morgen tot den avond mede bezig te zijn. Als ik zulk een punt niet vinden kan, ten gevolge van de uitwendige omstandigheden, of ook soms wel wegens een zekere verstrooidheid der gedachten, gevoel ik mij ongelukkig, gevoel ik een verschrikkelijk ledig. 's Morgens, als ik wakker word, dan heb ik dadelijk behoefte om te denken: dáár leef ik voor, daarvoor zal het heden weêr de moeite waard zijn te leven. 't Gebeurt mij wel eens, dat ik het niet zoo spoedig vinden kan, of het vergeten ben, dan heb ik bijna geen moed om op te staan.’

Clara. ‘Heer, Constance, wat is dat vreemd, daar heb ik nog nooit aan gedacht. Alle morgens als ik wakker word, dan heb ik weêr schik, dat er een

dag begint, vooral als de zon schijnt. Ik ben alleen maar verdrietig als het regent. Ik begrijp je vast nog niet. Wat meenje eigenlijk? Begrijp jij 't, de Mérival?'

Adriaan. 'Ja, Clara, het ligt daaraan, dat de een veel meer natuurlijken levenslust heeft, dan de ander; voor sommigen is het leven zelf, ik zou haast zeggen, de daad van te leven al iets aangenaams. Anderen vinden alleen smaak in het leven, als zij nauwkeurig weten waarvoor het dient. Wanneer ik een *vulgair* beeld mag gebruiken, dan zou ik zeggen: het is even als met het eten. Er zijn menschen die het eten zelf aangenaam vinden, anderen die geen eetlust hebben, en alleen eten om zich te voeden.'

Clara. 'Hé, de Mérival, hoe komje daaraan? Hoe brengje daar het eten bij te pas?'

Adriaan. 'Neem wat je wilt. Sommige menschen vinden het lezen zelf aangenaam, anderen getroosten zich de moeite van het lezen, ter wille van de kennis die zij daardoor opdoen. Ik kom daar maar op, dat, zoo als ik je gezegd heb, sommigen geen doel voor het leven zoeken buiten het leven zelf. Dat is hun reeds een lust. Of Clara met freule Constance op dit punt geen antipoden vormt, laat ik in het midden.'

Clara. 'Antipoden, dat is nu weêr een nieuw woord. Wat meenje?'

Adriaan. 'Wel, ik geloof, dat je meer natuurlijken levenslust ontvangen hebt dan freule Constance.'

Constance. ‘Vindje me niet erg levenslustig?’

Adriaan. ‘Ik geloof, dat de freule het zelf volmaakt juist heeft uitgedrukt. Zij zoekt dagelijks naar een doel, waarvoor zij het der moeite waard acht te leven. - En hoe zal het nu verder gaan? In het begin zult gij u zeker zeer gedesoeuvreerd gevoelen.’

Constance. ‘O neen, ik heb goeden moed. Mijn arme moeder is nu waar zij wezen moet, daar ben ik zeker van, en ik geloof dat, nu ik haar niet meer verplegen kan, mijn taak van zelf aangewezen is. Ik kan voor mijn moeder nog meer bidden, dan ik het tot hiertoe deed. En ik kan Dr. Beelen zooveel mogelijk inlichtingen geven, om hem de verpleging en de behandeling mijner moeder gemakkelijker te maken. Ik geloof, dat dit hem de taak zeer verlichten zal, want ik heb, natuurlijk, in al die jaren, die ik met mijn moeder heb doorgebracht, vrij wat ondervinding opgedaan. Hoe meer ik daarvan aan Dr. Beelen mededeel, hoe liever het hem, dunkt mij, zijn zal. Ik zal hem veel over mijn arme moeder moeten spreken. Het is mij een heerlijk denkbeeld, dat hij zoo geduldig naar mij luisteren wil. Wie weet, bovendien, waar onze gesprekken nog toe leiden; of wij niet in de groote hoofdzaak misschien veel meer eenstemmig worden, dan ik het mij in den aanvang als mogelijk had durven voorstellen. Bij God zijn alle dingen mogelijk!’

Kato, de kamenier der baronesse, komt hier bin-

nen, om freule Constance mede te deelen, dat haar moeder reeds sedert een poosje vertrokken is. Het doet Constance van kleur verschieten. Zij krimpt een oogenblik in één, als schrikte zij voor een giftige aanraking terug. Daarna grijpt zij zichzelve weder aan, en vraagt aan Adriaan en Clara:

'Wilt gij mij de dienst bewijzen, om mij een oogenblik in de vertrekken van mijn moeder te verzellen? Ik zou er tegen opzien, om er nu voor het eerst alleen terug te komen.'

Adriaan en Clara voldoen aan haar verzoek.

In deze overspanning van haar kracht, met deze ernstige, vastberaden uitdrukking op haar gelaat, met dit licht gefronsde voorhoofd, en die eenigszins starende oogen, waarmede zij binnen treedt, is Constance waarlijk schoon. Met vasten tred gaat zij naar haar moeders kamer, zij vooruit, Adriaan en Clara achteraan. Als zij de deur opent, is zij aangenaam verrast door in het vertrek haar oom, Baron Constant, te vinden.

De freule vergeet in deze oogenblikken Adriaan aan haar oom voor te stellen, zoodat deze aan zijn gissingen omtrent den vreemden persoon, dien hij daar aantreft, is overgelaten.

De baron neemt terstond den arm zijner nicht, en wandelt met haar rond door de verlaten vertrekken zijner zuster. Verlaten ja! Wat kan een kamer, zelfs eene groote kamer; wat kan een huis, zelfs een

groot huis, verlaten zijn als één geliefd wezen er uit geweken is. De tegenwoordigheid van een mensch kan zoo rijk zijn.

De baron voelt Constance's arm beven op den zijne.

In de nabijheid gekomen van haar moeders leuningstoel, waggelen haar de knieën, en stort zij op den fauteuil neder, geheel overmeesterd door hare aandoeningen.

‘Waarom hebt gij mij haar ontscheurd? Waarom hebt gij mijn moeder mij ontnomen?... Waar is moeder?... Oom, gij hebt haar uit uw huis gezet, en de Mérival heeft u geholpen.... Gij hebt Beelen gezegd, dat hij het moest gelasten.... Ik kan het niet uithouden.... Ik wil moeder terug.’

Aldus spreekt Constance, en haar gelaat weêrkaatst den hartstocht harer ziel.

Adriaan staat als verplet door deze hare uiting van smart.

Clara schreit mede met Constance, en ziet, nog meer dan te voren, in den baron den man, tegen wien de vader van de Mérival iets heeft.

Baron Constant blijft zichzelf gelijk, als gewoonlijk.

‘Ween uit, Constance, dat zal u goed doen. Die opwelling zal straks voorbij zijn. Ik weet wel, dat gij mij, inderdaad, *niet* verdenkt. Gij zijt thans uzelve niet geheel meester.’

‘Ach, wat zijt gij goed, vergeef het mij, vergeef

het mij. Denk dat ik het niet gezegd heb,' herneemt Constance. Metéen richt zij zich weder op, en slaat in vervoering de armen om den hals van den baron, die zich op de lippen bijt om zich goed te houden.

'Ik blijf bij u, Constance, de broeder van uw arme, ongelukkige moeder. Ik zal trachten u het leven te veraangenamen, dat in zoo menig opzicht voor u vergald is. Uw hart is veel te goed om mij te verdenken van iets anders beöogd te hebben, dan het welzijn uwer moeder.'

'Neen, neen, ik verdenk u niet; neen, stellig niet. Ik heb mijn kracht grooter geacht, dan zij werkelijk is. Daarom ben ik een oogenblik bezweken.' (Constance fluisterend tot den baron) 'Bedank de Mérival voor mij; ik heb hem onwillekeurig beleedigd.'

(De baron zich richtend tot Adriaan:)

'Ik vermoed, dat ik den hulpprediker zie van Dominee van Grave. Ik had uw naam nog niet gehoord, en ook de eer nog niet gehad om u te ontmoeten. Gij hebt mij reeds bijzonder aan u verplicht, dank, hartelijk dank.'

Baron Constant schudt Adriaan welmeenend de hand.

'Ik heb gaarne voldaan aan freule Constance's verzoek,' is Adriaan's antwoord, waarvan *wij* weten welke bijzondere beteekenis het heeft in zijn mond.

Clara zit inmiddels zwijgend naast Constance. Zij kan blijkbaar niets zeggen. Maar, had zij vleugelen

gehad, zij had ze gewis, als een beschermengel, uitgebreid over hare diep geschokte vriendin.

Een uur later is Constance alleen in het vertrek, waarin wij ons het laatst met haar bevonden hebben, bezig met de zaken harer moeder in orde te brengen; en Baron Constant in zijn studeerkamer terug, langen tijd mijmerend voor zijn schrijftafel, uit welke mijmering hij ontwaakt met de woorden:

‘Nu toch voor mij alleen.’

Hoofdstuk XVI
Een bruidspartij.

‘Constance was zoo bedroefd, Moeder.’

‘Zoo?’

‘Ik heb zelden beminnelijker man ontmoet, dan Baron Constant,’ verzekert Adriaan.

‘Inderdaad?’

‘Moeder heeft wat.’

‘Dwaas kind, ik kan nooit voor u veinzen. Gij hoort mij altijd uit.’

‘Als Clara wat weten wil, dan...’

‘Nu, de Mérival, spreek uit.’

‘Dan weet ze 't ook.’

‘Een lief kompliment, ben ik zoo'n vraagal? Maar Moeder heeft wat.’

‘Ja wel, lief kind, moeder heeft wat, en omdat moeder wat heeft, heeft haar Klaartje geen rust, niet waar?’

‘Ik ben volstrekt niet nieuwsgierig. Als ik dan

nooit weêr iets vragen mag, dan zal ik maar zwijgen.'

Clara is juist op het punt van alleramusantst te gaan boudeeren, als haar moeder voortgaat:

'Nu, maar alle plagerij apart. Ik heb een briefje van mevrouw van Priggele gekregen, terwijl je uit waart, en die inviteert je voor een piek-niek ter eere van haar dochter, die morgen de bruid wordt. Ze wilden naar *den Horsel* rijden, en daar de partij geven. Er ligt ook een briefje voor u, dat is zeker van van Priggele, en behelst vast dezelfde vraag voor u, de Mérival. Hier is het.'

Adriaan leest het briefje, en verheft het vermoeden van Anna tot zekerheid.

'Dol prettig, Moedertje, ik hoû dol van piek-nieks, gij ook vast, de Mérival. Vader is tegenwoordig veel beter. Wij kunnen het dus gerust aannemen, niet waar?'

'Je bent spoediger met je antwoord gereed, dan je moeder, kindlief.'

'Waarom niet? Het is heel prettig.'

'Ik weet volstrekt niet, wie er zoo al komen. Je bent mij nog wel wat jong om zoo zonder je moeder uit te gaan.'

'Maar de Mérival is immers bij mij, die zal wel op mij passen, niet waar?'

'Dr. Beelen heeft mij dezen morgen verteld, dat hij ook gaat,' deelt Adriaan mede.

‘O des te beter; nu mankeert er niets aan.’

‘Gaat gij, de Mérival, neemt gij het aan?’ vraagt Anna aan Adriaan.

‘Als Mevrouw haar dochter laat gaan.’

‘En laat Mevrouw haar dochter gaan?’ herneemt Clara met een schalkschen lach.

‘Als de Mérival gaat,’ luidt Anna's antwoord.

‘Zoo kunnen wij aan den gang blijven. Kom, 't is, of het een staatszaak is.... Bedank dan maar, lieve Moeder.’

‘Nu weêr op eens bedanken?’

‘Wat zegt Vader er van?’

‘Die vindt het goed.’

‘Dat dacht ik wel. Nu, dan moest ik het ook maar aannemen.’

Clara wint haar pleidooi. De invitatie wordt aangenomen door Clara, zoowel als door Adriaan.

En den daaraan volgenden Donderdag staan er, even buiten Zuidrichem, klokke half één, in den namiddag, vier rijtuigen gereed, waarin al de genoodigden van den heer van Priggele plaats nemen om, gelijk Anna het ons reeds gezegd heeft, allen te zamen naar *den Horsel* te rijden, waar men den dag met wandelen, eten, drinken, praten, zingen, in één woord, met feestvieren zou doorbrengen.

Bruid en bruidegom rijden in een *chaise* vooruit. De bruidegom, een ontvanger uit Deventer, een man van vijf en twintig jaren, rijdt zelf. De familie van

den ontvanger is, natuurlijk, voor deze plechtigheid overgekomen. Uit Zuidrichem is gevraagd al wat maar eenigszins in de termen kan vallen. Maar ook van de omliggende plaatsen zijn eenige vrienden genoodigd, zoodat bekend en onbekend elkander hier ontmoet in één feestelijker kring.

Het woord *kring* is, evenwel, nog niet van toepassing. De kennismaking der gasten, voor zoover als zij elkander nog onbekend mogen zijn, zal voorloopig geheel afhangen van de vraag, of zij in hetzelfde rijtuig geborgen worden.

Het is een warme, schoone Augustusdag. Het ongeluk wil, dat Zuidrichem slechts twee groote rijtuigen heeft die open kunnen. De andere twee rijtuigen - want de *chaise* van het bruidspaar heb ik straks niet medegerekend, toen ik het getal vier noemde - de twee andere rijtuigen zijn wel onwedersprekelijk groot, heel groot zelfs, naar den nieuwerwetschen smaak van sommigen zelfs veel te groot, maar - zij kunnen niet open.

Van Priggele is op het ingenieuse denkbeeld gekomen om er over te loten, wie al of niet het voorrecht hebben zullen van in de open rijtuigen een plaats te vinden.

Men heeft het uitgangspunt voor den tocht, gelijk ik zeide, niet binnen, maar even buiten Zuidrichem gekozen, ten einde, zoo mogelijk, al het te veel opzienbarende van zulk een groote partij te vermijden.

Deze voorzorgsmaatregel heeft, evenwel, weinig geholpen. Zulke zaken vielen alle dagen niet voor. En op den straatweg naar Deinenheim, een vijf minuten buiten de poort, is een niet onaanzienlijk gedeelte der zuidrichemsche bevolking bijéen, om van het afrijden, en dus ook van het loten om de plaatsen, getuige te zijn.

Deze openbaarheid schijnt Adriaan maar half aan te staan, doch hij moet zich haar, natuurlijk, laten wegvallen.

Beelen, Adriaan en Clara treffen het in zoover goed, als zij in een open rijtuig te recht komen, en niet in een der beide dichte *char à bancs*. Voor de hoffelijkheid willen wij er bijvoegen, dat zij het ook in zoo verre goed treffen, als zij in hetzelfde rijtuig plaats mogen nemen met hun beminnelijken gastheer, den heer van Priggele.

Die kwaliteit van gastheer is van Priggele vooral tegenover Beelen lang niet onverschillig. Hij gevoelt althans ditmaal een zeker *aplomb*, dat hij gewoonlijk, en zelfs in den laatsten tijd bij toeneming sterker, tegenover den geneesheer van het zuidrichemsche krankzinnigengesticht mist, en welks bezit op heden wij meenen te kunnen toeschrijven aan de eigenaardige betrekking die dezen dag tusschen hen bestaat.

Er zijn achttien genoodigden, die al vast minder vroolijk, en wel, zooals men zegt, op hun neus kijken,

aangezien het lot, of liever, het noodlot hun een plaats in een der beide gesloten *char à bancs* aanwijst. Daarenboven eischt het getal negen, dat iedere *char à bancs* houden kan, een ongelijke verdeeling der beide seksen. In den een gaan drie heeren met zes dames, in den ander zes heeren met drie dames, en wel zoo, dat in den een op iedere bank een heer tusschen twee dames, in den ander, omgekeerd, een dame tusschen twee heeren, als een pareltje in het goud, komt te zitten.

Deze verdeeling is een speciale uitvinding van den heer van Priggele, die zich den ganschen dag op dezen vernuftigen inval meent te kunnen beroemen.

Eindelijk begint het schudden, het trillen, het dreunen, al die bewegingen en al die geluiden, die het rijden aangenaam maken gedurende de eerste vijf minuten, maar vermoeien en vervelen, als het langer duurt.

Verreweg de meeste dames, indien zij althans niet boven de jaren zijn, hebben een geheel wit *toilet*. Dit voorbehoud is, evenwel, niet van toepassing op mevrouw Semmeling, de moeder van den bruidegom, die door deze hoedanigheid, evenmin als door hare eenigzins gezette gestalte, zich verhinderd ziet dit sieraad der jeugd tot het hare te maken. Hoe het haar staat, moge de lezer zelf gissen, maar dat het Clara uitnemend staat, durf ik verzekeren. Evenzeer flatteert

het witte kleed buitengewoon de lieve *blondine*, waar Adriaan reeds een poosje naast zit, zonder haar nog te hebben aangesproken.

Die *blondine* is een onzer kennissen. Het is Caroline Martin, die Adriaan, de eerste reis toen hij haar ontmoette, voor een duitsche heeft aangezien, doch die, gelijk wij weten, zoo zuiver hollandsch heeft gesproken, dat hij zelfs verlegen is geweest omtrent de nationaliteit, waartoe hij haar brengen moest.

Dr. Beelen is veel eerder met haar in gesprek dan Adriaan. Adriaan heeft, eigenlijk, naar een goed onderwerp gezocht, en er geen gevonden, dat hem der moeite waard schijnt om te bespreken. Terwijl hij nog zoekt, heeft Beelen reeds tien onderwerpen voor één gevonden, die hij met zijn gewone levendigheid, en *flux de bouche* behandelt, waardoor hij weldra de dames in het rijtuig aan zijn lippen boeit. Adriaan weet niet, waar hij de onderwerpen van daan haalt. Van Priggele heeft er op gerekend, dat hem als gastheer ruime gelegenheid zal worden geschonken om, gelijk het spreekwoord wil, ook zijn duitje in het zakje te leggen; dat hij althans ditmaal niet in gezelschap van Beelen een overtollige figuur zal behoeven te zijn.

Des dokters moeite wordt ruimschoots beloond. Of liever, het kost hem geen moeite het gesprek met Caroline levendig te houden. Zonder in het minst druk

of uitgelaten te zijn, heeft zij een groote gemakkelijkheid in het spreken, en iets, dat anderen tot spreken aanmoedigt.

‘Wel, Dokter, valt van Priggele anderen in de rede, je moet het toch ook wel aardig vinden om zoo eens vrij af te hebben. Mij dunkt als je zoo den heelen dag in touw bent, dan kan een verzetje je niet onpleizierig zijn.’

‘En vooral in zulk aangenaam gezelschap,’ antwoord Beelen.

‘En je hebt dus den laatsten bundel van Victor Hugo gelezen, vraagt Caroline den dokter. Hoûje van Victor Hugo?’

‘Dichter is hij zooals weinigen, daar is geen kwestie van. Maar zijn school bevalt mij niet. Hij is dichter, in weêrwil vaneen schat van eigenschappen, die alles behalve dichterlijk zijn. Men kan eigenlijk wel zeggen, dat hij een zeer groot dichter moet zijn, indien hij, in weêrwil van zooveel dat hem aankleeft, en dat zich met ware poëzie kwalijk schijnt te verdragen, toch zulk een diepen indruk maakt.’

Clara. ‘Wat heeft hij dan, dat zijn poëzie eigenlijk onmogelijk zou maken?’

Beelen. ‘Gemaniereerdheid, onnatuurlijkheid. Het is duidelijk, dat hij een rol wil spelen. Hij stelt zich aan als een Apostel, die een zaligmakend dogma te verkondigen heeft, en daaraan maakt hij zijn kunst ondergeschikt. Het is alles *en pure perte* voor zijn kunst, want

hij reikt te hoog, hooger dan zijn *taille* het toelaat. Zieje, Victor Hugo wil eigenlijk het dubbele karakter hebben van een dichter-kunstenaar en van een profeet, profeet van een nieuwe maatschappij, van een nieuwe orde van zaken. Nu, dichter is hij, maar voor profeet is hij niet in de wieg gelegd; daarvoor is het niet genoeg zoo eenige, en dan nog vrij afgesaagde, politieke denkbeelden te hebben, daarvoor moet men òf zijn een man van kolossale, massieve, godsdienstige overtuiging, òf een man van een diep hartstochtelijk gevoel, een da Costa of een Lamartine. Victor Hugo is geen van beiden. Zijn specialiteit is eigenlijk de sentimentaliteit in de politiek. Hij vindt dit zoo naar en dát zoo akelig, en dát weder zoo onbillijk, en weet dan al de tegenstrijdigheden, die hij in de natuur der dingen meent op te merken, niet anders te verklaren, dan - met een grieksch woord.'

Adriaan. 'Welk?'

Beelen. '*Anangké*, dat is zijn tooverwoord, zooveel als noodlot, en onder dat licht beziet hij alles, en mengt op die wijze in al zijn beschrijvingen van de werkelijkheid zijn eigen lamenteerende en declamatorische persoonlijkheid. Dat stuit mij in den kunstenaar tegen de borst. De meeste kunstenaars blijven in mijn oog halverwege staan. Victor Hugo...'

'Willen de Heeren niet eens opsteken, vraagt van Priggele. Je praat me den heelen weg over,

je moet eens uitkijken. 't Is hier een heele mooie streek.'

'O dat doen we onder de hand,' roepen de dames zoo goed als éenparig.

Wij kennen ze bijna allen. Twee arnhemsche juffertjes zitten in het bakje: op de achterste bank Beelen met Clara, op de middenbank Adriaan en Caroline, op de voorste van Priggele met de moeder van den bruidegom, mevrouw Semmeling.

Mevrouw Semmeling tot van Priggele. 'Tegen wien heeft de dokter het eigen wijk?'

Van Priggele. 'Tegen Hugo.'

Mevrouw Semmeling. 'Zit die man in een ander wijtuig?'

Van Priggele. 'Neen, vraag excuus.'

Mevrouw Semmeling. 'Wie is het dan?'

Van Priggele. 'Een kennis, zeker, van den dokter.'

Mevrouw Semmeling. ''t Is een mooie man, die Dr. Beewen.'

Van Priggele. 'Wie? Beelen? hoe kunje 't vinden?'

Mevrouw Semmeling. 'Mooie zwawte oogen en zoo knap gekweed, zuwk hewder wit winnengoed en keuwig gesteven. Ik mag zoo gwaag een man zien, die netjes is op zijn goed. (Een smakkend geluid verzelt deze verzekering). Waaw zit zen vwouw?'

Van Priggele. 'Hij is ongetrouwd, Mevrouw.'

Mevrouw Semmeling. 'Zoo, is hij ongetwouwd?

Dan is 't nog kwasser. Wie of zen goed dan zoo knap houdt, Meneew van Pwiggewe?'

Deze konversatie wordt nagenoeg fluisterend gevoerd. Reeds daarom, maar ook nog om een andere reden kan het overig gedeelte van het gezelschap haar niet verstaan; welks aandacht namelijk weder geheel door het onderhoud is ingenomen, waarin Beelen het hoogste woord heeft. Na de stoornis, door de opmerking van van Priggele ontstaan, heeft Adriaan Beelen weder op 't chapieter gebracht door de vraag:

'Hoe meenje, dat de meeste kunstenaars halverwege blijven staan?'

Beelen. 'Ja, ik bedoel, dat zij zich gewoonlijk tevreden stellen met het uitdrukken van hunne persoonlijke gewaarwordingen. Ik neem nu almede het gunstigste geval. Wij zijn overladen met dichters, die uitdrukken wat zijzelven niet ondervonden hebben, maar òf zich verbeelden te hebben gevoeld óf wel van anderen gehoord hebben. De menschheid heeft al zóo lang bestaan, en er is al zóo veel geschreven, dat een schat van gewaarwordingen als 't ware publiek eigendom, het gemeengoed van allen zijn geworden. Daaruit kan men, natuurlijk, zeer veel putten, en zoo zijn leven lang verzen schrijven, zonder dat men nog iets heeft uitgedrukt, dat men inderdaad zelf heeft ervaren. Maar, zoo als ik zeg, ik neem het gunstigste geval; ik neem aan, dat een dichter uitdrukt hetgeen in zijn binnenste is omgegaan, dan acht ik, dat wij

toch eigenlijk nog geen kunstprodukt hebben verkregen. Daarvoor moet men nog een belangrijke schrede verder gaan, en een objektieven vorm weten te geven aan hetgeen eerst louter persoonlijke gewaarwording was. De dichter moet trachten zich van het persoonlijke in zijn gedicht weder los te maken, zoodat ons nu recht plastisch, in een geheel zelfstandigen, afgeronden vorm, voor oogen staat hetgeen de dichter van de werkelijkheid heeft gevoeld, en met dat gevolg, dat wij de persoonlijkheid van den dichter daarbij geheel vergeten, en alleen aan het voortbrengsel van zijn kunst denken. Daarin was Goethe de groote Meester, en dat is een der belangrijkste oorzaken zijner onwedersprekelijke meerderheid.'

Adriaan. 'Maar komt er daardoor niet iets kouds in zijne verzen? Ik mag juist het liefst echt lyrische poëzie, waardoor wij, om zoo te spreken, onmiddellijk met het warme gemoed van den dichter in aanraking gebracht worden. Dat trekt mij, bijvoorbeeld, zoo aan in sommige onzer tijdgenooten, onder de Duitschers in Heine. Ik zal hem, natuurlijk, niet in alles bewonderen, maar dat persoonlijke, dat palpitante van het leven in hem, dat spreekt mij zeer toe, dat moet ik zeggen. Die zoogenaamd objektieve verzen treffen mij lang zoo niet.'

Beelen. 'Gij hebt mij toch wel eens verzen van uzelven voorgelezen, waarin juist dat objektieve mij bijzonder smaakte. Met het noemen van Heine hebje

een teêr punt bij mij aangeraakt. Er was een tijd, waarin ik met hem dweepte. Ik las destijds bijna niets anders. Maar ik geloof, dat juist hij mij genezen heeft. Ik deed wat iedereen onwillekeurig doet. Ik vergeleek hem telkens bij Goethe, en moest mijzelven afvragen: wie is grooter dichter, wie trekt mij meer aan? Daardoor ben ik aan het vergelijken van beiden gekomen. En toen meen ik ingezien te hebben, wat de grootheid van Goethe is. Bij Heine blijft men altijd Heine zien. Heine, met zijn vernuft, met zijn gevoel, stelt zich altijd tusschen het schoone, dat zijn kunst ons moet toonen, en den lezer. Ik geef graag toe, dat Heine een van de remarkabelste schepsels is van onzen lieven Heer, maar ons kunstgevoel is van edeler aart dan onze nieuwsgierigheid. Hetgeen door zuiver lyrische poëzie bevredigd wordt, is, geloof ik, vooral onze nieuwsgierigheid, of - ook wel eenigszins onze ijdelheid. Wij willen wel eens weten, wat er in het hart en in den geest van zoo'n Heine omgaat: en gestreeld zijn wij, als het dan uitkomt, dat wij ook zoo iets, of ten minste nagenoeg zoo iets, gevoeld hebben, als hetgeen bij hem is omgegaan. Maar is dat kunstgenot? Ik geloof het niet. Om dit ten volle te smaken, moet het louter persoonlijke en individuëele ook nog uit de dichtkunst verdwijnen, moet zij geheel objektief worden.'

Clara. 'Zeg eens, Dokter, wat *objektief* is.'

Van Priggele. 'Ah zoo, je hebt het over de dicht-

kunst, merk ik. Daar was ik in mijn tijd ook nog al een liefhebber van. Kenje de Hollandsche Natie, Dokter, van Helmers. Daar zit pit en gloed in die verzen.'

Mevrouw Semmeling. 'Daaw woont een Helmews in Deventew... Waarom gaan we nu eigenwijk stappen, Meneew van Pwiggewe?'

Van Priggele. 'Wij zijn vlak bij *den Horsel*, Mevrouw. Dit is een zandweg die naar het logement leidt.'

Clara. 'Toe, Dokter, zeg nog even wat je met dat vreemde woord bedoelde.'

Beelen. 'Meneer van Priggele, hoe lang blijven wij stappen?'

Van Priggele. 'Zoolang als we niet draven of stil staan, Dokter.'

Beelen. En dat zal een tien minuten duren, niet waar?'

Van Priggele. 'Dat denk ik ook. Waarom?'

Beelen. 'Jufvrouw Clara wou een duitsch versje hooren; dat kan ik dan nog even opzeggen.'

Clara. 'Neen, Dokter, dat heb ik niet gevraagd.'

Beelen. 'Dat hebje ook niet, maar 't is om je 't vreemde woord te verklaren. Luister eens.'

Het is stil in het rijtuig. Men hoort niets dan het kraken van het rijtuig in den mullen zandweg, en het piepen van de riemen der paarden, en het gebabbel in de andere rijtuigen. Allen zien Beelen

aan, zelfs Mevrouw Semmeling. Van Priggele, evenwel, ziet een anderen kant uit, zijn lippen geplooid tot fluiten, maar zonder dat hij het zoo ver komen laat.

Beelen begint:

‘*Da droben auf jenem Berge*
Da steh ich tausendmal,
An meinem Stabe gebogen,
Und schaue hinab in das Thal.

Dan folg' ich der weidenden Heerde,
Mein Hündchen bewahret mir sie;
Ich bin herunter gekommen
Und weisz doch selber nicht wie.

Da stehet von schönen Blumen
Die ganze Wiese so voll;
Ich breche sie, ohne zu wissen
Wem ich sie geben soll.

Und Regen, Sturm und Gewitter,
Verpass' ich unter dem Baum
Die Thüre dort bleibet verschlossen;
Doch alles ist leider ein Traum.

Es stehet ein Regenbogen
Wohl über jenem Haus!

Sie aber ist weggezogen
Und weit in das Land hinaus.

Hinaus in das Land und weiter,
Vielleicht gar über die See,
Vorüber, ihr Schafe, vorüber!
Dem Schäfer ist gar so weh.'

Clara. 'Je kunt beelderig opzeggen, ik heb het nooit zoo hooren doen. Maar ik heb niet alles begrepen.'

Beelen. 'Je moest dat versje van Goethe eens in hollandsche verzen vertalen, de Mérival[1]. Dat is,

1 Adriaan schijnt er later opgewektheid toe gevoeld te hebben. Ik vind althans in zijn papieren de volgende vertaling, die ik den lezer niet onthouden wil:
'HET KLAAGLIED VAN DEN HERDER.

Op gindschen berg, daarboven,
Sta 'k keeren zonder tal,
Tegen mijn staf gebogen,
En zie naar beneden in 't dal.

Dan volg ik mijn weidende kudde,
Mijn Bello ziet wel toe;
Ik ben naar beneden gekomen,
En weet echter zelf niet hoe.

En vol van schoone bloemen
Staat de groene weide dan;
Ik breek ze, zonder te weten
Aan wien ik ze geven kan.

Bij regen, stormen en onweêr
Verwijl ik onder den boom.
De deur, zij blijft gesloten;
Maar alles, helaas, is een droom.

Ach, boven gindsche woning
Staat wel de regenboog!
Maar zij is weggetogen,
God weet, waar zij henen toog.

Zij mag naar verre landen,
Over de zee getogen zijn.
Gaat verder, gij lammeren, verder!
Des herders hart doet pijn.'

nu wat ik noem *objektief*. Hier zie ik niet Goethe of Heine, hier heb ik een zuiver menschelijk gevoel, uitgedrukt in een vorm, die van de persoonlijkheid des dichters geheel onafhankelijk is geworden. Dat noem ik objectief, bij gebrek aan een beter woord. Onze taal heeft niet veel kunsttermen.'

De zandweg is ten einde, uitgeloopen, namelijk, op een soort van platgetreden weidegrond. Men draait een grooten hooiberg om, hoort het blaffen van honden, ziet de kippen van onder den hooiberg komen, een paar kleine kinders ze achterna, en men heeft eindelijk het logement *den Horzel* be-

reikt. Bruid en bruidegom zijn reeds uit hun *chaise*, en langzamerhand worden al de rijtuigen ontladen. De dames schudden zoo goed mogelijk hare bestoven japonnen af, de heeren waggelen, dan op het linker dan op het rechter been, om zich te vertreden, de paarden zijn op stal, en naast en om den hooiberg staan de vier groote rijtuigen, als schepen op het drooge met hun lange boomen, waarop kleine landjongens met bloote voeten te paard zitten.

De eerste bezigheid bestaat nu in het uitpakken der rijke gastronomische schatten, die in de bakken der onderscheiden rijtuigen verscholen liggen. Tallooze trommels, langwerpige manden, kistjes, wat al niet? komt er voor den dag. Het was een wel voorziene piek-niek. Men zou beginnen met koffij te drinken en tegen vijf ure eten, terwijl het perspektief openbleef van tusschen drie en half vier nog een kleine hartsterking te genieten.

Weldra staan er vier groote, blinkende, kolomachtige koffijkannen met twee koperen ringen, aan weêrszijden, hangende uit leeuwenmuilen, op vier tafels. En naast de tafels, op het gras, de trommels die de broodjes met kaas enzoovoort, bewaren. Het *déjeuner* wordt door een aantal hongerige magen aangevallen, en inmiddels is de kasteleines van *den Horsel* bezig met pannekoeken te bakken, die *honoris causa*[1]

1 Eershalve.

flensjes zullen worden genoemd. Het gaat er onbezorgd op los: de wandeling tusschen het koffijdrinken en het eten zal wel weêr nieuwen honger geven voor het *diner*.

De vier tafels - wij zouden het voornaamste haast vergeten - zijn vernuftig gerangschikt, en wel zóo, dat twee links en rechts van, en twee tegenover eene kleinere tafel staan, voor welke kleinere tafel twee groen gemaakte leuningstoelen zijn aangebracht, waar achter zich een eereboog verheft. Op die groen gemaakte stoelen en onder dien eereboog, waarin de letters S. en V.P., van klatergoudpapier gesneden, prijken, zijn natuurlijk gezeten bruid en bruidegom.

Maar dat zijn dan ook, volgens van Priggele's uitdrukking, de eenige ‘gereserveerde plaatsen’. Voor het overige is het aan het toeval overgelaten, hoe de gasten heden aan tafel gepaatst zullen zijn.

Clara heeft, evenwel, gezorgd, dat zij een zekeren *contrôle* over het toeval blijft uitoefenen. Nauwelijks het rijtuig uitgestapt, had zij gelegenheid gevonden om Beelen toe te fluisteren:

‘Zorg dat ik naast je zit.’

Ook Adriaan schijnt van geen toeval in zulke aangelegenheden te houden. Hij heeft althans terstond aan Caroline zijn arm aangeboden, is met haar naar de tafel gewandeld, waarvan het natuurlijk gevolg is, dat zij naast elkander komen te zitten.

Een groote vreugd geeft al terstond de hachelijke stand der wibbelende tafels. Er worden vruchteloos proppen of steentjes onder enkele pooten gelegd. Sommige heeren smaken er een boosaardig genoegen in, om de dames, vooral die in het wit gekleed zijn, den schrik op het lijf te jagen, dat zij koffij, melk, room, straks madera- en portwijn op hare keurige kleedij zullen zien uitgestort.

Doch deze dreigende gevaren drijven voorbij. Ruim twee uur is het *déjeuner* in de beste orde afgeloopen, en wordt de wandeling in het nabijzijnde horselsche bosch paarsgewijze ondernomen. In den aanvang loopen al de gasten, bij wijze van een groote karavaan, bijéen, maar weldra - is het toeval of opzet? - beginnen enkele paren zich te isoleeren. En om den lezer eenigszins op de hoogte te brengen van hetgeen bij gelegenheid dezer wandeling verhandeld wordt, zal het noodig zijn ons liever met een weinig, dat is met eenige *lambeaux de conversation*, tevreden te stellen, dan, door alles te willen hooren, ten slotte zoo goed als niets te vernemen.

Het paar, daar wij het dichtst bij zijn, kan men zeker niet een al te sterk romanesk karakter toeschrijven. Het is de gastheer zelf, de heer van Priggele; aan zijn rechterarm heeft hij iemand, die eigenlijk geen dame maar een heer is, een tamelijk lang persoon, wiens tred, wiens *taille*, wiens krullend hair nog wel een zwierig aanzien hebben, doch

die voor het overige zijn eerste *fraicheur* reeds verloren heeft. Laat ons hopen, dat de een of de ander in den loop van den middag hem zal worden voorgesteld, en dat wij op die wijze, nog staande dit feest, achter zijn naam zullen komen.

Zoolang ons dit voorrecht nog niet te beurt is gevallen, zullen wij hem eenvoudig ‘de ander’ noemen, namelijk in zoover het noodig zal zijn hem den schranderen lezer nader aan te duiden. Het gesprek, dat wij thans afluisteren, wordt uitsluitend tusschen van Priggele en hem gevoerd.

‘Hebje onzen dokter al leeren kennen?’ vraagt de gastheer.

‘Ik ken hem van vroeger. Hij heeft voor zijn akademietijd bij mijn vader aan huis gewoond om grieksch en latijn te leeren. Als ik dan eens thuis kwam, dan zag ik hem natuurlijk.’

‘'t Is een pedante kerel. Wat een wijsheid hij weêr uitgekraamd heeft in dat rijtuig, je leven zoo niet gehoord. En ik begin hem tegenwoordig bepaald voor een gevaarlijk mensch te houden. Hij is een echte Don Juan. Hij speelt met vrouwenharten. Ze zijn allemaal nu mal van hem. Ik kan het mij wezenlijk niet begrijpen van fatsoenlijke meisjes.’

‘Ja, hij is altoos een liefhebber geweest. Je hoeft zijn oogen maar te zien. Die vliegen door zijn kop.’

‘Mijn vrouw zegt altijd, dat het oogen zijn om

bang voor te worden; die heeft het niets op hem.'

'Nu, *par exemple*, van Priggele. Je vrouw zal toch niet....'

'Wat bedoel je tegen mijn vrouw te zeggen?'

'Ik zeg niets tegen je vrouw. Maar de deugd van mevrouw van Priggele zal toch wel bestand zijn tegen de oogen van Beelen.'

'Daar spreek ik niet van. Ik weet ook niet, of het juist mijn vrouw was, of een ander die het gezegd heeft. Maar 't ventje zal 't niet lang meer maken. Zieje, tusschen ons gezegd en gezwegen: ik heb hem in mijn hand. Ik heb hem indertijd hier gebracht. Ik kan er hem weêr uit knikkeren ook. Ik ben nog altijd lid van den Raad, en het behoeft me maar een woord te kosten. Weetje, hij mag knap zijn als dokter, dat wil ik daar laten, maar het is een beroerde financier. 't Is tien tegen één, dat hij niet eens boekhoudt. En hij leeft er royaal van, dat verzeker ik je. 't Is goed riemen snijden van een andermans leêr. Ik heb al mijn koorden al gespannen, en de vogel zal er op zijn tijd wel invallen. Ik ben in de kommissie van het gesticht, en ik heb een mooie grap voor hem in 't zout. Je zult er eerstdaags van hooren.'

'Is hij daar niet in de verte? Met wie wandelt hij?'

'Met Klaar van Grave,' antwoordt van Priggele.

‘Wat is die meid groot geworden. 't Is waar, dat ik haar in geen tien jaar gezien heb. Wel man, wat worden we oud!’

(‘De ander’ zet een lorgnet op zijn neus, en gaat voort):

‘Een mooie meid, een weergâsche mooie meid. Wat hangt ze aan zijn arm. Hij schijnt ook nog van de jonge boutjes te houden.’

‘En wie is dat malle wijf met haar blooten hals?... Ik ken nog maar de helft van je gasten.’

‘Sst... dat is de vrouw van Semmeling, de moeder van mijn aanstaanden schoonzoon.’

‘En die daar met dien rooien doek?’

‘Dat is Sannebet Zegveld, een groote *adoratrice* van je vader.’

‘Zoo heeft de oude ook nog zijn vriendinnen... Wat is dat voor een aardig paartje?’

‘Dat is de Mérival en die...’

‘De Mérival, wat voor de Mérival?’

‘Ja, wat voor de Mérival! Een mooie vraag; de Mérival uit Amsterdam; daar woont zijn vader, geloof ik, nog.’

‘Wat? Is die jongen hier? En met wie loopt hij? Ik kan merken, dat ik jaren weg ben geweest, ik ken hier geen sterveling.’

‘Caroline Martin... Wat heb je?’

‘De drommel speelt er meê van daag. Woont er dan een Martin in Zuidrichem? Sints wanneer?’

‘Dat weet ik niet. De meid is bij mij gepresenteerd door Beelen; die protegeert ze, geloof ik, zoo als hij alle mooie meisjes protegeert. Maar haar familie-betrekking zult ge zeker bij mijn vrouw beter te weten kunnen komen.’

‘Daar moet ik het mijne van hebben.’

‘De ander’ liep metéen naar mevrouw van Priggele, die juist ongepaard en in de nabijheid was, met het doel om van haar nadere inlichtingen betreffende de dochter van Madame Martin te bekomen. Hij gaat strijkelings, zonder ze op te merken, Adriaan en Caroline voorbij. Wij willen zóover met hem medegaan, om ons bij dit nieuwe paar te voegen.

‘Ai, wat een onaangenaam gezicht, de Mérival,’ luidt de opmerking van Caroline, als de vreemdeling haar voorbij is gegaan. ‘Wie is dat?’

‘Hij heeft mij daar straks bij 't dejeuneeren ook al gefrappeerd. Hij zat ver genoeg van mij af om hem gemakkelijk te kunnen fixeeren, zonder onbeleefd te zijn. Ik kan hem mij niet te binnen brengen. Ik weet zeker, dat ik hem van mijn leven meer gezien heb, maar ik kan niet op zijn naam komen, en weet ook niet eens meer bij welke gelegenheid ik hem ontmoet heb.’

‘Zoo'n droog, perkamentachtig gezicht! Wat een raar ding is toch dat geheugen.’

‘Niet waar? Dat men met een *effort* namen,

beelden, cijfers allerlei uit zijn geest kan ophalen. Maar men kan het toch ook lang niet altijd. Soms dwarrelt alles voor ons als in een nevel.'

'Zoo gaat het mij tegenwoordig ten minste, nu ik zoo op eens uit dat drukke Londen in dat stille Zuidrichem ben verplaatst.'

'Zouje er weêr heen willen?'

'Neen, eigenlijk niet. Londen is wel heel levendig, en in dat opzicht heel amusant, maar mijn lieve moeder en ik, wij hebben er zooveel treurigs ondervonden, dat het mij waarlijk een opluchting was, toen wij ons aan boord van den stoomboot bevonden. Ik heb dan ook geen betrekking in Engeland willen zoeken.'

'Tegenspoed, of onaangename behandeling van menschen?'

'Onaangename behandeling van menschen. Er is in Engeland, ik weet niet wat voor een koude, ijskoude atmosfeer. De menschen zijn er vol van vooroordeelen, die als even zoovele staketsels rondom hunne harten staan. De Engelschen hebben wel een hart, maar het zit in een bijna ondoordringbare schaal. Zij zijn zeer lief voor alle wezens, die in de eene of andere kategorie vallen waarvoor een genootschap bestaat. Wees een verwaarloosd kind op staat, wees een blinde, wees iemand die geen bijbel heeft, wees een gevangene, een misdadiger, wees een heiden, een menschenetend heiden, dit laatste

vooral, en de Engelschen zullen u allervriendelijkst behandelen, terstond in hun zak tasten en zelfs, als het noodig is, aanmerkelijke sommen voor u over hebben, want dan kunje in een jaarlijksch rapport paraisseeren. Maar heb het ongeluk geen misdadiger, geen verwaarloosde, geen menscheneter te zijn, maar een gewoon, fatsoenlijk kristenmensch dat niets anders vraagt dan een weinig beleefdheid, een weinig kieschheid, een weinig vertrouwen - *dear me!* dan stoot ge telkens het hoofd. Een van onze vrienden, bijvoorbeeld, een knap jong mensch, die waarlijk raad en hulp verdiende, kwam bij Mr. Thompson, *chairman* van ik weet niet hoevele filanthropische *societees*, in de hoop van zijn dienstvaardigheid, ik weet niet meer voor welke zaak, te ondervinden. 'Benje een eerlijk man', vroeg hem Mr. Thompson. 'Goddank ja' was het antwoord. 'Dat spijt me, dan kan ik je niet helpen' was het wederantwoord van den president. Dat affabele, dat voorkomende, dat wij hier al terstond van Dr. Beelen en van u ervaren hebben, daar hebben wij in Engeland niets van gezien. '*She is a Catholic, I don't know her; she says, she is a widow; Heaven knows what she may be; never been introduced to me*[1].'

1 'Zij is Katholiek; ik ken haar niet; zij zegt dat zij een weduwe is; de Hemel weet wie ze is; ze is mij nooit gepresenteerd.'

dat hoorden wij dikwijls genoeg. Mijn moeder sprak altijd fransch als wij niet alleen waren, en ik zweeg, zoodat het als zeker aangenomen werd, dat wij geen Engelsch verstonden.'

'Heeft dan niemand u daar vriendelijk behandeld?'

'Gij begrijpt, twee vrouwen die alleen, zonder fortuin, in een vreemde plaats, en vooral in een stad als Londen, aankomen, hebben allerlei bijstand en raad noodig. Niets is aangenamer voor ze, dan hier en daar, ook zonder dat men een bepaalde introduktie heeft, vriendelijk opgenomen te worden. Wij hebben in het begin, zoo lang wij in de buurt waar wij woonden vreemd waren, slechts den toegang tot één huis gevonden. Mijn hart krimpt nog inéen, als ik aan al die kleine onkieschheden, ongracieuse gezegden, en talrijke onaangenaamheden denk, die wij daar ervaren hebben, maar het *souvenir* van Levi Casano zal ons altijd een troost blijven.'

'Wie is dat? Een Israëliet?' vraagt de Mérival.

'O een engel van een man, gaat Caroline voort. hij heeft vroeger ook in Holland gewoond. Ik zie hem nog voor mij. Wij waren, ik weet niet meer hoe lang in Londen geweest, toen ik hem voor het eerst hoorde spreken. Het was in den zomer, even als nu. Er was een klein tuintje voor zijn deur, zoo als men dat in die londensche *squares* meestal heeft.

Daar zat hij gewoonlijk tegen het uur. als de zon achter zijn huis was. Moeder en ik gingen tegen dien tijd meestal wandelen. Mij dunkt, ik voel nog zijn hand op mijn hoofd en zijn vingers in mijne krullen. Hij had ons Hollandsch hooren spreken toen wij zijn woning voorbijgingen, want, als wij alleen zijn, spreek ik altijd met moeder Hollandsch of Fransch. Eens op een avond hield hij ons staande. Hij stond al aan het hekje van zijn tuin, met zijn kamerjapon, zijn langen witten baard, en een zwart kalotje op het hoofd. ‘Mevrouw komt ook uit Holland?... Wat een schrander meisje heeft Mevrouw, en zoo'n lief gezichtje,’ zoo abordeerde hij ons. Moeder heeft het mij later wat dikwijls gerepeteerd. Nu, gij kunt denken, hoe hij moeder daarmeê inpakte. Wij moesten volstrekt bij hem binnenkomen, en wij mochten niet weg, voor wij bij hem het avondeten hadden gebruikt. Wij hebben het sedert heel wat keeren gedaan. De goede oude man! Dan moest ik altijd naast hem zitten. Dan kregen wij allerlei lekkernijen en versnaperingen door elkander, soms wel eens een vreemd mengelmoes. Maar heerlijk was het, om Vrijdagsavonds bij hem te mogen komen. O hoe dikwijls hebben wij den Sabbath met hem mogen vieren, ik bedoel den vrijdag avond, want dat is de hoofdfeestdag. De Vrijdag dient tot voorbereiding. Tegen den avond begaf Levi Casano zich met zijne twee zonen naar de Synagoge, waar, zoo als hij ons

vaak verteld heeft, de dienst ingewijd wordt met een hymne, waarvan het refrein is:

> ‘Kom, mijn vriend, der Bruid te gemoet
> Laat ons den Sabbath ontvangen.’

Na de godsdienstoefening huiswaarts gekeerd, ging Levi Casano weêr terstond daarop naar de huiskamer, die goed, ja rijkelijk verlicht was. De tafel stond er gedekt met hagelwit linnen, waarop sierlijk zilver vaatwerk prijkte. Als Casano binnen trad, waren wij, vrouwen, al bij elkaâr, en werd hij dus met zijne zonen aldaar ontvangen door de huismoeder, in het wit gekleed, en door zijne drie dochters. Dan greep de meest indrukwekkende plechtigheid plaats. Een voor een plaatsten zich de kinderen, en ik deed ook mede, eerst voor den vader, daarna voor de moeder. Terwijl wij het hoofd gebogen hielden, legde elk der ouders, op zijn beurt, de hand op het hoofd der kinders. Eerst knielden de zonen neder en tot hen heette het: ‘God late u worden als Ephraïm en Manasse,’ daarna de dochters en ik en wij ontvingen dezen zegen: ‘God late u worden als Ribka, Rachel en Lea.’ Na afloop van deze plechtigheid werd er door de mannen in het gezin, een welkomstlied den Sabbath toegezongen, dat besloten werd met een loflied op de vrouw.’

‘Herinnert gij u nog iets van dat loflied?’

‘Ja, de aanvang was zóo: ‘“Een deugdzame huisvrouw, wie zal haar vinden? Immers boven edele gesteenten is hare waardij. Op haar vertrouwt het hart haars echtgenoots, enz.”’ Eindelijk namen wij plaats aan den disch. De handen werden gewasschen, de wijn werd ingeschonken, het brood gebroken, en de zegen door Levi Casano over beide uitgesproken.

‘Daarop ging de beker rond en ontving ieder onzer een stuk van het gebroken brood. Hierna begon de maaltijd, eenvoudig maar goed. Onder den maaltijd werden door het geheele gezin stichtelijke liederen gezongen, en met het uitspreken van een gebed werd de maaltijd besloten. Na den disch, las Levi Casano een hoofdstuk voor uit den Pentateuch, en verder werd de avond doorgebracht met gezelligen kout, damspel of domino. Wij mochten, evenwel, geen muziek maken of kaart spelen. Ik heb u daar een vrij drooge beschrijving gegeven van een feestelijkheid die zoo goeddoend, zoo warm is, dat ik nu nog haar weldadigen invloed gevoel. Ik heb dikwijls plan gemaakt, om maar tot de godsdienst der Israëlieten over te gaan. Daar alleen is godsdienst.’

‘Wat leven wij daar toch buiten, en wat is ons kerkelijk Kristendom toch eigenlijk een uit zijn verband gerukt Jodendom!’

‘Bah, 't is zoo koud, zóo afgescheiden van het leven, van al dat liefelijke en gezellige, dat in het

dagelijksch leven de gevoeligste snaren van ons gemoed trillen doet.'

Adriaan. 'Gij hebt mij goed gedaan met uw beschrijving. Ik zie het voor mij. Ik weet niet hoe het komt, maar ik heb dien Levi Casano nu al lief. Die jood was een kristen.'

Caroline. 'Ik voor mij heb hem lief als mijn vader. Mijn eigen vader heb ik nooit gekend.'

Adriaan. 'Hoe opmerkelijk, niet waar? Niet zelden komt een ander persoon ons de dierbaren vergoeden, die wij zoo noode missen. Zoo hebt gij nu een vader teruggevonden in dien Levi Casano. Een ander, die zijn moeder nooit heeft gekend, vindt soms in een andere vrouw zijn moeder terug. Zoo heb ik ook dikwijls gedacht, wat het toch een voorrecht zijn moet, een zuster te hebben. Dat heb ik nu in u gevonden. Gij hebt dadelijk iets voor mij gehad, dat mijn geheele vertrouwen innam, dat mij uitlokte tot spreken.'

Caroline. 'Ik heb wederkeerig denzelfden indruk gehad.'

Adriaan. 'Schrijfje wel eens aan Levi Casano?'

Caroline. 'Ja zeker.'

Adriaan. 'Zouje hem dan eens voor mij willen bedanken, dat hij zoo goed voorje is geweest.... dat hij je gezegend heeft.... als zijn kind.'

Caroline. 'Maar hij kent je niet.'

Adriaan. 'Neen, maar schrijf hem, dat het van

een hollandschen heer komt, die veel belang stelt in uw moeder en u.’

Wij mogen niet langer blijven luisteren, willen wij ook van andere paren iets merken.

Hier evenwel is geen paar maar een drietal.

De Heer en Mevrouw Semmeling, en hun oudste dochter, die antwoordt op den naam van Betje en er jong en lief uitziet.

Mama Semmeling. ‘Maaw Semmewing zeg jij het 'ew toch ook eens. Ze is zoo bweu, de andewe meisies zyn wang zoo bweu niet. Tegenswoowdig moetje de Heewen wezenwijk een kwein beetje aanhawen. 't Is tegenswoowdig een heewe andewe tijd.’

Papa Semmeling (die een hoofd kleiner is dan zijn echtgenoot, en over het geheel er veel minder imposant uitziet, dan zij). ‘Ja maar, mijn poesje, dat is toch moeilijk voor haar, ik bid je, hoe wil zij nu avances maken? Als de Heeren zoo onbeleefd zijn, om haar niet toe te spreken, wat kan Betje er aan doen.’

Betje. ‘De Heeren hebben mij heusch wel toegesproken, Papa. Mijnheer van Priggele en die andere heer hebben zoo even nog een eindje met mij gewandeld, en mij gevraagd of ik al aangenomen was.’

Mama Semmeling. ‘Dat bevweemt me. Meneew van Pwiggewe kan toch wew begwijpen, dat ik je niet op een piek-niek zou bwengen als je niet aangenomen was.’

Betje. ‘Kunje dan niet op een piek-niek komen, als je niet bent aangenomen, Mama?’

Papa Semmeling. ‘Je moet er wezenlijk niet bij Betje zoo op aandringen.’

Mama Semmeling. (Zij blijft stilstaan, hetgeen het imposante van haar aanblik nog verhoogt.) Semmewing, weet ik of weet ik niet wat betamewijk is. Ik heb me nooit ingewaten met je jongens. Ik zeg je, Semmewing, het is tegenswoowdig een heewe andewe tijd. De heewen hebben meew iets onvewschiwwigs ovew zich. Ze wooken wievew aws dat ze met de dames pwaten. En vindt jij het dan pwettig om met je dochtews te bwijven zitten. Beewen zou een zeew fatsoenewijke pawtij voow Betje zijn.... Je bent een wijs van een meid.’

Betje. ‘Maar lieve Moeder, wat moet ik dan doen?’

Mama Semmeling. Och kom, je ziet ew ook veews te gezond uit. Je eet en dwinkt en swaapt als een paawd. Je moet ew intwessant uit zien.’

Papa Semmeling. ‘Zouje niet wat zachter spreken, liefste, daar wandelen menschen achter ons.’

Mama Semmeling. ‘Daaw is zoo'n gepwaat en gedwuisch ovewal om ons heen, dat ze toch niets hoowen kunnen.’

Beelen en Clara schijnen, even als de moeder van den bruidegom, op het gepraat en gedruisch te re-

kenen, dat door de vereenigde stemmen der gasten wordt voortgebracht. Hunne konversatie heeft althans een zekeren graad van vertrouwelijkheid bereikt, waardoor onze onderstelling alleszins gewettigd schijnt.

Clara. ‘Ik zou den geheelen dag zoo met u door kunnen wandelen. Als ik bij u ben, dan heb ik maar één verdriet.’

Beelen. ‘Verdriet? Clara en waarom? Ik wou, dat je louter genoegen hadt.’

‘Ja, omdat ik dan altijd tweeërlei gevoel heb. Aan den eenen kant vind ik het verrukkelijk om met u te zijn, maar aan den anderen kant vrees ik altijd dat ik u verveel. En dat dubbele gaat in alles door.’

‘Waarin dan nog meer, Clara?’

‘Niemand, bijvoorbeeld, spreekt zoo graag met u als ik, maar als ik dan met je praat, denk ik weêr: wat zal hij mij toch dom vinden, en wat is het toch lastig voor hem, dat hij mij alles zoo moet uitleggen. Maar je wilt het wel doen, niet waar? En je zult me niet wegjagen, eh? Ik weet niet hoe het komt, maar ik geloof, dat wij bij elkander hooren. Voelje ook er iets van, Beelen; zeg het eens. Weetje wat ik laatst gezien heb?’

(Beelen ziet strak voor zich.)

‘Vertel het me eens, liefste Clara.’

‘Ik zag laatst dat mooie, fiere paard van Baron Constant, en op zijn rug stond het kleine witte

hondje van den baron. Het paard droeg Nora zoo trouw voort. Ik dacht bij mijzelven: een ruiter had hij er misschien afgeworpen, Nora zou hij er nooit afwerpen, niet waar?'

'Aardig, hoe koomje daar aan.'

'Hoe is het Beelen? Je ziet er niets gelukkig uit. Hoe komt dat?'

'Ik heb zooveel, liefste Clara, dagelijks om mij heen, dat mij treurig stemt, dat het geen wonder is, indien ik niet altijd even opgeruimd ben.'

'Ja, maar anders benje toch veel opgeruimder. In het rijtuig ook nog.'

'Toch niet, ik ben inderdaad als gewoonlijk.'

'Heusch? Dan is het goed, ik dacht dat je wat hadt. Maar dan moetje ook niet meer zoo ongelukkig er uit zien. Beloofje me dat?'

'Ik zal mijn best doen. Als wij samen zijn, ben ik niet ongelukkig, Clara, dat weetje.'

'Maar anders wel? Ik wou dat, je nooit ongelukkig waart. Ik moest dan maar altijd bij je zijn, vindje niet? Dan zouje van zelf nooit bedroefd wezen, zouje wel?'

'Benje dan zelf altijd opgeruimd, liefste Clara?'

'Wel, wel, je bent me ook den godganschelijken dag bij mekaâr.'

Deze uitroep van van Priggele komt plotseling het onderhoud van Beelen en Clara storen.

Beelen. ‘Je geeft ons een alleraangenaamst feest van Priggele.’

Van Priggele. ‘Zoo, dat doet me genoegen. Als mijn gasten zich maar amuseeren.’

Beelen. ‘Wilje zoo vriendelijk zijn uw gast aan mij voor te stellen?’ (Van Priggele wandelt nog altijd arm in arm met *de ander*.)

Van Priggele. ‘Colin Plate.’

C. Plate. ‘Wel, Beelen, kerel, kenje me niet meer? Ik heb je dikwijls genoeg voortgeholpen aan je werk, toen je bij ons in huis woonde.’

Beelen. ‘Je moet het me niet kwalijk nemen. Op het eerste *abord* heb ik je niet herkend.’

C. Plate. ‘Hetgeen zooveel zeggen wil, als dat je me een beroerden boel veranderd vindt.’

Beelen. ‘Dit wil ik niet zeggen, maar ik heb je, geloof ik, in geen twaalf of dertien jaar gezien.’

C. Plate. ‘Nu maak je 't weer goed door me te laten denken, dat de tijd van mijn afwezigheid je lang is gevallen. Want zoo lang is het nog niet. 't Is maar tien jaar.’

Beelen. ‘En waarom benje zoo lang uitgebleven?’

C. Plate. ‘Dat was ook niet voor mijn genoegen. 'k Ben stationschef in Bielefeld geweest, een allemachtig honorabele betrekking, fameus eervol, dat geloof ik, en ontzachelijk prettig in zoo'n stad als Bielefeld.’

Beelen. ‘Hadje er nog al wat kennissen? Benje nu niet meer in die betrekking?’

C. Plate. ‘Goddank neen, ik ben nu aan de Duin-Waterleiding.’

‘Meheew Cowijn Pwate, niet waaw?’ (Met deze vraag akkosteerde Mevrouw Semmeling den ons nu reeds bekenden vreemdeling, die niemand anders is dan de persoon, dien de Heer de Mérival en Adriaan ontmoet hadden op hun tocht naar Overveen, in het logement op Halfweg. Mevrouw Semmeling ziet hem aan, als wilde zij onderzoeken, of hij ook, in het uiterste geval, als plaatsvervanger voor iemand anders dienen kon.)

C. Plate. ‘Mevrouw Semmeling, geloof ik?’

‘Mevwouw Semmewing uit Deventew’ luidt het majestueuse antwoord.

Van Priggele ‘En de moeder van den bruidegom. Ik voeg het er bij, omdat men het anders niet licht gissen zou.’

C. Plate. ‘Weêrgaasch, dan moetje vroeg in het huwelijksbootje gestapt zijn, Mevrouw.’

Van Priggele. ‘Mevrouw Semmeling was waarschijnlijk wat ongeduldig.’

Beelen. ‘Of Mijnheer Semmeling.’

Mama Semmeling. ‘Daaw hebje 't. Ik voow mij had nog wew wat wiwwen wachten, aws ik het zoo zeggen mag.’

C. Plate (tot den Heer Semmeling, die zich op

een kleinen afstand bevindt). ‘Meneer Semmeling, Mevrouw Semmeling heeft nog een ouden grief tegen je, 't wordt tijd dat je hier komt om je te verdedigen.’

Papa Semmeling. ‘Wat is het, liefste? Wat voor geestigheid heb je nu weêr gezegd?’

Mama Semmeling. ‘Famiewie zaken, Semmewing.’

Papa Semmeling. ‘En worden die behandeld in het gezelschap van vreemden?’

Mama Semmeling. ‘Een fwaai kompwiment, dat je aan de Heewen maakt.’

Papa Semmeling. ‘Neen, zoo bedoel ik het niet. Ik meen maar....’

Mama Semmeling. ‘Meenje niet wat je zegt, Semmewing?’

Een luid gelach van de heeren van Priggele en Colin Plate doet den heer Semmeling uit Deventer bijna geheel zijn contenance verliezen.

Gelukkig, dat juist op dat oogenblik een groote evolutie van al de andere gasten in de richting van het logement een aanleiding geeft ook aan ons groepje, om van plaats en daarmede van onderwerp te veranderen.

Het oogenblik is, namelijk, aangebroken waarop de madera- en portwijn aangesproken worden.

Men heeft langer gewandeld, dan aanvankelijk het plan was, zoodat de hartsterking onmiddellijk aan het diner vooraf moet gaan. De heeren zou-

den haar maar onder elkander gebruiken, en de dames zich inmiddels wat opknappen in een der vertrekken naast de eetzaal.

De dames zijn gereed; de madera- en portwijn is genuttigd. Niets belet bruid en bruidegom met hun feestgenooten aan tafel te gaan. In plechtigen optocht wordt de reis naar de eetzaal ondernomen.

Deze piek-niek gelijkt ten slotte volkomen op een gewoon diner.

Het gansche ritueel moet afgehandeld, de gantsche katalogus der door alle dineerenden te eten spijzen moet doorloopen worden. Spoedig geeft de ceremoniemeester het signaal tot de toasten, die van dat oogenblik af aan, zoo goed als zonder ophouden, elkander opvolgen. De heer van Priggele, de vader van de bruid, is een der eersten die het woord opneemt, hetgeen niet alleen uit den sterken drang van zijn vaderhart schijnt verklaard te moeten worden, maar ook, volgens zijn eigen verzekering aan Colin, uit den wensch om te zorgen, dat hij in tijds ‘klaar’ mocht zijn, daar men later, aan het dessert, wel eens niet meer voor zichzelf in kon staan.

Van Priggele rijst op, haalt uit den zijzak van zijn rok een papier te voorschijn, en leest het volgende voor:

‘Waarde Bruid en Bruidegom, geliefde dochter, geliefde aanstaande schoonzoon. De schoone zomer-

tijd is daar, het zonlicht verwarmt, koestert het aardrijk en den vruchtbaren bodem. In de ondoordringbare wouden tjilpen de vogelen, en mijn vaderhart en het hart uwer geliefde moeder (een handgebaar wijst den bedoelden persoon aan) klopt van ongekende en te voren nog niet gesmaakte vreugde. Ja mijne dochter, de woorden ontbreken mij, om u te kennen te geven en uit te drukken, wat mijn hart en gemoed vervult en bezielt. Met beschreide oogen zien wij u, ons geliefd en dierbaar oudste kind, de ouderlijke woning, het dak van uw vader en uw moeder, verlaten en begeven. En zij, zij die met u onder hetzelfde hart gedragen zijn, uwe broeders en zusters (een eenigszins zwevend handgebaar duidt de richting aan, waarin dezen ongeveer gezocht moesten worden), zij blijven u naöogen, terwijl gij hunne rijen verlaat. Maar allen verkroppen wij ons leedgevoel en wij wenschen u geluk, hartelijk geluk met dezen stap. Wel een gewichtige stap; maar gij doet denzelven aan de hand van hem, dien wij weldra als onzen schoonzoon aan ons hart zullen drukken. De Voorzienigheid moge u haar besten zegen geven tot in lengte van dagen, u kroonen met voorspoed en geluk en u vergunnen beiden eens aan een feest aan te zitten, gelijk aan het feest waarop uw diepbewogen vader heden het woord tot u heeft mogen voeren. Leve Bruidegom en Bruid.’

Op die roerende taal vliegen de naaste betrekkingen

elkander in de armen, en geven ook bruid en bruidegom elkander een kus.

Ontbreekt het niet aan toasten, aan liederen evenmin, en dat op onderscheiden voysen gestemd, als: *Quand tout renait à l'espérance; is 't u bekend, getrouwe burgerscharen; schep vreugde in 't leven*, en *het volkslied;* bij dit laatste is de tekst kennelijk gedicht onder den indruk van het oorspronkelijk lied; het vangt althans aan met dezen regel: ‘Wien Prigg'le's bloed door de aderen vloeit.’

Een der feestzangen eindigt met het refrein:

> ‘Geef, geef je buurvrouw een zoen,’

aan welke opwekking van Priggele met de grootste bereidwilligheid gehoor geeft door op den ontblooten zwanenhals van Mevrouw Semmeling een stevigen kus te drukken, hetgeen deze kuische Susanna den uitroep ontlokt: ‘Maaw Meneew van Pwiggewe,’ welke uitroep Colin Plate de verzekering in den mond geeft, dat hij ‘dat wijf, met haar gebwouw’ liever een klap dan een zoen zou geven. Deze hartelijke verklaring wordt door Colin achter den rug van Betje Semmeling zelve, en aan het adres van Beelen afgelegd.

Beelen schijnt dit minder aangenaam te vinden, maar Colin trekt zich, met gepaste onverschrokkenheid, daar niets van aan.

Aan op- en aanmerkingen ontbreekt het onder en

tusschen de toasten volstrekt niet. Een der twee arnhemsche juffertjes, freule Hermicius, geeft onder anderen, bij herhaling, te kennen, dat het zingen op bruidspartijen bepaald niet meer ‘bon ton’ en ‘vreeselijk bourgeois’ is, hetgeen haar buurman op de geestigheid brengt, dat, sedert de aristokraten geen stem meer hebben, het zingen en spreken wel ‘bourgeois’ moet zijn, om welke geestigheid te vatten, freule Hermicius zich, evenwel, niet genoeg op de hoogte der Vaderlandsche Geschiedenis schijnt te bevinden.

Bij iederen toast neemt de algemeene vroolijkheid toe. De champagne bruischt hoog en voortdurend in de lange glazen, en hij moet slechts strekken ter afwisseling van de reeks van fijne wijnen, die gedurig de rondte doen van den feestdisch.

Van Priggele schijnt ten gevolge van dit ‘mild vloeiend druivennat’ reeds eenigermate in den toestand te verkeeren, dien hij voorzag, toen hij tijdig het woord nam. Zijn luidruchtigheid gaat althans steeds *crescendo*. Colin Plate komt ons voor hem op dit punt weinig toe te geven. Zij beiden trekken trouw ‘lijntjes’, drinken achtereenvolgens op elkanders onderscheiden kleedingsstukken, als rok, das, vest enzoovoort, tot dat van Priggele de gezondheid instelt van ‘al de dames rechts’, waarop hij onmiddellijk een anderen toast laat volgen op ‘al de heeren schuins’.

Colin. ‘Wie zijn dat?’

Van Priggele. ‘De heeren schuins? Wel, dat zijn schuinsche heeren.’

Colin. ‘Hebje die aan je tafel?’

Van Priggele. ‘Als je heengaat, niet.’

Colin. ‘Als ik heenga?’

Van Priggele. ‘Ik wil de laatste maal, heeren en dames, aan mijn vaderhart lucht geven.... Innig geliefde dochter..... Maar je partij.....’ (Van Priggele is opgestaan, en houdt zich met de eene hand van achteren aan zijn stoel, met de andere aan den blanken schouder van mevrouw Semmeling vast)... ‘Ja ik moet het zeggen.... De tegenwoordigheid van....’

‘Doe hem zitten, breng hem tot bedaren, leid hem de kamer uit.....’ weêrklinkt het van alle kanten.

Van Priggele. ‘Ik zal gaan zitten, vrienden.... Maar één van beide.... Hij heeft het me van middag verteld.... Als hij met de dochter aan één.... De moeder heeft hij ongelukkig.... De Voorzienigheid moge de huwlijksvereeniging.... Waarde Bruid en Bruidegom.... tot in lengte van dagen....’

Beelen staat op. Van Priggele in de rede vallend, stelt hij voor den gastheer en de gastvrouw te bedanken, en, daar het reeds laat is, een einde te maken aan dit aangenaam feest.

Dit voorstel vindt algemeen bijval.

De gasten verlaten de tafel, waaraan van Priggele alleen blijft zitten.

Beelen loopt echter terstond op hem toe, grijpt hem onder den arm, en brengt hem naar een aangrenzend vertrek.

Op het punt van dat vertrek in te treden, keert van Priggele zich om, en roept, met gebalden vuist:

‘Colin, ik zeg je, dat je een ellendeling bent.’

Maar Beelen duwt hem de kamer in, sluit de deur af, en maakt daardoor alle verdere woordenwisseling onmogelijk.

Colin, van zijn kant, schreit als een kind, terwijl hij in een hoek van den sofa zit, omgeven van een aantal rookende heeren. De dames zijn reeds bezig met zich in een andere kamer gereed te maken voor den terugtocht, elkander onderling met de grootste nieuwsgierigheid, edoch geheel vruchteloos, ondervragend naar hetgeen de woede van den gastheer en de droefheid van Colin Plate kan hebben opgewekt. Zelfs mevrouw van Priggele is buiten staat, eenige de minste inlichting te geven. Mevrouw Semmeling moet ‘opwecht ewkennen ew totaaw niets van te begwijpen.’

Colin schreit inmiddels voort, op den sofa, kennelijk onder den invloed van zijn toestand. Al schreiend, spreekt hij met een pieperige stem, en terwijl zijn grijze krullen hem wanordelijk over het gezicht hangen, eenige nauwelijks verstaanbare en

onsamenhangende woorden, waaruit de omstanders den hun onbekenden naam van Angélique, straks dien van Eleonora onderscheiden.

De gasten vertrekken, ten slotte, allen, met uitzondering slechts van Beelen en van Priggele. Een der rijtuigen zal terugkomen, om de beide heeren naar huis te brengen.

Beelen heeft geen last van zijn liefdepost.

Van Priggele valt spoedig in een diepen slaap, en wordt later door den dokter en den kastelein van den *Horsel* in het rijtuig gedragen.

Hij ontwaakt onderweg, zoodat hij, bij zijn aankomst, althans zelf uit het rijtuig kan stappen. Beelen begeleidt hem naar zijn huiskamer, waar mevrouw van Priggele op haar achtbaren echtgenoot zit te wachten.

Op het punt van heen te gaan, hoort hij van Priggele hem toeroepen:

'Waarom heb je haar met Colin geïnviteerd. Dat hadtje niet moeten doen, Dokter!'

Maar Beelen luistert niet verder.

Weinige oogenblikken later is hijzelf te huis.

De bruidspartij loopt alzoo minder aangenaam af.

Men vindt het, voor zoover als de bruidspartij later besproken wordt, wel jammer, dat van Priggele zich 'zoo geanimeerd heeft,' maar dit verhindert geenszins, dat men over het algemeen een allergunstigsten indruk behoudt van het feest op *den Horsel*.

Tien dagen later staan bruid en bruidegom voor het echtaltaar. Hun huwelijksvereeniging wordt te Zuidrichem ingezegend door een predikant, die van de familie is der van Priggeles.

Hoofdstuk XVII
De volgende morgen.

‘Heeft het je beter geamuseerd, dan Clara?’ vraagt Anna den volgenden morgen de Mérival aan het ontbijt.

‘Ik heb niet gezegd, Moeder, dat het mij in het geheel niet geamuseerd heeft. Ziet u, het begin was alleraangenaamst, zoo lang als de wandeling duurde in het bosch was het heerlijk. Maar, weet u, aan het *diner* niet.’

‘Ik ben het geheel met Clara eens. Tusschen ons gezegd en gebleven, er was, om zoo te spreken, een atmosfeer van vulgariteit, die alles bedierf.’

‘Ja, lieve vriend, dat zal altijd wel zoo wezen, waar de vreugd niet geheiligd wordt door een hooger beginsel. De wereld kan ons geen vreugde geven, die ons beter gevoel bevredigt. Haar smart is wanhoop, en haar vreugde is verveling. Alleen waarachtige Godsvrucht kan die opgeruimdheid verleenen, waaraan ons hart zulk een sterke behoefte gevoelt.

Men zoekt haar elders te vergeefs. En daarom, lieve Clara, heb ik je juist eens laten gaan, opdat je zelf zou oordeelen over hetgeen wij zoo dikwerf te zamen besproken hebben. Hoe eerder wij het nietige van de wereldsche genoegens leeren inzien, hoe beter het voor ons is. Anders blijven wij altijd nog van een soort van genot droomen, dat toch in de werkelijkheid niet bestaat. Geloofje 't ook niet, de Mérival?'

'In menig opzicht ja, maar ik kan het u toch niet in dien volstrekten zin toegeven, waarin het waarschijnlijk door u bedoeld wordt. Dat woord *wereld*, lieve Mevrouw, is mij, als ik het zeggen mag, wel wat algemeen. Daar wordt toch zooveel onder begrepen, dat toch lang niet gelijksoortig is, althans niet in mijn oog. Er is wereld en wereld, dunkt mij. Er is een leven, dat nu nog juist niet een bepaald godsdienstig leven is in den engeren zin des woords, maar dat toch daarom geen zondig leven is, omdat het een hoogere wijding ontvangt van de betere gezindheden van den mensch. Die zoogenaamde wereldsche vreugde kan ik niet, in het algemeen beschouwd, verkeerd vinden. Ik vind haar alleen verkeerd, wanneer zij òf bepaald onzedelijk is òf, hoe zal ik het uitdrukken? alle *distinctie* mist. De onzedelijkheid nu niet medegerekend, hebben wij, zou ik zeggen, in de wereld alles te mijden, dat *vulgair* is, en als *vulgair* aan te merken al wat in hoegenaamd

geen verband staat met onzen geest. Ik zie niet in, waarom een feest niet gelouterd zou kunnen worden door interessante gesprekken, door wezenlijk schoone muziek, door geestige toasten, of ook zelfs door gullen, gezelligen kout. In één woord, de kunst heeft in mijn oog de schoone roeping om veel in het leven te adelen, dat voor de godsdienst in meer bepaalden zin ontoegankelijk is. Ik zeg met opzet: in meer bepaalden zin, want eigenlijk sluit ik niets buiten het gebied der godsdienst, dat wezenlijk met het zoeken van het ideale in betrekking staat.'

'Zoo zouden we op eens weêr aan het diskussiëeren raken, niet waar? Maar ik moet aan mijn huishouden. En ik laat me niet verleiden, hoor. Anders ben ik mijn ganschen morgen kwijt.'

'Mevrouw heeft gelijk. Wij moeten allen aan ons werk.'

De 'oude getrouwe,' de keukenmeid, treedt op dit oogenblik binnen met de boodschap:

'Mevrouw, daar is een vrouw om Mevrouw te spreken; ze zeit, dat ik maar zeggen moet: Komplement, en als dat daar de bekeerde vrouw van het tolhek is.'

'Nu, ik ga naar mijn kamer;' met die woorden verlaat Adriaan het vertrek.

Clara treedt de achter- of ziekekamer in, zoodat mevrouw van Grave alleen blijft. Zij heeft haar keukenmaagd gelast 'de bekeerde vrouw van het tolhek' binnen te laten. Deze komt binnen.

‘Zoo, is het vrouw Hooiberg?’

‘Heeft het meisie dan niet aan Mevrouw gezeid. dat de vrouw van het tolhek er was.’

‘Jawel, maar met nog iets er bij. En zoo had ik niet gedacht, dat vrouw Hooiberg zich noemen zou.’

‘Door Gods genade ben ik die ik ben, Mevrouw. En sints Donderdag voor acht dagen issie overgegaan van de duisternis tot Gods wonderbaar licht. 't Was 's morgens om half acht. Ik stond mijn ketel te schuren, en op eens werd het licht, en nu zietie klaar in de waarheid in.’

‘Dat is best, Grietje, maar wees nu voorzichtig, dat je zelve niet alles weêr bederft. Wij vervallen zoo licht tot geestelijken hoogmoed.’

‘Neen, Mevrouw, neen, er staat geschreven: Niemand zal ze rukken uit mijne hand.’

‘'t Is zoo, Grietje, en dat is een groote troost, maar gij kent ook wel dat andere woord: die staat, zie toe dat hij niet valle; en: waakt en bidt, opdat gij niet in verzoeking komt, niet waar?.... Maar vertel mij eens, is Geertje beter? Is de tand doorgekomen?’

‘Ik weet het niet, ik weet het niet, Mevrouw, daar kan ie niet aan denken. Hij kan niet anders doen, dan prijzen en groot maken den naam des Heeren, die wonderlijke dingen aan 'em gedaan heeft. O als ik Mevrouw daarvan vertelde.’

‘Ja maar, Moedertje, daar vraag ik nu niet naar. En dat meenje ook niet, dat je daar niets van weet.

Je kunt immers niets voelen van Gods liefde, als je zelf geen moederliefde kent. Zou de Heer denken aan Grietje, als Grietje in het geheel niet dacht aan Geertje?'

'Maar aan den anderen kant issie bedroefd, Mevrouw, tot den doode toe, en daarom neem ik de vrijigheid om Mevrouw eens te komen spreken.'

'Bedroefd? waarom, vrouw Hooiberg?'

'Ja, als ie ziet, hoe dat de herders der kudde wandelen in brasserijen en dronkenschappen, en in slaapkameren, en gaan in de huizen der rijken, waar zij blinkende kleederen dragen, dan zegt ie: Heere, Heere, hoe lang zal uw toorn ze sparen?'

'Wat bedoelje toch, vrouw Hooiberg?'

'Gusteren moest mijn man naar de stad, en toen zeitie, vrouw zeitie, pas jij op den tol, zeitie; ik zeg, dat is goed Krelis, zeg ik, en toen ging Krelis naar de stad, weetje, en toen mijn man weg was, kwam Pieter binnenloopen. Moeder, zeitie, daar komen wel tien rijtuigen aan. Ik denk bij mijn eigen, dat is een vette, en toen ging ik naar buiten om den tol open te doen. Nu, de eerste rijtuigen, dat was niets. Daar zat veel rijkdom in. Ik dacht: de stumperts weten niet beter. Maar in het laatste rijtuig, daar zat de dominee in, die bij Mevrouw inwoont. Mensch, ik ontstelde er heelemaal van, en denkje, dat hij zooveel zei als: goeien dag, vrouw Hooiberg? Hij reed me net voorbij, als ging ik hem niet an. Ziêje, Me-

vrouw, dat maakt Gods volk bedroefd, als de herders zoo....'

'Maar Grietje, Grietje, waar komje ons nu meê aan. Dominee de Mérival....'

'Justement, daar hebje 't, ik kon op den naam niet komen. Ik heb het al voort op dien naam niet gehad.'

'Nu ja, maar de naam zal er wel niet veel toe doen, niet waar? Dominee was genoodigd op een bruiloft. Zou hij niet op een bruiloft mogen gaan. Gij weet toch wel, dat de Heer zelf op een bruiloft ging met zijne discipelen. Zou God niet willen hebben, dat wij vroolijk waren op zijn tijd. Dat is nu niet goed van je, Grietje. Je bent zelf zoo opgeruimd, dat je den ganschen dag zoudt kunnen loven en psalmzingen. Dan moetje immers een ander mensch zijn vreugde niet benijden. Ons oog mag toch niet boos zijn, als Gods oog goed is. Mag het wel?'

'Ja, ja, je praat mooi, Mevrouw, maar als we niet gegrond zijn in de steenrots, welke is Kristus dan....'

'Natuurlijk, Grietje, als hij onze vreugd niet is, dan hebben wij geen vreugd. Maar weten wij dan van een ander, of dat het geval voor hem is of niet. Zou het niet beter zijn dat over te laten aan den Kenner der harten. Denk daar nog eens over na. Wilje me dat belooven?... Nu kan ik heusch niet langer met je praten... Maar wacht even, ik heb

wat voorje. Dominee heeft gisteren wat van de partij meêgebracht, wilje dat voor je kinderen meênemen?'

'Mevrouw wordt wel bedankt. Goeien dag, Mevrouw. De groetenis aan Dominee alsjeblieft.'

'Ik hoop het waar te nemen. Dag, vrouw Hooiberg. Geef Geertje een zoen van me, hoor.'

Hoofdstuk XVIII
Dominee Plate's oude dag.

Het heeft wellicht - de zaak is inderdaad verre van onmogelijk - 's lezers verwondering gaande gemaakt op de bruidspartij aan *den Horsel* op eens iemand uit de lucht te zien vallen, van wien het voor de hand lag te vermoeden, dat hij een zoon is van Dominee Plate van Zuidrichem. Vreemd toch moet het hem voorkomen vroeger nooit iets van dien zoon vernomen te hebben, en niet minder vreemd thans, als terloops, te hebben gehoord, dat deze zoon van een nederlandsch predikant een tijd, en zelfs een vrij geruimen tijd, stationschef geweest in het stedeke Bielefeld.

Mogelijk is het echter evenzeer, dat de lezer zich aan onzen schreienden Bacchus niet genoeg geïnteresseerd heeft, om hetzij deze verwondering bij zich te voelen opkomen, hetzij er bij stil te staan.

Hoe het wezen moge, zijn taak getrouw, heeft de schrijver dezer geschiedenis hier een brief in te voe-

gen, die over den persoon en de vroegere lotgevallen van Colin Plate aanvankelijk eenig licht verspreidt.

Dat dit licht volmaakt betrouwbaar is, spreekt van zelf, zoodra wij zeggen, dat de bedoelde brief van Colin's eigen vader is, namelijk, van Dominee Plate.

De volgende regelen werden geschreven veertien dagen ongeveer na den piek-niek ter eere van Mejufvrouw van Priggele.

‘Zuidrichem, den sten Aug. 18...

‘Waarde Vriend,

‘Uw brief van den laatste der vorige maand heeft mij zeer getroffen, gelijk ook mijn lieve vrouw, en het heeft eenigen tijd geduurd, eer ik mij in staat gevoelde om dien naar behooren te beantwoorden.

‘En zelfs nu nog, indien ik de pen opneem om u te schrijven, geschiedt het niet zoo zeer, omdat ik al dat licht in de zaak gekregen heb dat ik wenschen zou te bezitten, noch ook omdat ik reeds met volkomen zekerheid zou weten, hoe ik in dezen handelen moet, maar vooral omdat ik gevoel, dat ik u niet langer zonder eenige tijding van mij laten mag. Ik zou den schijn op mij laden, alsof ik het vriendschapsbewijs, dat gij mij geschonken hebt, niet op den rechten prijs wist te stellen. Het zou mij uit den aart der zaak veel leed doen, wanneer ik tegenover u de verdenking van nalatigheid of ondankbaarheid op mij laadde. Gij hebt belangstelling getoond in mijn

ongelukkigen zoon; gij hebt mij geschreven op een wijs die duidelijk doet uitkomen, welk een eerbied gij koestert voor mijn diep gewond vaderhart. Voor het een zoowel als voor het ander ben ik u oprecht dankbaar.

‘Lieve vriend, het valt een vader hard, zeer hard, harder te moeten schijnen dan een vriend. Gij kunt wel bevroeden, hoe zeer ik geneigd zou zijn de oogenblikkelijke opwelling van mijn gemoed te volgen, liever dan naar de stem mijner rede te luisteren. Op mijn leeftijd, ik tel reeds een en zeventig, is men zoo krachtig niet meer, en is het dubbel zwaar een offer te moeten brengen aan hetgeen men noodig, en door het koele verstand gevorderd acht. Welk een troost zou het zijn op mijn ouden dag een zoon te hebben, dien ik mijn kroon zou mogen noemen, in wien ik, om zoo te spreken, herleefde. Dat groote voorrecht heeft God niet voor mij weggelegd, neen! Mijn zoon heb ik in geen jaren gezien. Zelf begint hij reeds den ouderen leeftijd te naderen, hij is thans acht en veertig. God alleen weet, of ik hem nog weêr zal zien voor mijn dood. Zoo als de zaken nu staan, acht ik mij verplicht, vooralsnog, mijzelven de gelegenheid daartoe te moeten benemen.

‘Gij vraagt mij om eene geldelijke bijdrage voor Colin, ter afdoening van schulden. Die zend ik u, natuurlijk, gaarne, mits hij niet wete, dat zij van mij

komt. Gij vraagt mij tevens, of gij uw invloed bij hem wilt aanwenden, opdat hij tot mij kome met berouw, en gelijk het den zoon tegenover zijn vader past. Hierop moet ik weigerend antwoord geven. Met diepe smart schrijf ik het neder. Maar het is zoo. Deze poging van u, hoewel ook gemeend, zou niets baten. Mijn zoon zou misschien wel uw raad volgen, zou denkelijk wel tot mij komen, voor het oogenblik ook wel leedgevoel toonen over zijn gedrag, maar, helaas! ik heb geen enkelen waarborg, dat hij, na mij verlaten te hebben, niet weder denzelfden treurigen weg in slaat, dien hij tot hiertoe bewandeld heeft.

‘(Vier dagen later.)

‘Tot zoover schreef ik, mijn waarde vriend. De kracht ontbrak mij om verder te gaan. Ik kon, toen ik het laatste geschreven had, nauwelijks mijne eigene oogen gelooven en moest mijzelven gedurig afvragen, of ik mij ook bedroog, of ik ons ongelukkig kind ook te hard beoordeelde. Indien ik het deed, welk een zware verantwoordelijkheid zou ik op mij laden. Ik heb mijzelven aangegrepen en gedwongen om zijn geheele leven, hoe pijnlijk mij dit ook viel, nog eens na te gaan, om, ware het mogelijk, tot een gunstiger besluit te komen.

‘Veroorloof mij, al is het ook, dat ik u sommige bekende zaken verhalen zal, mijne beschouwing van zijn karakter in verband met zijn levensloop te ont-

vouwen. Word ik wellicht eenigszins wijdloopig in mijn uitdrukkingen, heb geduld, bid ik u, met den ouden man, en bedenk, dat een zekere uitvoerigheid het gewone gebrek is van den ouderdom.

'Ik was even twee en twintig jaren oud, toen ik met mijn lieve vrouw mij als predikant te Zwadrooijen kwam vestigen. Wij waren nog geen jaar getrouwd, toen wij verblijd werden door de geboorte van een zoon. Hij was ons dierbaar als onze eersteling, onze oudste, en hij werd het ons hoe langer hoe meer, niet alleen, omdat wij het ongeluk hadden twee later geboren kinderen, kort na hunne geboorte, door den dood te verliezen, maar ook omdat onze Colin naar lichaam en geest zich bijzonder gunstig ontwikkelde. Hij toonde al spoedig een buitengewoon rijken aanleg van den Schepper ontvangen te hebben. Ik belastte mij, zoolang wij te Zwadrooijen woonden, zelf met zijn opleiding, daar het op ons dorp aan een geschikte gelegenheid ontbrak, om hem overeenkomstig met zijne geestesgaven te onderwijzen. Reeds toen sloeg ik dikwerf de handen inéen, en ook nu nog, als ik met de herinnering terugkeer tot die gelukkige dagen, sta ik vaak verwonderd over de vlugheid, waarmede hij zich de zaken eigen maakte, die hij te leeren had. In een ongeloofelijk korten tijd was hij op de hoogte van de eerste elementen der kennis, en zijne groote weetgierigheid verhinderde hem zich ooit door hetgeen hem medegedeeld werd

voldaan te gevoelen. Toen hij den leeftijd van twaalf of dertien jaren bereikt had, kende zijn leeslust geen grenzen. Ik was inmiddels naar Karnemuiden overgeplaatst, en daar belette mij een zooveel uitgebreider kring van werkzaamheid mij verder met het onderwijs van mijn zoon te belasten. Ik deed hem op een groote kostschool te Karnemuiden, maar hij was er als dagscholier; 's avonds keerde hij in de ouderlijke woning terug, zoodat ik hem voordurend onder mijn oog had. Tot op dien tijd had ik nog niets in de ontwikkeling van zijn karakter opgemerkt, dat mij reden scheen te moeten geven tot eenige bijzondere bezorgdheid. Hij was in zichzelven teruggetrokken, en liet mij dus slechts weinig in zijn binnenste lezen, maar ik schreef dit voornamelijk toe aan zijn grooten lust tot studie, die hem nauwelijks het gebruik van zijn tijd tot het nemen van eenige uitspanning of tot het voeren van een gezellig onderhoud scheen te vergunnen. Ik deed dus van mijne zijde geen poging, om een grootere gemeenzaamheid van zijn kant uit te lokken, daar ik dien studielust, en niet zonder reden, vooral in een jong mensch als iets zeer heilzaams, immers als uiterst geschikt beschouwde, om hem voor veel kwaad en verleiding te bewaren.

'Op de kostschool onderscheidde hij zich door buitengewone vorderingen, vooral in de wiskunst, waarvoor hij een bijzondere liefhebberij scheen te

koesteren. Op zijn veertiende jaar kwam hij op schitterende wijze door zijn examen voor de akademie van Breda. Tot aan den afloop zijner studiën aan die inrichting, gedroeg hij zich voortdurend even voorbeeldig. Maar, nauwelijks had hij tegen zijn negentiende jaar de akademie verlaten, en was hij den schooltijd ontwassen, of hij veranderde, schijnbaar althans, geheel van karakter.

'Sedert, helaas! heeft hij zich aan uitspattingen van allerlei aart overgegeven, en heeft hij letterlijk, men zou zeggen met opzet, gezocht zichzelven in allerlei ongelegenheid te brengen. Zoo was hij nauwelijks een drietal jaren in militairen dienst, of hij heeft een zijner oversten, gelijk ik vernomen heb, op een bloot gerucht af, het onderhouden eener schuldige betrekking onder de oogen zijner vrouw voor de voeten geworpen. Daarop heeft hij een uitdaging ontvangen, en heeft hij, ik sidder bij de gedachte, zijn tegenpartij een wonde toegebracht, die, wel niet naar rechterlijk bewijs, maar toch naar het stellig vermoeden van deskundigen, na twee maanden, diens dood ten gevolge heeft gehad. De weduwe van den overledene is door den schok langzamerhand van het gebruik harer verstandelijke vermogens beroofd geworden. Zij is mij zeer goed bekend, en is onlangs zelfs in een krankzinnigengesticht opgenomen.

'Colin, toen hij zijn tegenpartij machteloos en, zoo als hij meende doodelijk getroffen, neêr zag val-

len, bleef niets anders over dan te vluchten. Hij is terstond de grenzen overgegaan. Toen hij heenging, telde hij eerst drie en twintig jaren. Hij heeft zich, voor zoo ver ik weet, sedert voortdurend in Duitschland opgehouden, te Homburg, te Wiesbaden, voor al, naar het schijnt, in speelplaatsen. Ergens moet hij zelfs treurig misbruik hebben gemaakt van het vertrouwen, door een stervende in hem gesteld, en ten koste van een jeugdige, ongelukkige weduwe zich geld hebben weten te verschaffen. Ik ben van dit alles zeer weinig nauwkeurig onderricht, daar ik het, natuurlijk, niet van hemzelven maar door derden weet. Wel heeft hij mij voortdurend geschreven, maar zijne brieven waren weinig geschikt, om mij op de hoogte te brengen van zijn toestand, en dienden slechts om ons leed nog te verzwaren. Zij waren altijd uiterst koel en kort, en alleen bestemd, om mij geld te vragen, zoo dikwijls hij geldsgebrek had. Ik heb bem dit nooit geweigerd, daar ik in elk geval, zooveel het in mijn vermogen stond, voorkomen wilde, dat hij op onrechtmatige wijze aan geld kwam. De laatste tien jaren heeft hij te Bielefeld als stationschef doorgebracht, doch hij is uit die betrekking op weinig eervolle wijze, wegens schulden, ontslagen.

‘Niettegenstaande onze wederkeerige verwijdering ben ik nogtans genoeg in de gelegenheid geweest om te bemerken, dat hij, wat zijn karakter betreft, gedurig meer achteruit is gegaan. Nog dezer dagen

heeft hij iets gedaan, waartoe ik hem, zelfs na al hetgeen met hem gebeurd is, niet in staat rekende. In de onmiddellijke nabijheid van Zuidrichem, is hij een feest komen vieren, dat door een zijner oude kennissen, met wien hij voortdurend in korrespondentie gebleven is, ter eere van zijn dochter, die de bruid was, gegeven werd. Ik vernam het den volgenden dag. Aan mijn huis heeft hij zich niet vertoond. Ik hoorde, dat hij dien eigen nacht met den postkar weêr weggereisd is, terwijl hij des morgens met dezelfde gelegenheid gekomen was. Hoe heeft hij alle gevoel van kieschheid en betamelijkheid moeten uitschudden, om zoozeer in de nabijheid, en onder kennissen en vrienden zijner ouders, een partij te komen bijwonen. Mijn goede vrouw is er nog ernstig ziek van. Ik had het zorgvuldig voor haar verzwegen. Maar, gelijk het in een kleine stad onvermijdelijk schijnt, de dienstboden hebben het haar verteld. Wat hij in het land komt doen, is mij nog onbekend. Gij kunt denken, wat wij geleden hebben bij de gedachte, dat ons eenig kind de onbeschaamdheid zoo ver heeft kunnen drijven. Hoe diep moet hij gezonken zijn! De heer van Priggele, die het feest gaf, schijnt hem met opzet uitgenoodigd te hebben, met het doel om mij - doch neen, ik wil hier in geen onderstellingen mij verdiepen, die misschien hoogst liefdeloos zouden zijn.

‘Ziedaar een overzicht van den levensloop van mijn

arm kind. Ik behoef u niet uitdrukkelijk te zeggen, met welk een zielsverdriet het door mij neêrgeschreven wordt.

‘Ik heb de laatste twintig jaren van mijn leven doorgebracht met na te denken over de vermoedelijke oorzaak van het onderscheid, dat tusschen den knaap en den jongeling en den volwassen man plaats gevonden heeft. Hij was onze hoop. Hij liet door zijn vlijt en zijn aanleg zooveel van zich verwachten. Ik had mij zelfs een schitterende loopbaan voor hem voorgespiegeld. Dat die loopbaan niet schitterend geweest is, zou ik op zichzelf niet betreuren. God weet, dat, bij mijn wenschen voor de toekomst van mijn kind, ongepaste eerzucht nooit in het spel is geweest. Zoo hij slechts rein van hart en onbesproken van wandel had mogen blijven!

‘Terwijl ik aan allerlei vermoedens ben overgelaten, ten aanzien van hetgeen zoo ongunstig op de eindelijke ontwikkeling van mijn kind kan hebben gewerkt, kunt gij wel denken, hoe menigmaal ik in de eenzaamheid tot mijzelven ben ingekeerd met de vraag, in hoeverre de wijze, waarop ik zijne opvoeding en eerste opleiding behartigd heb, ook schuld kan hebben aan zijn ongeluk en aan zijn zedelijken achteruitgang.

‘Ik heb u reeds gezegd, dat, zoodra hij op eigen voeten stond, zijn karakter *schijnbaar* plotseling veranderd is. Doch, gij gevoelt het, dit kan slechts

schijnbaar het geval zijn geweest. Inderdaad moeten reeds vroeger de kiemen bestaan hebben van hetgeen later ons oog heeft moeten aanschouwen. Wanneer en hoe zijn die kiemen in hem gelegd? Wat heb ik misdreven? Waarin heb ik gedwaald, dat ik mijn kind niet beter heb kunnen bewaren, of sterken tegen het uur der verleiding? In mijne betrekking is de oudersmart dubbel pijnlijk. Bij hoevelen moet het mijn invloed verzwakt, zoo niet geheel weggenomen hebben, dat mijn eigen zoon zich zóo gedroeg. Nooit heb ik het durven wagen, om over de opvoeding te preeken.

‘Ik vrees, dat ik niet genoeg zijn vertrouwen als kind gewonnen heb, dat ik de geschiktheid heb gemist, om zelf vertrouwelijk met hem om te gaan. Ik vrees, dat ik in mijn karakter een zekere schroomvalligheid, een zekere geslotenheid heb, die mij dit belette, en dat, dientengevolge wellicht, er veel in het gemoed van mijn kind is omgegaan, dat hij zich niet opgewekt gevoelde mij mede te deelen. Hoe meer ik er over nadenk, hoe meer ik tot het besluit kom, dat dit wel het geval moet geweest zijn. Had ik hem beter gekend, had ik hem meer laten uitkomen, ik had hem wellicht beter kunnen wapenen.

‘Dit drukt mij zwaar ter neder. Het eenige, dat mij steunt, is mijn vertrouwen op den hemelschen Vader, die in Zijn ondoorgrondelijk bestuur deze beproeving noodzakelijk heeft geacht, en de hoop,

dat Zijne goedheid mijne tekortkomingen vergeven, en mijn zoon nog eens betere paden moge doen bewandelen.

‘Het zonderlinge, ja het raadselachtige in zijn later leven, vergeleken met zijn jeugd, is het groote verschil in de neiging, die hij destijds, en die hij sedert heeft aan den dag gelegd. Dat ongedurige, dat bewegelijke was hem als kind zoo goed als geheel vreemd. Ik heb u reeds gemeld, dat zijn liefhebberij, als jongeling, juist op wiskunstige studiën gevallen was. Voorliefde voor het afgetrokken denken schijnt mij kwalijk vereenigbaar met de ongebonden levenswijze, die hij zich later heeft eigen gemaakt. Doch ik erken het, te weinig heb ik hem in de laatste jaren van nabij kunnen gadeslaan, om desaangaande een juist en gegrond oordeel te kunnen vellen, en het is licht mogelijk, dat hetgeen mij nu bevreemdend voorkomt, bij een nadere beschouwing blijkt volkomen natuurlijk te zijn.

‘Na al het aangevoerde zult gij mij waarschijnlijk geen ongelijk geven, wanneer ik het minder wenschelijk acht, dat, onder de tegenwoordige omstandigheden, door u een poging in het werk worde gesteld om mijn zoon met mij in aanraking te brengen. Indien de lust daartoe bij hemzelven ontstaan ware, en hij uwe bemiddeling had verzocht, zou ik ongetwijfeld een geheel verschillend antwoord geven. Maar dit is, helaas! het geval niet. Integendeel, de

omstandigheid, waarop ik hierboven reeds doelde, geeft mij de smartelijke overtuiging, dat hij aan een herstelling onzer betrekking voor als nog volstrekt niet denkt. Dit alleen kan ik u dus verzekeren, dat, mocht mijn zoon u ooit de minste begeerte te kennen geven om mij te ontmoeten, doch zóo, dat die begeerte duidelijk geheel buiten eenigen aandrang of invloed van anderen bij hem zij ontstaan, ik ten allen tijde bereid zal zijn hem te ontvangen, en te vernemen wat hij mij heeft mede te deelen. De Voorzienigheid moge dat oogenblik nog eenmaal doen aanbreken. De hoop begint, evenwel, gelijk wel moeilijk anders kan, bij mij te verflauwen, hoe meer de avond des levens daalt. Als ik hem nog eens als mijn zoon over den drempel van mijn woning zag treden, met oprecht berouw, dan zou ik zeggen met Simeon: ‘Nu laat gij Heer uw dienstknecht gaan in vrede (Luk. II: 29).’ Ik kan nauwelijks denken, dat zooveel geluk hier beneden nog voor mij zou zijn weggelegd.

‘Ontvang, bij voorraad, de betuiging mijner erkentelijkheid voor het geduld, waarmede gij den ouden man hebt aangehoord en, bij vernieuwing, voor de welwillendheid, waarmede gij mij uw goede diensten hebt aangeboden. Ontvang evenzeer de verzekering der vriendschap en achting, waarmede ik de eer heb te zijn

‘Uw dienstwillige
Plate v.d.m.

‘P.S.

‘Ik heb deze letteren nog eenige dagen laten liggen alvorens die te verzenden, om zeker te zijn, dat ik mijn besluit niet in overhaasting genomen had. Ik heb echter geen vrijheid gevonden om er iets aan te veranderen. Wees dus zoo goed u te houden aan het geschrevene. - Met mijne lieve vrouw gaat het iets beter.

‘Als boven.’

Hoofdstuk XIX
Adriaan aan den hoogleeraar Van Maanen.

‘Zuidrichem, 4 Sept. 18...

‘Waarde Professor, Hooggeachte Vriend!

‘Eindelijk, eindelijk kan ik er mij toe zetten om u eenigszins uitvoeriger te schrijven. Gij zult mij wellicht bij uzelf reeds beknord hebben, dat ik het niet eerder deed. Maar ik zal u zeggen, dat ik er half en half aan gedacht heb u te Oosterbeek te komen opzoeken. In uw laatsten van 5 Juli, schrijft gij mij, dat gij plan hadt daar de zomervacantie door te brengen. Van toen afaan was het reeds mijn stille wensch daar een paar dagen met u in de heerlijke streek te komen dwalen. En ik wilde u tusschentijds niet schrijven, om mijzelven het gras niet voor de voeten weg te maaien. Spreken is toch zooveel aangenamer dan schrijven. Maar ik gevoel, dat ik niet weg mag. Dominee Plate is nu ook van huis,

en dat niet alleen voor zijn genoegen, maar ook tot herstel van de zeer geschokte gezondheid zijner vrouw. (Gij hebt misschien wel van hem gehoord, wat er in het begin der vorige maand gebeurd is.) Bijna al het werk komt dus op mij neêr. Thans zal uwe vakantie wel haast om, en derhalve alle kans voor mij verkeken zijn, om mijn langgeliefkoosd plan ten uitvoer te leggen. Wat blijft mij anders over, dan om weêr de toevlucht te nemen tot het oude surrogaat en, zoo goed en zoo kwaad als het gaan wil, u op papier het een en ander van mijzelf en mijn wedervaren te vertellen, dat u interesseeren kan. Gij hebt mij altijd zooveel belangstelling betoond, dat ik ook nu weêr daarop durf te rekenen.

'Ik ben thans al geheel burger in Zuidrichem, en kan mij nauwelijks voorstellen, dat ik er nog maar een groote drie maanden woon. Om te leeren zwemmen moet men te water gaan. Dat heb ik ondervonden. Ik ben hier op eens geworpen te midden van al de bezwaren van het praktische leven. En al is ons stadje klein, men zou niet gelooven hoeveel verscheidenheid, hoeveel wezenlijk belangrijks het leven hier oplevert. Ik kan tot nog toe niet anders zeggen, dan dat de plaats, die ik gekozen heb, mij uitstekend bevalt. Ik heb hier meer dan één reeds leeren kennen, op wiens omgang ik den grootsten prijs stel, en van wien ik reeds veel geleerd heb.

‘Ik noem u in de allereerste plaats Dr. Beelen, den geneesheer-direkteur van het provinciaal-krankzinnigen gesticht, dat zich in de onmiddellijke nabijheid van Zuidrichem bevindt. Dat gesticht is geheel en al onder zijn toezicht en leiding, ik zou bijna zeggen, onder zijn inspiratie gebouwd. Al wist men het niet, men zou het, geloof ik vermoeden, zoodra men het gebouw binnentreedt. Het draagt geheel en al den stempel van zijn ruimen, verheven en liefderijken geest, zoowel in zijn geheel als tot in de kleinste bijzonderheden toe. Alles is ingericht met een humaniteit en een smaak, waar men zich nauwelijks een voorstelling van maakt. En de direkteur is en blijft de ziel van alles. Er zijn, natuurlijk, ook beambten in het huis, van hoogeren en lageren rang. Maar aardig is het om op te merken, vooreerst, hoe zij allen aan Beelen gehecht zijn, het woord is te flauw: zij dweepen letterlijk met hem, en, zoo dikwijls ik in het gesticht kom en met dezen of genen onder hen spreek, hebben zij terstond den mond vol van hem en weiden zij uit in zijn lof. Maar vervolgens, zoo groot is het overwicht, dat hij onwillekeurig op hen heeft dat - misschien is het mijnerzijds verbeelding slechts! - maar ik ontvang altijd den indruk, dat zij zelfs zijn manier van spreken, ja tot zijn stembuiging toe, hebben overgenomen. Het is een merkwaardig man in alle opzichten. Vraag mij niet wat hij is. Hij is, om zoo te spreken, alles te gelijk. Nooit heb

ik iemand gezien, zoo veelzijdig ontwikkeld. Den eenen dag, denk ik: dat is zijn *fort*, of dat is zijn sprekendste karaktertrek, den anderen dag weêr iets anders. Somtijds is het de fijne denker, die u aantrekt, dan weêr zijn gevoelvol hart. Nu schijnt zijn ironische glimlach de uitdrukking van zijn wezen, straks weêr, ik kan het niet anders noemen, het warme, het verteederende van zijn stem. Heden is hij geheel en al de man der natuurwetenschap, die louter in zijn vak leeft en er u op bezielde wijze van weet te verhalen, die er in leeft, alsof hij van niets anders afwist; morgen merkt gij niets van zijn vak, en beweegt hij zich met hetzelfde gemak op litterarisch of wijsgeerig terrein. Een rijke, een onbeschrijfelijk rijke natuur. Dat is misschien het beste wat men zeggen kan. Hij vereenigt het vroolijke van de meer oppervlakkige naturen en den geheimzinnigen weemoed der diepere geesten. Hij paart het indrukkelijke van een dichterlijk gemoed aan de zelfstandigheid van den kritischen geest. Hij is man van de wereld als het zijn moet, schijnbaar opgaande in hare futiliteiten, en tegelijk een man die ver boven de wereld staat en hare ijdelheden doorziet. Het is mij soms wonderlijk bij hem te moede. Somtijds, ja zelfs heel dikwijls, heb ik een gewaarwording tegenover hem, niet ongelijk aan die, waarvan Dickens zegt, dat Copperfield haar ondervond tegenover Steerforth: ‘I feel exceedingly young,’ en dan weêr heb ik de aanmatiging

van te gelooven, dat wij eenes geestes kinderen zijn. Soms zou ik met niets bij hem durven aankomen uit de wereld van het gevoel, zoo sceptisch schijnt hij dan te staan tegenover alles wat daarop betrekking heeft, maar straks toont weêr zijn vochtig oog zijn licht bewogen gemoed.

‘De indruk, dien hij maakt door zijn uitwendigen persoon, is bij allen groot. Denk u slechts een fiks gebouwd man, met een breed gewelfd voorhoofd, twee schitterend zwarte oogen, zeer veel en altoos *distinctie* in zijn manieren, een aangename stem, een hoogst gemakkelijke, snelle, en toch alleszins verstaanbare uitspraak.

‘Maar voor den indruk, dien zijn geest zou kunnen maken, daarvoor is Zuidrichem eigenlijk te klein, te arm aan personen, die begrip hebben van zijn, en, in het algemeen, van geestelijke meerderheid. Ik geloof toch ook, dat, om daar begrip van te hebben, men een ontwikkeling moet kennen, die den meesten vreemd blijft. 't Is dikwijls vermakelijk, om te zien, hoe velen zijne voortreffelijkheid voorbijgaan *sans s'en douter*, en zich zelfs ergeren aan die kleine eigenaardigheden, die meestal buitengewone menschen aankleven. Vermakelijk ook is het, om te hooren: ‘Ik weet niet wat hij voor bijzonders heeft, ik weet niet wat gij anders aan hem vindt als aan een ander.’ Zoo heet het dan, waarbij ik onwillekeurig het mijne denk. Wij hebben hier onder anderen iemand, een zeer

alledaagsch persoon, die zich op den voet gezet heeft van Beelen te protegeeren. Niets dwazer dan te zien, hoe dat in zijn werk gaat en hoe hij er telkens in loopt.

‘Maar - ik verveel u misschien met een zoo langen epistel over een geheel onbekend persoon. Gij zult mij echter toegeven, dat buitengewone menschen juist niet altijd zulke buitengewone dingen zeggen of doen, en derhalve vaak beter gekend worden, afgespiegeld in den indruk dien anderen van hen ontvangen, dan uit hetgeen men van hen te zien zou krijgen, zelfs indien men een geruimen tijd met hen omging.

‘Maar ik moet zorgen, dat ik nog wat plaats over houde voor het een en ander, en mijn brief tevens niet onbescheiden lang worde.

‘Bij Dominee van Grave heb ik het op den duur uitnemend. Gij hebt zelf het woord eens gebruikt: hij is een oprecht kristen. Hij betoont dit door zijn liefderijken omgang en zijn zachtheid in het beoordeelen van anderen; ook in de gelatenheid, waarmede hij zijn kruis draagt. Aan zijn werkzamen, of liever bedrijvigen, aart moet het dubbel zwaar vallen bijna tot werkeloosheid te zijn gedoemd. Thans, evenwel, heeft hij in zoover eenige verlichting, als hij weêr veel meer spreken mag. Daaraan heb ik menig gesprek te danken over theologische onderwerpen, waaruit ik eigenlijk voor het eerst mijn kennis put van hetgeen tegenwoordig schijnt door te gaan voor

het orthodoxe standpunt, dat ik tot hiertoe nog nooit van nabij had leeren kennen.

‘Maar hoe zal ik u mevrouw van Grave beschrijven? Ik zou daartoe van een of ander groot schrijver de pen willen leenen, en toch gevoel ik eene onwederstaanbare behoefte om u rekenschap te geven van den indruk, dien deze beminnelijke vrouw op mij gemaakt heeft, in wie ik zooveel gevonden heb van hetgeen ik mijn leven lang miste door mijn moeder te missen. Het portret van haar uiterlijk heb ik al dikwerf genoeg voor mijzelven gepoogd te teekenen, ofschoon altijd naar mijn voorstelling, want ik heb het nog nooit gewaagd haar te vragen, om voor mij te zitten. Zij is een dier weinige vrouwen die niet oud worden. Mijn gevoel voor haar is dat van liefde en van bewondering. Ik ben nooit geheel mijzelven als ik voor haar sta, en haar slanke fijne gestalte, die diepe, donkere oogen, dat kalme, reine voorhoofd, geheel dat ernstig en toch nooit somber gelaat, gevat in haar gitzwarte lokken, aanschouw. Deze vrouw staat voor mij *apart*. Ik kan haar met niemand vergelijken. Er zijn er genoeg in mijn omgeving, die haar sommige gebreken ten laste leggen. Ik ben niet blind voor hare gebreken, maar zij heeft er niet veel.

‘Men verwijt haar, bijvoorbeeld, een al te groote mate van zelfbeheersching, waaruit een al te groote effenheid van karakter zou ontstaan, die velen ge-

voelloosheid noemen. Anderen beschuldigen haar weder van te zeer jegens allen zonder onderscheid even vriendelijk te zijn, zoodat het niet mogelijk zou zijn te weten, of men al dan niet tot hare vrienden behoort. Ja men wil, dat men in de eerste oogenblikken, waarin men hare kennis maakt, zich evenzeer met haar op zijn gemak gevoelt als later, maar later ook niets meer, dan in den aanvang. Eindelijk zegt men ook wel, dat zij voor een vrouw te bepaald is in hare opinies. Uit deze in mijn oog al bijzonder oppervlakkige oordeelvellingen zult gij gewis bij benadering haar beeld kunnen opmaken.

'Zij heeft voor mij de rust van een heilige of, als gij wilt, de rust van het klassieke. Hartstocht kan op geen enkele wijze tot die edele ziel doordringen. Nu ik aan haar denk, en zoo dikwijls als ik het doe, valt de gedachte aan haar altijd met die mijner moeder samen, ofschoon ik mij mijne moeder altijd onwillekeurig nog veel jonger voorstel.

'Van Dominee Plate, uw ouden vriend, zal ik u niet schrijven. Ik acht hem hoog, maar het zal u misschien niet bevreemden, als ik u zeg, dat ik niet veel aan zijn omgang heb. Over theologische punten spreekt hij nooit met mij door. Men zou bijna gelooven, dat hij eenigszins bevreesd is, om met nauwkeurigheid te zeggen wat hij van de zaken denkt. Zijn preeken zijn, zoo als men zegt, in en uit. Hij gebruikt allerlei termen, waarvan ik mij moeilijk kan

voorstellen hoe hij ze met zijn theologie in overeenstemming brengt. Waar hij kan, ondersteunt hij mij, en beweert altijd, dat wij het geheel met elkander eens zijn. Maar dit punt wekt bij velen niet weinig verwondering, en men heeft hem reeds meer dan eens gevraagd, waarom, indien hij het met mij eens is, hij het de gemeente nooit zoo verkondigd heeft. Dan antwoordt hij geregeld: ‘in mijn tijd was dat heel anders,’ ofschoon ik niet kan vinden, dat dit veel opheldert. Evenwel, men zou Plate moeilijk over iets hard kunnen vallen, als men bedenkt, onder welk een diepe, verborgen smart zijn ouderdom gebogen gaat.

‘Ik heb u eindelijk nog iets mede te deelen, Hooggeachte vriend, maar dat van een geheel anderen aart is, dat ik nog aan niemand toevertrouwd heb en waarschijnlijk ook, althans in de eerste tijden, aan niemand anders toevertrouwen zal. Maar u wil ik het niet verzwijgen, omdat ik u slechts zeer onvolkomen in mijn ziel zou laten lezen, indien ik u niet sprak van een gewaarwording, die tegenwoordig een groot gedeelte van mijn ziel inneemt.

‘Ik ben hier door mijn pastorale werkzaamheid in aanraking gekomen met een oorspronkelijk fransche dame, een zekere Madame Martin. Haar levensloop is zeer wonderlijk geweest. Zij deelt zeer in het luchthartige, dat haar volksaart eigen schijnt. In haar vroege jeugd moet zij in de tooneelwereld van Parijs

verkeerd hebben, en zelfs aan een tooneel verbonden zijn geweest. Later is zij gehuwd in Duitschland met iemand van zeer fatsoenlijke familie, nog later heeft zij eenige jaren in ons vaderland en, laatstelijk, in Engeland vertoefd. Wat haar naar deze beide laatste landen gevoerd heeft, is mij onbekend. Zij heeft zich thans te Zuidrichem gevestigd, omdat haar dochter in de nabijheid van Zuidrichem, op een landgoed, een betrekking van *gouvernante* heeft gekregen, welke betrekking zij met primo Oktober denkt te aanvaarden. Zij wenschte, natuurlijk, zooveel momogelijk in de nabijheid van hare dochter te zijn, te meer, daar zij voor het overige geen familie heeft.

‘Maar zal hare dochter lang in die betrekking blijven? En met die vraag kom ik juist tot hetgeen mij thans zoozeer vervult. Als ik mijn stille hoop zal uitspreken, dan zeg ik neen; neen, althans niet, wanneer ik zelf niet lang in het voorportaal mijner predikantsbetrekking mij behoef op te houden.

‘Sedert eenigen tijd koester ik, namelijk, den vurigen wensch om mijn lot aan dat van Caroline Martin - zoo is haar geliefde naam - te verbinden. En dit is meer, hooggeschatte vriend, dan een los opkomende gedachte. Ik heb haar karakter nauwkeurig nagegaan en onderzocht, of zij werkelijk geschikt zou zijn, om mij gelukkig te maken. Geen de minste twijfel is daaromtrent bij mij overgebleven.

Zij is een Engel, een Engel van goedheid en van reinheid. Haar verstand en haar hart zijn beide even gunstig ontwikkeld. Zij heeft een verlichten geest en een innig vroom gemoed. Nu reeds ben ik gelukkig in hare liefde. Ik meen grond te hebben om te gelooven, om te hopen althans, dat zij mij niet ongenegen is, ofschoon ik erkennen moet, dat ik er nog niet geheel zeker van ben. Ik heb haar wel reeds meer dan eens gezien, maar het toeval wilde meestal - (ik herinner mij slechts één enkele uitzondering, doch toen kenden wij elkander nog niet lang genoeg) - het toeval, zeg ik, wilde meestal, dat wij niet zoo recht aan het spreken konden komen. Ik heb daaromtrent een vreemde ervaring opgedaan. Zoo dikwijls ik het vooruitzicht heb van met haar te zijn, heb ik allerlei onderwerpen in het hoofd, waarover ik met haar spreken zal, maar zijn wij te zamen, dan komt er dikwijls niets van, ja dan kan het mij gebeuren, dat wij zoo goed als zwijgend naast elkander zitten. Ik schrijf dit daaraan toe, dat ons verleden in zoo menig opzicht zoo geheel verschillend is geweest, en wij daardoor zekere punten van aanraking in ons diskoers missen.

‘Hare moeder is een zonderling karakter. Ik heb dikwijls moeite om te gelooven, dat het werkelijk hare moeder is. Doch haar vader was een Duitscher, en van hem heeft zij ongetwijfeld het meer ernstige en gevoelige in haar karakter. Van daar ook zeker, dat

zij protestantsch is, ofschoon hare moeder tot de roomsch-katholieke kerk behoort, gelijk men althans verzekert, want zijzelve komt er niet voor uit.

‘Ik heb mijne liefde nog niet aan Caroline verklaard, ofschoon ik 't reeds meermalen voornemens was te doen. De gedachte heeft mij echter nog teruggehouden, of ik harer wel waardig ben, en wel in staat zal zijn, om zulk een beminnelijk en engelrein karakter waarlijk gelukkig te maken. O hoe kan ik dikwerf geslingerd worden! Dan zeg ik tot mijzelven: er is geen geluk voor u op aarde zonder haar. Maar dan weêr komt het mij voor, als stond ik naar hetgeen bestemd is altijd ver boven mijn bereik te blijven liggen. Dat doet er mij zelfs wel eens aan twijfelen, of mijn liefde voor haar wel groot genoeg is, omdat zulke bedenkingen nog bij mij kunnen opkomen. Ja, ik vraag mij nu af, of zulk een exceptionneel beminnelijk karakter niet recht heeft op het ontvangen van oneindig meer liefde, dan een gewoon menschenhart te geven heeft.

‘Wat zal het eind zijn van al deze overleggingen? Ik weet het inderdaad nog niet, maar wel wensch ik, dat er, hoe dan ook, maar een eind aan kome. Hoe ik er ook tegen strijd, mijn levenslust wordt er geheel door bedorven, en ik kan sedert eenigen tijd slechts ten halve mijn werk doen.

‘Gij zult mij een groote dienst bewijzen, wanneer gij mij vergunt van tijd tot tijd u over deze voor

mij zoo gewichtige zaak eens te schrijven. Ik kan er hier, natuurlijk, met niemand over spreken, en mijn vader wil ik niet met de zaak bekend maken, eer zij tot eenige meerdere rijpheid is gekomen.

‘Het heeft mij reeds goed gedaan, dat ik u dit een en ander gemeld, en voor uw trouw vriendenhart uitgestort heb. Ook in verband met dezen nieuwen toestand, waarin ik mij thans bevind, heb ik het nog uitgesteld, om u een bezoek te brengen te Oosterbeek. Ik vreesde, namelijk, dat ik, door mij thans, om zoo te spreken, plotseling van Zuidrichem en dus ook van Caroline te verwijderen, wellicht bij sommigen eenig vermoeden zou doen ontstaan. Daarom wenschte ik alles liever te laten zoo als het is.

‘En nu zeg ik u vaarwel, u dankend voor uw geduld. Mijne hartelijke groeten s.v.p. aan Mevrouw. Geniet veel van uwe zomervakantie, en wil soms eens denken aan uwen in dezen tijd veel bewogen en niet meer zoo gelukkigen vriend

‘Adriaan de Mérival.

‘P.S. Ik heb met Caroline reeds veel over u gesproken en haar veel van u verteld, zoodat gij, in stede van een, thans twee harten te Zuidrichem hebt, die warm voor u kloppen.’

De schrijver van dit verhaal vindt onder Adriaan's

papieren een gedicht, dat ongeveer dezelfde dagteekening voert als de brief, dien hij daar juist heeft medegedeeld, een gedicht, waaruit ons bij vernieuwing blijkt, hoe Adriaan schier elke gewaarwording met de gedachte aan zijne moeder verbindt. Het is hem nu reeds, alsof hij uit de hand van deze zijne Caroline ontvangt. Het gedicht luidt als volgt:

VERMAKING.

‘Hij had haar lief als 't kleinood van zijn leven.
Zij had hem lief als haar van God gegeven.
Zij was zijn troost; hij was haar kroon!
Want de eigen stem, in de onvergeet'lijkste aller stonden,
Had hem aan haar, en haar aan hem verbonden:
“Zoon, zie uw Moeder! Vrouwe, zie uw Zoon!”’

Zoo mijm'rend, dwaalt de dichter langs de zerken
Van 't kerkhof. De avond strijkt zijn zwarte vlerken
Op Gods gewijden akker neêr.
Reeds ziet hij in 't verschiet der donkerblauwe transen
Geen ander, dan het avondstarlicht glanzen.
In 't stil gebladert zwijgt het voog'lenheer.

Hij zoekt, langs 't welbekende pad, in 't duister,
Zijn moeders graf. 't Is, of een zacht gefluister
Van hemelgeesten hem omzweeft.
En om dat dierbaar graf ziet hij een lichtgloed stralen;

En straks: twee vriend'lijke Eng'len nederdalen.
Waarvan, naar 't schijnt, slechts de éene vleug'len heeft.

Zij staan op 't graf. Hij knielt eerbiedig neder.
Maar de gevleugelde Engel richt hem weder
Omhoog. Zij legt des dichters hand.
Met roerend oog, in die van de andre hemelbode:
En keert terug naar 't hemelsch Vaderland.
Maar hen, die blijven, bindt een heil'ge band:
Hun echtaltaar, het is een kerkhofszode,
Waarop een need'rig kruishout staat geplant.

Hij had haar lief als 't kleinood van zijn leven.
Zij had hem lief als haar van God gegeven.
Zij was zijn troost; hij was haar kroon!
Want de eigen wenk, in de onvergeet'lijkste aller stonden,
Had hem aan haar, en haar aan hem verbonden:
'Gij! wees voortaan schutsengel van mijn zoon!'

Dit is het laatste gedicht dat ik van Adriaan heb mede te deelen. Bij het lezen zijner verzen zal men wel niet uit het oog verloren hebben, dat zij, door hem nooit geschreven om uitgegeven te worden, meer als de spiegel zijner gemoedsstemming, dan uit het oogpunt der dichterlijke waarde moeten beoordeeld worden.

Hoofdstuk XX
Het geheim van freule Constance.

Hoe het freule Constance gegaan is gedurende den tijd, waarin wij haar uit het oog verloren?

Hoe meer hare moeder gewoon raakt aan haar nieuwe levenswijze, hoe meer die levenswijze een weldadigen invloed op de baronesse schijnt uit te oefenen, in zoover, namelijk, als het kwaadaardige, dat haar humeur bij wijlen placht te kenmerken, allengs plaats maakt voor een meer gelijkmatigen toestand. Van genezing, in den eigenlijken zin des woords, is ook nu nog geen sprake. Voor elken onpartijdigen beschouwer is het duidelijk genoeg te zien, dat zij niet ten onrechte in Dr. Beelen's gesticht opgenomen is.

Hare verpleging geschiedt geheel en al op kosten van Baron Constant. Dit komt hem evenwel duurder te staan, dan hij zich van den aanvang heeft voorgesteld. De eigenlijke verplegingskosten heeft hij, natuurlijk, vooraf kunnen berekenen, en ook werkelijk berekend, maar andere kosten komen er bij, het

gevolg van een neiging, die zich bij de kranke vertoont, bijna van het oogenblik af aan, waarop zij aan de zorg van Beelen wordt toevertrouwd.

Telkens, om zoo te spreken, wil zij van *toilet* veranderen. En nooit kan het *toilet* haar fraai genoeg zijn. Heeft zij een japon een veertien dagen, ten hoogste drie weken, gedragen, of ook slechts gezien, dan werpt zij het kleedingstnk weg, en eischt zij een geheel nieuw.

Deze nukken worden door den zachtaardigen baron ingewilligd.

De baronesse schept er vooral behagen in keurig getoiletteerd in een armstoel neder te zitten, terwijl een wijde rij van stoelen om haar tafel is geplaatst. Allermeest is zij er, naar het schijnt, op gesteld, ‘gekleed’ te zijn, wanneer zij het bezoek van den dokter ontvangt. Komt deze op een ongewoon uur binnen en zoolang zij nog in haar morgengewaad is, dan gevoelt de baronesse zich den ganschen dag ongelukkig.

Freule Constance komt hare moeder, volgens de vergunning van den geneesheer, geregeld tweemaal in de week bezoeken. Doch meer dan twee maal in de week komt zij in het gesticht. Dan evenwel zonder hare moeder te zien. In dat geval geldt haar bezoek Dr. Beelen, dien zij het zich tot plicht rekent zooveel mogelijk op de hoogte te brengen ofte houden van hetgeen hare eigen ondervinding haar ge-

leerd heeft omtrent het karakter der baronesse, en de wijze, waarop, naar hare overtuiging, dat karakter behandeld moet worden.

‘Doe ik u geen belet, Dokter?’ luidt op zekeren dag in het laatst van Augustus, freule Constance's vraag, terwijl zij het studeervertrek van Beelen, zeker in die week reeds voor de derde maal, binnentreedt. ‘Er is mij dezen nacht iets ingevallen betreffende mijn moeder, dat ik meende u vooral te moeten vertellen.’

‘Hoe gaat het Freule, antwoordt Beelen, benje reeds bij mevrouw je moeder geweest?’

‘Neen, Dokter, van daag ga ik niet bij mijn moeder. Ik houd mij stipt aan uw orders. Van het oogenblik, waarop ik u mijn moeder heb toevertrouwd, ben ik besloten mij geheel aan uw goedvinden te onderwerpen, en in het geheel niet af te wijken van den regel, dien gij mij gesteld hebt. Je meent toch niet, dat ik nu reeds meermalen in de week bij mijn moeder zou kunnen komen, zonder dat het haar nadeelig zou zijn?’

‘Ik acht het beter, dat wij ons voorloopig aan den ouden regel nog eenigen tijd houden. Hoe meer uw moeder in hetzelfde *genre* van leven blijft, en dezelfde omgeving om zich heen heeft, hoe meer wij hopen kunnen, dat zij de gelijkmatigheid van humeur behouden zal, die haar thans zoo gelukkig onderscheidt.’

‘Het is ongeloofelijk, Dokter, welk een invloed je

op haar uitoefent. Ik had nooit durven hopen, dat haar verblijf in uw gesticht mijn moeder zooveel goed zou doen.'

'Ik ben er recht mede in mijn schik. Er bestaat nog dikwijls zooveel vooroordeel tegen alles wat den naam van gesticht draagt, vooral bij de minder ontwikkelde volksklassen, dat ik mij reeds daarom, en zonder nog op de belangen der patienten zelven te letten, in iedere goede vrucht van onze behandeling verheug. Zoo zullen de vooroordeelen langzamerhand wijken. Het is verbazend, inderdaad, en bedroevend er bij, de onevenredigheid op te merken tusschen de bevolking van onze vaderlandsche gestichten, en het vermoedelijk aantal der ongelukkigen in ons land, voor wie die gestichten bestemd zijn. Die onevenredigheid bewijst overtuigend, dat men nog aan vele ongelukkigen onthoudt hetgeen hun toch alleen genezing, of althans verlichting van hun lijden, schenken kan.'

'Maar is het toch niet natuurlijk, lieve Dokter, dat er een zekere preventie tegen gestichten bestaat? Een gesticht heeft iets methodisch, iets stelselmatigs, voor mijn gevoel ten minste. Het kan toch nooit geven wat de persoonlijke affektie van de betrekkingen geven kan. Het gaat nu met mijn lieve moeder bijzonder goed, maar ik beken u, dat ik er zelve ook lang tegen opgezien heb, zoo als gij misschien wel weet.'

‘De baron heeft er mij het een en ander van gezegd. Het heeft mij, ronduit gesproken, een weinig verwonderd van iemand, die zich anders zeker niet gaarne door vooroordeelen wil laten meêvoeren.’

‘Ik ben u daarom altijd dubbel dankbaar, dat uw bevreemding u niet verhinderd heeft zooveel eerbied te toonen voor hetgeen door u louter vooroordeel wordt genoemd. Ik heb er, even rond gesproken, met blijdschap uit opgemaakt, dat gij in mijn bezwaren toch nog iets meer, dan vooroordeelen hebt gezien. Heb ik dat mis of niet?’

‘Tot op zekere hoogte, neen.’

‘Als ik het zeggen mag, mijne bezwaren kunnen ook slechts tot op zekere hoogte door u begrepen worden, lieve Dokter. Om ze geheel te vatten, daartoe zouje 't geheel met mij eens moeten zijn. En eens zijn wij het in het religieuse, helaas! niet.’

‘Ik zou in de verzoeking kunnen komen, om de freule een onbescheiden vraag te doen, namelijk, hoe de freule zoo nauwkeurig weet, of wij het al of niet eens zijn. Ik moet bekennen, dat ik over dat punt nog weinig heb nagedacht.’

‘Och, Dokter, daar behoeft men waarlijk niet over na te denken, dat gevoelt men. Een kristen gevoelt aan zijn hart, of hij met een broeder en zuster te doen heeft, dan wel met iemand die nog buiten staat. Gij hebt er niet veel over nagedacht, omdat het u waarschijnlijk geheel onverschillig is, of wij het eens zijn

of niet. Maar mij is het niet onverschillig. Neen, waarlijk niet. Mij vervult ons verschil veeleer dag en nacht. Soms is het mij, als ontving ik een belofte, dat mijn vurigste en innigste gebeden zeker verhoord zullen worden. Soms zie ik u in mijn droom, naast mij nedergeknield, om denzelfden God te aanbidden. Laatst, bij het ontwaken, was het, of ik duidelijk uw stem hoorde, die mij vroeg: Constance, wijs mij den weg; ik zal met u gaan, waar gij mij leidt. En zoolang die droom aanhield, genoot ik werkelijk het hoogste geluk op aarde... Waarom doet gij mij dat geluk niet genieten?... Waarom zegt gij niet, eindelijk. zoo lang als het nog niet te laat is: uw God is mijn God, dan zoudt gij rust hebben.'

'Ik kan niet anders, dan gevoelig zijn aan de belangstelling, die de freule in mij betoont, maar...'

'Neen, noem dat geen belangstelling, dat is oneindig veel meer; dat is innige liefde voor uw onsterfelijke ziel. Ik gevoel, dat God mij uw ziel gegeven heeft. God heeft uw ziel, als ware het, aan de mijne vast gebonden, opdat ik haar ontscheuren zou aan de macht van het verderf, en in veiligheid zou dragen aan den voet van het kruis. En nu laat ik uw ziel niet los. Ik druk haar in mijne armen als een dierbaar, dierbaar kleinood, waarvan ik God eens rekenschap schuldig zal zijn. Niet dat ik iets vermag uit mijzelve, maar het is de liefde van Kristus, die mij dringt, en die kracht is sterker dan alle machten der wereld. Ja,

al wilt gij zelf nog niet, Dokter, al ontworstelt gij u aan mij, ik ben machtiger dan gij, want God is aan mijn zijde. Gij zijt in de macht van Gods liefde, die door mij tot u spreekt.... Gij zijt in de macht van mijn gebed.'

Freule Constance is onder dit spreken opgestaan, en steeds dichter bij Beelen gekomen. Zij grijpt ten slotte met hare beide handen Beelen's rechterhand, en houdt die gekneld in de hare. Een hooge blos kleurt hare wangen.

'Gelooft gij, Dokter, in die liefde? Gelooft gij in die macht? Wat kan ik doen om er u van te overtuigen? Alles, alles wat ik heb, heb ik er voor over. Ik wil, als gij het vordert, mij aan uwe voeten werpen. Vertreed mij, veracht mij, maar laat mij u redden, laat mij u redden uit den eeuwigen dood.... De hemel zou geen hemel voor mij zijn, als ik u verloren wist.'

Freule Constance laat de hand van Beelen los, en werpt zich op een sofa, met de hand haar gelaat bedekkend. Na een kleine tusschenpoos, gaat zij voort:

'Ik heb misschien alles bedorven. Ik heb mij laten medeslepen. Vergeet, Dokter, vergeet hetgeen ik gezegd heb. Laat ons kalmer over de zaak spreken.'

'Ik geloof, lieve Freule, dat u dit een volgende reis gemakkelijker zal vallen. Het komt mij voor, dat uw zenuwgestel op dit oogenblik in een staat van groote overspanning verkeert. Ik mag als me-

dikus u niet aanmoedigen, om op die wijze voort te gaan. Gij zoudt uw gezondheid voor goed kunnen benadeelen.'

Constance, voortdurend gezeten op den sofa, eenigszins voorover gebogen, blijft Beelen aanstaren met een oog, waarin thans evenveel smeltende zachtheid ligt, als daar straks geweldige hartstocht.

'Gij zijt goed, o gij zijt goed voor mij. Gij kunt in mij niet anders zien, ik weet het, dan iemand wiens zenuwen overspannen zijn, en toch hoort gij mij zoo geduldig aan. Maar uw geduld is ook oneindig groot. Gij zoudt u door een kind laten leiden. Daarom, omdat gij zooveel geduld hebt, daarom behoort gij aan God, die louter geduld is. Gij zijt zoo goed, gij spreekt mij niet tegen, gij behandelt mij niet ruw.... Maar is het niet beklagenswaardig? Is het niet, om bij te schreien? Laat uwe oogen toch eindelijk opengaan! Dat is nu uwe arme dokterswijsheid! Het hoogste en heiligste gevoel, dat in het hart leven kan - gij acht het overspanning van zenuwen. Als God door den mensch spreekt, dan acht gij den mensch - misschien in de eerste periode van waanzin. Ja, 't is waanzin, de dwaasheid Gods, die wijzer is, dan het wijze der menschen.... Beleedig ik u? Ja, niet waar? Maar ik moet u beleedigen. Ik mag niet anders doen, dan u beleedigen. 't Is uw goedheid, die u belet in te gaan in het koninkrijk der Hemelen. Indien gij toornig op mij werdt,

indien gij de verzenen woudt slaan tegen de prikkelen, ik zou durven hopen, dat gij, als een andere Saulus, een Paulus zoudt worden.... Als dat gebeurde, dan zou God mij op nieuw tot u zenden om uwe blinde oogen te openen. Zeg mij, zeg mij, Dokter, heb ik u beleedigd?.... O zeg ja!'

'Ik geloof, Freule, dat ik het recht heb mij verwonderd te toonen, dat....'

'Verwonderd ja, en geërgerd, niet waar?'

'Geërgerd ook, in zeker opzicht.'

'Goddank, Dokter.'

'Ik kan op dezen voet de konversatie niet voortzetten. Mijn eergevoel duldt het niet, Freule,' zegt Beelen met voorgewende verontwaardiging.

'Neen, uw eergevoel duldt het niet. En toch moet gij nog harder dingen hooren. Ik mag u niets verzwijgen. Zie, Dokter, al uw geleerdheid, al uw vernuft, al uw mannelijke schoonheid, al uw menschenliefde is voor God een wegwerpelijk kleed. God heeft er een walg van. Uw geleerdheid is blindheid. Uw schoonheid is ijdelheid, voedsel voor de wormen. Uw menschenliefde is verguld egoïsme....'

'Freule, ik wil niet onwellevend worden, ik verlaat het vertrek. Dat is geen taal, die u voegt tegenover mij,' herneemt Beelen op denzelfden toon der voorgewende verontwaardiging. Hij gaat daarop de kamer uit, en laat Constance in zijn studeervertrek alleen achter. In den gang ontmoet hij Adriaan, en

geeft dezen een wenk om hem te volgen naar een der vertrekken, die in den grooten *corridor* uitkomen.

Constance, zoodra zij zich alleen bevindt, werpt zich op de knieën voor den stoel, dien Beelen juist verlaten heeft.

'Ik dank U, dat Gij mij gesterkt hebt, dat Gij uw kracht in mijn zwakheid hebt volbracht; ik dank U, dat mijn woorden hem gewond hebben. Als een gewonde zal ik hem tot U brengen, opdat Gij hem genezen moogt.... Laat mij zijn als de joodsche dienstmaagd in het huis van den machtigen Naäman, die hem Uw weg wees, den weg naar Uw profeet.'

Na het uitspreken van dit gebed, staat Constance op, en wandelt zij naar de deur. Maar het is, alsof zij niet besluiten kan den knop om te draaien. Zij keert zich om, en dwaalt het geheele vertrek nog eens met de oogen door.

Zij plaatst zich daarop voor Beelen's afgietsel van de Venus van Milo.

Het schijnt, dat een tweestrijd haar binnenste verscheurt.

De strijd heeft een einde. En met een krachtigen stoot, werpt zij het beeld omver, dat, verbrijzeld, ter aarde valt.

Eindelijk verlaat zij kamer en gesticht, en rijdt zij, achter in hare gesloten *calèche* gedoken, naar Deinenheim terug.

Hoofdstuk XXI
Het geheim van Colin.

Beelen heeft Adriaan in den gang ontmoet, en is terstond met hem in het volgende gesprek:

‘Ik kan je niet in mijn studeerkamer laten, de Mérival. Daar is iemand. Je kwaamt om mij te spreken? Ik heb je in lang niet gezien.’

‘Ja, ik zou u gaarne even gesproken hebben, Dokter.’

‘Hoe gaat het bij je aan huis? Van Grave luikt, dunkt me, weêr geheel op, niet waar? Ik moet absoluut weêr eens naar hem toe. En hoe maakt het toch mijn lieve Madame Martin? Bezoekje haar wel?’

‘Die gaat weer uit. Ik zie haar nog al veel, of ten minste haar dochter. Die is, na onze partij op den *Horsel*, zeer geliëerd geraakt met Clara.’

‘Een lief meisje, Caroline. Maar vindje haar moeder ook niet een aardig persoontje?’

‘Jawel.’

‘Maar je vindt haar toch niet zoo heel aardig, geloof ik. 't Is ook eigenlijk geen mensch voorje. 't Is iemand van een geheel andere *trempe*, dan je zelf bent, zou ik zoo zeggen. Je moet toch zien, dat je haar leert appreciëeren. Zij heeft inderdaad veel goeds.’

‘Dat spreek ik volstrekt niet tegen. Het is althans duidelijk te merken, dat zij haar dochter een uitstekende opvoeding heeft gegeven. Maar hoe? is mij een raadsel. Tusschen ons gezegd en gebleven: ik vind haar in 't gewone leven lichtzinnig, vooral voor een vrouw die zooveel ondervonden heeft. Onbegrijpelijk zelfs.’

‘Niet zoo erg als je denkt. 't Is iemand, die sterk onder indrukken verkeert. Zoo dikwijls als ik haar in uw presentie ontmoet heb, kan ik mij zeer goed voorstellen, dat zij u veel lichtzinniger moet voorkomen, dan mij of een ander.’

‘Waarom? Dat begrijp ik niet.’

‘Wel, 't is vast iemand, die een sterke kracht van reaktie in haar karakter heeft. Je bent niet genoeg met haar op een gemakkelijken voet; als je mij 't woord vergunt: te afgemeten, te solemneel, en dat brengt juist wat gij haar lichtzinnige zijde noemt, naar buiten. Dat is een zaak, om wel op te letten. Wij beoordeelen iemand zoo dikwijls ongunstig, terwijl wij niet in rekening brengen, dat het sterk

sprekend te voorschijn komen van de minder gunstige zijden van iemands karakter niet zelden ons eigen werk is. Het gaat natuurlijk niet altijd door. Sommige menschen blijven altijd dezelfden en altijd zichzelf, in welk gezelschap zij zich ook bevinden, maar tot die soort van menschen behoort Madame Martin volstrekt niet. Juist het tegendeel van dien. En zoo als zij, zijn er velen. Zij zijn, om zoo te spreken, naijverig op hun vrijheid. Zoodra zij nu begrijpen of vermoeden, dat iemand door zijn tegenwoordigheid hun vrijheid (onwillekeurig, natuurlijk!) aan banden legt of althans belemmert, verzetten zij zich bij voorbaat tegen die overmacht, en gelooven hunne onafhankelijkheid te handhaven door juist, en zelfs met eenige overdrijving, het omgekeerde te zijn van hetgeen, waartoe zij meenen, dat de tegenwoordigheid van dien ander ze dwingen wil. Ik heb het reeds zeer dikwijls opgemerkt. De eene mensch bezit dikwijls voor den ander wat men zou kunnen noemen een irritatie-vermogen. Zij, die geroepen zijn met menschen om te gaan, en menschen te leiden en op te voeden, moeten, dunkt mij, hier wel op achtgeven, en bij zichzelven nagaan, waarin hun eigen irritatie-vermogen bestaat, en hoe het tegenover de verschillende individuën zich wijzigt. Ik heb menschen, voor het overige, van uitstekende bekwaamheid de grootste flaters zien begaan, alleen omdat zij op dit punt zichzelven niet kenden.’

‘Noem eens een voorbeeld, als je wilt. Je blijft zoo in 't abstrakte.’

‘Zoo veel voorbeelden, als je maar verlangt. Iemand is lichtzinnig in mijn tegenwoordigheid. Het kan zeer goed het gevolg daarvan zijn, dat ik mijn ernst laat zien op een wijze, die hem schrik inboezemt. Een ander is pedant in mijn tegenwoordigheid. Tien tegen één, het gevolg daarvan, dat ik hem de impressie maak van eenigszins laag op hem neêr te zien. Dit laatste geval heb ik altijd zeer leerzaam gevonden. Daar hebje, bijvoorbeeld, de twee vrinden, die je laatst bij mij ontmoet hebt. Als je Willem alleen hebt, dan is 't een joviale kerel, gul, prettig, natuurlijk, gewoon, in één woord. Maar als de ander er bij is, met zijn impassiebele gezicht, met zijn drooge opmerkingen, met zijn precies weten van alle dingen en zijn over de neus hakken van ieder die iets zegt, dat niet volkomen in den haak is, 't is of het spel spreekt, dan is Willem een geheel ander mensch, dan zet hij zich in postuur, als of hij zeggen wil, ‘je moet niet denken, dat je me imponeert, dat ik me door u laat overbluffen,’ dan is diezelfde Willem blufferig, druk, pedant, *overbearing*. Als je dan den ander later hoort over Willem, dan is het, ‘wat een pedante jongen.’ 't Is perfekt natuurlijk. Hij heeft Willem pedant gezien. Maar wie heeft Willem pedant gemaakt? Niemand anders dan onze andere vriend, in eigen persoon. En hij merkt het zelf niet, dat is

het fraaist. Ik heb hem wel eens gezegd, dat het zijn schuld was. ‘Mijn schuld, antwoordt hij dan met het naiefste gezicht van de wereld, wel, ik heb bijna geen woord gesproken.’ Maar dat is het juist. Één blik kan genoeg zijn. - Zoo als ik zeg, de voorbeelden zijn *legio*. Ik vind iemand kwaadsprekend, hatelijk in zijn oordeelvellingen. Wie zegt mij, dat ik deze ondeugd, of althans het toegeven daaraan, niet bij hem opwek door eigen soetsappigheid. Geloof mij, in onzen omgang met anderen, zoo komt het mij ten minste voor, zijn wij nog lang niet genoeg doordrongen van de waarheid, dat ook hier niets is overgelaten aan willekeur, dat de invloed van den eenen mensch op den ander volgens vaste, ijzeren wetten werkt. In de scheikunde spreekt men van reagentia, waarvan men de werking in het algemeen kent, en dus voor ieder bijzonder geval durft te voorspellen. In de menschenwereld zijn evenzeer reageerende krachten, waarvan de werking niet minder onfeilbaar is.... Maar ik houd je op. Je kwaamt mij over iets spreken.’

‘Ik geloof, dat er veel aan is van hetgeen je zegt. Je bent een determinist *pur sang*, en zoo als ik er zelden een ontmoet heb.’

‘Ja, dat beken ik. En ik begrijp ook niet, hoe de kwestie van den vrijen wil nog voor denkers een kwestie zijn kan.’

‘Ik verpraat geregeld mijn tijd, als ik bij je ben. Van

morgen aan de koffij heeft Clara mij nog gewaarschuwd. Zij heeft mij voorspeld, dat ik stellig een uur te laat aan tafel zou komen, en het loopt er weêr hard naar toe, dat ik werkelijk te laat kom.'

'Die goede Clara.'

'Ja, zeker, die goede Clara. Maar waarom zegje dat op zoo'n melankolieken toon? Ze is vroolijk genoeg, en ik geloof, dat als zij uw medelijdenden toon kon hooren, zij er maar half meê gediend zou zijn.'

'Vroolijk is ze, daar valt niet aan te twijfelen. Een lief, onschuldig kind.'

'En zij heeft, dunkt mij, nog al reden om vroolijk te zijn. Haar leventje vloeit nog zoo gemakkelijk daarheen. Men krijgt levenslust, alleen van het aan te zien.'

'Ja, ja.'

'Komt het u niet zoo voor?'

'Welzeker.'

'Waarom is uw antwoord dan zoo flauw?'

'Wat zal ik je zeggen, vrind?'

'Nu?'

'De oogen van een medikus zien altijd iets verder.'

'Beelen, wat zegje? Het maakt mij aan 't schrikken. Wat bedoelje?'

'Als je 't *mij* vraagt, geloof ik niet, dat Clara een bloempje is voor onzen grond. 't Is een hoogst debiel gestel. Ik heb haar laatst, toen wij samen uit waren, eens langer en nauwkeuriger geobser-

veerd, dan ik vroeger gelegenheid had gehad het te doen, maar ik vrees, ik vrees... dat zij wat al te goed het kind is van haar vader. Je houdt het, natuurlijk, voorje. Maar zij heeft zeer gedecideerd al de kiemen van haar vaders kwaal, en, als ik mij niet bedrieg, zijn die kiemen zelfs al vrij sterk ontwikkeld.'

'Ach! mocht hier het oog van den medikus zich werkelijk eens bedriegen. Daar had ik nu volstrekt nooit aan gedacht. Zij ziet er, dunkt mij, uit als een gezonde, geldersche deerne, van melk en bloed.'

'Daar kunje, helaas! zoo weinig op aan. Maar ik heb ook positiever gesproken, dan ik eigenlijk mocht. 't Is best mogelijk, dat ik mij door een enkele impressie te veel heb laten influenceeren. Wij zijn gelukkig ook niet onfeilbaar.'

'Het brengt mij geheel van de wijs. Het is niet in te denken! Als dat eens gebeuren moest... Maar hoûje van Grave bepaald voor teringachtig?'

'Ja, dat doe ik wel. Evenwel, op zijn leeftijd kan dat een lange historie worden. Het verloop van die ziekte is dan niet altijd zoo verbazend snel, als dikwijls het geval is bij jonge menschen.... Maar, de Mérival, we komen zoo doende van het een op het ander, en je zoudt mij, per slot van rekening, in het geheel niet gezegd hebben, waar je mij over komt spreken.'

'Dat is in een paar minuten afgehandeld. Ik heb

gisteren een briefje gekregen omtrent éen van uwe verpleegden. Mevrouw de weduwe Lawrence noemt men haar, en men vraagt mij of ik haar eens wil komen bezoeken, daar zij de toespraak van een geestelijke begeert.'

'Zoo, heeft men u over haar geschreven?'

'Ja, en ik wilde, natuurlijk, geen gevolg geven aan dit verzoek, zonder uw voorkennis en zelfs zonder uw verlof. Ik kan mij zeer goed begrijpen, dat er omstandigheden zijn, waarin gij liever niet hebt, dat een vreemde bij uwe patienten komt.'

'Ik heb er in dit geval volstrekt niets op tegen. Je weet zelf wel, dat je in zulke gevallen niet veel vrucht te wachten hebt van een pastoraal bezoek. Maar het zal haar naar alle gedachte geen kwaad, en stellig heel veel genoegen doen u te zien. Je zult weinig kunnen spreken, en, zoo als het bij die ongelukkigen gewoonlijk gaat, veel lange verhalen moeten aanhooren.'

'Dus, je hebt er niets tegen?'

'Neen, maar het spijt mij van achteren, dat ik je zoo lang aan de praat gehouden heb. Want het zal haar stellig hinderen, als je 't bezoek nog tot morgen uitstelt. Gisteren hebje het briefje ontvangen, niet waar? Ga er dan heden avond nog heen, als je wilt.'

'Ik zou het gaarne doen, maar het is verbazend heen en weêr loopen. Kan het geen uitstel velen?'

‘Weetje wat je doet? Blijf bij mij eten. Ik stuur een boodschap naar van Grave.’

‘Dat 's goed.’

‘Dan zullen wij spoedig afeten, daar ik om half zeven de vergadering heb bij te wonen van de kommissie, en ik toch gaarne met u meê wilde gaan bij mevrouw Lawrence.’

‘Geefje daar de voorkeur aan?’

‘Ja, als je 't me vergunt.’

‘'t Is mij, natuurlijk, hetzelfde.’ De heeren gaan aan tafel, en worden bediend door een van de suppoosten van het huis.

Op een oogenblik, dat deze niet in het vertrek is, vraagt Adriaan aan Beelen:

‘Dien knecht van je, ken ik, dunkt me. Waar kan ik hem gezien hebben?’

‘Hier aan huis hebje hem vast meer ontmoet.’

‘Dat weet ik niet meer, maar ik heb hem gekend, voor ik hier in Zuidrichem kwam.’

‘O ja, dat wil ik wel gelooven. Het is Frits uit de leidsche studentensocieteit.’

‘'t Is waar ook. Wel zeker. 't Is Frits. Hoe komt die hier verzeild?’

‘Hij heeft al gesolliciteerd, geloof ik, zoo lang als ik hier ben, om bij de eerste vakante plaats de beste in aanmerking te komen. Ik ben zeer goed over hem tevreden. In het begin zaten de societeitsmanieren er nog wat in.’

‘Hij moet ook al niet meer jong zijn.’

‘Hij is toch zoo heel oud nog niet, een veertig jaar.’

‘Maar om op ons bezoek van zóo straks terug te komen, kunje me iets vertellen van mevrouw Lawrence? Ik dring er volstrekt niet op aan, als je 't liever niet doet.’

‘Nu, laat ik er dan maar over zwijgen. Ik weet niet, of ik je een dienst zou doen met je een beschrijving te geven van haar persoon, en van de speciale soort van haar geesteskrankheid. Je zult mij later denkelijk wel gelijk geven.’

‘Met de baronesse gaat het beter, niet waar?’

‘Ja, natuurlijk altijd, haar toestand in aanmerking genomen. Zij interesseert je van zelf dubbel.’

‘Hoe meenje dat? Waarom dubbel?’

‘Je bent immers aan haar geparenteerd?’

‘Ik geloof van ja, maar de *relatie* is geheel en al afgebroken. Of Baron Constant weet in welke betrekking ik tot hem sta, is mij niet bekend, maar freule Constance weet er zeker niets van.’

‘Ik geloof, dat die betrekking niet zoo erg verwijderd is.’

‘Ja ik vraag er maar liever niet naar. Mijn vader heeft daar een sluier over geworpen, en ik gevoel geen roeping om van een door hem niet voorziene omstandigheid te profiteeren, ten einde dien sluier op te lichten. Het gaat mij ook eigenlijk weinig aan.’

‘Ik wil nu tegen zes uur belet laten vragen bij Mevrouw Lawrence. Langer dan een half uur, zulje toch waarschijnlijk niet blijven.’

‘Dat is heel goed. Om half zeven hebje vergadering van de kommissie, niet waar? Wat is dat voor een kommissie?’

‘De provinciale kommissie van bestuur van dit gesticht. Zij vergadert alle drie maanden. De loopende zaken worden geregeld door een dagelijksch bestuur, dat hier is gevestigd. Onze van Priggele is president.’

‘Van Priggele!’

‘t Schijnt je verwondering op te wekken. Waarom hij niet zoo goed als een ander?’

‘Een man, die me niets aantrekt.’

‘Heeft hij je dan laatst geen mooie partij gegeven?’

‘t Is de laatste maal, dat ik tot zijne gasten behoord heb. Ik heb geen achting voor hem. Ik vertrouw hem niet. Maar - *à propos* van dat feest, wie is toch die zoon van Ds. Plate, die daarop eens voor den dag is gekomen? Ik hoor, dat het den ouden man diep gegriefd heeft, dat zijn zoon zich daar heeft vertoond.’

‘Colin, meenje. Ja, daar zou ik je lang van kunnen verhalen.’

‘Een *mauvais sujet*, schijnt het.’

‘Ja, als je wilt. En toch ook weêr niet. Ik heb hem gekend van mijn kindsheid af. Voor een jaar of tien, heb ik eenige weken met hem door-

gebracht op een duitsche badplaats. Ik geloof, dat ik hem zoo tamelijk wel doorzie. 't Is een vreemd karakter. Zonderling, dat die vader dien zoon moest hebben. Ik heb veel op met Ds. Plate, en ben zelf veel aan hem verschuldigd, maar als ik onze lieve Heer was geweest, had ik hem nooit tot den vader van Colin gemaakt, of ik had Colin anders laten uitvallen.'

'Heeft hij eigenlijk geen goede opvoeding gehad, ik meen, geen goede opvoeding voor zijn karakter?'

'Dat kan men ook al weêr niet zeggen. Ziêje, aan de meeste menschen wordt onrecht gedaan, als men hun karakter wil verklaren uit één enkele oorzaak, maar met Colin kan en moet men het doen. Er is één faktor in zijn karakter, die, dunkt mij, rekenschap geeft van zijn geheelen levensloop. Het is een man met een ongebonden imaginatie. Dat die imaginatie bij hem gewerkt heeft, zoo als zij gewerkt heeft, is het gevolg van zijn opvoeding, in verband met zijn volslagen gebrek aan talent.'

'Het schijnt, dat er meer achter hem zit, dan ik vermoed heb.'

'Dat is ook zoo. Zie eens: hij is opgevoed op een dorp, naderhand in een kleine stad, eindelijk op de akademie van Breda. Op geen van die plaatsen heeft hij, natuurlijk, iets van de wereld gezien. Dat niet alleen, maar hij heeft daar niet eens leeren vermoeden, dat, hetgeen men de wereld noemt, bestond.

Daarentegen ontving hij van zijn vader, die een massa weet, allerlei kijkjes in een schat van wetenschappelijke dingen. Dat deed zijn verbeelding ontvlammen. Hij las al wat hij te lezen kon krijgen. Zijn vader hield dat voor een bewijs van zijn liefde tot de studie. Dat was niet zoo. Ik weet niet, of ik u duidelijk zal kunnen maken wat ik bedoel. Door de leiding van zijn vader was hij vroeger, dan anders het geval is, op het vermoeden gekomen van een gansche wereld van wetenschap, die voor hem grootendeels nog een gesloten wereld moest heeten. Dat travailleerde zijn verbeelding. Van die wereld moest hij het fijne weten. Weetgierigheid was het dus eigenlijk niet. Nieuwsgierigheid veeleer, gewone nieuwsgierigheid, maar die zich nu toevallig op verhevener onderwerpen plaatste, dan waarop zij zich gewoonlijk zet. Op zijn twaalfde of dertiende jaar begon hij mathesis te leeren. En juist het eigenaardige, voor een geest als de zijne, van de mathesis, dat er zich gedurig nieuwe perspectieven in openen, dat telkens nieuwe toepassingen van bekende regelen, nieuwe verrassende resultaten er zich in voordoen, dat trok hem machtig aan. Hij is bovendien niet het eerste voorbeeld, dat bewijst, hoe geesten, met een levendige verbeelding toegerust, zich in afgetrokken bespiegelingen zeer vermeiden. Juist het abstrakte, die volkomen abstrakte wereld van de mathesis, werd een oogenblik zijn hartstocht. Hij kwam met glans door zijn examens, en bracht zeer goed zijne

jaren op de akademie door. Na afloop van dien tijd stond hij plotseling op eigen beenen. Van nu aan leerde hij, natuurlijk, door den omgang met anderen een wereld kennen, waarin hij nog geheel vreemdeling was, wat men zoo noemt *de* wereld. Dat was voor hem een vonst. Daar had hij vroeger nooit iets van geweten, zelfs nooit aan gedacht. Die wereld moest hij leeren kennen. En om haar te leeren kennen, sloot hij, hij die niet slecht was, hij die, inderdaad, uitstekende bekwaamheden had opgedaan, sloot hij zich aan, zeg ik, aan lieden, die zijner werkelijk niet waard, doch perfekt te huis waren in den nieuwen kring, waarin hij zich wenschte te begeven. Slecht was hij daarom niet, even goed of even slecht als te voren. Maar dezelfde verbeeldingskracht, die vroeger zijn nieuwsgierigheid ten aanzien van wetenschappelijke zaken had opgewekt, wekte nu vooral een niet mindere mate van nieuwsgierigheid ten aanzien van geheel andere dingen op. Was hij iemand, die lust had in drinken? Neen. Maar de dronkenschap was een toestand, die hem intrigeerde. Was hij een wellusteling? Nog eens, neen! Maar de wellust, het opvolgen van dien hartstocht, bood tooneelen aan, die zijn verbeelding zich had voorgespiegeld, en oneindig veel fraaier, dan zij in de werkelijkheid ooit zijn, maar die hij juist daarom eens van nabij moest zien. Nu spreekt het van zelf, dat hij niet heeft kunnen eindigen, gelijk hij begonnen was.

Zijn karakter is, natuurlijk, voortdurend afgenomen. Hetgeen eerst buiten zijn karakter, om zoo te spreken, om ging, en voor hem eenvoudig een toegeven was aan zijn imaginatie, heeft langzamerhand zijn karakter bezoedeld, straks bedorven. Hij heeft ook de fysieke gevolgen van zijn levenswijze ondervonden. Wat er nog edels, althans oorspronkelijks aan hem was, is er langzamerhand afgegaan, en er is, helaas! na een twintig jaar niet veel overgebleven, dan de man die u den indruk maakte van een gewoon *mauvais sujet*. Daar is geldgebrek bij gekomen. Hij heeft zich moeten wenden tot allerlei knoeierijen, heeft vermaak gekregen in het brouwen van allerlei *mischief*, heeft zichzelf willens en wetens in allerlei ongelegenheden geholpen, en heeft thans, geloof ik, alle gevoel van schaamte of fatsoen uitgeschud.'

'Maar je spraakt nog van zijn gebrek aan talent, dat je in verband bracht met zijn opvoeding?'

'Ja talent, als ik mij niet bedrieg, had hem kunnen redden, wanneer hij, namelijk, het talent gehad had, om zijn inderdaad machtige imaginatie dienstbaar te maken aan de kunst. Dan had hij er weg meê geweten, dan had hij haar kunnen plaatsen op een wijze, die met zijn aanleg en oorspronkelijk karakter in overeenstemming was. Ik geloof, dat er menigeen *mauvais sujet* wordt, *faute de talent;* zij zijn anders, dan andere menschen; zij hebben ontegenzeggelijk iets buitengewoons. Zij zouden lust hebben, om iets bui-

tengewoons te doen. Maar het talent daartoe ontbreekt hun, en, bij gebrek aan het buitengewone, vervallen zij in het buitensporige.'

''t Is geen onaardige theorie, maar ik zou haar toch niet al te veel verbreiden. Voor menigeen zou zij een fraaie verontschuldiging kunnen zijn, om zich in allerlei *débauches* te werpen. Vooral, omdat talent toch ook lang niet altijd vrijwaart tegen grove zedeloosheid. Ten minste, als het spreekwoord gelijk heeft: *hoe grooter geest* enzoovoort.'

'Ja, ten minste als dat spreekwoord waarheid spreekt. Maar daar geloof ik juist niets van. Ik weet niet, waar men het van daan gehaald heeft. Wanneer heeft de ondervinding nog ooit geleerd, dat er werkelijk een verband van oorzaak en gevolg bestaat tusschen het bezit van een grooten geest en zedeloosheid? 't Scheelt veel wat men onder zedeloosheid verstaat, maar, zoover als mijn ondervinding reikt, is veeleer kleinheid van geest de oorzaak van zedelijke minderheid. Evenwel, wat uw bezwaar betreft, vergeet niet, dat mijn theorie opvoeders zeer te stade zou kunnen komen. Althans, om op uw vraag van zoo even terug te komen, of Colin geen goede opvoeding heeft gehad in verband met zijn karakter, ik geloof, dat, wanneer Plate vooreerst zelf eenig begrip had gehad van imaginatie, van haar macht, van de verschillende wijze, waarop zij haar kracht openbaren kan, en hij, vervolgens, zijn

jongen van begin af aan in een ruimer kring had gebracht, meer van de wereld had laten zien, en hem niet vergund had een geleerd kluizenaarsleven te leiden, Colin's imaginatie naderhand nooit zóo geprikkeld zou zijn geweest, toen hij voor 't eerst in het vrije sop kwam.'

'Dat kan wel zijn. Maar het is dan toch, wel beschouwd, dubbel jammer van den man, dat hij zich zoo verloopen heeft. Is er niets meer aan hem te doen? Hebje zelf geen invloed meer op hem? Kunnen wij niets doen, om Vader en Zoon weder tot elkander te brengen. Daar moet gij eens over denken.'

'Gij zijt toch een geboren *pastor*, de Mérival.'

Beelen haalt zijn horloge uit.

''t Zal tijd worden om te gaan. Nog een glas wijn?'

'Neen, dank je.'

'Laat ons dan gaan, niet waar?'

Wij hebben verzuimd te vermelden, dat, terwijl Beelen en Adriaan zaten te dineeren, Frits de boodschap binnen heeft gebracht, dat mevrouw Lawrence de Mérival met genoegen tegen zes uur wachten zal.

In overeenstemming met dit bericht gaan beide heeren nu naar een anderen vleugel van het gebouw, om het voorgenomen bezoek af te leggen.

Hoofdstuk XXII
Adriaan's dubbelganger.

Bij het binnentreden vindt de Mérival een jonge vrouw van ongeveer vijf en twintig jaren op een sofa uitgestrekt.

Hare gelaatstrekken, wel verre van verwilderd of misvormd te zijn, onderscheiden zich veeleer door regelmatigheid, die aan een groote bevalligheid gepaard is.

Tegen het blanke van haar gelaat, komt de lichte, gezonde blos op hare wangen, als witte tegen roode rozen, uit. Gekapt a *a l'enfant* golven haar de lange, donker blonde krullen weelderig om het hoofd en langs den blanken hals. Een morgengewaad is haar achteloos om de leden geslagen, de schoone lijnen van het lichaam nu bedekkend, straks verradend.

Met den elleboog geleund op het kussen van den sofa, doet zij haar hoofd rusten op haar linkerhand, terwijl de blanke, fijne, ofschoon welgevulde vingeren roekeloos spelen door de blonde lokken. Met de andere hand woelt zij haar morgengewaad open.

Het rechter been, van tijd tot tijd met eenige kracht opgeheven, doet de springveêren van den sofa regelmatig inkrimpen en uitzetten, hetgeen op zijn beurt weder aan haar geheelen persoon een eenigszins golvende beweging geeft.

Gelijk zij daar nederligt, in het schemerlicht van een nazomeravond, mag zij een beeld van vrouwelijke bekoorlijkheid heeten.

Het hoofd, dat in de linkerhand rust, is sterk achterover gebogen, ten gevolge waarvan een grooter gedeelte van den hals zichtbaar wordt, dan anders het geval zou zijn geweest. De schoone, blauwe oogen staren omhoog met een uitdrukking van onbestemd verlangen, die weemoedig aandoet.

‘Ik heb het genoegen u den heer de Mérival voor te stellen, Mevrouw Lawrence,’ begint Beelen.

‘Wees zoo goed te gaan zitten, mijne Heeren,’ antwoordt de jonge vrouw zonder van positie te veranderen.

‘Ik heb zoo spoedig ik kon, Mevrouw, aan uw verlangen voldaan, en het was mij aangenaam van den dokter te vernemen, dat Mevrouw mij dezen avond wachten kon.’

‘Ik heb zeer verlangd om u te zien, hervatte mevrouw Lawrence, wees zoo goed wat aan te schuiven, Adriaan. Wees zoo goed dicht bij mij te komen zitten.’

Beelen gaat op eenigen afstand, aan het hoofdeneind

van den sofa, en met den rug tegen dit meubelstuk staan. Hij doorbladert eenige boekwerken, die hij van een boekenhanger afneemt.

Adriaan doet wat hem verzocht is, en schuift zijn stoel dus wat dichter bij den sofa.

Hij kan daardoor zien wat hij te voren nog niet gezien heeft, twee groote tranen parelend in het oog der jonge vrouw, die aldus aanvangt, naar 't schijnt meer tot zichzelve sprekend, dan het woord onmiddellijk richtend tot Adriaan:

‘Ik dank u dat gij gekomen zijt. Ik wist wel, dat gij het mij niet weigeren zoudt. Dr. Beelen is getuige, dat ik, sedert gij mij verlaten hebt, geen ander heb aangezien. Gij hebt mij verdacht, maar inderdaad zonder reden. Weet gij, waarom ik uw aanzoek heb afgeslagen? Waarom ik scheen u te ontvluchten, weet gij dat, Adriaan? Het was waarlijk niet, omdat ik u niet lief had. O neen, volstrekt niet. Niemand kan u meer liefhebben, dan ik. Ik had u lief van het eerste oogenblik af aan toen ik u zag. Gij kwaamt juist den hoek om, toen ik uit het huis trad. Ik zal het nooit vergeten. Ik was als vastgenageld aan den grond. Ik dacht: als hij mij vraagt, dat zal een zware strijd, dat zal een zeer zware strijd zijn. Want ik mag het niet doen, neen ik mag het nooit doen. En daar gebeurde het toch, juist zoo als ik gevreesd had. Ik zei, neen, neen, neen! Dat was niet slecht van mij, Adriaan, dat was goed en edel.

Ik weet wie ik ben. Ik weet wie mijn arme moeder is geweest en mijn grootmoeder. Weet gij, die kwaal is overerfelijk. Mocht ik het dan doen? Mocht ik u een waanzinnige vrouw geven? 't Is, Goddank, zoover niet met mij gekomen. Maar het had zoover kunnen komen, en dan had ik u immers voor altijd ongelukkig gemaakt. Is het dan niet edel van mij om neen te zeggen, neen, neen. Daarom ging ik op reis, ver heen. Ik dacht: dan ontloop ik u. Dan zult gij mij wel vergeten. En als ik dan waanzinnig moet worden, zoo als moeder en grootmoeder, dan ben ik het ten minste alleen. Dan heeft mijn Adriaan er geen verdriet van. Maar gij weet wel, dat het mij niet gebaat heeft. Gij zijt mij nagereisd. Waarom zijt gij mij nagereisd? Gij hebt het immers gewild. Ik kon u toen niet zeggen, waarom ik u ontvlucht was. En toch was ik krachtig genoeg om weer neen te zeggen, neen, neen. En ik ging mij verbergen. Gij weet niet, dat ik mij, hoe ik mij toen verborgen heb. Ik zal het u thans vertellen. Ik heb mij verkleed, in mans kleêren, opdat gij mij niet zoudt herkennen. In manskleêren heb ik overal rondgereisd totdat ik dacht, dat het lang genoeg was, en dat gij mij al vergeten waart. Ook dat heeft mij niet gebaat. Gij zijt mij weêr op het spoor gekomen, zoodra ik mijn vrouwenkleêren had aangetrokken. En gij hebt u aan mijn voeten geworpen. Gij hebt geweend en met tranen ge-

smeekt. Toen ben ik bezweken. Toen ben ik bezweken.’

Hier wacht mevrouw Lawrence een oogenblik. Haar adem hijgt als van iemand, die onder een benauwdheid lijdt. Den haak, boven aan haar morgengewaad, maakt zij los, waarschijnlijk om zich meer lucht te verschaffen, waardoor de eene helft van haar kleed op haar linker schouder afglijdt. Het lichaam beweegt zich onrustig op den sofa heen en weder.

‘Na dat alles, Adriaan, zoo gaat zij voort, heb ik dat aan u verdiend? Toen gij mij moede waart, hebt gij gebruik gemaakt van hetgeen gij gehoord hadt. En om u van mij te verlossen, hebt gij gezegd - dat ik krankzinnig was geworden. En ik was het juist niet geworden, omdat ik u lief had. Ik wist het vooruit niet. Maar ik heb het later ondervonden. Dat ik u lief mocht hebben, dat heeft mij tot rust gebracht. U lief te hebben dat was juist het middel, dat God mij gegeven had om aan de vreeselijke kwaal van mijn moeder te ontkomen. Ik ben, sedert ik mij aan u gegeven heb, een ander mensch geworden. En waarom zegt gij dan nu, dat ik mijn verstand verloren heb. Adriaan.... mijn Adriaan.... hebt gij mij daarom nagereisd, vervolgd, gesmeekt, maanden, jaren lang, om mij nu te verstooten. Waarom hebt gij mij niet in mijn manskleêren gelaten, toen had ik ook een mannenhart, toen was ik ook van staal. Gij hebt mijn hart zijn gevoel teruggeven, om mij,

zoodra gij uw lust geboet hadt, op te sluiten in dit sombere huis. Is dat goed van u, Adriaan? Adriaan, ben ik uw Emma niet meer? Ben ik niet meer jong? Ben ik niet meer schoon? Zeg het mij, is er iemand schooner dan ik ben? Heb ik al mijn bevalligheid verloren? Gij schuwt mij, of ik een melaatsche ware. Zie ik ben rein.... Hier is de eigen boezem, dien gij gekust hebt. Was hij vroeger van dons? Is hij thans van steen? Adriaan!'

Op dit oogenblik, en terwijl de ongelukkige voortgaat met spreken, zoowel als met gebaren te maken, die in haar oog geschikt konden zijn om aan haar spreken meer kracht bij te zetten, treedt, naar den regel die een vast uur daarvoor bepaalde, Frits binnen met de lamp.

Zonder misschien zelf te weten wat hij doet, blijft hij onwillekeurig bij de tafel staan.

Hij schijnt zich gedrongen te gevoelen, om Beelen, die uit het venster staat te zien naar de ondergaande zon, uit diens mijmering te trekken, door zacht *pst, pst* te roepen, en om met een herhaalde beweging van het hoofd naar de zijde van den sofa, des dokters opmerkzaamheid in de richting van mevrouw Lawrence heen te leiden.

Op een kort en droog bevel van Beelen, is hij evenwel genoodzaakt het vertrek te verlaten, ofschoon hij in de deur nog even, met het gelaat naar den sofa gekeerd, staan blijft.

De jonge vrouw gaat voort:

‘Waarom antwoordt gij mij niet, Adriaan? Beproef het maar, of ik krankzinnig ben. Vraag mij wat gij wilt. Neem mij toch van hier. Niemand kan u geven wat ik u geven kan. Niemand kan u zoo gelukkig maken. God heeft mij tot de schoonste vrouw der wereld gemaakt.... voor u, voor u alleen. Kom in mijn armen. Laat mij u slechts eens mogen omhelzen, en gij zult gevoelen, dat ik het ben.’

Daar lag de deerniswaardige, in den bleeken glans van het lamplicht, met de beide armen uitgestrekt, de lippen samengeperst als een die zijn tranen verkropt, de oogen smachtend omhoog geslagen.

Adriaan weent van deernis.

‘Lieve Mevrouw,’ spreekt hij ten slotte, nadat hij langzamerhand op de hoogte is gekomen van de vergissing waarvan zij het slachtoffer is, ‘Mevrouw verkeert in een dwaling. Ik heet ook wel Adriaan, maar ik ben niet de persoon, dien Mevrouw meent voor zich te hebben.’

Een schaamrood overtrekt plotseling haar gelaat. Een mantel, die aan haar voeten ligt, haalt zij schielijk over zich heen tot aan haar kin, met de andere hand middelerwijl haar boezem bedekkend. Het hoofd keert zij naar den rug van den sofa. Met een gedempte stem gaat zij voort:

‘Roep dan dien anderen Adriaan, mijn Adriaan. Hij was hier straks.’

Op een wenk van Beelen, verlaat de Mérival, na deze zonderlinge opdracht te hebben ontvangen, met hem het vertrek.

‘Iemand, verklaart de dokter, moet haar uw voornaam hebben genoemd. Sedert heeft men haar niet uit het hoofd kunnen praten, dat gij haar man waart, die ook Adriaan heet. Ik achtte het wenschelijk, dat zij u zag. Dat kan haar misschien van nut zijn, doch ik wilde u juist daarom omtrent haar vergissing niet vooraf inlichten.’

‘Het is diep deerniswaardig. Behelst haar verhaal waarheid?’

‘Het begin is geheel waar. Het onderscheid tusschen de werkelijkheid en haar geschiedenis bestaat alleen daarin, dat haar man haar niet ten onrechte, en ook geenszins om de reden die zij vermoedt, voor krankzinnig houdt.’

‘Wat kwam die lastige Frits toch doen? Waarom maakte hij dat geluid tegen u? Een vrij onbescheiden persoon!’

‘Waarom hij dat geluid maakte?.... Dat kunje toch wel begrijpen.’

‘Ik ben er nog niet.’

‘Je zaagt toch wel, hoe zij zich ontblootte, terwijl zij....’

‘Zoo. Het heeft mij niet gefrappeerd.’

Als Beelen Adriaan tot aan de deur begeleid heeft,

spoedt hij zich naar de zaal, waarin de provinciale kommissie van het gesticht waarschijnlijk reeds vergaderd is.

Daar het, evenwel, twijfelachtig is, of de lezer nog aandacht genoeg beschikbaar heeft om een vergadering bij te wonen, is het beter ons relaas van die driemaandelijksche vergadering voor een nieuw hoofdstuk te bewaren.

Maar ik mag den lezer niet zoo lang achteréen in een krankzinnigengesticht doen blijven. Wanneer hij de vriendelijkheid wil hebben mij later andermaal naar dat gebouw te verzellen, wil ik hem thans eerst, van mijn kant, een uitstap naar Amsterdam vergunnen.

Hoofdstuk XXIII
Op de Heerengracht bij de Leidsche gracht.

Niets is in staat ons een aangrijpender, dieper en blijvender indruk te geven van de grootheid onzer groote hollandsche steden, dan het stelsel van het nummeren der huizen, dat daar, zooveel ik weet, nog altijd in zwang is.

Dat stelsel verschilt eigenaardig van de methode, die men in het overig Europa volgt.

Een Hollander, die onlangs Berlijn, Weenen, Londen en Parijs achteréen bezocht, stond, toen hij voor het eerst met den spoortrein in die onderscheiden steden aankwam, niet weinig verbaasd, dat het toeval, volgens Baedeker, hem geregeld zijn hôtel in het allereerste begin van een wijk aanwees. In Berlijn was het *Friedrichstrasse* N°. 2, in Weenen, *Stephansplatz* N°. 5, in Londen, *Fleetstreet* N°. 8, in Parijs, *Rue Vivienne* N°. 9.

Dat kan het toeval toch niet gewild hebben, sprak hij bij zichzelven. Eén van beide: òf de wijken in

die groote steden moeten zeer klein en buitengemeen talrijk zijn, òf die wijken zijn wel klein, maar niet talrijk, en dan zijn die steden ook zoo bijzonder groot niet.

Dit vermoeden, dat zoo natuurlijk bij hem werd opgewekt, was aanvankelijk niet geschikt om hem een hoogen dunk te geven van de uitgebreidheid der genoemde en beroemde europeesche hoofdsteden, die hij bezocht.

Later - doch een eerste impressie doet altijd veel af - bespeurde hij, dat elke straat haar eigen nummers heeft, en wel zoo, dat de even nummers zich ter rechter, de oneven zich ter linkerzijde bevinden.

Omgekeerd, kwam niet lang geleden, een duitscher te Rotterdam aan met den stoomboot uit Mannheim. Hij had een korrespondent te bezoeken. Hij haalt, terwijl hij achter het Haringvliet in de brandende zon staat, den brief van den korrespondent nog eens uit den zak, om zich te vergewissen, dat hij diens adres goed gelezen heeft. Ja wel, het staat er: wijk XV N°. 899, tegenover den heer van Oordt.

Acht honderd negen en negentig!

Hij begint met te vragen, waar de heer van Oordt woont, en verneemt, dat die op tien verschillende plaatsen van de stad woont.

Dit kan hem dus niet veel verder brengen.

Vervolgens doet hij onderzoek naar de hemelstreek, waarin zich wijk XV bevindt, en wordt gebracht naar

den Binnenweg. N°. XV ziet hij op de deuren staan, doch geen getal, dat in de verte bij acht honderd negen en negentig komt.

Hij denkt aan een vergissing. Een der voorbijgangers helpt hem uit den droom, door hem te vertellen, dat hij nog ongeveer twintig minuten gaans voor zich heeft, eer hij het nummer kan vinden, maar voegt er bij, dat, van het punt waar hij thans zich bevindt, de plek waar N°. 899 staat, onmogelijk uit te leggen is.

Deze omstandigheid, dit stelsel van de huizen te nummeren, was nu voor onzen vreemdeling wel eenigszins tijdroovend. Doch voor den tijd van een vreemdeling heeft, natuurlijk, een hollandsche, stedelijke regeering niet te zorgen; wel integendeel daarvoor - en dezen plicht heeft zij te Rotterdam, blijkens de ondervinding voortreffelijk vervuld - dat elke vreemdeling, reeds terstond bij het binnenkomen van Rotterdam, een machtigen indruk ontvange van den verbazingwekkenden omvang dezer bloeiende stad. Men heeft dan ook, gelijk verhaald wordt, het plan in den raad geopperd om, hoe Rotterdam zich ook naar de westzijde of over de Maas uitbreide, wat het aantal wijken der stad betreft, nooit hooger op te klimmen dan het getal XV, zoodat, over eenige jaren, onze vreemdeling, wanneer hij terugkeert om het negende wonder der wereld te aanschouwen, niet onmogelijk wijk XV, n^{o}. twee duizend zeven honderd zeven en zeventig te zoeken zal hebben.

Op dit punt, ik bedoel, in de betrachting van dezen plicht, is de stedelijke regeering van Amsterdam, natuurlijk ten aanzien van haar eigen stad, even voorbeeldig.

Onlangs wandelde aldaar een Engelschman rond, elken voorbijganger, ter verklaring, de geheimzinnige woorden voorhoudend: Hierekrekt, eetsj, eetsj, seven hundred eighty five. Een der schranderste bewoners der hoofdstad, een tweede Daniel, kwam op de gedachte dat dit zeggen wilde Heerengracht, H H, n°. 785.

De Engelschman was begonnen te zoeken op de Heerengracht bij de Brouwersgracht, w e s t z i j d e , was gewandeld naar den Amstel, toen de oostzijde terug, bevond zich thans op de hoogte van de Beulingsstraat, maar had nog altijd, dat is, alhoewel hij reeds meer dan anderhalf uur beweerde gewandeld te hebben, H H 785 niet gevonden. Het nummer bleek ten slotte te staan op de Heerengracht bij de Brouwersgracht, o o s t z i j d e .

Met deze uitboezeming over een der vele eigenaardigheden onzer zeer eigenaardige hoofdstad, zijn wij evenwel zelven op de Heerengracht (hier als *collectivum* gedacht) te ver gekomen. Het is duidelijk, dat wij, teruggekeerd van den Amstel, bij het Koningsplein de sluis hadden over te gaan, om op die wijze aan ons adres, Heerengracht bij de Leidsche gracht, te belanden. Niet onmogelijk herinnert men

zich nog uit ons tweede hoofdstuk, dat dit adres de woning aanduidt van den ouden heer Johannes de Mérival.

Daar, aan die woning, schelt op zekeren dag van diezelfde Septembermaand, die wij thans met ons verhaal zijn ingetreden, en waarin Adriaan zijn brief schreef aan Professor van Maanen, iemand aan met het voornemen om den eigenaar te spreken.

Hij is geen Amsterdammer, en dus met de boven reeds bedoelde eigenaardigheden van Amsterdam, uit den aard der zaak, minder bekend.

Lezers, die in hetzelfde geval verkeeren, dienen dan te weten, dat aan vele Amsterdamsche huizen twee ingangen zijn, een boven- en een onderdeur, doortocht verleenend tot een boven- en een ondergang.

In zulk een ondergang, die zich gewoonlijk kenmerkt door een Rembrandtachtig licht, komen niet zelden een aantal deuren uit, waarvan het, ter kennisneming van hetgeen zij afsluiten, juist uit hoofde van dat licht, volmaakt onverschillig is, of zij openstaan dan niet. Evenwel, de laatste deur van de straat af gerekend, staat altijd open, en niet zonder reden, aangezien het de deur is van de keuken.

De keuken bevindt zich alzoo in den ondergang, en is dientengevolge dichter bij de onderdeur, dan hare in hooger gewesten vertoevende zuster.

Maar is de keuken dichter bij de onder-, dan bij

de bovendeur, dan geldt deze afstandsmeting evenzeer van de keuken, als van de keukenmaagd.

Onze bezoeker heeft getrokken aan de bovenschel.

Maar, na eenigen tijd te hebben gewacht, en na opgemerkt te hebben, hoe aardig het spiegelglas der vensterruiten zijn blauw en wit weerkaatsen doet op de witte, natuurlijk, hoewel er geen lijk aan huis is, geheel neêrgelaten valgordijnen, hoort hij van een punt, waarvan hij de juiste ligging niet zoo terstond kan bepalen, zich toeroepen:

‘Wat mot uwes?’

Vrij spoedig, evenwel, komt onze bezoeker tot de ontdekking, dat deze belangstellende vraag uitgaat van de keukenmatrone des huizes, die, het bovenste gedeelte van haar eerbiedwekkend lichaam, maar ook dit slechts, uit de onderdeur gestoken, den rug naar boven, en met een omhoog gekeerd gelaat, doch de oogen zoo weinig mogelijk geopend, wegens het schelle daglicht, den vreemdeling van het ongepaste zijner positie wil overtuigen, en hem naar beneden tracht te lokken.

En inderdaad, de vreemdeling, in stede van te wachten totdat de deur, waarvoor hij zich bevindt, opengaat, neemt de moeite de stoep af te komen, om zich op het lagere standpunt te stellen van de reeds oekende keukenprinses.

‘Is mijnheer thuis?’

‘Laatje me daarvoor van me werk kommen?

Zieje de kantoorschel dan niet? Daar issie ommers voor.'

'Ja maar, Meisje, ik had mijnheer graag alleen gesproken. Wilje dat kaartje eens aan mijnheer geven, en vragen of ik hem op dit oogenblik ook belet doe?'

Na duim en wijsvinger, bij wijze van voorzorgsen reinheidsmaatregel, met haar bonten voorschoot omfloersd te hebben, neemt zij het kaartje aan, en wandelt er een eind van den ondergang meê door, toen den kantoortrap op.

De bezoeker wacht intusschen op de vloermat.

De keukenprinses komt terug met haar boodschap.

'Of uwee maar in de zaaikamer wou gaan. As uwee de stoep maar opgaat, dan zal ik boven opendoen.'

De reeds eenmaal beklommen stoep wordt andermaal beklommen. De bezoeker hoort duidelijk, en gewis tot zijn voldoening, dat de keukenmaagd bezig is ijverige pogingen in het werk te stellen, om den grendel van de bovendeur af te krijgen, hetgeen moeilijkheid oplevert, aangezien de bovendeur slechts zelden geopend wordt. Zij rukt althans geweldig aan den knop, doet de deur dientengevolge sterk kraken, doch slaagt niettemin geenszins in hare pogingen.

Een der kantoorbedienden wordt nu ter assistentie geroepen. Zijn mannelijke kracht gelukt wat vrouwelijke zwakheid ongedaan moest laten.

De bezoeker wordt de zijkamer binnengeleid, doch

zijn bezoek niet als een visiete aangemerkt. De gordijnen blijven neêrgehaald. Neêrgelaten gordijnen en klemmende bovendeuren zijn nog steeds de beproefde bolwerken der oude, onvervalschte, amsterdamsche deftigheid.

Na een groote vijf minuten wachtens aan de zijde van den bezoeker, treedt de heer de Mérival binnen.

‘Zoo, Johannes, hoe maakje 't, jongen?’

‘Redelijk wel, Colin, hoe is het met je gezondheid?’

‘Beroerd, ik ben miserabel. Je hebt 't laatst wel kunnen merken.’

‘Het doet mij leed, dat ge juist in den morgen komt. Ik ben midden in mijn zaken.’

‘Ja, daar ik je over kom spreken, dat zijn ook zaken. Je mot me eens helpen, jongen; ik zit in den brand, en ik dacht, je zult je ouwen vrind niet in den steek laten. Je ziet er nog patent uit, kerel.’

‘Verkeerje op dit oogenblik in moeilijkheden.’

‘Ha, ha, ha, je noemt het wel aardig. Met een bankje van een honderd gulden of twee, zou ik al weêr een end opschieten. Voor jou is dat toch niemendal. Ik geef je 't later wel eens terug, als ik 't wat breeder heb.’

‘Zoo als ik zeg, het spijt mij waarlijk, dat mij nu de tijd ontbreekt, om er eens rustig met je over te praten, zouje....’

‘Ach wat zullen we daar nou lang over leuteren. Je gaat effen naar je kast, en je haalt het er uit. Ik

stop het in mijn zak, en daarmeê is de zaak afgeloopen. Als je 't verlangt, geef ik je een kwitantie.'

'Houd mij ten goede, dat de zaak voor mij niet zoo eenvoudig is.'

'Neen, natuurlijk, jij moet afdokken, en dat doen die Amsterdammers niet graag. Maar kom, zoo'n bagatel, daar verlegje de hand niet om, Johannes. Als je 't me dadelijk gegeven hadt, was ik al weg geweest.'

''t Is niet dat geld op zichzelf, dat mij moeite kosten zou u te geven. Kon ik u zelfs met een grootere som van dienst zijn, ik zou u gaarne bijstaan. Maar ik zou u vooral gaarne eens spreken over de noodlottige....'

'Och wat, dat zijn praatjes. Woûje me nou nog eens gaan bepreeken, omdat je een witten das aan hebt, en ik een zwarten. Malligheid! Ik kom niet om je preeken, maar om je geld. Preek dan maar als ik weg ben, ha, ha, ha!'

'Mij dunkt, gij zijt nu toch niet meer op een leeftijd....'

'Nu ja, leeftijd of niet. Ik heb een allemachtig respektabelen leeftijd, dat weet ik wel. Komaan! Tweehonderd gulden, alsjeblieft, en scheî nou maar uit met je gepreek.'

'Ik moet zeggen, dat ik mij in gemoede niet verantwoord acht, om deze gelden te verstrekken, zonder dat ik weet, hoe zij....'

'Wel, verdikt, ik wou wel eens weten, wie jou

het recht geeft om mij zulke vragen te doen? Ik doe je maar één vraag. Wilje me de tweehonderd pop geven of niet? Kort en goed!'

'Ik maak inderdaad zwarigheid om u....'

'Ik vraag niet of je zwarigheid maakt. Dat mot jij weten. Geefje ze, of geefje ze niet?'

'Ik ben gaarne bereid om, wanneer ik overtuigd ben, dat die gelden, in verband met een zeer gewenschte verandering in uw....'

'Ik groet je, hoor, ik bedank je voor je gezeur. Adee! Je mot zelf maar weten wat er van komt.'

'Gij laat mij niet uitspreken. Ik heb geenszins gezegd, dat ik u niet helpen wil. Het is u niet onbekend, dat het mij aan den goeden wil volstrekt niet ontbreekt. Ik zou, evenwel, u niet alleen uit een stoffelijk oogpunt van dienst willen zijn. Uw zedelijke toestand is mij....'

'Loop rondom metje zedelijken toestand. Ik wil je geld niet meer hebben. Denkje, dat je de eenige bent aan wien ik tweehonderd pop vragen kan. Vaarwel hoor, en kompliment aan je zedelijken toestand of aan je witten das. Wat drommel, ik zal je wel krijgen.'

Colin treedt op de deur aan, en is op het punt om die te openen.

'Maar ik verzoek u nog één oogenblik te wachten. Gij overrompelt mij zoo op eens.'

'Onnoodig, onnoodig, ik wil je geld niet meer hebben. *Tu l'as voulu, George Dandin*, en, zoo als ik

zeg, je mot maar weten wat er van komt. Denkje, dat ik voor zoo'n amsterdamschen geldwolf wil staan te bedelen. Loop naar de maan. Ik heb je 't geld gevraagd, als een vrind, maar...'

'Wie zegt u dan, dat ik het u niet als een vriend geven wil.'

'Nou, maal er dan niet langer over, en geef het me als vrind.'

De Mérival verlaat het vertrek, om het geld te halen. Colin gaat inmiddels voort met tot zichzelven te spreken.

'Dat pruttelt en sparrelt tegen, alsof de vent niet weet, dat ik hem in mijn macht heb.'

De Mérival treedt binnen, haalt uit zijn zak een gekacheteerde *enveloppe* te voorschijn, en reikt die Colin over.

Deze breekt de *enveloppe* open, haalt er twee bankbriefjes, groot honderd gulden, uit, beziet ze tegen het licht, en bergt ze in zijn eigen zak.

'Nou, adee, Johannes; 't ga je goed, jongen. Je zult misschien nog wel eens van mij hooren. Maar vooreerst benje weêr van mij af. Adee.'

De Mérival neemt afscheid, en is weldra weêr op zijn kantoor.

Colin stopt de keukenmeid twee kwartjes in de hand, waarschijnlijk tot belooning voor de heusche wijze, waarop zij hem ontvangen en te woord gestaan heeft.

Hoofdstuk XXIV
Beelen's keukenboekje.

Het is niet aan te nemen, dat de lezer buitengewoon geschokt zal wezen door de mededeeling, in het vorig hoofdstuk geschied, van het gesprek tusschen den ouden heer de Mérival en Colin, al werd ook dit gesprek, van de zijde des laatstgenoemden, in minder kiesche bewoordingen gevoerd.

Hij kan dus, zonder zich aan overdrijving schuldig te maken, niet van oordeel zijn, dat er te veel van zijn zenuwgestel gevorderd wordt, wanneer men hem verzoekt zich andermaal met de verbeelding in het zuidrichemsche krankzinnigengesticht te verplaatsen.

Het zal bovendien ook slechts in de bestuurskamer zijn.

Nadat Beelen Adriaan uitgeleide heeft gedaan tot aan de poort van het gesticht, treedt hij de zaal binnen, waar de kommissie vergaderen moet.

Hij vindt er nog niemand anders, dan den president, den heer van Priggele, en den secretaris, wiens naam ons onbekend is.

Weldra, suksessievelijk of bij groepjes, komen de andere leden van het bestuur in de zaal.

Van Priggele neemt zijn presidialen zetel in, en opent de vergadering.

De werkzaamheden nemen een aanvang, en worden het eerste anderhalf uur voortgezet, zonder dat er iets voorvalt, dat de bijzondere aandacht van den lezer verdienen kan.

Van Priggele schijnt bijzonder op zijn dreef en in zijn schik. Ware de gelegenheid van een anderen aart, men zou zeggen, dat er iets triumfeerends ligt in den blik, waarmede hij de zaal rond, straks zijn medeleden, en daaronder vooral Dr. Beelen, aanziet.

Van tijd tot tijd smakt hij recht genoegelijk met de lippen, of wrijft hij zich de handen, als iemand die een gevoel van onmiskenbare en wettige zelfvoldoening ondervindt.

De eigenlijke werkzaamheden der vergadering zijn zoo goed als afgeloopen, en de eenige verplichting, die thans nog rust op den voorzitter, is het stellen van de vraag, of iemand der leden voor deze zitting nog iets te vragen, mede te deelen of op te merken heeft.

Hij voldoet aan dezen plicht. Doch niemand der leden heeft iets bijzonders op het hart.

Men verwacht reeds algemeen, dat de voorzitter de vergadering zal sluiten.

Deze, evenwel, blaast geweldig door zijn neus, perst zijne lippen te zamen, fronst somber de wenkbrauwen, en blikt als een vertoornde Jupiter in het rond. Hij houdt den volgenden *speech:*

‘Indien niemand voor deze vergadering meer iets heeft, zoo zij het den voorzitter vergund nog een bijzonderheid ter tafel te brengen.

‘Ik meen, Mijne Heeren, dat op de kommissie van dagelijksch bestuur, welker voorzitter ik eveneens de eer heb te zijn, een zware en heilige verantwoordelijkheid rust. Ik geloof, Mijne Heeren, dat het hare taak is het algemeen bestuur van deze hoogst nuttige inrichting opmerkzaam te maken op de misbruiken, die zich aan ons oog voordoen en die langzamerhand mogen binnensluipen. Die misbruiken kunnen van allerlei aart zijn. Maar ik durf staande te houden, dat zij misschien nooit gevaarlijker zijn en krachtiger behooren tegen gegaan te worden, dan wanneer zij zich vertoonen op finantiëel gebied.

‘Het zijn publieke gelden, Mijne Heeren, die voor de instandhouding van dit gesticht ons zijn toevertrouwd. Wij hebben nauwlettend en volgens ons geweten na te gaan, hoe die gelden besteed worden. Wij kunnen hieromtrent geen te groote zorgvuldigheid aan den dag leggen.

‘Het is u bekend, Mijne Heeren, dat de direkteur-geneesheer niet slechts een ruim salaris geniet, maar

bovendien, dat al wat tot zijn levensonderhoud strekt, uit de kas van deze inrichting betaald wordt.

‘Tegen dat ruime salaris heb ik, evenmin als dat met iemand uwer het geval zal zijn, eenig het minste bezwaar. Ware verdienste moet door ons op prijs gesteld en ook beloond worden. Ook zal ik niet opkomen tegen de bepaling, dat de partikuliere huishouding van den direkteur door het gesticht bekostigd wordt. Er zou misschien een wenschelijke verandering in deze bepaling te brengen zijn, doch ik acht thans het oogenblik niet gekomen, om een voorstel deswegens aan de vergadering te doen.

‘Hoe het zij, ik meen in elk geval, dat van den direkteur-geneesheer, wiens partikuliere huishouding, ik herhaal het, aldus door publieke gelden bekostigd wordt, de grootst mogelijke zuinigheid verwacht, en zelfs geeischt mag worden.

‘Terwijl ik alzoo gaarne hulde doe aan de bijzondere bekwaamheden, kundigheden en talenten van den geneesheer, en niet genoeg, ook in naam der gansche provincie, mijn ingenomenheid kan betuigen daarmede, dat zulk een uitstekend man aan het hoofd staat van een inrichting als deze. moet ik het aan de andere zijde des te meer betreuren, dat hij, naar het mij althans voorkomt, op finantieel gebied niet de noodige nauwlettendheid schijnt te bezitten. En ik acht deze zaak zelfs van zooveel gewicht, dat het noodig is daarop, in den boezem van onze vergadering, de aan-

dacht te vestigen. Ik heb namelijk gronden om te onderstellen, dat de geneesheer zich in zijn partikuliere huishouding uitgaven veroorlooft, die niet kunnen verantwoord worden.

'Het verwondert mij, dat de in deze beschuldiging betrokken persoon gedurende deze mededeeling mij zit aan te staren met een glimlach, alsof zij hem niet geldt als man van eer, of wel, alsof deze zaak niet van het allergrootste gewicht is. Ik voor mij acht haar van het hoogste belang. Mijne Heeren, het is geen los daarheen geworpen beschuldiging; ik heb bewijzen zoo de Heeren die verlangen.'

Dr. Beelen. 'Het zal mij aangenaam zijn, die bewijzen te vernemen.'

De Voorzitter. 'Ik weet niet, of u dit juist aangenaam zal zijn. Wij zullen zien. Die bewijzen zijn velen in getal. Mijne Heeren, de direkteur-geneesheer, als ik het dan zeggen zal, leeft op een voet, waarop zelfs gegoede leden dezer vergadering zich niet permitteeren te leven. Om slechts één punt uit velen te noemen: in het begin van het saisoen wilde mijn vrouw jonge doperwtjes koopen, doch zij waren haar te duur. De groentevrouw trachtte mijn vrouw tot den koop te bewegen door de verzekering, dat de dokter er juist ook van haar gekocht had. Ik behoef niets meer te zeggen.'

Op deze ijzingwekkende mededeeling ontstaat een geschuifel. Sommigen fluisteren tot hunne naburen

dat dit te ver gaat, dat het beneden de waardigheid der vergadering is soortgelijke opmerkingen aan te hooren. Overluid wordt echter volstrekt niets gezegd.

Dr. Beelen. ‘Mag ik vragen, of de Voorzitter heeft uitgesproken?’

De Voorzitter. ‘Nog niet. Ik heb het van mijn plicht geacht allerlei nauwkeurige inlichtingen in te winnen. De mededeeling van mijn vrouw had mij gelukkigerwijs op het spoor gebracht. En ik ben tot de ontdekking gekomen, dat de geneesheer bij den wijnkooper een fabuleuse rekening heeft staan. Ja, ik had onlangs het genoegen met den dokter op een buitenpartij te zijn, waarop elk der gasten een kleine verversching medebracht. Ik had, ik moet het ronduit bekennen, verwacht, dat de dokter, wiens partikuliere huishouding, ik leg daar andermaal den nadruk op, geheel door publieke gelden bekostigd wordt, de kieschheid zou gehad hebben, om te begrijpen, dat het niet aan hem stond iets mede te brengen. Dit zouden zeker de aldaar tegenwoordige leden dezer kommissie gaarne gezien hebben. Het tegendeel van dien heeft plaats gevonden. Ik heb nog meer. Het is mij zelfs bekend, dat de dokter, vrienden bij zich genoodigd hebbende, dezen op het nuttigen van oesters heeft onthaald en een zeer aanzienlijk overschot den volgenden dag door de suppoosten heeft laten opeten. Dit en meer zulke zaken zijn in mijn oog niet te dulden, en mij komt het wenschelijk

dat de vergadering den geneesheer, na het aanhooren van mijne mededeelingen, beleefdelijk, maar met nadruk verzoeke, zich voortaan van al zulke verteeringen te onthouden, als terecht aan leden van het dagelijksch bestuur aanstoot geven.'

Andermaal doet zich een geschuifel hooren, en fluistert (fluistert, zeg ik) men elkander toe: 'daarop moet geantwoord worden, 't is *indigne*, 't is ongepermitteerd.'

Dr. Beelen, 'Ik verzoek het woord, Mijnheer de Voorzitter.'

De Voorzitter. 'Het woord is aan den direkteur-geneesheer.'

Dr. Beelen. 'Ik zal zeer kort zijn, Mijne Heeren. De bedenkingen van den voorzitter missen allen grond, daar zij uitgaven gelden, die ik uit mijn eigen beurs bestrijd. Het moest overbodig zijn, maar ik wil thans gaarne, tot voorkoming van elk verder misverstand, mededeelen, dat bij het dagelijksch bestuur slechts die partikuliere uitgaven door mij in rekening gebracht worden, waarvoor ik in billijkheid en naar den geest van het reglement mijner aanstelling, recht meen te hebben op vergoeding. Ik twijfel niet, of deze verzekering mijnerzijds zal aan dit inciedent een einde maken.'

De Voorzitter. 'Met uw verlof, dokter; ik mag dit niet voor een voldoende opheldering aanzien. Ik moet u vragen, hoe gij uw tweederlei soort van uitgaven uit elkander houdt.'

Dr. Beelen. ‘Dit geschiedt op zeer eenvoudige wijze. Ik heb daarvoor een dubbel annotatieboekje aangelegd.’

De Voorzitter. ‘Dan zou ik wel wenschen het boekje te zien, waarin die uitgaven aangeteekend staan, die bij de kas van het bestuur in rekening worden gebracht.’

Dr. Beelen. ‘Ik zal aan uw verzoek voldoen.’

De geneesheer verlaat het vertrek om het keukenboekje te halen.

In zijne afwezigheid sporen de meeste leden den voorzitter aan de zaak maar te laten rusten. De voorzitter geeft, evenwel, tot antwoord, zijn vermoeden te kennen, dat Dr. Beelen nooit boekhoudt, en dus het bedoelde dokument niet over zal kunnen leggen.

In tegenspraak met dit vermoeden, treedt de direkteur-geneesheer met het verlangde boekje binnen, en legt het neder op tafel, voor den president. ‘Uit dit boekjen,’ verzekert hij, ‘zal blijken, dat alle eenigszins buitengewone uitgaven daarop niet paraisseeren, en dus niet op rekening komen van het gesticht.’

Van Priggele bladert het dokument door, en smaakt het genoegen een lijst van eenige bladzijden te lezen, samengesteld uit de woorden: suiker, slager, bakker, thee enzoovoort.

Hij legt het boekje eindelijk ter zijde met de woorden:

‘Nu ja, het papier is geduldig.’

Daarop gaat hij voort:

‘Verlangt iemand der Heeren ook nog het woord betreffende deze zaak, of neemt men genoegen met de verkregen opheldering?’

‘Ten volle, ten volle,’ weerklinkt het uit aller mond.

‘Ik zie insgelijks van verder onderzoek af, daar het middel ons daartoe ontbreekt. Wij kunnen wel niet anders doen, dan in dit onvermogen berusten.’

De president licht den hamer op met het doel, om de vergadering te sluiten, maar wordt daarin nog verhinderd door Dr. Beelen's vraag:

‘Is Mijnheer de Voorzitter gereed deze vergadering te sluiten?’

De Voorzitter. ‘Ja. Dokter.’

Dr. Beelen. ‘Daar het dus vaststaat, dat niemand meer het woord verlangt, en daaruit tevens blijkt, dat geen der leden dezer vergadering het noodig heeft geoordeeld mijne partij op te nemen, zoo zie ik mij genoodzaakt, tot mijn groot leedwezen, mede te deelen, dat ik, om de ontvangen beleediging, eerstdaags schriftelijk mijn ontslag zal indienen als direkteur-geneesheer van dit gesticht. Ik kan die betrekking niet langer bekleeden, nu de vergadering in haar geheel mij een grievend blijk van wantrouwen heeft gegeven. Ik wensch over deze mededeeling in geen verdere diskussie te treden, en heb derhalve de eer de vergadering te groeten.’

Dr. Beelen verlaat het vertrek.

Reeds heeft hij de deur achter zich gesloten, reeds is hij in zijn studeervertrek teruggekeerd, maar nog is de vergadering niet uit hare konsternatie ontwaakt.

Als de eerste oogenblikken van sprakeloosheid voorbij zijn, beginnen de beschuldigingen tegen den president zich van alle zijden te doen hooren. Hij heeft, zoo luidt het, de inrichting al een zeer slechte dienst bewezen; hij is verder gegaan, dan zijn bevoegdheid reikt; hij had zijne medeleden vooraf over de zaak moeten raadplegen; zij, van hun kant, hebben zijne mededeeling, van het oogenblik af, waarop hij begonnen was haar te doen, ongepast gevonden.

De voorzitter beantwoordt deze beschuldigingen met de verzekering, dat hij het zoo erg niet bedoeld heeft, en ‘dat de vent een kwibus moet zijn, om zijn bescheiden vragen, in het belang van het gesticht gedaan, als een beleediging aan te merken.’

Er wordt, evenwel, besloten terstond een kommissie te benoemen, die den geneesheer dringend zal uitnoodigen, om op zijn besluit terug te komen.

De kommissie wordt bij Dr. Beelen toegelaten, doch heeft niet het geluk in hare pogingen te slagen. Zij keert onverrichter zake terug.

Den volgenden dag is Zuidrichem in rep en roer.

‘De heer van Priggele heeft Dr. Beelen ten aanschouwe eener geheele vergadering beleedigd, en de laatste heeft uit dien hoofde zijn ontslag genomen,’

dit bericht gaat overal als een vuurtje rond, en vervult verreweg de meesten met een diepgaand gevoel van verontwaardiging.

Velen gaan den dokter bezoeken, om hem een bewijs van belangstelling en vriendschap te geven niet alleen, maar ook om, kon het zijn, hem tot andere gedachten te brengen.

Van Priggele is in de eerste dagen na de beschrevene vergadering zoo goed als onzichtbaar. De in Zuidrichem woonachtige leden van het bestuur trachten, zoo goed mogelijk, het gebrek aan moed, dat zij, staande de vergadering, aan den dag hebben gelegd, goed te maken door luide tegen hun voorzitter uit te varen.

Onder de vrienden, die hun invloed bij Beelen pogen aan te wenden, behoort ook Adriaan.

Twee dagen na de vergadering van de provinciale komissie meldt hij zich bij den geneesheer aan en brengt hem, nadat zij een poos met elkander gesproken hebben, het volgende onder het oog:

‘Ik meen nu, in naam van uwe eigen beginselen, Dokter, u tot toegeven te kunnen aansporen. Gij acht u beleedigd. Is dit niet een louter persoonlijke kwestie, die geheel en al door u terzijde behoort gesteld te worden, en dat te eerder, daar men u, namens het Bestuur, zooals gij zelf mij verhaald hebt, verzekerd heeft, dat het in niemands bedoeling lag u te beleedigen? Nu is, dunkt mij, juist het oogenblik voor

u gekomen, dat gij de zaak, die gij hier behartigt, niet in de waagschaal stellen moet wegens een krenking van uw eigen eergevoel. Heb ik gelijk of niet?'

'Mijn waarde vriend, geeft Beelen ten antwoord aan Adriaan, gij stelt de zaak geheel verkeerd voor, of liever, gij komt, in mijn oog, tot een geheel verkeerd besluit. Ik kan mij zeer goed voorstellen, dat gij, in uw betrekking van kristenleeraar, u genoopt gevoelt om mij tot verdraagzaamheid en vergevingsgezindheid aan te manen. Maar ik ben volstrekt niet van de leer, dat men, na een ondervonden beleediging, zich terstond aan een nieuwe beleediging moet blootstellen. Ik ben beleedigd, en ik acht het noodig mij beleedigd te toonen, om van Priggele, en mijne beleedigers te leeren inzien, dat zij mij niet zoo kunnen behandelen, zonder de gevolgen daarvan te moeten ondervinden. Ik kan met deze lieden niet op nieuw in één vergadering zitten. Men heeft mijne goede trouw in de behartiging van de finantiëele belangen van het gesticht verdacht, en mij zoo goed als van diefstal beschuldigd. Ik zou het vrij karakterloos vinden indien ik mij aanstelde, alsof er niets gebeurd ware.'

'Ik kan niet aannemen, dat het karakterloos zou zijn het groote voorbeeld te volgen van hem, die als hij gescholden werd, niet wederschold, en als hij leed niet dreigde, die ten allen tijde de zachtmoedigen zalig heeft geprezen, en die zelfs voor zijne beulen gebeden heeft.'

‘Ik waardeer de overtuiging, waarmede gij spreekt; ik waardeer, tot op zekere hoogte, het beginsel dat u doet spreken. Maar de zachtmoedigheid, die gij aanprijst, acht ik vrij na verwant aan karakterloosheid, en mij komt het voor, dat de maatschappij, waarin en waarvoor wij leven, met weinig zaken zoo slecht gediend wordt als juist met karakterloosheid. De maatschappelijke orde eischt, dat een man zijn eergevoel levendig houde. Wraak blijft, ook naar mijn oordeel, geheel buitengesloten, maar niemand is er mede gediend wanneer wij ons laten vertreden.’

‘Maar heeft men dat gedaan?’

‘Ongetwijfeld. Versta mij wel. Indien de vergadering de gemoedelijke overtuiging had gekoesterd, dat ik sommige belangen van het gesticht niet goed behartigde en zij had mij daarover ondervraagd, ik zou de eerste zijn geweest om haar handelwijs uitbundig te prijzen. Maar het is duidelijk, dat die overtuiging geenszins bij haar bestond. Duidelijk hoorde ik in de vergadering, hoe men zijn verontwaardiging over de houding van den president fluisterend te kennen gaf. Dat is juist hetgeen mij ergert. Geen der heeren heeft den mond geopend, om hetgeen zij fluisterend veroordeelden ook openlijk af te keuren; en zelfs toen de president mij met andere woorden voor een leugenaar uitmaakte, door te zeggen: het papier is geduldig, is er niemand geweest, die den moed heeft gehad dit woord te brandmerken gelijk het verdiende.

Met zulke karakterlooze wezens, een lafaart hij, die niet spreekt op zijn tijd, kan ik onmogelijk een zoo belangrijk gesticht als het onze dirigeeren.'

'Het doet mij leed, dat gij bij uw gevoelen blijft. Ik acht het niet kristelijk aldus zijne persoonlijke *rancunes* boven het belang der zaak te stellen. Gij hebt de kristelijke moraal wel eens beschuldigd van een zeker egoïsme: ik zou vreezen, dat veeleer een zeker egoïsme bij uw moraal in het spel is.'

'Ik dank u voor uwe oprechtheid. Maar als dat kristelijk is, door zachtmoedigheid anderen in hun kwaad, ditmaal in hun karakterloosheid te stijven, dan heb ik met deze kristelijkheid voor goed gebroken. Die transaktiegeest is mij tegen de borst. Maar ik kom op tegen uw beschuldiging van egoïsme. Ik ben mij er van bewust, dat ik mij alleen laat leiden door hetgeen het hoofdbeginsel van mijn moraal uitmaakt. Zóo stel ik, namelijk, de zaken tegenover elkander: waar is de maatschappij beter mede gediend, dat men *tot elken prijs* in een betrekking blijve, waarin het niet te loochenen valt, dat men eenig, wellicht veel nut kan doen, of wel daarmede, dat men, des gevorderd, ook zulk een betrekking prijsgeve, zoodra het behouden van die betrekking slechts door middel van een transaktie zou kunnen geschieden?'

'Maar waarom zou er in uw geval een transaktie plaats grijpen?'

‘Wel, een transaktie met de overtuiging, die ik door deze ondervinding heb opgedaan, dat het tegenwoordig bestuur voor een inrichting als deze niet deugt. Zoo als zij gehandeld hebben, zoo handelen geen menschen van karakter, van beginselen. Men laat niet een verdenking rusten op den man, aan wien men honderden ongelukkigen toevertrouwt. Die man verdient vertrouwen en verdient dus achting, of hij verdient die niet. Zoo hij die verdient, dan wake men voor zijn eer; zoo hij die onwaardig is, dan ontneme men hem zijn betrekking.’

‘Dat spreek ik niet tegen. Maar ik voor mij zou tegen transaktie op zichzelve zoo veel niet hebben, indien zij slechts uit liefde geschiedt. De liefde verdraagt alle dingen. En wat zouden wij in de wereld aanvangen, indien wij in het geheel niet meer wilden transigeeren? Dan mochten wij ons wel opsluiten in een klooster; wij zouden dan toch geheel onbruikbaar zijn. Het komt mij voor, dat gij de zaken veel te streng opneemt. Met van Priggele heb ik niet op, dat weet gij, maar voor het overige zitten er in het bestuur wezenlijk goede menschen. Zij hebben een oogenblik van zwakheid gehad. Moet gij hun dat zoo hoog aanrekenen? Kunnen deze mannen in andere opzichten niet zeer geschikt zijn voor hunne betrekking als medebestuurders van uw gesticht?’

‘Wij kunnen er tot morgen ochtend over praten, mijn vriend, maar over beginselen is het moeilijk te

strijden. Gij verwacht heil van transaktie. Ik niet. Ja, zoolang als wij elkander ijverig blijven beduiden, dat men, zonder dien geest van transaktie te bezitten, onbruikbaar wordt voor de maatschappij, zal de algemeene toestand even treurig blijven als hij nu is. Ik geloof, dat wij elkander betere dingen te beduiden hebben. Ik geloof, dat wij onszelven en anderen herinneren moeten, dat transaktiegeest het vaste kenmerk is van vulgariteit van karakter. Ik ben daarom ook overtuigd, dat, indien gij te handelen hadt onder de onmiddellijke ingeving van uwe betere natuur, gij in mijn geval doen zoudt, wat gij mij nu afraadt in naam eener zekere theorie. Waarlijk, wij moeten niet al te uitsluitend de aandacht vestigen op de naastbijliggende belangen, die wij door de eene of andere daad in gevaar kunnen brengen. Er zijn zeer dikwerf algemeener, en schijnbaar meer verwijderde belangen, die zwaarder bij ons dienen te wegen, en daarom meer dan die anderen door ons dienen behartigd te worden. In een gegeven betrekking is eigenlijk niemand stellig onmisbaar, maar wel is het volstrekt onmisbaar, dat ieder, in de omstandigheden waarin hij geplaatst is, zijn uitwendig leven zoo inrichte, dat het een zooveel mogelijk getrouwe reproduktie zij van geheel zijn innerlijke overtuiging, *advienne que pourra*.'

In dien geest werd het gesprek nog eenige oogenken voortgezet, zonder dat het Adriaan ten slotte

gelukte Beelen van de onjuistheid van diens beschouwingen te overtuigen.

De dames van Zuidrichem waren, niet minder dan sommige heeren in die stad, ijverig in de weer om Beelen af te brengen van een staking zijner werkzaamheid, als direkteur-geneesheer van het krankzinnigengesticht. Beelen zou, evenwel, ongetwijfeld hiertoe zijn overgegaan, ware het niet, dat zich een oplossing van de kwestie had voorgedaan, die hem vergunde te blijven die hij was, zonder te kort te doen aan hetgeen hij meende, dat de waardigheid van zijn karakter van hem vorderde.

Het geheele bestuur diende, namelijk, zijn ontslag in, den wensch te kennen gevend, dat het met den direkteur gerezen geschil op zulk een wijze vereffend mocht worden, dat de uitstekende talenten van Dr. Beelen daarbij behouden bleven voor het gesticht.

Dit ontslag werd aangenomen. De geneesheer trok daarop zijn besluit in.

Van Priggele was en bleef onzichtbaar. Hij had voor eenige weken het stedeke verlaten, zoo heette het.

Hij kwam er nooit meer terug, en wij zullen het nu verder in ons verhaal zonder dien belangrijken persoon moeten stellen.

Hoofdstuk XXV
Colin en Madame Martin.

Wie sterk opziet tegen reizen en verhuizen, late dit hoofdstuk liever ongelezen.

Het verplaatst ons, namelijk, buiten Zuidrichem, en andermaal in de badplaats Homburg, het vierde eener eeuw naar achteren.

Wij staan gereed een nieuw gedeelte op te lichten van den sluier, die de levensgeschiedenis van Madame Martin nog voor ons bedekt.

Reeds zijn wij, sedert wij ons het laatst met die geschiedenis bezig hielden, er achter gekomen, of althans in staat gesteld te vermoeden wie de luitenant is, die den man van Angélique in diens stervensuur heeft bijgestaan.

Die luitenant - men heeft het zeker opgemaakt uit den brief van Dominee Plate, - is niemand anders, dan Colin, van wien wij reeds weten, dat hij waarschijnlijk den dood van den baron Ringers op zijn geweten heeft, ten gevolge van deze omstandigheid de

militaire loopbaan verlaten, en achteréen verschillende plaatsen in Duitschland bezocht heeft.

Het verhaal van Madame Martin hebben wij afgebroken op het oogenblik, als deze aan Colin den sleutel van haar mans schrijftafel toevertrouwt, en hem alleen laat in het vertrek van den doode, ter uitvoering van den hem opgedragen last.

Colin zet zich aan het werk, als iemand, aan wien geen aangenamer last opgedragen worden kan, dan dien hij op het oogenblik zelf heeft te vervullen.

Wie zich akelig mocht gevoeld hebben wegens de tegenwoordigheid van een lijk, Colin is boven zenuwachtige aandoeningen van dien aart, naar het schijnt, verheven.

Hij steekt een cigaar op, en zet zich met een genoegelijk gezicht aan den arbeid.

Of Wilhelm bedoeld had, dat zijn brieven ongelezen verbrand zouden worden, is ons niet gebleken, en valt ook uit de letter van zijn opdracht niet op te maken.

Colin schijnt aan de mogelijkheid van die bedoeling niet te denken.

Eens in het bezit van den sleutel der schrijftafel, kent hij zich het recht toe, om de papieren van den overledene te doorsnuffelen. Zoodra hij iets ontmoet, dat zijn belangstelling of zijn nieuwsgierigheid gaande maakt, blijft zijn oog er op verwijlen, zonder, naar het ons voorkomt, er zich in het minst over te bekommeren, of de inhoud hem aangaat ja, dan neen.

Eindelijk opent hij een *enveloppe*, waaruit hij een brief te voorschijn haalt, geteekend: Carl Martin Olofski, de schuldbekentenis van dezen bevattende, groot tien duizend gulden, aan zijn broeder Wilhelm Martin Olofski. In dezelfde *enveloppe* steekt een papier, waarop te lezen staat: '*Na mijn dood deze schuldbekentenis te verscheuren*.'

Uit die schuldbekentenis blijkt tevens, dat die som na een tijdsverloop van tien jaren, te rekenen van den dag waarop de schuld was ingegaan, door Wilhelm of order opvorderbaar zou wezen.

Op het oogenblik van Wilhelms dood is de helft van dit tijdvak reeds verstreken.

Het valt ons, die reeds eenigermate bekend zijn met het karakter van den overledene, betrekkelijk licht de redenen te gissen, die hem den wensch hebben ingegeven, dat deze schuldbekentenis na zijn dood vernietigd wierd.

Wilhelm zal, gelijk wij vermoeden, van oordeel zijn geweest, dat zijn huwelijk, *in articulo mortis*, om zoo te spreken, voltrokken, en voltrokken alleen om aan het kind zijner voor de maatschappij onwettige liefde het voorrecht eener maatschappelijk wettige geboorte te verleenen, hem het recht niet gaf, om zijn broeder het geldelijk voordeel te onthouden, dat noodzakelijk dezen te beurt moest vallen, indien de schuldeischer zonder erfgenamen kwam te overlijden. Wilhelm en Carl waren de eenige kinderen van den ouden heer Martin.

Onze taak van berichtgever brengt, natuurlijk, niet mede, dat wij in een beoordeeling treden van de beweeggronden, die Wilhelm waarschijnlijk hebben geleid. In hoeverre hij er goed aan deed zijn kind en weduwe te onthouden wat hun wettig toekwam, hun bovendien uitnemend te stade zou gekomen zijn, en hun dit te onthouden alleen omdat, ja, hoe zal ik het noemen, omdat hij oorspronkelijk van plan was geweest zonder wettige nakomelingschap deze wereld te verlaten, ziedaar een vraag, die wij dus niet hebben te beantwoorden, evenmin als wij hem te verdedigen hebben tegen hen, die in Wilhelm, uit hoofde van deze zijne *scrupules*, een hoogst onpraktisch man, een idealist zien, en van oordeel zijn, dat in al wat met geld in verband staat idealisme geheel misplaatst verdient te heeten.

Dit laatste gevoelen wordt hoogstwaarschijnlijk omhelsd door Colin, zoodra hij de schuldbekentenis van Wilhelms broeder gelezen heeft.

Hij bergt den brief weder in het koevert, waaruit hij dien genomen heeft, en is op het punt om dien in zijn portefeuille te steken, in plaats van hem te verscheuren of te verbranden.

Maar een zonderling geluid, dat schijnt te komen van de zijde van Wilhelms doodsbed, treft op dit oogenblik het oor van den luitenant, en doet hem, eer hij het zelf weet, als had hij een elektrieken schok ontvangen, den brief plotseling uit de hand vallen.

Hij ziet onwillekeurig om, naar de plaats waar het lijk van Wilhelm ligt, doch kan niets bespeuren, waaruit het ontstaan van het zonderling geluid, dat hij toch duidelijk vernomen heeft, zou kunnen worden afgeleid.

‘Nonsens, spreekt hij bij zichzelven, het zal het kraken van het ledikant zijn geweest.’

Andermaal neemt hij het koevert op, en wil, om zich te vergewissen, dat hij werkelijk het bedoeld stuk in de hand heeft, den brief er even uitnemen.

Maar andermaal ritselt het in dien hoek van het vertrek, waarin het lijk zich bevindt.

Bleek als een doek, ziet Colin om, en meent te bemerken, dat het lange, tot op den grond afhangende, witte laken, waarmede het lijk gedekt is, flauw beweegt.

Hij blijft op zijn stoel zitten, maar wendt het gelaat voortdurend naar het ledikant.

Hij hoort niets, en ziet niets, dat eenige opheldering geeft.

Maar na verloop van een tien minuten, gelooft hij tot een plaatselijk onderzoek te moeten overgaan. Hij doet het met de woorden: ‘Het zal verbeelding geweest zijn.’

Hij begint met zich op den grond uit te strekken, om onder het ledikant te kunnen zien, en hij ontwaart daar, bij het licht van een waskaars die hij inmiddels wegens het vallen van den avond

aangestoken heeft, een paar laarzen van den overledene.

‘Daar moet ik toch het mijne van hebben,’ met deze betuiging stelt hij zich voor het ledikant.

Op dit oogenblik valt zijn oog op een vrij groot kruisbeeld, dat tegenover hem aan den wand hangt, boven het bed.

Judas ziet Jezus aan.

Colin treedt niettemin nader. Hij begint langzaam van het hoofdeneind van het ledikant het doodslaken weg te trekken, om zich te overtuigen, dat beweging en geritsel niet van het lijk zijn uitgegaan.

Hij heeft het laken weldra geheel weggetrokken. Daar ligt de jonge man in de onverstoorbare rust van den doodslaap, het bleeke gelaat beschenen door het waslicht.

Colin dekt hem weder toe, en zegt nog eens:

‘Het zal vast verbeelding geweest zijn.’

Hij keert naar de schrijftafel terug, en zet den aangevangen arbeid voort. Evenwel, in stede van terstond gevolg te geven aan zijn eerste voornemen, om de schuldbekentenis in zijn eigen portefeuille te steken, legt hij haar voorloopig op de plaats, waar hij haar gevonden heeft, en opent achtereen verschillende andere paketten.

Er is, met uitzondering altoos van de genoemde schuldbekentenis, niets onder Wilhelms papieren, dat Colin wenscht te bewaren. Hij verscheurt alles, stuk

voor stuk, en werpt het verscheurde in een mand die naast hem staat.

De geheele schrijftafel is nu ledig, op dat éene stuk na, waarvan de inhoud ons bekend is.

Hij neemt het nog eens van zijn plaats, schuift het heen en weder tusschen den duim en den wijsvinger van de rechterhand, grijpt met de linker de leuning van den fauteuil waarop hij gezeten is, en keert zich om, den blik richtend op het doodsbed.

Geen geluid meer. Het laken hangt onbewegelijk.

‘Ik zal dat stuk wel eens later verscheuren.’

Hij bergt het daarop in zijn portefeuille, en zijn portefeuille in zijn zak. Vervolgens verlaat hij het vertrek, om de mand met verscheurde brieven op een plaats te brengen, waar hij ze aan het vuur kan overgeven.

Hij treedt ten slotte Angélique's kamer binnen, en deelt haar mede, dat hij den uitersten wil van haar man ten uitvoer heeft gelegd.

Een kleine maand gaat voorbij, waarin Colin Angélique zoo goed als niet bezoekt, en waarin deze bijna zonder afwisseling hare kamer houdt.

Aan het einde van dien tijd wordt zij moeder.

Deze omstandigheid schijnt, evenwel, niet bij machte, om haar op te heffen uit den staat van droefgeestigheid, waarin zij sedert Wilhelms dood verkeert. Het eentoonig en eenzaam leven, het zien van enkel

vreemde gezichten, het verlies, bovenal, dat zij geleden heeft, de herinnering aan haar moeder en aan den gelukkigen tijd met haar gesleten, alles werkt mede om haar het gevoel te geven, gelijk zij later vaak verzekerde, dat zij in een cellulaire gevangenis zit opgesloten, en de wereld om haar heen geheel uitgestorven is.

Ruim drie weken is haar kindje oud, als Colin haar de eerste visiete brengt. Hij treft haar aan in een ongewoon gedrukte stemming.

‘Ik verveel mij,’ is zoo goed als het eenige, dat hij uit haar mond, gedurig en onder allerlei vormen, verneemt.

‘Geen wonder, dat gij u verveelt, luidt zijn antwoord, maar dat behoeft niet langer te duren, dan gij zelf verkiest. Er is waarlijk op een plaats als deze afleiding genoeg te vinden. Je kunt nu wel weêr uitgaan, niet waar, en je weet den weg van het *Kurhaus*. Wij zijn eerst in het begin van September. Het speelsaizoen duurt nog wel tot het einde der volgende maand.’

‘Neen, om in de *Kursaal* te gaan, daar heb ik geen lust in. Daar is het mij te vol, en dat herinnert mij te veel aan den tijd toen ik mijn Wilhelm nog had.’

‘Welnu, je behoeft immers niet juist in de *Kursaal* te komen. Het park is groot genoeg. Wandel daar eens wat rond. Ga 's morgens voor twaalven,

dan is het er leêg, en dan kunje 't hart ophalen aan al de bloemen en fraaie gewassen, die je er vindt.'

'Misschien beproef ik het eens, maar beloven kan ik het niet. Ik vind tegenwoordig in niets meer vermaak.'

Het duurt eenige dagen voor Angélique besluiten kan hare kamer, hare eenzaamheid te verlaten; hare eenzaamheid, zeg ik, omdat zij, naar fransche wijze, haar kind heeft uitbesteed bij een voedstervrouw, en dus ook het gezelschap van haar dochtertje moet derven.

Eindelijk toch neemt zij het kloek besluit om zich eenige afwisseling te verschaffen, en van nu aan wandelt zij geregeld elken morgen het te recht beroemde homburgsche park rond.

Geeft het haar veel afleiding? Nog vindt zij niet, hetgeen zij zoekt. Met een oog, waaruit een onuitsprekelijk gevoel van lusteloosheid spreekt, sleept zij zichzelve voort langs de keurige wandelpaden en uitgelezen bloemperken.

Datzelfde gevoel drijft haar eindelijk de *Kursaal* binnen, waar zich nog slechts weinigen om de speeltafel bevinden. Zij blijft er langer, dan zij aanvankelijk het voornemen had er te blijven. Den volgenden dag bezoekt zij korter, dan gewoonlijk, het park, en is zij reeds spoediger in de speelzaal te vinden. Den daaraan volgenden dag, treedt zij die onmiddellijk binnen. Steeds meer wordt zij door het spel

geïntrigeerd. Eindelijk kan zij de verzoeking niet langer wederstaan. Zij zet zich neder, en werpt een kleinigheid op een der nummers.

Het toeval wil, dat zij gelukkig heeft gespeeld. Het gewonnen geld is nauwelijks opgenomen, of zij verlaat haar zitplaats.

Voor het eerst speelt er weder een glimlach om hare lippen.

Opstaande en zich omkeerende, ziet zij Colin voor zich staan.

'Ik heb gewonnen, roept zij hem in kinderlijke vervoering toe. Breng mij naar huis, als gij wilt; ik zou in de verzoeking kunnen komen om door te spelen, en dat verlang ik niet. Het is zeer amusant.'

Colin begeleidt haar naar hare woning en verlaat haar voor de deur. Zij kan er geen half uur blijven; spoedig is zij dan ook weer in het park van het *Kurhaus* terug, onwrikbaar, gelijk zij meent, in haar voornemen, om ditmaal de speelzaal niet binnen te treden.

Aan dat voornemen blijft zij slechts eenigen tijd getrouw, doch zij bezwijkt eindelijk, zichzelve diets makend, dat zij eenvoudig toe zal zien.

Het behoeft nauwelijks vermeld te worden, dat zij zich ook aan dit besluit niet houdt. Andermaal werpt zij een kleinigheid op de tafel. O gelukkig toeval, andermaal heeft zij gewonnen.

Nog meer dan in den morgen, is zij opgebeurd door

deze verrassende uitkomst. Ditmaal, evenwel, voelt zij er zich door aangemoedigd, om voort te gaan met het beproeven van haar geluk. Niet de hoop op groote winsten drijft haar aan, veel meer de ondervinding, die zij heeft opgedaan, dat werkelijk het spel haar afleiding geven kan. Het zijn dan ook slechts uiterst kleine sommen, die telkens gewaagd worden. Zij speelt den geheelen avond door met afwisselend gevolg. Het gewonnene wordt weder verloren, het verlorene weder gewonnen. Ten slotte staat zij op met een klein nadeelig saldo.

De lezer vermoedt reeds, hoe het Angélique in de eerstvolgende dagen gaat. Winst zoowel als verlies geven haar gedurig een nieuwen prikkel, om voort te spelen. Het levendig houden van dien prikkel eischt, dat telkens hooger sommen worden opgezet. Zij maakt een tal van kennissen onder het gewone publiek van de speeltafel. Daar gevoelt zij zich te huis, veel meer dan in hare eigene vertrekken. Zoo bevindt zij zich op een hellend vlak, en gaat de helling voor haar snel naar beneden. Het einde, het onvermijdelijk einde is te voorzien. De som gelds, haar door Wilhelm nagelaten, en die op zichzelve toereikend zou geweest zijn, om haar, althans gedurende het eerste jaar na zijn overlijden, een onbezorgd leven te verschaffen, wordt kleiner en kleiner. In hooge zenuwspanning waagt zij het uiterste, en het oogenblik is eindelijk daar, waarop zij met haas-

tigen tred speelzaal en *Kurhaus* verlaat, om kort daarop haar kamer binnen te treden met den uitroep:

‘Alles verloren.’

Nadat zij eenige oogenblikken, mijmerend over dit gevolg van haar jongen hartstocht, heeft neêrgezeten, schijnt zij als door een aangename gedachte getroffen te worden.

‘Goddank, zegt ze bij zichzelve, nu ben ik los van dat vervloekte spel. Nu moet ik maar zien, hoe ik aan mijn brood kom. Ik zal er mij wel doorheen redden.’

Van nu aan is, naar het schijnt, verveling en lusteloosheid geweken, en is het weêr de oude, of liever de jonge Angélique, die voor ons staat.

Den dag, nadat haar laatste penning verspeeld is, leeft zij van droog brood en water, haar fantaisie den vrijen teugel latend tot het vormen van allerlei plannen voor de toekomst. Inmiddels gaat zij haar inboedel na, nu dit, dan dat uitmonsterend, als geschikt om verkocht te worden.

En werkelijk verkoopt zij het een en ander, ten einde haar kamerhuur te kunnen afdoen, zich het onmisbare te kunnen aanschaffen, maar vooral ook om wekelijks de voedstervrouw te kunnen betalen, die belast is met de verpleging van haar kind.

Zoo schitterend is zij, evenwel, niet ingericht, dat deze bron bijzonder lang kan vloeien. En hoe zij

tegen den volgenden zaturdag aan de gelden zal komen, benoodigd voor de straks opgesomde, onvermijdelijke uitgaven, is haar op zekeren donderdag van de maand September nog een raadsel.

De lezer dient te weten, dat Colin wel nauwkeurig de gangen van Angélique naar het *Kurhaus*, naar de speelzaal gevolgd heeft, en ook volkomen op de hoogte is van haren tegenwoordigen toestand, maar het, wij moeten in het midden laten om welke redenen, beter heeft geoordeeld zich zoo weinig mogelijk met haar in betrekking te stellen. Sedert zij het spel heeft moeten staken, heeft Colin Madame Martin geen enkele reis bezocht.

Toch is hij de eenige, dien zij eenigszins partikulier kent in Homburg. Zoodra zij zich dus ten einde raad bevindt, wat betreft de vraag hoe zij verder in haar levensonderhoud zal voorzien, komt onwillekeurig zijn beeld haar voor den geest. Zonder eenige argwaan te koesteren wegens de weinige hartelijkheid, die zij in den allerlaatsten tijd van hem ondervonden heeft, tikt zij op een avond aan zijn deur, met het doel om met hem, als met een ouden vriend, te overleggen, langs welken weg aan hare tegenwoordige moeilijkheden een einde komen kan.

Zij heeft het geluk, wij nemen een oogenblik haar gezichtspunt over, Colin aan te treffen in zijn vertrek. Hij is, evenwel, niet alleen. Hij is bezig te schaken met een heer, die Madame Martin geheel onbekend is.

Angélique is sedert het oogenblik, waarop wij haar met den grooten strooien hoed op het hoofd en den hengselmand aan den arm in de kamer harer moeder zagen rond huppelen, weinig veranderd. Haar oog is nog even levendig, haar *taille* nog even bevallig, haar glimlach nog even natuurlijk. Doet het rouwgewaad afbreuk aan haar schoonheid? Angélique is dier bevoorrechten één, van wie het schijnt, dat zij altijd den gunstigsten indruk maken in het kostuum, waarin zij toevallig voor ons staan.

Terwijl zij binnentreedt, en gedurende de eerste oogenblikken van het gesprek, dat weldra tusschen haar en de beide heeren aangeknoopt wordt, zijn de oogen van Colin evenals die van den onbekende zoo goed als onafgebroken op haar gevestigd, maar met een geheel verschillende uitdrukking.

Voor den onbekende, Angélique als de St. Jean gepresenteerd, is zij blijkbaar niets anders dan een schoone, belangwekkende vreemdelinge, een vrouw die, waar en zoodra zij verschijnt, hare betooverende kracht uitoefent. Colin, daarentegen, ziet haar aan met een blik, die men nauwelijks durft beschrijven, een blik dien men wellicht niet meer een menschelijken blik mag noemen, omdat de menschelijke ziel er uit verdwenen is. Het zal spoedig duidelijk zijn wat hier bedoeld wordt.

‘Ik houd u af van uw spel, luidt Angélique's vraag. Vind ik u straks nog te huis, dan kom

ik terug als gij alleen zijt, ik *moet* u even spreken.'

'Neen, Mevrouw, blijf gerust. Mijn gast heeft toch plan mij spoedig te verlaten,' antwoordt Colin.

'Inderdaad, Mevrouw, voegt de St. Jean er aan toe, gij zult mij verplichten met niet voor mij heen te gaan. Ik moet straks weg.'

Het drietal blijft nog eenige oogenblikken bijéen. Daarop neemt Colin's gast afscheid. Madame Martin en Colin zijn dan van nu aan alleen.

'Welk een vriendelijk gezicht,' merkt Angélique aan, zoodra de onbekende vertrokken is.

'Het is een mijner beste vrienden, geeft Colin te kennen. Hij is hier voor zijn gezondheid. Een gefortuneerd man.'

'Dan is hij gelukkiger dan ik. In zake van fortuin heb ik niet te over.'

'Zoo? Maar Martin zal u toch wel zooveel nagelaten hebben, dat gij onbezorgd leven kunt.'

'Ja, mijn goede Wilhelm heeft er geen schuld aan.'

'Waaraan niet?'

'Wel daaraan, dat ik geen stuiver meer in de wereld heb.'

'Wat zegje, Mevrouw?'

'Nu daar behoefje niet zoo van te schrikken. Zoo wanhopig ziet het er niet voor mij uit. Ik heb nog handen om te werken, en, wat een gewoon mensch niet heeft, zelfs voeten om den kost meê te verdie-

nen. (Na een korte pauze.) 't Is waar ook, ik heb nog voeten om den kost meê te verdienen. Dat ik daar niet eerder op gekomen ben. Ik had u eigenlijk niet eerst behoeven te raadplegen. Vergeef mij, dat ik u gestoord heb.'

'Ik ben niet geschrokken van de mededeeling, dat Mevrouw op dit oogenblik niet rijk is. Dat is minder. Zij kan het worden wanneer en zoo schielijk als zij 't zelve wil. Dat spreekt. Maar....'

'Wat doet u dan schrikken?'

'Dat Martin u zoo weinig heeft nagelaten.'

''t Was niet zoo weinig; 't was genoeg om het eerste jaar meê door te komen.'

'Een mooi ding. Laat men zijn vrouw zitten zóo, dat ze reeds, na een jaar weduwe te zijn geweest, in haar eigen onderhoud moet voorzien? Dat had ik niet van Wilhelm gedacht.'

'Mijn hemel, Colin, gij praat als een kind. 't Schijnt wel, dat, volgens u, een stervende man zooveel geld na heeft te laten aan zijn vrouw als hijzelf slechts verkiest.'

'Neen, maar een man kan aan zijn vrouw nalaten hetgeen hij werkelijk bezit.'

'Ach, 't was niet veel dat hij bezat. Wij hebben 't altijd zuinig overlegd.'

'Ik heb, natuurlijk, niet in zijn kas gekeken.'

'Gij hadt er gerust in kunnen zien, gij hadt toch niets gevonden.'

‘Zoo? En wil Mevrouw nu hare vorige carrière weêr opnemen. Dat behoeft, dunkt me, niet. Gij kunt wel gemakkelijker aan uw brood komen, zou ik zoo zeggen.’

‘Ik zou toch inderdaad niet weten hoe. Ik ben vlug genoeg met de naald en van het modevak heb ik nog al verstand, maar, ronduit gezegd, daar heb ik geen lust in. Ik dans veel liever.’

‘Gij hebt toch niet uitsluitend te kiezen, tusschen het modevak en het ballet?’

‘Stellig heb ik daar tusschen te kiezen, ik zou niet weten wat anders aan te vangen.’

‘Nu ja, ik ook niet. (Half voor zich.) Men schijnt een half woord niet te begrijpen.’

‘Wat bedoelt gij dan toch?’

Terwijl Colin bezig is om met zijn vingers zijn snorbaard om te krullen, herneemt hij:

‘Wel, een paar mooie oogen, dat alleen is al een kapitaal.’

‘O zoo, is dat de raad dien gij mij hebt te geven?’ antwoordt Angélique op snijdenden toon. ‘Nu ik mijn man en mijn geld verloren heb, zoudt gij willen, dat ik mijn eer er nog bij verloor.’

‘Het is mij, natuurlijk, onverschillig.’

‘En zoo, gaat Angélique voort met dezelfde sarkastische uitdrukking in haar stem, en zoo behandelt gij de nagedachtenis van mijn Wilhelm. Hebt gij daarvoor hem de oogen gesloten. Hebt gij daarvoor

zijn vertrouwen genoten, om zijn vrouw een beleediging naar het hoofd te werpen. Ah zoo! Ik heb het genoegen, eindelijk, om Mijnheer Plate te leeren kennen. Slang die gij zijt! Vergiftige slang! Omdat ik wat afleiding gezocht heb in het park, en bij toeval aan het spelen ben geraakt, denk gij dat ik daarom mijn Wilhelm vergeten heb? Hemel, hemel, dat hij in zulke armen sterven moest, een Engel in de klauwen van een vampier. Gij hebt mij voor het laatst gezien en zorg maar, dat gij mij niet meer onder de oogen komt. Waar ik u zie, zal ik u spuwen in het aangezicht.'

Met driftigen tred loopt Angélique op de deur toe van het vertrek, waarin zij zich bevindt. Zij draait den knop om... De deur weigert open te gaan.

Toen Colin zijn vriend uitliet, heeft hij, zonder dat Angélique het bespeurd had, de deur afgesloten en den sleutel bij zich gestoken.

Angélique trekt, rukt, stampvoet. Alles te vergeefs. Colin ziet het kalm aan.

'Open!' luidt haar gebiedend woord.

'Angélique, Angélique,' zegt Colin op meêwarigen toon, schijnbaar meer tot zichzelven sprekend, dan tot haar, die hij te voren nog nooit bij haar voornaam had genoemd.

'Open!'

'Angélique, Angélique!'

Madame Martin loopt op Colin toe, neemt hem

krachtig bij den arm, en wil, buiten adem van drift, hem medesleuren naar de deur. Colin blijft, evenwel, onbewegelijk zitten.

Zij laat hem los, vliegt naar het raam, rukt het open, zet reeds den eenen voet op de vensterbank, en is op het punt om er uit te springen, ofschoon zij een geheele verdieping boven de straat is.

Op dit oogenblik grijpt Colin, in haast toegeschoten, haar om het midden, trekt haar achterover, zoodat haar hoofd op zijn schouders valt, en herhaalt, op denzelfden toon van innig medelijden:

‘Angélique, Angélique!’

Doch hij voegt er thans bij:

‘Gij miskent den eenigen vriend, dien gij op aarde hebt. Ik beklaag u diep. Wilt gij mij niet een oogenblik aanhooren? Luister, bid ik u, en veroordeel mij dan.’

Colin heeft Angélique, uitgeput na haar paroxysme van drift, en duizelend nog van de diepte die zij in het open venster gezien had, in zijn armen op den sofa gedragen en haar daar nedergelegd. Hij heeft dit gedaan met die veerkrachtige zachtheid, waarvan men beweert, dat zij zelden in gebreke blijft een biologiseerenden invloed op vrouwen uit te oefenen.

‘Wat hebt gij mij te zeggen?’

‘Dat mijn hart om uwentwil gebroken is.’

‘Praatjes! Ik smeek u, want gij hebt mij gedwon-

gen tot die vernederende rol, ik smeek u, geef mij mijn vrijheid terug. Ik bezweer u....'

'Ja, Angélique, dat is het juist. Ik wil u uw vrijheid, uw geheele vrijheid teruggeven. Arm schepsel, gij zijt nog altijd door uw liefde geketend aan iemand, die - ik moet het u zeggen - het waarachtig niet verdient, en voor wien gij veel, veel te goed zijt.'

'Ik? Wat meent gij? Beleedigt gij mij op nieuw? Ik heb geen man aangezien, sedert ik weduwe ben. Ach Wilhelm, red uw arme Angélique! Ziet gij dan niet, hoe ik lijde!'

'Gij peilt de waarheid nog niet van uwe eigene woorden. Ja, wèl arme Angélique, maar niet om een nieuwe liefde, maar om een liefde die reeds van vroeger dagteekent, en die de dood in uw edel, maar juist daarom te licht bedrogen, hart niet vernietigd heeft. Ik moet het u eindelijk zeggen, Angélique. Ik heb u te lief, om u langer dupe te zien. Wilhelm heeft niet mooi ten uwen aanzien gehandeld, lang niet mooi. Gij weet, dat ik zijn vriend geweest ben, zoolang hij leefde. Gij weet, dat ik hem bijgestaan heb, zooveel ik kon. Ik heb hem geen enkele dienst geweigerd. Hij is in mijn armen gestorven. Aan mij is het, dat hij zijn uitersten wil heeft toevertrouwd. Ach! had hij het niet gedaan! Ik heb zijne papieren moeten verbranden, na zijn dood! Arme Angélique.'

‘Spreek door.’

‘Ja, ik zal doorspreken, omdat ik geloof, dat het goed is u te ontgoochelen. Ik heb brieven gevonden, die helaas! duidelijk toonen dat hij, zelfs in het laatste jaar van zijn leven, u niet uitsluitend bemind heeft. Ik heb die brieven op zijn verlangen verscheurd. Maar ik heb een ander stuk gevonden, waaruit blijkt, dat hij zijn weduwe en zijn kind een zeer aanzienlijke som gelds onthouden heeft, die u rechtmatig toekomt. Ik weet het, ik had dat stuk ook moeten verscheuren, maar, met de gedachte aan u, kon ik het niet van mij verkrijgen. Hier is het Angélique. Hoe grievend het voor u zij, het is toch beter, dat gij u met eigen oogen overtuigt. Hier is het. Of wilt gij het liever niet zien?... Waartoe behoeft gij het ook eigenlijk zelve te lezen. Dat zou te hard voor u zijn. Ik zal het voor uwe oogen verscheuren. Het behelst eene schuldbekentenis van uw schoonbroeder Carl aan uw man, groot tien duizend gulden. Gij kunt wellicht meenen, dat dit stuk bij vergissing geraakt is onder de papieren, waarvan hij mij de vernietiging heeft opgedragen. Ook deze illusie kan ik u niet laten. Veeleer is onder al zijne papieren dit het eenige, waarvan hij mij uitdrukkelijk verzocht heeft het niet onder uwe oogen te brengen. Het is tot mijn groot leedwezen, dat ik u dit alles zeggen moet. Hoe veel aangenamer zou het geweest zijn, wanneer wij te zamen over den af-

gestorven vriend hadden kunnen treuren, en zijn nagedachtenis mochten eeren. Het noodlot heeft het anders gewild. Het zou mij zeker weinig moeite gekost hebben u in dien zoeten droom te laten, dien gij zeker voor uw gevoel al te kort hebt doorleefd. Maar ik draag daarvoor uw flink, energiek karakter te veel achting toe. Beter is het voor u de wereld te leeren kennen zoo als zij is. Men kan zich dan tegen nieuwe misleidingen op zijn hoede stellen. Maar, om nu op de zaak terug te komen: verlangt gij het stuk te zien of wil ik het maar verbranden.'

Onder deze mededeeling is Angélique ten prooi geweest aan allerlei aandoeningen, en daardoor aan een hevigen zielestrijd. Ongeloof, beurtelings, en vermoeden van het ergste; ongeschokte eerbied voor Wilhelm's nagedachtenis, en vrees om een bedrogene te zijn, weêrzin tegen den man die haar de waarheid ontdekt, en nieuwsgierigheid ten aanzien eener haar tot hiertoe geheel verborgen gebleven zaak, dat alles worstelt tegen elkander in een kamp, waarvan haar gemoed het tooneel en het slachtoffer tevens is. Het duurt eenige oogenblikken, eer haar geest tot genoegzame helderheid gekomen is, eer zij op de mededeeling van Colin een antwoord durft geven, waarvan zijzelve de zekerheid bezit, dat het inderdaad en volkomen haar gevoelen uitdrukt. Eindelijk schijnt zij uit hare mijmering te ontwaken:

'Ik wil het stuk lezen,' verklaart zij.

Het wordt haar door Colin overhandigd. Het is in het duitsch gesteld. Angélique heeft gedurende den omgang met Wilhelm zich die taal trachten eigen te maken, doch hare vorderingen zijn nog niet groot genoeg, om haar in staat te stellen tot het vloeiend lezen van elk duitsch schrift.

Zij moet de moeite nemen, om woord voor woord zorgvuldig na te gaan, en het stuk als het ware te spellen, dat haar levensgeluk voor altoos schijnt te vernietigen, en het dierbaar beeld verbreekt, waaraan al haar liefde en aanbidding zich heeft gehecht.

Colin biedt haar de behulpzame hand bij die droevige lektuur, die eindelijk voltooid is en die, eens voltooid, geen twijfel meer overig laat omtrent de waarheid der mededeeling, die zij uit zijn mond heeft gehoord.

Desniettemin doet zij nog de volgende vragen:

‘Hebt gij werkelijk dit stuk gevonden onder de papieren van mijn man?’

Colin geeft een bevestigend antwoord.

‘En heeft hij u met name van dit stuk verzocht het te willen verbranden?’

Colin vertoont haar het begeleidend papier, waarop te lezen staat: ‘Na mijn dood ter verscheuren.’

‘Waarom zoudt gij denken, dat Wilhelm mij deze schuldbekentenis niet nagelaten heeft?’

‘Ja, wat zal ik zeggen? Mij dunkt, de reden ligt voor de hand.’

‘Heeft hij mij opzettelijk willen benadeelen?’

‘Neen, dat wellicht niet, maar hij heeft blijkbaar u voor zijn familie, inzonderheid voor zijn broeder, niet als zijn vrouw willen erkennen. Hij heeft zijn huwelijk met u vast aangemerkt als een *mariage de necessité*, maar niet gewild, dat gij in de rechten zijner wettige vrouw zoudt treden.’

‘*Hé bien j'en prends mon parti*.’

‘Of gij gelijk hebt, Angélique, gij kunt niet beter doen. Maar hoe zullen wij nu aan met het stuk. 't Is toch jammer van het geld, en dit geld komt u billijk toe.’

‘Ach, daar heb ik geen verstand van! Regel gij dat maar, zooals gij denkt dat het goed is.’

‘De pretensie is eerst invorderbaar over vijf jaren. Indien gij niet juist in geldelijke moeilijkheid verkeerdet, en vooral indien gij niet juist geld noodig hadt voor uw ongelukkig kind, zou ik zeggen, dat wij het stuk maar verscheuren moesten. Nu is het echter een geheel ander geval. Het is voor u de vraag, of gij dat geld moogt versmaden.’

‘Maar als het stuk toch niet geldig is, zooals gij zegt, voor over vijf jaren, dan heb ik er thans niet veel aan.’

‘Dat is zoo, maar op zoo'n stuk is altijd geld te krijgen. Ik zie best kans om op deze schuldbekentenis meer, dan gij voor het oogenblik noodig hebt, voor u op te nemen. Ik heb hier kennissen genoeg.

Zelf kan ik het u niet voorschieten. Maar een mijner vrienden zal het zeker gaarne doen.'

'Waarom hebje zoo lang gewacht met mij dit stuk te laten zien?'

'Het was geen aangename zaak voor mij. Neen, ik heb u veeleer opzettelijk gemeden. Ik heb eenigen tijd uw rouw willen eerbiedigen, eer ik u de waarheid omtrent uw verleden kwam mededeelen... Wilt gij nu, dat ik geld voor u opneem?'

'Als het kan.'

'Het eenvoudigst zal zijn, dat gij de schuldbekentenis op mijn naam overschrijft, dan blijf ik u borg, dat gij tien jaren achtereen, gij of uw kind, duizend gulden ontvangt. Gij behoeft mij dan geen rente te betalen van de vijf duizend gulden, die ik u de eerste vijf jaren voorschiet. Wees zoo goed hier uw handteekening te plaatsen.'

Angélique voldoet aan dit verlangen met dezelfde onverschilligheid, die haar gedurende geheel het laatste gedeelte van dit gesprek heeft gekenmerkt.

Zij verlaat daarop Colin, die haar nu de deur opensluit.

Colin, gelijk ons gebleken is, heeft zijn doel ten volle bereikt. Het licht bewegelijk gemoed van Angélique is de ongelukkige prooi geworden van zijn verraad, gepleegd aan de nagedachtenis van een voormaligen vriend.

Het spreekt van zelf, dat de ontvangen mededeeling op iemand als Madame Martin, nu zij eens daaraan geloof slaat, een grooten invloed moet uitoefenen.

Heeft zij tot hiertoe, dank velerlei omstandigheden, in een soort van ideale wereld geleefd, bemind en beminnend, een krachtige, beter gezegd, een ruwe hand heeft haar plotseling gestooten in hetgeen de pessimisten de werkelijke wereld noemen, althans in die wereld, waarin aan liefde en toewijding nauwelijks meer geloofd wordt.

Hetgeen zij weleer de kroon van haar leven noemde, is haar thans ontvallen. Hetgeen tot aan haar levenseind haar ten troost zou verstrekken, is nu veeleer een bron geworden òf van voortdurende kwelling òf, en dit is nog waarschijnlijker, van een ijskouden adem, die over al de gewaarwordingen van haar hart heen zou gaan. Wie verliest straffeloos zijn ideaal?

Wat zal Angélique, na dezen schok, behouden? Wat zal zij verliezen? Ziedaar de vraag, die ons in hare verdere levensgeschiedenis verreweg de grootste belangstelling inboezemt.

Dat zij dezelfde niet kan blijven, die zij vroeger was, schijnt duidelijk. Zij staat hier op een keerpunt van haar moeilijk bestaan. Een vreeselijke storm is over haar hoofd losgebroken. Zal hare goede natuur dientengevolge vergaan, of haar weten te redden?

Hoofdstuk XXVI
Adriaan maakt zich warm.

Het zal nauwelijks vermelding behoeven, dat het besluit van Dr. Beelen, om te Zuidrichem aan het gesticht verbonden te blijven, menig hart met groote blijdschap vervult, en nog inniger dan te voren aan den geneesheer verbindt. Het is voor velen zelfs een aangename gelegenheid, die zij tot hiertoe wel ijverig gezocht maar nog niet gevonden hadden, om Beelen mede te deelen, hoe zij met hem zijn ingenomen.

Meer dan één huismoeder in ons stadje, die met volwassen dochters gezegend is, gevoelt zich, alhoewel natuurlijk volkomen onafhankelijk van deze omstandigheid, gedrongen hare opwachting te maken bij den direkteur, ten einde hem haar blijdschap over de intrekking van zijn verzoek om ontslag te kennen te geven.

Mevrouw Semmeling geeft zich zelfs de moeite om heel uit Deventer naar Zuidrichem over te komen.

Op de partij aan *den Horsel* schijnt zij zulk een gunstige opinie van den dokter te hebben opgevat, dat zij Dr. Beelen hare voldoening over den afloop van ‘het geval’ wil betuigen, en het in hare moederlijke wijsheid nuttig acht, dat Betje haar bij deze plechtige gelegenheid verzelle.

Hare welbespraaktheid treedt bij dit bezoek niet genoegzaam aan het licht. De geneesheer schijnt meer genoegen te smaken in een gesprek met Betje, dan in een gesprek met Betje's moeder. Maar, - de moederlijke zelfverloochening is inderdaad groot, - zij laat zich met voorbeeldige nederigheid eenigszins op den achtergrond stellen. Kwade tongen zouden misschien willen beweeren, dat mevrouw Semmeling in de omstandigheid, dat het voordeel harer visiete aan de zijde harer dochter was, een gunstig voorteeken ziet voor de vervulling van zekeren geliefkoosden, zij het ook in het geheim gekoesterden, wensch. Maar kwade tongen hebben geen recht van spreken.

Voor zoover zij aan het woord kan komen, bepaalt mevrouw Semmeling zich tot de herhaalde verklaring dat hare dochter Betje ‘niets akewig is van een kwankzinnigengesticht,’ een verzekering, die, in haar oog, niet missen kan haar kind voor Dr. Beelen in een gunstig daglicht te plaatsen.

Het is, inmiddels, ik bedoel gedurende al de onderhandelingen over het ontslag van den geneesheer, half September geworden.

Ds. Plate is nog bezig met zijn zomervakantie te genieten. Zijne beurten worden voor een gedeelte door Adriaan, die het uit dien hoofde dubbel druk heeft, voor een gedeelte door de ringbroeders vervuld. Aan Adriaan is, evenwel, door den afwezigen predikant de vrijheid gelaten om zich, indien hij er in slagen kan, in zijne extra-beurten door een ander te laten vervangen.

Het bezit van deze vrijheid heeft hem op het denkbeeld gebracht om gevolg te geven aan een wensch, dien bij hem opgekomen is, en van welks vervulling, hoe meer hij dien koestert, hij zich bijzonder veel genoegen voorstelt.

Het denkbeeld is hem ingevallen, daags na de verzending van zijn brief aan professor van Maanen. Was hij er een dag vroeger op gekomen, hij had, in stede van twee brieven te moeten schrijven, met één brief kunnen volstaan.

Dat denkbeeld, toch, is het volgende: Professor van Maanen bevindt zich in de buurt (wij weten dat hij te Oosterbeek buiten is), althans in Gelderland. Hoe zou het zijn, indien de hoogleeraar een van Adriaans buitengewone beurten op zich wilde nemen? Adriaan wenscht zichzelf, uit den grond van zijn hart, geluk met dien gelukkigen inval. Hij laat er, gelijk men zegt, geen gras over groeien, neemt onmiddellijk de pen op, en stelt professor van Maanen voor, om in den loop dezer Septembermaand te Zuidrichem te komen.

De brief wordt door hem terstond op de post bezorgd, en niet zonder eene zekere spanning ziet hij het antwoord te gemoet.

Nog dienzelfden dag treedt hij van Grave's studeeren ziekekamer binnen, om dezen het verzoek aan professor van Maanen mede te deelen.

Zoodra dit is geschied, zegt van Grave:

‘Het zou mij aangenamer zijn geweest, de Mérival, indien gij dit niet buiten mijne voorkennis hadt gedaan.’

‘Draagt het uwe goedkeuring dan niet weg?’

‘Ronduit gezegd, neen. Ik ken van Maanen uit zijne geschriften, persoonlijk niet. Persoonlijk heb ik ook niet het allerminst tegen hem. Het is alleen zijn theologische zienswijze, waartegen ik bezwaren heb. Het zou mij niet aangenaam zijn, indien hij hier optrad, en vooral niet tijdens mijne ongesteldheid, terwijl ik alzoo de gemeente niet waarschuwen kan tegen hetgeen zij van hem zal moeten hooren.’

‘Gij moet zijn leer dan wel voor zeer gevaarlijk houden, indien gij het van uwe eigen roeping zoudt achten de gemeente daartegen te waarschuwen.’

‘Dat doe ik ook, zonder eenigen den minsten twijfel. En ik meen daarvoor mijne zeer ernstige gronden te hebben. Gij begrijpt wel, dat ik hier, en tegenover u, geen lichtvaardig oordeel uitspreek.’

‘Ik kan het mij alleen begrijpen, omdat gij professor van Maanen niet persoonlijk kent. Het is een

van de uitnemendste menschen, dien ik ooit heb ontmoet, iemand met wien men, om zoo te spreken, geen vijf minuten samen kan zijn, of men ondervindt den verheffenden, den stichtelijken indruk van zijn hoogen en religieusen geest. Ik ben nooit beter, dan wanneer ik bij hem ben. Waarlijk, gij moest hem van nabij kennen: een kinderlijke ziel met een mannelijk verstand, een man op wiens arm men leunt, aan wiens lippen men hangt, op de vleugelen van wiens denkkracht men gedragen wordt.'

'Gij kunt mij daar niet te veel van vertellen. Ik ben ten volle bereid om alles goeds van hem te hooren...'

'Neem mij nu eens niet kwalijk, Dominee, maar hoe kunje hem dan een gevaarlijk mensch noemen?'

'Ik acht hem alleen gevaarlijk, in zooverre als hij de drager is van een leer, die ik gevaarlijk acht.'

'Wat is er dan toch gevaarlijks in zijn leer. Kan een goed mensch een gevaarlijke leer brengen?'

'Zoo als gij de woorden daar bij elkander voegt, klinken zij zeker vrij zonderling. En toch, bij een weinig opmerkzaamheid, valt, zoo als gij zelf spoedig zult inzien, het zonderlinge geheel weg. Iemand kan, bijvoorbeeld, een leer aankleven, waarvan hij zelf de gevolgen niet inziet, of de *portée* niet gevoelt. Iemand kan een zekere leer brengen, en nogtans zelf, des onbewust natuurlijk, eigenlijk leven naar een andere leer. De vraag kan, wanneer wij op eenigs-

zins diepe menschenkennis prijs stellen, nooit zijn: welke leer brengt een goed mensch, maar krachtens welke leer is die goede mensch goed. Het gebeurt inderdaad zoo zelden, dat iemand leeft krachtens de beginselen, die in zijn theorie door hem geponeerd worden. De opvoeding oefent daarbij menigwerven een grooten invloed uit, ook zonder dat men het zelf beseft. Ja zeker, een leer zal gekend worden uit hare vruchten, maar dan moeten het ook *hare* vruchten zijn, die men te zien krijgt, en niet, wel beschouwd, de vruchten van een geheel andere leer.'

'Maar ik herhaal het, - want uw laatste opmerking, ik beken het gul uit, begrijp ik niet - wat is er dan toch in zijn leer, dat gij gevaarlijk acht.'

'Ik mis, mijn waarde vriend, in professor van Maanen's theologie, wat ik nooit zonder groote droefheid mis. Gij herinnert u misschien nog, dat, toen wij voor eenigen tijd over het verschil van richting tusschen ons beiden spraken, ik twee zaken noemde, die ik krachtiger bij u, in uw pastoraal, in uw prediking, geaccentuëerd wilde hebben. Wij spraken, zoo ik mij niet bedrieg, toen slechts over één dier beide punten.'

'De geheel eenige beteekenis van den Bijbel werd toen door u in de eerste plaats genoemd; en, in de tweede, de geheel eenige beteekenis van den persoon des Verlossers.'

'Juist, dat is het. Wat nu van Maanen's theolo-

gie betreft, - en dat doet mij tegenover hem verder gaan dan tegenover u, - hetgeen ik bij u niet krachtig genoeg vind, mis ik daar zoo goed als volkomen.'

'Is het mogelijk? Ik geef gaarne toe, dat professor van Maanen niet dat onvoorwaardelijk gezag aan den Bijbel toekent, dat door u er aan wordt gehecht. Maar de waarde van Jezus staat zeer hoog bij hem. Hij erkent ten stelligste in hem den Godsgezant, den Leidsman en Koning der waarheid, dengene, in één woord, aan wien wij op het gebied der godsdienst de grootste verplichting hebben.'

'Dat spreek ik volstrekt niet tegen. Maar ziet gij, dat is mij niet genoeg. De Heer Jezus is dat alles wat gij daar noemt. Maar hij is oneindig meer dan dat.'

'Ik weet, dat hij voor sommigen God zelf is, de menschgeworden God, ook voor u. Ieder moet zelf onderzoeken, in hoeverre hij dat geloof verdedigen, en vooral in hoeverre hij het met zijn eerbied voor den Bijbel overeenbrengen kan. Maar wat ik niet begrijp, is dit, hoe men als protestantsch kristen geen vrijheid van denkwijze op dat punt toelaat, en werkelijk op dit duistere punt de absolute waarheid meent te bezitten.'

'Maak u niet te warm, mijn beste vriend. Ik houd niet van theologie, die ons het hoofd warm maakt.'

'Ja, ik word warm, neem het mij niet kwalijk. Een man, als mijn leermeester, een gevaarlijk mensch

te noemen; een man, die zijn geheele leven in het onderzoek der waarheid doorbrengt, daarvan te betichten, dat hij een gevaarlijke leer brengt, waartegen men de gemeente zou moeten waarschuwen.... ik ben niet recht in staat deze konversatie voort te zetten. Laat mij op mijn beurt mogen zeggen, wat ik gevaarlijk acht. Het is die vreeselijke onverdraagzaamheid, die de beste kristenen uit de kerk en uit het kristendom bant, en dat in naam van een zoogenaamde orthodoxie, die dan nog bovendien zeer verdacht is, en wier geloofsbrieven men waarlijk niet al te nauwkeurig onderzoeken mag.'

'De Mérival, gij wordt driftig. Dat is mijn zwak ook wel eens, vrind, daarom kan ik het best plaatsen. En ik herinner mij ook te levendig, als is hij lang achter den rug, den tijd, toen ik er even zoo over dacht, dan dat ik het u kwalijk zou nemen, als gij geanimeerd raakt. Maar laat mij u één vraag doen, die, dunkt mij, de diskussie kalmer en eenvoudiger zal maken. Antwoord mij eens: maakt ge u een volkomen duidelijke voorstelling van de beginselen, die mij hebben doen spreken, gelijk ik in deze zaak tot u gesproken heb?'

'Dat kan ik moeilijk zeggen.'

'Laat mij u dan helpen. Schrijft gij mijn spreken aan liefdeloosheid toe? Ik bedoel, gelooft gij, dat ik u met opzet heb willen krenken?'

'Neen, dat niet.'

‘Maar gij oordeelt, dat ik in een groote dwaling verkeer, niet waar?’

‘Als ik het zeggen mag, ja.’

‘Waar kan nu die dwaling uit voortkomen? Uit verstandelijke bekrompenheid? Uit verblinding?’

‘Ik zou meenen, uit het laatste.’

‘Ziet gij wel, mijn waarde, dat gij u geen duidelijke voorstelling maakt van het beginsel, waarop mijn straks uitgesproken oordeel rust. Gij weet dat oordeel slechts toe te schrijven aan een zeer algemeene oorzaak, aan verblinding. Ik duid u dat volstrekt niet euvel. Onze beschouwing van den Kristus en van zijn werk is voor u slechts een meening, en in de liefde tot die beschouwing ziet gij dus slechts eene blinde ingenomenheid met eigen denbeelden. Stel eens al uw vooroordeelen tegen ons op zijde, en laat mij dan u mogen zeggen, wat mijne beschouwing van den persoon en vooral van het werk van Kristus voor mij is. Zij is voor mij de grondwaarheid, waarmede mijn zedelijk leven staat of valt, en - dit, zult gij zeggen, is mijn bekrompenheid - een grondwaarheid, waarvan ik het mij niet anders voor kan stellen of het ware zedelijk leven moet er in het algemeen mede staan of vallen, althans op den duur.’

‘Ik moet weêr uw eigen uitdrukking overnemen: mag het niet met recht gevaarlijk heeten, het zedelijk leven, waarop wij allen zonder onderscheid prijsstellen als op het hoogste goed, aldus vast te knoo-

pen aan een of ander leerstuk, van welks waarheid iemand immers zeer wel diep overtuigd kan zijn, zonder dat de waarheid er van daarom nog vaststaat.'

'Uw vraag verraadt naar mijn wijze van zien de groote illusie waaraan zij lijden, wier leerstellingen gij erkent te volgen, de illusie van te meenen, dat de moraal onafhankelijk zou zijn van het dogma. Hebt gij dan ooit een denkend mensch gezien, aan wiens zedelijk leven niet een bepaalde theorie, een beschouwing van het leven en van de wereld, en dus, in één woord, een dogma ten grondslag ligt. Ik zeg op dit oogenblik niet, dat het zedelijk leven met dit of dat bepaalde leerstuk noodzakelijk samenhangt; dat is van later onderzoek. Ik houd alleen staande, dat het zedelijk leven bij den denkenden mensch niet buiten den steun van een bepaald dogma kan. Wees zoo goed wel te letten op elk woord van mijn stelling. Ik erken gaarne, dat er een zekere instinktmatige deugd gevonden wordt, die men gewis niet behoeft te versmaden. Maar op een zeker standpunt van ontwikkeling hebben wij voor onszelven aan die instinktmatige deugd niet meer genoeg. Wij gaan onszelven vragen stellen, als de volgende: Waarom moeten wij goed zijn? Wat is goed? Naar welken maatstaf hebben wij te onderscheiden tusschen goed en kwaad? Nu, zoodra wij op die vragen een antwoord zoeken, spreekt het wel van zelf, dat wij zulk een antwoord nooit kunnen verkrijgen,

dan nadat wij ons een bepaalde theorie gevormd hebben omtrent het wezen van den mensch, omtrent zijne betrekking tot het geheel der dingen, omtrent de bestemming, die den mensch al of niet is toegedacht, omtrent de krachten, eindelijk, die ter zijner beschikking staan, om zijne eventuëele bestemming te bereiken. Ik behoef u niet te zeggen, dat men zulk een theorie wederom niet bezit, zonder een meer of minder volledige filosofie te bezitten. Het leven in en krachtens zulk een filosofie verschilt immers in de werkelijkheid niet van de aankleving van een kerkelijk dogma. Zonderling is de vrees, die men koestert voor dat woord. De kerkelijke dogmatiek is even goed een filosofie, als, bijvoorbeeld, het stelsel van Spinosa. Zij is de vrucht van het nadenken der hoogst ontwikkelde kristenen over de werkelijkheid in al haar omvang, gelijk zij door dezen gezien is geworden bij het licht van Gods openbaring, nedergelegd in den Bijbel. Zie eens, hoe in dezen gemeten wordt met tweederlei maat. Een Spinosist te zijn is voor velen een eernaam; een kerkelijke dogmatikus te zijn voor velen een scheldnaam, en dat niet, omdat zij meenen, dat het iemands verstand meer tot eer verstrekt Spinosa, dan, bijvoorbeeld, een Paulus of een Kalvijn te volgen, maar alleen reeds omdat de benaming *dogmatikus* aan dat gehate woord *dogma* denken doet. Ik noemde daar den naam van Spinosa. Zijn voorbeeld strekt mijn beweren tot bevestiging. Wat heeft hij

gedaan? Hij heeft ons een boek gegeven, getiteld Ethica: leer van het zedelijk leven? En wat leest men op de allereerste bladzijde? Een bepaling van God, in diens betrekking tot de wereld. Dat is uitnemend van hem gezien. Dat toont den wijsgeer. En onze nieuwerwetsche liberalen, wier eenig dogma schijnt te zijn, dat er geen dogma is, en dat de mensch reddeloos verloren is, zoodra hij dogmatisch is ontwikkeld, mochten wel nog eerst wat bij dien grooten denker ter schole gaan, eer zij ons hunne wijsheid komen opdisschen. Niets bedroeft mij meer in de ontwikkeling der latere theologie, dan de oppervlakkigheid, waarmede sommigen voor een kristendom zonder dogma ijveren. Verwerp het kristelijk dogma, zoo gij meent daar recht toe te hebben, maar heb toch de kinderachtigheid niet om te gelooven, dat gij het, als denkend wezen, buiten een dogma stellen kunt. Als iemand mij zegt, dat hij het kan, maakt hij zichzelf, in mijn oog, geen fraai kompliment. Hij belijdt dan, met andere woorden, dat hij gedachteloos, instinktmatig daarheen leeft, dat zijn zedelijk leven niet het uitvloeisel, niet het gewrocht is van zijn denken, maar de meer of minder toevallige vrucht van opvoeding, omgeving, goedaardigheid. Het is dan ook meestal een vrij gebrekkige moraal, die er voor den dag komt, wanneer het zedelijk leven aldus allen zedelijk-intellektueelen grondslag mist; een moraal, die in de gewone omstandigheden wel-

licht toereikend wordt bevonden, doch den mensch in den blinde of krachteloos laat, waar hij buitengewone plichten heeft te vervullen.'

'Ik beken, dat ik dit nog niet zoo duidelijk had ingezien, en ik wil gaarne over uwe opmerking eens nadenken. Ik moet u, evenwel, zeggen, dat ik soortgelijke opmerkingen ook dikwerf uit den mond van professor van Maanen heb gehoord. Hij heeft ons nooit leeren ijveren tegen dogmatiek op zichzelve, verre van dien. Ik ken zelfs weinig menschen, die zoo altijd doorfilosofeeren, en voor wie filosofie zóo, in den eigenlijken zin des woords, de atmosfeer is waarin zij leven.'

'Neen, dat weet ik wel. Van die oppervlakkigheid, die ik straks op het oog had, beschuldig ik hem volstrekt niet. Mijn grieve tegen hem is niet, dat hij *geen* filosofie heeft, maar dat hij er eene heeft, die ik niet voor de ware kan houden.'

'Dat zou ook, omgekeerd, zijne grieve kunnen zijn tegen u, niet waar?'

'In het afgetrokkene heeft hij daar natuurlijk het volste recht toe.'

'Maar waarom dan in dit bijzondere geval niet?'

'Omdat mijn filosofie, dat is mijn overtuiging, niet door mij uitgedacht, maar ontstaan is bij het licht der kristelijke openbaring.'

'Dat wil zeggen - vergun mij oprecht te spreken - dat uw filosofie niet zoo onafhankelijk is als de zijne.'

‘Volkomen juist, en gelukkig dat de mijne niet onafhankelijk is.’

‘En ik meende, dat de filosofie, zal zij op vorderingen kunnen hopen, juist zoo onafhankelijk mogelijk moest zijn?’

‘Ik gun iemand het voorrecht van een onafhankelijke filosofie, indien hij er op gesteld is, van ganscher harte, indien ik er slechts van verschoond mag blijven.’

‘Hoe dat?’

‘Ik keer weêr terug tot hetgeen ik u bij ons laatste gesprek heb medegedeeld. Ik bezie de dingen graag bij het licht, dat groote meesters er voor plaatsen. Ik bezie het schoone in de natuur het liefst bij het licht van Calame of Koekkoek of Ruijsdael; de tinten van het menschelijk gelaat het liefst bij het licht van Rembrandt. Ik zie vrouwelijke bevalligheid het liefst bij het licht van Rafaël; kwestiën van letterkundigen smaak het liefst bij het licht van Goethe, van psychologie, bij dat van Shakespere; van natuurwraarneming het liefst met het oog van een Purkinje of een Helmholtz. En als het nu het gebied geldt van zedelijk-godsdienstige waarheid, zal ik dan bij mijn eigen nachtlichtje kijken, om toch vooral recht zelfstandig en onafhankelijk te zijn?’

‘Neen, dat bedoel ik natuurlijk niet. Wie zou niet willen gebruik maken van het licht, dat de voorgeslachten ontstoken hebben? Het is slechts de vraag,

wat er van dat licht nog bruikbaar is? Is er nu verschil tusschen uwe opvatting en, bijvoorbeeld, die van professor van Maanen, dient dan niet juist uitgemaakt te worden, wie bij het vormen van zijn stelsel het ware licht heeft gebruikt? Doch, om tot de hoofdzaak te komen, hoe zoudt gij het verschil tusschen de richting van mijn leermeester en de uwe willen definiëeren?'

'Ik kan dat, geloof ik, het eenvoudigst doen op de volgende wijze: de zoogenaamd-liberale theologie stelt, dat de menschelijke natuur door middel eener gedurig voortgaande ontwikkeling in staat is ten slotte hare hoogste bestemming te verwezenlijken. Het kristendom is, in haar oog, slechts één der faktoren, waardoor die ontwikkeling tot stand komt en, ik geef het toe, de belangrijkste, de gezegendste faktor. Wij, daarentegen, achten de menschelijke natuur, eerst ten gevolge eener herschepping, eener wezenlijke wedergeboorte, op weg om haar verheven einddoel te bereiken. En met het kristendom of liever met Kristus, zijn persoon, zijn werk, achten wij die herschepping der menschelijke natuur daadwerkelijk gegeven, en wel zoo, dat elk door een oprecht geloof, dat is, door een geheele overgave en aansluiting aan Hem, die herschepping deelachtig kan worden. Met den persoon van Kristus heeft er een nieuwe schepping van de menschelijke natuur plaats gegrepen. Hij is de nieuwe mensch, de nieuwe

Adam, en even wezenlijk als wij door onze fysieke geboorte kinderen van den eersten Adam zijn en al de gevolgen dragen moeten, die uit deze onze betrekking tot onzen aardschen stamvader voortvloeien, even zeker zullen wij door het geloof, waardoor onze geest eerst recht geboren wordt, kinderen worden van dien geestelijken mensch, dat is van Kristus, en dan ook al de heerlijke vruchten plukken, die uit deze onze betrekking tot onzen geestelijken stamvader volgen. Voor zoover als zij slechts het gewrocht is van die eerste schepping, acht ik de menschelijke natuur onherstelbaar verloren, onmachtig om aan hare bestemming te beantwoorden. Gods wegen zijn niet onze wegen. Met onze geboorte uit Adam is al onze zonde, al onze ellende gegeven. Het is niet anders; zoo heeft God het gewild. Onvermijdelijk zijn wij zondaren, zijn wij lijders, niet allereerst door eigen schuld, maar omdat wij kinderen zijn van den natuurlijken mensch, die, uit de aarde, aardsch is, zoo als Paulus hem noemt. Werk aan die menschelijke natuur zooveel als gij wilt, ontwikkel haar, moraliseer haar naar welgevallen! Te vergeefs. Zij is en blijft, die zij was. Men zal het waarschijnlijk nog eeuwen lang beproeven, om haar op die wijze beter te maken, gelijk men het op die wijze reeds eeuwen lang beproefd heeft. Het zal alles vruchteloos werk zijn, en op het oogenblik zelf, waarop men reeds lof-

liederen aanheft ter eere van den vooruitgang van het menschelijk geslacht, zal de oude menschelijke natuur zich plotseling weêr wreken en een wanklank voortbrengen, die schreeuwend met dien jubeltoon kontrasteert. Maar wat is dan de toekomst der menschheid? Tot den einde toe, altijd met dezelfde gebreken en verkeerde neigingen te blijven kampen? Wanhopige strijd! daar het juist de gebreken, de neigingen van zijn aktuëele natuur zijn. Laat ons dien strijd opgeven, dat belachelijk schuren van den Moriaan, dat temmen van het wilde woudgedierte! Van hier juist wordt de beteekenis van het Kristendom gezien, dat geen ontwikkeling, geen polijsten, geen temmen bedoelt, maar tot ons zegt: die in Kristus Jezus is, is een nieuw schepsel. Het oude is voorbijgegaan, zie het is al nieuw geworden. Kristus is de nieuwe mensch uit den Hemel. De eerste mensch is stof, waarin God zijn leven geblazen heeft, datzelfde leven, dat hij in verschillende mate aan het geheel der overige schepping heeft medegedeeld. Dat leven, al brengt de mensch het krachtens zijne bijzondere vermogens tot een hoogen graad van ontwikkeling, kan nooit anders dan natuurleven, kan nooit geen geestelijk, geen waarachtig zedelijk leven zijn op aarde. De tweede mensch is de stamvader, als ik mij zoo uit mag drukken, der nieuwe menschelijke natuur, nu niet langer stof, met dierlijk leven bezield, maar, hetgeen zij oorspron-

kelijk, in Gods plan, was, op het nauwst vereenigd met het goddelijk leven zelf, weshalve wij nog niet beter kunnen doen dan te zeggen: de nieuwe mensch, Kristus, is God mensch geworden. Van nu aan, dat is, sedert hij onze tweede stamvader werd, stroomt er een nieuwe ader door de menschheid. Ik kan het niet beter vergelijken, dan bij een elektrieken stroom, waarmede wij ons eenvoudig in verbinding moeten stellen. De beelden verdringen zich onwillekeurig. Het is een inplanting, een inënting op dien nieuwen stam. Daarvan moet nu geheel het zedelijk leven uitgaan. En als het daarvan uitgaat, dan is de toekomst er van verzekerd. Met Kristus zijn wij gezet, gevestigd in het goddelijke. Niets kan ons van God meer scheiden. De wortel is er, het is voortaan slechts een kwestie van opwassen. - Is u mijn meening duidelijk? Het is thans mijn doel niet haar u nader te ontvouwen. Ik wilde voor heden slechts op dit éene uw aandacht vestigen. Indien gij mij nu moet toestemmen, dat er een grondig verschil is tusschen onze opvatting van het zedelijk leven, zijt gij dan niet insgelijks verplicht toe te geven, dat ik, zoolang deze mijne overtuiging niet door mij losgelaten kan worden, niet anders dan, zoo als het heet, onverdraagzaam staan kan tegenover die opvatting, die van de mijne verschilt. Het geldt hier toch niet meer of minder dan de vraag: hoe de mensch zijn bestemming zal bereiken? Mij dunkt, de allergewich-

tigste vraag, die men zich in het leven stellen kan. Zie ik nu iemand, die een andere leer brengt, dan kan ik zijn overtuiging eerbiedigen, en de gemoedelijkheid, den ernst, de oprechtheid er van waardeeren, maar ik zeg tevens tot hem, hetgeen ik zeggen zou tot iemand, die, naar het Noorden willende gaan, zijn gelaat het Zuiden toekeert. Vriend, zou ik hem zeggen, gij komt er zoo niet. En wilde die persoon zich dan uitgeven voor een gids, dan zou ik zoo vrij zijn hem toe te voegen: gij kunt uitstekende hoedanigheden bezitten, een allerbeminnelijkst mensch zijn, maar voor gids zijt gij blijkbaar niet in de wieg gelegd. En er is geen twijfel aan, of het verschil tusschen ons die in Kristus den Godmensch en hen, die slechts een uitnemend leeraar en voorganger in hem zien, is inderdaad zoo groot, als ik het daar beschreven heb. Na het aangevoerde kan ik dat verschil nog korter uitdrukken: Als wij aannemen, dat ons beider ideaal in de volstrekte vereeniging van het goddelijke en menschelijke ligt, dan stelt de liberale theologie dat ideaal in de toekomst, wij daarentegen stellen het in het verleden, dat tevens, God zij dank, een eeuwig heden is. Gij verwacht het heil van uw doel, wij verwachten het uitsluitend van ons uitgangspunt. Gij wilt den boom van het zedelijk leven doen staan, door zijn kruin vast te binden aan de wolken. Een wanhopige poging! Voor ons is zijn vastheid en wasdom verzekerd alleen door zijn wortel. De veree-

niging, die gij zoekt, de vereeniging, waarop gij hoopt, is voor ons reeds tot stand gekomen. Indien wij u den kristennaam zullen geven, is het alleen in den zin, waarin onze Bilderdijk zeide van den vromen Israëliet, hij is kristen - in verwachting.'

'Ik wil u niet volgen op het gebied der dogmatiek. Het is geenszins onmogelijk, dat gij het stelsel van Paulus getrouw hebt teruggegeven. Dat wil ik niet tegenspreken. Maar mijn bezwaar is veeleer dit: in uwe opvatting van het kristendom vind ik de eenvoudige leer van Jezus, zijn weldadig en voor allen zoo bevattelijk Evangelie geenszins terug. Ik tref bij den grooten leeraar uit Nazareth niets aan van die diepzinnige wijsgeerige theoriën; ik vind er in zijn bergrede, bijvoorbeeld, geen spoor van. Veel liever dan Paulus, of welken kristelijken denker dan ook, te volgen op het gebied der afgetrokken redeneering, luister ik naar dat menschelijk woord: komt allen tot mij, die vermoeid en belast zijn en ik zal u rust geven. Ik wensch geen ander geloof te hebben, dan het geloof dat Maria Magdalena aan Jezus' voeten bracht, of dat den moordenaar aan het kruis Jezus' zedelijke grootheid deed erkennen. Deze wisten zeker niets van al die bespiegelingen over de menschelijke natuur, over den eersten en den tweeden Adam. Zij volgden de inspraak van hun beter ik, zij luisterden naar die stem, die zucht, die van zelve uitgaat van ieder gevoelig menschenhart. Hetgeen

hen tot Jezus voerde, dat trekt ook mij tot hem. En als ik mijzelven afvraag, of ik den kristennaam waardig ben, dan houd ik mij weder aan Jezus' eigen woorden: die den wil des Hemelschen Vaders lief heeft en doet, die is de broeder van den Heiland, die is van zijne geestelijke maagschap. Welnu, dien wil heb ik lief en tracht dien zooveel mogelijk te volbrengen, daarbij rekenende op die toegevendheid, op dat geduld van Gods zijde, waarop Jezus ons gemachtigd heeft te rekenen, toen hij ons God als onzen Hemelschen Vader leerde kennen en aanbidden. Ik gevoel wel, dat ik u dit alles niet duidelijk genoeg kan uitleggen, maar daarom juist zou ik zoo gaarne willen, dat gij mijn leermeester zelf eens hoordet. Gij kent hem wellicht enkel uit zijne geschriften. Maar uit eene persoonlijke ontmoeting leert men iemand toch nog geheel anders kennen. In elk geval zult gij toch wel niet blijven bij uwe afkeuring van het verzoek, dat ik tot hem gericht heb, niet waar?'

'Genoegen hebt gij er mij juist niet meê gedaan, om oprecht te spreken. Zal van Maanen, als hij het aanneemt, optreden in een beurt, die gij voor mij, of in een beurt, die gij voor Plate vervult?'

'Neen, in een beurt van Ds. Plate. Maar maakt dat onderscheid voor u? Zou Dominee hem zijn eigen beurt niet willen afstaan?'

'Het spijt mij, dat ik u grieven moet met mijn antwoord, de Mérival.'

‘Dat zoudt gij dus niet doen?’

‘Neen.’

‘Dat had ik niet gedacht.’

‘Zeg dat niet, de Mérival. Voor gij bij ons kwaamt hebt gij al vermoed, dat het verschil van richting, tusschen u en mij, mij beletten zou uwe diensten als hulpprediker aan te nemen.’

‘O ja, voór dat ik hier kwam. Maar sedert ik u ken, is het mij behoefte in dat mijn oordeel louter een vooroordeel te zien. Waarom zijt gij zoo goed en liefderijk voor iedereen, uitgezonderd juist voor hen die in het theologische van u verschillen? Kan God niet allerlei arbeiders gebruiken? Kunnen zijne arbeiders het niet wel met Hem eens zijn, ook zonder dat zij elkander altijd wederkeerig verstaan. Twee kinderen kunnen wel eens samen twisten, terwijl zij toch hun gemeenschappelijken vader even hartelijk liefhebben.’

‘Daarover loopt de vraag niet, mijn beste vriend. Ik treedt volstrekt niet in een beoordeeling van het hart. Een Israëliet kan ook, naar de mate van het licht, dat hij ontvangen heeft, God oprecht liefhebben, daarom begroet ik hem nog niet als kristenleeraar. Wij zijn niet alwetend, wij zijn geen hartenkenners. Wij kunnen dus nooit onzen plicht anders bepalen, dan in overeenstemming met hetgeen wij meenen volkomen zeker te weten. Wij kunnen ons daarbij natuurlijk niet laten leiden door onder-

stellingen, waarvan eigenlijk niemand zelfs de waarschijnlijkheid kan uitmaken.'

Het gesprek houdt hier eenige oogenblikken op. Adriaan blijft in gepeins verzonken.

'Maar, herneemt hij, de konklusie, waartoe uw verklaring leidt, ligt voor de hand.'

'Ja, dat doet zy ook, de Mérival, en, hoeveel het mij kost u te moeten bedroeven, ik moet u stellig verzoeken professor van Maanen te schrijven, dat het niet met mijn goedkeuring is, zoo hij hier optreedt. Ik zou ook wenschen, dat eerst door u aan mijn kollega werd gevraagd, of het zijn volkomen goedkeuring wegdraagt.'

'Ja die konklusie ligt ook voor de hand, maar ik bedoel toch nog een andere.'

'Welke?'

'Indien gij niet wilt, dat de leermeester hier preekt, kunt gij het evenmin wenschen van den discipel. Ik geloof dus, dat het beter is, indien ik u - om mijn ontslag vraag uit mijn betrekking als uw hulpprediker.'

Terwijl Adriaan deze woorden uitspreekt, staat hem het schreien nader dan het lachen.

Ook van Grave schijnt iets van de assurantie verloren te hebben, waarmede hij tot hiertoe over zijne dogmatische beginselen gesproken heeft.

Beiden blijven sprakeloos tegenover elkander zitten.

De hoorbare stilte in het vertrek wordt door niets afgebroken, dan door het tikken van de *pendule*.

‘Het zou mij zeer aan het hart gaan u te zien vertrekken, de Mérival.’

‘En mij, om van u te scheiden.’

‘Laat ons geen overijld besluit nemen, maar beiden licht vragen in deze teedere aangelegenheid. Ik beschouw uw verklaring van daareven voorloopig als niet geschied, hetgeen natuurlijk niet verhindert, dat door ons beiden, of door een van ons beiden, op de zaak kan teruggekomen worden.’

‘Uwe vriendschap voor mij stel ik op zeer hoogen prijs, maar ik wil niet, dat gij, uit persoonlijke *égards* voor mij, onrecht doet aan uwe overtuiging.’

‘Er worden ons somtijds zware offers gevraagd, zwaarder, dan wij in staat zijn te brengen.... Laten wij ons voorloopig aan onze afspraak houden. Maar doe mij genoegen, en schrijf over het preeken van professor van Maanen aan mijn kollega, wilt gij?’

Nog dienzelfden avond voldoet Adriaan aan van Grave's verlangen.

Hij ontvangt daarop van Ds. Plate het volgend antwoord:

‘Waarde vriend,

‘In antwoord op uw brief, waarin gij vraagt, of ik het goedkeur, dat professor van Maanen te Zuidri-

chem optreedt, moet ik u herinneren, dat ik u voor mijn vertrek geheel vrijgelaten heb in de keus der personen, aan wie gij de beurten wilt afstaan, waarvoor gij mij beloofd hebt te zorgen. Ik laat dat ook verder gaarne aan u over. Gij zult daarin wel handelen overeenkomstig uwen wensch, om voor de gemeente te Zuidrichem in alle opzichten nuttig te zijn.

‘Breng mijne groeten over aan mijn geachtenkollega, en geloof mij

‘Uwen heilwenschenden vriend,

‘Plate v.d.m.’

Te gelijk met dezen brief ontvangt Adriaan er een van den hoogleeraar van Maanen, waarbij het aanbod aangenomen wordt. Er is dus alle reden om te verwachten, dat de kerkbezoekers te Zuidrichem spoedig in de gelegenheid zullen zijn, om den hoogleeraar te hooren.

Hoofdstuk XXVII
Het verloren lam.

Men herinnert zich allicht uit Adriaan's eersten brief aan professor van Maanen, dat hij in onzekerheid verkeert ten aanzien van het kerkgenootschap, tot welks leden Madame Martin moest gerekend worden. Haar fransche oorsprong doet hem vermoeden, dat zij katholiek is. Daar zij, evenwel, geen kerkelijke plichten waarneemt, en hem, den protestantschen geestelijke, ontvangt, weet hij niet wat van de zaak te denken.

In de nabijheid van Zuidrichem woont iemand, die beter dan Adriaan op de hoogte is, zoowel van de bedoelde kwestie als van Angélique's levensloop in zijn geheel.

Niet lang nadat Adriaan voor de eerste maal Madame Martin heeft bezocht, is deze vrij laat in den avond bij haar verschenen. Het is Pater Rosa, van de orde der Jesuieten, een man van zekeren leeftijd, die Madame Martin's hart al aanstonds steelt door

haar in zuiver en vloeiend fransch toe te spreken, welke taal haar al de geliefde tooneelen van haar eerste jeugd voor den geest roept. Een niet minder gunstigen indruk heeft hij daardoor bij haar teweeggebracht, dat hij haar eenige fransche werken tot uitspanningslektuur geleend, en haar zelfs beloofd heeft dien voorraad van tijd tot tijd te komen vernieuwen.

Die belofte heeft hij sedert getrouw vervuld, en het nakomen van die belofte heeft hem natuurlijk de gelegenheid verschaft, om zijn bezoeken eenigszins periodiek te herhalen. Die bezoeken zijn, evenwel, voor de weinig talrijke kennissen, die Madame Martin te Zuidrichem bezit, nog altijd geheim gebleven. Pater Rosa heeft wel niet met zoovele woorden om geheimhouding verzocht, maar haar toch stilzwijgendheid aanbevolen, en Angélique schijnt geen reden te hebben gevonden, om van zijn raad af te wijken.

Als Angélique weder hersteld is, en geregeld de roomsche kerk te Zuidrichem bezoekt, trekt dit weinig de aandacht der buren, aangezien zij toch eens in de wandeling ‘de fransche Madam’ heette, en hare kerkelijke plichten gemeenlijk in het vroege morgenuur vervult.

Naarmate Madame Martin deze plichten in de laatste jaren minder nauwgezet heeft betracht, naar die mate schenkt het haar thans ook grootere vol-

doening tot de godsdienst van hare jeugd te zijn teruggekeerd, en, terwijl er zooveel om en in haar veranderd is, dienzelfden stroom van aandoeningen terug te vinden; waarin hare jeugd zich steeds met wellust heeft gebaad.

Caroline verzelt hare moeder niet wanneer deze zich ter kerk begeeft. Ofschoon zij zich nog aan geen protestantsche gemeente aangesloten, en gedurende haar verblijf in Engeland de protestantsche kerk slechts zelden bezocht heeft, is zij toch, zoover als haar geheugen reikt, gewoon geweest zichzelve als protestantsch aan te merken. Hare moeder heeft weleer het verschil van godsdienst tusschen haar en hare dochter daaruit verklaard, dat Caroline's vader tot het protestantsch kerkgenootschap behoorde.

Zoolang als Madame Martin zelve weinig om haar kerk gaf, was deze staat van zaken, als bij stilzwijgende overeenkomst, dezelfde gebleven. Nu zij, evenwel, ten gevolge van hare gesprekken met Pater Rosa, tot hetgeen deze den waren stal der schapen noemt, is terruggebracht, is zij ook meer geneigd het oor te leenen aan den geestelijke, als deze haar met behoedzaamheid, maar er toch dagelijks ernstiger op begint aan te dringen, dat ook Caroline de paden der dwaling verlate, en haar rust en geluk zoeke in den schoot der aloude Moederkerk.

Caroline noemt hij nauwelijks anders meer, dan ‘het verloren lam’, en bij herhaling geeft hij haar, zoowel

als aan Angélique te kennen, dat hij het als een bijzonderen zegen van God zou aanmerken, bijaldien het hem gelukken mocht haar ‘terecht te brengen’.

Pater Rosa schijnt bij Caroline weinig tegenstand te ontmoeten. Haar kerkelijke opvoeding was nooit met buitengewone zorg behandeld geworden. De minder aangename herinneringen, die zij van het ‘protestantsche Engeland,’ gelijk de geestelijke dat land steeds kwalificeerde, behouden heeft, worden door hem met behendigheid geëxploiteerd, en weldra ontvangt hij den indruk, dat het Caroline al zeer weinig kosten zou het kerkgenootschap van haar vader tegen dat van haar moeder te verwisselen.

Die indruk is juist. Door haar omgang met Pater Rosa leert zij den aantrekkelijken kant van het Katholicisme kennen, die haar tot hiertoe, naar hetgeen zij dikwijls zelve beleed, onbekend is gebleven.

Het oogenblik is echter niet gunstig, om thans haar overgang tot de roomsche kerk te doen plaats hebben. Met 1 October zou, gelijk wij ons herinneren uit Adriaan's brief, zij als *gouvernante* in betrekking treden bij een protestantsche familie. Pater Rosa acht het om harentwil, namelijk, om deze gelegenheid niet te verspelen, raadzaam, dat zij voor het uiterlijk nog protestantsch blijve. Hij vordert slechts de belofte, die hij gemakkelijk verkrijgt, en waarmede hij zich voorloopig tevreden stelt, dat Caroline, zoodra de omstandigheden het haar veroorlooven,

tot de Heilige Moederkerk zal toetreden. Voor het oogenblik zal zij haar besluit, in den strengsten zin des woords, voor elk zonder onderscheid geheim houden.

Met goedvinden van den geestelijke blijft zij dus van tijd tot tijd, gelijk zij dat tot hiertoe gewoon was, het protestantsch kerkgebouw te Zuidrichem bezoeken, en daartegen zorgvuldig verwijderd van den drempel van het roomsche heiligdom.

Het geheim wordt met nauwgezetheid bewaard. Geen der bewoners van Zuidrichem, dus ook Adriaan niet, weet, dat er een lam van de kudde verloren is gegaan, of dat, naar het spraakgebruik van Pater Rosa, een verloren lam gevonden is.

En als in dat jaar de belangwekkende brief ‘ter kerkelijke visitatie’ bij den kerkeraad der Hervormde gemeente van Zuidrichem is ingediend, wordt, zonder iemands tegenspraak, en naar het beste weten van al de leden, op de vraag, of er ook overgangen tot het roomsch-katholieke geloof hebben plaats gegrepen, met een even stellig, als verblijdend *neen* geantwoord.

Hoofdstuk XXVIII
Een oktoberavond in de natuur.

De eerste dagen van de maand Oktober vinden Adriaan in een weinig vroolijke stemming.

Een drievoudige reden mag tot verklaring daarvan dienen.

Zijn verwachting, vooreerst, van zijn geliefden leermeester te Zuidrichem te zien optreden, op een der laatste Zondagen van September, is den bodem ingeslagen door een ongesteldheid, die professor van Maanen overvallen is, weinige dagen voor hij aan het verlangen van zijn leerling en vriend zou voldoen.

Maar vervolgens, en ook al door het onvervuld blijven van deze zijne verwachting, is de voor hem zoo belangrijke kwestie nog altijd hangende, waarop het jongste gesprek tusschen hem en van Grave ten slotte is uitgeloopen. Zal hij zelf aan de zaak een eind maken, aandringen op het bekomen van zijn ontslag? Er is veel vóor, er is veel tegen, en daar blijft het voorloopig bij.

Misschien zou hij zich over het een en ander nog gemakkelijker hebben heengezet, indien - hoe alles nu ook samenloopt! - indien niet reeds de lang gevreesde eerste. Oktober Caroline uit Zuidrichem had zien vertrekken naar een landgoed in de nabijheid, om er als *gouvernante* van een tweetal jonge kinderen werkzaam te zijn.

Het groote lichtpunt is en blijft de tegenwoordigheid van Anna. Zich in zijn droefgeestigheid nauwer aan haar aan te sluiten, meer nog dan te voren het spoor te zoeken van haar kalmte en zielevrede, is hem vooral nu een onwederstaanbare behoefte.

‘Ik heb lucht en beweging noodig, luidt het op een schoonen najaarsmiddag uit Anna's mond en Adriaan neemt deze verklaring op als een uitnoodiging tot een wandeling. Hij geeft haar dadelijk gehoor.

‘Mag ik ook mêe?’ is onmiddellijk de vraag van Clara.

‘En wie zal dan bij vader blijven, kindlief?’

‘Dat 's waar; neen, ik blijf thuis.’

Anna en Adriaan zijn spoedig op het pad. Het is de bescheiden, de aandoenlijke najaarsgloed der natuur, die hen van alle kanten omgeeft. Zij gaan de poort uit, die naar Deinenheim leidt, en zullen even vóor dat buitengoed een zijweg inslaan, die hen op een heuvelig terrein en midden in het bosch brengt. Het is niet meer het dartel voorjaarslied der vogelen, dat

hun in de ooren klinkt. Hier en daar tjilpt een eenzaam vogeltje van de takken der boomen. Voor het overige is het stil. In de verte hoort men nu en dan het geluid van een langzaam zich bewegenden wagen op straat- of zandweg. Het is thans vier ure, en de zon staat reeds laag aan den horizon. Eigenaardig verlicht zij de geheele streek, vooral het voor hen liggend bosch, en niet het minst eigenaardig Anna's gelaat, gevormd, zou men bijna zeggen, om bij een najaarszon gezien te worden.

Weldra zijn zij het bosch ingetreden, en bemerken zij niets meer van de zon, dan in zooverre, als zij hier en daar het gele gebladerte nog hooger tint, of grillig speelt op den een of anderen beukenstam.

Tot hiertoe is het gesprek tusschen Anna en Adriaan nog niet bijzonder levendig geweest. Beiden zijn onder den indruk van de plechtigheid der natuur, van hare onbeschrijfelijke rust, eerbied wekkend in het gemoed als een oude, gothische kathedrale.

‘Doet de wandeling u goed, de Mérival?’

‘O zeker, Mevrouw, ik gevoel mij reeds een ander mensch.’

Na eenige oogenblikken herneemt Adriaan:

‘Hoe vraagt ge dat zoo?’

‘Ik verbeeld mij, dat gij een wandeling noodig hebt. Heb ik het mis, of is er in uw hart eenzelfde verschil gekomen, als in de natuur gelijk zij nu is, ver-

geleken bij hetgeen zij was toen gij in het voorjaar voor het eerst bij ons kwaamt?'

''t Is of gij in mijn hart gelezen hebt. Ja, zoo is het; het heeft uw oog niet kunnen ontgaan. Ik ben niet meer dezelfde, die ik was, toen ik voor het eerst over uw drempel trad.'

'Hetgeen gij u voorgespiegeld hebt, heeft geen woord gehouden, niet waar? Veel is er anders uitgevallen, dan gij gedacht hadt. Is het niet zoo?'

'Ik durf nauwelijks ja te zeggen, omdat ik vrees, dat ik verkeerd door u begrepen zal worden. Ik kan ook niet in volstrekten zin ja zeggen. Veel is er niet alleen juist zoo uitgekomen, als ik het verwacht had, maar veel heeft zelfs mijne verwachtingen overtroffen. Vooral het zijn in uw huis; ik bedoel voornamelijk het leven met u.'

'Ik heb van mijn zijde insgelijks de aangenaamste herinneringen van den tijd, dien wij nu reeds te zamen hebben doorgebracht. Maar ons verkeer, hoe aangenaam ook op zichzelf, heeft u toch andere teleurstellingen niet kunnen vergoeden, die gij hier ondervonden hebt.'

'Toch eigenlijk weêr wel, Mevrouw. Ja, het heeft die wel vergoed. Ach, het brandt mij al lang op de tong, en daarom moet het mij eens van het hart. Ik kan u niet zeggen, welk een indruk het op mij gemaakt heeft van u het portret mijner moeder te hebben ontvangen. Ik heb er onwillekeurig, en hoe langer

hoe sterker, nog iets meer in gezien. Gij zijt voor mij de levende beeldtenis mijner moeder, en ik heb u lief, zoo als ik haar liefhebben zou - indien zij nog leefde.'

'Gij hadt onmogelijk een beter inleiding kunnen bedenken voor het gesprek, dat ik met u voeren wilde. Ik neem uwe verzekering heel gaarne aan. Ik heb het altijd als een groot voorrecht beschouwd, wanneer men in het alledaagsche leven werkelijk iets voor elkander zijn kan. Dat gebeurt eigenlijk zoo zelden. De gewone betrekkingen van het leven hebben dikwijls zulk een oppervlakkig karakter. En men kan er toch vaak zelf zoo weinig aan doen. Het is een der liefderijkste beschikkingen van God, als men elkander zóo kan liefhebben, dat uit deze liefde eenige versterking of vertroosting in het moeilijk leven voortvloeit.'

'Maar waarom, toen ik daareven mijn hart u openbaarde, waarom werd dat door u een goede inleiding genoemd voor een gesprek?'

'Wel, ik gevoel, dat ik iets van het vertrouwen noodig heb, dat door u aan een moeder geschonken zou worden, voor hetgeen ik met u bespreken wil.... Zullen wij hier wat uitrusten? Het is hier een goed plekje om te gaan zitten. Zie eens, wat een verrukkelijk gezicht! Gij kunt hier juist door de boomen het landschap zien aan onzen voet. Benje hier nog niet geweest?'

‘Ik geloof van neen, en ik maak er mij bijna een verwijt van. Het is een van de schoonste plekken, die ik hier nog gevonden heb.’

Anna zet zich neder op het gras, tegen de helling van den heuveltop. Adriaan is iets lager gezeten, doch zóo, dat zijn blik gemakkelijk dien van Anna ontmoet.

‘Gij zijt in den laatsten tijd niet gelukkig, de Mérival, en ik kan u onmogelijk daar zoo zien heen leven, zonder te vragen wat er aan scheelt. Of neen, ik wil oprecht zijn. Ik weet wel, wat er aan scheelt. Wij hebben er nog niet over gesproken, en dat geeft iets gedwongens aan onzen omgang.... Ik moet u, in het voorbijgaan, toch eens zeggen, hoeveel gij van uw moeder hebt, vooral wanneer er iets is, dat u hindert. Natuurlijk was haar beeld, althans de levende uitdrukking van haar gezicht, eenigszins bij mij uitgewischt in al de jaren, die sedert onzen schooltijd verloopen zijn. Maar nu ik u dagelijks zie, komt zij mij weder geheel voor den geest. Uw oog, uw mond, uw voorhoofd, alles volmaakt hetzelfde. Ik was op school iets ouder dan uw moeder. Mogelijk was dat de aanleiding, dat zij mij altijd haar leed klaagde, als zij iets op het hart had. Ik zie haar nog op een voetbankje naast mij zitten, iets lager dan ik, juist zoo als gij daar zit.’

Adriaan luistert naar deze laatste opmerking met open oog en mond, gelijk een kind luisteren zou naar het verhaal: ‘er was er eens een koning’ enzoovoort.

‘Het is mij zonderling te moede, antwoordt hij, nu ik met u spreek. Ik heb sedert lang gewenscht om met u te spreken, zoo vol was mijn gemoed, en, nu ik met u aan het spreken ben, is het, alsof ik niets meer heb.’

‘Het is uw laatste gesprek met mijn man, dat u hindert, niet waar? Mijn man heeft er mij van verteld. Maar gij denkt er toch niet aan, de Mérival, niet waar? Gij waart, geloof ik, onder een oogenblikkelijken indruk; anders hadt gij toch niet gesproken van uw ontslag te nemen uit uw tegenwoordige betrekking. Wat zult gij toch elkander plagen, als waart gij niet voor elkaâr geschikt. Men houdt in de gemeente al evenveel van u, als van mijn man.’

‘Ik weet het waarlijk niet. Ik zou zoo noode mijn betrekking hier opgeven. En toch, na hetgeen gepasseerd is, vrees ik, - dat ik er toe verplicht zal zijn.’

‘Is het mogelijk, de Mérival, dat gij er zoo ernstig aan denkt? Wat maakt u zoo somber in dit geval?’

‘Is Mevrouw bekend met hetgeen aanleiding gegeven heeft tot mijn vermoeden, of ik wel deed met te blijven. 't Was Dominee's weigering om professor van Maanen in een zijner eigene beurten te laten optreden.’

‘Gij neemt het voor uw leermeester op.’

‘Meer dan dat, ik begin te vreezen, dat, wanneer ikzelf niet het initiatief neem in deze zaak, Dominee wellicht door persoonlijke affektie voor mij ver-

hinderd wordt te doen, wat anders zijne overtuiging hem zou voorschrijven.'

'Ziet gij wel, hoe konscientieus gij het opneemt? Gij zijt niets minder konscientieus, dan mijn man. Die in deze eigenschap met elkander overeenstemmen, verschillen in waarheid zooveel niet van elkander. Zoudt gij het ook niet denken?'

'Weet gij wat mij het meest de laatste dagen neêrgedrukt heeft, wat het meest mijn vreugde heeft verstoord? Het was nog niet zoozeer de oppositie van Dominee tegen professor van Maanen. Dat er zulk een oppositie is, vind ik op zichzelf natuurlijk en goed. Het was ook niet het vooruitzicht, dat ik daardoor wellicht gedwongen zou worden afscheid van u te nemen, hoe zwaar mij dit ook vallen zou. Neen, het was veeleer de vraag, de pijnlijke vraag, die, als ik menschen, voor wie ik eerbied koester, met dezelfde verzekerdheid geheel tegenover elkander staande meeningen hoor verdedigen, van zelve bij mij oprijst, de vraag: wat is waarheid? Is er nog een macht op aarde, die ons zeggen kan, of wij gelijk hebben, dan wel of wij ons op de treurigste wijze bedriegen? Men wordt heen en weder geslingerd, en tot in zijn binnenste aan het wankelen gebracht, als men iedereen op zijn standpunt, met gelijke diepte en warmte van overtuiging, met gelijke welsprekendheid, zijn stelsel, zijn opvatting, hoe zal ik het noemen, hoort aanprijzen. Welk vertrouwen kan men dan nog stel-

len in hetgeen men tot hiertoe als zijn eigen overtuiging heeft aangemerkt?'

'Dat is een opmerking, die ik meer van heeren heb gehoord, maar die in mijn vrouwelijk verstand niet inwil. Omdat deze of gene eene andere overtuiging heeft, dan gij, zult gij daarom aan de waarheid van uwe eigene overtuiging gaan twijfelen? Uw buurman verkiest niet te zien bij uw licht, zult gij daarom uw eigen licht maar uitblazen? Ik vat die redeneering niet goed.'

'Maar is er toch niet iets weemoedigs in den aanblik van het vuur, van den hartstocht, waarmede alle mogelijke stellingen, en daaronder de meest uiteenloopende, omhelsd en gepredikt worden. Het maakt mij soms het effekt van een kermis, waar iedereen zijn eigen spel, zijn eigen waar aanprijst, om al de kermisgasten tot zich te lokken.'

'Dat beeld, de Mérival, dat gij daar gebruikt, behaagt mij niet. Dat meent gij ook niet; dat klinkt zooals wanneer Clara een valschen toon aangeeft op de piano. Gij vindt die warmte, dien hartstocht, zoo als gij het noemt, weemoedig. Mij brengt hetzelfde schouwspel in een geheel andere stemming.'

'In een geheel andere stemming? Ik zou mij kunnen begrijpen, dat Mevrouw zich met de kwestie, die ik zoo even, misschien geheel te onpas, aanroerde, niet inliet. Maar dat het gezicht van den hevigen strijd der meeningen u het tegenovergestelde van een

weemoedigen indruk maakt, dat begrijp ik nog niet recht.'

'Zie eens, de Mérival, een vrouw, dat weet gij, kan niet abstrakt redeneeren. Al wat wij vatten zullen, moet zich voor ons onder een beeld laten brengen. Het moet meer tot onze verbeelding, dan tot ons koel verstand spreken. Zoo moet gij mij ook nu veroorlooven door middel van een beeld u duidelijk te maken, wat ik bedoel. Gij ziet daar die vlakte, niet waar, onder aan den heuvel? Denk u eens, dat die vlakte, die thans zoo schoon en zoo rijk bebouwd is, een woestijn, een zandwoestijn ware. En verbeeld u dan, dat wij, van uit dit hooge plekje, het gezicht hadden op die woestenij. Dat kunt gij u wel verbeelden, niet waar? Maar nu ben ik er nog niet. Denk u nu verder in die uitgestrekte woestijn een aantal reizigers, en stel u voor, dat die reizigers dagen lang door de zandvlakte getrokken zijn zonder water te vinden. Op eens meenen zij water te zien, maar, - neem aan, bijvoorbeeld, dat zij tien in getal zijn, - alle tien meenen zij dat water te zien op een verschillend punt. Nu gaan zij allen, bijeenverzamelend wat hun vermoeidheid aan krachten nog rest, zoo snel als zij kunnen, aan het loopen, maar allen natuurlijk in een verschillende, ja sommigen zelfs in een geheel tegengestelde richting. Welk een indruk maakt u dit tooneel? Wat zegt het u? Dit immers, dat allen verteerd worden van een brandenden dorst, en

dat zij zich alle moeite getroosten, om dien dorst te lesschen. En laten er zelfs bij zijn, die ongeloovig het hoofd schudden, omdat zij nergens in hun omgeving een bron kunnen ontdekken, en zich neêrvleien op den grond om op de anderen te wachten, die, naar hun oordeel, toch van eene vergeefsche reis zullen komen: ook deze ongeloovigen zijn eigenlijk van dezelfde begeerte vervuld, als zij die zoo snel heengeloopen zijn. Het eenig onderscheid bestaat daarin, dat zij hun dorst nog niet meenen te kunnen lesschen, maar dorst hebben zij even zoo goed als de anderen: het is hun duidelijk aan te zien: de matheid van hun oog, de weemoedstrek op hun aangezicht verraadt het onmiskenbaar. Is het nu niet evenzoo op het wijduitgestrekt gebied der godsdienstige meeningen? Het is de gemeenschappelijke dorst naar God, waardoor die beweging in allerlei, en daaronder in tegengestelde, richting ontstaat. Maakt die beweging u droefgeestig? Zult gij, omdat een ander even snel rechts, als gij links loopt, het loopen maar opgeven?'

'Uw beeld is zeer tressend. Maar als nu allen ten slotte terugkeeren, zonder iets gevonden te hebben, wat dan?'

'Men kan, natuurlijk, in een beeld niet alles overbrengen. Maar als wij terugkeeren tot die werkelijkheid, die ons beeld op moest helderen, dan zeg ik: onze zaligheid bestaat voorloopig niet in het vinden, maar in het zoeken, niet in het verzadigd

zijn, maar in het dorsten. Het gevoelen der behoefte is hetgeen Jezus geregeld zalig spreekt. En het is zalig, omdat wij zijn woord hebben: Die zoekt die vindt, en dat andere woord: zalig zijn zij, die hongeren en dorsten, want zij zullen verzadigd worden.'

'Ik gevoel veel liefde voor uw filosofie.'

'Dat is nu niet mooi van u, dat gij den spot met mij drijft; gij weet wel, dat vrouwen van filosofie geen verstand hebben. Ik geef u dan ook maar wat ik heb, een indruk, een gevoel, een invallende gedachte. Doch gij weet het: "die geeft wat hij heeft" enzoovoort. De heeren kunnen, geloof ik, zulk een beschouwing van de zaken met hun logische en theologische redeneeringen niet overéenbrengen. Ik heb heel veel eerbied voor het mannenverstand, maar, neem 't mij niet kwalijk, ik benijd het toch niet.'

'Ik wil 't waarlijk wel gelooven. Ik kan ook niet inzien waarin Mevrouw het benijden zou.'

'Gij vat mij al te zeer aan mijn woord. Ja, in een zeker opzicht, benijd ik het wel, en het zou misschien voor mij pleiten, indien ik het meer benijdde. Het mannenverstand heeft behoefte aan het volstrekt sluiten van een redeneering. Alles moet precies uitkomen. Den weg, dien de mans met hun redeneeren afleggen, om tot een zeker besluit te komen, daarop moeten zij van achterna geheel kunnen terugzien, en dan moet die weg zoo vlak, zoo geleidelijk, zoo doorloopend zijn als de *rails* van een

spoorweg; en bespeuren zij ergens een gaping, dan nemen zij wezenlijk de moeite om terug te keeren, en zich weer eerst te stellen op hun punt van uitgang, om dan van voren af aan weder te beginnen. Dat is heel mooi, en vooral heel moedig, maar wij, vrouwen, kunnen het niet navolgen. Wij gaan, als ik het gemeenzaam mag uitdrukken, door dik en door dun; waar wij niet overheen kunnen loopen, daar springen wij overheen. Voor ons is het de vraag niet, hoe wij er komen, maar òf wij er komen.'

'Misschien, wèl zoo wijs.'

'Dat wil ik daar laten. In elk geval, wij kunnen niet anders. Maar daarom kan ik ook niet die afgetrokken redeneeringen volgen, die eindelijk daarop neêrkomen, dat de een de geheele waarheid in eigendom heeft, en de ander er hoegenaamd niets van weet. Een Nathanaël te zijn zonder bedrog, te leven met zijn geweten, te dorsten naar God, voor zoover als wij Hem kennen, dat is hetgeen waar ik voor mij het meest aan hecht. Mijn man zegt mij altijd, dat dit niet genoeg is, dat dit niet alleen de grond kan zijn van onze zielenéenheid, en hij zal zeker wel gelijk hebben, maar hij wil toch ook niet, dat ik tegen mijn hart zal spreken, en hij zegt wel eens, als ik met mijn ketterij de menschen bederf, dat bederven het recht van de moeders is..... Maar hoe is het? Willen wij niet terugwandelen? Als wij hier naar beneden gaan, zijn wij spoedig thuis. Maar dan moeten wij wat snel dalen.'

‘Ik heb niets geen lust om af te dalen van de hoogte, waarop gij mij gebracht hebt.’

Adriaan biedt Anna den arm aan, en beiden loopen het steile pad van den heuvel af, door de steilte zelve sneller, dan zij het wenschen, voortgestuwd, en als kinderen lachend om de vaart, waarmede zij dalen.

Reeds begint er, hier en daar, een ster te schitteren aan den donkerblauwen hemel. Een ligte koelte ritselt door de bladen. De gezichtseinder is nog even verlicht.

Als Anna en Adriaan te huis komen, vinden zij van Grave en Clara in gezelschap van Dr. Beelen.

Zij zijn nauwelijks gezeten, of Clara deelt hun het volgende mede:

‘Dr. Beelen heeft een heerlijk plan bedacht. Wij zullen den winter, om de veertien dagen, een avond bij hem komen, om het een en ander met hem te lezen. Hoe vindt gij dat? Doet Moeder ook meê? Als het poëzie is, heeft Dr. Beelen gezegd, dan zal de Mérival voorlezen, en hijzelf het proza? Hoe benje op het mooie idee gekomen, Dokter?’

‘Je ziet, de Mérival, dat wij in je afwezigheid al over je gedisponeerd hebben. Hebje een aangename wandeling gemaakt?’

‘Alleraangenaamst. Maar ik juich uw plan zeer toe. Hebje wat moois, om dezen winter te lezen? Er is moois genoeg, zulje zeggen. 't Is maar de kunst om een keus te doen.’

‘En hoe hebje 't gemaakt, beste man, terwijl ik aan het zwieren was? Hebje mij gemist, of vondje 't wel aardig om eens alleen met je dochtertje te zijn?.... Benje tevreden, Dokter? Mijn man gaat goed vooruit, niet waar?’

‘Ik heb stellig aan hem gewonnen. Maar zoodra het koud wordt, is oppassen de boodschap.’

‘Ja ik kan zelf voelen, dat ik beter word. Ik voel mij veel minder zwak, dan vroeger. Het zal nog een kwade zaak zijn, om dien langen winter door te komen. Dan zal ik zeker in het geheel niet meer mijn neus buiten de deur mogen steken.’

‘Neen, daar vrees ik ook voor.’

‘Het ware daarom wel zoo goed, als de litterarische avondjes in mijn studeerkamer plaats hadden; dat zou mijn winter nog wat opkorten.’

‘Ik heb er niets tegen, Dominee, als je ons hier ontvangen wilt. Wordt het je te druk, dan zul je 't wel zeggen.’

‘Wanneer beginnen wij, Dokter?’

‘Wel, Clara, hoe eer hoe beter, niet waar? Laat me eens zien. Ik zou, bijvoorbeeld, al kunnen den eersten Woensdag in November.’

‘Perfekt,’ klinkt het uit aller mond.

‘Zullen wij er nog iemand bij verzoeken,’ vraagt Anna.

‘'t Is jammer, antwoordt Beelen, dat Caroline Martin vertrokken is. Die zou een uitstekend lid

van ons kransje geweest zijn. Zouje niet denken, de Mérival?'

'Dat kan wel zijn.'

'Dat is een flauw antwoord. *Wil*je niet meer zeggen?'

'Dokter, je bent een plaaggeest, valt Clara in. Wij vinden het allemaal treurig, dat Caroline weg is.'

'Het is een allerliefste meid, vult Anna aan, ik mis haar zeer, en ik kan mij begrijpen, dat de heeren haar gaarne er bij hadden.'

Adriaan drinkt ieder woord in van zulk een lofspraak uit zulk een mond.

Kort daarop gaat het gezelschap uitéen, Dr. Beelen naar zijn gesticht, Adriaan naar zijn kamer, en van Grave blijft met zijne vrouw en dochter alleen over.

Althans met zijne vrouw. Clara bevindt zich weldra in het aangrenzend vertrek, in de voorkamer, voor het klavier. Sedert een week is zij weder gewoon haar vader iederen avond iets voor te spelen. Heden is het, en waarlijk niet voor de eerste maal, het twaalfde *preludium* uit het tweede deel van Bach's '*wohltemperirtes clavier*', twee bladzijden, waarin een wereld ligt van muziek, en die bijna alle muziekale aandoeningen wakker maken, een der lievelingsstukken zoowel van Beelen, als van haar vader.

Clara kan het, evenwel, nooit naar haar eigen zin uitvoeren. De vrees van niet aan iedere noot de uitdrukking te geven die haar toekomt, maakt haar zenuwachtig, en hoe tallooze malen zij het ook ge-

speeld heeft, nog is zij bij het spelen van dit *preludium* nooit geheel zeker van haar zaak.

Geen wonder! ‘Wie zijn zenuwgestel sterk wil houden, moet met den ouden Johannes Sebastiaan maar geen kennis maken,’ beweert Beelen altijd, en Clara schept er wel eens een ondeugend behagen in hem, zoo als zij het noemt, met Bach van zijn stuk te brengen.

Of zij het in de toekomst enkel op die onschuldige wijze zal doen? Of zij nooit ernstiger tranen zal doen vloeien?

EINDE VAN HET TWEEDE DEEL.

Drukfeil.

Blz. 5 r. 5 v.b. staat: zwemmer lees: zwemkunst

[Derde deel]

Adriaan de Mérival.
Hoofdstuk XXIX
Deinenheim wordt opgeknapt.

Wij hebben freule Constance niet weder gezien sedert zij, langzaam en tegen haar zin, afscheid nam van Beelen's studeervertrek en, achter in haar gesloten *calêche* gedoken, terugreed naar Deinenheim.

De baronnesse Ringers kan ongeveer een maand in het zuidrichemsche gesticht gewoond hebben, als Baron Constant besluit uitvoering te geven aan een lang gekoesterd voornemen.

Hij wenscht, evenwel, zijn besluit niet op te volgen, eer hij den inhoud daarvan aan zijn nicht, freule Constance, heeft medegedeeld.

Het geldt een restauratie van het eenigszins ouderwetsche huis op Deinenheim.

Sedert het vertrek van de baronesse, leeft haar

broeder minder eenzaam. Reeds het ontbijt wordt door de freule en haar oom te zamen gebruikt.

Zoo is het dan ook aan de ontbijttafel, dat het volgende gesprek tusschen den baron en Constance plaats vindt.

‘Ik moet u iets mededeelen, Constance, waarvan ik mij voorstel, dat het u veel genoegen zal doen.’

‘Heeft Oom een plan?’

‘Hoe hebje dat zoo spoedig geraden? Ja ik heb een plan, en daar moet ik je eens over konsulteeren, vooral omdat je, als het uitgevoerd wordt, eenige weken er krom om zult moeten leggen, ten minste je behelpen met een kleiner vertrek. Ik wil het huis eenigszins gaan verbouwen. In de voorkamers aan de beide vleugels wil ik vensterramen tot aan den grond maken, en daar den grond ophoogen tot hij gelijk komt met de stoep onder de veranda; in de zaal wil ik evenzeer, aan beide zijden van het middenvenster dat nu al laag is, lage vensters maken, en verder door het geheele huis groote spiegelruiten. Dan zou ik in de veranda de pilaren willen veranderen. Het balkon springt te ver uit. De kolommen zijn nu te gedrukt. Er is geen stijl in te bekennen.... Maar je luistert niet, Constance.’

‘Ja wel, Oom.’

‘Van uit den vestibule zou ik een gang willen maken die.... Je bent afgetrokken, Constance.’

‘Heusch niet, Oom.’

‘Stelje geen belang in mijn plan, lieve.’

‘Omdat het uw plan is, maar op zichzelf niet, neen. Ik houd het huis liever zoo als het is.’

‘Anders houdt gij er toch niet van, de dingen leelijker te hebben, dan zij behoeven te zijn. En naar mijn plan kan het huis inderdaad een schoon geheel worden. Ik beloof u wel, dat ik het niet verknoeien zal. Ik heb er al een teekening van gemaakt, hoe het worden zal. Wilje die eens zien?’

De baron haalt de teekening uit zijn kamer. Het ontbijt is inmiddels afgeloopen. Freule Constance zet zich op een sofa in een der hoeken van het vertrek, waarvoor (ik bedoel voor welken sofa,) een ronde, kleine tafel is geplaatst.

De baron komt terug, en spreidt zijne plannen en teekeningen op die tafel uit.

‘Maar, lieve Constance, je ziet er waarlijk uit, alsof ik je een treurige tijding had gebracht. Ziêje er tegen op om je wat te behelpen, zoo lang de verbouwing duurt? Ik kan je verzekeren, dat het ongerief dat je er van hebben kunt, inderdaad zoo heel lang niet duren zal.’

‘'t Is mij natuurlijk wel, Oom. Het is mij hetzelfde, of ik achter kleine of achter groote glasruiten zit. Men moet meer levenslust hebben, dan ik machtig kan worden, om zich zooveel moeite en last te getroosten voor een zaak, die toch zoo spoedig voorbijgaat.’

‘Lieve Constance, wat doet je zoo spreken? Dat is je gewone toon niet. Er is zeker het een of ander, dat je op dit oogenblik zoo neêrslachtig maakt.’

‘Neen, waarlijk, niets bijzonders. Ik vind immers goed wat Oom voornemens is te doen. Ik wil maar zeggen, dat ik er persoonlijk niet om geef.’

‘Het hindert je misschien, dat ik iets doen zou om je woning te verfraaien, terwijl je lieve moeder in een gesticht woont? Wilje, dat ik de verbouwing nog wat uit zal stellen, Constance? Zeg het gerust, als dat je aangenaam kan zijn. Ik zal het huis vertimmeren, wanneer het je genoegen doet.’

‘Ik dank je voor je goedheid, Oom, maar het is mij inderdaad om het even. Oom moet ook niet denken, dat ik er iets op tegen heb. Dat is het geval niet. Ik wil er mij zelfs in verheugen, als de verbouwing u pleizier kan doen. Ik wil maar zeggen, dat Oom het niet moet doen voor mij. Je doet het immers niet voor mij?’

‘Ja, eigenlijk wel, lieve Constance. Ik hoopte zoo, dat het je verblijf op Deinenheim veraangenamen zou.’

‘Och, doe het heusch niet voor mij, Oom.’

‘Zouje mij zelfs niet willen vergunnen het voor je te doen?’

‘O dat wel, maar ik begrijp toch, dat gij het niet zoudt doen voor mij, indien gij niet meendet dat het mij aangenaam ware.’

‘Maar zouje er dan geen genoegen in kunnen gaan

vinden, als je oog op Deinenheim eens veranderde? Je hebt nu mijn huis nog altijd bezien als uitsluitend het mijne. Je hebt tot hiertoe uzelve daar nog eenigszins misschien als gast beschouwd. Indien je Deinenheim van nu af aan eens aanzaagt, ja, hoe zal ik het uitdrukken? als mede-eigenares, zouje dan zelve er geen behagen in scheppen het wat op te knappen.'

'Gij doet uzelf onrecht aan. Gij hebt mij nooit doen gevoelen, dat ik slechts uw gast, dat ik in uw huis opgenomen was. Ik heb mij hier wezenlijk altijd geheel te huis gevoeld. Oom moet denken, dat ik van mijn vroegste jeugd nooit ergens anders heb gewoond.'

'Dat is zoo, en het doet mij ook heel veel genoegen dat te hooren. Maar het is toch, dunkt mij, nog iets anders je alleen uit gewoonte, of wezenlijk volgens recht als eigenares te gevoelen.'

'Wil Oom er mij opzettelijk aan herinneren, dat ik eigenlijk hier niet hoor? Dat kan ik toch niet denken. Ik heb toch niets gezegd, waardoor ik de verdenking op mij zou kunnen laden, dat ik mijne positie en mijne verplichting tegenover u een oogenblik vergeten heb?'

'Wel neen, lieve Constance, wel neen, gij begrijpt mij geheel verkeerd. God beware mij, dat ik u zou willen wonden. Gij hebt niet de minste verplichting aan mij. Wat ik voor u en voor uwe moeder heb kunnen doen, dat weinige hebt gij mij ruimschoots vergoed door uwe liefde, die gij mij altijd zoo

mild hebt betoond. Wat zou mijn leven geweest zijn, zonder uwe tegenwoordigheid. Gij weet zelve niet, hoe weldadig mij uw bijzijn steeds geweest is. Wel neen, denk toch, wat ik u bidden mag, niet, dat ik u iets onaangenaams heb willen zeggen. Hoe heb ik mij zoo verkeerd kunnen uitdrukken? Ik bedoelde alleen, dat er misschien - misschien zeg ik, het hangt geheel van u af - een verandering in onze wederzijdsche betrekking zou kunnen komen.'

'O voor zoover het van mij afhangt, stellig nooit, lieve Oom. Mijne dankbaarheid jegens u is veel te groot, dan dat er ooit, wat mij betreft, een verandering in onze betrekking zou kunnen komen. Neen, dat stellig nooit.'

'Onze betrekking zou op tweeërlei wijze kunnen veranderen, lieve Constance. Zij zou kunnen verminderen, maar uw liefhebbend hart is mij er borg voor, dat zoo iets nooit gebeuren zal. Maar ook een verandering van een anderen aart is mogelijk. Onze betrekking zou nog inniger kunnen worden, als zij te voren was....'

'O zeker, Oom, zeker. Hoe meer ik u zal leeren kennen, hoe meer mijn achting en mijn appreciatie van u zullen toenemen. Daar behoeft Oom niet aan te twijfelen. En als ik straks, door zoo onverschillig uwe plannen op te nemen, u aanleiding heb gegeven om te denken, dat het onverschilligheid was voor uw persoon, of voor uw levensgeluk, zou zeker niets

ter wereld mij meer leed kunnen doen. Denkt Oom dat?'

'Het is niet bij mij opgekomen, Constance. Maar er is iets, dat nog meer mijn levensgeluk zou verhoogen, dan onze plannen tot verbouwing van mijn huis. Sedert uwe lieve moeder ons verlaten heeft, hebt gij, dunkt mij, veel van uw levensdoel verloren. Gij hebt buitengewone gaven in u om anderen gelukkig te maken. Gij zijt geboren, om voor éene zaak of voor één persoon te leven. Gij bezit in uw karakter een groote kracht van toewijding. Gelukkig de persoon aan wien de Voorzienigheid zulk een kracht heeft toebedeeld, maar gelukkig ook degeen, die er het voorwerp van mag zijn.'

'Ik geloof, dat Oom mij juist beoordeelt. Ja ik voel de kracht in mij, om mij met mijn geheele ziel, en met al de vermogens, die ter mijner beschikking staan, aan een eenig iets te wijden. Dat is mijn leven, iets lief te hebben, dat al mijn gedachten, dat mijn geheele ziel vervult, dat mijn wil beheerscht, dat mij inneemt van den morgen tot den avond. Het leven is onuitstaanbaar als men dat niet heeft. Pascal heeft wel gelijk gehad: "*L'homme n'est capable que d'une grande passion*". Dat is het!'

'En hebt gij dat éene gevonden, Constance? Of is het een onbescheiden vraag?'

'Neen, Oom, voor u heb ik geen geheimen. Eerst was het mijn lieve moeder, zoolang ik nog iets voor

haar zijn kon. Oom weet wel, hoe ik er tegen op heb gezien, dat zij mij verlaten zou, en hoe ik u gesmeekt heb, ja zelfs God heb gebeden, dat deze smart van mij zou worden afgewend. Maar het is toch gebeurd, en het is goed van achteren, dat het gebeurd is. Ja ik zie nu in, waarom het gebeuren moest. Er was naast mijn moeder nog iets anders, waarvoor ik leven kon, misschien nog iets hoogers, iets dat nog meer al de *ressources* van de vrouwelijke natuur in aanspraak neemt. Dat heb ik nu gevonden, ik zeg het met dankbaarheid. Want, sedert, is een nieuw tijdperk in mijn leven geopend, en gevoel ik een vroeger ongekende vreugd.'

'Lieve Constance, voeg nog een woord er aan toe. Laat mij verder in uw hart mogen lezen. Wat gij mij thans zegt, heb ik inderdaad altijd vermoed. Het leven uitsluitend voor en met uw moeder was voor u te eng, een kring, waarin gij onmogelijk al de rijke gaven van uw hart kost besteden. Mag ik hopen, zou ik durven hopen, dat ik den persoon gis, aan wien gij de liefde van uw edele ziel wijden wilt?'

'Zeker, Oom, gij raadt het gewis. Die persoon is niet verre van hier. Hem waarlijk, volkomen gelukkig te maken, gelukkig niet slechts voor dit vergankelijk leven, maar bovenal ook voor de eeuwigheid, dat is van nu aan mijn eenig verlangen, dat beschouw ik voortaan als mijn levenstaak.'

'Beminnelijke Constance, waarmede heeft iemand,

die toch altijd eigenlijk zóo weinig voor u gedaan heeft, zooveel liefde en toewijding van uwe zijde verdiend? Zeker, hij heeft wel steeds verlangd veel voor u te zijn, maar het vervullen blijft voortdurend zoo ver beneden ons pogen.'

'Kan ik ooit vergeten, wat hij reeds voor mijn moeder geweest is en nog is? Maar al had ik hem ook niets te vergelden, waar God de ware, niet de aardsche, de gewone, de voorbijgaande, maar de ware liefde in het hart legt, daar...'

'Constance, uwe woorden zijn mij balsem. Hebt gij hem waarlijk lief, hem die u zoo hartelijk liefheeft?'

'Misleid mij niet, Oom, breng mij niet van het spoor. De vergelding, die ik vraag, is geen liefde, het is zijn geluk, zijn eeuwig geluk.'

'Weigert gij zijn liefde dan, Constance! Zij kan u natuurlijk geen loon zijn voor wat gij doet, maar is zij toch niet het natuurlijk gevolg van....'

'Stelt gij ook belang in hem, mijn Oom? Hebt gij ook zijn ziel lief? Voor Dr. Beelens bekeering te leven, dat is de taak, waarvoor God mij geschapen heeft. Wilt gij mij helpen, om die taak te vervullen? Doch neen, dat kunt gij niet. Ik mag ook niet op eenige menschelijke hulp daarbij steunen. God alleen is mijn kracht.'

Constance spreekt deze laatste woorden uit met de oogen omhoog geslagen, en blijft zoo nog eenige oogenblikken nederzitten. Zij merkt dientengevolge

niet op, hoe diep hare laatste woorden Baron Constant getroffen hebben. Als versuft ziet hij voor zich. De schoone droom van zijn leven, het loon dat men den edelen man zoo gaarne gunde: Constance de zijne te mogen noemen, verdwijnt eensklaps uit zijn oog, en dat juist op het oogenblik, waarop hij, ten gevolge van een zonderling lang volgehouden misverstand, in de zoetste begoocheling ten aanzien zijner wenschen verkeert.

Hij ziet zijn dwaling in, maar schijnt het niet noodig te achten Constance te doen gevoelen, hoe diep zij hem heeft teleurgesteld. Gelukkig voor hem dat deze gewaarwording bij hem niet geheel onvermengd is, waardoor het hem gemakkelijker moet vallen haar geen uitdrukking te verleenen. Hij is, namelijk, niet slechts teleurgesteld, hij is ook eenigszins geïntrigeerd, en wel door dat woord: '*bekeering* van Dr. Beelen.' Hij kan de volgende vraag daarom niet terughouden:

'De bekeering van Dr. Beelen, Constance? Dr. Beelen is toch geen Israëliet?'

'Ach, mijn arme Oom, herneemt Constance en slaat haar armen om zijn hals. Vergeef het maar, dat uw kind gesproken heeft van hetgeen gij nog niet begrijpt. Ik ben straks niet lief voor u geweest. Ik heb zoo onverschillig over uw huis en over uw plannen gesproken. Dat meen ik toch niet. Wilt gij het mij vergeven? Ik zal heel gaarne zien, dat Deinenheim naar uw zin veranderd wordt.'

Deze omarming, hoe trouwhartig ook gemeend, is den baron blijkbaar een foltering.

Hij ontwringt er zich aan met zachtheid, en zoekt een voorwendsel, om een einde te maken aan het gesprek.

‘Ik laat u niet gaan, Oom, voor gij mij beloofd hebt, dat gij ons Deinenheim zult laten vertimmeren. Wil ik ook eens een teekening maken, hoe het zou kunnen worden? Of neen, dat is toch eigenlijk niet noodig, en het houdt u maar op. Zult gij het doen? Ik interesseer mij zeer aan uwe plannen.’

‘Zeker zal ik het doen, Constance, zeker. Ik dank je voor je belangstelling.... Ik voel mij niet recht fiksch. Ik ga een uurtje rustig zitten in mijn kamer.’

Naar zijn kamer gaat hij, maar of hij er rust vindt?

Baron Constant geeft gevolg aan zijn verbouwingsplannen. Wij hebben reden om te vermoeden, zoowel dat zijn genoegen er af is, als dat, zoo hij zijn plannen niettemin uitvoert, dat voornamelijk geschiedt om freule Constance niets van zijne onvervulde hoop te laten bespeuren. Voor het uiterlijk blijft hunne wederzijdsche betrekking dezelfde. De vertimmering verschaft den baron een gewenschte afleiding ged urende de maanden September en Oktober.

Hoofdstuk XXX
De kunst en het kristelijk gevoel

Mocht het den lezer aan den noodigen moed ontbreken, om een langen winter in een kleine provinciestad door te brengen, wij kunnen hem mededeelen, dat juist hetgeen hem den moed daartoe ontneemt, ons ook belet hem van dien langen winter veel te verhalen. Het is den schrijver niet gebleken, dat er gedurende de sombere dagen voor Kerstmis noch ook in de onaangename maand Januari van het volgende jaar iets te Zuidrichem met de ons bekende bewoners dier stad is voorgevallen, dat onze bijzondere aandacht verdient; en wat er nog belangrijks voorvalt, kan men gemakkelijk gissen.

Het is onzeker of men een korrespondentie een gebeurtenis zal willen noemen. Anders zou hier de omstandigheid vermeld mogen worden, dat Adriaan sedert den eersten Oktober, dat is, sedert den dag, waarop Caroline Zuidrichem heeft verlaten, van tijd tot tijd briefwisseling met haar houdt. Zelfs

zal een volgend hoofdstuk ons een denkbeeld van die briefwisseling kunnen geven.

Voor zooveel men eenig belang stelt in de personen van dit verhaal, zal men gewis met genoegen vernemen, dat, ingevolge Dr. Beelens plan, de verdrietelijkheid van een langen winter voor den geneesheer zelven, zoowel als voor van Grave en diens huisgenooten, zeer verminderd wordt, door hunne veertiendaagsche letterkundige samenkomsten. Ik ben in staat er de lezers een enkele van te doen bijwonen.

Sedert den eersten Woensdag in November hebben zij geregeld om de twee weken, en bijna altijd in van Grave's studeerkamer plaats gegrepen. De samenkomst, waarbij wij zelve onzichtbaar tegenwoordig mogen zijn, of liever: de samenkomst, waarvan het den schrijver dezer geschiedenis vergund is een getrouw verslag te geven, wordt in de tweede week van Januari gehouden, maar niet ten huize van den predikant, aangezien Beelen door een verkoudheid aan zijn kamer gebonden is.

Anna, Clara en Adriaan zijn alle drie aanwezig. Men meene evenwel niet, dat Anna haar man alleen heeft gelaten. Zij heeft er niet eerder in toegestemd Clara en Adriaan naar Beelen te vergezellen, dan nadat zij van freule Constance de verzekering ontving, dat deze haar man, gedurende dien avond, gezelschap zal houden.

De revelatiën, die freule Constance bij die gelegenheid ontvangt, zijn van dien aart, dat wij ze den lezer niet mogen onthouden. Ofschoon dus het gesprek van den predikant met de freule gelijktijdig loopt met den letterkundigen avond in de studeerkamer van Dr. Beelen, zullen wij, evenwel, van beide in twee achtereenvolgende hoofdstukken bericht moeten geven.

In Beelen's studeerkamer zijn wij geen vreemdelingen meer. Het vuur in den engelschen haard brandt er helder. Een ronde tafel staat voor het vuur, en de lamp op de tafel. Lusters aan weêrszijden van den spiegel, en kandelabers op den schoorsteenmantel verspreiden den zachten glans van het maagdelijk waslicht. Anna en Beelen zitten beiden voor het vuur, in twee *easy-chairs;* Clara zit naast Beelen, Adriaan naast Anna, op twee gewone stoelen.

Beelen heeft voor zich liggen *Goethe's sämmtliche Werke in vierzig Bänden*, en daarvan het zeventiende deel. In dit zeventiende deel is door hem opgeslagen bl. 94, het *Zesde Boek*, dat tot titel voert: *Bekenntnisse einer Schönen Seele*.

De eerste zes of zeven dertig bladzijden zijn reeds bij een vorige gelegenheid door Beelen voorgelezen. Hij is thans in dit dagboek dier ‘*edele ziel*,’ die haar eigen, inwendige, hoogere levensgeschiedenis verhaalt, aan bladzijde 133 in zijne uitgave van Goethe's geschriften gekomen, en wel aan de woorden: ‘*dieser Entschlusz*’.

Daar Anna, volgens hare eigene herhaalde verklaring, aan het oorspronkelijk niet genoeg heeft, geeft Beelen zich de moeite het duitsch voor den vuist te vertalen, hetgeen hem over het algemeen vrij gemakkelijk afgaat, doch misschien plaats laat voor eenige kleine onnauwkeurigheden.

‘Dit besluit, (zoo laat namelijk Goethe zijne *Schöne Seele* spreken) dit besluit, om mij in geestelijke zaken van den raad en den invloed mijner vrienden onafhankelijk te maken, bracht te weeg, dat ik ook in uiterlijke dingen den moed had mijn eigen weg te gaan. Zonder den bijstand van mijn trouwen, onzichtbaren Leidsman, had ik daardoor van een slechte reis kunnen komen, en nog moet ik mij verwonderen, dat deze leiding zoo goed voor mij uitkwam. Niemand wist eigenlijk, waarop het voor mij aankwam, en zelf wist ik het evenmin.

‘Dat ding, dat nog nooit verklaarde, leelijke ding dat ons scheidt van het wezen, waaraan wij het leven verschuldigd zijn, van het wezen, waaruit al wat leven verdient te heeten, zich gedurig moet vernieuwen, dat ding, dat men zonde noemt, kende ik nog in het geheel niet.

‘In den omgang met mijn onzichtbaren vriend bevond ik mij op de verrukkelijkste wijze in het genot van al mijne levenskrachten. En zoo groot was het verlangen om dit geluk altijd te smaken, dat ik gaarne naliet al wat in dezen omgang een stoornis gaf, en

hierin was de ondervinding de beste leermeesteres. Evenwel, het ging mij als kranken, die geen geneesmiddelen hebben en zich met hun diëet trachten te redden. Het helpt iets, maar lang niet genoeg.....

'Zeven jaren lang had ik mijn geestelijken leefregel gevolgd. Ik hield mijzelve niet voor slecht en vond, dat mijn toestand weinig te wenschen overig liet. Ware er niets buitengewoons gebeurd, ik zou waarschijnlijk op dezen trap van ontwikkeling gebleven zijn, en slechts langs een buitengewonen weg kwam ik verder.'

Beelen breekt hier een oogenblik het lezen af, om, verhalenderwijze, mede te deelen, dat Goethe's *Schöne Seele* een engagement aangaat met een zekeren Philo, dien zij eerst liefheeft, later evenwel hare achting onmogelijk meer schenken kan.

'Welk een indruk maakte dat op mijn hart? Ik ondervond gewaarwordingen, die mij geheel nieuw waren..... Nadat ik mij geruimen tijd met zijn gemoedstoestand had bezig gehouden, richtte ik mijn aandacht op mijzelve. De gedachte, gij zijt niet beter dan hij, kwam als een kleine wolk voor mijne oogen op, breidde zich hoe langer hoe meer uit, en benam het licht aan mijn gemoed.

'Nu *dacht* ik niet meer alleen: gij zijt niet beter dan hij; ik gevoelde het, en gevoelde het zoo, dat ik het niet gaarne andermaal gevoelen zou. De

overgang was volstrekt niet snel..... Had ik tot hiertoe de werkelijkheid der zonde in mijzelve het minst bespeurd, zoo had ik nu hare mogelijkheid als uit de verte gezien. Toch kende ik het kwaad nog niet; ik vreesde het slechts; ik gevoelde, dat ik schuldig zijn kon, en had mij niet te beschuldigen.....

'Bij al het verkeerde, dat ik in mij ontdekte, had ik het hoogste wezen lief, en haatte hetgeen waarvan ik mijzelve bewust werd, ja ik wenschte het nog ernstiger te haten, en al mijn begeerte strekte zich er naar uit, om van deze krankheid en dezen aanleg tot krankheid verlost te worden, en ik wist zeker, dat de groote Geneesmeester mij zijn hulp niet weigeren zou.

'Nu was het de eenige vraag: wat geneest mij? Oefening in deugd? Daaraan kon ik zelfs niet denken. Tien jaar lang had ik reeds meer gedaan dan alleen de deugd betracht, en de verkeerdheden, die ik nu erkende, hadden daarbij in mijn ziel verborgen gelegen. Hadden zij niet, ook toen, als bij David, kunnen losbreken, toen hij Bathseba zag, en was hij niet, evenwel, een zoon Gods, en was ik niet in mijn binnenste overtuigd, dat God mijn vriend is?

'Moet de zonde dus wel aangemerkt worden als een onvermijdelijke zwakheid van den mensch? Moeten wij er eenvoudig in berusten, dat wij nu eens de heerschappij van onze neigingen ondervinden, en

blijft ons bij den besten wil niets anders over, dan den val, waartoe wij gekomen zijn, te verafschuwen, en - als de gelegenheid zich weder voordoet, andermaal te vallen?

‘In de zedeleer kon ik geen troost vinden. Noch hare gestrengheid, waardoor zij over onze lusten heerschen wil, noch hare toegevendheid, waarmede zij onze neigingen tot deugden wil verheffen, kon mij bevredigen. De gronddenkbeelden, die ik verkregen had door mijn omgang met den onzichtbaren vriend, hadden voor mij reeds een veel meer beslissende waarde.

‘Toen ik eens de psalmen bestudeerde, die David na die vreeselijke katastrophe gedicht heeft, trof het mij, dat hij het kwade, dat in hem woont, reeds aantrof in de stof waaruit hij gevormd was, en dat hij daarom ontzondigd wilde zijn, en om een nieuw hart smeekte.

‘Hoe echter daartoe te komen? Het antwoord, dat de belijdenisschriften geven, kende ik wel. Het was voor mij ook een uit den Bijbel bekende waarheid, dat het bloed van Jezus Kristus ons van alle zonden reinigt. Evenwel, nu eerst bespeurde ik, dat ik deze zoo vaak herhaalde spreuk nog nooit verstaan had. Vragen zoo als: wat beteekent dat? Hoe moet dat in zijn werk gaan? kwelden mij dag en nacht. Ten laatste geloofde ik als in een schemerlicht te zien, dat hetgeen ik zocht, in de menschwording van

het eeuwige woord te vinden zou zijn, het woord waardoor alles, waardoor ook wij geschapen zijn. Dat Hij, die geen begin heeft, zich in de diepten, waarin wij verzonken zijn, die Hij doorzien en omvademd heeft, woningen heeft gemaakt; ons leven van schrede tot schrede, van de ontvangenis en de geboorte tot aan het graf, is doorgegaan; dat Hij door dezen zonderlingen omweg weder tot de schitterende hoogte opgeklommen is, waar ook wij moeten wonen, zullen wij gelukkig zijn: dat werd mij, als in de blauwende verte, geopenbaard.

‘O, waarom moeten wij, om van zulke dingen te spreken, beelden gebruiken, die slechts op uitwendige toestanden betrekking hebben! Waar is voor Hem hoogte of diepte, duisternis of licht? Slechts voor ons bestaat boven en onder, dag en nacht. En juist daarom is Hij ons gelijk geworden, omdat wij anders geen deel aan Hem konden hebben.

‘Hoe kunnen wij, evenwel, deze onschatbare weldaad deelachtig worden? Door het geloof, antwoordt ons de Schrift. Wat is dan geloof? Het verhaal van een gebeurtenis voor waar te houden, wat kan mij dat baten? Ik moet mij de beteekenis, de gevolgen van die gebeurtenis kunnen toeëigenen. Het geloof, waardoor deze toeëigening geschiedt, moet een bijzondere toestand van het gemoed zijn, die niet de gewone toestand is van den natuurlijken mensch.

‘Almachtige, zoo schenk mij het geloof, smeekte

ik eens in den grootsten zielsangst. Ik leunde op een kleine tafel, waarbij ik gezeten was, en verborg mijn beschreid gelaat in mijne handen. Hier was ik in den toestand, waarin men zijn moet, wanneer God acht zal geven op ons gebed, en waarin men zelden verkeert.

‘O wanneer iemand schilderen kon, wat ik toen gevoelde! Een zielsverlangen trok mij naar het kruis, waaraan Jezus den geest gaf, een verlangen was het, ik kan het niet anders noemen, geheel gelijk aan het verlangen, waardoor onze ziel tot een afwezenden geliefde getrokken wordt, een toenadering, die waarschijnlijk veel wezenlijker en waarachtiger is, dan wij vermoeden. Zoo naderde mijn ziel tot Hem, die mensch geworden en aan het kruis gestorven is, en in dat oogenblik wist ik wat het zegt: te gelooven.

‘Dat is te gelooven, zeide ik, en sprong half verschrikt op. Ik trachtte nu tot bewustheid te komen van hetgeen ik ondervonden, van hetgeen ik gezien had, en in korten tijd, was ik overtuigd, dat mijn geest een vermogen had verkregen, om zich als op vleugelen omhoog te heffen, een vermogen, dat hij te voren niet bezat.

‘Bij zulke gewaarwordingen schieten de woorden te kort. Ik kon ze duidelijk van alle fantasie onderscheiden; zij gingen geheel en al buiten de fantasie om, zij vertoonden zich niet onder eenig

beeld en hadden toch voor mij een objektieve zekerheid....

‘Sedert dat groote oogenblik heb ik vleugelen gekregen. Ik kan mij daarop verheffen boven hetgeen vroeger een dreigend aanzien voor mij had, gelijk een vogel zingend en zonder moeite heenvliegt over den stroom, waarvoor het hondje angstig blijft staan blaffen.

‘Onbeschrijfelijk was mijn vreugde, en, ofschoon ik er niemand iets van openbaarde, zoo merkten de mijnen toch bij mij een ongewone vroolijkheid, zonder te begrijpen wat de oorzaak mijner vreugde was. Hadde ik maar altijd gezwegen, en getracht die zuivere stemming in mijn ziel te bewaren! Hadde ik mij slechts nooit door de omstandigheden laten verleiden, om met mijn geheim voor den dag te komen! Dan had ik andermaal mij een grooten omweg kunnen besparen.’

Tot zoover leest Dr. Beelen door, zonder gestoord te worden. Maar Anna, waarschijnlijk bemerkend, dat bij het punt waar zij aangekomen zijn, om zoo te spreken, een nieuwe afdeeling in het verhaal begint, maakt van deze rust gebruik, om Beelen in de rede te vallen.

‘Ik begrijp er niets meer van, Dokter.’

‘Hé ja, vult Clara aan, laat ons nu eens wat over het gelezene spreken. Zoo lang te lezen achteréen, vind ik niet aangenaam, vindje wel, Adriaan?’

‘Wat is Mevrouw niet duidelijk?’ vraagt Beelen in antwoord op Anna's verzekering van daareven.

‘Wel, Dokter, gij hebt mij altijd gezegd, dat gij het volmaakt met Goethe eens waart. Wat gij mij voorleest, is immers van Goethe?’

‘Zeker, Mevrouw, het is uit zijn *Wilhelm Meisters Lehrjahre*.’

‘En het is, natuurlijk, diezelfde Goethe, waarvan gij ons dikwerf verhaald hebt, en daar gij zooveel mede ophebt, niet waar?’

‘Of het dezelfde is! En omdat het dezelfde is, die hier, en die elders spreekt, daarom juist heb ik hem zoo lief.’

‘En heb ik u goed begrepen, dat gij het geheel met hem eens zijt?’

‘Ja, met zijne gronddenkbeelden zou ik het uitnemend goed kunnen vinden.’

‘Maar dan zijt gij het met ons ook geheel eens. Ik heb alle sympathie voor het stuk, dat gij mij dezen avond hebt voorgelezen. Dat is diep kristelijk gevoeld. Hetgeen hij zegt over de bekeering, over geloof, over de onschatbare waarde van de weldaad, die Jezus ons bewezen heeft, dat alles is mij uit het hart gegrepen. Met hem, die dat geschreven heeft, die dat heeft kunnen schrijven, gevoel ik mij vereenigd door den broederband der innigste samenstemming! Weet gij, wat ik er vooral zoo treffend in vind? Goethe denkt niet, wat mij altijd zoo verwondert, dat zoovelen nog

schijnen te denken, hij denkt niet, dat bekeering alleen maar noodig is voor groote booswichten. Die edele ziel, zoo als hij haar noemt, laat hij komen tot een oogenblik, waarop, naar haar eigen getuigenis, een waarachtige omkeering, een rechte wedergeboorte voor haar plaats grijpt, en toch is zij, naar zijn beschrijving, altijd deugdzaam, altijd edel geweest, en zelfs godsdienstig. Ja reeds voor dat gewichtige, dat beslissende oogenblik, heeft zij een vertrouwelijken omgang met God, met haar onzichtbaren vriend. Toch schildert Goethe haar als een persoon, die zich nog niet bevindt, waar zij wezen moet. Dat is zoo waar. En weet gij, wat ik ook nog zoo schoon, zoo fijn gevoeld vind? Waarin, bestaat het onderscheid voor die edele ziel, vóor en na haar bekeering? Wordt zij deugdzaam, terwijl zij het vroeger niet was? Leert zij in de intimiteit van haar geweten te leven, terwijl zij die intimiteit vroeger niet kende? Niets van dat alles. Het eenig onderscheid tusschen haar vroegeren en haar lateren toestand, althans het kenmerkend onderscheid, is daarin gelegen, dat zij vroeger dat leelijke ding, dat men zonde noemt, niet kende, en later wel degelijk weet wat zonde is. De kennis der zonde, van het karakter en van de beteekenis der zonde, dat is inderdaad de bewegende kracht waardoor zij verder komt. Goethe heeft waarlijk de mooiste preek geschreven, die ik nog ooit gelezen heb over dien tekst, die ons zegt, dat de Heilige Geest

ons zal overtuigen van zonde, gerechtigheid en oordeel. 't Is uitnemend: een edele ziel, discipelinne van Jezus geworden, eerst nadat zij door die donkere vallei is gegaan, waarin de mensch het gericht laat gaan over zichzelven, zijn eigen vonnis onderschrijft, en met diep gevoel uitroept: Ik, ellendig mensch!... Je glimlacht, Dokter, over mijn uitboezeming. Maar je moet mij goed begrijpen. Hetgeen mij treft, is niet zoozeer wat Goethe zegt; dat is wel heel schoon uitgedrukt, maar op zich zelf niet nieuw. Hetgeen mij treft is, dat Goethe het zegt. En dat zou mij weêr niet treffen, indien ik niets van Goethe wist. Waarom zou hij zoo iets niet schrijven, zoo goed als een ander? Maar ik ben er zoo gewoon aan geraakt, ten gevolge van uw eigen spreken, Goethe, in mijn voorstelling, met u te vereenzelvigen, dat ik niet gedacht had.... dat ik ten minste niet vermoed had... dat, ja hoe zal ik het noemen?.. ik heb mijzelve in een moeilijk parket gebracht. Nu ik u met Goethe vereenzelvigd heb, kan ik niets van Goethe zeggen, of ik zeg het meteen van u.'

'Nu wat nood, Mevrouw? Goethe tot komplice te hebben, is voor een mensch altijd nog wel te dragen.'

'Kom, Dokter, help me nu eens wat voort.'

'Het prikkelt uw nieuwsgierigheid, niet waar?'

'Meer dan dat. Het wekt al mijn belangstelling op. Benje 't met dit stuk ook eens?'

'Zoo dwalen wij af van de litteratuur, Mevrouw.'

‘Zou het wel afdwalen zijn van de litteratuur, of althans van het doel, dat wij ons met onze samenkomsten hebben voorgesteld, indien wij de gevraagde inlichting ontvingen?’ vraagt Adriaan.

‘En wat komt het er op aan, indien wij eens afdwalen,’ merkt Clara aan.

‘Neen, de Mérival heeft gelijk, herneemt Beelen, het is geen afdwalen van ons eigenlijk onderwerp. Indien ik straks aarzelde, om te antwoorden, dan was het alleen, omdat ik het veel aangenamer vind Goethe dan mijzelf te hooren, en ik wel voorzie, dat, als wij over deze kwestie beginnen te spreken, van het lezen dezen avond niet veel meer komen zal.’

‘Zooveel te beter, verzekert Clara, wij hooren je veel liever dan Goethe. Een boek is altijd maar een boek.’

‘Ondeugend kind, ik doe al mijn best om je wat moois voor te lezen, en dan vindje 't nog maar half aangenaam.’

‘Foei neen, dat heb ik niet gezegd.’

‘Nu, Clara, luister nu liever eens, hoe Dr. Beelen ons de zaak opheldert.’

Clara zet zich in postuur, met op elkander gedrukte lippen, als wil zij zeggen: ‘ik zal in het eerste half uur geen mond opendoen’.

‘Wil men mij veroorlooven, gaat Beelen voort, eer ik aan mijn uitleg begin, vooraf nog een kleinen *passage* van een anderen schrijver voor te lezen?’

Beelen gaat naar zijn bibliotheek, en haalt er een deeltje van Shakespere's werken, in de Tauchnitzeditie, uit.

Hij leest daarop, uit diens treurspel *Hendrik de Achtste*, eenige regels voor, doch doet ze voorafgaan van de volgende opmerking:

'Ik heb hier voor mij het slot van het derde bedrijf van Shakespere's *King Henry VIII*. Wolsey heeft van zijn getrouwen Cromwell vernomen, in welk een ongenade hij bij den koning gevallen is. Sir Thomas More is tot lord kanselier benoemd in zijn plaats. Cranmer is teruggekomen, en als aartsbisschop van Canterbury geïnstalleerd. Anna Boleyn, wier huwelijk met den koning te verhinderen het groote doel is geweest van. Wolsey's geheele politiek, heeft als koningin in het openbaar de kapel bezocht, en er wordt over niets meer gesproken, dan over hare aanstaande krooning. Zoo ziet de eerzuchtige man plotseling al zijne wenschen, al zijne droomen vernietigd. Hij heeft te vergeefs geleefd. Zijn voorspoed, zijn roem, zijn macht, alles heeft slechts gediend, om hem tot een des te smadelijker einde te brengen. Nog altijd alleen met Cromwell, die hem in deze ure der vernedering niet verlaten kan, keert hij tot zichzelven in, roept het verleden voor den geest, maakt de som zijner levenservaring op, en drukt zijne gewaarwordingen op deze wijze uit:

‘“Cromwell, ik meende niet een traan te zullen storten
In al mijn droefenis; maar gij hebt mij gedwongen,
Gedwongen, door uw trouwe vriendschap, me aan te stellen
Als waar 'k een vrouw. Geen tranen meer! En luister, Cromwell.
En - als ik ben vergeten, zoo als ik 't eens zal wezen,
En slaap in 't eenzaam, koude marmer, waar geen sprake
Van mij meer zijn zal, - zeg dan, dat 'k u onderwezen,
Dat Wolsey, die de baan der glorie heeft bewandeld,
Dat Wolsey, die een zee van eer heeft mogen peilen,
In eigen ondergang een weg heeft leeren kennen
Voor u, om, schoon hij zelf dien niet betrad, te stijgen.
Geef acht slechts op mijn val, op 'tgeen mijn dood moet heeten.
O Cromwell, vriend, ik smeek u, werp haar henen, de eerzucht
Die zonde was de val der Engelen. Zou de mensch dan,
De mensch, zijn scheppers beeld, er iets van kunnen hopen?
Bemin uzelf het laatst, bemin hen, die u haten.
't Geld heeft nog nooit de deugd in krachten overtroffen.
Draag in uw rechterhand welwillendheid en vrede,
Die 't zwijgen oplegt aan den nijd; doe recht en vrees niet.
Laat al, waarvoor gij leeft, uw vaderland behooren,
Uw God, uw plicht. En zoo gij dan nog, vriend, moet vallen.
Dan is uw val als die eens martlaars, dien men zegent.
Dien trouw uw koning; en - ik bid u, leid mij binnen:
En wees zoo goed mijn ganschen boedel te beschrijven;
Totaan den laatsten penning, is 't des konings: ach, mijn onschuld
Voor God, en dit mijn geestelijk gewaad is alles,
Al dat ik 't mijn durf noemen. O Cromwell, Cromwell!
Had ik mijn God gediend, ter helft, slechts met den ijver

Waarmeê 'k mijn vorst gediend heb, God had, in mijn grijsheid,
Mij nimmer naakt gelaten in mijn vijands handen.
Cromwell. Mijn Meester, heb geduld.
Wolsey. Ik heb geduld. Snel heen,
Snel heen, alle aardsche hoop. Ik hoop op God alleen."'

'Gij kent die alleenspraak, gaat Beelen voort, en gij vermoedt wel, waarom ik die hier te pas breng.'

'Dat zijn ook *Bekenntnisse einer schönen Seele*,' geeft Clara ten antwoord.

'*Bekenntnisse* zijn het zeker, maar het komt mij wat sterk voor Wolsey een edele ziel te noemen. Daarin heb ik, eerlijk gezegd, ook geenszins het punt van overeenkomst gezocht.'

'Ik begrijp waar je heen wilt, zegt de Mérival, en het zal mij benieuwen hoe je 't denkbeeld aan de dames duidelijk zult maken. Je vindt in beiden de hooge objektiviteit van den echten kunstenaar terug.'

'Dat is het juist. Ik geloof, dat wij een zeer scherpe onderscheiding moeten maken tusschen het doel, dat de prediker, en het doel, dat de echte kunstenaar zich voorstelt. De prediker wil iets, dat hij voor goed houdt, aanprijzen, ingang doen vinden. Hij tracht de beste argumenten bij te brengen ter aanbeveling, ter rechtvaardiging van hetgeen hij zelf voor waar houdt. Hij behoeft de argumenten zijner werkelijke, of onderstelde, tegenpartij niet aangrijpender of krachtiger voor te stellen, dan zij het in de werkelijkheid

zijn. Is hij eens eenzijdig, niemand kan hem euvel duiden, dat hij zijn eenzijdigheid als de waarheid aanmerkt, en die bij anderen tracht voort te planten. De roeping van den kunstenaar, daarentegen, is, zonder eenige *arrière pensée*, zoodra hij de geestelijke wereld tot het voorwerp van zijn kunst heeft gekozen, die geestelijke wereld zooveel mogelijk in al haar omvang, dat is, in al hetgeen zij waarlijk belangrijks heeft voor te stellen, terug te geven. De kunstenaar moet geheel belangloos te werk gaan. Voor hem mag het de vraag niet zijn, of een zielkundige toestand wenschelijk is, of die toestand eigen geliefkoosde theoriën al of niet omverwerpt, of hij zich met deze of die religieuse, wijsgeerige, esthetische beschouwing al dan niet vereenigen kan. Hij heeft alleen te vragen: is die toestand, is die beschouwing esthetisch, is zij belangrijk, verdient zij de aandacht te trekken? En al zou hij door zijn voorstelling van beiden proselieten maken voor hetgeen hij persoonlijk afkeurt, of althans niet aanprijst, dat moet hem onverschillig zijn, terwijl deze zijn onverschilligheid niet voortkomt uit liefdeloosheid jegens zijne medemenschen, maar uit een oppermachtige liefde voorde kunst, wier heerlijke roeping het is, om, verheven boven de tegenstellingen waarvan het praktische leven overvloeit, het belangrijke, het schoone, het echt-ware in de werkelijkheid, in de uitwendige en in de inwendige werkelijkheid, aan het licht te brengen, en in een

afgeronden vorm terug te geven. Maar ik behoef niet in het afgetrokkene te blijven redeneeren. Nu komen mij juist de beide voorbeelden te stade, die ik zoo even heb aangehaald. Ik moet alleen nog zeggen, dat ik ze waarlijk niet heb aangehaald, omdat zij de eenige zijn, die men in Goethe en Shakespere zou kunnen vinden. Om vooreerst ons bij Shakespere te bepalen, het is juist door zijn hooge objektiviteit, dat hij zich voortdurend onderscheidt. Niets is verkeerder gezien, dan te meenen, dat hij ons iets heeft willen leeren. Gervinus heeft, ongelukkig genoeg, het gezag van zijn naam verleend aan die treurige theorie, die van een der grootste kunstenaars, die er ooit geweest zijn, tot elken prijs een prediker maakt, en nog wel een prediker der zedelijkheid. Men heeft zijn voetspoor maar al te goed gevolgd. En ieder heeft gemeend, of gehoopt, in dien algemeen bewonderden dichter den tolk en verdediger te zien van zijne eigene overtuigingen, van zedelijke, van godsdienstige, of zelfs van politieke overtuigingen. Heeft men niet van katholieke zijde beweerd, dat Shakespere, zelf goed roomsch, maar levende onder Elisabeth's protestantschen scepter, het roomsche geloof op allerlei bedekte en zinnebeeldige wijzen heeft trachten te verbreiden. Men heeft in zijne stukken allerlei toespelingen gezien, die onze scherpzinnigheid niet zouden mogen ontgaan. *Julius Cesar* zou de verheerlijking zijn van

het komplot van Essex. *Measure for Measure* zou bestemd wezen om het ascetisme en het kloosterleven aan te prijzen. Othello heeft de kruistochten medegemaakt, ook dit zal een bewijs zijn van de verborgen sympathiën van den schrijver. Als in een ander stuk iemand rijdt op den rug van een dolfijn, is dit niet anders dan een zinnebeeld van het huwelijk van Maria Stuart, met den Dauphin van Frankrijk. Sycorax in *The Tempest* is het letterkundig barbarisme; Caliban is de dichter Marlowe. Doch genoeg van al deze fraaiigheden, die ons het genot van den dichter geheel zouden bederven. Neem hem, zoo als hij zich geeft. Zijn dramatische poësie is, naar zijn eigen uitdrukking, de spiegel dien hij de menschelijke natuur voorhoudt. Hij heeft geen andere bezorgdheid, dan voor zijn kunst, en dat zij zoo rein mogelijk blijve. Neem die alleenspraak van den gevallen Wolsey. Het is er Shakespere niet om te doen ons lessen van levenswijsheid te geven, of ons te waarschuwen tegen de eerzucht en hare gevolgen, of ons te doen inzien, dat een leven, waarin voortdurend aan de ijdelheid geofferd werd, ten slotte op louter teleurstelling uitloopt. In het minst niet. Zijn wil is het uitsluitend ons het beeld van den eerzuchtige te teekenen; het wassen, maar ook het nederslaan, als ik mij zoo uit mag drukken, van dien hartstocht, de teleurstellingen, die deze hartstocht zich weet te scheppen, maar ook de ge-

waarwordingen, die de teleurstellingen, door dien hartstocht bereid, opwekt in het gemoed van een persoon, die zeker zijn kerkelijke betrekking wel op de treurigste wijze heeft misbruikt, maar toch juist ook door dat ambt een genoegzaamaantal godsdienstige indrukken heeft overgehouden, om, als de adem van den tegenspoed zich tegen hem keert, de ijdelheden der wereld te ontvluchten in den veiligen haven van een onwrikbaar Godsvertrouwen. Als de Wolsey van Shakespere zegt:

> '"Had ik mijn God gediend, ter helft slechts, met den ijver,
> Waarmeê 'k mijn Vorst gediend heb. God had, in mijn grijsheid
> Mij nimmer naakt gelaten in mijn vijands handen.'

dan kan hij bij het schrijven van die regels zeer goed gevoeld hebben, hoe God beloont hen, die Hem gedurende hun geheele leven dienen; dat kan men, natuurlijk, in het afgetrokkene volstrekt niet ontkennen; maar hij behoeft dit niet noodzakelijk als zijn eigene persoonlijke gewaarwording gevoeld te hebben. En allerminst mag men beweren, dat hij ons omtrent de vruchten der godsdienst, in tegenstelling met de vruchten van de dienst der wereld, heeft willen onderrichten. Hoe is hij er dan toe gekomen deze alleenspraak Wolsey in den mond te leggen? Hij heeft haar gevonden in de kroniek van diens leven, en zijn kunstenaarsoog heeft terstond de innerlijke, echt

menschelijke waarheid van den ontgoochelden grijsaard, van den gevallen kardinaal ingezien. Dat hij hier veel aan de kroniek ontleend heeft, is, natuurlijk, slechts een geheel bijkomstige omstandigheid. Had hij er niets van gevonden, toch zou hij soortgelijke woorden hebben uitgedacht, als waarmede thans een Wolsey zijn glansrijk verleden overziet. Gelijk het Shakespere gaat, zoo is het Goethe in zijn *Bekenntnisse einer schönen Seele* evenzeer gegaan. De kunstenaar, op geestelijk gebied, is natuurlijk psycholoog. De psychologische toestand van deze edele ziel, de wording, de ontwikkeling, de onderscheidene, en zelfs verschillende, fasen van dien toestand, heeft de dichter bestudeerd, nauwkeurig waargenomen, en, als zielkundig verschijnsel, boezemt deze toestand hem belang in. Uit zijn fotografische beschrijving van het pietisme af te leiden, dat hij zelf pietist was, of ook zelfs, dat hij sympathie had voor het pietisme als kerkelijke richting, zou even verstandig, of liever, even onverstandig zijn, als uit zijn - ja wat zal ik zeggen? - als uit zijn beschrijving van de liefde van Faust tot Gretchen daartoe te besluiten, dat Goethe zelf een wellusteling was. Uit het werk van den kunstenaar moet men niet leeren, wie de kunstenaar is, maar hoe de werkelijkheid is, die hij ons heeft willen teekenen. Op het oogenblik, dat hij haar teekent, moet hij ons, natuurlijk, onder de illusie brengen, dat wij in waarheid te

doen hebben met personen die, wel verre van zuiver schepselen te zijn van des dichters verbeelding, in waarheid het gevoel ondervinden, dat hij ons schilderen wil. In deze volkomen objektiviteit, in dit uitschudden van alle persoonlijke beperktheid, om geheel en al te leven in een ander en in allen, gelijk in alle toestanden, ligt het geheim van den dichter, die, hoe dan ook, als dramatisch dichter optreedt. Dit is het geheim van den kunstenaar. Alleen in de kunst wordt dan ook die ware onpartijdigheid gevonden, die buiten haar te vergeefs wordt gezocht. Zij vereenigt zelfs wat in het praktische leven zoo scherp mogelijk tegenover elkander staat. Alle menschelijke gewaarwordingen, overtuigingen, beginselen, handelingen worden door den kunstenaar gemeten, niet aan den maatstaf van waarheid of zedelijkheid, maar uitsluitend aan een maatstaf, die hem aan de hand wordt gedaan door de menschelijke natuur zelve, beschouwd bij het licht van zijn eigen schoonheidsgevoel. Na deze elucidatie, Mevrouw, zal het u misschien minder verwonderen, zoo juist Goethe het stuk geschreven heeft, dat wij thans bezig zijn te lezen.'

'Uwe uitlegging, herneemt Anna, is mij duidelijk genoeg, maar ik kan niet zeggen, dat zij strekt om het genoegen, dat ik in dit stuk smaakte, te verhoogen. Ik heb u met groote vreugde dat gedeelte hooren voorlezen, maar als ik nu toch weet, dat de

schrijver er zelf niets van meent, heeft het alle waarde voor mij verloren.'

'Ja dat dacht ik wel. Het werd door u aangehoord als de uitdrukking van des schrijvers persoonlijk gevoelen. Die gevoelens zijn u lief. Gij moet dus wel een zekere teleurstelling ondervinden, als de man, aan wien gij die gevoelens ten onrechte hebt toegekend, u ontsnapt. Maar stemt gij toch niet toe, Mevrouw, dat dit stuk, als beschrijving van een zielstoestand, om zoo te spreken, geheel als een schilderij gedacht, groote kunstwaarde voor u blijft bezitten?'

'Wat beteekent eigenlijk dat woord *kunstwaarde*, Dokter, dat ik je al dikwerf heb hooren gebruiken, zonder dat ik het eigenlijk begrijp,' luidt de vraag van Clara.

'Je kunt van die vragen doen, liefste, antwoordt Beelen, die volkomen billijk zijn, maar die, juist omdat zij zekere konventionneele en algemeen gangbare uitdrukkingen gelden, niet gemakkelijk terstond en met voldoende helderheid beantwoord worden. Onder kunstwaarde versta ik dit: kunstwaarde is, natuurlijk, de waarde, die een kunstvoortbrengsel in zichzelf bezit, en die waarde bestaat in de mate van kunstgevoel, die noodig is geweest, om het kunstwerk te maken tot hetgeen het is. En onder kunstgevoel, om u alles op te helderen, versta ik het gevoel voor het wezenlijke, voor het noodzakelijke in de werkelijk-

heid. De werkelijkheid zelve biedt ons allerlei voorwerpen of verschijnselen aan, waaraan zeer veel verbonden is, dat, ofschoon niet op zichzelf, toch met betrekking tot het voorwerp of het verschijnsel waaraan het gevonden wordt, louter toevallig is. Die grenslijn te trekken tusschen het ware en onware in de natuur, de uit- en inwendige natuur, dat is het werk van den kunstenaar. De kunstwaarde van de *Bekenntnisse einer schönen Seele* is dus, voor mij althans, daarin gelegen, dat Goethe in het zielkundig verschijnsel, dat wij het pietisme noemen, en dat hij in zijn omgeving waargenomen heeft, het echte goud van het *alliage* heeft ontdaan, dat er in de werkelijkheid gemeenlijk altijd mede verbonden is, en ons datgene er in heeft laten zien, dat door elk gevoelend menschenhart er in te waardeeren is. Begrijpt gij mij, Clara?'

'Ik geloof het wel.'

'Begrijpen, doe ik u ook, herneemt Anna, maar voor die kunstwaarde op zichzelve gevoel ik onder bepaalde omstandigheden niet veel. Of liever, als ik u ronduit mijn meening zal zeggen, dan moet ik erkennen, dat die kunstobjektiviteit, als zij op sommige gewaarwordingen of toestanden wordt toegepast, mij tegen de borst stuit.'

'Zeg eens, bid ik u, waarom? Mevrouw.'

'Ja waarom? Ik weet u wel te zeggen, waarom zij tegenzin bij mij opwekt, maar ik weet niet, of je

den rechter, door wien ik die objektiviteit laat beoordeelen, zult toelaten. Maar waarom zou ik het ook niet zonder omwegen u zeggen, wat ik tegen die objektiviteit in het teruggeven van de hoogste en heiligste gewaarwordingen heb? Mijn kristelijk gevoel komt er tegen op. Over esthetische vragen zal ik natuurlijk niet met je twisten. Maar ik voor mij kan die esthetische vragen niet op zichzelve, ik moet ze in verband met mijn kristelijke overtuigingen beschouwen. Wanneer ik weet, dat Goethe, bijvoorbeeld, zulk een toestand, als die van zijne *Schöne Seele*, beschrijft als iets, dat hem persoonlijk vreemd blijft en dat hij enkel als zielkundig verschijnsel belangrijk vindt, dan doet mij dit om een dubbele reden pijnlijk aan, en deze dubbele pijnlijke indruk verhindert mij, ik kom er voor uit, om de kunstwaarde, zoo als gij het noemt, van dit stuk te genieten.'

'Maar Dr. Beelen heeft er toch wel van genoten, Moeder?' merkt Clara vragend aan.

'Ja, maar ik zal, geloof ik, nog meer genieten als Mevrouw mij uitlegt, waarom zijzelve er niet van genieten kan.'

'Het doet mij vooreerst leed, gaat Anna voort, om den persoon des schrijvers, zoo als je dat zelf straks begrepen hebt. Waarom is iemand, die edel genoeg is, om geheel in het inwendig leven van een edele ziel in te komen, niet met dat inwendig leven zelf bevoorrecht? Gevoelige persoonlijkheden, die het

hoogste, dat er te gevoelen is, niet gevoelen, ik meen, niet als hun persoonlijk eigendom bezitten, schijnen mij toe het beste, dat zij hebben, hun persoonlijkheid, weg te werpen, om zich te verlagen tot een instrument, waarop een ander speelt, tot een fotografieplaat, waarop de zon een beeld teekent. Ik zou een man als Goethe zoo gaarne gunnen, dat hij zijn mocht, gelijk de ziel, wier toestand hij ons geschetst heeft. Als hij haar geloof had, zou ik hem nog zooveel gelukkiger rekenen, dan hij het nu geweest is, met al zijne groote talenten. Maar er komt nog iets bij. Of liever, ik behoef mij met de beoordeeling van Goethe's zieleleven niet in te laten, dat eigenlijk voor mij een geheel onbekende wereld is. Ook afgezien van de vraag, of Goethe al dan niet eenstemmig dacht met dezen persoon van zijn verhaal, het schetsen, enkel als kunstenaar, van soortgelijke hoogheilige gewaarwordingen, komt mij voor een zekere kwetsing te zijn van iets, dat ik niet anders noemen kan, dan een geestelijk schaamtegevoel. Men beeldt God niet af. Hetgeen zoo onmiddellijk met Hem in verband staat, dunkt mij, evenmin. Het godsdienstig leven van den mensch is iets zoo intiems; de verborgen omgang van het hart met God iets zoo teeders, dat ik er altijd een eerbiedigen sluier over heen zou willen werpen. Gevoelt gij iets van mijn bezwaar? Ziet gij, de kunst moet de dingen teruggeven, zoo als zij zijn. Maar daarin vindt de kunst juist hare grenzen aan-

gewezen. Als zij hetgeen, uit den aart der zaak, een diep geheim is tusschen de menschelijke ziel en haar God zóo teruggeeft, gelijk zij het dan natuurlijk wel doen moet, dat ieder er kennis van kan nemen, dat alle oogen er vrij op kunnen staren, dan ontken ik, dat de kunst hier de zaak teruggeeft, zooals zij werkelijk is. Het is een geheim, het moet een geheim blijven. Zulk een dagboek van iemand, die zijn eigen inwendige levensgeschiedenis beschrijft, kan ik mij alleen denken, wanneer het zóo geschreven en zóo bewaard wordt, dat nooit een ander, hetzij tijdens, hetzij na het leven van dien persoon, er het oog in kan slaan. Is ook slechts de geringste mogelijkheid van het tegendeel opengelaten, dan wordt zulk een dagboek in mijn oog onuitstaanbaar. Als ik daarin gelijk heb, is er dan wel overeenstemming, in het opstel van Goethe, tusschen wezen en vorm, een der eerste vereischten, zoo als gij ons zelf altijd geleerd hebt, voor ware schoonheid?'

'Maar, lieve Moeder, dat geldt toch niet van die verzen, die Beelen ons voorgelezen heeft van Shakespere, doet het wel?'

'Daar wilde ik nu juist opkomen. Ik stel ze niet geheel en al op dezelfde lijn met elkander. Ik kan mij zeer goed voorstellen, dat iemand in een aandoenlijk oogenblik zijns levens zijn gemoed uitstort tegenover een beproefd vriend. Dat acht ik geheel natuurlijk. Maar ongaarne zie ik in een tooneelstuk

soortgelijke gevoelens voorgedragen, die voor mij zoo zeer eene heilige werkelijkheid zijn, dat ik het bijna als eene ontwijding beschouw ze enkel te laten uitspreken, opdat daardoor blijken moge, dat de menschelijke natuur hier met zoo volkomen getrouwheid geschilderd werd. Als ik iemand hoor zeggen, wat Wolsey zegt, als ik hem de taal der ontwakende droefheid naar God hoor voeren, dan wordt het diepste in mijn natuur aangedaan, dan zou ik bijna kunnen vergeten, dat ik een vrouw ben, en naar hem toe willen vliegen, om met hem te treuren en met hem te hopen, maar dan ben ik ook niet meer in staat eenvoudig kunstgenot te smaken, en louter behagen te scheppen in het talent van den dichter. Zegt gij nu, dat ik dat ook niet behoef te doen, dat ik mij geheel en al onder den indruk mag gevoelen van de woorden, die ik hoor, van de gewaarwordingen, die daardoor worden uitgedrukt, dan moet ik antwoorden, dat ik zulk een heiligen indruk niet door een fiktie wil ontvangen. Ik zal zeker erge ketterijen in uw oog verkondigen, maar ziedaar mijn opinie, mijn impressie, hoe gij het noemen wilt.'

'Als ik u wel begrijp, hervat Adriaan, dan blijft er met uwe kritiek eigenlijk in het geheel geen plaatsruimte over voor dramatische kunst. Elk treurspel, elke roman zelfs, loopt, voor het minst, gevaar aan hetzelfde euvel mank te gaan, indien het een euvel is. In de dramatische letterkunde komt het altijd

aan op het geheel objektief terug geven van allerlei toestanden en gewaarwordingen. Zelfs moet er een groot deel wegvallen, zou ik zeggen, ook van de andere kunsten. De schilderkunst, bijvoorbeeld, zou een aantal heilige onderwerpen niet mogen behandelen, zonder ons kristelijk gevoel te kwetsen. Zouden wij op die wijs niet te ver gaan?'

'Dat vooreerst, vult Beelen aan; maar wordt, wanneer wij die kritiek zullen laten gelden, toch niet éene zaak, en wel de allergewichtigste, de voornaamste zaak miskend. Ik bedoel de onwederstaanbare behoefte van den geboren kunstenaar. Stelje 't niet te veel onwillekeurig zóo voor, alsof het van zijn goedvinden afhing dit of dat te reproduceeren? Zoo is het niet. Het eigenaardige van den kunstenaar bestaat juist daarin, dat hij het geschapene na wil scheppen, of, indien hij het niet altijd zoover brengt, dan althans, zooveel mogelijk, met al wat leeft mede wil leven, en hetgeen hij alzoo van buiten af in zich opgenomen heeft, terug wil geven in den een of anderen vorm. Uwe kritiek, als ik wel zie, tast eigenlijk de kunst in den wortel aan. Als uwe overwegingen zullen gelden, dan is er eigenlijk geen onafhankelijke, met andere woorden, geen ware kunst meer denkbaar, dan kan de kunst slechts nog hier en daar als hulpmiddel dienen ter bereiking van andere doeleinden, die buiten het gebied van de kunst zijn gelegen. Zij kan, bijvoorbeeld, huizen of

kerken bouwen, door hare verwen en lijnen de voorstelling eener zaak gemakkelijk maken, of toonen leenen aan zekere gevoelens van het hart. Daarmede nu kan de ware kunst zich niet tevreden stellen, allerminst wanneer zij op het terrein der inwendige wereld zich beweegt. Daar wordt zij gedrongen met al het menschelijke te sympathiseeren, aan geen menschelijken toestand vreemd te blijven; ja misschien wordt de behoefte tot reproduktie bij den kunstenaar het meest opgewekt door hetgeen met zijn eigen persoonlijkheid het meest in strijd is. Is iets oorspronkelijk vreemd aan zijn natuur, hij rust niet voor hij het kent, voor hij er geheel in leeft, en zelfs, tot op zekere hoogte althans, het lief heeft. Zijn vijand niet lief te hebben, is den waren kunstenaar onmogelijk.'

'Daarin zouden wij natuurlijk weêr met elkander overeenstemmen. Maar het komt mij voor, dat, als wij beiden van liefde zouden spreken ten opzichte van onze wederpartij, wij toch niet geheel hetzelfde zouden bedoelen. Ik kan iemand, die een andere zienswijze volgt, dan de mijne, zeer goed liefhebben, maar mijne liefde strekt zich niet verder uit, dan tot zijn persoon. Als ik zijne gevoelens niet kan overnemen, zijn zij in mijn oog, natuurlijk, dwaling, leugen. En de dwaling kan ik niet liefhebben, verzekert Anna.'

'Ik geloof, merkt Beelen op, dat het onderscheid

tusschen u en de esthetische beschouwing van de dingen inderdaad volkomen juist is aangeduid.'

'Dat is in mijn oog, luidt Anna's antwoord, een zeer dubbelzinnige lofspraak. Gij moet mij veroorlooven, dat ik iets meer verlang. Wie van ons beiden heeft gelijk? Het is de vraag niet, of die kunstenaarsbehoefte, waarvan gij spreekt, werkelijk bij sommigen gevonden wordt, maar of zij *mag* bestaan, met andere woorden, of zij op vervulling aanspraak heeft. Want gij zult mij toch moeten toestemmen, dat, om aldus allerlei, en daaronder ook de meest uiteenloopende, zielstoestanden en overtuigingen, gelijk gij het noemt, objektief terug te geven, men zich van zijn eigen persoonlijkheid geheel moet ontdoen, men eigenlijk in het geheel geen belangstelling moet gevoelen voor het zegevieren van de waarheid. Kleurloos wordt men door alle kleuren in zich te willen vereenigen; liefdeloos door alles in gelijke mate te willen liefhebben. Neen, waarlijk, daar is de menschelijke natuur niet op aangelegd. Liefde en haat zijn de twee onmisbare polen van de as, waarom zij zich beweegt. Wie niet meer haten kan, kan ook niet meer liefhebben, en op het hoogste gebied van het leven is dat met nadruk waar. Hier is ongetwijfeld het haten van de leugen de voorwaarde voor de oprechte liefde tot de waarheid.'

'Het gesprek, zegt Adriaan, begint hoe langer hoe meer den wortel onzer overtuigingen te raken,

als ik wel zie. Om te kunnen spreken, zoo als mevrouw spreekt, moet men van de onderstelling uitgaan, dat het den mensch gegeven is *volstrekte* waarheid te bezitten. Met uw beweren, Mevrouw, vervalt niet alleen de kunst, maar ook in het algemeen de onpartijdigheid, het onpartijdig onderzoek. Ik kan niet onpartijdig onderzoeken hetgeen ik haat. En komt Beelen tegen uw oordeel op in naam van de kunst, dan teeken ik er bezwaar tegen aan, in naam van de vrije wetenschap, al is het ook niet zeer hoffelijk van ons met ons beiden tegenover u te gaan staan. Maar ik zou ongaarne een der schoonste veroveringen van onzen tijd willen prijsgeven, namelijk, de erkenning van het onmisbare van een volkomen onbevangen onderzoek. De wetenschap doet, wel beschouwd, hetzelfde als de kunst. De kunst slaat, zonder eenig *parti pris*, de geheele werkelijkheid gade, en vraagt slechts wat is schoon; de wetenschap handelt op dezelfde wijze, en vraagt wat is waar? Doch beide vragen: *wat is schoon* en *wat is waar*, beteekenen volmaakt hetzelfde. Volkomen objektiviteit is beider levensvoorwaarde, als ik mij niet bedrieg.'

'Als dat waar is, hervat Anna, gevoel ik mij door geen van beide aangetrokken. Dat volstrekte gemis van een *parti pris*, om uw uitdrukking over te nemen, stuit mij tegen de borst. Zal ik u mijn geheele hart openleggen? Die volslagen onbevangenheid, of

liever, die gelijke liefde tot al wat de natuur, al wat de werkelijkheid aanbiedt, ik vind het in den diepsten zin des woords: onzedelijk. Gij moet mij goed verstaan. Ik gebruik dat woord niet om, zelfs uit de verte, een blaam te werpen op hen, die met u van hetzelfde gevoelen zijn. Ik noem die objektiviteit, die hooge onpartijdigheid onzedelijk, in zooverre, als zij het intiemste in onze persoonlijkheid vernietigt, en dus de ware zedelijke kracht in ons verlamt. Onze ziel is niet een wit blad papier, waarvan wij moeten afwachten, wat er opgeschreven zal worden; neen, gelijk alles in de natuur, zoo is onze ziel reeds door God oorspronkelijk gestemd op een bepaalden toon, en slechts waar die toon wordt aangeslagen, geraakt onze ziel aan het medetrillen. De kern van ons wezen is niet: receptiviteit voor indrukken, die van buiten komen; het is veeleer: vrijwillige aanhankelijkheid. Niet onzijdigheid, maar liefde, is het intiemste in ons; niet kunst, maar geloof; geloof, dat is, geheele aansluiting, geheele overgave van onszelven aan hetgeen wij als het hoogste hebben leeren kennen, een overgaaf, waarop wij nooit weêr terugkomen, en in welk *parti pris*, als gij het zoo noemen wilt - en ik heb niets tegen de uitdrukking - wij onze hoogste zaligheid vinden.'

'Voor kunst als kunst, geheel op zichzelve beschouwd, gevoelt Mevrouw dus niet veel,' zegt Adriaan, half vragend.

‘Neen,’ antwoordt Anna op bezielden toon.

‘En gij toch wel, Beelen, niet waar?’ vraagt Clara.

Beelens oogen zijn, tintelend van belangstelling, op Anna gevestigd. Op Adriaans gelaat is de uitdrukking zichtbaar van iemand die in zijn eigen gedachten verzonken is. Meer tot zichzelven, dan tot de aanwezigen, zegt hij:

‘Kunst of geloof? Zoudt gij gelijk hebben? Zou dat waarlijk het alternatief zijn, waar tusschen wij te kiezen hebben?.... Kunst of geloof?.... Merkwaardig!.... Zonder liefde of haat de geheele werkelijkheid, zooveel als ons dat gegeven is, met onze wetenschap en met onze kunst in ons op te nemen, of die werkelijkheid te bezien onder het licht van het ideaal, en te beoordeelen naar den maatstaf van het te voren reeds gegeven ideaal, met andere woorden, van God, een ideaal, dat wij met ons geloof, met de innigste liefde van ons hart hebben omhelsd.... Daar moet ik eens ernstig over nadenken.’

‘Voor mij is de keus niet twijfelachtig, herneemt Beelen, als wij werkelijk kiezen moeten. De natuur is mij rijk, is mij vol genoeg, en zij predikt mij geen ander ideaal, dan hetgeen uit hare volle harmonie geboren wordt. Ik houd mij aan de les van Goethe: ‘*Willst du in's Unendliche schreiten, Geh' ins Endliche nach allen Seiten.*’ Van iets oneindigs, dat *jenseits* het zoogenaamd eindige liggen zou, maak ik mij geen voorstelling. Het is voor mij iets fantas-

tisch, waar ik niets aan heb. Het oneindige en het eindige, het geestelijke en het stoffelijke, dat zijn tegenstellingen, waarvan ik, zie, niet zóoveel begrijp. Zij zijn uitgevonden door onze verbeeldingskracht. Wetenschap en nadenken doen ze geenszins aan de hand. Van louter stof heb ik evenmin begrip, als van iets, dat louter geest is. Zulke woorden, als *God is geest*, zijn voor mij enkel klanken, waaraan ik geen redelijken zin kan hechten. De geheele werkelijkheid is voor mij geestelijk en stoffelijk, om mij van de gewone woorden te bedienen. Of, om andere woorden te gebruiken, nergens kan ik de natuur leeren kennen, of ik moet mij zoowel van mijne zinnelijke waarneming, als van mijn rede bedienen; geen indruk kan ik ontvangen, of ik moet dien ontvangen als zedelijk-zinnelijk wezen. Welnu, dat geestelijk-stoffelijk leven van het Heelal, in zijn oneindige verscheidenheid van vormen, met al de vermogens die ik bezit, zooveel mogelijk in mij op te nemen, dat leven mede te leven, dat leven te reproduceeren op allerlei wijzen: in een stelsel door mijn denken, in een kunstvorm door mijn esthetisch gevoel, in daden door mijn handelen, dat is al wat ik begeer. En zoo heb ik met filosofie, kunst en praktijk slechts één doel: het werkelijke in de natuur te ontdoen van den schijn, en het waarachtig natuurlijke op deze drievoudige wijze te weêrkaatsen. Weinig te gelooven, alles te gevoelen, dat blijft daarbij mijn leuze!’

‘Het gaat mij van avond te hoog, merkt Clara aan, met een lijdende uitdrukking in stem en gelaat; ik heb er niet veel aan.’

‘Nu liefste, verzekert hare moeder, wij zullen het hier ook maar bij laten. Ik heb het al gemerkt, beste kind. Had ik ons gesprek maar eerder kunnen afbreken. Ik had je maar liever te huis moeten laten, daar je van daag voor acht dagen ook al de koorts hebt gehad.’

‘Ik voel me erg onpleizierig, Moeder.’

Beelen neemt Clara's pols tusschen zijne vingers, en konstateert, dat zij inderdaad overvallen is door een vrij hevige koorts.

‘Ik zal dadelijk een kamer in orde laten maken.’ Beelen heeft dit nauwelijks gezegd, of hij is reeds verdwenen.

‘Het is beter, dat je van nacht hier blijft, dat geloof ik ook,’ verzekert Anna.

Moeder en Dochter zijn op dit punt van hetzelfde gevoelen. Het zou Clara in den toestand, waarin zij zich bevindt, ook niet licht gevallen zijn mede huiswaarts te keeren. Als de kamer in orde is, brengt Anna haar kind naar bed, en laat haar verder aan de verzorging eener vrouwelijke dienstbode over. Anna zelve wandelt daarop met Adriaan terug naar Zuidrichem, en brengt, natuurlijk, de tijding van Clara's ongesteldheid mede, die door van Grave met een veelbeteekenend hoofdschudden ontvangen

wordt. Constance die. gelijk wij weten. den predikant gedurende den avond gezelschap heeft gehouden, luistert naar het bericht met groote oogen, en doet onmiddellijk den voorslag, om zelve den nacht bij Clara door te brengen, ten einde haar niet aan dienstboden over te laten.

Ofschoon van Grave en zijne vrouw overtuigd zijn, dat Constance zich met groote liefde van dezen plicht kwijten zou, zijn zij niettemin tevens van oordeel, naar het schijnt, dat de tegenwoordigheid der freule den nacht voor hunne dochter niet rustiger zou maken. Constance wordt dus verzocht van haar voornemen af te zien.

Gemakkelijk valt het echter niet haar van dit voornemen af te brengen. Bij herhaling verzekert zij, dat men haar niet moet ontzien, dat haar gezondheid ijzersterk is, dat Clara het ongetwijfeld veel aangenamer zal vinden een bekend gezicht aan haar ziekbed te ontdekken, dan het gezicht van een loontrekkende. Al deze verzekeringen, evenwel, stuiten af op de standvastigheid, waarmede de predikant en zijne vrouw haar voorstel verwerpen. Freule Constance trekt zich daarop in zichzelve terug, als iemand, die zich gekrenkt gevoelt. Aangezien het rijtuig van den baron reeds voor de deur staat, maakt Constance zich gereed om te vertrekken, en ten slotte rijdt zij weg.

Nauwelijks heeft zij een eind weegs gereden in de richting van Deinenheim, als zij den koetsier tikt

aan het venster van haar gesloten *calèche* en hem last geeft òm te keeren. en naar het krankzinnigengesticht te rijden. Het is reeds laat in den avond; het is elf uur.

De poortier doet haar open, en wordt door haar naar Beelen gezonden met de boodschap, dat er ‘iemand’ is, om hem te spreken. Den naam der freule mag hij echter volstrekt niet noemen.

In het vertrek van den poortier, en bij het somber en onzeker schijnsel van diens lampje, wandelt zij eenigszins onrustig op en neder. Met ongeduld wacht zij het antwoord af.

De bode komt terug en meldt haar, dat de geneesheer, wanneer de zaak niet bijzonder presseert, thans liever niemand ziet, daar hij zich bij een patient bevindt, wiens toestand zijne tegenwoordigheid vereischt.

‘Weet gij wie die patient is, en hebt gij mijn naam niet genoemd?’ luidt Constance's driftige vraag. Op het laatste gedeelte der vraag ontvangt zij het gewenschte antwoord; op het eerste verneemt zij, dat de patient niemand anders is, dan Clara.

‘O zoo, dan weet ik genoeg.’

Met deze woorden verlaat Constance het vertrek van den poortier. Zij ijlt naar de deur, wil die zelve openen, doch hemerkt dat, gelijk in geneeskundige gestichten voor krankzinnigen de gewoonte het medebrengt, de deur ook van binnen geen kruk heeft, en zich slechts ontsluit voor den sleutel, die uit den

zak van een bepaald persoon, van den poortier, te voorschijn komt. Deze sleutel komt spoedig voor den dag, doch niet snel genoeg voor het ongeduld van Constance, die aan haar ongeduld lucht geeft met de woorden:

‘Is het hier een gevangenis?’

De freule is reeds bijna op Deinenheim terug, als de poortier nog bromt, zoowel over de stoornis die hij in zijn eersten slaap had ondervonden, als over de beleediging, zijn gesticht aangedaan.

Hoofdstuk XXXI
Waarschuwend en gewaarschuwd.

De gelijktijdigheid van den litterarischen avond, dien wij in de studeerkamer van Beelen bijwoonden, en van den avond, dien freule Constance alleen met van Grave doorbrengt, levert voor den geregelden gang van ons verhaal een bezwaar op, dat wij niet anders overwinnen kunnen, dan door terug te keeren op onze schreden, en, zacht, gelijk het tegenover een freule betaamt, doch handig, de nicht van Baron Constant weder te nemen uit het rijtuig, waarin wij haar naar Deinenheim terug zagen rijden, en haar andermaal te plaatsen in de studeerkamer van den predikant, dien zij, gedurende de korte afwezigheid zijner vrouw, haar gezelschap geschonken heeft.

Het gesprek, dat gedurende dien avond tusschen den leeraar en de adellijke jonkvrouw gevoerd wordt, zullen wij, evenwel, slechts voor een gedeelte mededeelen; namelijk, alleen in zoo verre, als het geacht kan worden in verband te staan met hetgeen ons

reeds aangaande het innerlijk leven van Constance bekend is.

Uit dit enkele woord maakt de scherpzinnige lezer al op, dat het onderhoud betrekking heeft op de gezindheid, die Constance ten aanzien van den direkteur-geneesheer vervult; een gezindheid, die voor den predikant geen geheim is gebleven, hetgeen, de openhartigheid in aanmerking genomen, waarmede zij er voor uit komt, zeker weinig verwondering kan baren.

In den loop van den avond heeft van Grave daar meer dan eens op gezinspeeld, of liever, daar deze gezindheid, in zijn oog, voor de gemoedsrust der freule een ernstig gevaar kan opleveren, is hij er op uit aan hare gedachten zulk een wending te geven, dat hij hopen kan voor haar levensdoel, gelijk zij het in den laatsten tijd opvatte, een ander, een beter in de plaats te stellen.

‘Kunt gij thans, zoo heeft hij welmeenend gevraagd, nog al wede hebben met het nieuwe leven dat voor u begonnen is, sedert het vertrek van uwe lieve moeder? Het zal u, verbeeld ik mij, een aangenaam gevoel zijn, nu gij, zonder het gezocht te hebben, meer vrijen tijd hebt gekregen, om uw omgang te wijden aan het levensgeluk van uw oom, aan wien gij toch zulke groote verplichtingen hebt.’

‘Het is zoo,’ is het antwoord van Constance, en daarmede is dat gedeelte van het gesprek geopend,

dat wij wenschen mede te deelen, ‘het is zoo, maar toch het vlot nog niet recht. Ik weet niet, waar het aan hapert. Ik heb mijn oom hartelijk lief, en aan zijne liefde voor mij kan ik waarlijk niet twijfelen, maar of ik iets bijbreng, of ik iets bij kan brengen tot zijn levensgeluk, dat weet ik waarlijk niet. Op zoovele punten is er verschil tusschen hem en mij. Wij verschillen van elkander in leeftijd, in smaak, in liefhebberij, in opvatting van de dingen....’

‘Dat verwondert mij niet, Freule, maar het zou mij wel verwonderen, indien deze omstandigheid u verhinderde de eerste roeping; die op u rust, naar behooren en met lust te vervullen.’

‘Neen, natuurlijk, mijn eerste roeping, kan ik daarom niettemin zeer goed vervullen, daar leef ik tegenwoordig ook geheel voor.’

‘Ik weet niet, of wij op dit oogenblik aan hetzelfde denken. In mijn oog is uw eerste roeping het levensgeluk van uw oom te bevorderen, zoolang als gij, namelijk, nog bij hem in huis woont. En dat zult gij het best door een tal van kleinigheden kunnen doen, als gij u maar door niets van het beses van deze uwe roeping laat afbrengen.’

‘Maar gaat mijne roeping, als kristin, toch niet boven mijne roeping, als huisgenoot?’

‘Die tegenstelling begrijp ik niet.’

‘Begrijpt ge die tegenstelling niet, Dominee?’

‘Wel neen, ik; wat zijn dat voor dwaze tegenstel-

lingen. Brengt ons kristendom dan iets anders mede, dan dat wij juist in de allereerste plaats goede huisgenooten zijn?'

'Hoe kan Dominee nu zoo spreken? Het éene noodige gaat toch boven alles. Een ziel te bekeeren tot God, dat zal toch wel het allerhoogste zijn.'

'Kom, lieve Freule, dat zijn immers maar praatjes. Hangt het dan van ons af een ziel te bekeeren, wanneer wij het slechts willen? En als wij dat werkelijk bedoelen, dan is er immers geen eenvoudiger weg te kiezen, dan hem, dien wij tot God willen brengen, te omringen met onze liefde, om alzoo ons licht voor hem te laten schijnen.'

'Juist, juist, Dominee; te omringen met onze liefde, dat is het.'

'Nu dan zijn wij het eens, als gij dat nu maar doet voor uw oom, dan behoeven wij er geen woord meer over te spreken.'

'Dat kan ik juist niet doen. Dat is mij niet gegeven. Ik gevoel, dat ik ten aanzien van Dr. Beelen oneindig veel meer kan zijn, dan ten aanzien van mijn oom.'

'Dat wil ik wel gelooven. Gij hebt Beelen op een geheel andere wijze lief dan uw oom.'

'Dat stem ik u dadelijk toe. Voor Beelen gevoel ik een geestelijke liefde. Hij is zeker en stellig een uitverkorene.'

'Lieve Freule, wees voorzichtig. Je bent op een

gevaarlijken weg. Een jonkvrouwlijk hart moet waarlijk met geestelijke liefde niet spelen. Het is de vraag niet, of het geestelijke liefde kan gevoelen, maar of het ooit een geestelijke van een andere liefde kan onderscheiden.'

'De geestelijke mensch onderscheidt alle dingen, zegt immers de Schrift.'

'Zeker, de volkomen geestelijke mensch. Maar kan een jong hart ooit tot dien toestand van volkomen geestelijkheid komen? Dat is juist de vraag.'

'Waarom niet. Ik zou wel eens willen weten, waarom niet?'

'Uw vraag maakt mij angstig, Constance.'

'Angstig?'

'Ja, om het gebrek aan zelfkennis, dat zij verraadt.'

'Aan zelfkennis?'

'Ongetwijfeld. Wil ik u eens iets zeggen? Uwe belangstelling in het geestelijk heil van Beelen zou zeer licht een oorzaak van geestelijk onheil voor u zelve kunnen worden. Gij maakt u illusiën. Hetgeen zich stelt tusschen uw oom en u, dat is Beelen. Hetgeen u verhindert uw eerste roeping te vervullen, en dus getrouw te zijn in den weg waarin God u geplaatst heeft, dat is niemand anders, dan Beelen. Gij hebt hem lief, lief zoo als een jonge vrouw lief heeft, zoo als elke jonge vrouw lief heeft; bedrieg u zelve niet. Niet eerder, dan voor gij dit erkend

hebt, zult gij zielsrust vinden. Geloof mij, God eischt waarheid in het binnenste, en waarheid is er op dit oogenblik in uw binnenste niet.'

Is het menschenkennis, is het belangstelling, is het misschien een ander gevoel, een gevoel, dat zoo licht in de mannelijke borst ontkiemt, een gevoel, wie weet het, van jaloesie tegenover Beelen, den machtigen bioloog, dat van Grave zoo helderziend maakt? Wij kunnen het niet beslissen, wij mogen het niet. Het menschelijk hart heeft zonderlinge geheimen. Maar 't schijnt, in elk geval, dat van Grave met zijne woorden een diepen indruk achterlaat bij freule Constance. Zij, om een wederwoord anders zoo zelden verlegen, heeft ditmaal voorloopig niets te zeggen. Als zij eindelijk spreken wil, springen haar de tranen in de oogen, en roept zij uit:

'Gij hebt gelijk! Ik geloof ten minste, dat gij gelijk hebt.'

Een oogenblik later, doet zij er op volgen:

'Maar het is te laat, ik kan niet meer terug.'

'Tot nu toe, herneemt van Grave, heb ik mij als uw rechter aangesteld. Laat mij van nu aan uw heelmeester zijn. Gij weet wel, dat het niet te laat is. Onze zonde in te zien is het eerste, het onmisbare op den weg des behouds. Dan is het de vraag, of wij de zonde, die wij aanschouwd hebben, liefhebben of haten, of wij er ernstig van bevrijd willen zijn. Maar om dit ernstig te willen, moeten wij

niet beginnen met te zeggen, dat het te laat is, om terug te keeren. Zoolang wij in dit leven zijn, is het nooit te laat. Gods kracht wordt in onze zwakheid volbracht!'

'Wilt gij mij de behulpzame hand bieden? Ik wil terugkeeren. Ik wil mij wijden aan hetgeen gij mijn eerste roeping hebt genoemd. Ik heb gedwaald. Ja, ik ben op een verkeerden weg. Maar - ik geloof, dat ik het gevaar te boven ben, nu mij de oogen door u geopend zijn. Ik voel, dat het voorbij is. Ik weet, dat ik van nu aan onverschillig kan zijn voor Beelen.'

Van Grave schijnt het niet noodig te oordeelen Constance te zeggen, in hoeverre hij deze wetenschap voor gegrond houdt, en Constance's overtuiging omtrent de toekomst deelt.

Wij weten reeds, wat er, bijna onmiddellijk na dit gesprek, namelijk na de tehuiskomst van Anna, gebeurd is. Wij hebben gezien, hoe Constance er op aandrong zelve Clara in het gesticht van Beelen te verplegen. Wij hebben haar met haar rijtuig zien omkeeren, om zich te overtuigen, of de patient werkelijk door Beelen zelve wordt opgepast.

Strekt dit een en ander, om ons aan den ernst te doen gelooven van het voornemen, dat freule Constance, ten gevolge van haar onderhoud met den predikant, heeft opgevat?

De lezer moge liet zelf uitmaken.

Als freule Constance van Grave verlaten, Adriaan zich naar zijn kamer begeven heeft, en de beide echtgenooten dus alleen blijven, vraagt van Grave op een niet geheel kalmen toon aan zijn vrouw:

‘Is Clara dan inderdaad zoo ongesteld, dat zij niet met je meê kon komen.’

‘'t Goeie kind heeft de koorts, lieve man!’

‘Hadt dan even om het rijtuig van Constance gestuurd. Je wist toch, dat het haar kwam halen. Zoo erg is zij toch niet, dat het gevaarlijk kon wezen, haar in een rijtuig te vervoeren.’

‘Waarom zou ik 't gewaagd hebben, Eduard? Zoo is het immers veel beter. Als morgen de koorts af is, kunnen wij haar terstond een rijtuig zenden, dan ga ik haar zelve natuurlijk afhalen.’

‘Ja, dat is wel mogelijk. Maar ik zie volstrekt niet in, waarom zij nu juist bij Beelen blijven moest.’

‘Zoo als ik u zeg, ik vind het niet verantwoord, in een guren Januari-nacht. Zoo kon ik haar toch niet instoppen, dat zij in het geheel geen koû kon vatten.’

‘Neen, dat is zoo. Maar Beelen bevalt mij in den laatsten tijd niet erg. Hij pakt letterlijk alle menschen in. Je hoort tegenwoordig over niemand anders meer spreken, dan over hem. Ik weet niet, of ik hem wel geheel natuurlijk vind. Mij dunkt, iemand, die zoo algemeen een gunstige impressie maakt, die moet dat toch doen ten koste van het een of ander

in zijn karakter. En zoo gelukkig, weetje, vind ik nu juist den invloed niet, dien hij met zijne opinies op anderen uit kan oefenen, dat ik iemand, die mij dierbaar is, onvoorwaardelijk onder zijn invloed zou willen plaatsen. De Mérival is me tegenwoordig ook veel te druk met hem.'

'Wat een grieven op eens, beste man! Ik geloof, dat je wat ontstemd bent door Clara's ongesteldheid. En dat is ook treurig genoeg. Maar wij zullen het maar niet treuriger maken, niet waar? door iets in onze ziel te laten komen, dat naar bitterheid zweemt.'

'Neen, daar hebje gelijk aan, maar die avondjes moesten nu toch maar uit zijn, vindje niet? Het zou weêr kunnen gebeuren, dat Beelen eens verhinderd werd hier te komen, en dan zouje daar weêr heen moeten gaan. Dat heb ik toch liever niet. Ik kan niet zoo'n geheelen avond alleen blijven. Constance is goed en wel, maar 't is een vreeselijk geëxalteerd karakter.'

'Ik vind het nog al prettig, datje me zoo slecht missen kunt, maar nu moetje de liefde voor mij niet doopen in een soort van knorrigheid tegen iedereen. Niemand heeft je immers kwaad gedaan. Of benje eigenlijk op iemand anders boos, over wien wij niet overluid durven klagen?'

Anna staat achter den leuningstoel van haar man; haar éene hand rust op zijn schouder, met de andere hand, tegen zijn voorhoofd geklemd, drukt zij zijn

hoofd tegen haar boezem. Haar stem is teederder dan ooit.

‘Is het zoo niet, heb ik misgeraden? gaat zij voort. Clara baart je bekommering, niet waar? Die telkens wederkeerende koortsen, dat transspireeren 's nachts, haar hoest....’

‘Neen, daar maak ik me niets ongerust over. Dat had ik evenzoo toen ik jong was. Zij ziet er voor het overige perfekt uit, perfekt. De winter is nu ook al bijzonder streng, moetje denken.’

‘Ik wil dat alles natuurlijk in aanmerking nemen, maar ik zou moeten veinzen, om te beweren, dat alle ongerustheid mij vreemd is. Zij heeft een zeer debiel gestel. Beelen heeft er mij bovendien reeds opmerkzaam op gemaakt.’

‘Ik weet niet waar Beelen zich mede bemoeit. Het is, dunkt mij, tijds genoeg voor een medikus, om zijn gevoelen te zeggen, als hij er naar gevraagd wordt. Hij kan soms spreken, alsof hij de wijsheid in pacht heeft.’

‘Gij zoudt het niet zeggen, als gij hem gehoord hadt over Clara. Wees niet mismoedig, Eduard. Laat ons noch vooruitloopen, noch de oogen sluiten voor hetgeen ons vergund is van de toekomst te lezen. Als wij de lucht met zware wolken zien, gaan wij naar binnen. Waarom zouden wij niet met dubbel vertrouwen schuilen bij den Almachtige, als er zware tijden schijnen te komen?’

Eduard heeft tot hiertoe strak voor zich heen gezien. Hij slaat thans de oogen op, en zijn blik ontmoet daardoor het oog van Anna. daar zij zich over haar man heenbuigt.

Hij slaakt een diepe zucht.

‘Laten wij ons hart maar eens lucht geven door te zuchten, Eduard, dat zal ons verruimen.’

‘Ziet gij het inderdaad zoo ernstig in?’

‘Elken avond, als ik haar ter ruste leg, heb ik zoo met haar te doen, zoo als zij hijgt van het trappen klimmen, en zoo als zij vermagert.’

‘Maar daar moet iets aan gedaan worden, Anna, dat kan zoo niet blijven. Laten we toch iemand konsulteeren.’

‘Zij gebruikt reeds het een en ander tot versterking. Ik konsulteer er Beelen en onzen medikus gedurig over.’

‘Daar hebt gij mij nog nooit iets van gezegd, Anna,’ zegt van Grave op half verwijtenden toon. ‘En waarom zijt gij van nacht niet liever bij Clara gebleven?’

‘Ik wilde u niet alleen laten, Eduard. Indien gij gehoord hadt van Clara's koorts, zonder dat ik zelve mede gekomen ware, hadt gij misschien een al te treurigen nacht doorgebracht.’

Eduard legt zich te bed. Anna blijft geruimen tijd voor zijn bed zitten, terwijl zijn hand in de hare

rust. Er wordt echter geen woord meer tusschen de beide echtgenooten gewisseld.
Eduard doorleeft zijn Gethsemanee.
De Engel der vertroosting is niet ver.

Hoofdstuk XXXII
Uit de briefwisseling van Adriaan en Caroline.

Wij hebben reeds verlof gevraagd om onder de evenementen van den winter, dien Adriaan te Zuidrichem doorbrengt, ook zijne korrespondentie te rekenen met Caroline Martin, die, gelijk de lezer zich herinneren zal, in de nabijheid van die stad, op een landgoed, de betrekking van *gouvernante* vervult.

Voor haar vertrek derwaarts, in het begin van Oktober, heeft Adriaan haar reeds zijn voornemen te kennen gegeven, om haar van tijd tot tijd te schrijven, en deze mededeeling is destijds door Caroline zóo gunstig opgenomen, dat hij weldra aan dit voornemen gevolg kon geven.

De fragmenten, die wij uit beider briefwisseling hier inlasschen, zijn geschreven in den loop van de maand December, en dus voor dien avond, waarop ten huize van Beelen de koorts de arme Clara overviel.

Uit die fragmenten zal ons eenig licht opgaan over de betrekking tusschen Adriaan en Baron Con-

stant, waarover ook voor ons nog een sluier ligt, dien Adriaan zelf geruimen tijd niet heeft willen oplichten.

Eerste fragment
(Caroline aan Adriaan.)

‘..... Ik zou niet weten, wat ik nog meer begeeren zou. Ik ben bijna volkomen gelukkig. Mijn moeder is tevreden; zij schrijft mij gedurig, dat zij alles heeft wat zij verlangt, nu zij ziet, dat ik, tot loon voor hare zorgen, onafhankelijk van haar geworden ben. Ik ben ingenomen met mijn betrekking, en gij hebt mij uwe vriendschap geschonken. Wat zal mijn vriend wel van mij zeggen, als ik hem schrijf, dat ik mij hier, in zijn afwezigheid, zoo bijzonder gelukkig gevoel. Maar wees gerust: er is geen kwaad bij. Gij kunt u nauwelijks voorstellen, de Mérival, hoe dat hecht, kinderen van meet afaan te moeten opbrengen. Zij waren erg verwilderd toen ik hier kwam. Zij hadden letterlijk geen begrip van stilzitten. Maar het zijn kinderen, daar wat insteekt, en daar dus iets uit te halen valt. Want waarlijk, als het er niet inzit, kan men er ook niets uit te voorschijn brengen. Ik zou er althans geen kans toezien. Ik kan de kunst van opvoeden niet anders begrijpen, dan als de kunst van te ontwikkelen hetgeen een kind van den lieven God reeds gekregen heeft. En

ik geloof wezenlijk niet, dat het verwaandheid is, als ik u vertel, dat ik met de ontwikkeling van het mij aanvertrouwde drietal al een klein eind op weg begin te komen. Het zijn gelukkig volstrekt geen slaperige karakters. Zij vatten alles levendig op, en ik kan hun nooit genoeg vertellen. Gij zoudt mij, vrees ik, niet meer kennen, zoo als ik, sedert ik hier woon, veranderd ben. Ik denk wel eens of gij mij uwe vriendschap nog schenken zoudt, gelijk voorheen, want ik ben heusch een heel ander mensch geworden. Maar ik vrees er toch eigenlijk niet voor, want ik ben er eer op verbeterd, dan achteruitgegaan. Terwijl ik dit neêrschrijf, bekruipt mij toch weêr een kleine vrees. Weet gij, in welken zin ik veranderd ben? Ik ben hier weêr jong geworden, met de kinders meê. Of liever, ik ben hier voor het eerst in mijn leven jong. Ik heb in mijn jongen tijd te veel ondervonden, om toen wezenlijk gelukkig te kunnen zijn, ik heb te veel gezien. Ik heb het u, geloof ik, vroeger al eens verteld. Engeland is wezenlijk geen land, waar men jong kan zijn. En dan al die onaangenaamheden, die mijn moeder ondervonden heeft, en die ik te vroeg gezien en gevoeld heb. Gij moet dat wel begrijpen, de Mérival. Gij zult mij wellicht bij onze eerste kennismaking wel wat koel gevonden hebben, wel wat apathiek. Misschien heeft het u zelfs doen twijfelen, somtijds althans, aan mijn vriendschap. O 't was zoo vreemd:

ik gevoelde mij door uwe vriendschap gestreeld, en toch had ik er het rechte genot niet van. Een menschenhart moet wezenlijk de kunst van gelukkig te zijn aanleeren. Zich over te geven aan zijn geluk, te durven zeggen, dit of dat geluk behoort nu aan mij, zie, daarin bestaat, geloof ik, die kunst. Maar toen ik nog te Zuidrichem was, verstond ik haar maar half, of misschien nog in het geheel niet. En dat maakte ook, dat ik in Oktober zoo gemakkelijk van elk scheiden kon. En nog ben ik maar een eerstbeginnende. Men moet veel geduld met mij hebben, en, ook als de schijn soms tegen mij is, mij niet van koelheid verdenken. Ik begin eerst langzamerhand te ontdooien. Geen wonder, dat ik nog wat stijf ben. De thermometer van mijn omgeving heeft tot hiertoe bijna altijd op *vorst*, gestaan. Ook door uwe vriendschap heb ik leeren voelen, hoe goed het is het hart te openen.... Ik zal u daarom maar alles schrijven juist zoo als het is. Missen, doe ik u nu nog niet. Mijne kinderen vervullen al mijne gedachten. Maar, ofschoon ik u niet mis, ik verlang toch om u terug te zien. Begrijpt gij mij? Gij staat gedurig voor mij als iemand tot wien ik opzie; ik moet langzamerhand tot uwe hoogte trachten te komen; en uwe vriendschap voor mij, is mij het onderpand, dat ik eens zoover komen zal. Ik gevoel mij daarom gelukkig, dat ik mij op een afstand van u bevind. Nu ziet gij al mijn vallen en opstaan, al

mijn strijd niet zoo dagelijks van nabij. Ik weet, dat gij uwe vriendschap gaaft aan mij, niet zoo als ik nu, op dit oogenblik, ben, maar zoo als ik eens worden zal. Gij beschouwt mij, zoo als de kunstenaar het beeld, dat hij in zijne gedachte ontworpen heeft. Maar nu moet gij den ruwen steen, en al dat schaven en beitelen maar niet te veel zien. Ik beloof u, dat ik alles af zal werken naar uw plan, en als ik u eindelijk weêr zie, dan laat gij er de meesterhand nog eens overgaan, opdat het geheel aan uw idee beantwoorde, en ik, door u gevormd, het leven moge ingaan, waarheen God mij ook moge roepen. Wilt gij?....'

Tweede fragment
(Adriaan aan Caroline.)

'..... Ziedaar, lieve vriendin, zoo het een en ander van mijn wedervaren. Gij bemerkt wel, dat ik in het geheel niet ìn een opgewekte stemming verkeer. Ik heb gisteren uw moeder weêr eens bezocht. Ik vind het zoo pijnlijk om het u te zeggen, maar het is mij inderdaad een zware taak om uw moeder te gaan zien. Wat heb ik toch in haar oog misdreven? Uw moeder heeft een opgeruimd en vriendelijk karakter. Zij heeft dit voor iedereen, behalve, ik moet het u ronduit zeggen, voor mij. Ik begrijp inderdaad niet, waarom ik alleen een uitzondering

voor haar moet maken. Zoodra ik binnen kom, wijkt de glimlach van hare lippen. En het treft mij zooveel te meer, omdat de allereerste reis toen ik haar ontmoette - gij herinnert het u nog wel, het was op dien morgen toen ik door u ontvangen werd in het voorkamertje - omdat, zeg ik, bij die gelegenheid, uw moeder zeer vroolijk en voorkomend was. En toen was ik haar juist geheel onbekend; toen wist uw moeder niet eens, hoe ik heette. Ik schijn al een zeer ongunstigen indruk achtergelaten te hebben, dat zij, na die eene reis, geheel ten mijnen aanzien veranderd is. Ik vrees, dat uwe moeder toch achter onze briefwisseling gekomen is, en dat haar dit wellicht mishaagt. Gij weet wel, dat ik terstond, zoodra ik van u vergunning bekomen had om u te schrijven, er uw moeder over had willen spreken. Ik vind het altijd beter van zulk een geheel exceptionneele betrekking, als op dit oogenblik tusschen ons bestaat, geen geheim te maken tegenover hen, die er belang bij kunnen hebben er spoedig van verwittigd te zijn. Het was op uw verlangen, dat ik er destijds uw moeder niet over sprak. En uwe redenen waren zeer billijk. Nu, ik heb tegenover uw moeder gezwegen. Maar het heeft mij reeds menig moeilijk oogenblik gekost. Het hindert mij, dat ik met uw moeder niet open kaart kan spelen, zij.... doch ik ga misschien iets zeggen, dat te vermetel is.... Enfin, ik vlei mij, dat, zoodra ik haar ruiterlijk....

neen, ik heb toch eigenlijk geen recht, om die verwachting uit te spreken. In elk geval, als het tusschen uwe moeder en mij tot een verklaring kwam, zou ik weten waaraan mij te houden. Het oog, de houding uwer moeder dompelt mij gedurig in een onaangename stemming. Zoo als ik u zeide: uw moeder wordt letterlijk een ander mensch als zij mij ziet. Ik heb u nog eene andere gewaarwording te melden, die in verband staat met de herinnering aan mijne eigene, dierbare moeder. Ik had plan gehad u dat meteen te schrijven, doch ik stel het liever uit. Het is nog te kort geleden. Ik moet er eerst eenige dagen over heen laten gaan. En ach! dat schrijven is toch ook het rechte niet. Ik wenschte, dat ik u één oogenblik kon zien, u, uwe trouwe oogen, en dat ik uwe hand kon drukken. Neen, Caroline, het ga hoe het wil, maar een leven buiten en zonder u is mij niet denkbaar. Gij kunt mij even goed vragen om het buiten lucht te kunnen stellen. Al wat ik denk en gevoel, al wat bij mij omgaat, geheel mijn innerlijk leven loopt op u uit, als op zijn natuurlijk middenpunt. Zijn ooit twee harten voor elkaâr bestemd geweest, dan zijn wij het. Alles heeft mede moeten werken om mij u te leeren waardeeren, maar ook om u voor mij onmisbaar te maken. Het beeld mijner moeder staat. dat weet gij, in het heiligdom van mijn hart. Zij is voor mij als een heilige, die mijn hart boven de aarde verheft. Mevrouw van Grave.

dat weet gij ook, is mijn aardsche moeder, maar zij behoort mij niet alleen. Welke rechten heb ik op haar? De liefde voor deze beide vrouwen heeft mij ingewijd in de schatten van het vrouwelijk gemoed. Zoolang ik u niet kende, zoolang ik niet zeker was van uwe vriendschap, zou deze kennis, hoe begeerlijk ook op zich zelve, niets in mij uitgewerkt hebben, dan een verteerend dorsten om die schatten de mijne te mogen noemen. O lieve vriendin, gij weet niet, hoe gelukkig gij mij maakt! Gij hebt in een uwer brieven eens gezegd, dat gijzelve door uwe vriendschap voor mij tot rijpheid zoudt komen. Ik kan datzelfde zeggen ten aanzien van mijne liefde voor u. En dat is zelfs geen toekomst meer voor mij. Neen, nu reeds gevoel ik, dat ik, door u lief te hebben, voor het eerst mensch geworden ben, of althans op weg ben om het te worden. De oudheid wist te verhalen van een, die onoverwinnelijk was, zoolang hij nog de aarde kon blijven aanraken. Voor ons is, in de plaats van de aarde, de hemel gekomen. Zoo lang wij den hemel nog gedurig kunnen bereiken, zijn wij onoverwinnelijk in den strijd des levens. En dat vergunt uw liefde mij.... Maar wat bedoelt gij toch, als gij schrijft, dat gij '"gevormd hoopt te worden om het leven te kunnen ingaan, waarheen God u ook moge roepen."' Daar begrijp ik wezenlijk niets van. Leg mij dat eens uit. Is uwe roeping dan onzeker?....'

Derde fragment
(Caroline aan Adriaan.)

'..... Ik kan u geen ongelijk geven; en dat is het juist, dat mij in uw brief zoo pijnlijk aandoet. Ik had zoo gehoopt, dat gij het niet, of ten minste niet in zoo sterke mate, gemerkt zoudt hebben. Mijn waarde de Mérival, wat zal ik u zeggen? Het maakt mij diep ongelukkig. Ik heb het niet alleen bespeurd vóor mijn vertrek, maar zelfs in de brieven, die ik, sedert mijn vertrek, van mijne moeder ontvangen heb. Ik zou er u, natuurlijk, nooit van gesproken hebben. Maar nu het ook u getroffen heeft, en gij er mij zelf over schrijft, is het misschien maar beter voor u en voor mij de dingen bij hun waren naam te noemen. Toen ik u indertijd vroeg, om mijn moeder niets van onze briefwisseling te laten merken, en gij er op stondt om de redenen te weten, die mij dat verzoek ingaven, heb ik u allerlei gezegd, maar het ware van de zaak eigenlijk niet. Het was juist de minder gunstige gezindheid van mijn moeder jegens uw persoon. Wat zullen wij er toch aan doen? Doch die vraag kwelt mij toch eigenlijk niet veel. Mijn moeder leeft sterk onder bepaalde indrukken. En even goed als moeder thans, zonder dat ik gissen kan waarom, tegen u ingenomen is, zoo kan het vroeg of laat ook wel weêr eens omslaan. Maar dan zal er een goede reden

voor zijn. Dan zal mijn moeder u beschouwen, en voor u gevoelen, zoo als gij het verdient. Ik zou u raden mijn moeder maar niet al te dikwijls te bezoeken. Misschien zouden er dan indrukken bij haar kunnen ontstaan, die het beter is niet op te wekken. Dunkt u dat ook niet?

'Maar wilt gij mij nu eens spoedig schrijven, wat die andere smartelijke gewaarwording voor u geweest is. Waarom hebt gij niet terstond uw hart voor mij uitgestort? Ik ben niet graag vroolijk, als ik weet dat gij droefgeestig zijt, en ik kan toch niet, zoo *in's Blaue hinein*, droefgeestig worden, zonder te weten om welke reden ik het zijn moet. En zoolang gij mij niet geschreven hebt, wat het eigenlijk is, denk ik maar, dat het iets voorbijgaands zal zijn, of ten minste, dat het wel spoedig voorbij zou gaan, als wij maar eens over de zaak konden spreken.

'Weet gij, welk een ervaring ik heb opgedaan, sedert ik op het land woon? Ik word vreeselijk lui. Het leven in een stad als Londen gunt iemand geen tijd tot slapen of rusten. Het houdt den geest opgewekt en in een gedurige spanning. En als men zich daar lui voelt, dan schaamt men er zich onwillekeurig over. Hier, in het allerminst niet. En dit is juist het aardige, dat men buiten uren lang niets uit kan voeren, zonder dat men het zelf onaangenaam vindt. Het kan mij gebeuren, dat ik lucht en boomen en de groene weide zit aan te kijken, en mijn tijd verdroom

dans une douce béatitude. Ik ken mijzelve bijna niet meer. Konden we hier wat samen ronddwalen in de dennenbosschen. Gewoonlijk leeft een mensch van zijne oogen of van zijne handen. Hier leeft men van zijn neus. Al de gewaarwordingen, die mijn ziel vervullen, komen bijna door dat prozaïsche zintuig, al is het winter. Nu, dat zintuig moet ook eens zijn beurt hebben. Maar verbeeld u, dat men ons hier eens zag ronddwalen. Een *gouvernante*, die zoo iets durft gevoelen als vriendschap voor een heer, hoe ergerlijk, niet waar? Gij vraagt mij nog naar het denkbeeld, dat ik mij vorm van mijn aanstaande levensroeping. Waarde vriend, gij kunt toch, evenmin als ik, in de toekomst lezen. Ik denk vooreerst slechts aan het tegenwoordige, en profiteer - egoïstisch genoeg - van den omgang met u, al geschiedt die ook schriftelijk, eer de dagen komen, waarin ik wellicht niets meer van u merk.'

Vierde fragment
(Adriaan aan Caroline.)

'..... Ik heb u vroeger wel eens gesproken van freule Constance van Deinenheim. Ik herinner mij niet, dat gij haar gedurende uw kortstondig verblijf te Zuidrichem ontmoet hebt. Zoodra als ik haar, of liever den naam van haar oom leerde kennen, Baron Constant van Linden, heb ik reeds vermoed,

dat wij familie waren van elkander. Mijn moeder droeg vóor haar huwelijk denzelfden naam. Meer dan een vermoeden was het, evenwel, niet. Mijn vader heeft mij niet dikwerf over mijn moeder gesproken, evenmin als over de familiebetrekkingen, die uit zijn huwelijk waren ontstaan. En zoo als het gaat, men gevoelt, of althans ik gevoel voor familiebetrekkingen op zichzelven weinig belangstelling, wanneer men de personen, met wie men in betrekking staat, òf in het geheel niet kent, òf niet heeft leeren liefhebben. Zoo had ik dan ook weinig naar de familie van Deinenheim geïnformeerd. Toen ik eenigen tijd hier gevestigd was, kreeg ik een brief van mijn vader uit Amsterdam, die mij meldde, dat Baron Constant een nabestaande van ons is, en die mij dus versterkte in mijn oorspronkelijk vermoeden. Maar hij voegde er bij, dat de baron zelf hoogst waarschijnlijk mij niet kende als den zoon van zijn aanverwant. Ook gaf mijn vader mij met ronde woorden te kennen, dat hij, zoo ik het omgaan met Baron Constant niet vermijden kon, dien omgang in elk geval zoo koel mogelijk wenschte, omdat er tusschen den baron en hem indertijd, ten gevolge van noodlottige omstandigheden, doch die mij niet werden opgehelderd, een groote verwijdering was ontstaan. Nu wilde het toeval, dat ik nagenoeg op denzelfden dag, waarop ik dezen brief van mijn vader ontving, geroepen werd, om freule Constance op Deinenheim

een vriendschapsdienst te bewijzen. Reeds vroeger had ik haar, op verzoek vooral van Dr. Beelen, bezocht; en toen reeds was ons gesprek van dien aard geweest, dat het zich niet louter tot de gewone algemeenheden bepaalde. Dat gesprek, en de uren, die ik op genoemden dag - den dag waarop de baronesse, hare moeder, naar het geneeskundig gesticht voor krankzinnigen werd verplaatst - met haar doorbracht, alles werkte mede, om mij met de freule op een voet te brengen, die haar aanleiding kon geven, om mij van haar uit- en inwendig leven van tijd tot tijd te verhalen. Zij had ook naar het mijne gevraagd. En zoo kwam ik er toe - gij weet, welk een plaats de nagedachtenis van mijn moeder bij mij inneemt - om haar het portret mijner moeder te laten zien. Straks zult gij ontdekken, welke gevolgen deze, anders onbeteekenende, omstandigheid voor mij hebben moest.

‘Onlangs dan bracht ik freule Constance weder een bezoek op Deinenheim. Gij dient nog te weten, dat zij een zeer openhartige natuur bezit en onmogelijk, gelijk men zegt, een moordkuil kan maken van haar hart. Al wat naar diskretie of terughouding zweemt, ligt volstrekt niet in haar karakter. Toen de moeder vertrok naar het geneeskundig gesticht van Dr. Beelen, liet zij hare dochter in het bezit van al hare sleutels, ook van den sleutel harer schrijftafel. Geruimen tijd na het vertrek van de baronesse bleef de schrijftafel ongeopend. Misschien, dat een gevoel

van kinderlijke piëteit de freule verhinderde, om van haar recht gebruik te maken. Het komt mij althans voor, dat zij van dat recht eerst gebruik gemaakt heeft, toen er een zeer natuurlijke, uitwendige aanleiding toe bestond. Baron Constant liet Deinenheim repareeren, en dit bracht mede, dat ook de vertrekken, die de baronesse vroeger bewoond had, ontruimd moesten worden. Die omstandigheid gaf freule Constance van zelf het denkbeeld aan de hand, om de schrijftafel van hare moeder leêg te maken, en te zien welke papieren veilig verscheurd konden worden. Ik kwam bij haar, niet lang nadat zij dat werk had verricht. En zonder, natuurlijk, in het allerminst te vermoeden, hoezeer hare mededeeling, in verband met hetgeen daarop volgde, mij zou treffen, verhaalde zij mij, dat zij een stuk gevonden had, waaruit haar voor het eerst een licht was opgegaan over hetgeen de ongelukkige gemoedsgesteldheid van hare moeder had veroorzaakt. Dat stuk was reeds meer dan twintig jaren oud, en van de eigen hand der baronesse. De titel luidde: '*Verhaal van hetgeen ik geleden heb, gedurende den laatsten tijd van mijn huwelijk met den baron Ringers, opgeschreven ten behoeve van mijne dochter Constance, om haar te wapenen tegen de lasteringen, waaraan ik zou kunnen blootstaan in een tijd, waarin ik mijzelve niet meer zon kunnen verdedigen*.' Ik heb dezen titel afgeschreven van het origineele stuk, dat freule Con-

stance mij toevertrouwde. Caroline, ik heb al mijne krachten noodig, om u op mijn beurt en geregeld mede te deelen, wat dat stuk inhield. Daaruit bleek, dat de baron en de baronesse, gedurende den laatsten tijd van hun huwelijk samen hadden gewoond met de zuster der laatste, genaamd Eleonora; dat tusschen den baron en zijne schoonzuster, in het huis zelf der baronesse, een schuldige betrekking bestond, en dat het lijden, hieruit voor de baronesse ontstaan, hare gezondheid en hare zielsrust voor altijd vernietigd had. Onder de indrukwekkendste bewoordingen werd daarin van die zuster Eleonora gesproken. Zij werd daarin afgeschilderd als iemand die aan de baronesse ‘het hart en de liefde van haren wettigen man ontstolen had’. Tafereelen uit het huiselijk leven van het ongelukkig drietal werden daarin medegedeeld, waarin Eleonora als ‘de verpersoonlijkte schoonheid en verleidelijkheid’, de baron als ‘het slachtoffer eener door hare beminnelijkheid dubbel gevaarlijke vrouw’, de baronesse zelve als een meedoogenloos gekrenkte werden geteekend. Van Baron Constant, den broeder der baronesse, die, na den dood zijner eigene vrouw, haar als weduwe met hare eenige dochter welwillend in zijn huis opgenomen heeft, werd niet anders gesproken, dan als van iemand, dien men, om deze zijne welwillendheid en dit zijn dienstbetoon, de flauwhartigheid vergaf, waarmede hij geweigerd had de zaak nauwkeurig te onderzoeken, en

uit te maken, wie gelijk had: de baronesse die zich de beleedigde echtgenoote noemde, of de baron Ringers, die tot zijn levenseinde, naar het schijnt, zijne eigene, zoowel als Eleonora's onschuld, heeft staande gehouden. Uit het stuk was ten slotte duidelijk te bespeuren, dat de groote meerderheid in de vroegere omgeving van de baronesse aan de zijde van haar man stond, en dat juist deze omstandigheid voor de baronesse de naaste aanleiding was geweest om, gelijk ik reeds vermeldde, ten behoeve van hare dochter, de zaak te verhalen, zoo als die zich, naar hare eigene opvatting, in waarheid had toegedragen. En de baronesse had het niet gelaten bij deze eenvoudige verzekering van de juistheid harer opvatting. Zij beriep zich, in een blijkbaar later daaraan toegevoegd stuk, tot bevestiging van hare opvatting op een uiterst gewichtig gezag. Zij deelde, namelijk, aan het eind van het stuk mede, dat hare zuster Eleonora later in het huwelijk was getreden met iemand, die, reeds een jaar na zijne echtvereeniging omtrent het vroeger gedrag zijner vrouw ingelicht, aan de berichten, die hij deswegens ontvangen had, volkomen geloof had geslagen, ten gevolge daarvan op reis zou gegaan zijn, zich een geheel jaar van zijn vrouw verwijderd, en zich slechts kort voor haren, spoedig daarop gevolgden, dood weder met haar, gelijk het heette, verzoend had.

‘Toen ik den inhoud van dit stuk, gelijk ik het u

daar in het kort heb medegedeeld, uit den mond van freule Constance vernomen had, ondervond ik, natuurlijk, geen anderen indruk, dan dien men van zelf gevoelt, na het aanhooren van een tragische levensgeschiedenis. Ik beklaagde de baronesse uit den grond van mijn hart. Ik sympathiseerde vooral met de arme freule Constance, die onverwachts een diep aandoenlijk licht geworpen zag op den reeds zoo treurigen toestand van hare moeder. Zij verkeerde in een zeer overspannen stemming. Heftig voer zij uit tegen de overleden zuster harer moeder, die, gelijk zij meende, de oorzaak was geweest van zooveel lijden. Freule Constance was, vooral in het begin, één woede, en ik kon haar alleen tot bedaren brengen, door haar te herinneren, dat het graf de schuldige reeds bedekte, en dat deze in hare gewetenswroegingen zeker reeds diep genoeg de wonden der vergeldende hand had gevoeld.

'Zoo sprak ik, dierbare vriendin, en weinig wist ik, wie het was, over wie ik zoo sprak. Om haar van het droevig onderwerp van ons gesprek af te brengen, en haar daardoor die afleiding te geven, waaraan ik oordeelde, dat zij groote behoefte had, bracht ik het op zaken, die wij vroeger wel besproken hadden, en deelde haar onder anderen mede, dat ik nu het portret mijner moeder bij mij had, dat zij mij in het begin onzer kennismaking eens verzocht had mede te brengen. Ik liet het haar zien. 'Dat

is Eleonora,' riep zij uit, met een uitdrukking in haar stem, die ik nooit vergeten zal. Met het portret mijner moeder in de hand, ijlde zij het vertrek uit, kwam met een tweede portret terug, dat zij mij later verhaalde evenzeer in de schrijftafel harer moeder gevonden te hebben, vergeleek de beide portretten met elkander, en wierp ze beide op tafel met een blik, waaruit de diepste verachting sprak. Ik nam ze beide weder op. Dat zij beide denzelfden persoon, ofschoon op eenigszins verschillenden leeftijd voorstellen, daaraan viel voor mij niet te twijfelen. Het glas van het portret, dat freule Constance had medegebracht, was door den val op de tafel gebroken. Ik nam de stukken zorgvuldig uit de lijst. Daardoor kwam het portret eenigszins vrij, zoodat ik het er uit kon nemen, en zien kon, dat op de achterzijde een voor de nagedachtenis van mijne moeder diep krenkend woord geschreven was.

'Freule Constance begreep op eens, wat zij gedaan, hoe onvoorzichtig zij zich tegenover mij uitgelaten had. Haar kostelijk en teêrgevoelig hart kwam terstond weêr boven. Zij trachtte mij door allerlei opmerkingen te beduiden, dat zij zich, dat wij ons beiden vergist hadden; dat het portret mijner moeder eigenlijk volstrekt geen overeenkomst had met het portret van Eleonora, hare tante. Vergeefsche pogingen. De overeenkomst is onloochenbaar en treffend. Bovendien heb ik gezien, toen ik het opstel der baronesse

zelve in handen had, dat Eleonora gehuwd is geweest met iemand, die den naam en voornaam mijns vaders draagt. Het eenige, dat onverklaard blijft, is dit: mijn moeders naam moet Johanna zijn. J.C. zijn ook de voorletters op den grafsteen. Dit is zeer vreemd.

'Wat heeft mij in dit voorval zoo diep gewond? Gij begrijpt het wel, mijne dierbare vriendin. D a t m i j n m o e d e r o n s c h u l d i g i s, d a t s t a a t v a s t. Zoo dacht ik terstond na de mededeeling van freule Constance, zoo spreek ik ook nog. Maar het is even waar, dat ik dit alleen weet, omdat een inwendige stem het mij zegt, maar dat ik geen enkel middel kan uitdenken, om in dezen achter de waarheid te komen. Dat ik mij bedrogen zou hebben, bedrogen in het heiligste gevoel, in den eerbied, dien ik mijn moeders nagedachtenis toedraag; dat ik, nu sedert zoovele maanden, de moeilijkste en gewichtigste maanden van mijn aardsche loopbaan, geleefd zou hebben van een gemeenschap, die mij geadeld en gesterkt heeft, terwijl het geliefde en aangebeden wezen, met hetwelk die gemeenschap werd uitgeoefend, die liefde, die vereering niet waardig zou zijn; dat mevrouw van Grave een beeld voor mij weerkaatst zou hebben, welks reinheid niet naast de hare zou kunnen geplaatst worden; in één woord, Caroline, dat mijne moeder niet in de hoogste beteekenis des woords mijn moeder zou zijn, neen dat is o n m o g e l i j k! Ik durf het met de volste overtuiging verklaren. Daar heb ik, even-

wel, niet genoeg aan. Ik moet ook anderen die overtuiging op onwederlegbare gronden kunnen mededeelen, ja opdringen als 't ware. Ik ben er zelfs niet mede tevreden, dat sommigen, zij het ook de meesten, gunstig over mijne moeder denken, zoo lang ik niet met zekerheid weet, dat deze gunstige gedachte op steviger grondslagen rust, dan een zekere welwillendheid. Bij wien zal ik inlichtingen inwinnen? Wien zal ik raadplegen? Hoe dikwerf reeds heb ik de pen opgevat om mijn vader over deze teedere aangelegenheid te schrijven! Maar telkens is de moed mij ontzonken. Zal ik oude wonden bij hem openscheuren? Gesteld - och, laat ik het maar uitspreken, - gesteld, dat hij werkelijk mijne moeder verdenkt, hij is te rechtschapen, om mij deelgenoot te maken van zulk een verdenking. En in het omgekeerde geval, dat ik voor mij het waarschijnlijkst acht, ik vrees inderdaad, te oordeelen naar de kennis die ik van hem bezit, dat hij zelfs door de meest bescheiden vraag de nagedachtenis mijner moeder beleedigd zou achten. Nu begrijp ik, waarom hij liefst zag, dat ik allen omgang met de bewoners van Deinenheim vermeed. Hij heeft voorzien hetgeen nu werkelijk gebeurd is. Hij heeft mij deze grievende gewaarwording willen besparen. Want, Caroline, gij kunt het u voorstellen, hoe het mij door de ziel ging, toen ik het portret mijner moeder letterlijk met verachting weg zag werpen. Dat woord *een schuldige*, dat ik

onwetend ten aanzien van mijne moeder heb gebruikt, nog brandt het op mijne ziel.

‘En toch, zou ik willen, dat ik de mededeeling van freule Constance, hoe pijnlijk ook, niet ontvangen had? Neen, de gedachte, de hoop, de flauwe hoop, dat ik nog iets zal kunnen doen, ja, dat ik al mijn krachten zal kunnen inspannen in mijn leven om deze smet van een geliefde nagedachtenis af te wisschen, geeft mij kracht, en geeft mij uitzicht op een voorrecht, dat ik zelfs voor de smartvolle indrukken, waaronder ik thans verkeer, niet te duur gekocht reken. Tot nog toe heb ik mij met mijne liefde voor mijn moeder, zoo goed als uitsluitend, bewogen in de wereld van het dweepend gevoel. Van nu aan zal die liefde mij roepen tot krachtig handelen. Tot nog toe heeft zij mij troost geschonken. Thans legt zij mij een taak op; en ik ben bereid haar te vervullen.

‘Aan de eene zijde zou ik lust gevoelen mij onmiddellijk tot Baron Constant te wenden. Veel pleit er voor om te meenen, dat hij de man is om in dezen het gewenschte licht te verspreiden. Maar er staat tegenover, dat hij door de baronesse van een zekere flauwhartigheid beschuldigd wordt, en dat mijn vader mij met nadruk verzocht heeft hem op geenerlei wijs te laten merken, dat ik kennis draag van de betrekking waarin ik tot hem sta.

‘Meer dan ooit, ik moet het u nog eens herhalen,

gevoel ik behoefte aan uw bijzijn, aan uw steun en voorlichting. Hoe vreemd is het leven. Hoe wordt men geschokt en geslingerd. Elk menschenkind wordt bijna dagelijks geroepen tot het bezweren van de golven, tot het wandelen op de onstuimigste wateren....

‘Ik moet er echter nog eens op terug komen: het verschil in de namen is allerzonderlingst. Ik heb nooit geweten, dat mijn moeder Eleonora heette....’

Hoofdstuk XXXIII
Het borstwapen der onschuld.

Wij hebben, voor zoover als de duisternis van een Januari-nacht het ons vergunde, freule Constance naar Deinenheim terug zien rijden, nadat zij de zekerheid verkregen heeft, dat Clara door Beelen in persoon verpleegd wordt.

Dit verplegen strekt zich echter veel minder ver uit, dan Constance zich verbeeldt. Op het oogenblik, waarop de freule zich aan het gesticht aanmeldt, bevindt Beelen zich inderdaad in het vertrek van de zieke, met het doel om haren toestand nauwkeurig gade te slaan, en, in overeenstemming met de uitkomsten van dat onderzoek, de orders te geven, die gedurende den nacht moeten worden uitgevoerd. Wij weten reeds om welke redenen Beelen dezen koortsaanval van Clara niet als een kleinigheid kan beschouwen.

Anna is 's morgens vroeg weder bij haar kind. In

overleg met Beelen, besluit zij Clara nog niet te vervoeren.

In den loop van den middag maakt ook freule Constance weder hare apparitie.

Het zal den lezer niet verwonderen, dat zij, na de ontdekking waarvan wij in het voorgaande hoofdstuk gewaagd hebben, nog onrustiger is, dan vroeger; nog gejaagder, nog prikkelbaarder. De gedachte aan haar moeders ongelukkige huwelijksliefde, de pijnlijke operatie die zij onder het psychologisch ontleedmes van Dominee van Grave heeft ondergaan, hare vermeende zekerheid dat haar maagdelijk hart tegenover Dr. Beelen vrij is, de onverwachte wijze waarop deze zekerheid, telkens wordt geloochenstraft, dat een en ander doet haar ten prooi zijn aan een zielsstrijd, te zwaarder, naarmate zij zelve minder geneigd schijnt het bestaan van dien strijd te erkennen.

Zoo als reeds gezegd is, in den loop van den middag maakt freule Constance hare apparitie in Beelens gesticht.

Aan den morgen van dienzelfden dag heeft zij het volgende in haar dagboek aangeteekend:

> ‘Gisteren gesproken met van Grave, Aan mijzelve ontdekt. Zachte heelmeesters maken stinkende wonden. Mijn herder is mij dierbaarder dan ooit. Deze dwaling bestrijden. Gered van den rand van den afgrond. Goede bedoeling evenwel. 't Was niet zoo zeer een wezenlijk, als

> een mogelijk gevaar. Nu is alles nog zuiver, en uit God. It wandel in zijn licht en gedreven door zijn geest. Hij is mij nabij met zijne belofte: dien ik u gegeven heb, zal niet vergaan. Wonderlijk, dat God Clara en niet mij in zijn huis ziek heeft laten worden. Toch zal Clara het uitverkoren middel in Gods hand niet zijn. Die gelooven, haasten niet.'

Als Constance daarop in het gesticht komt, begeeft zij zich onmiddellijk naar het vertrek van hare moeder. De baronesse is in de laatste weken bijzonder rustig geweest. Haar beterschap neemt toe. Een gevolg daarvan is, dat de bezoeken van hare dochter in den laatsten tijd veelvuldiger zijn geworden. Naarmate zij betert, meer tot bewustheid komt van haren toestand, vooral gelijk die tot hiertoe geweest is, en met meer helderheid weet, waar zij zich bevindt en wat zij aan hare tegenwoordige verblijfplaats te danken heeft, naar die mate is zij ook erkentelijker jegens Beelen gestemd. Op kinderlijke wijze uit zij somtijds dit gevoel.

Bij het binnentreden vindt Constance den geneesheer in het vertrek harer moeder. Waarschijnlijk is de baronesse juist bezig met een harer dankbare uitboezemingen. Zij houdt althans des dokters hand gekneld in de hare.

Constance heeft zich niet eerder op den drempel vertoond, of zij treedt, als ware zij van het een of

ander voorwerp geschrikt, plotseling terug, het gelaat verbergend achter haar mof van marter.

Op het roepen van hare moeder komt zij evenwel terug. Zij plaatst zich aan de tafel, waarvoor reeds de baronesse en de dokter gezeten zijn. De baronesse gaat harerzijds voort met de hand van Beelen te drukken en te kussen.

Constance zit geen oogenblik stil op haar stoel. Zij staat zelfs op, met de woorden: ‘Neen Moeder, neen’; en loopt door het vertrek heen en weder.

Constance verlaat de kamer, om zich naar die van Clara te begeven. Clara ligt nog te bed. De freule neemt een stoel, en zet zich aan het hoofdeneind van het ledekant.

Er is een groot onderscheid tusschen de beide vrouwen, een groot onderscheid in hare gelaatstrekken, in haren blik. Constance, het beeld van den hartstocht, Clara het beeld eener engelachtige kalmte. Om Constance's lippen is een pijnlijke uitdrukking zichtbaar, om de lippen van Clara zweeft een vriendelijke glimlach.

En toch ligt op den bodem van beider ziel, éenzelfde gevoel, éenzelfde liefde. Voor de eerste is die liefde een brandende oppervlakte, die hare voeten telkens moeten raken, voor de andere een donzig veldtapeet; voor de eerste een vulkaan, voor de andere een ruischende beek.

Nauwelijks is Constance binnengetreden, of haar

tegenwoordigheid geeft aanleiding tot het volgende gesprek. Zij richt, namelijk, deze vraag tot Clara:

‘Is Beelen u van nacht blijven oppassen?’

‘Wel neen, Constance, zoo erg ben ik niet.’

‘Waarom zijt gij eigenlijk hier gebleven?’

‘Beelen had het graag, dat ik bleef.’

‘Waarom had Beelen dat graag?’

‘Omdat ik zoo erg de koorts had.’

‘Hadt gij dan niet met uw moeder meê kunnen gaan?’

‘Beelen vond van neen.’

‘Is Beelen gisteren avond nog bij u geweest?’

‘Welzeker, Constance, hij is nog komen zien, hoe ik was.’

‘Waar zat Beelen toen?’

‘Waar gij nu zit, Constance.’

‘Heeft hij u goeden nacht gezegd?’

‘Natuurlijk, lieve Constance.’

‘Wat heeft hij dan gezegd?’

‘Ik weet het heusch niet meer zoo precies. Ik denk: nacht Clara.’

‘Anders niet?’

‘Ik geloof neen, Constance.’

‘Vondt gij het aangenaam, dat hij u goeden nacht kwam zeggen?’

‘Wat is dat nu voor een vraag, Constance! Natuurlijk vond ik het pleizierig. Het zou toch niet lief van hem geweest zijn, als hij in het geheel niet meer naar mij had omgezien.’

‘Kan het u dan schelen, of Beelen lief voor u is? Mij niet.’

‘Ja mij wel, Constance; ik zou erg ongelukkig zijn, als hij niet lief voor mij was. Maar hij is altijd heel lief voor mij.’

‘Wat doet hij dan?’

‘Wat of hij dan doet? Je doet van daag zulke rare vragen, Constance. Ik weet het heusch niet. Maar je begrijpt me wel. Hij is lief voor mij, hij hoort altijd zoo geduldig, hij legt mij alles uit wat ik weten wil, hij spreekt altijd tot mij, alsof ik hem in alles begrijp. En al zijn er andere menschen bij, hij kijkt mij toch altijd aan, als hij wat vertelt, weetje.’

‘Waarom vindje dat pleizierig?’

‘Wel omdat er niemand is zoo als Beelen, dat weetje ook wel.’

‘Hoe meenje dat?’

‘Kenje dan een ander, Constance? Dat mooie voorhoofd, die geestige oogen, die welluidende stem, maar 't is niet dit of dat. 't Is zijn heele persoon. Dat weetje immers zoo goed als ik.’

‘Zouje hier wel ziek willen blijven, Clara.’

‘Ik zou liever gezond worden.’

‘Maar als je nu ziek moest blijven, zouje dan hier ziek willen liggen, als Beelen je altijd oppaste.’

‘Ik geloof wel van ja, als vader en moeder er ook maar bij waren, anders niet.’

‘Heeft Beelen je ook gezegd, dat je maar hier moest blijven?’

‘Neen, hij heeft er geen woord van gesproken.’

‘Is hij van morgen al bij je geweest?’

‘Natuurlijk.’

‘Waarom is dat natuurlijk?’

‘Wel, hij zou zijn Clara toch niet op eens vergeten, als zij in zijn huis ziek ligt.’

‘Zijn Clara? Wat bedoelje daarmeê? Heeft Beelen je dat gezegd? Heeft hij je wel eens zoo genoemd?’

‘Hij heeft het mij gezegd, of ik heb het gedroomd. O ik droom zoo dikwijls van hem. Weetje wat ik laatst gedroomd heb, Constance?’

‘Wat kunnen mij uwe droomen schelen?’ (Straks met grooter verheffing van stem:) ‘Wat kunnen mij uwe droomen schelen?’ (En met hare beide vuisten slaat Constance zich op hare beide knieën.) ‘Wilt gij ophouden?’ Constance verheft zich in al hare lengte en staat voor het ledekant. De arme Clara krimpt inéen. Zij trekt aan de bel die naast haar ledekant hangt. Constance verwijdert zich snel. Als de dienstbode binnentreed, is Clara alleen, en badende in hare tranen.

Ook Beelen schiet toe. Niemand komt, evenwel, van Clara iets anders te hooren, dan dat Constance, met hare ziekte begaan, een aan val van zenuwachtigheid heeft gehad en spoedig is heengegaan, om in de vrije lucht te zijn.

Alleen aan hare moeder, als deze aan den avond van dien dag voor haar ziekbed zit, deelt zij de ware toedracht der zaak mede, er bijvoegende, dat zij niets van Constance dien morgen begrepen heeft en ‘heusch bang voor haar is geworden.’

Hoofdstuk XXXIV
‘Hare zon is ondergegaan, toen het nog dag was.’[1]

Eerst drie dagen na haren aanval van koorts, kan Clara naar de ouderlijke woning overgebracht worden. Zij kan den weg niet te voet afleggen, zoo zeer zijn hare krachten afgenomen.

In welk een treurigen toestand zij ook huiswaarts keert, het is niettemin een feesture in haar huis. Het zonlicht breekt door, alle zorgen voor de toekomst drijven weg.

Er is een ledekant voor Clara opgeslagen in de voorkamer, het vertrek, dat met de ziekekamer van haar vader, door middel van een deur, in verbinding staat. Daar prijken, om haar te ontvangen, zooveel bloemen, als men in dit gure jaargetijde machtig heeft kunnen worden. Men heeft er de piano laten staan en die zelfs opengeslagen. Het wachtend ziekbed uitgezonderd, kan niets in het geheele vertrek

1 Jeremia XV: 9.

doen vermoeden, dat de tehuiskomst van Clara eigenlijk zoo treurig is.

Niets, ook de uitdrukking niet op het gelaat van het lijdend kind. Haar gewone glimlach schijnt nog zoo welig te tieren op haar wang, dat er ruwe handen zullen moeten komen, om deze liefelijke plant uit den grond los te rukken.

En waarom zou zij niet vroolijk zijn? Viert zij heden niet haar jaardag? Is in de ouderlijke woning haar geboortefeest niet de schoonste dag van het geheele jaar, een dag door oud en jong in de gemeente met hartelijke blijdschap herdacht, het meest in de hutten der armen, waar van menige gave, van menig vriendelijk woord, van menige deelnemende traan wordt opgehaald; waar velen op hun beurt zegenen haar, die reeds zoovelen een zegen was?

Neen, het is geen somberheid, die zich met Clara's terugkomst in de ouderlijke woning verspreidt, zelfs niet als, na een veertien dagen, de koortsen sterker dan vroeger hare geheimzinnige aanvallen herhalen, en een bloedspuwing ook voor het oog van den leek zichtbaar maakt wat het oog van den medikus reeds geruimen tijd opgemerkt heeft.

Geen somberheid; weemoed wèl. Maar vroolijkheid is geen vijandin van den weemoed. Beide zijn veeleer tweelingzusters, die elkander liefhebben niet alleen, maar waarvan ook eigenlijk niemand de eene beminnen kan, zonder te gelijk de andere te beminnen.

En dáarom is het geen somberheid, omdat al wat er sombers in Clara's omgeving geweest is, eer zij zelve in dezen toestand verkeert die het ergste doet vreezen, nu, juist ten gevolge vooral van haar lijden, òf reeds geweken is òf langzamerhand verdwijnt.

In den strijd, die in meer dan één gemoed rondom haar wordt gestreden, komt, sedert zij zich uitgestrekt heeft op haar ziekbed, een tijd van rust, van ontspanning, die, zoodra de strijd weder hervat wordt, allicht een zegenrijken invloed zal achterlaten.

Aller gedachten zijn, namelijk, als in één middenpunt vereenigd op het zachte kind, dat zelf aan geene illusiën behoefte heeft en ook onwillekeurig verhindert, dat anderen zich omtrent haar illusiën maken; het kind, waarvan een instinktmatig gevoel allen zegt dat het, ongeveer gelijk met het zaad in den akker, door hare ouders en vrienden in de moederaarde zal worden geborgen.

Zoo is van Grave niet meer ontstemd, niet meer gemelijk jegens Beelen, niet meer hard jegens freule Constance, niet meer ongeduldig jegens Anna. Het valt hem lichter de treurige werkelijkheid onder de oogen, dan uit de verte te zien. Zoolang hij vreesde en zichzelven, evenwel, zijn vrees niet bekennen wilde, zoolang hij meende te kunnen hopen en weigerde in te zien, hoe weinig grond er eigenlijk tot hopen bestond, was zijn gemoed in opstand en zijne liefde tot de gave slechts, of althans voornamelijk, een bron van

ontevredenheid tegenover den Gever, die het gegevene scheen te willen terugnemen. Nu, daarentegen, is al hetgeen vroeger in een duisteren nevel voor hem stond, helder geworden, en als hij het gelaat zijner dochter aanziet, alschoon op dat gelaat de schaduwen des doods zijn nedergedaald, gaat er een licht op in zijn gemoed, welks stralen vrede, liefde, gehoorzaamheid, blijmoedigheid zijn geheeten.

Freule Constance heeft de nog hartstochtelijker afloop van haar laatst, reeds zoo hartstochtelijk, gesprek met Clara een oogenblik tot inkeer, tot stilstaan gebracht. Spoedig genoeg vermoedt zij, en er is ongetwijfeld grond voor haar vermoeden, dat haar spreken in meer dan één opzicht Clara's toestand verergerd heeft. Dit juist doet hare goede natuur weder uitsluitend boven komen. Nauwelijks heeft ook in haar geest de gedachte post gevat, dat de Engel des doods zijn merkteeken reeds geplant heeft op het voorhoofd van Clara, of, voor eenigen tijd althans, en alhoewel zij zichzelve er wellicht geen rekenschap van geeft, verschijnt Clara haar niet meer in het wereldsch licht van een mededingster, maar in het heilig licht van een gewijde ten doode. En ook afgezien van deze transfiguratie - eigenaardig toch! dat de twee meest verwoestende machten, de tijd en de dood, beide zulk een hoogere wijding moeten geven aan hetgeen zij meenen te vernietigen - afgezien van deze transfiguratie, brengt de tegenwoordige

toestand van Clara de arme Constance tot rust, haar die zich altijd een groot, een uitsluitend levensdoel moest voorstellen. Het fanatieke doel, dat zij zich tot hiertoe heeft voorgesteld, wijkt nu op den achtergrond voor hare onwederstaanbare behoefte, om Clara, die zij in een oogenblik van zonderlinge verblinding en overspanning beleedigd en schade berokkend heeft, de laatste dagen van het zoo vroeg geknakte leven aangenaam en weldadig te maken. Met de haar eigene veerkracht schijnt zij de hand van dezen Engel, eer deze de vleugelen ontplooit en opvliegt, aan te willen grijpen, om, zij het ook voor een wijle slechts, ontvoerd te worden aan den invloed van die macht in haar binnenste, die zij bij tusschenpoozen begint te vreezen als een booze macht. Van freule Constance zijn de bloemen, die Clara's ziekevertrek, als zij het voor de eerste reis binnentreedt, versieren. Aan hare zorg heeft men het te danken, dat de geurige voorraad telkens vernieuwd wordt. Al wat de zieke kan smaken, kan verfrisschen, wordt haar met kwistigheid, door takt en zelfbeheersching getemperd, van wege de adellijke jonkvrouw toegereikt, die, door haar hartstocht haar adeldom ontrouw, door de liefde zich weder van goeden huize betoont.

En Adriaan? Ook voor hem is de kranke een geneesmiddel geworden, een afleiding voor het minst. Hoe veel bewogen is zijn gemoed in de laatste maanden! Van Maanen's kristelijk pantheïsme, Anna's

vroomheid, Beelen's wijsbegeerte, Caroline's liefde, het zijn zoovele elementen, die in den chaos van zijn innerlijk leven hun strijd onderling voeren. En in zijn hart, door dien strijd reeds zoo hevig aangedaan, laat zich nu bovendien het schrijnen der wonde gevoelen, teweeggebracht door het vlijmend zwaard eener onzekerheid, die hij zichzelven nauwelijks durft belijden, de onzekerheid ten aanzien juist van haar, omtrent wie zekerheid voor hem het onmisbaarst was. Op al de zonderlinge, de geheimzinnige stemmen, die in den laatsten tijd in zijn binnenste weêrklonken, op al de zuchten en klachten, die zich in hem verdrongen, wordt nu het piano-pedaal gezet door haar, die hij gedurende zijn kortstondig verblijf in de woning van den predikant lief heeft gekregen als zijn zuster. Als zijn zuster? Wondert het iemand, dat de jonge man eenige maanden onder hetzelfde dak kon vertoeven met de beminnelijke Clara, op een voet van vertrouwelijkheid, zonder dat uit hun omgang een andere, dan een broederlijke betrekking ontstond, hij bedenke, dat deze mogelijkheid, nu afgezien, in dit bijzonder geval van Adriaan's liefde voor Caroline, het voorrecht is en blijft dier reinen voor wie, in sommige toestanden des levens, vriendschap gaat boven liefde, of, beter nog, voor wie, in die toestanden, de onderscheiding tusschen vriendschap en liefde niet bestaat, evenmin als voor de Engelen des Hemels,

die ten huwelijk nemen noch ten huwelijk gegeven worden.

Van Anna, in deze nieuwe schakeering van haar leven, valt weinig te zeggen. Zij kan ook thans het best beschreven worden door ontkenningen, gelijk weleer, in een oogenblik van zeldzame inspiratie, een Apostel van het Kristendom de liefde beschreef. Gedurende de ziekte van hare dochter is zij niet overspannen, niet neêrslachtig; haar smart niet onderdrukkend, maar zich daarin ook niet behagend; haar smart niet ontvluchtend, maar ook niet opzoekend; die aan anderen niet opdringend maar ook niet verzwijgend; evenmin het beeld der wanhoop, als van een bovenmenschelijke kalmte; Anna in één woord.

Zoo is het ziekbed van Clara, gelijk wellicht menige lezer in zijn leven een ziekbed heeft gezien: een haardstede, waarop een heilige vlam van eensgezindheid, van liefde, van aandoenlijken ernst, van algemeenen zielevrede voortdurend wordt onderhouden; een altaar, waarop de een zijne wenschen en gebeden, de ander zijne wereldsche bezorgdheid en zijne ijdelheden ten offer nederlegt.

Met zichtbare snelheid neemt de ziekte toe. Het is inmiddels half Februari geworden. Reeds schijnt nu en dan een voorjaarszon in Clara's vertrek. De toestand, waarin zij voortdurend verkeert, belet haar veel te spreken. Het voorlezen vermoeit haar. Na-

genoeg de eenige afleiding, die men haar kan verleenen, is de muziek.

Het klavier blijft den geheelen dag openstaan, al is het ook, dat er nauwelijks een half uur elken dag op gespeeld wordt. Nu eens is het Adriaan, dan Beelen, die haar deze dienst bewijst. De korte *liederen zonder woorden* van Mendelssohn Bartholdy, den musikus van het beminnelijkst piëtisme, den lieveling van Anna; een enkel preludium van Bach, den musikus van de gezonde kracht, den lieveling van Beelen; een enkele compositie van van Beethoven, den musikus van de majesteit van den menschelijken strijd, den lieveling van Constance; vooral het voor de piano geärrangeerd *adagio* uit zijn vijfde Symfonie, eindelijk van Beethoven's voor vier handen gezet Septuor, waarin allen zich vereenigen, als in wellicht het helderste en doorzichtigste van al zijne werken, ziedaar de muziek, waarom zij meer dan eens verzoekt, als met Shakespere's woorden:

‘*I have not long to trouble thee....*
‘*Cause the musicans play me that sad note*
‘....., *Whilst I sit meditating*
‘*On that celestial harmony I go to*’[1].

1 Ik heb u niet lang te plagen. Laat de spelers dien droeven toon spelen,..... terwijl ik nederzit, mijmerend over die hemelsche harmonie, die ik te gemoet ga.

En wie is haar eigen lievelingskomponist? Zij heeft geen voorkeur. Zij kent ze allen nauwelijks uit elkander. Gedurig althans maakt zij zich, bij het aanduiden hunner stukken, aan vergissingen schuldig, die menige lezer wellicht niet zonder eenige ergernis zou vernemen. Zij beweert ze allen gelijkelijk lief te hebben, omdat allen zonder onderscheid haar ziel aan het zingen brengen, hetgeen Clara zelve meer dan eens den natuurlijken toestand der ziel noemt, waaruit slechts de lastige zorgen van het gewone leven haar voor een tijd kunnen verwijderen.

Van tijd tot tijd worden ook anderen, dan hare huisgenooten of allernaaste vrienden, in haar ziekevertrek toegelaten. Deze bezoeken zijn allen afscheidsbezoeken. Aan herhaling daarvan kan niet worden gedacht. Maar juist ook omdat het afscheidsbezoeken zijn, wordt niemand geweerd. Wie Clara ook slechts van verre kent, of, om zoo te spreken, uit de verte lief heeft, en den wensen om haar nog eens voor het laatste te zien openbaart, behoeft voor geen weigering te vreezen.

Bij die bezoeken komt het uit, hoe algemeen bemind zij is, hoe zij in stilte voortdurend wèl heeft gedaan.

Een der eersten om afscheid van haar te nemen is Dominee Plate. De jongste ervaring van zijn vaderhart heeft hem kennelijk verouderd, zijn hoofd nog meer gebogen, en hem nog minder aan *aplomb* overgelaten, dan hij vroeger bezat.

Zeer zijne *excuses* makende tegenover Anna, dat hij de vrijheid neemt hare dochter in deze droevige omstandigheden te komen zien, treedt hij binnen en zet hij zich naast het ziekbed neder.

Clara lacht hem toe, en steekt hare witte hand uit.

Tranen biggelen den ouden man langs de wangen.

‘Van u behoef ik geen afscheid te nemen, Dominee; u zal ik toch het eerst van allen wederzien,’ verzekert Clara.

De oude man knikt toestemmend met het hoofd, doch kan niet antwoorden, naar het schijnt.

‘Dan zal Dominee nog een groet voor mij medebrengen in den Hemel van mijne ouders, niet waar?’

De oude leeraar staat op, plaatst zich min of meer werktuigelijk achter zijn stoel, blijkbaar om, gelijk hij het aan ziekbedden gewoon was, een troostrede te houden.

Hij begint ook inderdaad:

‘De Voorzienigheid heeft u....’

Verder kan hij het niet brengen. Zijn gemoed schiet vol. Hij neemt de hand van Clara in de zijne, en kust die hand voorzichtig.

‘Vaarwel, Dominee, tot wederziens,’ luidt Clara's afscheidsgroet.

‘Vaarwel, Jufvrouw Clara,’ is de wedergroet, uitgebracht met bevende stem.

Ds. Plate bezoekt daarop zijn kollega in het aan-

grenzend vertrek. Bij het verlaten van dezen, voegt Plate van Grave toe:

‘Dat is geen kind verliezen, kollega.’

Een volgenden dag ontvangt de kranke het te voren aangekondigd bezoek van hare vriendin Caroline.

Clara heeft gezorgd, dat zij een bloemenkrans in gereedheid heeft, om dien Caroline te kunnen aanbieden. Het is een krans van immortellen. Zij reikt den krans aan hare vriendin over met het verzoek, om dien te dragen op den dag waarop zij met Adriaan vereenigd zou worden. Zij legt Caroline's rechterhand in die van Adriaan, als zij beiden voor haar ziekbed staan, en zegt:

‘Als gij gelukkig zijt, zal ik niet vergeten worden, dat weet ik.’

Caroline ziet Adriaan hoogst verwonderd aan. Adriaan vreest, dat hij het geheim te vroeg verklapt heeft, en acht daarom beter de kiesche attentie van Clara verder niet te bespreken. Caroline kan niet besluiten, om vóor de groote scheidingsure, die niet meer verre kan zijn, Zuidrichem te verlaten. Zij heeft vergunning, om bij haar moeder te blijven, totdat Clara den laatsten adem uitblaast. Madame Martin wil haar, evenwel, zoo weinig mogelijk bij de zieke laten; en, had Adriaan er in deze dagen oogen voor gehad, zijne vroegere indrukken van deze vrouw zouden zeker nog dieper zijn geworden. Hij ziet

Caroline dus bijna niet. Is zij bij Clara, dan is zij alleen met haar.

Op een vriendelijken Zondagmorgen, terstond na kerktijd, wacht Clara, die met iederen dag haar einde voelt naderen, een ontmoeting, liefelijk genoeg om haar hart, dat reeds naar den Hemel trekt als een zwaluw naar de lente, weder eenigszins aan onze aarde te verbinden.

Het gedeelte van de buitenwijk haars vaders, dat zij meer bepaald, in vereeniging met hare moeder, tot het voorwerp harer vrouwelijk-pastorale zorg gemaakt had, verleent gevolg aan het gelukkig denkbeeld, door Anna aangegeven, om eenige meisjes, kinderen van vier tot acht jaren, ten getale van twaalf, in het Zondagsch uitgedoscht, naar Clara te zenden, om haar in aller naam voor het laatst vaarwel te zeggen.

Zij komen, in hare bonten, katoenen pakjes, de blozende gezichtjes gevat in den hoog opstaanden rand van veêren, die om het fluweelen mutsje zit, dat het geheele hoofd bedekt; zij komen, door een der moeders aangevoerd, in geregelde orde, na in den gang de schoentjes te hebben uitgetrokken, op de teenen, Clara's ziekevertrek binnen. De meesten zeggen niets; die spreken, fluisteren. Allen verdringen zich voor Clara. De een speelt met de ronde, groene knoppen, die als franje afhangen van het gordijn van haar ledekant. Anderen turen naar het Engeltje,

aan den hemel van haar ledekant. Een derde heeft zich nedergezet op den grond, en volgt met den vinger de lijnen van het patroon van het kleed. Een paar heeft zich gedrongen op de knieën van Anna, en betast haar gouden borstspeld, of trekt haar aan de krullen. De overigen wijden onverdeeld haar aandacht aan Clara. Zij staan aan weêrszijden van haar ziekbed, zooveel mogelijk met de kleine poezele handjes hare vermagerde handen bedekkend en koesterend.

'Ik heb in lang zulke heerlijke warme handen niet gehad,' zegt Clara tot het vriendelijk groepje, welks oogen tintelen van vreugde.

Eén is er onder, wier diepe, blauwe oogen onafgebroken op Clara gevestigd zijn, en die hare tranen maar laat vloeien, al merkt een harer speelnootjes naast haar ook op: 'Kijk, die huilt. Waarom huilt ze?' Zij laat zich niet storen. Zij, het beeld der gezondheid, met de rozen op de wangen, en de weelderige krullen ontspringend aan het fluweelen kapje, staart trouwhartig, bijwijlen vragend zou men zeggen, de kranke aan, als wilde het leven het geheim van het sterven doorzien. Geen beweging kan Clara maken in hare positie, met hare oogen, of de kleine volgt die met haar blik. Uit dien blik spreekt nog iets anders, dan liefde of belangstelling. Wat is het? Bijna een zekere nieuwsgierigheid. Dat kinderhart gevoelt, dat er iets ongewoons gaande is, dat juffer

Clara niet meer dezelfde is als voorheen; dat kinderhart speurt wellicht iets van de geuren van het onbekende land, die Clara zelve reeds komen verkwikken. Nadat zij lang genoeg gestaard heeft, vraagt zij:

‘Benje nu al in den Hemel, juffer Clara?’

‘Zoo goed als. Maar wij zijn nu nog op aarde, Marijke! Waarom dachtje, dat ik nu al in den Hemel was, lief kind?’

‘De juffer lijkt zoo op een engel.’

‘Hebje dan wel eens een engel gezien, Marijke?’

‘Jawel, juffer.’

‘Waarom kijkje mij zoo aan, beste meid.’

Marijke slaat de oogen beschaamd neder, met een lach van schaamte, want het blozen van een kind bestaat in een lach.

‘Nu, Marijke, zeg het mij maar.’

Marijke lacht nog eens van bedeesdheid.

‘Klim dan eens op die stoof, en zeg het mij in het oor.’

Dat was uitkomst voor Marijke. Zij klimt op de stoof en fluistert:

‘Ik heb gekeken of de juffer al vleugels had. Hoe komt de juffer nu naar boven?’

Zelve ontsteld van den moed, dien zij noodig heeft gehad om dat uit te brengen, bergt Marijke het gezicht in Clara's hoofdkussen.

Nadat de kinders tien minuten ongeveer in het

ziekevertrek zich hebben opgehouden, licht Anna ze een voor een op, om ze Clara een afscheidskus te laten geven. Op haar bed staat een mand, waaruit door Clara voor elk der kleinen een geschenk tot aandenken genomen wordt.

Op de teentjes, gelijk zij gekomen waren, trippelen zij weder weg, elk het oog gevestigd houdende op het geschenk van de andere, en vol nieuwsgierigheid, wat er in het papier wel steken mag. Adriaan, die dit vriendelijk tafereel heeft bijgewoond, doet ze uitgeleide.

Men heeft reeds gezegd, dat freule Constance vol oplettendheid is voor de zieke. Het aantal van hare bezoeken staat, evenwel, buiten alle evenredigheid tot de veelvuldigheid harer attenties. Aan haar wegblijven kan dus vergetelheid geen schuld hebben. Wellicht houdt een gevoel van schaamte haar terug, opgewekt en levendig gehouden door de herinnering van het bezoek, dat zij Clara in den aanvang van hare ongesteldheid, in het gesticht van Dr. Beelen, heeft gebracht.

Zij is besloten in tijds van Clara afscheid te nemen, en verzoekt, als zij werkelijk komt, met Clara alleen te mogen zijn. Clara heeft reeds meer dan eens het ontvangen van dit bezoek uitgesteld onder verschillende voorwendsels. Niet onmogelijk ziet zij, naarmate de groote rust nadert, er

hoe langer hoe meer tegen op met het onrustig gemoed van freule Constance in aanraking te zijn.

Het bezoek vindt eindelijk plaats.

‘Ik heb u vergeving te vragen, zoo begint Clara het gesprek, dat ik het u zoo dikwijls heb laten afweten, maar ik kon u niet zoo op elk oogenblik zien.’

‘Neen, dat begrijp ik wel, antwoordt Constance. Ik heb het verdiend. Al hadt ge mij in het geheel niet ontvangen, ik had het aan niemand anders te wijten gehad, dan aan mijzelve. Ik ben diep bedroefd, dat ik mij laatst zoo heb gedragen. Het gezicht van mijn moeder had mij zenuwachtig gemaakt....’

‘Denk daar niet meer aan, Constance, en wees nu niet meer bedroefd.... Ik hoop dat gij Vader en Moeder troosten zult, als ik er niet meer ben.... Wat zal het vreemd zijn, als gij dan hier komt, en ik ben er niet meer.... Ik kan het mij nog niet voorstellen, hoe dat zijn zal.’

‘Ik evenmin, Clara. Ik zal u zoo missen. Gij weet niet hoe ik u missen zal. Ik had nog zooveel van je te leeren.’

‘Van mij, Constance?’ vraagt Clara met de grootste verbazing.

‘Uw gemoedsrust, Clara, uw opgeruimdheid, uw inwendige vrede, wilt gij mij daar wat van achterlaten? Ik had altijd gehoopt, dat ik in uw omgang dat vinden zou, misschien wel langzamerhand, maar toch ein-

delijk voor goed. Gij zijt zoo oneindig veel beter, dan ik.'

'Waarom, Constance? Omdat ik wat kalmer ben. Dat is een gemakkelijke manier om beter te wezen.'

'Ja, gij weet u zelve te beheerschen, en dat weet ik juist niet, en de Schrift zegt, dat alleen hij, die overwonnen heeft in den strijd, de kroon des levens zal ontvangen. Ik bezwijk telkens. Ik wou, dat ik mijzelve althans één keer overwinnen kon, zooals gij 't zoo dikwijls gedaan hebt.'

'Ik, Constance? Ik kan 't mij heusch niet herinneren. Gij hebt het inderdaad mis. Ik weet niet, dat ik ooit een strijd gehad heb, waarin ik mijzelve overwinnen moest.'

'Gelukkig schepsel.'

'Gij moet rekenen, Constance, ik ben zooveel jonger. Dat zou later misschien wel gekomen zijn. Nu neemt God mij weg voor al die moeilijke dingen komen. Daar ben ik Hem zoo dankbaar voor.'

'Had Hij mij ook slechts jong laten sterven.'

'Maar daar staat tegenover, Constance, dat hoe meer strijd gij hier op aarde gehad hebt, hoe meer gij ook naderhand genieten zult van de rust bij God.'

'Ik zal ook niet meer bij u zitten klagen. Ik ben alleen maar bij u gekomen om u vaarwel te zeggen en - om u iets te vragen.'

'Wat, Constance?'

'Hebt gij mij lief, Clara?'

‘Wel stellig, Constance. Twijfelt gij daaraan? Wij hebben immers altijd van elkander gehouden.’

‘Gij veracht mij dus niet, Clara?’

‘Verachten? Het is nooit bij mij opgekomen, Constance! Waarom zou ik u verachten?’

‘Wilt gij mij dan één dienst bewijzen? Mag ik voor uw bed neerknielen? Leg dan uw hand op mijn hoofd en zeg, dat mijn zonden mij vergeven zijn. Zeg dat in naam van God, bij wien Clara weldra zijn zal. Hetgeen ik u vraag, is ernst. Dit is de laatste maal, Clara, dat wij op aarde samen zijn. Gij zijt de eenige, die mij tot rust kunt brengen. Ik heb er behoefte aan. In de beleediging, die ik u heb aangedaan, is al mijn zonde mij onder de oogen gekomen. Gij zijt de eenige, door wie God mij vergeven kan.’

En, zonder Clara's antwoord af te wachten, knielt Constance voor het ziekbed neder. Hare gevouwen handen rusten op de uitgeteerde. Zij brengt Clara's hand op haar eigen hoofd:

‘Zeg mij, dat God de zonden vergeeft.’

‘God is eindeloos goed, antwoordt Clara, niets kan ons scheiden van Zijne liefde, Constance. De gezonden hebben den Medicijnmeester niet noodig, maar wel die ziek zijn.’

Constance blijft nog eenige oogenblikken geknield liggen.

Zij, die in andere dagen hare moeder zoo goed

wist te troosten, heeft nu zelve eene menschelijke stem noodig, om tot rust te komen.

Het afscheid der beide vriendinnen is dubbel aandoenlijk. De een neemt afscheid, om de rust van den doodslaap, de ander wellicht, om den telkens zich vernieuwenden strijd des levens in te gaan.

Inderdaad voor Clara is de rust niet meer verre. De laatste dagen van Maart doen de eerste toonen van het voorjaarslied al ruischen, voorspel eener lente, die van geen verdorren meer weten zal.

Reeds geuren in het vertrek de laatste bloemen, die Constance zenden zal.

Reeds is de laatste nacht weggevaren. In den morgen van den voorlaatsten Woensdag der maand, staan van Grave en Anna, Adriaan, Caroline en Beelen, alsook de beide dienstboden des huizes, rondom Clara's sterfbed.

Clara, daar het achterover liggen haar moeilijk valt, rust in haar moeders armen.

Achtereenvolgens drukken haar de aanwezigen een kus op het voorhoofd. Beelen het laatst en met de woorden, moeilijk uitgebracht:

‘Ik zal u nooit vergeten.’

Clara slaat nog even de oogen op en glimlacht.

Kort daarop is zij niet meer.

Caroline zou, overeenkomstig hare belofte, dienzelf-

den dag afreizen. In den loop van den middag komt zij terug, om afscheid te nemen van het huisgezin van den predikant. Zij treft ze allen aan, van Grave, Anna en Adriaan, in de gewijde stemming der smart. Clara is, natuurlijk, het eenig onderwerp van het gesprek.

Zij zegt hare bedroefde vrienden vaarwel, en is op het punt om te vertrekken.

'Zegt gij mijn Clara niet vaarwel?' vraagt Anna.

De beide vrouwen treden het vertrek binnen waar de doode rust en Caroline brengt den laatsten afscheidskus aan hare vriendin.

Drie of vier dagen later ziet men op het kerkhof van Zuidrichem een breede schaar vereenigd rondom een geopend graf, dat de weinige stralen opvangt der bedeesde voorjaarszon. Men wacht zwijgend op de baar, die Clara naar haar laatste rustplaats komt brengen.

De stoet is in aantocht. De zuidrichemsche zangvereeniging, waarvan zij lid is geweest, gaat voor. Daarop volgt het lijk; daarachter, Adriaan en Beelen.

Nadat allen zich om het graf hebben geschaard heft de zangvereeniging, daarmede gehoor gevende aan het verlangen van van Grave, die zelf afwezig is, de plechtige melodie aan van het zes en veertigste evangelische gezang:

‘Het Lam, voor ons op aard geslacht,
Is eeuwig waard te ontvangen
De wijsheid, rijkdom, eer en kracht,
En dankbre lofgezangen!

Hij overwon met leeuwenmoed
De hel en al haar machten,
Hij kocht ons Gode met zijn bloed
Uit allerlei geslachten.’

Als het lied zwijgt, spreekt Beelen het volgende:

‘Is het overtollig een woord te wijden aan de nagedachtenis van Clara?

‘Ja, niet waar? als wij alleen letten op de diepte van onze smart, op de onvergankelijke trouw onzer liefde.

‘Maar goed is het uit te spreken, wat ons hier vervult, omdat het iets anders, iets meer is, dan onvruchtbare droefheid.

‘Beminnelijkheid! Wordt in dat éene woord Clara's karakter niet voor ons samengevat? Haar sterven geeft ons een gevoel, gelijk aan hetgeen ons overvalt, als de zon, die ons heeft verwarmd, juist onder is gegaan. Hare beminnelijkheid was ons zonlicht.’

(Menigeen onder de omstanders knikt toestemmend met het hoofd.)

‘Ik weet, dat ik uit uw aller hart spreek.

‘Wat was Clara's beminnelijkheid?

‘Eenvoud, oprechtheid, natuurlijkheid, welwillendheid jegens allen. Daarmede heeft zij oud en jong, rijk en arm, en dat op de rechte wijze, aan zich verbonden. Waren wij beter of slechter in hare tegenwoordigheid?’

(‘Beter’ klinkt het hier en daar met doffe stem.)

‘Ja, wij waren beter.’

Beelen heeft moeite om voort te gaan.

‘Ziet dan welk een schoon leven Clara's leven geweest is, en hoe vredig zij heeft kunnen sterven. Wat haar beminnelijk maakte, het vergeten van zichzelve, dat heeft haar ook bereid gemaakt, om, toen haar uur geslagen was, zonder moeite te scheiden. Het geheim van haar leven is ook het geheim van haar dood.

‘Laat onze droefheid nu niet onbescheiden zijn, als hadden wij langer willen behouden wat ons lang genoeg gelaten werd, om ons hart te adelen. En wie haar niet gezien heeft, zal het vernemen van wie haar gezien hebben, hoe goed zij was. Zoo leeft zij voort in ons midden, heiliger nog in de herinnering, dan de altoos gebrekkige werkelijkheid het haar vergunde te zijn.

‘Dat voortleven, als de band die ons bestaan te zamen houdt verbroken is, zij ons deel, zij onze eerzucht.’

Na dit korte woord, heft de zangvereeniging andermaal aan uit hetzelfde kerkelijke lied:

‘Triomf! die voor ons stierf regeert!
Hij brengt ons telkens nader,
En, als het graf ons stof begeert,
Voor eeuwig bij den Vader.

Triomf! die ons het graf ontsloot,
Vernietigde de zonden!
Triomf! voor eeuwig is de dood
Door Jezus' dood verslonden!’

De begrafenis loopt verder op de gewone wijze af.

De steen, die Clara's overschot bedekt, draagt tot opschrift de woorden:
‘Hare zon is ondergegaan, toen het nog dag was.’

Van achter een heg heeft Constance, het oog voortdurend op den spreker gericht, de begrafenis bijgewoond.

Den volgenden dag loopt er een zonderling gerucht; het gerucht, dat de freule, op eenige uren afstands van Zuidrichem, de hand aan zichzelve zou hebben geslagen. Baron Constant vertelt echter aan elk, die het hooren wil, dat zijne nicht een verre reis heeft ondernomen, en in de eerste maanden wel niet terug zal zijn.

Het gerucht komt verreweg den meesten zoo hoogst onwaarschijnlijk voor, dat het spoedig uitsterft. De mededeeling van Baron Constant wordt derhalve zonder verdere kritiek aangenomen.

Wat ons betreft, wij weten alleen dit met zekerheid te vermelden, dat freule Constance, gedurende den tijd dien Adriaan nog te Zuidrichem doorbrengt, daar ter stede niet meer wordt gezien, en dat, in weerwil van ons onderzoek op dit punt, haar verder lot ons, en dus ook den lezer, een onverklaard geheim moet blijven.

Heeft de Engel des doods, inderdaad, slechts weinige dagen na elkander, die twee harten aangegrepen en voor altijd doen stilstaan, die beide zoo oprecht hadden liefgehad: dat eene hart, waarin de liefde een lenteadem, en dat andere hart, waarin de liefde een verzengende woestijnwind was geweest?

Hoofdstuk XXXV
Adriaan's overleggingen.

Het kan veilig aan de verbeelding van den lezer overgelaten worden zich voor te stellen, hoe in den kleinen zuidrichemschen kring de eerste dagen na de teraardebestelling van Clara worden doorgebracht.

De exceptionneele toestand, waarin een betreurde doode ons brengt, duurt, wel beschouwd, zoo kort. Met zijn onverbiddelijke eischen, roept het leven ook den rouwdragende spoedig genoeg weêr tot den gewonen, en ook wel tot buitengewonen arbeid en strijd.

Al heeft Adriaan Caroline, die hij zoo gaarne reeds de zijne noemde, gedurende haar verblijf te Zuidrichem, uiterst weinig gezien, haar vertrek laat hem toch een zekere leegte, die hij door zijn werkzaamheid in de gemeente en de geregelde korrespondentie met Caroline slechts voor een gedeelte weet aan te vullen.

Vooral ook omdat die werkzaamheid niet meer zoo van harte gaat als vroeger.

Hetgeen Plate hem indertijd voorspeld heeft, wordt langzamerhand tot werkelijkheid. Langzamerhand, het is waar, maar met des te meer kracht, schieten, hetzij bezwaren, hetzij veroordeelen tegen hem, bij een zeker gedeelte van de gemeente, wortel, ten gevolge van de vrijheid, die hij zich in menig opzicht en bij toeneming veroorlooft ten aanzien van de overgeleverde kristelijke leer. Naarmate zijn karakter meer gevormd wordt, kan hij het te minder van zich verkrijgen, om door het gebruik van geëikte termen zijne eigenlijke overtuiging te verbergen of te verbloemen.

Menige pijnlijke ervaring is van nu aan zijn deel. Pijnlijk, niet zoozeer omdat hem de veroordeeling treft van degenen, die, naar zijn meening, niet in staat zijn, om de waarde van zijne denkbeelden zelfs te beoordeelen, maar omdat hij er getuige van moet zijn, hoe van Grave, den man dien hij hoogacht en liefheeft, om zijnentwil menig hard woord naar het hoofd wordt geslingerd van de zijde dergenen die, en, gelijk Adriaan oordeelt, niet zonder grond, het recht meenen te hebben, om in den plaatsvervanger van den rechtzinnigen predikant iemand te verwachten van andere beginselen, dan die door Adriaan beleden worden.

Die harde woorden komen nu juist wel niet altijd,

zelfs niet dikwijls, den persoon, dien zij gelden, ter oore. Van Grave's ongesteldheid, later de ziekte en het afsterven van zijn eenig kind, heeft menigeen tegenover hem of tegenover zijne vrouw tot een anders niet gewone bescheidenheid gestemd. Maar voor Adriaan maakt deze omstandigheid, natuurlijk, geen verschil. Hetgeen van Grave, òf niet, òf niet in al zijn omvang kent, de werkelijke stemming der gemeente ten aanzien van zijn persoon, dat is Adriaan zooveel te beter bekend.

Men herinnert zich het gesprek, dat de laatste op een der heuvelen buiten Zuidrichem met Anna heeft gevoerd. Dat gesprek is wel geschikt geweest, om zijne waardeering van Anna te doen toenemen, ook wel geschikt, om hemzelven boven den strijd der kerkelijke meeningen te plaatsen, doch het heeft zijne vroegere overtuiging onaangetast gelaten, dat hij, als hulpprediker van juist dezen predikant, niet op zijn plaats is.

Slechts voor een jaar heeft hij zich tot het vervullen van die betrekking verbonden.

Hij vat thans, reeds kort na het overlijden van Clara, het voornemen op, om, als dit jaar verstreken zal zijn, welke dan ook de gezondsheidstoestand van den predikant moge wezen, zijne werkzaamheid te Zuidrichem te staken.

Daar, evenwel, na verloop van dat tijdperk, van Grave's positie van dien aart kan zijn, dat

hij bij vernieuwing den bijstand van een hulpprediker noodig heeft, acht Adriaan het noodig de mededeeling van dit voornemen niet uit te stellen, maar den predikant intijds te verzoeken naar de hulp van een ander om te zien.

Als hij daartoe over is gegaan, en aan van Grave de redenen blootgelegd heeft, die hem noopen tot dit verzoek, wordt zijne uiteenzetting door van Grave beantwoord met de voor Adriaan gewis zeer streelende uitspraak:

'God heeft ons eerst een dochter ontnomen, thans ontneemt Hij ons een zoon.'

Van Grave billijkt echter die redenen. Maar ook al had hij dat niet gedaan, er is eigenlijk nauwelijks meer kracht bij hem aanwezig tot het bieden van weêrstand. Sedert den dood van Clara, is hij een geknakte man. De kalmte, het geloofsvertrouwen, dat hij gedurende hare ongesteldheid, en zelfs bij haar verscheiden, aan den dag heeft gelegd, is hem duur te staan gekomen. Hij betaalt ze met die zekere *apathie*, waarmede de menschelijke natuur in ons ons pleegt te bezoeken, wanneer wij het gewaagd hebben, voor een tijd over haar te heerschen.

Ook Anna, - ofschoon zijzelve, uit kracht van hare natuur, wel nooit anders, dan met de grootste liefde over den persoon van Adriaan, en met de grootste rekbaarheid over hetgeen haar man diens theologische dwalingen noemt, kon oordeelen, en dus gaarne,

nu even als vroeger, al hare vrouwelijke welsprekendheid ten beste zou gehad hebben, wanneer zij daarmede Adriaan had kunnen bewegen om te blijven, - ook Anna meent toch voor Adriaan's beter inzicht te moeten wijken, omdat zij vreest hetgeen ook in haar oog de goede zaak is, bij de gemeente te doen lijden, indien zij het vertrouwen, dat deze in haar man heeft, langer op de proef stelt.

Als het alzoo een uitgemaakte zaak is, dat Adriaan over drie maanden Zuidrichem zal verlaten, begint hij ernstiger, dan hij het tot hiertoe nog gedaan heeft, na te denken over zijn toekomst, en rijst de vraag bij hem op, wat hij vooreerst aan zal vangen.

Hij heeft zijne werkzaamheid, zijne positie, zijn kring te Zuidrichem te lief gekregen dan dat het hem mogelijk zou geweest zijn, zijne krachten terstond weder aan een ander arbeidsveld te wijden. Niet aanstonds kan hij er dus toe besluiten, om naar vakante gemeenten wegens een predikbeurt te schrijven. Hij stelt zich veeleer voor den zomer, kan het zijn op het land, met studie door te brengen, na te gaan al wat hij gedurende zijn verblijf te Zuidrichem gezien, gehoord, gevoeld, begrepen en niet begrepen heeft, en eerst tegen den winter een nieuwe gelegenheid op te zoeken tot voortzetting van zijn geestelijk werk.

Naarmate hij er meer aan gewoon wordt zich de naaste toekomst ongeveer op deze wijze voor te stel-

len en dus een zomer te gemoet ziet, die, na het voor hem zooveel bewogen leven te Zuidrichem, dubbel eenzaam en eentoonig zal moeten wezen, naar die mate begint de gedachte post te vatten in zijn geest, dat die eenzaamheid licht niets anders, dan een eigenwillig en onnoodig gekozen kruis voor hem zal zijn, of, om in minder bedekte bewoordingen te spreken, dat het wel zoo aangenaam voor hem wezen zou, indien Caroline die eenzaamheid met hem wilde deelen.

Met die gedachte loopt hij eenigen tijd rond. Hij deelt haar aan Anna mede, die van hare zijde Adriaans voornemen van harte toejuicht. Zij is tegenwoordig geweest bij het aandoenlijk oogenblik als haar kind, bijna stervend, Caroline den immortellenkrans toegereikt, de hand van Caroline en die van haar vriend in elkander gelegd, en daarmede, om zoo te spreken, reeds tusschen hen beiden het huwelijk gewijd, gezegend had, dat, naar haar eigen gevoelen, ongetwijfeld eenmaal zou voltrokken worden.

Over de ontdekking van freule Constance, over den inhoud van het door haar gevonden opstel van de baronesse heeft Adriaan tot nog toe met Anna geen woord gewisseld. Zoo hij, aan de éene zijde, van haar eenig licht in deze duistere zaak mocht verwachten, en uit dien hoofde zeker met niemand liever, dan met haar deze pijnlijke aangelegenheid zou bespreken, aan de andere zijde vreest hij Anna in

te lichten, indien deze, hetgeen alleszins mogelijk is met de beschuldiging nog geheel onbekend mocht zijn, die de baronesse tegen zijn moeder heeft gericht. Die beschuldiging in een brief over te brengen aan Caroline, aan haar, die hij gewoon is in zijn hart te laten lezen, dat heeft reeds moeite genoeg gekost, en alleen de plicht der vertrouwlijkheid tegenover zijne vriendin heeft het hem mogelijk gemaakt. Maar over zijne lippen wilden de woorden niet komen, die, althans in het oog van een ander, op het voor hem zoo vlekkelooze beeld zijner moeder een schijn van een smet konden werpen.

Bij deze vrees, die hij reeds vóor de ongesteldheid van Clara heeft gekoesterd, komt nu, na haar overlijden, nog de weêrzin, om van de bedroefde moeder deelneming in zijne eigene, smartelijke gewaarwordingen te vragen.

Deze dubbele gedachte, de gedachte aan zijn huwelijk en de gedachte aan de handhaving van de eer zijner moeder, houdt Adriaan bezig gedurende het einde der maand, waarin Clara gestorven is, en in het begin der volgende. Hij verwacht zeker niet, dat de korte tijd, die hem nog rest, eer zijn jaar verstreken zal zijn, hem iets van eenig bijzonder belang zal opleveren. Loopende zaken in orde te brengen, langzamerhand aan te vangen met het maken van toebereidselen voor zijn aanstaand vertrek, dat zal wel het voornaamste zijn, waarmede

hij zich, zoolang hij nog te Zuidrichem is, zal moeten inlaten.

Wij mogen, evenwel, niet verzuimen nog op een derde punt te wijzen, dat, behalve de beide reeds genoemde, omstreeks dezen tijd bij toeneming zijn aandacht gevangen houdt.

Men zal zich herinneren, dat Adriaan, zoodra Beelen hem de ongelukkige ontwikkelingsgeschiedenis van het karakter van Colin Plate had verhaald, onmiddellijk de vraag geopperd heeft, of er niets aan te doen zou zijn om vader en zoon, sedert zoo geruimen tijd en op voor den eerste zóo wreede wijze van elkander gescheiden, weder tot elkander te brengen.

Die edelmoedige wensch, is sedert wel niet bij hem uitgedoofd, maar toch eenigermate op den achtergrond geschoven door hetgeen hij, na dien uitgesproken te hebben, ervaren heeft. Maar, ronduit gesproken, al was zijn leven, gedurende die maanden minder rijk geweest aan gewaarwordingen en ondervindingen van onderscheiden aart, de eigenlijke prikkel tot het doen van eenigen stap ter verwezenlijking van dien wensch zou hem niettemin ontbroken hebben, aangezien hij geen rechte sympathie voor Ds. Plate gevoelt. Medelijden heeft hij, natuurlijk, met diens gewond, ja verscheurd vaderhart. Maar de mensch schijnt zóo gevormd, dat tot het plegen van een buitengewoon goede daad de drijfveêr van het me-

delijden niet krachtig genoeg is. Hoe het zij, bij Adriaan moet dit het geval zijn geweest.

In zijn betrekking tot Dominee Plate is, evenwel, sedert kort een merkbare verandering gekomen. Adriaan is getuige geweest van zijn bezoek aan Clara, en dus in staat geweest op te merken, hoe lief ook hij haar had; hij is tevens, eigenlijk voor het eerst, in onmiddellijke aanraking gekomen met zijne vadersmart, die hij tot hiertoe slechts uit de verhalen van anderen kende, en heeft zelfs aan het eind van Plate's bezoek diens aandoenlijk woord aan kollega van Grave gehoord.

Dit een en ander - dikwijls is het genoeg, dat iemand een enkel oogenblik in een bepaald licht voor ons komt te staan, om ons ten zijnen aanzien in een geheel nieuwe stemming te verplaatsen - dit een en ander heeft Adriaans medelijden voor Plate veranderd in een gevoel, dat reeds de kiem bevat van sympathie. Taalkundig moge tusschen medelijden en sympathie geen onderscheid bestaan. Maar dit onderscheid, dat aan de taal wellicht ontsnapt, ontsnapt zeker aan niemands gemoed.

Van nu aan keert dus zijn geest met meer kracht en aanhankelijkheid tot den vroeger uitgesproken wensch terug. Beelen heeft dien indertijd beantwoord door de opmerking, dat Adriaan ook hierdoor bleek een geboren pastor te zijn. Die opmerking was zeker niet ongegrond, in zooverre, als het waarschijnlijk

ook den lezer treffen zal, dat Adriaan niet schroomt, waar het de belangen van anderen geldt, de handen krachtig aan het werk te slaan.

De zaak wordt door hem in overleg met Dr. Beelen behandeld. Deze schijnt, evenwel, op het punt van Colin's bekeering, of althans van diens terugbrenging tot zijn vader, minder optimistisch gestemd, dan onze jonge hulpprediker. Adriaan ontvangt derhalve van deze zijde niet bijzonder veel aanmoediging. Hij laat zich hierdoor geenszins afschrikken. Het is hem genoeg van Dr. Beelen vernomen te hebben, waar Colin zich ophoudt. Vast staat het bij hem, dat hij trachten zal Colin te zien. In het logement op Halfweg, tusschen Amsterdam en Haarlem, heeft hij hem leeren kennen; op de buitenpartij van den heer van Priggele de kennismaking vernieuwd; dit stelt hem in de gelegenheid om zichzelven zonder verdere introduktie bij Colin aan te melden. De eenige onzekerheid, waarin Adriaan voor het oogenblik nog verkeert, raakt de vraag, of hij buiten Plate om diens zoon zal bezoeken, dan wel de goedkeuring van den predikant zal trachten te verwerven, althans zijn oordeel over dezen stap vooraf zal trachten in te winnen.

Adriaan, vol van geloof, niet zoozeer in zijne eigene overredingskracht, dan wel in de betere natuur van den mensch, die hij ook bij Colin niet geheel vernietigd, niet in een toestand van geheele onaandoenlijkheid verzonken kan achten, vreest bijna, dat de

bekende twijfelmoedigheid van den vader hem noodzaken zal van zijn voornemen, om naar den zoon te gaan, af te zien. Bovendien is dit zijn overlegging: levert mijn onderhoud met Colin niets op, blijft hij verre van het ouderlijk huis, dan kan dat onderhoud voor Dominee Plate veilig verborgen blijven. Leidt het, omgekeerd, tot de zoo vurig verlangde gunstige uitkomst, dan zal de oude man des te weldadiger aangedaan worden door een vreugde, waarop hij aan den laten avond zijns levens niet meer gerekend heeft, en die, aangezien het middel, waardoor zij hem verschaft werd, hem niet behoeft te worden medegedeeld, door hem met des te dieper dankbaarheid als een geschenk des Hemels zal worden aangenomen.

Deze overweging behoudt de overhand. Zijn bezoek zal dus zonder voorkennis van Ds. Plate geschieden, en wij hebben kans Adriaan weldra bij Colin te ontmoeten.

Hoofdstuk XXXVI
Iets meer omtrent Eleonora.

Adriaan is vertrokken, na slechts aan Anna het eigenlijke doel zijner reis te hebben medegedeeld. Op zijn verzoek zou zij van Grave daaromtrent inlichten.

Het is overbodig te zeggen, dat zijn plan geheel en al valt in den geest van mevrouw van Grave, vooral daar hij het haar niet slechts in algemeene omtrekken voorgelegd, maar bovendien haar ook verhaald heeft, op welke wijze hij het denkt te volvoeren.

Waarom de uitvoering Anna het plan van Adriaan des te dierbaarder maken moest, zal de lezer eerst onder het doorloopen van dit hoofdstuk kunnen bebegrijpen.

Adriaan treft Colin, daags na zijne afreis, in de nabijheid van Haarlem, aan, waar hij een ondergeschikte betrekking bij de Duinwaterleiding vervult. Hij woont er op kamers, gelijk het gewoonlijk heet, waarbij het onbeslist blijft, of het meervoud in eigenlijken zin, wel eershalve wordt gebruikt.

Op zijn reis naar Haarlem Amsterdam doortrekkend, heeft Adriaan zijn vader niet bezocht, daar hij uit zijne ontmoeting op Halfweg zich herinnert, welk een onaangenamen indruk het gezicht van Colin op den ouden heer de Mérival gemaakt heeft. Hij vreest zijn vader geïndisponeerd jegens Colin te vinden, en dus meer geneigd om hem dit bezoek af- dan aan te raden. Ook komt hij den volgenden dag er weêr voor de bedevaart van den 10^{den} April.

Op het oogenblik dat Adriaan het woonvertrek van Colin binnentreedt, is deze zelf afwezig. Het vertrek heeft een ongastvrij en meer dan eenvoudig aanzien. Het is twaalf uur, maar alles is nog in den toestand waarin de bewoner het 's morgens verlaten heeft. Tot luchtverversching is geen gelegenheid gegeven, zoodat Adriaan, zal hij het hier uithouden, beginnen moet met een venster open te schuiven.

Dat venster geeft hem het uitzicht op de rustige leidsche vaart.

Colin's hospita deelt Adriaan mede, dat haar heer ‘aan de massine is en waarschijnlijk niet voor vier uur te huis komt.’ Behalve de hospita is er niemand in de woning tegenwoordig, en de hospita zelve betoont zich in het minst niet geneigd ‘om een boodschap te loopen’. Adriaan heeft dus vooreerst het onaangenaam vooruitzicht, dat de geheele middag ongebruikt voor hem zal voorbijgaan.

Na eenige minuten komt het jagertje van de leidsche pakschuit op zijn oud paard aangesukkeld. Dezen weet hij door een goede fooi over te halen om een briefje voor hem mede te nemen en bij de gebouwen der maatschappij af te leveren, waar men Colin wel spoedig zou weten te vinden.

‘Het zal hem pleizier doen, dat hem eens een mensch komt opzoeken,’ beweert de hospita met wie Adriaan tot tijdverdrijf in het vertrek van Colin een gesprek aanknoopt.

‘Krijgt uw heer niet veel bezoek?’

‘Niet veel? Zeg maar gerust nooit. De man heeft hier een treurig leven, zoo in zijn eenigheid. Alle avonden zit hij alleen thuis. Als ik niet eens binnenkwam, dan zag hij zoo'n godganschelijken avond geen ziel. Als ik binnenkom, zit hij meestal met zijn handen onder zijn hoofd, zoo maar te prakkezeeren, Die man heeft al wat afgeprakkezeerd. Het is anders een best mensch. Ze hebben me verteld, als dat zijn vader zooveel als een Dominee is. Dat moet dan al een ouwe man zijn, want mijn meneer is ook al zoo jong niet meer.’

Op dezen trant gaat het praten van de vrouw voort, dat waarschijnlijk Adriaan weinig afleiding kan bezorgen, evenmin als de beschouwing van de enkele platen aan den wand, die te zamen de geschiedenis van de heilige Genoveva voorstellen.

Gelukkig wordt zijn geduld op een niet al te lange

proef gesteld. Na verloop van een uur, komt Colin, die werkelijk Adriaans briefje ontvangen heeft en daardoor zeer geïntrigeerd is, zijn kamer binnen en treedt terstond met de volgende woorden op zijn bezoeker toe:

‘Dat vind ik allemachtig hupsch van je, dat je eens bij me komt. Je bent zeker in Amsterdam bij je vader gelogeerd? Wel, vriend, hoe maakje 't? 't Is of ik een dertig jaar jonger word als ik je zie. Je bent dan precies je vader.... Hoe hebje me uit kunnen vinden? Hebje lang moeten zoeken? Ik heb den ouwen man laatst nog in Amsterdam gezien. Dat zal hij je wel verteld hebben. Hij maakt het nog best. Wel, wel, vrind, het doet me allemachtig veel pleizier je te zien.’

Deze betuigingen gaan vergezeld van menigen slag op Adriaans schouder, een vorm van familiariteit, waaraan deze in lang niet, of misschien in het geheel nooit gewoon, was geweest. Maar elk betuigt zijn hartelijkheid op zijn manier; sommigen doen het door de voorwerpen hunner hartelijkheid formeel te slaan, en de humaniteit schijnt te eischen, dat wij ons van tijd tot tijd ook al eens zulk een vriendelijkhardhandige behandeling laten welgevallen. Gelukkig hij die bij soortgelijke ervaringen stevige schouders bezit!

Adriaan schijnt vooreerst niet aan het woord te kunnen komen.

Met dezelfde woordenrijkheid - is het gewoonte, is het verlegenheid? - gaat Colin nog eenigen tijd door.

‘Ja ik ben op een gekke manier aan je vader gekomen. Heeft hij je dat wel eens verteld? Je pa was in zijn jeugd een heel ander man, dan hij later is geworden. Dat scheelt een heel end. 't Was een heele aardige kerel, weetje. Hij is nou deftig, fameus, en afgemeten. Maar toen niks, hoor. Hij was een mooie jongen. Alle meisjes waren dol op hem, met je moeder te beginnen. Wat was ze doodelijk van hem. Wel lieve Hemel! En toen het naderhand tusschen je pa en je ma zoo wat hommeles raakte, wat was 't goeie mensch bedroefd. Enfin, dat is later weêr in orde gekomen. Die dingen schikken zich dan wel....’

‘Mijnheer Plate, mag ik u verzoeken....’

‘Nou, maar je ma was indertijd een weergasche mooie meid; Noortje, wel zeker, een aardig ding; 't was toen net een paartje voor mekaêr en zij waren aan elkander gewaagd, zoo als men zegt, ofschoon....’

‘Ik moet u verzoeken niet op dien toon over mijne ouders te willen spreken.’

‘Je hebt gelijk, vriend, ik was weêr zoo heelemaal terug in dien goeien, ouwen tijd. Een mensch vergeet altijd, dat hij oud wordt, en ziêje, om nou mijn eigen te beduîen, dat jij de zoon bent van Noortje,

dat gaat zoo in eens niet. Maar vertel me eens, hoe gaat het daar bij je in Zuidrichem. Die dokter met zijn mooie snorren, hoe heet hij ook weêr? En is hij al om Klaar van Grave gekomen? Toen ik laatst die partij bijwoonde, was het druk aan tusschen die twee.'

'Clara van Grave is overleden.'

'Zoo, is die ook al om koud. Ja ik lees de Haarlemmer niet. Dat kan er niet af. Maar je antwoordt op zoo'n toon; je hadt toch geen goed oogje op haar? Of neen, dat 's waar ook, je hadt toen nog al schik in Caroline Martin, niet waar? Nou, daar zal ik maar niets van zeggen. Het goeie land kan 't buitendien niet helpen. Maar wees voorzichtig met die meid, hoor! De appel valt niet ver van den boom. Enfin, wij begrijpen malkaâr.... En wat zulje nu gebruiken? Een bittertje? Wacht, ik zal je eens helpen.'

Terwijl Colin op deze wijze zijn gast verwelkomt, blijft die gast zelf tamelijk overbluft voor zich kijken. De uitdrukking op zijn gelaat is niet van dien aart, dat hij zich ditmaal bijzonder aangemoedigd kan gevoelen in zijne pastorale voornemens. Dit blijkt ten overvloede uit zijne eigene woorden:

'Ik dank u voor uw beleefdheid, Mijnheer Plate, ik gebruik nooit bitter. Het spijt mij, dat ik uw beleefdheid reciproceeren moet met iets, dat u misschien een onbeleefdheid toeschijnt. Ik moet u bekennen, dat ik zeer pijnlijk aangedaan ben door de ruwe,

gemeenzame wijze, waarop gij spreekt over allerlei personen, die ik hoogacht en liefheb. Natuurlijk, zijt gij vrij in uw eigen woning te spreken zoo als gij wilt, maar juist omdat ik die vrijheid eerbiedigen moet, zie ik voor mij weinig kans, om het onderhoud zóo voort te zetten, en zou ik mij zelfs de eer geven u te groeten, indien ik niet met een bepaald doel bij u gekomen ware, en u zeer ongaarne verliet, zonder dat doel bereikt te hebben.'

'Nu ja, dat heb ik je immers al gezegd. Je bent al weêr een heel geslacht jonger, dan ik en dat vergeet ik telkens. Ik spreek van die lui als van mijn tijdgenooten.'

'Ik zie niet in, wat dat er toe doet.'

'Wat dat er toe doet? Ziêje, man, als je maar eens die dingetjes zult hebben, zoo als ik (Colin trekt hierbij aan zijne grijsachtige *tirebouchons* of krullen) dan zulje ook wel anders over de wereld oordeelen. Och kom, ik weet er alles van. Enfin, ik mag het lijden. Hoogachting en liefde, jawel! U zegt hoogachting en liefde? Allemachtige mooie dingen! Geen kwestie van. Maar die zijn te zeldzaam voor zoo'n arme tobbert als ik ben.'

'Ik vrees, dat het tot niets leiden zal met u te twisten over de mogelijkheid van het geloof aan die zaken, waaraan gij niet meer schijnt te gelooven. Permitteer mij, dat ik op iets anders kom. Ik heb mijn stoute schoenen moeten aantrekken, Mijnheer

Plate, om uw woning binnen te treden, en als ik een ander voor mij had dan u, zou ik denken, dat ik wel eenige kans liep, om aan de deur gezet te worden, als iemand, die zich bemoeit met zaken, die hem in zeker opzicht niet aangaan. Ik heb genoeg vertrouwen in u, om dat thans niet te denken. Hetgeen mij tot u heeft gedreven en mij thans spreken doet, dat is de innige wensch om u weêr verzoend te zien met uw vader.'

'Mijn hemel, ik heb niets tegen den man.'

'Laat mij u mogen mededeel en, wat de naaste aanleiding is geweest tot mijn *démarche* van dit oogenblik. Ronduit gezegd, en ofschoon het u misschien verwonderen zal, ik was tot hiertoe gedurende mijn verblijf te Zuidrichem op geen bijzonder vertrouwelijk-vriendschappelijken voet met uw vader. Op te veel punten bestond er tusschen hem en mij te veel verschil. Dat was misschien de reden, waarom ik mij minder aan zijn leven en aan zijn lijden interesseerde. Maar onlangs heb ik uw vader bijgewoond in een oogenblik, zoo aandoenlijk, dat het mij op eens een blik vergund heeft in al de diepte van zijn smart. Hij kwam in de ziekte van de dochter van Dominee van Grave afscheid van haar nemen. Ik heb u reeds gezegd, dat zij overleden is. Toen uw vader bij haar was, was het al te voorzien, dat zij spoedig bezwijken zou. De oude man was bij dat afscheid zóo aangedaan, dat hij zoo goed als

geen enkel woord spreken kon, hetgeen mij des te dieper trof, omdat uw vader geen man is, die gewoon is te toonen, wat er in hem omgaat. Voeg daarbij, dat juist de enkele woorden, die hem ontsnapten, hem, den door de jaren gebogen grijsaard, van dien aart waren, dat zij iemand, die niet alle gevoel heeft uitgeschud, moesten snijden door de ziel. Ja, Mijnheer Plate, toen ik die woorden hoorde, vooral toen ik er later over nadacht, toen heb ik het als mijn plicht beschouwd daarvoor te zorgen, dat zij ook uw oor bereikten. Gij kunt, nadat ik zal uitgesproken hebben, doen wat gij meent goed te zijn, maar hooren moet gij wat uw vader zeide. Toen hij zijn kollega van Grave verliet, drukte hij hem de hand met de woorden: '"Dat is geen kind verliezen."'

'Hoe zegje dat, de Mérival?'

'"Dat is geen kind verliezen."' Ik behoef bij de beteekenis van die woorden zeker niet stil te staan. Ik zal er ook niets aan toevoegen. Maar vergun mij één vraag; en als ik u die vraag gedaan heb, zal ik alles gezegd hebben, dat ik meende u te moeten zeggen. Dit is mijn vraag: Waarom moet uw vader *zijn* zoon reeds als verloren beschouwen? Moet dat, is dat volstrekt onvermijdelijk, dan zwijg ik. Maar is er iets aan te veranderen, en staat dat in uw macht, doe het dan, waarachtig doe het dan, eer het te laat is.'

‘Ik vind het heel hupsch van je, dat je zooveel moeite neemt, maar ik zou zeggen: wat kan het je eigenlijk schelen?’

‘Ik kan uw vader niet in dien toestand zien, zonder te doen wat in mijn vermogen is, om zijn lijden weg te nemen. Het is niet aan te zien.’

‘Nu ja, maak het nu maar niet al te mooi. Zoo bijster veel zal de man het zich niet aantrekken. Wat heeft hij aan zoo'n verrotten appel als ik ben?’

‘Als dat de eenige naam is, dien gij verdient te dragen, zal het zeker de moeite niet loonen om u tot uw vader terug te brengen. Maar dat gij u dien naam geeft, bewijst juist, dat er nog geheel iets anders in u steekt. Men noemt zichzelven zoo niet, zonder dat er veel strijd, veel zelfbeschuldiging, veel nadenken over eigen inwendigen toestand vooraf is gegaan. Als gij per slot van rekening middelmatig met uzelven tevreden waart, zou ik veeleer aan het hopelooze van mijn pogingen gelooven.’

‘Neen, tevreden kan ik nu juist niet zeggen, dat ik met mijzelf ben; daar heb ik het niet naar gemaakt. *Tant s'en faut*. Maar hetgeen ik daar straks zeide, moetje nu ook niet al te letterlijk opnemen, hoor.’

‘Ik denk er niet aan. Ik neem uw uitdrukking in het geheel niet op of over. Zij is voor mij alleen een bewijs, dat gij waarachtig nog niet in een positie

zijt, om aan uzelven te wanhopen, en dat redres mogelijk is.'

'Heeft mijn vader je hierheen gestuurd?'

'Uw vader weet niet eens, dat ik hier ben.'

'Wel, een mooie grap! Wat voor zekerheid heb ik dan, dat hij mij ontvangen wil.'

'Daar blijf ik u borg voor. Ik ken hem genoeg om te weten, dat, als gij met berouw tot hem komt, hij ongetwijfeld...'

'Met berouw? Wel, dat vind ik aardig. Ik heb hem geen kwaad gedaan. Wat ik gedaan heb of niet gedaan heb, dat is tot daaraan toe, maar ik was in alle gevallen mijn eigen baas; ik stond op mijn eigen beenen. Ik zie niet in, wat mijn vader daarmeê te maken heeft. Die honderd gulden of wat, die ik van tijd tot tijd van hem gekregen heb, zullen het hem ook niet doen. Dat komt maar in mindering van mijn erfenis. Je begrijpt toch wel, knaapje, dat ik op mijn leeftijd geen zoete broodjes kan komen bakken en als een kwâjongen kan komen vragen, of papa alsjeblieft niet meer boos op mij wil zijn. Bovendien, wat raakt het hem? Als ik dan zoo'n schobbejak ben, zal hij zijn hart des te gemakkelijker van mij aftrekken.'

'Moogt gij zoo spreken. Moogt gij op die wijze de liefde van een vaderhart miskennen?...'

'Ik zeg je, dat het seuren is, en ik bedank voor dat geleuter. Laat mij vrij, gelijk ik u vrij laat.

Ik bemoei mijn eigen immers niet met uw zaken. Als je er dan zoo bijzonder op gesteld bent, om mij een dienst te bewijzen, zou ik wel eens kunnen gaan denken, dat de eene dienst de andere waard is.'

'Op zulk een ontvangst had ik van uwe zijde niet gerekend. Ik meende, dat een goed woord altijd wel een goede aarde zou vinden.'

'En ik meende den zoon van een oud vrind voor mij te zien, maar niet een Dominee. Met Dominees heb ik al lang niets te maken willen hebben. Laten wij over iets anders spreken.'

'Ik heb over niets anders te spreken, Mijnheer Plate,' zegt Adriaan op koelen toon.

'In 's Hemels naam. Ik ook niet. Dan zijn we kiet. Maar voor je een ander komt bekeeren, mocht je eerst wel eens bij je eigen familie blijven. Mijnheer je vader, met zijn witten das, en mevrouw je moeder, mijn onvergetelijke Noortje...'

'Ik verzoek u van mijn moeder te zwijgen. Die naam is te heilig, om door....'

'Nu ja, vraag dat maar eens aan de baronesse Ringers, als dat mensch nog leeft.'

'Ik groet u, Mijnheer Plate.'

'Loop naar de maan, hemeldragonder.'

Als Plate deze laatste woorden uitspreekt, heeft Adriaan de deur van diens woning reeds driftig achter zich dichtgetrokken, en loopt hij met een sterk

kloppend hart, gevolg van zijn haastigen tred, langs de lange, eenzame, rustige leidsche vaart.

De leidsche vaart mag zonder overdrijving als een geheel eenig natuurverschijnsel aangemerkt worden. Er is in de leidsche vaart iets monumenteels.

Adriaan heeft er in deze oogenblikken geen oog voor.

Hij loopt door, vol van gedachten, teleurgesteld, gekrenkt, gewond, het laatste vooral, zichzelf soms overluid afvragend:

‘Wat deed ik er mij mede in te laten?’

Hij bereikt ten slotte de vriendelijke en zindelijke stad der bloemen, neemt den spoortrein, en komt tegen den avond in het huis zijns vaders aan.

De daarop volgende dag is de tiende April, waarop hij den ouden heer de Mérival, als naar gewoonte, naar het overveensche kerkhof zal verzeilen. Met het oog op dezen datum, heeft hij, gelijk van zelf spreekt, het tijdstip zijner reis naar Colin geschikt.

De plechtigheid loopt den anderen dag, wat hare uitwendige zijde betreft, op de gebruikelijke wijze af. Daarvoor stond de liefde tot regelmaat, een der kenmerken van Adriaans vader, borg. Ook wat de inwendige gewaarwordingen aangaat, die, voor het minst, den zoon daarbij vervullen?

Hoofdstuk XXXVII
Nieuwe briefwisseling van Adriaan en Caroline.

Een paar dagen na de overveensche reis is Adriaan te Zuidrichem terug.

Behalve aan van Grave en diens vrouw, doet hij ook aan Caroline bericht van de indrukken, die hij van zijn uitstap heeft medegebracht. De brief van hem aan haar, waaruit wij een gedeelte mededeelen, is gedateerd van den dag, volgend op dien zijner wederkomst, en dus uit Zuidrichem.

'..... Mijn bezoek aan Colin Plate is vruchteloos geweest, heeft althans geen onmiddellijk resultaat opgeleverd. Daarmede had ik mij nu, wel is waar, niet gevleid, maar ik had toch gehoopt, dat hij mij geduldig aan zou hooren. In het begin deed hij dit, later niet meer. Toen heeft hij zelfs, blijkbaar om mij heen te zenden, met halve woorden een blaam op de nagedachtenis mijner moeder geworpen. Ik heb mij in dien strik laten vangen, ben driftig ge-

worden, en weggeloopen. Uit zijne woorden is mij echter gebleken, en dat is hetgeen mij het meest smart, dat ook Colin Plate kennis draagt van de beschuldiging, die het onzinnig geschrijf van de barones tegen mijn moeder heeft durven inbrengen. Hij had de onbeschaamdheid om mij naar de barones te verwijzen, wanneer ik opheldering van zijne halve woorden verlangde. Gij kunt wel begrijpen, dat ik hem niets geantwoord heb.'

'Den volgenden dag heb ik met mijn vader, naar oude gewoonte, het graf mijner moeder bezocht. Hoe geheel anders stond ik daar als het vorige jaar. Ik kan mij niet begrijpen, dat er slechts een jaar ligt tusschen die beide dagen. Toen stond ik er eigenlijk, zonder iets te gevoelen. Nu ging er zooveel om in mijn binnenste. Toen ik den geheelen dag nagenoeg met mijn vader was, had ik het telkens op mijn lippen, om hem zoowel over het opstel der baronesse, als over het praten van Colin Plate te spreken. Wat zult gij zeggen, als ik u beken, dat ik er den moed niet toe gehad heb? Ik wandel tegenwoordig als in een donker bosch, waarin ik uitnemend den weg ken. Ik weet zeer goed, wat ik van mijne moeder moet denken, en toch kan ik den sluier, die hare nagedachtenis voor sommigen bedekt, niet oplichten. Het ware misschien oneindig beter, indien ik, hetzij mijn vader, hetzij Baron Constant, alles openhartig zeide. Mijn hoop is nu nog op één zaak gevestigd. De

baronesse is zichtbaar aan de betere hand. Zij heeft niet slechts, gelijk voorheen, oogenblikken, maar gansche dagen van helderheid. Neemt hare beterschap toe, dan gaat er een licht in de toekomst voor mij op; dan kan ik haar wellicht naar den inhoud van haar eigen opstel vragen, haar dwingen tot het intrekken van hare woorden. Als Beelen dan maar vergunnen wil, dat ik er bij haar mede aankom! Wat vreemde samenloop van dingen is dit! De eenige persoon, wel beschouwd, die mij inderdaad betrouwbare en afdoende berichten kan geven, een krankzinnige, of althans zoo goed als een krankzinnige! Ik begrijp niet, waarom dit mij treffen moest. Ik was zoo gelukkig in den omgang met mijne moeder, in mijne vereering van haar. Waarom moest ik daarin gestoord worden? Want, ofschoon ik het mijzelf dikwijls ontveins, het is toch niet meer hetgeen het vroeger was. Het stof is van de vleugelen geblazen. Ik kan nu niet meer aan mijn moeder denken, of ik denk aan die - ongelukkige mevrouw Ringers. Ik had bijna een ander woord gebruikt. Ik kan niet meer aan mijn moeder denken, of er wordt iets van een advokaat in mij wakker, die een beschuldigde vrij moet pleiten. En dan, wat voor een advokaat ben ik thans! Een intieme konviktie van haar onschuld heb ik, maar bewijs die eens! Ik heb u dat al meer geschreven. Gij kunt wel denken, dat die tegenstelling mij gedurig vervult.

Zou ik in die onzekere zekerheid mijn gansche leven moeten doorbrengen? Men leest wel eens in romans van gebroken harten. Ik heb aan de waarheid van die uitdrukking nooit geloofd. Maar thans zou ik toch voor mijn hart niet instaan, indien het liefste, het heiligste beeld van mijn inwendig leven omvergestooten werd. Doch neen, het is waar, dat is onmogelijk. Ik bedoel, als er voortaan een dubbelzinnig licht op viel, of ook zelfs, als ik voortaan anderen niet met fierheid op dat beeld zou kunnen wijzen, en zeggen: Dat was mijn moeder! Caroline, waar moet het met mij heen? Mijn moeder zelve is thans gelukkig boven blaam en lof verheven. De kwaadsprekendheid der menschen kan haar niet meer bereiken. Maar mijn hart kan nog bloeden. Gij weet niet welk een deerniswaardig gevoel ik voor haar heb. Nu ik zelf reeds eenige jaren boven den leeftijd ben, dien mijn moeder ooit heeft bereikt, nu komt zij mij zoo jong voor, zoo deerniswaardig jong....'

'..... Ik heb eindelijk mevrouw van Grave over de zaak gesproken. Zij had er nooit één enkel woord van vernomen. Zij woont eerst vijftien jaar hier, en toen zij te Zuidrichem kwam was alles op Deinenheim al op den voet waarop het thans is. Zij heeft nooit naar de geschiedenis van de baronesse gevraagd, en mijn moeder had zij na haar schooltijd geheel uit het oog verloren. Ik heb mijn lieve, moederlijke

vriendin nooit zoo bewogen gezien, als toen ik haar de ontdekking van freule Constance mededeelde. Zij die zich zelve altijd bezit, die in ons bijzijn bij gelegenheid van Clara's dood niet vele tranen gestort heeft, was thans, door mijn verhaal, tot tranen toe geroerd. Het hartstochtelijk karakter der baronesse in aanmerking nemende, achtte zij deze volmaakt in staat om van een zeer onschuldige zaak een zeer schuldige zaak te maken. Zij meende in de poging van de baronesse, om zich reeds bij voorbaat bij hare dochter te verontschuldigen een bewijs te zien van het oude spreekwoord: *qui s'accuse s'excuse*. Zij was, eindelijk, van oordeel, aangezien de zaak, òf zoo weinig ruchtbaarheid had gekregen, òf zoozeer in vergetelheid was geraakt, dat zij in elk geval er nooit van had hooren spreken, zij was van oordeel, zeg ik, dat het beter was ons geheel boven de aantijgingen der baronesse te verheffen, en niet, door ophelderingen te verlangen, verder, dan met de bescheidenheid bestaanbaar was, door te dringen in het geheim van hare geesteskrankheid. Ik stel deze meening van mevrouw van Grave zeer op prijs. Zij heeft mij althans voor een poos geplaatst op dat standpunt der rustige verhevenheid, waarop zij zelve, ik geloof wezenlijk, zich altoos bevindt. Wat zal ik zeggen? Zal ik nog lang met haar kunnen omgaan? Zij is *unique*. Sedert ik om mijn ontslag heb gevraagd, of ten minste Dominee te kennen heb ge-

geven, dat ik mijn werkzaamheid te Zuidrichem niet dacht voort te zetten, is mevrouw van Grave nog weêr beminnelijker geworden, verdubbelt zij de bewijzen harer liefde voor mij. De dood van Clara heeft haar weinig veranderd. De rouw maakt haar in mijn oog nog schooner. 's Avonds, als het uur slaat waarop zij haar kind gewoonlijk naar bed begeleidde, heeft zij het wel eens te kwaad. Gewoonlijk neemt zij tegen dien tijd haar *portefeuille*, om op te schrijven wat zij van het leven en het karakter van Clara nog aanteekenen wil.'

'Heb ik u wel ooit eenigszins uitvoerig geschreven over Beelen's rede bij Clara's graf. Het doet mij leed, dat gij die niet hebt gehoord. Ik denk er nog dikwijls aan. Zij was in mijn oog zeer karakteristiek en echt in den geest van Beelen. Geen woord van onsterfelijkheid of wederzien, geen zweem van de gewone troostgronden, die bij soortgelijke gelegenheden door de Kristenheid van de onderscheidene gezindheden worden aangevoerd. Sommigen zijn slim genoeg geweest, om er zich aan te ergeren, maar de meesten hebben het "heel mooi" gevonden. De eenige troost, waarop hij wees, was de vrucht, die wij voor onszelven tot vorming van ons leven, tot veredeling van ons hart van Clara's leven kunnen plukken. Treffend was het zeker, vooral als gij in aanmerking neemt, hoe hij de dingen zeggen kan. Die man vormt éen geheel, zooals weinigen. Indien de vrouw van een

zuiver en verlicht gevoel, de man van een bezield verstand moet leven, dan hebben wij in mevrouw van Grave en in Beelen al tamelijk wel de typen voor ons van den man en de vrouw, zoo als ik mij hun beeld zou wenschen.'

(Een week later.) '.... Liefste, de kogel is door de kerk, en ik hoop niet, dat gij mij dien terug zult zenden. Ik heb belet gevraagd bij mevrouw uwe moeder. Ik wensch haar omtrent mijne voornemens in te lichten. Vind ik haar gunstig daarvoor gestemd, dan schrijf ik onmiddellijk aan mijn vader. Die kan dan *in optima forma* bij uw moeder aanvraag doen om uw hand. En onder al deze formaliteiten zijn wij dan reeds verbonden aan elkander, zoo als wij het eigenlijk altijd geweest zijn, sedert onze eerste kennismaking. Gij zult met uw gewone bedaardheid zeggen, dat ik mij niet zoo had moeten haasten. Maar verhaast eens niet, als het in uw macht staat, zulk een heerlijke toekomst. Wij trouwen, als gij wilt, in Juni. Dan maken wij een groote reis, of gaan ergens buiten 's lands op een rustig plekje zitten droomen. Tegen den winter komen wij terug, en dan moge de eene of andere vaderlandsche gemeente zoo vriendelijk zijn, om mijn herdersstaf te begeeren en een lief pastorieke voor ons te openen. Ik meld u terstond den uitslag van mijn

onderhoud met uwe moeder, of ik vlieg u zelf in de armen, *advienne que pourra*, wat uw *gouvernante's* reputatie betreft. Vaarwel, innigst geliefde;

Uw gelukkige,
Adriaan.'

ANTWOORD VAN CAROLINE, PER OMGAANDE VERZONDEN.

'Lieve vriend, wat zijt gij begonnen, hoe hebt gij zoo overijld kunnen handelen? Schrijf het niet slechts op rekening van mijn "gewone bedaardheid", wanneer ik uw bericht met een angstig kloppend hart gelezen heb. Eerst toen ik bedacht, dat gij toch zeker van mijn moeder een, gelijk gij het noemt, ongunstig antwoord zult ontvangen hebben, ben ik weder tot bedaren gekomen. Maar toch, het doet mij leed, dat het mijn moeder moet voorkomen, alsof wij in overleg met elkander gehandeld hebben. En het doet mij nog meer leed, dat ik uw vraag bij haar moet désavoueeren. Versta mij wel, bid ik u, en vooral, veroordeel mij niet te spoedig. Ik heb u lief als altoos, dat weet gij. Maar het kan wezenlijk tot geen huwelijk tusschen ons komen. Er zijn bezwaren, waarvan het de vraag is, of zij uit den weg kunnen worden geruimd. Ik had daar ook nog nooit over gedacht. Toen gij over hetgeen onze lieve Clara

deed op haar sterfbed naderhand geen woord liet vallen, heb ik gemeend, dat het alleen haar wensch was, dien zij uitsprak. Doch hierover later. Ik ben thans te bewogen, om u langer te schrijven. Mocht gij nog niet bij mijne moeder geweest zijn, in Godsnaam, stel het dan nog uit, tot ik u weêr geschreven heb. En geloof mij, zelfs na deze regelen van mij gelezen te hebben,

Uwe vriendin
Caroline.'

De post tusschen Zuidrichem en het dorp, in welks nabijheid het landgoed ligt dat Caroline Martin bewoont, is, naar het schijnt, niet van de vlugsten. Althans, eer Adriaan Caroline's antwoord ontvangen heeft, is er een tijd verloopen, ruim genoeg, om hem, niet slechts het bezoek aan Madame Martin, maar ook het schrijven toe te laten van den brief aan zijn vader, waarop hij reeds vroeger gezinspeeld heeft. In zijn ongeduldig verlangen, heeft hij zich, namelijk, niet aan zijn belofte gehouden. Was het in den aanvang zijn voornemen geweest eerst af te wachten, hoe Madame Martin zijn aanzoek opnemen zou, om slechts daarna zijn vader met zijn huwelijksplannen bekend te maken, in de overijling van zijn verlangen om met Caroline vereenigd te zijn, heeft hij zijn vader over die plannen reeds geschreven, toen hij op het punt stond om Madame

Martin te gaan zien. Uitgaande, had hij meteen den brief in de bus gestoken. Hij had dus gelijk, en in nog sterker zin dan hij, toen hij die woorden schreef, het zelf wist of bedoelde: de kogel is door de kerk.

Hoofdstuk XXXVIII
Madame Martin als diplomaat.

Een geruimen tijd hebben wij weinig of niets van Madame Martin gemerkt, tot vreugd of nadeel van den lezer, al naarmate hij haar gaarne of ongaarne ziet.

De schrijver zelf komt er voor uit, dat hij gaarne onder de bouwstoffen, waaruit hij deze geschiedenis moet samenstellen, iets meer gevonden had, dat over het verblijf van Madame Martin te Zuidrichem eenig licht verspreiden kon, dat ons haar liet zien, levende in den kleinen kring, waarin wijzelven met onze verbeelding ons bewegen.

Jammer, bijvoorbeeld, dat zij, met hare levendige, oorspronkelijke opvatting van de dingen, niet tegenwoordig was bij de letterkundige samenkomsten van mevrouw van Grave en hare dochter, van Beelen en Adriaan.

Het schijnt, dat zij weinig omging met de ons reeds bekende personen van Zuidrichem; dat zij

zichzelve genoeg, aan geen omgang behoefte had. Wij hebben althans uit Adriaan's briefwisseling met Caroline kunnen bespeuren, dat Madame Martin zelfs Adriaan op een afstand hield, wel verre van, gelijk zij bij zijn eerste bezoek gedaan had, hem tot veelvuldig terugkomen aan te moedigen.

Het is geenszins onmogelijk, dat de tusschentijds nauwer toegehaalde banden, die haar aan de roomschkatholieke kerk verbinden, dat de ten gevolge dezer soort van bekeering meer dan vroeger ondervonden invloed van de geestelijkheid, het is niet onmogelijk, dat dit een en ander oorzaak is van de koelheid, waarover Adriaan zich van de zijde van Madame Martin meent te kunnen beklagen. Wij moeten de zaak voorloopig in het midden laten. Andere redenen kunnen daarbij ook in het spel zijn geweest.

Zooveel is zeker, dat diezelfde Pater Rosa, van wien wij weten dat hij reeds eenige reizen Madame Martin heeft bezocht, haar ook over Adriaan de Mérival en over diens betrekking tot Caroline gesproken had, niet lang, naar het schijnt, voordat Adriaan belet liet vragen. Een gedeelte van hetgeen bij die gelegenheid tusschen Madame Martin en Pater Rosa besproken werd, moet hier zelfs even worden ingelascht, eer wij Adriaan's bezoek bij Madame Martin beschrijven. Het eerste, toch, is niet zonder beteekenis gebleven voor het laatste.

‘Het is beter, Mevrouwlief, dat het zoo blijve,’ verzekert, in den loop van dat gesprek, Pater Rosa.

‘Maar denkt Uw Eerwaarde niet, dat, wanneer wij er openlijk mede voor den dag komen, de zaak veel eenvoudiger wordt?’

‘Geduld, geduld, Mevrouwlief. Op zijn tijd zal het aan het licht komen. Gij vreest, dat de liefde te diepe wortelen bij uwe dochter zal schieten. Gij wilt haar dwingen om nu reeds te zeggen, dat zij tot de religie behoort, opdat de protestantsche geestelijke daaruit opmake, dat hij geheel van haar moet afzien: ik acht het niet geraden. Uw dochter is nog een jong lammeke. Zij staat nog niet vast in hare schoenen. Als zij nu reeds duidelijk begrijpt, dat haar getrouwheid aan God en aan de Kerk het offer harer liefde van haar eischt, wie zegt u dan, dat zij nu reeds de kracht zal bezitten, om dat offer te brengen. God beware mij, dat ik aan het kostelijk hart van uwe beminnelijke dochter twijfelen zou. Maar juist omdat zij zoo lieftallig, zoo zachtzinnig is, Mevrouwlief, daarom moeten wij haar den al te zwaren strijd, zooveel mogelijk, besparen. Laat dat maar aan mij over. Ik tracht haar in mijne brieven langzamerhand te gewennen aan het denkbeeld, dat zij geroepen is door het Opperwezen, om zich geheel aan de religie te wijden, maar dat zij volstrekt geen haast behoeft te maken, dat zij de eerste gelofte kan doen, wanneer zij verkiest. Ziet gij, zoo richt ik haar oog meer en

meer op een bepaalde toekomst, waarin de Mérival, natuurlijk, geen plaats bekleeden kan. Inmiddels schrijf ik haar tevens, dat zij de briefwisseling met haar vriend volstrekt niet behoeft op te geven, aangezien zij daar genoegen in vindt, en ik haar dit genoegen van harte gun, en men bovendien niet weten kan, in hoeverre zij nog eens een Godewelgevalligen invloed op hem kan uitoefenen.'

'Ik weet het niet, Pater, ik onderwerp mij aan uw beter oordeel, maar zoo als ik Caroline meen te kennen, acht ik haar wel in staat om, wanneer haar ook nu reeds de keus gesteld wordt tusschen de zaligheid van haar ziel en hare liefde voor de Mérival, geen oogenblik in beraad te blijven, maar terstond het belang van haar ziel het zwaarst te doen wegen.'

'Gij hebt gelijk, Mevrouwlief; een moeder kent zeker haar kind beter. Ik heb ook volstrekt niet gering willen denken van uw lieve dochter. Ik ben reeds dikwijls in de gelegenheid geweest om hare geestkracht te bewonderen. Hoe zou het ook anders mogelijk zijn, daar zij met zoo navolgenswaardige nauwgezetheid haar plichten vervult, en nu reeds meer bijzonder aan de Heilige Moeder Gods zich heeft gewijd. Maar wij mogen toch ook onszelven of anderen niet roekeloos of willekeurig in verzoeking brengen, Mevrouwlief. Ik weet, dat dit ook uw voornemen niet is. Maar laat mij u eens mogen inlichten. Nu vermoeden onze ongelukkige,

afgedwaalde broeders in het minst niet, dat onze lieve Caroline het voorrecht geniet van tot onze heilige Kerk te behooren. Maar brengt men hen op dit vermoeden niet alleen, geeft men hun hieromtrent zelfs zekerheid, dan zullen zij ongetwijfeld, in hunne beklagenswaardige verblinding, - waarvan God hen genadiglijk moge genezen - geen middel onbeproefd laten, om Caroline tot haar vroeger protestantsch geloof terug te brengen. De heer de Mérival, in het bijzonder, zal ijverig zijn best doen, juist uit hoofde van zijne groote liefde voor Caroline. Daarom weet u, Mevrouwlief, heb ik de zaak van den aanvang af stil en verborgen gehouden, om onze veelgeliefde dochter niet aan zware aanvallen en aan verlokselen tot de dwaling bloot te stellen. Wat zou het arme kind beginnen, wanneer men haar eens met al die verkeerde redeneeringen aankwam, die een bedriegelijken schijn van waarheid hebben, en een eenvoudig gemoed licht van den rechten weg afbrengen?'

'Ik kan u niet geheel ongelijk geven, Pater Rosa! Het is verdrietig, het is zeer verdrietig. Het zou de zaak bijzonder vereenvoudigen. Ach, ach! (gaat Madame Martin voort, het aangezicht in hare handen verbergend) ik had het niet moeten zeggen. Ik had terstond.... Maar God weet, dat ik het voor mijn kind gedaan heb.... Ach, Pater Rosa, hoe kom ik er uit?'

‘Bedaar, Mevrouwlief, alles zal ten beste geschikt worden. Daar is geen twijfel aan. De Hemelsche Vader doet het licht voortkomen uit de duisternis. Wij moeten ons niet overhaasten. Vertrouw, vertrouw op mij, mijn dochter. Ik blijf uw raadsman. Gij hebt altijd naar uw beste weten gehandeld. God zal u zeker daarvoor beloonen. Gij moet u niet laten vervaard maken.’

‘Maar, Pater Rosa, onderstel eens, dat de Mérival mij op den een of anderen dag om de hand van Caroline komt vragen, wat zal ik dan antwoorden? Ik kan toch niet zeggen, dat Caroline geen inklinatie voor hem gevoelt; hij weet zelf beter. Ik kan evenmin een weigerend antwoord geven, zonder meer, zonder een enkele van mijne beweegredenen mede te deelen.’

‘Neen, natuurlijk niet, Mevrouwlief, maar je kunt wel een tijd lang met hem spreken, wanneer dat geval zich werkelijk voor mocht doen, zonder dat hij te weten komt wat er eigenlijk bij u omgaat, maar waaruit hem toch blijkt, dat er bij u een onoverkomelijk bezwaar bestaat. Gij kunt een gedeelte van de waarheid onthullen, of een gedeelte althans van hetgeen gij, natuurlijk om goede redenen, als waarheid wilt doen voorkomen.... Maar, aan den anderen kant, waarom zoudt gij eigenlijk met hem in gesprek treden? Ik raad u liever aan, om hem in het geheel niet meer te ontvangen.’

‘Dat is onmogelijk, Pater Rosa. Wees zoo goed een oogenblik na te denken. De heer de Mérival is in ons stadje algemeen geacht. Indien ik hem nooit ontvangen had, ware het geheel iets anders. Maar ik heb hem zelf vroeger uitgenoodigd mij te komen zien. Ik kende toen, natuurlijk, zijn naam nog niet. Nu kan ik hem dus geen beleediging aandoen, waarvan geheel Zuidrichem spreken zou.’

‘Dat is ook zoo. Nu, gelijk ik gezegd heb, tracht er dan maar zoowat omheen te praten, Mevrouwlief.’

‘Ja, hoe zal dat gaan? Mag ik hem bij u zenden?’

‘Mevrouwlief!’

‘O, dat 's waar, dan kwam alles uit.’

‘Maar ik zie niet in, waarom gij niet in uw rol zoudt blijven. Geef hem dat te verstaan, dan zal hij van zelf wel den aftocht blazen. Hij zal zelf daaraan geen publiciteit willen geven, of althans geen grootere ruchtbaarheid, ten aanzien van iemand die hij liefheeft.’

‘Dat is waar! Maar hoe dat te zeggen, hoe dat in te kleeden?’

‘Dat zal zeer goed gaan. Verontrust u nog niet. Misschien zal het nooit zoover komen.’

Na deze geruststellende verzekering nog eenigszins nader uitgewerkt te hebben, verlaat Pater Rosa Madame Martin.

Het is ons reeds bekend, dat de gerustheid, die daaruit bij haar ontstaan mag zijn, weldra wijken

moet, en dat om diezelfde redenen de raadgevingen, haar door Pater Rosa verleend, aangaande hetgeen zij te zeggen of te zwijgen heeft, bij een eventueel gesprek met de Mérival, haar uitnemend te stade zullen komen.

Weinig tijds, wij hebben het reeds waarschijnlijk genoemd, nadat het meêgedeeld gesprek tusschen den Jesuiet en Madame Martin gehouden is, laat Adriaan belet vragen. Op deze zijne vraag is geen afwijzend antwoord gekomen. Volgen wij Adriaan op zijn bezoek.

Wij hebben het niet in zijn geheel mede te deelen. Wij kennen hem reeds genoeg, om te weten, dat hij niet gewoon is zich in omwegen op te houden, wanneer hij in een gesprek ergens komen wil. Ook nu is hij, zonder een lange inleiding te maken, tamelijk recht op zijn doel afgegaan. Madame Martin heeft dus uit zijn mond met zoovele woorden vernomen hetgeen zij reeds eenigen tijd vermoed, gevreesd heeft. Er valt voor haar niet meer aan te twijfelen. Adriaan heeft Caroline lief; hij begeert haar ten huwelijk. En Madame Martin ziet zich thans de taak gesteld, den aanval af te weren van een vijand, die in zijn overmoed zich reeds zeker waant van de overwinning.

Had Angélique aan die plotseling opkomende, ofschoon na eenig nadenken geheel ongerijmd bevonden gedachte, kunnen gevolg geven, om Adriaan, tot eenig antwoord op zijn aanzoek, naar den Pater

Jesuiet te verwijzen, Adriaan zou waarschijnlijk, ten gevolge van deze zijne *démarche*, schitterender proeven hebben te zien gekregen van diplomatieke kunst. Want, door welke talenten Madame Martin ook mocht uitmunten, in diplomatieke behendigheid schijnt haar voornaamste kracht niet gelegen te zijn.

Adriaan heeft haar dan zijn wensch met de noodige helderheid te kennen gegeven. Hij heeft Madame Martin gevraagd, of het haar goedkeuring wegdraagt, dat hij zijn vader verzoekt, naar oud-Amsterdamsch gebruik, in zijn naam aanzoek bij haar te doen om de hand zijner dochter.

Madame Martin bewaart het stilzwijgen, en verkeert blijkbaar in een toestand van verlegenheid.

‘Het schijnt, dat mijn vraag u verrast, Mevrouw.’

‘Ja, ik heb er niet op gerekend. Of neen, dat kan ik toch eigenlijk niet zeggen. Ik heb wel eens gevreesd.... weet u..., onwillekeurig loopen iemands gedachten wel eens vooruit....’

‘Gevreesd, Mevrouw? Dat woord treft mij. Mijn verzoek schijnt u dus niet aangenaam aan te doen. Ik hoop niet, dat er in mijn persoon een bezwaar bij u bestaat. Om het voorbeeld van oprechtheid, mij door u gegeven, te volgen, ik moet eerlijk bekennen, dat ik sedert lang een zekeren weêrzin bij u vermoed heb tegen het voortzetten der kennismaking met mij. Ik behoef u niet te verzekeren, dat het mij innig leed zou doen, indien die weerzin bij u ontstaan ware

ten gevolge van de vrees, die gij zoo even uitgesproken hebt.'

'Ja, ik meen, dat ik het u wel genoeg getoond heb. Er kan wezenlijk niets van komen. Tracht liever uwe keuze op iemand anders te vestigen. Mijne dochter is niet geschikt voor u. Laten wij er maar niet langer over spreken.'

'Mevrouw begrijpt wel, dat ik de beweerde ongegeschiktheid van uw dochter voor mij moeilijk alleen op gezag van iemand anders kan aannemen. Mijn verzoek geschiedt inderdaad niet lichtvaardig. Ik meen uwe dochter te kennen; ik meen ook zeker te zijn, dat ik haar gelukkig zal kunnen maken.'

'Maar enfin, in uwe positie, Mijnheer de Mérival.'

'Het is waar, Mevrouw, dat ik binnen kort zonder betrekking zal zijn, maar ik hoop en vertrouw, dat dit niet lang duren zal. Er is alle aanleiding om dit te vertrouwen. Ik meende van mijn ambteloozen zomer gebruik te maken, om een reis te doen.'

'Neen, zoo als ik u gezegd heb, het zal niet gaan,' herhaalde Madame Martin in een blijkbaar zeer bewogen stemming.

'Ben ik niet onbescheiden, Mevrouw, wanneer ik u vraag, waarom dit zoo stellig door u verzekerd wordt.'

'Helaas! Mijnheer de Mérival, wat zal ik u zeggen?... Ik bevind mij in een zeer moeilijk parket. Gij hebt mij geen dienst gedaan met uw vraag. Neem mij mijn agitatie niet kwalijk!'

Adriaan schijnt niets van deze onsamenhangende taal te begrijpen.

Madame Martin staat op, begeeft zich naar hare schrijftafel, haalt een stuk papier te voorschijn, waarop zij een paar woorden nederschrijft, met diezelfde gejaagdheid, die haar gedurende het geheele gesprek heeft gekenmerkt. Zij houdt datzelfde papier Adriaan toegekeerd, doch geeft het hem niet in handen, en zelve wendt zij het gelaat van hem af.

Hij leest:

'*Caroline est ma fille naturelle. Silence*[1].'

'Zij is er niet minder uw dochter om, en niet minder het edelste hart, dat ik heb leeren kennen. Hoe kan hare betrekking tot u mijne betrekking tot haar veranderen?'

'Het zou haar grieven, indien dit door een huwelijk aan den dag kwam.'

'Moet dit dan aan den dag komen? Blijkt dit uit het een of ander? Ik kan het mij bijna niet voorstellen. Ware dit het geval, dan zou uw geheim sedert lang geen geheim meer zijn in onze kleine stad.'

'Neen, het kan ook niet blijken, maar.... maar vraag mij nu niet verder, bid ik u. Bewijs mij de dienst van dit onderhoud af te breken. Laat ons op de zaak terugkomen, als gij het volstrekt wilt,

1 Caroline is mijne natuurlijke dochter. Spreek er niet van.

maar nu niet, nu niet, ik smeek het u, Mijnheer de Mérival.’

Na deze woorden kan Adriaan wel niet anders doen, dan vertrekken. Hij vertrekt dan ook, in het onaangenaam gevoel van iemand, die zijn *congé* gekregen heeft, en een *scène* heeft bijgewoond, waarvan het fijne hem ontgaat.

Hoofdstuk XXXIX
Nog een Quiproquo.

Niet lang na zijn bezoek aan Madame Martin, ontvangt Adriaan den brief van Caroline, dien wij aan het slot van ons voorlaatste hoofdstuk hebben medegedeeld.

Grooter verwondering zou waarschijnlijk dat schrijven bij hem opgewekt hebben, indien hij het vóor zijn bezoek ontvangen had.

Nu heeft hij nauwelijks kennis genomen van den inhoud, of hij brengt dien in verband met hetgeen Madame Martin hem juist heeft medegedeeld. Hij meent - hoe kon het anders? - dat hetzelfde bezwaar bij Moeder en Dochter bestaat, en gelooft daarin de verklaring te vinden van de geheel onverwachte weigering, die hij van de zijde van Caroline ondervonden heeft.

Caroline, men zal het zich herinneren, heeft zelve haar bezwaar niet genoemd. Dit legt Adriaan een plicht der diskretie op, dien hij zeker de man niet

is, om een enkel oogenblik te vergeten. Van daar,waarschijnlijk, dat hij meent, haar op de volgende wijze te moeten antwoorden:

'..... Uw antwoord, lieve Caroline, heeft mij niet alleen volstrekt niet pijnlijk aangedaan, maar mij zelfs een nog hooger dunk van u gegeven, dan dien ik reeds van u koesterde. Ik heb mij, namelijk, vergund te raden naar de beweegreden, die u bij uw schrijven geleid kan hebben. Dat zult gij mij toch niet euvel duiden, niet waar? Uw brief was raadselachtig genoeg, om iemand, bijna zijns ondanks, en al viel hij ook nog zoo weinig nieuwsgierig, aan het gissen te brengen. En ik geloof waarlijk bijna met zekerheid te weten, waarom mijn brief u zulk een ontroering heeft gekost. Gij weigert niet om uwent-, maar om mijnentwil. De omstandigheid, waarop gij doelt, zou niet voor u, maar zou, naar uw oordeel, voor mij een verhindering wezen. Welnu, Caroline, ik kan geen oogenblik langer wachten om u te zeggen, dat dit niet, dat dit stellig niet zoo is. Denk slechts een oogenblik na over de kennis, die gij reeds van mij hebt verkregen. Ben ik, met eenig zelfvertrouwen geloof ik het te kunnen vragen, ben ik de man, om mij daaraan te storen? Neen, zoo iets kan geen scheidsmuur opwerpen tusschen uw hart en het mijne. Gij weet in welken geest wij altijd over menschenwaarde gesproken hebben. Niet daarop, hoe men ons noemt, waar de wereld ons

voor aanziet, maar wat wij innerlijk zijn, daarop alleen komt het aan. Het eenige, derhalve, dat ik u vraag, is vertrouwen te hebben in mijne liefde. Onderscheidingen, die in het maatschappelijk leven gelden en die op dat gebied onmisbaar zijn, gelden daarom niet altijd voor God. Zeker, wij moeten de gevolgen van onze eigene, vaak ook die van anderer afdwalingen dragen, maar liet is tijds genoeg als die gevolgen zich van zelven aanbieden; wij behoeven ze waarlijk niet op te zoeken. Integendeel, wij moeten toezien, dat wij ons hierin, en dus ook in onze eigene lotsbepaling, voor zoover als wij daar werkelijk invloed op kunnen uitoefenen, niet aan willekeur schuldig maken. Ik wil dus maar zeggen, lieve Caroline, dat ik uw brief, hoezeer ook getuigende van den adeldom uws harten en van uw kiesch gevoel, eenvoudig als niet geschreven zal aanmerken. Wees zoo goed, mijn gefilosofeer eens rustig over te lezen, en als gij dat gelezen hebt, zult gij dan wel iets anders kunnen doen, dan - mijn advokaat wezen bij uwe moeder? Want ik zou bijna nog verzuimen u het allergewichtigste mede te deelen. Mijn vermoeden is, helaas! tot waarheid geworden. Uw moeder is niet gunstig ten aanzien van ons, (*ons*, mag ik immers wel schrijven?) van ons voornemen gestemd. Uw moeder heeft wel niet een eind aan de zaak gemaakt voor goed, maar mij toch duidelijk genoeg getoond, dat zij het voortzetten van het onderhoud met mij

niet aangenaam vond. Gij alleen kunt haar overhalen. Wat gij haar voorstelt als *uw* geluk, dat zal bij uw moeder op den duur geen ernstigen tegenstand ondervinden...'

Uit een brief van Caroline aan Madame Martin, geschreven, onmiddellijk nadat zij den laatst meêgedeelden brief van Adriaan ontvangen heeft.

'..... Zoo even, lieve Moeder, ontvang ik een brief van de Mérival. Hij schrijft mij, dat hij u bezocht heeft, en ook nog, dat hij de reden gissen kan waarom ik in de propositie, die hij u gelijk mij gedaan heeft, niet wil treden. Dat ik u terstond schrijf, heeft een tweeledig doel, beste Moeder. Vooreerst om u te verzekeren, dat ik, toen de Mérival belet bij u vroeg, niets hoegenaamd van zijn voornemen wist. De brief, waarin hij mij mededeelde, dat hij van plan was u met dat bepaalde doel te bezoeken, heeft mij niet minder verrast, dan u waarschijnlijk het bezoek zelf. Ik stel er prijs op, dat mijn lieve Moeder dit wete. Ik heb inderdaad, sedert onze eerste kennismaking, veel liefde voor de Mérival gevoeld. Ik heb hem liefgehad en heb hem ook nog lief als een broeder. Ja, ik kan meer zeggen. Indien de omstandigheden anders waren, vooral indien ik niet door onzen veelgeliefden Pater Rosa langzamerhand

een ander levensdoel had leeren kennen, dan zou mijne liefde voor de Mérival misschien meer en meer een ander karakter hebben aangenomen, ten minste sedert hij mij verklaard heeft, wat hij voor mij gevoelt. Want, waarlijk, lieve Moeder, en gij zult mij zeker wel begrijpen, mijn hart is, sedert ik zijn brief ontvangen heb, waarin hij ernstig toont aan een huwelijk met mij te denken, in een geheel nieuwen toestand gekomen. Ik had daar vroeger zelve nooit aan gedacht. Ik heb voor de Mérival groote achting, en heb zelfs een gevoel van opzien tegen hem. Zijn kunde, zijn ontwikkeling, zijn levenswijsheid, zijn geheele persoonlijkheid, alles maakt, dat hij zoo ver boven mij staat. Zijne genegenheid voor mij nam ik dankbaar aan - ik zou bijna zeggen, als een opvoedingsmiddel. Ik meende veel van hem te kunnen profiteeren, en ik ben waarlijk in mijn verwachting niet teleurgesteld. Ik heb mij in mijne affektie voor hem met des te meer vrijmoedigheid laten gaan, omdat onze eerwaarde zieleherder het mij vergunde, en ik bovendien dacht, dat het verschil in godsdienst tusschen hem en mij, een verschil, dat vroeg of laat wel aan het licht zou komen, elke nauwere vereeniging tusschen ons blijvend onmogelijk zou maken. Maar zoo als ik zeide, lieve Moeder, ik ben thans als ontwaakt uit een droom. Dat een man, als de Mérival, mij waarlijk tot zijn vrouw begeert, dat hij in mijn bezit zijn levensgeluk zoekt, dat treft mij diep. Daar

komt nog iets bij. Ik vrees waarlijk, dat ik hem reeds te veel heb laten hopen. Hij schrijft geheel en al, alsof wij het reeds lang ten aanzien van de toekomst met elkander eens waren geweest. Ik schijn zijn gevoel, hij het mijne niet begrepen te hebben.

'Maar, zoo als ik u zeide, ik schrijf u nu dadelijk met een tweeledig doel. Het tweede is dit, om u te vragen, lieve Moeder, of gij soms de Mérival verteld hebt, dat ik tot uwe kerk ben overgegaan, en niet meer tot de zijne behoor. Ik meen dit op te maken uit zijn brief. Ik zou lust hebben u zijn brief te zenden. Hij is innig lief. En als ik dien goed begrijp, dan geeft hij mij daarin te kennen, dat het verschil van godsdienst geen beletsel voor hem zou zijn, dat "soortgelijke onderscheidingen wel in het maatschappelijk leven, maar niet voor God gelden," dat hij de menschen niet beoordeelen wil naar den naam dien men hun geeft, maar naar hetgeen zij innerlijk zijn. Ik begrijp wel niet al te best, hoe de Mérival dit alles, met toepassing op hetgeen ons van elkander scheidt, zoo schrijven durft. Ik vrees zelfs, dat hij zich, door zijne liefde voor mij, heeft laten vervoeren om meer te zeggen, dan hij later gestand zou kunnen doen. Want een protestantsch geestelijke zou toch onmogelijk met een roomsche kunnen trouwen, niet waar? Maar toch is het zoo dat hij er voor het oogenblik bereid toe schijnt te zijn. Het staat wel niet met zoovele woorden in zijn

brief te lezen, lieve Moeder, maar al hetgeen hij schrijft is van dien aart, dat het onmogelijk op iets anders, dan op ons verschil van godsdienst kan slaan. Hoe kan hij daar achter gekomen zijn? Ik heb er, op verlangen van Pater Rosa, onzen goeden vader, geen woord ooit van gerept, daar zijn. Eerwaarde het beter vond, om daar nog mede te wachten. Heeft Moeder het de Mérival soms te verstaan gegeven?'

'Bij nader inzien, zal ik u zijn laatsten brief toch maar zenden, dan kan Moeder zelve oordeelen, en ik sluit hem dus hierbij in.....'

Madame Martin, het behoeft nauwelijks vermeld te worden, kan zich zonder moeite de dwaling harer dochter verklaren, ook eer zij Adriaans brief gelezen heeft. Doch die brief zelf, even als het bezoek van Adriaan, brengt haar gewone luchthartigheid van streek en veroorzaakt haar een niet geringe ongerustheid, in zooverre, als zij bedenkt met hoe weinig aandrang zij Adriaan het bewaren van haar geheim op het hart gedrukt heeft, en hoe zij dus geheel en al aan zijne diskretie is overgelaten. Zij meent zoo spoedig mogelijk die onvoorzichtigheid te moeten herstellen, en schrijft hem daarom terstond het volgend, in het fransch gesteld, episteltje:

'Cher Monsieur! Ma fille a bien voulu me donner lecture de votre lettre. Tout en rendant hommage à

la délicatesse et au tact exquis, dont assurément cette lettre fait preuve de votre part, je ne crois pas inutile de vous rappeler que ma communication au sujet d'elle est un secret pour tout le monde et tout d'abord pour Mademoiselle Caroline. Ce qu'elle a pu vous écrire elle-même est sans aucun rapport avec ladite communication.

Votre dévouée
Angélique Martin[1].'

Dit biljet is zeker niet bijzonder geschikt om Adriaan een hoogen dunk te geven van zijn eigen doorzicht. Hij is er blijkbaar geheel door uit het veld geslagen. En geen wonder. Kan hij, na zulk een konfidentiële mededeeling van Caroline's moeder ontvangen te hebben, eenigszins vermoeden, dat Caroline zelve nog een ander geheim bij zich omdraagt; een geheim, dat bovendien evenals dat andere in betrekking staat met hare weigering om een huwelijk met hem aan te gaan?

1 Waarde Heer, mijn dochter heeft mij uw brief ter lektuur gezonden. Ofschoon ik hulde doe aan de kieschheid en fijnen takt waarvan die brief uwerzijds ongetwijfeld blijken geeft, acht ik het toch niet overtollig u te herinneren, dat mijne mededeeling omtrent haar een geheim is voor iedereen en allereerst voor mijne dochter Caroline. Hetgeen zijzelve u mag geschreven hebben staat in geenerlei betrekking tot die mededeeling.
Uw toegenegene
A.M.

De moeder, die door haar briefje aan Adriaan zorg heeft gedragen, dat niet zijnerzijds een onvoorzichtig woord aan haar kind een grievende omstandigheid openbare, wil haar kind evenmin een oogenblik langer, dan noodig is, in de onzekerheid laten, of haar eigen geheim verklapt is. Zij schrijft daarom even spoedig aan Caroline, om haar te zeggen, dat de Mérival, naar haar beste weten, volstrekt niet ingelicht is omtrent haren overgang tot de roomschkatholieke kerk.

Men kan licht begrijpen, dat Caroline niet minder dan Adriaan uit het veld geslagen is. Zijn laatste brief was haar volkomen duidelijk, zoolang zij dien geschreven waande, nadat haar moeder hem haar geheim had medegedeeld, gelijk zij onderstelde het geval te zijn; die brief wordt, evenwel, in haar oog geheel onverstaanbaar, van het oogenblik, dat deze niet meer doelen kan op hare geloofsverandering.

Op het landgoed, door Caroline bewoond, en te Zuidrichem zitten dus twee menschen met de handen, gelijk men zegt, in het haar, beiden voor een raadsel, waarvan de oplossing, nadat zij die reeds meenen gevonden te hebben, beiden weder ontsnapt.

En het zonderlingste is misschien hierin gelegen, dat Adriaan en Caroline elkander wederkeerig hadden kunnen inlichten. Adriaan, toch, weet wat Madame Martin hem aangaande de geboorte van hare dochter gezegd heeft, maar weet niet, dat zij katholiek is.

Caroline zelve weet, natuurlijk, dit laatste, maar draagt aan den anderen kant geen kennis van het eerste. Evenwel, terwijl zij derhalve elkander uitstekend hadden kunnen inlichten, kunnen zij juist elkander niet om inlichting vragen. Caroline wordt daarvan teruggehouden door een instinktmatig gevoel, door de vrees van, verder over dit onderwerp korrespondeerend, tot het laten doorschemeren van haar geheim uitgelokt te zullen worden; Adriaan, door het laatste briefje van Madame Martin.

Adriaan zit nog met het briefje van Madame Martin voor zich, als Beelen toevallig binnentreedt.

Na den dood van Clara, is hij nog meer dan vroeger in de woning van Dominee van Grave te vinden. Heeft hij, zoolang als zij leefde, en terwijl hij haar vroegen dood voorzag, zich wel eens op een afstand van dat huis gehouden, zoowel om zijn eigen hart niet al te zeer te hechten aan haar die hij teeder liefhad, maar die hij wist niet bestemd te zijn om zijn levensgeluk uit te maken, als ook om in het jonge, maagdelijke hart geen liefde te voeden, die licht een band had kunnen worden, waardoor eens het scheiden van de aarde haar al te moeilijk zou vallen, thans wordt hij juist door de liefelijkste herinneringen gedrongen, om dikwerf te vertoeven onder dat welbeminde dak. Zijne waardeering van Anna doet bovendien bij die van Adriaan nauwelijks onder. Ook weet Anna in welk een bijzondere betrekking

Beelen zich tot hare dochter gevoelde. De kiemen van die betrekking waren aan haar moederoog niet ontgaan, en hadden niet nagelaten - hoe kon het anders, bij zooveel verschil in zienswijze en levensbeschouwing, als er tusschen Anna en Beelen bestond? - voor Anna zoovele kiemen te zijn van een meer of minder pijnlijke onzekerheid, omtrent de vraag, wat de toekomst haar ten dezen zou opleveren. De dood heeft aan die onzekerheid een einde gemaakt. De dood heeft er voor gezorgd, dat de vraag nooit gesteld zou behoeven te worden, of Anna en haar man hun eenig kind aan Beelen zouden toevertrouwen. Maar de dood heeft ook in dezelfde liefde tot één dierbare nagedachtenis hen vereenigd, die anders op zoovele punten gescheiden waren. Was er vroeger wel eens, misschien onwillekeurig, vermeden, gezwegen, thans kon er vrijuit gesproken worden. En de vertrekken, waar het oog der verbeelding haar nog meent te zien, zijn nu door hare afwezigheid gewijd, gelijk zij voorheen door hare tegenwoordigheid waren vroolijk gemaakt.

Even, gelijk wij gezegd hebben, even nadat Adriaan het briefje van Madame Martin ontvangen heeft, treedt Beelen de kamer van Adriaan binnen.

Beelen laat onwillekeurig het oog over de tafel gaan, en herkent uit de verte het handschrift.

‘Aan het korrespondeeren met mijn vriendin?’

‘Ja, antwoordt Adriaan eenigszins bedremmeld,

ik heb haar iets gevraagd en dat is haar antwoord.'

'Ik dacht, dat je de relatie afgebroken hadt.'

'Veel zie ik haar ook niet, maar - we zijn niet gebrouilleerd.'

'Neen, dat wil ik wel gelooven. Dat zou me ook spijten. Je weet, ik heb altijd veel met haar op. Wat hebben wij in lang niet over haar gepraat. Er ligt ook zooveel tusschenbeide. Heb ik je wel ooit het allerlaatste gedeelte van haar levensgeschiedenis verteld? Ik ben er zelf eerst langzamerhand achtergekomen, door Colin Plate. Die heeft mij er laatst een vrij cynisch verslag van gedaan, geheel op zijn manier, dat kunje wel begrijpen. Maar door dat waas van cynisme heen, dat hij er over wist te werpen, heb ik juist een episode uit haar leven leeren kennen, die in mijn oog haar tot eer verstrekt en haar tegelijk teekent als een origineel mensch.'

'Kunje er mij iets van mededeelen?' vraagt Adriaan met een nieuwsgierigheid, waarvan het ons niet moeilijk valt den vermoedelijken graad te bepalen.

'Ik zie niet in, waarom niet. Het is, zoo als ik zeg, meer tot haar eer, dan tot iets anders. Het is mij buitendien niet onder geheimhouding medegedeeld, en je interesseert je nu toch eens aan haar. Het is werkelijk nog al aardig, zoo flink als zij zich door de moeilijkheden heengeslagen heeft.'

Niet het verhaal zelf van Beelen, maar hetgeen Adriaan, onmiddellijk nadat hij het vernomen heeft, van dat verhaal aanteekende, staat ons voor onze geschiedenis ten dienste. Maar ook uit andere bronnen is daarbij door ons geput, en het is dus slechts ten deele uit die aanteekeningen van Adriaan, dat wij het volgend hoofdstuk samenstellen.

Eer wij het tegenwoordige besluiten, is het misschien niet overbodig te zeggen, dat Beelen tot nog toe geen kennis draagt van Adriaans liefde voor Caroline.

Hoofdstuk XL
Angélique te Londen.

Wij moeten natuurlijk weder een aantal jaren terug gaan, om den draad dezer levensgeschiedenis te kunnen opnemen bij het oogenblik, waarop Madame Martin, ten gevolge van het met Colin Plate gevoerd gesprek, zich ontgoocheld waant ten aanzien van de gezindheid, die haar man, Wilhelm Martin, voor haar gekoesterd zou hebben.

Dat gesprek, men heeft het vroeger reeds doen opmerken, heeft de arme vrouw een schoon ideaal doen verliezen. In haar man, dien zij, gedurende de jaren van zijn leven, waarin zij met hem vereenigd was geweest, en nog eenigen tijd na zijn dood, als het volmaakte beeld der trouw vereerde, heeft zij, gedwongen, gelijk zij meent, door een onwedersprekelijke *evidentie*, iemand leeren kennen, die haar voor zijn familie als zijn vrouw had verloochend en haar daardoor een aanzienlijk stoffelijk nadeel had toegebracht, een ervaring die zij bovendien opdoet in een

oogenblik, waarin het bezit van het geld, of althans van de schuldbekentenis haars zwagers, die haar rechtmatig toekwam, haar en haar kind uit een niet geringe verlegenheid zou hebben gered.

Colin, ook dit is reeds gebleken uit het laatste hoofdstuk waarin men zich meer opzettelijk met haar levensgeschiedenis heeft bezig gehouden, Colin had Angélique beloofd op de genoemde schuldbekentenis geld ten haren behoeve op te nemen. In het vertrouwen op die belofte, had zij het stuk ten name van Colin Plate overgeschreven.

Colin is, naar het schijnt, van oordeel, dat hij tegelijk zijne belofte, in zekeren zin althans, nakomen en zichzelven daarbij een belangrijk voordeel verzekeren kan.

Met de wetenschap, die hij bezit aangaande den geheel uitgeputten toestand van Angélique's finantiën, begeeft hij zich, kort na zijn gewichtig gesprek met Madame Martin, naar zijn ons reeds bekenden vriend, met wien hij aan het schaken was geweest, eer dat gesprek aangevangen was.

Als Colin binnentreedt, treft hij dezen in een gedrukte stemming aan.

‘Kom, je moet er eens uit,’ luidt zijn raad.

‘Ik heb lust in niets meer. Ik ben hier afleiding komen zoeken op uw aanbeveling, maar wat heeft het mij gebaat? Alles staat mij tegen. Die drukte, dat gewoel om mij heen. Ik vertrek.’

‘Dat wil ik waarachtig wel gelooven. Dat is geen leven voor een man van uw karakter.’

‘Waarom hebt gij mij dan aangeraden om hier te komen?’

‘Wel, je moest in elk geval weg. Je moest verandering hebben, andere gezichten zien. Je trekt je die zaak veel te veel aan.’

‘Er is waarlijk nog al reden voor.’

‘Dat weet ik niet. Je bent de eerste niet. Mijn Hemel, waar zou het heen als alle mannen, die door hunne vrouwen bij den neus genomen zijn, zich zoo desperaat aan wilden stellen. Weetje, wat ik doen zou, als ik in uw geval verkeerde?’

‘Nu, wat dan?’

‘Ik zou het verhaal van Boccaccio eens overlezen, dat Lafontaine zoo aardig in fransche verzen heeft gebracht: *le Mari trompé, battu et content*. Dat zou je wel opfleuren.’

‘Die opmerking had ik niet van u verwacht. Toen gijzelf mijn vernedering aan het licht bracht - en daar ben ik u altijd dankbaar voor - hebt gij de zaak veel ernstiger opgenomen, gelijk zij het ook werkelijk verdient. Hoe kunt gij daarmeê schertsen, Plate? Is dat een kleinigheid in uw oog, dat iemands levensgeluk vernield, dat een hart gebroken is; dat zij aan wie men zich gehecht heeft met al de innige liefde van een jong gemoed, eensklaps blijkt die liefde, en het vertrouwen daaruit ontstaan, onwaardig te zijn?’

Colin, bemerkend dat hij van batterij moet veranderen, herneemt:

‘Vergeef mij een, zoo ik dacht, onschuldige *raillerie*. Het was waarachtig zoo niet gemeend. Je begrijpt, uit vriendschap voor uw persoon en uit belangstelling in uw lot, beproef ik allerlei middelen, om je wat opgeruimdheid terug te bezorgen.’

‘Dat is iets anders. Maar ik moet tot mijn leedwezen zeggen, dat gij tot nog toe niet al te best geslaagd zijt. Dat is evenwel uw schuld niet. Gij zult er nooit in slagen. Ik weet niet, waarom ik eigenlijk mijn omgeving ontvlucht ben. Ik had de dwaasheid om te meenen, dat het iets baten zou. Alsof ons hart niet overal dezelfde herinneringen en dezelfde gewaarwordingen medebracht.’

‘Permitteer me van je te zeggen, dat je het mis hebt, totaal mis. Ik gaf je dat straks al met een enkel woord te kennen, in de hoop, dat je me zoudt begrepen hebben.’

‘Wat hebt gij straks gezegd? Vergeef mij, ik heb er niet opgelet.’

‘Wel, ik zei, dat je 't verkeerd aanlegt. Waarachtig, je legt het verkeerd aan. Ieder mensch moet weten, wat zijn eigen karakter medebrengt. Je loopt hier midden op de groote promenade, je flaneert in het *Kurhaus* en in de speelzaal. Mijn lieve vriend, dat zijn geen dingen voor u. Dat moetje wezenlijk niet doen.’

‘Ik begrijp u niet, Plate. Wat kan men op een plaats als deze anders doen? Gij zijt toch zelf dikwijls genoeg met mij gegaan.’

‘Ja, dat is wel mogelijk, maar ik ben op een heel ander idee gekomen, op een heel ander idee. Ziêje, man, wij hebben allemaal, zoo als wij zijn, geloof ik, afleiding noodig. Dat kan niet anders. Niemand is zoo, dat hij altijd met zichzelf leven kan. De meesten hebben daar zoo iets van binnen zitten, weetje, dat ze wel eens willen vergeten. Maar 't is maar de vraag, wat ons afleidt. En daar komt nu juist het verschil tusschen ons menschen bij aan het licht, het allemachtig groot verschil. De een wordt afgeleid door spel en dans, de ander door paardrijden, een derde door schaakspelen, enfin, ik zal niet alles opnoemen, waardoor de lui zich al kunnen verstrooien; dat weetje bovendien even goed als ik. Maar enfin, waar ik op komen wou, is dit: kijk eens, als je nu van de natuur een rechtschapen hart hebt gekregen, dan hebje ook wel behoefte aan afleiding, zoo goed als een ander, maar dan kunje je eigen niet anders laten afleiden, dan door goeie dingen. Daar zit 'em de knoop. Daarom moet gij, vriend, het heel ergens anders zoeken, dan bij al die gewone pretjes, daar de menschen zich meê vermaken. En dat kunje hier best vinden. Daar is geen de minste kwestie van.’

(Onder dit spreken maakt Colin, naar zijn ge-

woonte, voortdurend het gebaar van iemand, die met zijn duim en voorsten vinger vliegen vangt in de lucht. Hij spreekt langzaam, legt sterke accenten op sommige woorden, en heeft daardoor wel iets overtuigends.)

‘Weetje, gaat hij op dezelfde wijze voort, weetje wat je moet doen? Er zijn twee dingen die, geloof me, je gemoed tot rust kunnen brengen. Wij kennen malkaâr sedert lang. Ik weet perfekt, wat je noodig hebt. Die twee dingen zijn: de natuur en weldoen. Eenzame wandelingen in de natuur, dat is precies iets voor jou. En de natuur is hier prachtig, prachtig, man! En dan moetje zoeken wel te doen, zoo als je dat altijd gewoon bent geweest. Dat is, om zoo te zeggen, een tweede natuur voorje geworden. En een mensch moet van zijn tweede natuur niet afgaan, evenmin als van zijn eerste.’

‘Uw raad is niet kwaad, Plate. Het eerste is gemakkelijker, dan het tweede. De gelegenheid tot weldoen vindt men zoo maar niet. Daar kan men vaak lang naar zoeken. En ach, als men er naar zoeken moet, is het toch ook het ware niet meer.’

‘Ik heb een perfekte gelegenheid voorje. Buitendien, een man die zoo gefortuneerd is, behoeft waarlijk niet om gevallen verlegen te zijn, waarin hij wel kan doen.’

‘Ja, als het alleen op het geven van geld aankwam. Maar dat is het niet altijd.’

‘Neen, daar hebje volmaakt gelijk aan. Het is niet alleen het geven van geld, het is de geheele manier waarop men het doet, waarop men een ongelukkige behandelt, enfin, het minzame, het voorkomende; ik behoef je dat niet nader uit te leggen.’

‘En gij zoudt dus een gelegenheid voor mij weten?’

‘Ja, zoo op het eerste *abord* dacht ik, dat het goed voorje was; zoo als men zegt, geknipt voorje, maar bij nader indenken, weet ik het toch ook al weêr niet.’

‘Waarom niet?’

‘Het zou zijn moeilijkheid ook hebben, vooral in de positie, waarin je tegenwoordig verkeert. Het zou misschien al te delikaat voorje zijn.’

‘Wees zoo goed mij de zaak in elk geval mede te deelen.’

‘Daar heb ik niet op tegen, dan kunje altijd nog handelen, zoo als je wilt. Buitendien, het spreekt van zelf, dat je het ook niet van mijn oordeel zult laten afhangen.’

‘Wel?’

‘Ik heb hier een weeuwtje onder mijn kennissen, daar ik den man ook heel goed van gekend heb. Ik heb hem zelfs opgepast in zijn ziekte. Nu heeft de man een bitter beetje nagelaten, dat op dit oogenblik koerante waarde heeft. Maar er was in zijn boedel een mooie pretensie op zijn broêr. Doch wat doet me de vent? Hij geeft meer om zijn broêr, dan om

zijn vrouw, en hij verscheurt me die pretensie, zoodat zij naar het geld fluiten kan.'

'Maar als die broeder van den overledene een eerlijk man is, dan zal hij die schuldbekentenis toch zeker honoreeren.'

'*Pas du tout*, mijn lieve man. De overledene heeft hem een kwitantie gegeven, zoodat hij heelemaal van de zaak af is. En nu zit daar die arme vrouw. En zij is bovendien na den dood van haar man nog bevallen. En er zijn schulden van haar man voor den dag gekomen. Enfin, zij is geruïneerd, totaal geruïneerd. Het mensch zit daar nu met haar stumpert van een kind en (voegt Colin er fluisterend bij), tusschen ons gezegd en gebleven, zij heeft, om zoo te spreken, geen droog brood om te eten, geen droog brood, weetje. Ze heeft eerst in hetzelfde huis gewoond, waar ik woon. Maar die apartementen lijken haar nu volstrekt niet meer. Zij woont thans in de *Friedricksstrasse* n°. 7 op een derde verdieping, op een ongelukkig zolderkamertje, je zoudt er je meid niet leggen, (verklaart Colin plechtig, waarschijnlijk omdat hij de leer toegedaan is, dat men "meiden" tamelijk wel overal "leggen" kan). Ziêje, dat was nu misschien juist iets voorje om te doen, zoo iemand op een kiesche wijze te helpen. Je moet weten, dat het een heel beschaafde, heel ordentelijke vrouw is. Ik heb haar al dien tijd zeer van nabij gadegeslagen. Er is niet alleen niet zóoveel op het mensch te zeg-

gen, maar ze heeft zich in al die moeilijkheden na haar mans dood voorbeeldig gehouden.'

'Ik wil met pleizier wat voor haar doen. Zeg maar, waar zij meê geholpen is.'

'Ja, maar daar zit nu juist het bezwaar. 't Is iemand, voelje, die fameus haar *point d'honneur* heeft, en die je voor een aalmoes allemachtig vriendelijk bedanken zou.'

'Hoe zullen wij het dan aanleggen, want die dame moet geholpen worden, dat spreekt van zelf.'

'Dat 's weêr je edelmoedige hart, dat je zoo spreken doet, maar dat je tegelijk misschien de bezwaren zou kunnen doen voorbijzien. En daarom zeî ik, dat ik twijfelde of dit eigenlijk wel een goeie gelegenheid voorje is. Ziêje, je zoudt met het mensch eerst kennis moeten maken. Je zoudt, om zoo te zeggen, eerst op een familiairen voet met haar moeten komen, haar vertrouwen winnen, haar geschiedenis van haar zelve moeten vernemen, en het dan zoo langzamerhand zelf op het chapieter moeten brengen. Anders zie ik er geen kans op. Maar daar zulje nu juist in de tegenwoordige omstandigheden bijzonder weinig lust toe gevoelen, denk ik. Het mensch heeft anders wel veel, dat je zou kunnen aantrekken. Ze heeft, bijvoorbeeld, een heele goeie stem. Nu, je bent ook muziekus. Dus, in zooverre, zou dat goed bij malkaâr komen.'

'Hoe is haar naam?'

‘Angélique Martin, geboren Cadet.’

‘Ik weet niet of ik opgewektheid zal hebben. Misschien ontmoet ik haar wel eens bij u.’

‘Gij hebt haar, geloof ik, al eens gezien.’

Het gesprek tusschen de beide heeren loopt nog eenigen tijd over andere voor ons onverschillige zaken.

Colin heeft schik terwijl hij huiswaarts keert. Althans, hij heeft er in lang zoo opgeruimd niet uitgezien als heden. Het kan zijn, dat hij er reden toe heeft door het meêgedeelde gesprek.

Voor zijn vriend gaan de eerste dagen voorbij, zonder dat er eenige verandering in zijn levenswijs valt te bespeuren. Wat er aan zij van de deugd der weldadigheid, die Colin als zijn sieraad heeft geroemd, ten aanzien van Angélique Martin is er tot nog toe niets van gebleken. Maar wij moeten toch ook in aanmerking nemen, dat in dit bijzondere geval de beoefening van die deugd niet al te gemakkelijk is gemaakt. Hier toch, naar luid van Colin's eigen opmerkingen, kwam het niet slechts aan op een zekere goedhartigheid, maar bovendien op het ten toon spreiden van die zeldzame en kostelijke gave, die men *takt* pleegt te noemen, een woord in het hollandsch wellicht alleen door deze omschrijving terug te geven: handigheid, ingegeven door fijn en onschuldig gevoel; ja ook onschuldig! Anders toch ontaardt takt in taktiek.

Het leven van Colin's vriend blijft met een floers

van treurigheid overtogen. Het schijnt een zachte, gevoelige natuur, zonder veel initiatief, gemakkelijk volgend wat men haar zoo voorhoudt.

Hij is ten minste, sedert het laatste onderhoud met Colin, niet meer in de openbare wandelperken, wel daarentegen op de eenzame bergen te vinden, mijmerend kan men niet zeggen, maar strak voor zich starend, het verzonken zijn in zijn gedachten verradend door de snelheid en de regelmatigheid van zijn tred. Het is hem, om dien gang, niet minder dan om zijn onberispelijk *toilet*, wel aan te zien, dat hij eenigszins half op kommando in de schoone natuur wandelt. Men had hem er zoo uit kunnen nemen, en verplaatsen kunnen op een audientie.

Op een dier wandelingen ontmoet hij toevallig Madame Martin, de jonge weduwe over wie Colin hem gesproken heeft, en die hij zich terstond herinnert, op zekeren dag, ten huize van Colin, ontmoet te hebben.

De ontmoeting geeft aanleiding tot een gesprek, het gesprek tot een samenwandelen een eind weegs.

Toegesproken in vloeiend fransch door Colin's vriend, gevoelt Angélique zich reeds gunstig voor dezen ingenomen. Met dezelfde toevalligheid, die de geheele ontmoeting kenmerkt, komt het gesprek op een boek, dat Angélique in eigendom heeft en waarvan haar medewandelaar verklaart, dat hij het gaarne lezen zou. Dit maakt, - ook Angélique

heeft in den vreemdeling Colin's vriend herkend, - dat, als zij in de *Friedrichsstrasse* zijn aangekomen voor n°. 7, Madame Martin hem uitnoodigt een oogenblik boven te komen, opdat hij het verlangde boek zelf medeneme.

Of hij reeds dikwerf in zijn leven zulk een trap beklommen en zijn *entrée de chambre* in zulk een vertrekje gemaakt had? Hoe het hiermede zijn moge, zij, die voor het oogenblik zijn vriendelijke gastvrouw is, weet gaandeweg zoo aardig over de moeilijke beklimming te schertsen, en met zooveel gratie de eer op te houden van haar schamel verblijf, dat het veeleer den schijn heeft, alsof zij beiden in de woning van een derden, hun geheel vreemden, persoon zijn binnen getreden, waarover het hun vrij staat, in de afwezigheid van den eigenaar, zich op onschuldige wijze vroolijk te maken, zonder daarom verhinderd te zijn den betrekkelijken *komfort* er van te waardeeren.

Had Angélique vele verontschuldigingen ten beste gehad wegens het uit den aart der zaak gebrekkige harer ontvangst, of had zij, door den vreemdeling te verzoeken om buiten te wachten, eenig schaamtegevoel over haar verblijf in de hanebalken aan den dag gelegd, het zou hem, als elk fatsoenlijk man, waarschijnlijk minder gunstig, dan nu het geval was, ten haren aanzien gestemd hebben.

En waarlijk, het vertrek, ofschoon hoog in de lucht

en laag van verdieping, ziet er nog al aardig uit. Het een en ander is uit de schipbreuk van haar fortuintje gered, een oude piano, het muziekinstrument van wijlen haar vader, een paar *easy-chairs*, eenige net ingebonden boeken, en over alles ligt een zekere zwier, een zeker ‘ik en weet niet wat,’ dat den aangeboren smaak verraadt der *française*.

Spoediger derhalve, dan Colin en vooral zijn vriend zelf het verwacht hadden, is het ijs gebroken, of, zoo dit beeld te forsch is, zijn de rijke vreemdeling en de verarmde weduwe met elkander in betrekking gebracht. En reeds na de eerste kennismaking, staat het tusschen hen beiden goed. De verlatene gevoelt zich door den welopgevoeden man, de gebrokene van harte gevoelt zich door de geestige en bewegelijke vrouw onwederstaanbaar aangetrokken. Weldra gaat er nauwelijks een dag meer voorbij, waarop zij elkander niet zien, hetzij op de wandeling, hetzij in Angélique's woning. Colin's vriend schijnt de afleiding, die hij zoo ijverig zocht, gevonden te hebben. Hij leest Angélique voor, hij accompagneert haar bij haar gezang. En elkeen, of misschien niet elkeen weet, hoeveel vreugd geboren kan worden uit die onschuldige genoegens, die wij, om zoo te spreken, allen bij de hand hebben. Toch zoeken wij het dikwerf zoo ver!

Afleiding heeft hij gevonden. En hoe? Vooreerst, zoo als Colin het hem voorspeld heeft. Reeds is hij

gemeenzaam genoeg geworden met Angélique, om uit haar eigen mond het een en ander van hare levensgeschiedenis, en ook van hare tegenwoordigen toestand te vernemen, gemeenzaam genoeg om, zonder haar te beleedigen, en onder den vergoelijkenden naam van voorschot, haar eenige gelden ter hand te stellen - voor haar kind. Wat de vrouw altijd weigeren zou, kan de moeder aannemen. In weldoen vindt hij dus afleiding. Maar er is meer.

Een zekere zwaarmoedigheid is hem in het algemeen eigen, ook afgezien van het leed, dat hem thans neêrdrukt, een zeker iets, dat aan sommige menschen het voorrecht onthoudt van ooit hartelijk te kunnen lachen, en dat hem, die er meê behept is, verhindert om ooit luchtig over iets te kunnen heengaan.

Nu is het niet te zeggen, welk een weldaad karakters, die bij het lichtzinnige af vroolijk zijn, aan deze zwaarmoedige karakters kunnen bewijzen. Er zijn weinig gaven, waarmede men in het leven zooveel wel kan doen, als met eenvoudige vroolijkheid. Zij ontplooit de rimpels, zij maakt de strakheid lenig, zij, als het geloove, verplaatst de bergen in het hart der zee. De vroolijkheid is, als de liefde, niet afgunstig en denkt geen kwaad. Wie haar bezit (en in dien kieschen vorm, waarin zij nooit ontaardt in de luidruchtigheid die metterdaad onuitstaanbaar is), kan, in mijn oog, alle andere gaven missen. De

vroolijkste menschen zijn de liefste menschen, en omgekeerd. Zij leiden ons het verloren Arkadië weder binnen.

Voor hen, die Madame Martin reeds kennen, behoeft er dus geen woord meer gezegd te worden, om voelbaar te maken, welk een weldaad haar omgang aan Colin's vriend bewijst.

En zij? Men heeft het wellicht reeds opgemerkt: welopgevoed is haar vriend, en omdat hij het is, háar vriend. Karakters als het hare, welker kracht niet juist in het maat houden, in het eerbiedigen van de *nuances*, in het vinden van de zachte overgangen uit de eene stemming in de andere, is gelegen, schijnen zich bij voorkeur te hechten aan hen, die in het dagelijksch leven den schoonen, den beschaafden vorm van hun bestaan nooit verbreken, en wier ongedwongen zelfbeheersching hun den toon aangeeft, dien zij voor zichzelven niet kunnen aanslaan, maar waaraan zij, en juist daarom te meer, een sterke behoefte gevoelen.

Het waren zonnige dagen in beider leven, die zij te zamen doorbrachten, aan het klavier, in de natuur, met een boek. Ook kan het onze opmerkzaamheid niet ontgaan, dat Angélique in haar vriend veel terug moest vinden van het Ideaal, dat zij eens gemeend had in haar Wilhelm te bezitten. Beide mannen hadden menig punt van overeenkomst met elkander. Zoo wordt, gelijk het pleegt te gaan, het treurige

deel van het verleden voor haar uitgewischt. Slechts een vriendelijk beeld blijft over.

Colin gaat de gangen van zijn vriend en van Angélique nauwkeurig, en met de vreugd van een Mefistofeles na. Hij wrijft zich de handen, gelijk hij het later nog dikwerf zal doen, zoo menigmaal hij bij zichzelven overdenkt, of aan enkelen, zonder namen te noemen, verhaalt, hoe hij ze bij elkander heeft gebracht. Váak neuriet hij bij zichzelven, met zinspeling op hen, de woorden:

> '*Zufällig naht man sich, man fühlt, man bleibt*,
> *Und nach und nach wird man verflochten;*
> *Es wachst das Glück, dann wird es angefochten*,
> *Man ist entzückt, nun kommt der Schmerz heran*,
> *Und eh man sich's versieht, ist 's eben ein Roman*.'

Hij had er met Mefistofeles bij kunnen voegen:

> '*Hab' ich doch meine Freude d'ran*.'

Hij schept vreugde in de ontwikkeling van het liefelijk-noodlottige, van de zoete tragedie, die op het tooneel van het menschelijk leven reeds zoo vaak gegeven werd, en waarin ditmaal de rollen door Angélique en Colin's vriend worden vervuld.

Deze reist naar Holland. Angélique volgt hem spoedig, en vestigt zich in den Haag. Tegen het

midden van het volgend jaar kan zij hem de geboorte melden van hun kind, dat den naam van Caroline ontvangt.

En hiermede is de konfidentie ons wellicht verklaard, die Angélique, zoovele jaren later, te Zuidrichem aan Adriaan's stilzwijgen toevertrouwde.

Wat er, na hare aankomst in den Haag, met Angélique voorvalt, is ons voor een deel reeds bekend uit hetgeen Caroline daarvan aan Adriaan heeft verhaald, en kan voor het overige, ons bijzonder doel in aanmerking genomen, met korte trekken medegedeeld worden.

De betrekking met haar nieuwen vriend wordt in zoover afgebroken, als hij haar eerst hoogst zelden, later in het geheel niet meer bezoekt, en, gelijk het schijnt met beider goedvinden, slechts van tijd tot tijd schrijft. Evenwel, hij onttrekt zich aan haar in geenen deele. Dat zij met hare beide kinderen het noodige en meer dan het noodige heeft, dankt zij aan den vader van haar tweede kind.

Zij *dankt* het hem ja, omdat zij deze hulp volstrekt niet zou kunnen ontbeeren. Gedurende de eerste zeven jaren van Caroline's leven, verkeert Angélique bijna onafgebroken in zulk een ziekelijken en lijdenden toestand, dat zij onmogelijk in haar eigen levensonderhoud kan voorzien. Niettemin is de onderstand, dien zij geniet, haar een bron van voortdurende en toenemende kwelling. Hare brieven uit dat tijd-

vak getuigen er van op de aandoenlijkste wijze. Zelf te moeten verkeeren in geheel afhankelijken toestand, en bovendien in het vooruitzicht van hare beide kinderen in gelijken toestand, wie weet hoe spoedig, te moeten achterlaten, vergalt al haar levensvreugd. Haar eenige wensch is het, het oogenblik te zien aanbreken, waarop haar gezondheid haar vergunnen zal in een betrekking te gaan, en op die wijze voortaan geheel voor zichzelve en voor hare kinderen te zorgen.

Caroline telde ongeveer zeven jaar, toen dat lang gewenschte oogenblik eindelijk aanbrak.

Angélique is zoo ver hersteld, dat zij een plaats aan kan nemen in een modewinkel in Londen. En zij neemt die aan in weerwil van de ernstige pogingen, door Colin's vriend aangewend, om haar van dit plan af te brengen. Den avond voor haar vertrek naar die hoofdstad, schrijft zij hem het volgend briefje, dat ik geef zoo als ik het vind.

‘Cher Monsieur!

‘Je pars pour Londres, heureuse comme l'oiseau qui s'envole de sa cage. Votre noble coeur ne m'en voudra pas, si rien ne me réjouit tant que l'idée que je vais enfin prendre possession de mon entière liberté personnelle. Merci, merci de tout ce que vous avez fait pour moi. Que Dieu vous bénisse, vous mon

ami, mon protecteur, pour qui je me sens remplie d'une si profonde vénération. Désormais votre Angélique gagnera son pain; c'est là tout ce que depuis longtemps elle a demandé du Ciel. Ne vous imaginez point cependant que vos bienfaits me pèsent. Ils me sont légers puisque ce sont les vôtres; aussi bien, je ne songerai jamais à vous les rendre, contente de pouvoir au moins comprendre l'élévation de votre âme. Je pars sans venir vous dire adieu. Croyez qu'il m'en coûte. Si je pouvais vous serrer la main une seule fois, et lire dans vos yeux que vous êtes satisfait de moi. Mon pauvre coeur a été bien ballotté, je vous assure, et tiré dans tous les sens. Bien des fois j'aurais été capable de briser toutes les convenances, et de me jeter entre vos bras. Mais, l'instant après, ce qui l'emporta en moi et ce qui en même temps me tint loin de vous, ce fut toujours le respect religieux que m'inspire votre sainte douleur. Tenez Monsieur: depuis que vous ne m'aimez plus, vous êtes devenu à mes yeux le plus aimable des hommes. Si je n'ai été aimée de vous que par erreur, pour ainsi dire, ah! qu'il est vrai que vos erreurs sont plus belles que la vertu des autres.

‘Pour revenir à l'objet principal de cette lettre, vous me rendriez un vrai service en voulant bien retirer la pension que vous m'avez si amicalement accordée jusqu'ici, ainsi que l'argent que vous aviez l'habitude de me faire remettre pour les frais

d'éducation de votre petite. Accordez-moi l'immense privilège de prendre tout sur moi, tout. Dieu m'a rendu la force de travailler. J'espère en profiter largement. Qui sait, si de cette façon je ne deviendrai pas de jour en jour plus digne de mon ami absent, invisible, du frère de mon âme, de celui enfin, qui, après m'avoir rendue heureuse par l'épanchement de son amour, finira peut-être par faire presque une sainte de moi par la réserve de son amitié et l'apparente froideur de sa sagesse.

'Adieu encore une fois. Vous m'aurez toujours devant vous, n'est-il pas vrai? telle que je fus étant jeune. Aujourd'hui, je le sais, je ne suis plus qu'une vieille femme. Mais le travail et le bonheur vont me rajeunir.

'Recevez, cher Monsieur, l'assurance de mes sentiments distingués.

Angélique Martin'[1].

1 Waarde Heer! Ik vertrek naar Londen, gelukkig als een vogel die zijn kooi ontsnapt. Uw edel hart duidt het mij niet euvel, indien er niets is, dat mij zoo gelukkig maakt als het deukbeeld, dat ik eindelijk bezit ga nemen van mijn volkomene, persoonlijke vrijheid. Ik dank u voor al hetgeen gij voor mij gedaan hebt. Dat God u zegene, u mijn vriend, mijn beschermer, dien ik zoo diep vereer. Voortaan zal uwe Angélique haar eigen brood verdienen; 't is alles, dat zij sedert lang van den Hemel gevraagd heeft. Geloof echter niet, dat uwe weldaden iets drukkends voor mij hebben. Neen, zij wegen licht, omdat zij van u komen. Ook zal ik er nooit aan denken ze u te vergelden: ik ben tevreden, als ik den adel uwer ziel ten minste begrijpen kan. Ik vertrek zonder van u afscheid te komen nemen. Geloof mij, het kost mij veel. Kon ik u de hand nog maar eens drukken en in uw oog lezen, dat gij tevreden over mij zijt. Mijn arm hart is wat geslingerd en geschokt! Menigwerf zou ik in staat geweest zijn alle plichten der welvoegelijkheid te versmaden, om mij in uwe armen te komen werpen. Maar hetgeen een oogenblik later altijd de overhand in mij had en mij dan ook verre van u hield, het was de diepe eerbied, dien uw heilige smart mij inboezemt. Inderdaad, sedert gij mij niet meer bemint, zijt gij in mijn oog beminnenswaardiger dan iemand geworden. Indien gij mij, om zoo te spreken, niet dan in een dwaling hebt lief gehad, dan wordt het wel bevestigd, dat uw dwalen schooner is dan anderer betreden van het rechte pad.
Maar, om op het hoofdonderwerp van dezen brief terug te komen, gij zoudt mij een groote dienst bewijzen door de toelage in te trekken, die gij mij tot hiertoe zoo vriendschappelijk hebt verleend, zoowel als het geld, dat gij gewoon waart mij ter hand te doen stellen voor de opvoedingskosten van uw kleine. Gun mij het groote voorrecht van voortaan alles voor mijne rekening te nemen, alles. God heeft mij de kracht om te werken teruggeschouken. Ik hoop er ruimschoots gebruik van te maken. Wie weet, of ik op die wijs niet met den dag meer mijn afwezigen, onzichtbaren vriend, den broeder mijner ziel, waardig zal worden, zijner waardig, in een woord, die, na mij door de mildheid zijner liefde gelukkig te hebben gemaakt, wellicht in het eind een heilige van mij zal maken door de terughouding van zijn vriendschap en den schijn van koelheid van zijn verstandig gedrag. Nog eens vaarwel. Gij zult mij altijd voor den geest hebben, niet waar? zoo als ik er uitzag toen ik nog jong was. Thans, ik weet het, ben ik maar een oude vrouw. Maar de arbeid en het geluk zullen mij verjongen.
Ontvang, mijn waarde Heer, de verzekering mijner hoogachting.
Angélique Martin.

Deze brief, waaruit blijkt, dat destijds tusschen Angélique en haar ouden vriend een zeer eigenaardige, en

voorzeker op dit oogenblik noch niet genoegzaam verklaarde, betrekking aanwezig was, wordt, gelijk van zelf spreekt, niet gevonden onder de aanteekeningen van Adriaan, aangezien dezen slechts het mondeling verhaal van Beelen weêrkaatsen. Adriaan weet slechts, dat Angélique op een gegeven oogenblik den Haag met Londen verwisselt. Evenzoo, draagt hij kennis van het weinige, dat hier verder volgt.

De werkzaamheid te Londen geeft aan Madame Martin al hare oude opgeruimdheid terug, en in zooverre zeker hare jeugd. Zij werkt van den morgen tot den avond, en niet zelden nog gedurende een gedeelte van den nacht. Bij voorkeur wordt haar arbeid door de groote wereld gezocht. Wat niet uit haar handen komt, is niet goed. Het duurt niet lang, of zij kan hare ondergeschikte positie verlaten en voor eigen rekening, of, beter gezegd, geheel in eigen voordeel haar zelfde werkzaamheid voortzetten.

Het lijdt geen twijfel, of de bijzondere gesteldheid van haar moederhart laat plaats voor een zekere voorliefde, en evenmin is het twijfelachtig, dat die voorliefde haar tweede kind ten goede komt. Dat is het kind, waaraan, zich voor haar louter aangename herinneringen verbinden, het kind, indien niet van haar eerste liefde, toch van die liefde van haar, die blijvend was bevonden. Het eerste harde woord aangaande Wilhelm, door wien zij zich zoo diep gekrenkt achtte, moet haar nog over de lippen komen.

Maar een vriendelijk woord komt er, natuurlijk, evenmin over. Het is vergetelheid, het is onverschilligheid, die ten zijnen aanzien haar vervult. Geen wonder, inderdaad, dat Wilhelms kind niet zóo na haar aan het hart ligt, als haar jongste dochter. Haar jongste dochter is haar oogappel.

Hare kinderen, die in leeftijd weinig meer dan één jaar van elkander verschillen, zijn opgegroeid in de overtuiging, dat zij zusters en niet slechts halve zusters zijn. De oudste heeft den vader van de jongste altijd als haar vader leeren aanmerken, ofschoon zij beiden dien vader overleden achten. Wilhelm wordt derhalve geïgnoreerd, hetgeen men met dooden gemakkelijk genoeg schijnt te kunnen doen.

Het is te Londen, gelijk wij reeds uit Caroline's mond vernomen hebben, dat Angélique de kennis maakt van Levi Casano, den achtenswaardigen en beminnelijken Israëliet, een der weinigen, die in haar niet de modiste, maar den mensch, maar de vrouw zien. Zij verkeert veel in zijn huis, en het is voor haar en hare kinderen een gelegenheid om de gewoonte van hollandsch spreken te onderhouden, een gewoonte, die zij, uit gehechtheid aan hetgeen zij wel eens haar tweede vaderland noemde, tot geen prijs schijnt te willen verliezen.

Voor het overige ondervindt zij ruimschoots al het pleizierige van Engelsche *pruderie* en Engelsch farisaïsme, al het verwarmende van een atmosfeer, sa-

mengesteld uit kerkelijkheid en egoïsme, gelijk die pleegt te heersenen in dat land, dat in zijn grootsten dichter tevens zijn grootsten aanklager heeft gevonden.

Een aantal jaren brengt Angélique in Londen door. Niet slechts kan zij al dien tijd, gelijk het haar wensch en verwachting geweest is, in al hare behoeften zelve voorzien, maar aan het eind van dat tijdvak heeft zij zooveel overgewonnen, dat zij zich uit de zaken kan terug trekken, te meer daar hare dochter, welker opvoeding nu geheel voltooid is, in aanraking gekomen met een hollandsche familie, door middel van deze relatie een betrekking als *gouvernante* erlangt in Nederland. Madame Martin besluit dientengevolge hare verdere levensdagen in rust, en in de nabijheid van haar kind, door te brengen. Dit brengt haar, wij weten het reeds, op den nederlandschen bodem terug.

Maar waarom komt zij er slechts in gezelschap van een harer beide dochters? Wat is er van de andere geworden? Is deze nog in Engeland?

Wij hopen de nieuwsgierigheid van den lezer aangaande dit punt weldra te bevredigen. Dit hoofdstuk is, evenwel, reeds lang genoeg geworden. En wij willen eerst weder *een oogenblik* tot Adriaan terug keeren.

Hoofdstuk XLI
In het hart getroffen.

Een oogenblik slechts!

En inderdaad, in een oogenblik is de wonde ontvangen, die jaren, jaren pijn kan doen.

Geheele jaren van ons leven schijnen ons slechts verleend, om rouw te drijven over hetgeen een oogenblik, en, als het daar is, vaak onbemerkt, ons heeft ontroofd.

Uit oogenblikken bestaat ons zonderling leven: de eerste kus der liefde, de eerste bewustheid onzer kracht, de eerste traan der ware smart, het eerste gebed - of het laatste, de eerste zonde! Vijf, zes oogenblikken slechts! En wat is het leven, buitendien? Vijf, zes druppelen slechts, doch die den smaak en de kleur van den stroom onzes levens bepalen.

Wij leven voortdurend een leven der herinnering. Wanneer de enkele, groote schokken komen, zijn wij half bedwelmd, begrijpen wij de beteekenis niet van

hetgeen aan ons geschiedt. En toch, hetgeen, waarvan wij ons, toen het tegenwoordig was, nauwelijks bewust waren, het herleeft, vreemd genoeg! in onze herinnering, komt daarin tot zijn recht, en wordt een heden dat zich gedurig vernieuwt.

Zoo heeft ons leven het aanzien, dat in doorsnede ons vertoonen de bergen der aarde. Ontzachelijke omwentelingen hebben plaats gegrepen, voor geen menschelijk getuige. Nu zijn de onderscheidene lagen op elkander gestapeld. Geen aardsche macht, die hare volgorde kan omkeeren. En het is in die onbewegelijke lagen der aarde, dat wij hare geschiedenis lezen. Hetzelfde wedervaart ons hart.

Wanneer is gebeurd hetgeen in ons zieleleven toch werkelijk gebeurd is? Hoe dikwerf valt het niet te zeggen!

Het oogenblik in Adriaans bestaan, dat wij thans hebben te teekenen, brengt hem het alleronverwachtste, maar den lezer zeker niets, dat hij niet reeds vooruit heeft gezien.

Men herinnert zich, dat hij, uitgaande om mevrouw Martin zijne liefde voor Caroline te verklaren, tegelijk den brief aan zijn vader verzond, die ook aan hem deze liefde openbaarde.

Zonder ongeduld ziet hij diens antwoord te gemoet. Natuurlijk. Van den kant zijns vaders meent hij niet het allerminste verzet te moeten vreezen. Als eenige

zoon kan hij niet in het huwelijk treden, zonder, naar hij gelooft, een stillen wensch van zijn vader te vervullen.

Evenwel, ofschoon er geen ongeduld in het spel is, begint hij op te merken, dat het antwoord vrij lang uitblijft.

Het komt eindelijk, en het is van den volgenden inhoud:

Amsterdam,... Mei 18...

‘Waarde Zoon!

‘Uwe letteren van den ...sten dezer maand zijn mij in goeden welstand geworden. De inhoud daarvan was gewichtig genoeg, om rijpelijk door mij overdacht te worden. Gij zult het mij dus waarschijnlijk niet euvel geduid hebben, dat ik eenige dagen heb laten verloopen, alvorens die te beantwoorden.

‘Gij schrijft mij, dat gij inklinatie gevoelt voor mejufvrouw Caroline Martin, wier moeder in dezelfde stad met u woonachtig is; dat gij haar reeds uwe genegenheid hebt doen kennen, en evenzeer met hare moeder over deze belangrijke zaak gesproken hebt.

‘Voorts schrijft gij mij nog te onderstellen, dat uw voornemen om in het huwelijk te treden mij gewis aangenaam zal aandoen, en dat gij uit dien hoofde reeds van te voren overtuigd zijt, dat ik u de door u zeer gewenschte goedkeuring niet zal onthouden.

‘Zoozeer ik het loffelijk gevoel op prijs stel, dat u in deze gewichtige aangelegenheid het oordeel van uw vader deed inwinnen, zoo kan ik mij toch aan den anderen kant niet ontveinzen, dat ik u zeer gaarne mijn oordeel had zien vragen, eer eenige andere *démarche* door u gedaan werd in een zaak, die op uw verder leven van zoo grooten invloed kan zijn. Doch gij zult daar waarschijnlijk uwe redenen voor gehad hebben, die ik, zonder dezelven gehoord te hebben, niet misbillijken wil.

‘Gij zult het mij echter ten goede houden wanneer ik, na rijpe overweging, tot het besluit gekomen ben, dat het beter is u te ontraden gevolg te geven aan uw plan tot een huwelijksvereeniging met mejufvrouw Martin, en dat wel uithoofde daarvan, dat gij nog niet tot een gevestigde positie gekomen zijt.

‘Het verwondert mij dat gij, toen ik het genoegen had u te Amsterdam te zien, mij niet reeds over de zaak gesproken hebt. Vergeef het mij, zoo dit mij op het vermoeden brengt, dat misschien geheel onjuist is, dat uw inklinatie eerst van zeer korte dagteekening is. Gij hebt mij toen verhaald, dat gij om redenen, waarvan de geldigheid door u het best beoordeeld kan worden, gemeend hadt uwe werkzaamheid te Zuidrichem te moeten afbreken. Is het ook mogelijk, dat het vooruitzicht van dezen zomer, en misschien nog wel langeren tijd, ambteloos te

moeten doorbrengen, u verlokt heeft, om met meer haast, dan in zulk een zaak wel wenschelijk is, naar een levensgezellin uit te zien? Is dat het geval, dan zult gij mijn meerdere ondervinding wel willen gelooven, als ik u zeg, dat zulke voornemens, als thans door u gekoesterd worden, nauwelijks lang genoeg door ons overwogen kunnen worden, en dat alle overijling daarbij zorgvuldig door ons vermeden moet worden. Ook zou ik het niet verkieslijk achten, dat gij in het huwelijk traadt, alvorens eerst een maatschappelijke positie te hebben bekomen.

‘Is uw stap dus nog te redresseeren, dan zal het mij genoegen doen, wanneer gij de geheele zaak nog uit wilt stellen, totdat gij bij een gemeente beroepen zijt. Zoo doende hebt gij inmiddels den tijd, om over alles na te denken, en vooral ook, om uzelven te beproeven, of uwe liefde voor mejufvrouw Martin iets meer is, dan een voorbijgaande opwelling.

‘Heb de goedheid mij weldra te melden, of de omstandigheden u toelaten in mijn verzoek te treden.

‘Geloof mij, met mijne beste wenschen voor uw waarachtig levensgeluk,

Uw liefhebbenden vader,
Johannes de Mérival.’

Wat den heer de Mérival weldra door Adriaan gemeld wordt, behoeft zeker niet uitdrukkelijk gezegd

te worden. Hij is reeds te ver gegaan, althans naar eigen oordeel. De weigering, die hij van Madame Martin, zoowel als van Caroline zelve had ondervonden, zou het hem, zoover als wij kunnen zien, zeker vrij gemakkelijk gemaakt hebben, om, indien hij het ernstig had gewild, ‘de zaak,’ gelijk zijn vader zijn liefde herhaaldelijk noemde, stil te laten rusten.

Maar liefde rust niet, en laat men niet rusten, en laat ons niet rusten. Liefde en rust vormen de scherpste tegenstelling ter wereld.

Zoo verwondert het ons dan niet, dat Adriaan onverwijld zijn vader het bericht doet toekomen: terugkeer, uitstel? Onmogelijk! Een bericht, dat derhalve slechts plaats laat voor deze kategorische vraag: ‘Geeft gij uwe toestemming, ja, dan neen?’

Op dat bericht komt na eenige dagen het volgend antwoord van den ouden heer de Mérival.

Amsterdam,... Mei 18...

‘Waarde Vriend![1]

‘Uw bericht van den ...sten heeft mij zeer teleurgesteld. Ik bad mij gevleid met de hoop, dat gij, zonder uw woord als man van eer te breken, gevolg

1 Aldus leest meu, en niet ‘zoon’.

hadt kunnen geven aan mijn ernstig verzoek om uitstel. Die hoop is helaas! niet verwezenlijkt geworden.

‘Gij vraagt nu mijne toestemming tot uw huwelijk met mejufvrouw Martin; of liever, gij wenscht, dat ikzelf bij mevrouw Martin te Zuidrichem in uw naam de hand van hare dochter zal aanvragen.

‘Het een zoowel als het ander is mij onmogelijk.

‘Ik gevoel zeer wel, dat gij billijkerwijs aanspraak kunt maken op het vernemen van de reden, die mij volstrekt belet aan uw verzoek te voldoen. Hoeveel het mij ook kost, ik wil trachten uw rechtmatig verlangen te bevredigen.

‘Doch daartoe is het noodig, dat ik u op de hoogte stelle van een gedeelte van uw vaders leven, waarvan de herinnering mij tot aan mijn dood met grievend hartzeer vervullen zal.

‘Ik had nooit gedacht mij ooit in de harde noodzakelijkheid te zullen bevinden, om u dat gedeelte van mijn leven bloot te leggen. God heeft het anders gewild. Met onderwerping en oprecht berouw neem ik de straf aan, die Hij in Zijne ondoorgrondelijke wijsheid mij oplegt.

‘Het is u denkelijk tot op het tegenwoordig oogenblik onbekend gebleven, dat uwe moeder een zuster was van Baron Constant van Linden van Deinenheim, over wien ik u vroeger eens geschreven heb.

‘Uwe moeder telde ter nauwernood twintig jaren toen ik mij door het huwelijk met haar verbond. Een

gedeelte van haar jeugd had zij in het huis van haar zwager en zuster, Baron en Baronesse Ringers doorgebracht. Toen ik, evenwel, uwe moeder leerde kennen, woonde zij daar niet meer, was zij zelfs, om mij lang onbekend gebleven redenen, met hare zuster, wier man destijds reeds overleden was, op geen goeden voet, en dientengevolge aan huis gekomen bij haar oom, den heer *** te Amsterdam. Daar maakte ik de kennis van uwe moeder. Ik huwde haar uit oprechte liefde. Geheel mijn hart heb ik haar toen geschonken, en het hing aan haar met een gehechtheid, die ik bestand rekende tegen alle ervaringen. Uwe moeder was een zekere ingetogenheid en terughouding eigen, die medebracht, dat men niet spoedig meenen kon haar te doorgronden, of geheel in haar hart te lezen. Doch eene soortgelijke eigenschap prikkelt de liefde, die het geheele hart van het geliefde voorwerp bezitten wil, des te meer.

‘De gezondheid van uwe moeder was, van den aanvang af van ons huwelijk, wankelend en zwak. En later heb ik nog veel duidelijker ingezien, dat zulks het geval was, dan destijds. Dit deed haar veel verlangen naar rust en eenzaamheid. Voeg daarbij de bijzondere eigenschap van uw moeders karakter, die ik zoo straks vermeldde, en gij kunt wellicht zonder moeite begrijpen, hoe, reeds zeer spoedig na ons huwelijk, het vermoeden bij mij oprees, dat mijn vrouw gebukt ging onder een verborgen leed.

‘Daarbij kwam, dat ik, toen wij reeds bijna een jaar gehuwd waren, nog altijd te vergeefs, ofschoon het natuurlijk met bescheidenheid geschiedde, er op aangedrongen had de reden te mogen weten, waarom zij met hare zuster niet op een goeden voet stond, en weleer haar huis had verlaten. Ik gevoelde zelfs hoe langer hoe meer, dat ik dit onderwerp niet aan kon roeren, zonder uwe moeder in een zeer zenuwachtigen toestand te brengen. Gewoonlijk gaf zij ten antwoord, dat ik er maar niet naar vragen moest, om geen oude wonden te openen.

‘Omstreeks den tijd, waarvan ik spreek, werden wij door uwe geboorte verblijd.

‘Vreemde gewaarwordingen hebben mij menigmaal aan uw wieg vervuld. Terwijl ik opgetogen was van vreugde, bemerkte ik, dat uw moeder u nooit aan kon zien, zonder tranen in de oogen. Te vergeefs trachtte ik achter de reden daarvan te komen. Eerst later heb ik het begrepen. Zij voorzag toen reeds, dat gij uw leven zonder moeder zoudt moeten doorbrengen, en zij wilde mij dat niet zeggen, om mij niet vóor den tijd ongerust of bedroefd te maken.

‘Kort na uwe geboorte, had ik voor handelszaken een kleine reis te maken in Duitschland. Toevallig ontmoette ik op een der plaatsen, die ik bezocht, iemand, dien ik reeds als kind op de kostschool te Karnemuiden gekend en als mijn vriend beschouwd had, ofschoon hij ouder was dan ik, met wien ik later

omgang had gehad, toen hij op de akademie van Breda en ik in diezelfde stad op een kostschool mij bevond, en die mij, door zijn persoon zoowel als door zijne kundigheden, als kind en jongeling, altijd achting had weten in te boezemen.

‘Daar ik wist, dat hij met hoogen lof van de akademie was gekomen en veel liefde had voor zijn vak, was ik niet weinig verwonderd, hem op een kleine duitsche plaats ontmoetend, van hem te vernemen, dat hij zich daar sedert eenigen tijd met der woon gevestigd had. Onwillekeurig kwam ons gesprek op hetgeen hem tot die verandering had bewogen.

‘Hij verhaalde mij toen, dat hij gevlucht was uit Nederland, omdat hij een zijner *supérieurs* doodelijk gewond had in een tweegevecht, ontstaan uit zijn verontwaardiging, gelijk hij beweerde, daarover, dat deze *supérieur* in het huis zijner vrouw een verkeerde betrekking onderhield met de zuster zijner echtgenoot. Die *supérieur* van mijn ouden kennis was Baron Ringers, en de persoon dien zijn aanklacht gold, de eigen zuster van Baronesse Ringers, uwe moeder.

‘Wist mijn kennis destijds, dat zij mijne vrouw was? Ik vrees nu van ja, doch meende toen stellig van neen. Nauwelijks evenwel had hij deze namen genoemd, of, hevig ontroerd, doch zoo goed mogelijk mijne ontroering verbergend, en slechts bewerend, dat ik de personen, over wie hij sprak, zeer goed

kende, vroeg ik hem naar het bewijs voor zijn beschuldiging.

‘Hij gaf mij eerst ten antwoord, dat die beschuldiging geen bewijs noodig had, aangezien hij uit medelijden met de baronesse Ringers zijn eigen leven gewaagd had, om de beschuldiging te staven. Maar vervolgens gaf hij mij, toen ik hem verliet, om naar mijn logement te gaan, een opstel mede, geteekend door de baronesse en door deze hem toegezonden met een eigenhandig schrijven, waarin zij een omstandig verhaal deed van hetgeen, naar haar voorgeven, hare zuster haar had doen lijden.

‘Den volgenden morgen, gaf ik mijn kennis - houd mij ten goede, dat ik u zijn naam niet noem - het opstel terug, zonder hem te laten bespeuren, welk een slag hij mij had toegebracht. Gij ziet, zeide hij, dat ik, ofschoon hier in armoede en buiten betrekking levende, mij als fatsoenlijk man heb gedragen, door de gekrenkte eer eener achenswaardige vrouw te wreken.

‘Mijn handelsreis was spoedig ten einde. Ik keerde naar Amsterdam terug. Uw moeder was stiller, dan ooit. Hare tranen, als zij met u in hare armen zat, werden menigvuldiger. Het was mij voortdurend, alsof uwe moeder iets voor mij bedekt hield. Gij weet misschien, dat het mij moeite kost hetgeen in mijn binnenste omgaat te openbaren. Ik zweeg dus, gelijk uw moeder zweeg. Hetgeen ik eerst verre van mij had ge-

worpen als laster, begon langzamerhand als niet onmogelijk mij te hinderen, straks mij als waarschijnlijk te kwellen. Eindelijk ontstond er dienaangaande, en als ondanks mijzelven, een noodlottige zekerheid. Het was, of iemand mij gedurig zeide: gij zijt bedrogen, uw vrouw treurt, naast u, om een die niet meer is en dien zij nog liefheeft, gelijk zij hem eens, op schuldige wijze, heeft liefgehad.

'Wij waren toen in het midden van den zomer. Ik ontving een brief van mijn kennis, met wien ik in korrespondentie was gebleven (en dien ik inmiddels had medegedeeld, van hoe nabij ik bij zijne mededeeling betrokken was), een brief, waarin hij mij uitnoodigde hem te Homburg te komen bezoeken en daar eenigen tijd te vertoeven. Hij verzekerde mij, dat ik daar afleiding zou vinden. Ik leed veel.

'Ik nam tot voorwendsel om uwe moeder te verlaten, dat handelsbelangen mij andermaal naar Duitschland riepen, en ik vertrok.

'Te Homburg leerde ik, door bemiddeling van mijn kennis, mevrouw Martin kennen. In mijn wrevel, in mijn spijt, sloot ik mij aan haar aan, die mij door haar opgeruimd humeur en oorspronkelijkheid levendig aantrok. Ik vergat mijzelven. Had ik de zwakheid gehad, om uwe moeder te verdenken, ik had in de tweede plaats de zwakheid om mij te wreken. Bespaar mij, Adriaan, omstandiger mededeeling. Thans is het pijnlijk oogenblik daar, waarop ik u

belijden moet, dat ik, toen gij nauwelijks geboren waart, reeds in de toekomst uw levensgeluk heb in de waagschaal gesteld: Caroline Martin is mijne dochter.

‘Had ik het u moeten verzwijgen? Het stuitte mij tegen de borst u in het huwelijk te laten treden met iemand, die met u denzelfden vader heeft. Ik ken u genoeg, om te weten, dat, nu de omstandigheden eens niet anders zijn, gij de redenen zult billijken, die mij tot het doen van deze mededeeling hebben geleid.

‘Wend niet in afkeer het gelaat van uw ongelukkigen vader af, en wil mijn schrijven lezen tot het eind.

‘Toen ik tegen het laatst van Oktober huiswaarts keerde, trof ik uw moeder, met wie ik uiterst zelden gekorrespondeerd had, in een geheel veranderde stemming aan. Zij wist, - het is mij nog altijd een raadsel hoe? - welk vermoeden, welke verdenking mij kwelde. Zij vroeg mij op de zachtste wijze, waarom ik niet gesproken had, waarom ik niet bij haarzelve inlichting gezocht had? Van die vraag dagteekent mijn ongeneeslijk lijden.

‘Uw moeder zeide mij nog, dat haar broeder, Baron Constant, in staat was mij alle mogelijke opheldering te geven, en dat zij hem juist daarom geschreven had. Ik heb verder geen enkel verwijt uit haar mond gehoord.

‘De brief van Baron Constant kwam weinige dagen later. Aan de nagedachtenis van uw moeder, aan uwe eigene gerustheid omtrent deze zaak, ben ik verplicht u zijn kort schrijven mede te deelen. Het was Gods gerechtigheid die zich aan mij vervulde. De brief luidde als volgt:

‘“Gij zijt een lafhartige. Een jonge, onschuldige vrouw te verdenken, en van het ergste, op het woord van een nietswaardige. Ik zend u hiernevens een door mijn zuster zelve, mevrouw de baronesse Ringers, geteekende verklaring, dat zij haar man zonder eenigen grond van ontrouw beschuldigd heeft. Ik hoop, dat dit u tot rede zal brengen.”’

‘Ik vernam later, dat deze verklaring door de baronesse afgelegd was, kort na den dood van haar man, maar dat zij daarna, meer en meer in een toestand verzonken, die voor verstandsverbijstering vreezen deed, op hare oude gedachten teruggekomen is, en toen het opstel heeft geschreven, dat ik in Duitschland gelezen had.

‘Het zal u thans duidelijk zijn, waarom ik u voor eenige maanden verzocht heb u zooveel mogelijk buiten alle aanraking te houden met Baron van Linden. De toon van zijn schrijven, ofschoon ik hem helaas! het recht, om dien toon aan te slaan, nauwelijks kon betwisten, maakte tevens voortaan aan alle betrekking tusschen hem en mij een einde.

‘Nadat op deze wijze mijne verblinding weggeno-

men was, heb ik mij de vernedering moeten laten welgevallen, om uwe moeder alles te belijden wat er sedert mijn laatste vertrek naar Duitschland voorgevallen was. Zij zonk inéen van smart, maar met stervende lippen heeft zij mij mijne misdaad vergeven.

'Ik gebruik dat woord, omdat uwe moeder mijne schuldbelijdenis niet lang heeft overleefd. In het vroege voorjaar van het daaraan volgend jaar, in de eerste helft van de maand April, gelijk u bekend is, ontsliep zij, nadat zij den ganschen winter, overeenkomstig het vooruitzicht, dat zij reeds lang gekoesterd had, meer en meer was weggekwijnd. Er was niets in haar stemming, dan vrede en liefde. Zij was het, die mij troostte; of, ik zal liever zeggen, die mij poogde te troosten. Een der laatste dagen van haar leven sloeg zij haar bijbel open, en wees mij daarin dezen tekst: '"Ik formeer het licht en schep de duisternis, Ik schep den vrede en schep het kwaad, Ik, de Heer, doe al deze dingen."' Dat tekstwoord moest ik haar meer dan eens voorlezen, en als uwe moeder mij, verpletterd door de smart, sprakeloos naast haar ziekbed zag staan, greep zij herhaalde malen mijn hand, en fluisterde mij toe: '"Daar zullen alle tranen van de oogen afgewischt worden."' Zoo is zij gestorven, Adriaan. Ik heb haar de kostbaarste begrafenis gegeven en aan den predikant, die haar bezocht had, gevraagd een woord uit te denken, dat op haar graf kon gegrift worden. Hij

wees mij toen dat woord, dat gij sedert dikwerf met mij gelezen hebt: '"Zalig zijn de reinen van harte."' Zij zelve had mij verzocht haren naam Eleonora, dien zij haar lijdensnaam noemde, niet op haar graf te plaatsen, maar mijn eigen initiaal vóor haar tweeden naam, als teeken van onze vereeniging.

'Ik ben aan het einde van mijne mededeeling.

'Ik vraag mijzelven af, wat het gevolg van dit schrijven zijn zal? Zal ik, na mijne vrouw verloren te hebben, ook mijn zoon, het eenige dat mij van haar overig is, moeten verliezen? Zult gij uw vader voortaan den rug toekeeren, daar hij uw moeders leven bedorven, haar eind wellicht verhaast heeft, en haar een tijd lang heeft doen buigen onder de zwaarte van een verschrikkelijke verdenking? Ik wil hierop niet vooruitloopen? Hoe het zij, het is mij een verlichting, dat ik u het geheim heb kunnen mededeelen, dat nu sedert vijf en twintig jaren de angst van mijn leven heeft uitgemaakt. Ik wist het, namelijk, in de handen van iemand, die niet te goed zou geweest zijn, om vroeg of laat het u op de ruwste en onvoorzichtigste wijze mede te deelen. Gij begrijpt, dat ik denzelfden persoon bedoel, die mij indertijd het opstel van de baronesse te lezen gaf. Van die vrees ben ik althans verlost. Doch hoe gaarne zou ik die vrees nog jaren lang bij mij voelen, indien ik daarmede slechts verkrijgen kon, dat

gij niet uw levensgeluk u zaagt ontgaan, juist op het oogenblik, waarop gij meendet het voor goed meester te worden. Wat kan ik voor u doen, mijn zoon! Waarmede kan ik u eenigszins vergoeden het verdriet, dat ik u veroorzaak? Wanneer en hoe zal ik u terugzien? Ik boet zwaar.

'Ik stel er prijs op hierbij te kunnen voegen, dat de betrekking tusschen mevrouw Martin en mij sedert bijna twintig jaren geheel afgebroken is, een omstandigheid, die ik vooral ook aan haar eigen kiesch gevoel te danken heb. Ik heb deswegens een gevoel van hoogachting voor die vrouw overgehouden, dat ik nooit verloochenen zal. Zij kent de dwaling, waarin ik verkeerd heb. Zij weet, hoe heilig mij sedert de nagedachtenis uwer moeder geworden is. Zij heeft nooit een enkele poging gedaan, om van op mij verkregen rechten misbruik of zelfs gebruik te maken. Zelfs heeft zij voor de kosten der opvoeding van Caroline door eigen vlijt en inspanning gezorgd. Het zou mij zeer grieven, indien zij, door wien dan ook, anders dan met de grootste onderscheiding behandeld werd.

'Vaarwel, mijn vriend, en gedenk mijner in liefde.

Uw vader,
Johannes de Mérival.'

'P.S. Gij zult nu wellicht kunnen begrijpen, waarom ik u uwe jeugd in mijn huis niet vroolijker heb kun-

nen maken, hoe gaarne ik zulks ook gewenscht zou hebben. Maar op vroolijkheid heb ik, natuurlijk, niet meer gerekend.'

Ziedaar des vaders biecht!

'In het hart getroffen', de titel van dit hoofdstuk heeft reeds gezegd, in welken toestand Adriaan verkeert, na het lezen van dezen brief.

Zijn moeder gekrenkt, geknakt door zijn vader.

Hare tranen, bij zijn wieg, niet begrepen, ja misduid.

Zij wegkwijnende, op twee en twintigjarigen leeftijd, in de bewustheid van miskend te zijn geworden door haar zuster, door haar man.

Zij, weggedragen naar het graf, terwijl op dat oogenblik wellicht een andere vrouw zich nog meende te kunnen verheugen in een liefde, die uitsluitend haar nagedachtenis behoorde.

En Caroline slechts geboren, om des vaders zwakheid aan het licht te brengen, en hem, Adriaan, te toonen wat hij had kunnen bezitten, maar thans nooit bezitten zal.

Zulke gedachten en gewaarwordingen verdringen zich in Adriaans brein en hart. De eenige troost bij al dit leed is de geheel onverwachts verkregen, maar nu ook volkomen zekerheid, dat zijn moeder onrechtvaardig door de baronesse Ringers beschuldigd is, en zijn instinktmatig, zijn intiem gevoel hem dus niet bedrogen heeft.

De baronesse, die hij beklaagd en een oogenblik althans tegenover hare, hem toen nog onbekende, zuster in het gelijk gesteld heeft; Colin (want Adriaan heeft, natuurlijk, zijn vaders kennis in hem herkend) Colin, dien hij met al de kracht zijner pastorale liefde te gemoet is gegaan; zijn vader, dien hij gedurende zijn gansche leven de grootste achting toegedragen, en als den rechtschapen man bij uitnemendheid aangezien heeft, al deze personen verschijnen nu in een licht, waarbij al wat in hem is in opstand geraakt, als de vertoornde golven, gejaagd door den stormwind.

Eigenaardig! De eenige persoon, aan wien hij later eens verzekerde in deze oogenblikken behoefte gehad te hebben, was de oude Dominee Plate, de manvoor wien hij vroeger zoo weinig sympathie gevoelde. Zijn kindersmart zocht onwillekeurig diens oudersmart.

Doch de verhaler zal zich niet verdiepen in beschouwingen. De geschiedenis spreekt genoegzaam voor zichzelve.

Tot zijn taak terugkeerend, moet hij dit hoofdstuk besluiten met éene opmerking.

Uit den medegedeelden brief van den heer de Mérival blijkt, dat Caroline zijn dochter is.

Nu staat het vast, dat Caroline bij den burgerlijken stand van Zuidrichem niet bekend is, en dat de dochter van Madame Martin aldaar is ingeschreven, onder

den naam van Wilhelmine, en als het kind van Wilhelm Martin en Angélique Cadet, echtelieden.

Het wordt terstond toegegeven, dat deze mededeeling niet strekken kan, om het vraagteeken, waarmede het vorig hoofdstuk eindigde, eenigermate op te helderen.

Hoofdstuk XLII
Levensteeken of doodsteek?

Wie heeft in de achttiende en negentiende eeuw het Kristendom de doodelijke wonde geslagen? Voltaire of Chateaubriand? De *Encyclopédie* of het *Génie du Christianisme*?

Voltaire, die het Kristendom gerailleerd, of Chateaubriand, die het geällegoriseerd, gepoëtiseerd heeft?

Die er over heeft nagedacht: hoe de godsdiensten sterven? zal het geschiedkundig vraagstuk, dat wij gesteld hebben, niet gemakkelijk te beslissen achten.

De godsdienst, in haar staat van onschuld en kracht, is naakt; is die zij is. Als de verbeelding haar kleederen weeft, is het zeer te vreezen, dat haar een kwaal in het bloed is gevaren, en zij de stem vernomen heeft: ‘Gij zult den dood sterven.’

Is de spot niet de wijze, waarop een, in weêrwil van zijn snoeven, zijner onmacht zich bewuste tegenstander, ondanks zichzelven, zijn ontzachwekkenden vijand ontzach betoont?

Maar wat is het de oude leerstukken en vormen eener godsdienst dichterlijk te tooien, er een duiding aan te geven, die hun oorspronkelijk vreemd was, en aan het dichterlijk gevoel eener sentimenteele schare een hulde te ontlokken, die aan het godsdienstig gevoel eener aanbiddende schare niet meer ontspringt? Is het niet de oude, eerbiedwaardige blokken uit de moederrots te nemen, en ze te brengen in een park, waar zij kunstmatige grotten en kunstmatige watervallen en kunstmatige effekten moeten helpen vormen?

Dit zijn altemaal vragen, die de wijzen ons moeten beantwoorden.

Maar zij komen op bij den schrijver van dit verhaal, maar zij dringen samen tot die éene vraag: levensteeken (teeken, dat het Kristendom voor een oneindige levensontwikkeling vatbaar is), of doodstrek (profetie, dat ook voor het Kristendom het uur van sterven is geslagen)? nu hij onder zijne bouwstoffen het volgend opstel van Adriaan aangetroffen en doorgelezen heeft.

Om den lezer terstond op de hoogte te brengen van de reden, die mij van oordeel doet zijn, dat ik dit opstel niet achterwege mag houden, zal ik beginnen met hem te zeggen, dat het oorspronkelijk stuk voorzien is van een aanteekening, waaruit blijkt, 1°. dat het geschreven is een jaar ongeveer, nadat de brief zijns vaders hem zulke smartelijke ontdekkin-

gen gebracht heeft omtrent het vroeg gebroken leven zijner moeder, en wel geschreven op dien zekeren tienden dag der Aprilmaand, waarop hij, als naar gewoonte, het graf zijner moeder had bezocht; 2°. dat in dien brief hem blijvend getroffen heeft de gedachte, dat zijn voorhoofd als kind besproeid was geworden door zijn moeders tranen; en 3°. dat het nu juist die gedachte is, die hem de aanleiding heeft gegeven tot de konceptie, die straks volgen zal. Daaruit vloeit, naar mijn bescheiden wijze van zien, voort, dat, ofschoon dit boek slechts handelt over één jaar van Adriaan's leven, zijn leerjaar, dit later geschreven opstel hier toch niet gemist kan worden.

Zij, die van oordeel mochten zijn, dat de menschelijke gewaarwordingen daaraan hare hoogste waarde ontleenen, dat zij, allen, de kunst ten goede moeten komen, haar eigenlijk voedsel zijn; dat de menschelijke vreugde en smart slechts de stof is, waaruit de kunst de schoonheid weeft, zij zullen het gewis Adriaan op zichzelf niet euvel duiden, dat hij in het volgende rijm- en maatlooze gedicht een der diepste gewaarwordingen van zijn leven verwerkt heeft.

Ik geef dit gedicht nu zonder verderen kommentaar of beoordeeling, en moet zelfs geduldig afwachten, in hoever dit stuk verjongde apokalypse den lezer aan zal staan.

‘Een opstandingsvisioen.
‘*μεμνημένος σου τ□ν δακρύων*[1]’

‘Ik stond op een voorjaarsdag op het kerkhof waar mijne moeder rust.

‘De morgenkoelte waait om mijn slapen. De voorjaarslucht brengt mij in een verhoogde stemming.

‘De enge grenzen van het kerkhof vallen weg. De stad, het dorp in de nabijheid, verdwijnen uit mijn gezicht. Het beperkt aantal grafzoden vermenigvuldigt zich. Zoover het oog reikt, niets dan graven, voor het minst ter rechter-, ter linkerzijde, achter mij. Op een afstand, de oneindige zee.

‘Op eenige schreden vóor mij is het graf van den Tijd. Een lichte wolk aan den blauwen hemel wordt grooter, daalt neder, neemt vormen aan. Het is een Engel, die zich plaatst op den steen van het graf van den Tijd. Hij blaast zijn bazuin, en roept daarna uit: ‘“De kring der Eeuwen is vervuld.”’

‘Bij het licht, dat van zijn aanschijn straalt, ontdekt mijn oog wat het tot hiertoe niet gezien heeft: graven van allerlei vorm, spelonken, katakomben,

1 Gedachtig aan uwe tranen, ad Tim. II, I, 4.

pyramieden, mausolea, en hier en ginds een rookende brandstapel.

‘Op het oogenblik, dat ik mij van mijn plaats wil bewegen, om alles nader te bezien, doet een zonderling geluid van de zijde der zee zich hooren.

‘Daar ik in de onmetelijke vlakte mij geheel alleen bevind met den Engel, die op het graf staat van den Tijd, wil ik mij naar hem toe begeven, omdat een zeker gevoel van angst zich van mij meester maakt, een behoefte om mij aan iemand vast te houden, mij ergens te bergen.

‘Doch eer ik die behoefte bevredigen kan, wenkt mij de Engel, dat ik mij niet zal verroeren. Hij legt den vinger van de eene hand op zijn lippen, en de andere hand richt hij naar den kant van de zee, als om mijn aandacht op haar te bepalen. Het geluid van daar wordt sterker en sterker. De golven zwellen, als verborgen zij iets in haren schoot. Handen, hoofden, schouders worden zichtbaar boven de wateren. Ontelbaren zijn geworpen op het strand. De zee geeft hare dooden weder.

‘De Engel wenkt mij om te zien.

‘Nauwelijks heb ik zijn wenk opgevolgd, of ik val als dood ter aarde.

‘Ik zie niet meer. Ik hoor slechts, maar zonder te kunnen luisteren:

‘Het ontsluiten van spelonken, het oplichten van steenen, het afbreken van zegels, het rammelen van

doodsbeenderen, straks een luid bazuingeschal, een wuiven van palmen, de galmen van een Hallelujah. Eenigszins meer tot mijn bezinning teruggekeerd, hoor ik een stem:

‘Hij is weder gekomen om te richten, de levenden en de dooden.’

‘Nieuwsgierigheid doet mij het wagen op te zien.

‘De lichtgloed, dien ik gezien en die mij nedergeworpen heeft, is thans op aanmerkelijk grooter afstand, enkel achter een der spelonken, en daardoor voor mij gebroken. Door de schaduw, die het beeld op een ander rotsblok werpt, bespeur ik, dat zich achter dien spelonk iemand bevindt, omgeven van andere personen, doch boven allen uitstekende door de rijzigheid, van allen onderscheiden door de majesteit van zijn gestalte.

‘In wijderen kring om hem heen staat een drom van Engelen. Achter dezen een ontelbare menigte van menschen.

‘Een der Engelen komt op mij toe, neemt mij bij de hand, voert mij tot bij de spelonk, waarvoor de rijzige en majestueuse gestalte plaats genomen heeft, en zegt mij, met de uitdrukking van den diepsten eerbied op het gelaat, dat deze de Zoon des Menschen is.

‘Ik begrijp niet waarom, terwijl allen staan geoordeeld te worden, ik alleen toeschouwer mag zijn.

‘Een onwederstaanbaar gevoel drijft mij naar mijne

broederen. Ik wil mij bij hen voegen. Doch de Engel die mij geleid heeft, houdt mij terug, en voegt mij toe: '"luister, en het gericht der Eeuwen zal u getoond worden."'

'De onafzienbare menigte staat afgedeeld bij groepen, waarvan de Engel mij zegt, dat zij overeenkomen met de groote tijdvakken der geschiedenis, die de menschheid, toen zij nog op aarde was, heeft doorleefd.

'Zooveel ik na kan gaan, want ik kan noch alles zien, noch alles verstaan, worden deze groepen geoordeeld in enkele personen, waarvan elk geacht wordt den groep te vertegenwoordigen, waartoe hij behoort.

'Daar verschijnt voor den Menschenzoon een oud man met een dom gelaat. Hij draagt een *fétiche* in de hand. Hij wordt ondervraagd, hij wordt aangehoord. Maar alles ontgaat mij.

'Daar verschijnt voor den Menschenzoon een jonge man, het hoofd met myrten omkranst, een fijn besneden gezicht, een glimlach om de lippen. Hij draagt in zijne handen een klein afbeeldsel van het Parthenon.

'Andermaal versta ik niets. Ik richt mij op mijne teenen. Maar de Engel, die mij begeleidt, vindt deze houding oneerbiedig, en dwingt mij geduldig te wachten, totdat ik het geluk zal hebben eenige woorden op te vangen.

‘Daar verschijnt voor den Zoon des Menschen een man van rijpen leeftijd, met een rol in de hand, waarop ik eenige hebreeuwsche letters kan onderscheiden. Hij wijst op de zoomen van zijn kleed en om iets dat hij aan den hals draagt.

‘Daar verschijnt voor den Zoon des Menschen een man, bruin van gelaat met een kromzwaard in de hand, een halve maan op het hoofd; aan het gebit voert hij een strijdros met zich, waarvan de manen golven, ofschoon ik geen wind gewaar word.

‘Daar verschijnt voor den Menschenzoon een, in een grove pij gekleed, een geesel afhangend van zijn gordel, naast hem staat een jonge vrouw, gesluierd. Beiden houden een zilver *crucifix* in de hand.

‘Daar verschijnt voor den Menschenzoon een jonge, blonde man, krachtig van uiterlijk en gezond. Hij heft met de beide handen een boek omhoog, waarop ik lees het woord: Biblia.

‘Daar verschijnt voor den Menschenzoon een man met rimpels in het voorhoofd en een lijdenstrek op het gelaat. Hij draagt een banier, waarop ik het Minervabeeld, het beeld van de godin der grieksche wijsheid, zie staan naast een afbeelding van den Kristus, welke afbeelding mij denken doet aan den Kristus van Thorwaldsen.

‘Alle dezen, en nog vele anderen zie ik verschijnen voor den Rechter van levenden en van dooden.

‘Zij worden ondervraagd, zij worden aangehoord.

Zij hebben allen rekenschap af te leggen van hunne woorden en van hunne werken. Met zeer verschillende gewaarwordingen keeren zij van hun Rechter terug. Zoo bevestigt mij de Engel, want zooveel de indruk, waaronder ik verkeer, het mij toelaat, luister ik met de grootste inspanning en aandacht, maar kan van het verhoor niets vernemen.

‘Behalve de groepen waarvan ik de vertegenwoordigers, één voor één, de hoogheilige rechtbank heb zien naderen, zie ik nog duidelijk een groep, die niet alleen zich op eenigen afstand van de anderen bevindt, maar van de anderen bovendien onmiskenbaar onderscheiden is.

‘Die laatste groep is van de anderen onderscheiden, daardoor vooreerst, dat het getal dergenen waaruit hij samengesteld is, aanmerkelijk kleiner heeten moet, maar, in de tweede plaats, nog door iets anders.

‘Al de andere groepen bestaan, namelijk, uit wezens, die menschen zijn, omdat zij de menschelijke gedaante bezitten, maar die voor het overige meer op schimmen gelijken. Doodsbleek is aller gelaat, en hunne oogen waren verbijsterd rond, als die van iemand, die uit een langen slaap ontwaakt.

‘Maar zij, die tot dien afzonderlijken groep behooren, zij hebben de kleur des levens, den blos der gezondheid nog op het gelaat. Hun hoofd is niet omwonden met grafdoeken. Zij zijn allen jong, ook diegenen onder hen, wier houding anders een zekeren

ouderdom zou verraden. Zij zijn gekleed, als diegenen die op de aarde leven. Ik herinner mij echter niet ooit vroeger gelijke kleederdracht te hebben aanschouwd.

‘Zij alleen zijn nog niet geoordeeld. Mijn belangstelling is op het hoogst gespannen. Vragend zie ik den Engel aan. Wie zijn dezen?

‘“Dat zijn zij, die levend overgebleven zijn voor de toekomst des Heeren, doch die niet kunnen voorkomen degenen, die ontslapen zijn. Met de stem van den Aartsengel, met de bazuin Gods is Hij nedergedaald van den Hemel. Toen zijn dezen veranderd in het laatste punt des tijds. Luister! Ook zij verschijnen voor den Rechter.”

‘De Engel brengt mij thans dichterbij. Ik zie duidelijk van achteren den Zoon des Menschen. Met majesteit hangen de plooien van zijn kleed nederwaarts. Zijn opgeheven arm is ontzachelijk.

‘Daar verschijnt voor hem de vertegenwoordiger van den laatsten menschengroep, een kroon op het hoofd, een overwinningspalm in de hand. Fierheid siert zijn voorhoofd, levenslust schittert uit zijne oogen. Als ik zeggen zal, waaraan hij mij denken doet, aan een Apollo, maar zijn oorspronkelijkheid duldt geen vergelijking.

‘Ditmaal kan ik duidelijk zien, dat een Engel, naast den Kristus geplaatst, het verhoor onderneemt, in naam van den oppersten Rechter.

‘Terwijl hij nadert, sla ik den vertegenwoordiger van den laatsten menschengroep gade.

‘Ik grijp onwillekeurig naar den arm van den Engel, die naast mij staat, want een gevoel van groote verwondering heeft zich van mij meester gemaakt. De vertegenwoordigers van al de andere groepen dragen het een of ander zinnebeeld in de hand, waarop zij het oog van hun Rechter pogen te vestigen, deze een *fétiche*, gene het afbeeldsel van een tempel, een derde een kromzwaard, een vierde een *crucifix*, een vijfde een Kristusbeeld.

‘Maar deze laatste verschijnt met volkomen ledige handen. Ik sidder voor zijn lot, daar hij niets bezit, waarmede hij het oog van den Rechter kan verzoenen.

‘De Engel ziet mijn siddering, maar gelast mij scherp te luisteren. Ik verneem het volgende:

‘“Waart gij een volgeling van Mozes of van Jezus van Nazareth.”

‘“Er zijn onder ons geen volgelingen van Mozes of van Jezus van Nazareth.”

‘“Zijt gij voorzien van een zinnebeeld uwer godsdienst?”

‘“Er zijn onder ons geen zinnebeelden der godsdienst.”

‘“Hebt gij een tempel bezocht?”

‘“Er zijn onder ons geen tempels.”

‘“Hebt gij in den Gekruiste geloofd?”

‘“Er is onder ons geen gekruiste gepredikt.”

‘“Hebt gij het leerstuk geloofd der Heilige Drieëenheid?”

‘“Er zijn ons geen leerstukken onderwezen.”

‘“Zijt gij Gode gewijd door een priester?”

‘“Er zijn onder ons geen priesters.”

‘“Zijt gij gedoopt?”

‘“Ik ben gedoopt.”

‘“Wie doopte u?”

‘“Mijne moeder, toen ik een kind was.”

‘“Hoe doopte zij-u?”

‘“Met de droppelen harer tranen.”

‘“In welken vorm? Met welke woorden des Sacraments?”

‘“Mijne moeder nam mij in hare armen, besprenkelde mijn voorhoofd met hare tranen, en sprak: kind der smart, erfgenaam der overwinning! Ik doop u in den naam van den Ernst, in den naam van de Liefde, en in den naam van de Kracht.”’

‘Zoodra deze woorden uitgesproken zijn, laat de Menschenzoon den opgeheven arm nederzinken. Hij buigt het hoofd en zegt:

‘“Gij zijt een gedoopte! Ga in de vreugde mijns Vaders.”

‘Al de groepen vereenigen zich, een ontzachelijke menigte van menschen. Een Engel op een wit paard rijdt pijlsnel door de schare, die daarna in twee onmetelijke groepen verdeeld is. De bazuinen klinken.

De aarde dreunt onder mijn voeten. In de verte, al verder, hoor ik angstig gekerm. In mijn nabijheid, al nader, een duizendstemmig Hallelujah! De zee zie ik verdwijnen. De aarde sleurt zij mede. Maar een nieuwe Hemel en een nieuwe Aarde daalt neêr. En ik hoor een groote stem uit den Hemel zeggende: Ziet, de tabernakel Gods is bij de menschen, en Hij zal bij hen wonen, en zij zullen Zijn volk zijn, en God zelf zal bij hen, en hun God zijn.

‘Andermaal val ik als dood ter aarde.

‘Als ik uit mijn bewusteloozen toestand ontwaak, is het gezicht verdwenen, en houdt mijn hand krampachtig den grafsteen mijner moeder vast.’

Hoofdstuk XLIII
Na den slag.

Men begrijpt licht, het werd buitendien ook reeds uitdrukkelijk gezegd, dat Adriaan, onmiddellijk na het lezen van den brief zijns vaders, niet zoo boven zijne eigene gewaarwordingen staat, als wel later het geval was, toen hij daaruit zijn opstandingsvisioen samenstelde.

Maar het zou evenmin juist zijn te vermoeden, dat hij zich door de smart geheel ter neêr liet slaan. In stede van die smart in eigen boezem op te sluiten, en daardoor toe te laten, dat zij haar knagenden tand zette in de rust van zijn gemoed, neemt hij het kloek besluit om haar aan Anna mede te deelen. Aan deze vrouw iets mede te deelen, kon, meende hij, nooit een indiskretie zijn.

Wanneer men eens niet tot de karakters behoort, die met hun smart te koop loopen, en er een kinderachtig genoegen in smaken, om hunne aandoeningen op te wekken, behoort er zelfverlooche-

ning, zelfbeheersching, liefde tot waarheid, behoefte aan uitoefening van kracht toe, om zich niet op te sluiten, om zichzelven niet te behagen in eenzame smart, maar aan een verstandige en gevoelvolle persoonlijkheid te belijden wat ons drukt of hindert. De verleiding om een '*âme incomprise*' te zijn schijnt groot.

Er zijn nauwelijks vier en twintig uren verloopen, sedert de ontvangst en de lektuur van den gewichtigen brief, als Adriaan, die opzettelijk voor dien avond een onderhoud met mevrouw van Grave gevraagd heeft, met haar in zijn kamer nederzit. Hij heeft haar gezegd, dat zijn hart vervuld is van een groote droefheid, dat hij bij haar zijn hart wenscht uit te storten, en heeft haar daarom verzocht van zijn vaders schrijven kennis te nemen.

Op het oogenblik, waarop wij beginnen de onzichtbare getuigen te zijn van hun samenzijn, is Anna bezig met dien brief te lezen bij het schijnsel van het lamplicht. De brief ligt voor haar op tafel, zij leunt op haar elboog, het hoofd in de hand, met de vingers van diezelfde hand het nedervallen van hare krullen belettend.

Adriaan, die tegenover haar zit, kan dus niet veel zien van de uitdrukking, die de lektuur op haar gelaat zou kunnen brengen. Doch al ware zijne positie, of liever de hare, ten dezen opzichte gunstiger geweest, zou hij wel veel gezien hebben? Het heeft

mij altijd getroffen, hoe spaarzaam beschaafde vrouwen zijn met haar mimiek, en welk een weelde van gebaren en gelaatsvertrekkingen de minder beschaafden tot hare beschikking schijnen te hebben.

Dubbel gespannen wacht hij daarom het oogenblik af, waarop Anna met het lezen van den brief gereed zal zijn. Zijne eigene gewaarwordingen zijn nog zóo menigvuldig, worden zóo gedurig gekruist, komen zóozeer beurtelings naar boven, dat hij zelf nog niet weet, welke de blijvende zal zijn, en vooral, dat hij nog geen enkel woord heeft gevonden voor zijn gevoel. Dat woord moet iemand anders hem geven.

De brief is doorgelezen, maar Anna licht het hoofd nog niet op. Sommige gedeelten worden door haar herlezen. Eindelijk zegt zij:

‘Uw vader is een groot karakter. Om dien brief alleen acht ik hem hoog. Zulk een eenvoud, zulk een oprechtheid van uitdrukking, overal de sporen van het diepste gevoel en toch niets pathetieks. Geen enkel woord, om zichzelf te verontschuldigen. Geen enkele onbillijkheid tegenover mevrouw Martin. Zulk een diep gevoel van eigen schuld. 't Is een edel mensch, de Mérival.’

‘Het treft mij, dat dit uw allereerste indruk is. Gij werpt voor mij een nieuw licht op dien brief.’

‘De eerste, dat wil ik niet zeggen, maar wel de diepste. Mijn arme Eleonora is toch reeds verheven boven de smart, die zij geleden heeft. Uw vader *moet*

haar naar waarheid beschreven hebben. Ik heb uw moeder wel jonger gekend, maar zoo was zij toch. Denk evenwel niet, de Mérival, dat ik niet zeer met uwe teleurstelling sympathiseer. Gij wordt zwaar beproefd. Hoe is het? Kunt gij de beproeving reeds aannemen uit de vaderhand die haar geeft? Dat zal zoo spoedig niet gaan, niet waar? Het doet mij thans dubbel leed, dat gij ons verlaten gaat. Wij zouden in onzen rouw een nieuwen band van vereeniging gevonden hebben.'

'Dat zou zeker ook voor mij een zeer gewenscht gevolg zijn van deze ervaring in mijn leven. Aan wien zou ik mij thans liever aansluiten, dan aan u? Of ik nu al onderworpen ben? Misschien nog niet volkomen, niet zoo als ik het reeds zou wenschen te zijn. Maar toch, ik geloof, dat ik een uitweg openzie, om aan de al te groote zwaarte van mijn teleurstelling te ontkomen. Wie weet, of deze ontdekking niet de genezing kan zijn van mevrouw Ringers en het behoud van den zoon van Dominee Plate.'

'Dat is een goed woord, de Mérival, en een bewijs, dat uw hart ook na deze teleurstelling nog jong is gebleven, omdat gij veel te gelijk durft hopen. Maar waarom denkt gij dat?'

'Ik kan mij vergissen. Maar zou het niet mogelijk zijn, dat, wanneer zij den zoon van hare miskende zuster voor zich zag en uit zijn mond vernam, dat hare zuster zonder eenig verwijt gestorven is, en te-

vens, hoe mijn vader ten gevolge van haren laster geleden heeft, zij nog op het laatst van haar leven, en nu alle hartstocht wel geweken zal zijn, tot inkeer kwam en tot het intrekken van hare vroegere beschuldiging? Mij dunkt, het zou haar een verlichting zijn en daardoor hare genezing kunnen worden, indien deze last van haar geweten af was. En wat Colin Plate betreft, er gaat mij nu een nieuw licht op over mijn laatste gesprek met hem. Het is mij duidelijk, dat hij naar een voorwendsel heeft gezocht, om dat gesprek af te breken. Maar hij moet geweten hebben, dat hij een onwaarheid zeide. Hij heeft blijkbaar naar een afleiding gezocht. Wanneer ik hem die afleiding ontneem, wanneer ik hem voor houd, dat hij mij voortaan noch bedriegen noch bedreigen kan, verbeeld ik mij, dat ik sterker tegenover hem zal staan; en in elk geval heb ik nu reeds een goede reden, om op ons laatste gesprek terug te komen.'

'Ja, doe het als gij kunt. Wie weet, welk een dienst gij den ouden man nog voor zijn dood bewijzen kunt.'

Den verderen inhoud van het gesprek zullen wij niet overbrengen, omdat, hoezeer Anna deed wat zij kon, om de Mérival te troosten en op te beuren, het toch eigenlijk haar allereerste opmerking is, die omtrent het karakter van Adriaan's vader, welke hem op den duur het meest kracht geeft en goed doet, ja hem langzamerhand tot het inzicht brengt, dat, zoo

tot hiertoe het beeld zijner moeder schier uitsluitend het voorwerp zijner vereering was geweest, thans als uit een geheimzinnigen nevel een ander beeld daar naast is getreden, dat niet minder op zijn liefde en bewondering aanspraak maakt, het beeld zijns vaders. Nu herdenkt hij de vele reizen in het gezelschap van zijn vader naar het kerkhof van Overveen. Het worden in zijn oog heilige pelgrimstochten, tochten der boete, der expiatie, heilig zinnebeeld van een leven, waarin jaren van trouwe gedachtenis niet te veel noch te lang zijn geacht, om een oogenblik van ontrouw uit te wisschen of te verzoenen.

Nog dienzelfden avond, waarop hij met Anna gesproken heeft, beantwoordt hij zijn vaders schrijven.

Zuidrichem, ...sten Mei 18...

‘Hartelijk geliefde Vader,

‘Ik heb een dag laten verloopen, eer ik er mij toe zette om u te schrijven, daar uw brief den diepsten indruk op mij heeft teweeggebracht. Ik meld u nu alleen, dat ik zeer spoedig, namelijk in het begin van Juni, wanneer mijn tijd hier verstreken is, naar Amsterdam en tot u hoop te komen.

‘Maar laat mij hier nog iets mogen bijvoegen. Ik ben u oprecht dankbaar voor de wijze, waarop gij mij de geschiedenis van uw leven hebt willen mede-

deelen, en hel is mij een behoefte u te verzekeren, dat ik, diep door uw schrijven teleurgesteld in mijne schoonste verwachting, geen geringen troost daarin vind, dat uwe brief mij voor uw persoon een liefde en hoogachting heeft ingeboezemd, zoo als ik wellicht nog nooit te voren voor u gekoesterd heb, en dat ik uit den toon, waarop door u gesproken wordt over hetgeen gij uw zwakheid noemt, meer geleerd heb, dan wellicht ooit in mijn leven het geval zou zijn geweest, wanneer er nooit aanleiding voor u had bestaan, om uw laatsten brief te schrijven.

'Veel van hetgeen mij door u medegedeeld wordt, was mij bekend. Ik wist reeds in welke betrekking Caroline staat tot haar moeder. Ik kende de beschuldiging van de baronesse Ringers. Ik weet zelfs, wie 'de kennis' is, die, onwetend naar wij hopen willen, uw huwelijksgeluk een tijd lang bedierf. Het is de zoon van den reeds bejaarden kollega van Ds. van Grave. Ik hoop u mondeling later te vertellen, hoe mij deze zaken bekend zijn geworden.

'Mag ik nu ten slotte u een voorstel doen? Zou het u niet mogelijk zijn dezen zomer de zaken aan uw kompagnon over te laten, en met mij een groote reis te doen. Zelf gevoel ik daar behoefte aan, en ik verbeeld mij, dat ook u, bijvoorbeeld, Zwitserlands schoone natuur goed zal kunnen doen.

'Mij nauwer aan u aan te sluiten, en met u de nagedachtenis te vereeren mijner onvergetelijke moeder,

dat zal mijn vreugd zijn, en denkelijk ook de uwe bij al den weemoed die uw en mijn hart vervult.

‘Uw liefhebbende zoon

Adriaan.’

Als hij Anna den volgenden dag verslag doet van zijn brief, en dus ook van het voorstel, waarmede hij dien geëindigd had, geeft zij hem ten antwoord:

‘Zoo is het niet zonder reden, dat gij uwe pastorale werkzaamheid hier moest afbreken. Nu wordt gij voorloopig de pastor van uw vader, niet waar?’

De lezer is reeds genoegzaam ingelicht omtrent de wijze, waarop Adriaan's liefdesverklaring opgenomen is door Caroline en door Madame Martin, om te kunnen begrijpen, dat het hem niet veel moeite kost de zaak te laten rusten, zonder bij de belanghebbenden eenige bevreemding op te wekken. Hij schrijft aan beiden, dat hij hare weigering, om over zijn verzoek verder te spreken, moet eerbiedigen, doch de hoop niet opgeeft, dat er nog eens gelukkiger tijden voor hem mogen aanbreken, een formule, zoo als men ziet, die voor tweeërlei uitlegging vatbaar was, en dan ook zeker door Caroline anders uitgelegd wordt, dan zij door Adriaan werd bedoeld.

Maar indien door dit schrijven geen bevreemding wordt opgewekt, zoo min bij Caroline als bij hare moeder, en de laatste zich zelfs van een beklemmenden angst bevrijd gevoelt, de eerste, Caroline, schijnt een zoo spoedig einde van de handeling niet verwacht

te hebben. Uit haar brief aan Madame Martin is het reeds gebleken, dat het aanzoek van Adriaan haar in een nieuwen toestand tegenover hem heeft geplaatst. Vroeger was de gedachte aan een huwelijk haar altijd vreemd gebleven; nu is zij verplicht geweest, om die gedachte in haar geest op te nemen. Zij kan dien ten gevolge Adriaan niet meer een zoo volkomen platonische liefde toedragen als voorheen. En dan! Zelf iets te weigeren valt lichter, dan ons, zij het ook als uitvloeisel van ons eigen spreken of handelen, iets geweigerd te zien.

Het is dus de vraag, of het in haar maagdelijk hart vredig blijft, nadat zij Adriaan's laatsten brief heeft ontvangen.

Hoofdstuk XLIV
Een pastor buiten zijn gemeente.

Nadat Adriaan zijn vader geschreven heeft, is het hem niet mogelijk zijn tijd af te wachten. Eer diezelfde week, waarin de briefwisseling heeft plaats gehad, ten einde is, heeft Adriaan reeds den tocht naar de hoofdstad ondernomen, zijn vader in zijne armen gedrukt, en, daar hij hem in een bijzonder gedrukte stemming aantreft, getracht hem moed in te spreken voor de toekomst.

Dat is evenwel bij die reis niet zijn eenig doel geweest. Een samenkomst uit te lokken met zijn vader en Colin, is een plan, waarvan hij zich ten voordeele van Colin veel voorstelt. Door Colin hoopt hij op de baronesse te kunnen werken.

Hij haalt zijn vader over tot dat plan, en verkrijgt van dezen dat hij een briefje schrijft aan Colin, waarbij Colin uitgenoodigd wordt op een bepaalden dag te Amsterdam te komen. Adriaan zoowel als zijn vader rekenden daarbij op de omstandigheid, dat Colin

elke aanleiding om den ouden heer de Mérival te ontmoeten, hetgeen hetzelfde is als hem geld af te persen, welkom is, en derhalve ongetwijfeld aan de uitnoodiging zal voldoen.

En inderdaad, op dag en uur, door de Mérival bepaald, treedt Colin Plate de Mérival's kamer binnen. Hij is niet weinig verwonderd diens zoon met hem te zien. Adriaan ontvangt hem met zichtbare koelheid, gelijk hij meent dat het hem, na de laatstelijk van hem ontvangen beleediging, betaamt. De heer de Mérival ontvangt Colin op zijn gewone wijze.

Colin is op het punt op zijn gebruikelijken, vulgairgemeenzamen toon de een of andere konversatie te openen, als Adriaan hem in de rede valt, en hem het volgende zegt:

‘Ik moet u mededeelen, Mijnheer Plate, dat het op mijn verzoek is, dat mijn vader u uitgenoodigd heeft herwaarts te komen. Het is, namelijk, mijn bepaald verlangen u te zien. Ik zou, zonder de ontvangst, die ik reeds eens van u ontving, zelf tot u gekomen zijn. Nu kan dat niet. Gij zult dat begrijpen en billijken. Ik moest dus trachten u te ontmoeten buiten uw eigen woning. Maar ik moet u tevens zeggen, dat ik ook nu uwe ontmoeting gezocht heb met volkomen hetzelfde doel als voor eenige weken. Nu evenwel sta ik, zoo ik mij niet vergis, sterker tegenover u, dan toen. Toen, Mijnheer Plate, waart gij in het bezit van een treurig geheim, dat,

zoolang het voor mij een geheim was, u in staat stelde op zulk eene wijze van mijne ouders en met name van mijn moeder te spreken, als waarvan door u vooruitgezien kon worden, dat het noodzakelijk aan elk gesprek tusschen ons beiden een eind zou maken. Zooveel ik weet, staat het thans niet meer in uw macht mij door zulk een middel het zwijgen op te leggen. En nu gij mij eens hebt doen zwijgen, meen ik thans een dubbel recht te hebben, om te spreken. Ik maak van dat recht gebruik, mijnheer Plate, omdat het mij voorkomt, dat gij de laatste vijf en twintig jaren van uw leven in een groote dwaling hebt verkeerd. Gij hebt, nadat gij eens eenige verkeerde stappen hadt gedaan, vertwijfeld aan uzelven. Uw dwaling bestaat hierin, dat gij gewaand hebt voor niets meer te deugen, dan voor een leven van laffe intrige, van kwaadstichten zonder kwaadwilligheid.'

'Mijnheer de Mérival,' pruttelt Colin.

'Heb de welwillendheid mij aan te hooren, tot ik uitgesproken heb. Ik geloof u iets te zeggen te hebben, dat gij later niet zoudt willen niet gehoord te hebben. Vergun mij, al klinkt het zonderling, dat ik u uw eigen leven verhaal.

'Gij hebt een jeugd achter u, zoo als weinigen, en gij hebt uw school- en studiejaren doorgebracht op één wijze, die u altijd met vreugd en voldoening aan dien tijd moet doen denken. Het is nog de trots van uw vader, als hij van die dagen spreekt? Maar sedert

gij de akademie verlaten hebt, hebt gij u een soort van leven eigen gemaakt, waarvoor gij eigenlijk geen aanleg hadt, maar dat gij hebt opgezocht, eenvoudig omdat het een onbekend land voor u was, waar uw verbeelding naar hunkerde. Menschen in ongelegenheid te brengen, het spel van der menschen lage hartstochten aan den gang te zien, daarin hebt gij vermaak leeren vinden, en gij hebt dat vermaak opgezocht, zoo als een kind wil zien, hoe iets vuur zal vatten, en het daarom aansteekt zonder op de gevolgen te letten.

'Waarin hebt gij dat getoond? En nu kom ik tot de vermelding van sommige voorvallen in uw leven. Gij hebt mijn oom, Baron Ringers, beticht van op een ongeoorloofden voet te leven met zijne schoonzuster. Wat wist gij daarvan? Niets, Mijnheer Plate, niets. Gij hebt een woord opgeraapt, dat een jaloersche vrouw zich in een onbedacht oogenblik had laten ontvallen. Dat hebt gij hem naar het hoofd geslingerd. En waarom? Om een *scène* te maken, om een duel uit te lokken, om de held te worden van een soort van tragische gebeurtenis. Gij hebt mijn vader, toen gij ingelicht waart omtrent zijne betrekking tot de zuster der baronesse, niet gezegd, dat gij eigenlijk volstrekt geen onderzoek hadt ingesteld naar de waarheid der hem, door u meegedeelde, feiten. En waarom niet? Omdat het u meer amuseerde, ja, Mijnheer Plate, dat is het woord, omdat het u amu-

seerde mijn vader en mijne moeder, zoo als gij het eens genoemd hebt, in oneenigheid te brengen. Daarna hebt gij in Homburg een weduwe, mevrouw Martin, de nagedachtenis van haar overleden man in een hatelijk daglicht gesteld; een stuk, dat hij u gelast had te verscheuren, niet verscheurd. Waarom, vraag ik andermaal? Om u te verrijken met het geld, dat gij op de schuldbekentenis, ten uwen name overgeschreven, zoudt kunnen verkrijgen? Dat geloof ik niet. Ik acht het volstrekt niet onmogelijk, dat die schuldbekentenis zich nog in uw bezit bevindt, dat gij haar niet aangeroerd hebt; of, zoo gij haar gerealiseerd hebt, dan is dit enkel geschied uit hooggaande geldelijke verlegenheid. Maar dit meen ik met zekerheid te weten, dat het destijds niet in uw plan lag het te doen. Waarom hebt gij dan mevrouw Martin de liefde voor haar man ontstolen? Alweêr om een *scène* te maken, om u in een geheimzinnige en gekompliceerde geschiedenis te steken. En waarom, eindelijk, hebt gij hem, dien gij uw vriend noemdet, gezocht met mevrouw Martin in betrekking te brengen? In de hoop, dat gebeuren zou, wat gebeurd is, en het u de gelegenheid zou geven, om er een cynisch verhaal van te maken.

‘Ziedaar uw leven, Mijnheer Plate. Gij ziet, ik ken het vrij nauwkeurig. Het is het natuurlijk gevolg daarvan, dat ik in dezelfde stad woon met uw vader zoowel als met Madame Martin, en, eer ik nog wist

dat ik eens tegen over u zou staan, zoo als ik het thans doe, mij reeds aan uw geschiedenis geinteresseerd heb.

‘Ziedaar, zeg ik, uw leven. Was dat een leven voor u? Hebt gij eenig ernstig motief gehad, om slecht te zijn? Hebt gij er zelfs eenig belang bij gehad? Was het daarvoor de moeite waard het leven van uw vader te bederven, en hem tot in zijn hoogen ouderdom toe, zulk een zwaar kruis te laten dragen? Is het niet om bij te schreien?

‘Maar nu voor het eerst staat u een andere weg open. Gij kunt u door een dubbele, zedelijke daad rehabiliteeren. Gij kunt naar de baronesse Ringers gaan, die op dit oogenblik hare dagen in een krankzinnigengesticht slijt, doch genoegzaam hersteld is, om u te kunnen aanhooren en begrijpen. Gij kunt haar bevrijden van hetgeen ongetwijfeld op haar geweten drukt en de aanleiding geweest is tot hare treurige ziekte. Zij, het is mij duidelijk, verwijt zichzelve, dat zij u eigenlijk aangehitst heeft, om haar man te beleedigen, of, zoo als zij zegt, te dooden. Dat is de vorm, waarin de krankzinnigheid zich bij haar voordoet. Gij kunt haar de waarheid mededeelen en zeggen, dat niet hare woorden, maar uw eigen ijdelheid de aanleiding is geweest voor u, om twist met den baron te zoeken. Gij kunt haar zeggen, dat zij onvoorzichtig geweest is ja, maar geen onmiddellijke schuld heeft aan den dood

van haar man, met andere woorden, dat hare mededeeling niet bij u de *portée* gehad heeft, die zij er aan toeschrijft.

‘En de tweede zedelijke daad, waardoor gij u rehabiliteeren kunt is deze: gij kunt mevrouw Martin de schuldbekentenis teruggeven, die gij haar ontnomen hebt, en haar uw voorstelling van de zaak belijden. Of zoo die schuldbekentenis u niet meer behoort, dan moet ik u zeggen, dat mijn vader mij geautoriseerd heeft u de som aan te bieden, waarop dat stuk aanspraak geeft. En als gij door deze twee daden u zedelijk gerehabiliteerd hebt, de eenige daden waardoor het thans in uw vermogen staat het te doen, dan kunt gij terugkeeren tot uw vader, en hem die twee daden brengen als het offer van uw verzoening met hem, en zonder schaamte hem onder de oogen komen, als andermaal waardig zijn zoon te zijn. Doe het, Mijnheer Plate, doe het waarachtig, eer de man sterft, en laat hem zien, dat hij zich niet geheel in u bedrogen heeft, toen hij in uwe vroege jeugd de schoonste verwachtingen van u koesterde. Ik geloof, dat dit het rechte oogenblik is voor u om het goede te kiezen, om uw treurige dwaling voor goed af te leggen ente begrijpen, dat gij nog wel voor iets anders deugt. Geef mij de hand, Mijnheer Plate, beloof, dat gij het doen zult.’

Onder het uitspreken van deze laatste woorden, staat Adriaan op, en steekt Plate zijn hand toe.

Colin neemt de hand van den jongen man aan.

De oude heer de Mérival, die druk met zijn oogen heeft zitten knippen terwijl zijn zoon spreekt, staat ook onwillekeurig op, en terwijl hij door het vertrek heen en weder loopt, zegt hij tot Colin:

‘Ik geloof, dat nu die woorden tot u komen door een zoon van mij, zij wel geschikt zullen zijn, om dubbel indruk op u te maken. Ik behoef u niet te zeggen, dat ik mij geheel met de wenschen van mijn zoon vereenig.’

‘Wel, herneemt Colin, jelui zoudt een mensch heelemaal van de wijs brengen. Waar ik nu aan gedacht had, daaraan zeker niet. En weetje waarlijk alles? Hoe weetje dat allemaal zoo nauwkeurig?’

‘Ik heb mijn zoon alles beleden. Volg mijn voorbeeld; verbreek wat u den mond dicht houdt; spreek met uw vader.’

De oude heer de Mérival is zelf ‘van de wijs’, zoo als Colin het noemen zou. Misschien uit dien hoofde: in elk geval, hij verlaat na het uitbrengen van dezen raad het vertrek.

‘Jongen, jongen, de Mérival, gaat Colin voort, je hebt me zoo in me hart gegrepen. Nu ik alleen met je ben, wil ik het je wel zeggen. Ik heb wel ooren naar je woorden. Ik wil er ten minste eens bedaard over denken. Je begrijpt, dat een mensch niet zoo op eens resolveeren kan.’

‘Gij zult er ongetwijfeld toe komen, daar ben ik zeker van.’

‘Wel, wel; dat verandert me positie heelemaal. Ziêje, tot hiertoe had ik, tusschen ons gezegd en gebleven, den oudste zoo goed als in mijn macht. Hij was altijd bang, dat ik je de historie vertellen zou. Maar, ei, ei, heeft hij 't je zelf verteld? Ja, 't is misschien het slimste, dat hij doen kon. Heeft hij je verteld, dat Caroline zijn dochter is?’

In het oog van Colin ligt een uitdrukking, alsof hij de stille hoop koestert, dat de vaderlijke mededeeling zich niet zoover uitgestrekt heeft; de hoop, dat hij het ten slotte toch nog zou wezen, die het geheim verried. Maar die hoop wordt hem plotseling ontnomen door het eenvoudig bevestigend antwoord van Adriaan.

‘Zoo, zoo, heeft hij je dat verteld?’

Colin glimlacht bij zichzelven als iemand, die het zijne van iets denkt. Hij staat op, om te vertrekken.

‘Ik dank je, de Mérival; je hebt een allemachtige boel waars gezegd. En het kon me niet schelen ook, als ik je wat eerder in mijn leven gekend had. 't Is beroerd, vrind, je weet het niet, waarachtig, je weet het niet. Nu, pardonneer me, dat ik je laatst beleedigd heb, hoor. Neen, daar benje nu te goed voor. Daar heb ik spijt van. Adieu hoor! Ik zal niet zeggen, waar ik niet toe komen kan.’

Colin is reeds op het punt om het vertrek te verlaten. Maar hij keert zich plotseling om, en, ofschoon hij nog altijd alleen is in het vertrek met Adriaan, zegt hij tot dezen op minder luiden toon:

‘Zeg eens, ik heb er nu toch geen belang meer bij, vertel jij maar eens aan den oudste, dat die meid niet van hem is. Ik groet je. Tot ziens.’

‘Wat zegje daar?’ roept Adriaan uit op des te luider toon.

‘Wel neen, dat kind is dood. Deze is van haar man. Vraag het er maar. Of zeg haar maar liever, dat je 't peremptoir weet, en zeg er gerust bij, compliment van Colin Plate. Zij heeft het mij indertijd uit Engeland geschreven. 't Goeie mensch houdt mij nog altijd voor haar besten vriend. Als ik daar nu aan denk, dat hindert mij wel. Ik heb dat mensch niet mooi behandeld, daar hebje gelijk aan.’

‘Hebje dien brief nog, Mijnheer Plate?’

‘Wel wis en drie heb ik dien brief. Ik kan je den brief nu wel sturen. Wel, wel, wat kunnen dedingen toch raar loopen. Als ik nu ooit gedacht had, dat ik zelf dien brief nog eens aan jou of aan je vader sturen zou. Maar wat kan 't mij nu schelen of je vader het weet of niet. Ik zal hem je zenden, hoor!’

Colin verlaat het vertrek en het huis. Adriaan blijft diep getroffen eenige oogenblikken staan op de plek, waar hij Colin vaarwel heeft gezegd.

Geen wonder. Hij overdenkt waarschijnlijk wat hij tegenover zijn vader met Colin's mededeeling doen zal. Onze kennis van Adriaan en van den ouden heer de Mérival doet ons reeds begrijpen, dat er een

nieuwe strijd geboren moest worden in des eersten gemoed. Zoo gelukkig de tijding was voor Adriaan, die zijn Caroline, om zoo te spreken, terug ontving, zoo treurig kon zij wezen voor zijn vader, die ten gevolge van diezelfde tijding een dochter verliezen zou. Het is waar, die vermeende dochter had hij nooit gezien, maar de heer de Mérival was de man niet om de liefde van zijn hart van het gezicht zijner oogen afhankelijk te maken. Zou Adriaan nu, ofschoon natuurlijk met een geheel andere bedoeling, het geheim van Colin tot het zijne maken, en zijn vader in den waan laten, dat diens dochter nog leefde? Maar dan bleef voor altijd, of althans tot aan zijn vaders dood, hetzelfde bezwaar tegen zijn huwelijk bestaan, hetgeen nu, evenwel, door Adriaan met veel minder onderwerping gedragen zou kunnen worden, omdat de gedachte hem nu nooit meer verlaten zou, dat het bezwaar in de werkelijkheid toch niet bestond. Zou hij zijn vader omtrent den waren staat van zaken inlichten? Behalve het gevolg, waarop wij straks hebben gewezen, was er nog een ander te duchten. Was Caroline zijne dochter niet, de heer de Mérival zou dan terstond tot de overtuiging moeten komen, dat hij geheel noodeloos zijn leven aan zijn zoon had geopenbaard, eene ontdekking die nooit van de aangenaamste voor hem kon zijn.

Adriaan besluit den brief van Colin af te wachten, zonder over den vermoedelijken inhoud zijn vader

vooraf een enkel woord te zeggen. Hij vertrekt den volgenden dag weder naar Zuidrichem, maar geeft strengen last alle brieven, die voor hem komen mochten, hem achteraan te zenden.

Nauwelijks is hij terug, of hij deelt Anna het groote nieuws, maar ook den strijd mede, die daaruit voor hem ontstaat. Het aanzijn van dien strijd wordt door Anna even snel ten stelligste ontkend. Zij houdt staande, dat zijn vader het geluk van zijn zoon tot elken prijs begeert, en dat het derhalve niet kiesch zou zijn hem een mededeeling te onthouden, ten gevolge waarvan dat geluk waarschijnlijk voor goed verzekerd zou kunnen worden.

Zal Anna Adriaan overtuigen?

Mocht het den lezer verwonderen, dat van Grave zelf geen deel heeft genomen aan de laatste gesprekken, die tusschen diens vrouw en haar huisgenoot werden gevoerd, zijn verwondering zal wijken op het bericht, dat de predikant in den laatsten tijd zich zeer verzwakt gevoelt en bijna niemand ziet. Dr. Beelen heeft nu reeds verandering van klimaat voorgeschreven, en den patient aanbevolen den volgenden winter in warmer klimaat door te brengen. Indien zijne krachten het toelaten, zal hij dus in Juni reeds op reis gaan en eenige maanden te Ems vertoeven.

Met dat vooruitzicht acht van Grave het gepaster

zijn emeritaat aan te vragen tegen den eersten Juli. Het verlies zijner dochter, zijn voortdurend lijdende toestand maken hem dit lichter, dan hij vroeger zich voorgesteld had, dat het ooit het geval zou kunnen zijn. Zoo helpt in dit zonderling leven de eene smart de andere.

Met Juni aanstaande, als van Grave vertrekt, als Adriaan vertrekt, zal derhalve het zuidrichemsch gezin, in welks midden wij eenigen tijd hebben doorgebracht, opgebroken worden.

In dubbelen zin, hetzij men aan den predikant of aan den hulpprediker denkt, aan het hier beschrevene of aan van Grave's toekomst, is de titel van dit hoofdstuk dus geldig: een pastor buiten zijn gemeente.

Hoofdstuk XLV
Het gevonden lam verder geleid.

Den lezer heeft het waarschijnlijk, evenzeer als den schrijver, genoegen verschaft, dat Adriaan niet, zij het ook onwetend, zijn zuster als zijn aanstaande vrouw heeft liefgehad. Want Colin heeft waarheid gesproken - en zoo straks zal de brief opgenomen worden, waarin Madame Martin die waarheid eigenhandig bevestigt, -: Caroline is de Mérival's dochter niet.

Doch eer wij dien brief van de moeder lezen, hebben wij nog kennis te nemen van een brief van de dochter. Het werd reeds opgemerkt, dat Caroline, toen Adriaan in haar weigering vooreerst scheen te willen berusten, met deze eerbiediging zijnerzijds van haar besluit misschien niet zoo bijzonder ingenomen was.

Men oordeele nu zelf. Zie hier wat zij, kort na hare korrespondentie met Adriaan, te schrijven heeft aan Pater Rosa.

Landzicht ...sten Mei 18..

‘Eerwaarde Vader,

‘Ik ben maar half over u tevreden. Gij hebt een gehoorzame dochter ook aan mij gehad. Ik heb niets verklapt, maar dat heeft mij juist in groote moeilijkheden gebracht. En nu ga ik alles op uw schouders laden! Gij hebt mij veroorloofd met den heer de Mérival te korrespondeeren. En dat is voor mij ook zeer aangenaam geweest. Maar wat is nu gebeurd? Mijn vriend gevoelt wel iets anders voor mij, dan louter vriendschap. En wiens schuld is dat nu? Ik heb, door de korrespondentie met hem aan te houden, zonder te zeggen wat ik gedaan had, hem in verkeerde gedachten gebracht, hem doen gelooven, dat ik hem zeer genegen ben. Als ik hem nu dadelijk had mogen zeggen, dat ik katholiek was, zou de Mérival, als protestantsch geestelijke, nooit over mij als zijn aanstaande vrouw gedacht hebben. Wat is er nu gebeurd? Hij heeft mij gevraagd. Ik heb geschreven, dat er niets van komen kan. Doch wat moet hij nu wel van mij denken? Hij moet mij voor een koket schepsel aanzien. En dat spijt mij zeer, want ik acht hem veel te hoog, en gevoel ook te veel genegenheid voor hem, om hem zulk een ellendigen indruk te geven. Ik kan het eigenlijk niet meer uithouden. Hij schrijft mij, dat hij in mijn weigering berust. Nu, hij kan onmogelijk uit zich-

zelf zoo op eens veranderd zijn. Hij heeft blijkbaar op eens alle achting voor mij verloren. Hij ziet mij nu aan voor hetgeen ik toch waarlijk niet ben. En het ergste is, dat ik hem niet eens kan zeggen, dat hij dwaalt. Ziet gij, Eerwaarde Vader, dat is nu niet mooi van u. Ik kon dat alles zoo niet voorzien, want ik had van die dingen geen verstand en geen ondervinding. Hoe zult gij er mij nu weêr uithelpen? Ik geloof, dat ik maar *tout bonnement* aan de Mérival schrijf, hoe de vork aan den steel zit, dat gij mij verboden hebt te spreken, en dat ik hem geweigerd heb, niet uit belachelijke koketterie, maar omdat er wegens het verschil van godsdienst tusschen ons niets van komen kon. Vindt mijn Eerwaarde Vader dat goed? Ik zie er waarlijk anders geen uitweg op. Want gij zult toch niet willen hebben, dat ik voortdurend, ja mijn leven lang, bij de Mérival in zulk een ongunstig daglicht blijf staan. Heb de goedheid mij dadelijk te antwoorden, Eerwaarde Vader, als gij het eenigszins met uwe vele bezigheden schikken kunt. Wilt gij mij dat genoegen doen? Vergeef mijn haastig geschrijf. Met de diepste hoogachting heb ik de eer te zijn,

Uwe gehoorzame dienaresse
Caroline Martin.'

Hierop ontvangt Caroline, volgens haren wensrh, spoedig dit antwoord:

Collegium Soc. Jesu....sten Mei 18..

‘Mijne geliefde dochter!

‘Gij hebt zeer wel gedaan, dat gij maar alles op mijne schouders hebt geladen. Doe dat maar altijd, mijn kind! Gij moet mij geheel en al beschouwen, alsof ik uw geweten ware. Zie, dat is immers voor u een liefelijke gedachte, niet waar? Er is niets, waarvan de verantwoordelijkheid u ooit behoeft te drukken, zoo gij slechts doet wat de zachte wet van God door mijn mond u voorschrijft. Ziet gij wel, hoe goed gij hebt gedaan met onder onzen herdersstaf u te schikken met de volgzaamheid van een lam. Juist waar gij nu, en waar elk mensch in de moeilijke oogenblikken van zijn leven, behoefte aan gevoelt: de schuld, de verantwoordelijkheid van zich af te schuiven, alles over te schrijven op eens anders rekening, dat wordt u nu door onze heilige religie vergund. Stel u eens een oogenblik met de verbeelding voor, alhoewel het niet goed is lang, zelfs met de verbeelding, op de paden der dwaling te vertoeven, maar stel u eens voor, dat gij nu nog in uw vorige leeringen verkeerdet, en dat gij een protestantschen leeraar er hard over waart gevallen, dat gij, zijn raad volgend, u in ongelegenheden had gestoken, hij zou u waarschijnlijk geantwoord hebben, dat hij u slechts een raad te geven had, maar dat het natuurlijk van uw eigen oordeel afhing dien raad

al of niet te volgen. En als ik zeg, dat hij zoo geantwoord zou hebben, dan is dat niet omdat ik, liefdeloos, het hart van onze protestantsche medebroederen verdenk. Dat mogen wij nooit doen, want de heilige Kerk schrijft liefde en zachtzinnigheid jegens allen voor. En die kunnen wij ook zeker nooit te veel in beoefening brengen. Neen ik bevestig dit, alleen omdat ik de protestantsche leering van nabij onderzocht heb, en het nuttig oordeel voor mijne lieve dochter juist deze aanleiding niet voorbij te laten gaan, zonder haar opmerkzaam te maken op de diep beklagenswaardige dwaling, waarop die leering berust. Verbeeld u, lieve Caroline: daar komt alles aan op iemands eigen oordeel, inzicht en geweten. De zwakke mensch, en hoe zwakker nog dan gewoonlijk hij ook zij, ten gevolge misschien van bijzondere omstandigheden, moet daar ten allen tijde zelf den last dragen van al zijne daden. Geen sterveling, die er hem van ontheffen kan; geen sterveling, die zijne verantwoordelijkheid over wil nemen; geen sterveling, die hem zeggen kan, dat zijne zonden vergeven zijn. Is dat niet verschrikkelijk? Geen sterveling vooral, die tot hem zegt: zie hier den weg dien gij gaan moet, volg mij maar blindelings, dan komt gij goed uit; geef u slechts over aan mijn leiding en gij zult er u niet over te beklagen hebben. Neen, zelfs moeten de protestantsche leeraars hetgeen zij te verkondigen hebben als hun bijzon-

dere en feilbare meening voordragen, waarvan zij niet durven verzekeren, dat het de absolute waarheid is. Als iemand nu hun raad volgt, en zij komen dan verkeerd uit, weet gij waarmede zij zoo iemand dan troosten? Ach, mijn lieve Caroline, wel beschouwd, met hetzelfde waarmede de Schriftgeleerden Judas wilden troosten na zijn uitroep: ik heb onschuldig bloed verraden. Ja, toen spraken zij: Wat gaat ons dat aan, gij moogt toezien. Zie, de liefde schrijft ons voor, om hier aan groote zelfverblinding te gelooven. Maar zou men anders niet geneigd zijn uit te roepen: welk een ombarmhartigheid! Zijn mond te openen, wanneer men slechts een feilbare meening heeft mede te deelen, en vast besloten is, wanneer iemand die meening volgt, alle verantwoordelijkheid van zich te werpen omtrent hetgeen er van komt! Arme, arme protestanten! Zij zijn gelijk een riet, dat een zwaar gewicht zou moeten dragen. Zij zijn gelijk een kind, dat men, in een land vol gevaren, een weg wijst, waarvan men niet met volkomen zekerheid durft te zeggen, dat het de beste weg is, en dat men naderhand, als het om hulp schreeuwt, meêdoogenloos laat verdrinken of verscheuren door een wild gedierte. Neen, dat heeft Gods liefde niet gewild, dat wij zoo ongelukkig zouden zijn. Gij hebt daarom wel gedaan, mijn lieve dochter, met terug te keeren tot de kerk uwer moeder. Zie, mijne lieve, om bij het straks gekozen beeld te blijven, wij nemen het kind in onze

armen, en, terwijl het in onze armen insluimert en van de gevaren niets bemerkt, dragen wij het tot aan de plaats zijner bestemming. Dat beeld, geloof mij, drukt volkomen het onderscheid tusschen de protestantsche kerk en onze heilige Moeder uit.

‘Ik kan dus niet anders dan u prijzen, dat gij in deze zaak, waarover gij mij schrijft, alles eenvoudig op mijne verantwoordelijkheid stelt. Maar nu moet gij ook niet rebelleeren tegen mijn leiding. Gij vreest, dat gij een kokette schijnt in de oogen van uw vriend. En al ware dit nu zoo, mijn lieve; als dit nu het gevolg moest zijn van de gedragslijn, die ik u voorgeschreven heb, moogt gij er u dan over beklagen? Indien gij eigenwillig dien leelijken schijn op u geladen badt, zou het geheel iets anders zijn. Maar dat hebt gij niet gedaan. Gij hebt dien schijn op u genomen uit gehoorzaamheid aan God. Mijne lieve dochter weet, dat ik het beter geoordeeld heb, zoo zij voor als nog verzweeg, dat zij het voorrecht heeft tot onze heilige religie te behooren. Dit is inderdaad het eenige, waaraan gij u te houden hebt. Al de gevolgen komen voor mijne rekening. Geloof dat, en laat dat u tot rust brengen.

‘Evenwel, ik kan er nog iets bijvoegen. Ik oordeel, dat gij thans lang genoeg gezwegen hebt. De gevaren, die ik voor u vreesde, zijn voorbij. En ik zie geen reden, waarom gij niet aan uw vriend de zaak zoudt mededeelen. Gij zoudt hem dan tevens kunnen

zeggen, welk een heerlijke toekomst gij voor uzelve gekozen hebt, en hoe gij, ofschoon nog op zeer jeugdigen leeftijd, besloten zijt u geheel aan God te wijden. Daar ik geloof, dat uw vriend een edel mensch is, zal hij gewis de schoonheid van het leven, dat gij gekozen hebt, weten te waardeeren. God weet, of hij niet door de rust die gij geniet, door de hooge zaligheid die uw deel is, tot inkeer komt en zijn dwaalweg verlaat.

'Gij weet mijn lieve, ik heb het u vroeger reeds gezegd, dat uw eerste gelofte volstrekt geen haast heeft. In den regel acht ik het zelfs beter, dat dit zoo lang mogelijk worde uitgesteld, opdat men geen overijlde stappen doe. In uw geval zie ik er echter geen bezwaar in, dat aan uw billijk verlangen voldoening worde gegeven. Gij hebt reeds zoovele wederwaardigheden ondervonden en zoo weinig rust gehad, gij hebt in het protestantsche Engeland reeds zulke treurige dagen gesleten, dat ik uw hart genoegzaam los acht van de wereld, en u gaarne de rust der religie gun. Gij hebt dus slechts te spreken, en ik ben bereid al de noodige maatregelen te nemen, ten einde u den voorgenomen en den zeer gewenschten stap gemakkelijk te maken.

'Wees Gode en der heilige Moeder Gods bevolen, en ontvang mijne vriendelijke groeten, als mijne geliefde dochter in onzen Zaligmaker Jezus Christus, die ik weldra mijne geliefde zuster hoop te noemen.

† P. Rosa.'

Hoofdstuk XLVI
Het vraagstuk wordt gesteld.

Aan den strijd, waarin wij Adriaan zagen verkeeren ten gevolge van Colins konfidentie, en waarover wij Anna van Grave reeds een besliste meening hoorden uitspreken, werd door een toevallige omstandigheid onverwachts een einde gemaakt.

Colin adresseerde zijn brief, en dus ook den brief dien Angélique Martin hem indertijd (dat is, reeds meer dan zeventien jaar geleden) geschreven had, niet aan Adriaan maar aan diens vader. Hij verzekerde in zijn schrijven, dat hij dit deed in de onderstelling, dat Adriaan zijn vader het geheim had meêgedeeld, en Adriaan, op het oogenblik waarop deze brief te Amsterdam zou aankomen, licht reeds weêr naar Zuidrichem vertrokken kon zijn.

De brief van Angélique dagteekent van een jaar na haar aankomst te Londen, een tijdstip waarop Caroline (de Mérival's dochter), ongeveer zeven jaar

telde. De brief aan Colin, dien de oude heer de Mérival op deze wijze onder de oogen krijgt, is van den volgenden inhoud, en in het, ik bedoel, in Angélique's hollandsch gesteld:

Londen,.. Sept. 18..

‘Mijn waarde heer Plate, mijn waarlijke vriend!

‘Ik schrijf u omdat ik waarlijk malheureuse ben. Denk, dat kleine Caroline is dood, het eenige souvenir van den excellenten mijnheer de Mérival. Ik zou wel willen zeggen aan al de wereld, dat zij de liefste kind was van den liefsten der vaders. Maar geen persoon is hier om mij te luisteren. Al de wereld is hier koud, formaliste, wat weet ik? Ach, mijn vriend, wat zal ik doen, ik? Ik ben aan de wanhoop. 't Is precies het kind, dat ik lief had het meest, kleine Engel, aan de zachte oogen, aan de neus klein, geretrousseerd. Zij draagt alles mede in het graf. Tegenwoordig ben ik alleen met het kind van Wilhelm. Dat kan zich niet, mijnheer Plate, dat kan zich niet. Ik heb een idee. Ik ga alles veranderen. Ik ga noemen Wilhelmine Caroline, en schrijf den excellenten heer de Mérival niets van den dood van zijn kleine. Dat zou hem te veel affligeeren. Gij zult er hem absolument niets van zeggen, is het niet?

‘Een andere reden brengt mij nog daartoe. Het

schijnt mij, dat ik beter Wilhelmine zal liefhebben als ik haar noem Caroline, als ik zie in haar het kind van mijn engelachtigen vriend. Na eenigen tijd zal ik mij niet meer bemerken, dat Caroline is dood.

'Vervolgens, Mijnheer Plate, onderstellen wij, dat de heer de Mérival aan mij overleeft. Wat zal gebeuren? Wilhelmine zal alleen zijn, zonder ouders, in deze lage wereld. Geen persoon om haar te beschermen, om zich te interesseeren aan haar. Maar dat het zij het kind van den heer de Mérival, hij zal zijn vol goedheid voor haar. Hij zal haar beminnen, voor mijn rekening. Hij zal haar stooten in haar *carrière* op al de manieren. Ik weet het, hij is zoo.

'Indien het een zonde is, ik hoop, dat de goede God het mij vergeven zal. Maar een moeder, kan zij zondigen als zij handelt in de interest van haar kind? Onmogelijk, is het niet?

'Wil mij schrijven zeer spoedig, hoe gij de zaak oordeelt. Denk, dat er geen persoon in de wereld is aan wien ik kan openen mijn hart van moeder.

Uwe gedevoueerde
Angélique.'

In verband met dezen, moet een andere brief gelezen worden, dien Angélique den Heer de Mérival liet toekomen, toen zij (zeventien jaren later) te Zuidrichem was gearriveerd.

‘Mon cher Monsieur!

‘Voici ce que j'ai cru devoir faire afin que mon séjour en Hollande ne vous cause aucun ennui. J'ai apporté avec moi de Londres le certificat de naissance de Wilhelmine (morte, il y a dix-sept ans) au lieu de celui de votre fille, et c'est comme Wilhelmine Martin que j'ai fait inscrire Caroline à Zuidrichem. De cette façon, personne ne saura jamais qu'elle est votre enfant. Vous le savez; cela me suffit. Que si par hasard M. le préfet de Zuidrichem, ou qui que ce soit, eût l'indiscrétion de me demander pourquoi à l'ordinaire je donne un autre nom à ma fille, je lui dirai tout court que telle est ma fantaisie, et que cela ne le regarde pas.

‘Nous nous portons à merveille. Caroline n'entrera chez les*** que vers l'automne.

‘Recevez, mon cher Monsieur, l'expression de mon inaltérable dévouement.

Angélique Martin.’[1]

1 Waarde Heer. Ik zal u vertellen wat ik gemeend heb te moeten doen opdat mijn verblijf te Zuidrichem u geen last veroorzake. Ik heb uit Londen den geboorteakte van Wilhelmine (die voor zeventien jaar gestorven is) medegebracht in plaats van dien uwer dochter. Caroline is nu als Wilhelmine Martin te Zuidrichem ingeschreven. Zoo zal niemand weten, dat het uw kind is. Gij weet het; dat is mij genoeg. Indien soms de burgemeester van Zuidrichem, of wie dan ook, de onbescheidenheid heeft mij te vragen, waarom ik mijn dochter gewoonlijk anders noem, dan zal ik eenvoudig zeggen, dat ik daar lust in heb en dat het hem niet aangaat. Het gaat ons zeer goed. Caroline komt eerst tegen den herfst in hare betrekking bij de ***. Ontvang, mijn waarde heer, de verzekering mijner onveranderlijke toegenegenheid.

Deze beide brieven worden nu door den heer de Mérival aan zijn zoon opgezonden, met een kort woord er bij, waarin de vader de verwachting uitspreekt, dat thans elke verhindering weggenomen zal zijn en Adriaan's huwelijk met Caroline (of liever met Wilhelmine) Martin door zal kunnen gaan. Zoo zal, voegt hij er nog aan toe, zoo zal Wilhelmine toch mijn dochter worden, en haar moeders liefderijke bezorgdheid voor haar kind toch worden bevredigd. Er zal ‘een persoon zijn om haar te beschermen en zich aan haar te interesseeren’, meer en beter nog, dan de moeder zich waarschijnlijk ooit heeft voorgesteld.

Wat kan Adriaan anders doen, dan zinnen op een middel, om Madame Martin te doen weten, dat Colin Plate 't hem weleer toevertrouwd geheim verklapt heeft. Terwijl hij zich hiermede bezighoudt, komt hem zijn vader voor, en wel door aan Angélique te schrijven, dat hij met zekerheid weet wie Caroline is, dat hij kennis draagt van de *fraude pieuse*, (gelijk hij zich uitdrukte), die zij in der tijd gepleegd heeft, en niet anders dan eerbied kan koesteren voor de motieven.

die haar daarbij bestuurd hebben, maar er nu ook op gesteld is, dat Wilhelmine, die hij sedert zoovele jaren als zijn dochter heeft lief gehad, zijn dochter blijve, om welken wensch vervuld te zien, hij in naam van zijn zoon thans om de hand van hare dochter vraagt, de hand van mejufvrouw Wilhelmine Martin.

De heer de Mérival had dezen stap voor zijn zoon geheim gehouden, in de hoop van hem met de verkregen toestemming van Angélique weldra te kunnen verrassen.

Hijzelf echter wordt verrast door het volgend antwoord van Madame Martin:

‘Zuidrichem, le... Mai 18...

‘Mon cher Monsieur,

‘J'ai encore des prétentions à la gaité, je n'en ai plus au bonheur. Je suis gaie parceque je me sens forte, mais le bonheur m'échappe au moment même où j'allais y toucher. Le plus grand bonheur pour moi, ce serait de voir ma chère fille la femme de monsieur Adrien, votre image, ce qui est tout dire. Mais jugez vous-même si la chose est possible. Votre fils est un ecclésiastique, et ma fille a changé de religion. Protestante de naissance (M. Martin fut de votre Église), elle s'est convertie au Catholicisme, elle est même catholique zélée, beaucoup plus zélée que moi, je vous en réponds. Elle s'est mis dans la

tête d'aller passer le reste de sa vie dans un couvent. Grand bien lui fasse. Mais que voulez-vous? Dans le temps, et avant que j'eusse la moindre idée que mon secret parviendrait jamais à votre connaissance, je n'eus qu'une peur, celle de voir M. Adrien s'éprendre de ma fille. Pour parer à ce danger, j'ai encouragé ma fille à se faire catholique. Je me disais: le cas échéant, ce sera toujours une excellente réponse à faire à M. Adrien. Du moment qu'il se présente, on n'aura qu'à lui dire: mademoiselle Caroline est catholique, ainsi, M. le pasteur, cherchez à placer votre coeur ailleurs. Après tout, j'ai dû faire une réponse bien différente. Le Réverend Père Rosa avait insisté. Je commence à comprendre ses motifs. Il a pensé que M. Adrien, en apprenant la naissance illégitime de ma fille, ferait des recherches, finirait par savoir qu'elle est sa soeur, et que cette circonstance formerait un obstacle plus solide à leur union qu'une simple différence de religion. Comme il veut à tout prix que ma fille reste catholique, il a joué au plus fin, il m'a fait donner la réponse qui par la suite serait la plus capable de repousser M. Adrien, et qui empêcherait même qu'il n'y eût jamais question entr'eux de religion. J'ai été une vraie sotte, et combien nous autres, catholiques-romains, nous sommes bêtes au fond de nous rendre ainsi, mains liées, à des hommes étrangers aux véritables intérêts humains, vivant en dehors des vraies conditions de la vie. J'ai

envie de me faire protestante pour donner une leçon à ce gaillard qui m'a tout gâté. Si j'avais seulement suivi mes propres inspirations, tout serait pour le mieux à ce moment. Nos enfants seraient contents, et vous et moi, nous le serions comme eux. Mais enfin, resignons-nous. Ma fille est d'une force de caractère qui me fait absolument désespérer de l'amener à de meilleurs sentiments. Elle tient cela de son père: opiniâtreté allemande. Je doute même que toute l'éloquence de M. votre fils suffise à la faire abandonner sa nouvelle religion. Toutefois, maintenant que vous êtes instruit du véritable état des choses, M. votre fils pourra commencer l'attaque en règle. S'il reste vainqueur, je lui en ferai mon compliment.

‘Recevez mes salutations respectueuses.

Votre dévouée.

Angélique.’[1]

1 Waarde Heer. Ik maak nog aanspraak op vroolijkheid, niet meer op geluk. Ik ben vroolijk omdat ik sterk ben, maar het geluk ontgaat mij op het oogenblik, waarop ik meende het te grijpen. Mijn grootste geluk zou het zijn mijn dochter gehuwd te zien met uw zoon, uw beeld; een woord dat alles zegt. Maar oordeel zelf of het kan. Uw zoon is een geestelijke en mijn dochter is van godsdienst veranderd. Protestantsch van geboorte (de heer Martin behoorde tot uw kerk), heeft zij zich later tot het katholicisme bekeerd. Zij is zelfs bigot, bigotter dan ik, dat kan ik u verzekeren. Zij heeft zich in het hoofd gezet het overige van haar leven in een klooster te gaan doorbrengen. Het moge haar van veel nut zijn. Maar wat zal ik er aan doen? Indertijd, ik bedoel, voor ik ooit vermoeden kon, dat mijn geheim ter uwer kennis zou komen, had ik maar één vrees, dat uw zoon liefde zou opvatten voor mijne dochter. Om dat gevaar af te weren, heb ik zelve mijn dochter aangemoedigd om roomsch-katholiek te worden. Ik zeide tot mij zelve: als het geval zich voor mocht doeu, is het altijd goed dit antwoord te kunnen geven aan uw zoon. Zoodra hij zich aanmeldt, heeft men hem slechts te zeggen: Mejufvrouw Caroline is katholiek, tracht dus uw hart elders te plaatsen, Dominee. Bij slot van rekening heb ik een geheel ander antwoord moeten geven. Pater Rosa had er op aangedrongen. Ik begin zijne redenen te doorzien. Hij heeft berekend, dat uw zoon, zoodra hij zou vernomen hebben, dat mijn dochter een natuurlijk kind is, onderzoek zou doen, in 't eind wel te weten zou komeu, dat zij zijn zuster is, en dat deze omstandigheid een steviger beletsel zou wezen tegen hunes huwelijk dan een bloot verschil van godsdienst. Daar hij tot elken prijs begeert, dat mijn dochter katholiek blijve, is hij zeer slim geweest en heeft mij dat antwoord doen geven, waarvan hij kon voorzien, dat het 't meest geschikte was om uw zoon af te schrikken en zelfs verhinderen zou, dat er ooit tusschen hem en Caroline van een huwelijk sprake kon zijn. Ik heb als een dwaze gehandeld, en wat zijn wij katholieken eigenlijk toeh dom, om zoo met gebonden handeu ons over te geven aan mannen, die vreemd zijn aan de belangen van den mensch en hun leven buiten de gewone levens-betrekkingen doorbrengen. Ik denk er over protestautsch te worden, om een lesje te geven aan dien guit, die alles bedorven heeft. Had ik mijn eigen ingeving slechts gevolgd, alles zou thans in orde zijn, onze kinderen zouden tevreden zijn en wij met hen. Maar enfin, wij moeten ons onderwerpen. Mijn dochter heeft zulk een vast karakter, dat ik er aan wanhoop, om haar tot betere gevoelens te brengen. Dat heeft zij van haar vader: duitsche koppigheid! Ik twijfel er zelfs aan, of al de welsprekendheid van uw zoon toereikend zij, om haar van haar nieuwe godsdienst af te brengen. Evenwel, nu gij op de hoogte zijt van den waren stand der zaken, kan uw zoon een geregelden aanval beginnen. Behaalt hij de overwinning, zoo zal ik hem mijn kompliment maken.

Nagenoeg op hetzelfde oogenblik, waarop de heer

de Mérival dezen brief van Angélique ontvangt, zit Adriaan den volgenden brief te lezen van Caroline:

‘Landzicht, 31 Mei 18..

‘Waarde vriend,

‘Gij hebt waarschijnlijk niet verwacht, dat ik u schrijven zou na uw laatsten brief. Het is misschien tegen allen regel in. Maar geheel onze wederzijdsche betrekking heeft iets ongewoons. Ik heb u zoolang beschouwd als mijn broeder, dat ik dit gevoel niet zoo op een oogenblik kan afleggen. Indien het kon zijn, dat gij mij altijd beschouwdet als uwe zuster naar den geest, zoo als gij het, geloof ik, een poos lang gedaan hebt! Maar een zuster moet gij kunnen achten, niet waar? En ik gevoel maar al te wel, dat gij 't, na onze allerlaatste korrespondentie, niet meer doen kunt. Dat korte briefje, waarin ik u zeide, dat er van een huwelijk tusschen ons niets komen kan, het moet u een allerzonderlingste impressie gemaakt hebben. Indien gij niet uitgeroepen hebt: ‘dan heeft zij de kokette gespeeld,’ heb ik dit alleen aan uw edel hart te danken. Wilt gij mij nu vergunnen u dat briefje op te helderen? Gij zult straks zien, dat ik het niet eerder kon doen.

‘Gij moet dan weten, waarde vriend, dat ik kort voor mijn vertrek naar hier een grooten zegen van God heb ontvangen. Zonder een beschuldiging te

willen werpen op mijne lieve moeder, daar het haar juist onmogelijk gemaakt werd door het verschil van godsdienst, dat tusschen ons bestond, moet ik zeggen, dat, terwijl ik in alle andere opzichten een uitmuntende opvoeding heb gehad, mijn godsdienstige opvoeding zoo goed als verwaarloosd is geworden. Ik heb geleerd bij een Engelsch predikant en ben door een anglikaanschen Bisschop bevestigd. Maar nooit heb ik van den een of den ander iets gehoord, dat indruk op mij maakte. Had ik Protestanten zoo als gij, zoo als de familie van Grave, eerder leeren kennen, ik zou licht een gunstiger indruk van het Protestantisme ontvangen hebben, dan nu het geval is geweest. Het protestantsche Engeland heeft mij daarvan een indruk gegeven, dien ik liefst niet onder woorden breng. Toen ik mij nu eenige weken te Zuidrichem bevond, leerde ik Pater Rosa kennen, een roomsch-katholiek geestelijke. En o mijn vriend, eerst door ZEw. heb ik begrepen en gevoeld, wat godsdienst is, en hoe zij den mensch sterkt, troost, verlicht; welk een levenswarmte zij meêdeelt aan ons gemoed. Ik ben zalig, sedert ik door Pater Rosa God leerde kennen. Ik schreef u vroeger reeds, dat ik mij voor het eerst in mijn leven jong en levenslustig gevoelde. Nu weet gij het geheim daarvan, en het zal u zeker niet verwonderen, dat het zoo is, als ik u zeg, dat ik volkomen inwendige rust heb, dat ik mij door den goeden Herder geleid

gevoel, bemind door de lieve Moeder Gods, vol van genade. En nu heb ik het vooruitzicht, waarde vriend, dat ik mij geheel en al aan haar zal kunnen wijden. Dan, heeft Pater Rosa mij beloofd, zal ik haar naam mogen dragen, en zuster Maria worden genoemd. Is dat niet de grootste eer, die een vrouw in haar leven wenschen kan?

'Pater Rosa wilde vroeger niet, dat ik het u vertelde. Waarom, weet ik niet; maar ik geef mij, natuurlijk, aan zijn beter inzicht over, ofschoon het mij hartelijk leed deed, waarde vriend, dat ik u, die mij zooveel vertrouwen schonkt, iets van zooveel gewicht verbergen moest. Maar gij begrijpt wel, dat ik mij van nu aan reeds moet oefenen in het prijsgeven van mijn wil en in gehoorzaamheid en zelfverloochening.

'Wil ik u nu maar alles schrijven in eens? Nu, dan zal ik u ronduit zeggen, ofschoon ik het Pater Rosa niet zou durven bekennen, dat, toen uw brief kwam, waarin gij mij uw hart vol liefde hebt geopend, een geheel nieuw gevoel zich van mij meester heeft gemaakt. Ik had u altijd als een broeder beschouwd, ik weet zelf niet waarom. Daar komt uw brief, zoo geheel geschreven in het vertrouwen, dat ik u lief had zoo als gij mij, en mij het uitzicht openend, om te zamen het leven door te brengen. Dat lachte mij eensklaps zoo toe, dat gaf mij een ongekende gewaarwording. Niet het allereerste oogen-

blik, toen wierp ik het ver van mij; en onder dien indruk schreef ik u mijn briefje, maar naderhand, toen ik er over nadacht, en vooral toen ik van u vernam, dat gij niet verder op uw verzoek wildet aandringen, toen kwam mij alles in zulk een liefelijk daglicht voor. De gedachte is wel eens bij mij opgekomen, dat het toch jammer was, dat wij door onze godsdienst gescheiden zijn, want gij kunt toch, natuurlijk, nooit als geestelijke een roomsch-katholieke vrouw trouwen, niet waar? Of liever, dat behoef ik niet te vragen, dat weet ik wel. Zoo heeft God dan niet gewild, dat wij met elkander ons leven zouden doorbrengen. Nu is het mij een des te grooter troost, dat ik de wereld en hare herinneringen zal kunnen ontvluchten, en geheel leven voor Hem, die zeker uit wijsheid en liefde dezen weg goed voor mij acht. Zoo zal ik onzen Zaligmaker - want in den Zaligmaker gelooft gij toch ook, niet waar? - zijn kruis achteraan dragen. Ik zal waarschijnlijk geplaatst worden in Parijs, bij de *Dames du Sacré-Coeur de Marie*. Ons gesticht is een hospitaal. Dat trekt mij ook het meest aan.

‘Nu weet gij dus, mijn vriend, hoe alles geloopen is, en gij zult mijn gedrag gewis goedkeuren. Wat u zelven betreft, God zal zeker iets beters voor u weggelegd hebben. Zijne zegeningen zijn onuitputtelijk.

‘Vaarwel. Half Juni verlaat ik Landzicht. Zijt gij

dan nog te Zuidrichem? Dan hoop ik nog afscheid van u te nemen, eer ik naar Parijs vertrek. Mijn moeder zal mij vergezellen en zich daar vestigen. Zij brandt van verlangen, om in haar geboortestad terug te komen.

Uwe oprechte vriendin,
Caroline.'

De heer de Mérival zendt den brief van Angélique aan Adriaan; deze den brief van haar, die wij Caroline zullen blijven noemen, aan zijn vader en hij voegt er onder anderen het volgende bij: '..... Zie ik wel, dan is de godsdienstige overtuiging dieper bij Caroline gevestigd, dan het gevoel van haar roeping, om juist in een klooster te gaan. Ik onderstel, bijvoorbeeld, dat ik niet de predikantsbetrekking gekozen had en, hoewel protestant, geen bezwaar maakte om een roomsche vrouw te trouwen, dan geloof ik dat Caroline wel te bewegen zou zijn, om mijn aanzoek aan te nemen. Ik kan mij zeker vergissen, maar dat is mijn indruk. De vraag zou dus eigenlijk zijn, of wij ons geneigd zouden bevinden elk juist hetzelfde op te geven, Caroline haar toekomst, als geestelijke zuster, ik de mijne, als protestantsch leeraar. Om een poging te doen tot bekeering van Caroline, daaraan is niet te denken. Welke achting zou ik kunnen hebben voor mijn vrouw, indien zij haar kerk verliet onder den invloed van hare liefde voor mij. -

Doch de vraag, die ik straks de eenig mogelijk noemde, is slechts mogelijk in het afgetrokkene. Dunkt u dat ook niet? Zou ik vrijheid hebben, om mijne betrekking neder te leggen, of, juister gezegd, mij voortaan niet meer beroepbaar te stellen, alleen om zoodoende Caroline te kunnen trouwen? Het staat vast, dat ik kiezen moet tusschen mijn huwelijk met haar en mijn geheele toekomst als predikant. Dat spreekt van zelf. Beide te vereenigen is onmogelijk. Op zichzelf zou ik geen de minste bedenking maken, om met Caroline in het huwelijk te treden, ook al bleef zij die zij is, hetgeen bovendien hoogst waarschijnlijk is. Maar mag ik om harentwil mijn *carrière* verlaten? En die vraag, beste vader, is voor mij geheel één met deze andere: mag ik den *schijn* op mij laden, dat ik, *enkel om een persoonlijken wensch te bevredigen*, een betrekking vaarwel zeg, die elk, die haar vervult, ten hoogste dierbaar moet zijn en niet, dan om belangen van algemeenen aard, prijs gegeven mag worden? Zou ik, door dezen schijn op mij te laden, geen afbreuk doen aan de zedelijke kracht, die wij naar onze mate in de wereld in stand willen houden?

'..... In elk geval blijf ik hier tot aan Caroline's komst. Ik schrijf u kalmer, dan ik in de werkelijkheid gestemd ben. Dat kunt gij wel denken. Zoo als ik reeds zeide in het begin van mijn brief, ik ben zeker, dat met Caroline mijn vrouw in het

klooster begraven wordt, dat ik nooit iemand terugvind, die ik lief zal kunnen hebben, gelijk haar. Deze liefde ligt diep in mijn hart, en de uitwendige omstandigheden zullen haar niet kunnen ontwortelen. Neen, indien zij niet bestemd is voor mij, dan weet ik wel, waar ik zelf voor bestemd ben: voor een leven, niet ongelijk aan het uwe. Met dit onderscheid evenwel, dat mij de troost nog zal ontbreken van te komen weenen op haar graf....'

Hoofdstuk XLVII
Het vraagstuk besproken en beslist.

De mededeeling van Angélique, Adriaan's laatste schrijven, de brief van Caroline, die dat schrijven verzelt het een is al even ongeschikt als het ander, om den ouden heer de Mérival op te beuren uit de droefgeestige stemming, waarin hij voortdurend en bij toeneming verkeert, ja in des te sterker mate, nu er een schemering van hoop op zijn leven was gevallen, en hij de gelegenheid reeds gemeend had vast te houden, om zijn zoon - de eerste reis in zijn leven! - een gelukkige tijding te brengen. Zijne brieven aan Adriaan uit dezen voor beiden zoo gewichtigen tijd, getuigen van den weemoed, die hem vervult. Hij onthoudt zich van elke raadgeving in het netelig vraagstuk, dat thans gesteld is. Hij wil in dezen op zijn zoon niet den minsten invloed uitoefenen. Uit Adriaan's gesprekken met Angélique wordt het den jongen man meer en meer duidelijk, dat zijn indruk van Caroline's schrijven niet verkeerd

is geweest, en hij dus werkelijk zou mogen hopen, Caroline eens de zijne te kunnen noemen, wanneer hij slechts besluiten kon, om van de predikantsbetrekking afstand te doen.

Zou het vraagstuk besproken worden, zoo moest Adriaan daarvoor dus iemand anders opzoeken, dan zijn vader, of, zoo niet opzoeken, dan toch vinden. Hij vond dien werkelijk, en langs een zeer natuurlijken weg.

Van Grave te raadplegen, daaraan kon hij niet denken: diens gezondheidstoestand liet het niet toe. Maar ook Anna's gevoelen kon ditmaal niet meer ingewonnen worden. Men herinnert zich het door Beelen geopperde plan voor den zomer en den winter. De dag tot de afreis is reeds bepaald. Den vierden Juni zullen van Grave en zijne vrouw den tocht naar de badplaats Ems ondernemen, en van daar, tegen het invallen van den herfst, verder zuidwaarts trekken, hetzij naar Montreux, hetzij naar de kusten der middellandsche Zee.

De vierde Juni. En de dag, waartoe wij met ons verhaal genaderd zijn, is reeds de derde van die maand. Het afscheid is dus ophanden. Adriaan zal, als de van Graves vertrokken zijn, nog een veertien dagen zijn intrek nemen bij Beelen, die hem welwillend zijn gastvrijheid aangeboden heeft.

Daar staan in den bovengang naast zijn kamer

weêr diezelfde koffers, gepakt, gesloten, gereed in één woord, die hij een jaar geleden ontladen had op dien voor hem onvergetelijken avond, toen hij Anna voor het eerst had leeren kennen.

De schrijftafel is weêr door hem ontdaan van al wat hem behoorde. Het portret zijner moeder staat daar nu niet meer. Het valt hem hard van dat vertrek te scheiden. Maar hij heeft er niets meer te verrichten, en de avond valt.

Ook heeft Anna hem voor het laatst nog eenige rustige oogenblikken toegezegd, en wel in de kamer van Clara, waar alles gebleven is in dezelfde orde, als bij haar leven. Slechts het ledikant, dat indertijd naar beneden was gedragen, om haar sterfbed te worden, mist men thans. Voor het overige ziet het vertrek er uit, alsof zij nog ieder oogenblik kon binnentreden.

Adriaan vindt daar reeds Anna, staande voor het open venster, gelijk zij er zoo menigwerven gestaan had met Clara.

Veel heeft Adriaan zich van dit laatste samenzijn, van dit laatste onderhoud voorgesteld. Ware het al mogelijk, dat hij haar later nog terug zag in zijn leven, hij stond nu voor het laatst tot haar in de intieme betrekking van huisgenoot. Nooit kon hij meer de gelegenheid hebben, om zich in haar tegenwoordigheid te gevoelen, als ware hij in de tegenwoordigheid zijner moeder. Nu nog eens het hart

aan haar weldadig bijzijn opgehaald! Hij heeft haar nog zooveel te zeggen, zooveel te vragen.

Veel, zoo lang hij niet met haar is in hetzelfde vertrek. Maar als hij haar voor zich ziet, in dat vertrek, waar alles hem van Clara spreekt, en juist daardoor hem herinnert aan gelukkige dagen zijns levens, die helaas! zoo kort geduurd hebben, is het hem als schiet hem het gemoed vol, en is hij alles vergeten. Al wat hij kan doen, het is Anna aan te zien en tranen te storten. Was het een wel mogelijk, zonder het ander?

'Wat er te zeggen valle van de ongerechtigheid die op aarde heerscht, er zijn plekken op deze aarde, die heilig zijn.' Met deze woorden vang ik aan hetgeen Adriaan later opteekende van zijn laatste oogenblikken met Anna hier woordelijk over te nemen. 'Dát vertrek, met die herinneringen, in de tegenwoordigheid van die vrouw, en overal nog de aanraking vertoonende van die geliefde doode, ja, dit vertrek was heilig. Wij zaten een tijd lang, zonder te spreken, naast elkander, op Clara's sofa; Clara's teeken-album doorbladerend, hare schetsen van de omgeving van Zuidrichem, van Deinenheim, van Beelen's gesticht met zijn grooten tuin enz. Mevrouw van Grave deed mij allerlei geestige trekken in die schetsen opmerken, waaruit Clara's fijn gevoel voor de natuur sprak. Ik weet niets meer. Ik was te afgetrokken. Ik geloof, dat zij er ook meer naar zag, om

zich een afleiding te geven. Wat zag zij bleek, den geheelen avond. Wat ik zelf uit kon brengen, was niet veel; maar ik heb haar toch kunnen danken voor hetgeen ik van haar geleerd, door haar gevoeld en begrepen had. Zij sprak er met mij over, in hoe vele opzichten dit jaar anders was geloopen, dan wij ons voorgesteld hadden. Het had èn meer èn minder opgeleverd, voor haar gevoel. Met zachte, en toch zekere hand, raakte zij het verschil aan, dat tusschen ons omtrent de groote vragen was blijven bestaan, en dat, tegen hare verwachting, zoo als zij zeide, nog wijder was geworden. Weinig, doch roerend, sprak zij over haar troost en haar hoop. Toen zij daarover gesproken had, deed ik haar opmerken, dat zij, een jaar geleden, den eersten morgen van mijn verblijf in haar woning, met mij gebeden had. Zij herinnerde het zich niet meer. Ik verzocht haar het nog eens met mij te willen doen, waarop zij nederknielde op dezelfde plek, waar zij gewoon was aan het eind van elken dag met Clara neder te knielen. Maar toen zij, naar ik dacht, zou beginnen te spreken, sprak zij niet en wachtte. Ik zag tranen op hare gevouwen handen. Zij stond op, en zeide, dat het haar niet mogelijk was, en dat hare aandoeningen haar te sterk waren. Laat ons nu afscheid nemen van elkander, sprak zij. Ik greep hare beide handen, en liet onwillekeurig mijn hoofd rusten op haren schouder. Ik moet mijzelven bekennen, dat

ik in dien oogenblik de aarde en haren strijd wel had willen ontvluchten!

‘Den volgenden morgen, vroeg, vóor haar vertrek, bezochten wij nog te zamen Clara's graf, en nam ik een onvergetelijk afscheid van Ds. van Grave. Hij is met al zijn theologie een mensch.

‘Tegen elf ure reden zij weg, stapvoets, zoolang de straatsteenen duurden, zoodat ik hen bijhouden en vergezellen kon tot buiten de Deinenheimsche poort. Ik staarde het rijtuig op den langen straatweg na, tot dat het uit mijn gezicht was verdwenen.’

Den zelfden dag, waarop de van Grave's naar Arnhem vertrokken, om van daar verder te gaan naar Ems, ging Adriaan logeeren bij Dr. Beelen. Zijn werkzaamheid te Zuidrichem was officieel reeds met den eersten Juni tot haar eind gekomen. Hij bleef nog, om afscheidsbezoeken te brengen, en - om Caroline's komst tegen half Juni af te wachten.

Kon het anders, of, van den morgen tot den avond, om zoo te spreken, met Beelen verkeerend, moest hij de vraag, die hem vervulde, wel ter sprake brengen. Het was vooral door Beelen, dat hij met Angélique's geschiedenis bekend was geworden. Het was evenzeer door hem, dat hij wetenschap van Colin's karakter had verkregen, een wetenschap die, gelijk wij reeds gezien hebben, hem zoo goed te stade was gekomen. Daardoor, en ook door zijn geheelen omgang met Beelen, had deze een zeker

recht verkregen, om met vertrouwen door Adriaan bejegend te worden.

''t Juist daarom doen,' zoo luidde, nadat Adriaan hem op de hoogte had gebracht van de kwestie, de raad van den geneesheer.

'Juist daarom?'

'Welzeker. Gij zijt in een positie geplaatst, die waarlijk benijdenswaardig is. Gij kunt door een daad prediken, wat anderen met woorden te vergeefs verkondigen. Hoe staat de vraag? Gij kunt haar stellen op tweeërlei manier. Wanneer doet gij meer nut, als gij een slag toebrengt aan de ergernis, die uw daad wekken zal, en ons daardoor al weder een schrede doet vooruitgaan, (want de ongegronde ergernis kan alleen weggenomen worden wanneer zij door herhaalde slagen afgestompt wordt), of wel als gij op voorwaarde van een koncessie, die uw karakter onwaardig is, predikant blijft? Dat is de éene vraag, en de andere is deze: Wanneer zult gij beter aan uwe roeping beantwoorden, als gij u aan de zijde van een lieve vrouw harmonisch ontwikkelt, en daardoor in het praktische leven met gezonde kracht kunt optreden, of als gij, voortdurend door een inwendig lijden verteerd, een betrekking blijft vervullen, waarvan gij de eerste moet zijn om te erkennen, dat zij u onnatuurlijke, dat is onredelijke eischen stelt? Mij dunkt, hoe gij de vraag ook poneert, het antwoord kan nooit twijfelachtig zijn. Ik zou, gaat

Beelen voort, ik zou zoo niet spreken tegen iedereen. Maar voor u heeft, dunkt mij, de predikants-betrekking toch reeds veel van haar *raison d'être* verloren. Hetgeen gij predikt heeft immers met het eigenlijk Kristendom niet veel uit te staan, en is weinig meer dan algemeene humaniteit. Wat zult gij dus, nu gij zoo weinig kerkelijk zijt, u aan kerkelijke banden leggen? Een offer brengen aan een God, dien gij niet meer aanroept? U verloochenen ten behoeve van een toestand, waarvan gij toch niet zoo bijzonder veel heil meer kunt verwachten?'

'Met uw goedvinden. Gij dringt mij een leer op, die de mijne niet is. Zeker, wij prediken algemeene humaniteit, maar niet enkel dat. Naast de zedelijkheid, die wij trachten te handhaven, staat ook het *palladium* van het godsdienstig gevoel, dat wij niet minder willen verdedigen. Of liever, die beide zijn voor ons één. En al is het, dat onze overtuigingen van de overgeleverde kristelijke leer op vele punten afwijken, wij willen toch, even als Jezus, de godsdienst handhaven. Daarom geef ik niet toe, dat ik van het vervullen van mijn ambt weinig verwacht. Het groote onderscheid tusschen ons en u is, geloof ik, juist daarin gelegen, dat voor u de godsdienst hare heilige beteekenis, hare volstrekte waarde voor het leven verloren heeft, terwijl voor ons de godsdienst de bloesem is van geheel het menschelijk bestaan. Maar wij komen zoodoende op een geheel ander terrein.'

‘Voltaire zou thans even goed protestantsche Dominee kunnen zijn,’ merkt Beelen op, zonder Adriaan onmiddellijk te beantwoorden. ‘Gij kent zijn geloofsbelijdenis, bij gelegenheid van een zonsopgang? Op een morgen in de maand Mei stond hij met Graaf de Latour, vóor zonsopgang, op een heuveltop. Voor hen een onbegrensde ruimte; de hemel in één onmetelijken gloed. Voltaire is diep geroerd. Hij ontbloot het hoofd, knielt neder, en roept uit: ‘“Je crois, je crois eu Toi, Dieu puissant, je crois.”’ Maar plotseling staat hij op, zet zijn hoed weêr op het hoofd, schudt het stof van zijne knieën, en zegt tot den graaf: ‘“Quant à Monsieur le Fils, et à Madame sa Mère, c'est une autre affaire.”’

‘Dan hebben wij Voltaire tot bondgenoot bij onze verdediging der godsdienst.’

‘Nu ja, dat beetje godsdienst, dat er bij uwe nieuwerwetsche, theologische *principes* overschiet, dat gij bezitten en ik missen zou, zal wel zoo'n bijzonder groot verschil niet maken. Wat gij godsdienst gelieft te noemen, zie ik ook nog wel kans voor mijzelf te vindiceeren als mijn eigendom. Het is een *objet de luxe*. Daar heeft nog nooit een sterveling van geleefd. Wat weet gij van God? Niets meer, dan wat gij van het *universum* weet, dat wil zeggen zoo goed als niets, want gij zult toch niet beweren het *universum* in de verste verte te kennen. Ik vind het een aangenaam beroep voortdurend te moeten

spreken over iets, waar gij zoo goed als niets van weet, wanneer gij uzelf althans niet misleiden wilt. Dat godsdienstig gevoel, waar gij dan ten slotte op wijst, wat is het anders dan een dichterlijk gevoel, waardoor het Heelal zich als een persoon voor u vertoont, waardoor het geheel der dingen zich in een levend wezen schijnt te koncentreeren. Want een geldig bewijs voor de bewering, dat er een persoonlijk, van de wereld onderscheiden, God bestaat, heb ik tot hiertoe niet hooren aanvoeren. Gij beschrijft het godsdienstig gevoel als de stemming waarin men gelooft, dat de wereld wijs en liefderijk bestuurd wordt. Maar wie zegt u, dat gij die menschelijke kategorieën op het leven van het Heelal moogt toepassen. Wie zegt u, dat er, bij de ontplooiing van het leven der natuur, van eenig het minste doel sprake kan zijn. Te gelooven aan de volmaaktheid van het Heelal, is geheel iets anders. Daarbij wordt juist aangenomen, dat het volmaakt is, eenvoudig omdat het is, en het wordt geenszins beoordeeld naar een maatstaf, die aan een daarbuiten liggend denkbeeld van liefde of wijsheid is ontleend, allerminst naar een maatstaf, die in verband staat met de persoonlijke belangen van een klein deel slechts van het Heelal, dat is, van den mensch. Het Heelal is wat het is, en daarom, en alléen daarom, is het in orde, want het is zijn eigen maatstaf. De orde van het Heelal is niets anders, dan het bestaan zelf van het Heelal; met andere

woorden: de toestand waarin het zich aan ons vertoont, dien moeten wij als den toestand van volstrekte orde aannemen, omdat wij alles wat wij buiten, of anders dan het Heelal zouden willen denken, als loutere fiktie, als vrucht onzer verbeelding hebben aan te merken. En wat....'

'Ja, maar ik ben heden niet in een stemming om met u te filosofeeren. Neem mij niet kwalijk. Weetje waar gij me altijd aan denken doet? Gelijk in een kerk of in een schouwburg, waarin plotseling 'brand' geroepen wordt, alle menschen zich verdringen om er uit te komen, zoo doen de denkbeelden het zich in uw hoofd. Het een tuimelt bijna over het ander heen. En dan, gij moet mij vergunnen de kwestie te poneeren, zoo als ik begrijp dat het geschieden moet. De vraag is voor mij niet: mag ik een roomsche vrouw trouwen? Ik denk niet meer aan die vraag. De vraag is voor mij niet: mag ik op zichzelf mijn toekomst als predikant prijsgeven, als ik dientengevolge een vrouw bezitten kan, die ik waarachtig liefheb en aan wier zijde, zoo als gij het hebt uitgedrukt, ik mij harmonisch ontwikkelen kan. Ik denk niet meer aan die vraag. De vraag, eindelijk, is voor mij niet: of ik mij verheffen mag boven de kerkelijke veroordeelen mijner medemenschen. Dat mogen wij niet slechts, dat moeten wij doen. Maar de vraag is deze: of ik een schijn des kwaads op mij laden mag, den schijn van niet om een ernstig motief mijn be-

trekking vaarwel te zeggen. Wie zal gelooven, dat ik meer dan een verliefde luim heb ingewilligd, dat ik anders, dan in de verbijstering van een jongen hartstocht, gehandeld heb? Dien indruk mag en wil ik niet teweegbrengen. Daarmede zou ik kwaad doen. Neen, ik blijf die ik ben. Niemand zal kunnen zeggen: ‘hij heeft een leeraar der godsdienst willen zijn, maar toen een paar schoone oogen hem hadden aangezien, was het met dat fraaie voornemen uit.’

‘Overdrijving, herneemt Beelen. Laat men zeggen wat men wil. Het is juist de taak van den man, om voor zichzelf schijn van wezen te onderscheiden, zelf wèl op het wezen te letten, en den schijn door de groote menigte beurtelings te laten aangapen en beleedigen, naar dat hare onkunde het medebrengt. Het kwaad te vermijden is voldoende; den schijn des kwaads te vermijden behoeft niet. Dat is weer een dier koncessies aan de menschelijke zwakheid, waar ik mij niet in vinden kan.’

‘Neen, dat wil ik wel gelooven. Van al te groote toegeefelijkheid voor de menschelijke zwakheid zal dan ook niemand u verdenken. Elk zijn gave. Gij hebt die der kracht: al de fierheid, al het eerbiedwekkende, maar ook al de onverbiddelijkheid der kracht. Daar is, geloof ik, in Gods wereld ook nog wel plaats voor iets anders. Ik bid u, geen eenzijdigheid. En vooral, nu gij mijn voornemen kent; nu gij weet, dat dit

mijn gemoedelijke overtuiging is; nu gij mij den liefsten droom van mijn leven ten offer ziet brengen aan mijn plicht, nu reken ik er op, dat gij mij steunt, en mij niet aan het wankelen brengt. Want, ik gevoel het, ofschoon ik uwe zienswijze volkomen eerbiedig: trad ik terug, ik zou tegen mijn beter Ik handelen. Dwaal ik in den weg dien ik nu kies, zoo dwaal ik ter goeder trouw. Dus, gij weet het konsigne.'

'Natuurlijk, zoodra als gij dat zegt, is het uit, en reppen wij er geen woord meer over. Ik respekteer uw besluit. Arme Caroline.'

'Het is de vraag of ik haar een dienst zou bewijzen, wanneer ik, door mijn betrekking neder te leggen, haar verlokte, om zelve hare toekomst als geestelijke zuster prijs te geven. Er is zielenadel in het kiezen van een taak, die geschonden kan worden wanneer die taak, door het toegeven aan een vreemden invloed, tegen een andere verruild wordt. Juist, nu zij liefde gevoeld heeft, nu zij in de gelegenheid geweest is om huwelijksgeluk te kennen, zal er een schoonheid in haar leven zijn, die, zoo zij op mijn aandrang moest wegvallen, wel eens een gevoelig ledig in haar hart zou kunnen achterlaten. Er zijn weinig dingen zoo teeder in mijn oog, als iemands zieleleven. Niets dat zoo spoedig bedorven wordt, als het met ruwe, of zelfs ook met onvoorzichtige hand wordt aangeraakt. De vrouw, die zich overgeeft aan een leven van devouement, boezemt

mij eerbied in. Het klinkt zonderling, en toch is het waar: indien deze vrouw, na zulk een leven gekozen te hebben, daarvan afziet, om een leven te kiezen, waaraan de toewijding, de zelfverloochening zeker volstrekt niet vreemd zijn, maar waarin toch de vreugd ruimschoots op kan wegen tegen het leed, dan is het, alsof zij voor mij daalt. Versta mij wel. Ik wil, natuurlijk, niet zeggen, dat, indien Caroline uit eigen beweging Katholicisme en kloosterleven liet varen, ik niet met innige dankbaarheid hare hand zou aannemen. Maar iets anders is het, wanneer dit bij haar uit eigen beweging voortkwam, iets anders, geheel iets anders, dit door mijn eigen spreken te willen bewerken. Gij zult wel zeggen, dat ik een idealist ben. Laat mij mijn idealisme. Het werkelijk leven, dat ik eenzaam zal moeten doorbrengen, zal nog strijd genoeg voor mij hebben. In dat idealisme zal ik dan kracht kunnen putten. Niemand zal weten wat er in gindsch roomsch-katholiek gesticht te Parijs, wat er in gindsche pastorie op vaderlandschen bodem geleden wordt. Maar in dit lijden zullen twee zielen zich van tijd tot tijd weten te retrempeeren, en zoodoende zorgen, dat zij niet in de vulgariteit verzinken.'

'Altijd nog datzelfde ziekelijke beginsel. Is er dan geen ander middel, om aan de vulgariteit te ontkomen, dan de smart? Is dan hetgeen tegenover vulgariteit staat niet eenvoudig gezondheid, flinkheid van

geest en lichaam. Heeft een mensch, die denken, gevoelen en handelen kan, die kennis, kunst en praktijk liefheeft, nog iets anders noodig, om een normaal mensch te zijn?'

'Gij neemt den mensch niet zoo als hij is. Zonder u een kompliment te willen maken, gij meet ze af naar uzelven. Talrijke gaven, groote geest- en denkkracht, ja, hoeveel is er niet noodig, om het leven zoo op te vatten, als gij doet? Den meesten is dat onmogelijk, en hun is het goed de wereld van tijd tot tijd gekleurd te zien door het prisma van een traan.'

Het verdere gedeelte van dit gesprek, of andere gesprekken, die over hetzelfde onderwerp worden gevoerd, deelen wij hier, als voor den lezer onbelangrijk, niet mede.

Genoeg voor ons te weten, dat Beelen, die zelf van oordeel is, gelijk wij vernamen, dat Adriaan een goed voorbeeld zou geven door zijne betrekking aan zijne liefde op te offeren, zijn vriend niet tot zijn gevoelen overhaalt. Adriaan blijft gelooven, dat hij van elke poging, om Caroline voor zich te winnen, af moet zien, ten einde den schijn te vermijden van de hooge en algemeene belangen, die hij met het vervullen van zijn ambt gemoeid acht, zoo als hij het uitdrukt, 'voor een verliefde luim', en 'in de verbijstering van een jongen hartstocht' prijs te geven.

In dien geest schrijft hij aan Caroline, haar openhartig de redenen mededeelend, die hem doen berusten in hetgeen hij als onvermijdelijk beschouwt. Ook op dit punt heerscht tusschen de beide geliefden volledige sympathie.

Maar, terwijl zij elkanders bezit alzoo opofferen aan hetgeen zij als hun plicht aanmerken, schijnen zij de behoefte gevoeld te hebben, om voor zichzelven als het ware te konstateeren, dat de afstand van beide zijden geheel vrijwillig geschiedt, en geschiedt ten gevolge van overwegingen, die sterk genoeg zijn, om ze ook in elkanders tegenwoordigheid onbeschroomd te kunnen herhalen.

Adriaan en Caroline stellen dus een dag vast, waarop zij elkander voor het laatst ontmoeten, waarop zij van elkander afscheid zullen nemen ten huize van Madame Martin. Vóor de lange scheiding, zullen zij met elkander nog één oogenblik alleen zijn.

Hoofdstuk XLVIII
Laatste mededeelingen omtrent oude kennissen.

Eer wij dat oogenblik beschrijven, nog eenige laatste mededeelingen omtrent oude kennissen.

Men herinnert, zich, welk hoogst lakoniek en beleedigend briefje Baron Constant weleer aan de Mérival heeft geschreven, toen hij vernomen had, dat deze zijn vrouw van ontrouw verdacht.

Dat woord: ‘Gij zijt een lafhartige,’ is nog niet teruggenomen. Adriaan is van plan Zuidrichem niet te verlaten, eer hij den baron tot het terugtrekken van dat woord heeft gebracht.

Dat wordt hem lichter gemaakt, nu hij den baron de omstandigheid mede kan deelen, die aan dezen nog onbekend was, op het oogenblik toen hij dat brandmerk bezigde.

Het was destijds Baron Constant onbekend, dat de heer de Mérival zijne stilzwijgende aanklacht tegen zijn vrouw niet grondde, zooals de baron meende, op losse geruchten, maar op niets minder, dan op

een door de baronesse zelve geschreven en onderteekend opstel.

Adriaan begint met den baron den brief te laten zien, waarin zijn vader hem indertijd verzocht heeft te veelvuldige aanraking met zijn oom te vermijden. Uit dien brief blijkt, zoowel dat de oude heer de Mérival niet opgehouden heeft den baron te achten, als tevens dat hij niet voornemens is de ondervonden beleediging anders dan met fierheid te beantwoorden. Vervolgens deelt hij Baron Constant alles mede, wat hij zelf van zijn vader omtrent deze treurige zaak vernomen heeft, en legt daarbij den nadruk op hetgeen zijn vader zelf, zooals men zich herinneren zal, geenszins heeft laten uitkomen; daarop, namelijk, dat deze door een leven van trouw jegens de nagedachtenis der overledene zijn, in eigen oog schuldige, lichtgeloovigheid heeft trachten uit te wisschen.

Het is Adriaan niet enkel te doen om zijn vaders eer te handhaven, het is niet minder zijne bedoeling door Baron Constant een gunstigen invloed op de baronesse Ringers uit te oefenen. De baron had tot hiertoe geen kennis gedragen van het reeds vermelde opstel van zijne zuster, en hij staat dus niet weinig verwonderd over Adriaan's mededeeling. Hij ziet er het treurig bewijs in, dat de geesteskrankheid der baronesse inderdaad met hare oude verdenking in verband heeft gestaan. Maar nu is het ook zijn wensch,

dat de ongelukkige vrouw haar later geschreven opstel herroepe.

In één opzicht heeft Adriaan van nu af aan zijn doel reeds bereikt. De baron heeft zijn vader geschreven, dat hij, door diens zoon omtrent zijn persoon en zijn karakter, zoowel als omtrent de ware bron zijner ongunstige vermoedens ingelicht, zijn leedwezen betuigt over de uitdrukking, die hij zich in der tijd veroorloofd heeft, en hem verschooning vraagt voor de beleediging, hem in een oogenblik van misschien niet geheel onbillijke verbittering aangedaan. De hand der verzoening wordt door de Mérival met hoffelijkheid aangenomen.

En wat het andere gedeelte van zijn plan betreft, Adriaan, die eerst aan Colin, toen aan Baron Constant gedacht heeft, om Baronesse Ringers tot een andere gezindheid te brengen, begrijpt nu, dat hij zelf ook een poging kan wagen, die wellicht niet onvruchtbaar behoeft te blijven.

Colin heeft inmiddels aan zijn verzoek voldaan, en niet slechts aan Madame Martin zijne schuld beleden en haar daardoor het geliefde beeld van Wilhelm teruggeschonken, maar insgelijks een brief geschreven aan Mevrouw Ringers, om haar het juiste verband tusschen hare woorden aan hem en zijne uitdaging van haar man duidelijk te maken. Baron Constant heeft van zijne zijde zijne zuster opmerkzaam gemaakt op de vrijspraak, die zij hem weleer van Eleo-

onora gegeven had, en op het onbillijke en onware van haar later geschreven opstel.

Nadat dit een en ander heeft plaats gehad, waagt Adriaan het zelf de zaak met de baronesse te bespreken. Haar toestand is op dit oogenblik van dien aart, dat het door hem gewenschte gesprek zonder veel moeite met haar gevoerd kan worden. Beelen heeft niet slechts zijne toestemming verleend, maar zelfs te kennen gegeven, dat het tot klaarheid brengen van het duister en geheimzinnig verleden wellicht geschikt zou kunnen zijn, om haar gemoed tot rust te brengen en alzoo hare genezing te voltooien.

Daar Adriaan in het gesticht, namelijk, in de appartementen van Dr. Beelen logeert, heeft hij van zelf een aanleiding om de baronesse te bezoeken. Hij doet het eenige reizen zonder zich aan haar bekend te maken. Dat was, zoo als men begrijpt, slechts een voorbereidende maatregel.

Als hij hopen kan, dat de baronesse eenigszins gewoon is geraakt aan zijn tegenwoordigheid, en het hem door Beelen ter oore gekomen is, dat zij nu en dan zich gunstig over hem heeft uitgelaten, bezoekt hij haar andermaal, en deelt haar mede, dat hij de zoon is van hare zuster Eleonora. Hij laat er terstond opvolgen, dat hij haar die mededeeling gewis bespaard zou hebben, wanneer hij geen reden had om te onderstellen, dat zij thans, na zulk een lang

tijdsverloop, de betrekking tot hare zuster wel anders en onpartijdiger zou beschouwen dan voorheen. ‘Ik weet, verzekert hij verder, dat gij van uwe vroegere gedachten reeds teruggekomen zijt, dat gij mijne moeder reeds lang geleden vrijgesproken hebt van elken toeleg, om uw huwelijksgeluk te bederven. Maar, zegt hij, gij hebt waarschijnlijk het loon voor uw rechtvaardigheid nog nooit ontvangen. Niemand zal u waarschijnlijk nog ooit gezegd hebben, dat uwe zuster, mijne moeder, u op haar sterfbed uwe vorige onberadenheid van harte vergeven heeft. Daarvan kom ik u thans de verzekering geven.’

Met deze woorden schijnt Adriaan de rechte snaar aangeroerd te hebben in het onrustig gemoed der baronesse. De dubbele gedachte, zoowel dat zij de middellijke oorzaak was geweest van den dood van haren man, als dat hare zuster niet onmogelijk stervend haar gevloekt had, deze dubbele gedachte heeft altijd loodzwaar op haar gedrukt. Adriaan komt haar van beide deze denkbeelden verlossen, van het eerste door middel van den brief van Colin, van het laatste door zijn eigen mededeeling.

Het is, na meer dan vijf en twintig jaren van lijden, het eerste oogenblik van vreugd; na dezen langen nacht, de eerste lichtstraal voor de baronesse. Zij neemt de handen van Adriaan in de hare, en verzekert met diep bewogen stem: ‘Uw moe-

der was onschuldig. Mijne onredelijke jaloesie heeft aan alles schuld gehad.'

Zoo is Adriaan voortdurend bezig met het geestelijk verplegen van diezelfde personen, die, middellijk of onmiddellijk, nog eer hij geboren was, of toen hij nog een kind was, zich beijverd hadden om zulke sombere schaduwen over zijn leven te werpen.

Van dat laatste gesprek met Adriaan dagteekent, zooveel wij kunnen nagaan, de blijvende beterschap der baronesse.

Zij heeft er niet lang van genoten. Nog geen jaar later moet zij reeds overleden zijn in het gesticht.

Adriaan's laatste afscheidsbezoek wordt aan Ds. Plate gebracht.

Daar wacht hem een verrassing.

Ds. Plate deelt hem mede, dat Colin hem een brief geschreven heeft, zoo als hij niet gedacht had er ooit in zijn leven een van hem te zullen ontvangen; een brief, waarin hij zijn vader te kennen gaf, dat hij veel verkeerds gedaan had, maar in den laatsten tijd in staat was geweest, om twee goede daden te plegen, en op grond daarvan hoopte, dat zijn vader hem niet als geheel bedorven aanmerken, maar wellicht hem nog de hand reiken zou. De brief vermeldde tevens, dat hij door Adriaan tot betere gedachten was gebracht en ook van hem de ver-

zekering had ontvangen, dat zijn vader gunstig over hem zou denken.

Het is Adriaan voldoende deze aanleiding te hebben, om den grijsaard nader en breedvoerig in te lichten omtrent het karakter der ‘goede daden’, die in den jongsten tijd Colin tot eenige aanbeveling konden verstrekken. De oude man luistert naar zijn verhaal met opgetogenheid. Mevrouw Plate moet er bij komen. En beiden laten Adriaan gedurig over en over vertellen, wat hij aan Colin, en wat Colin aan hem verteld heeft, hoe hij Colin's levensloop meent te kunnen verklaren, zonder dat daarbij op diens gedrag een al te ongunstig daglicht valt. Hoe de oude man op zijn stoel been en weder schuift! Hoe zijn wederhelft telkens haren bril afneemt, om dien schoon te vegen! Met bevende stem hoort Adriaan haar fluisterend tot haar man zeggen, dat ‘God dan toch hare gebeden had verhoord, zoo als zij het altijd wel gedacht had.’

Een paar maanden later verkrijgt Colin, door bemiddeling van den burgemeester van Zuidrichem, Baron Constant, een betrekking op het stadhuis. Hij komt dientengevolge weêr bij zijne ouders inwonen.

Het ouderbart is de grootste dichter.

Colin bij zich in huis te hebben, moge in het afgetrokkene niet zoo bijzonder begeerlijk schijnen.

Voor Plate en diens huisvrouw is het de hoogste

vreugd, waarvoor zij alle avonden, als het echtpaar zich ter rust begeeft, het Opperwezen danken.

De burgemeester zelfheeft om zijn ontslag verzocht, Deinenheim van de hand gedaan, en een groote, buitenlandsche reis ondernomen; gelijk somnigen beweren, om zijne nicht te gemoet te gaan; volgens anderen, om haar onherstelbaar gemis, ware het mogelijk, te vergeten.

Hoofdstuk XLIX
‘Vaarwel, een lang vaarwel’.

Adriaan is aan het eind van zijn afscheidsbezoeken, aan het eind ook van zijne officiëele en niet officiëele, pastorale werkzaamheid.

Den vijftienden Juni is Caroline te Zuidrichem aangekomen, de zestiende is voor hun laatste samenkomst bestemd. De zeventiende zal Madame Martin met hare dochter naar Parijs, Adriaan naar Amsterdam zien reizen.

En de zestiende is het heden.

Pater Rosa is reeds tegen elf uur in den morgen ‘boven, bij den grutter van der Wiel’, met andere woorden in de vertrekken van Angélique te vinden.

Angélique heeft hem met zichtbare koelheid ontvangen. Zij gaat voort met het maken van allerlei toebereidselen voor de afreis, juist alsof zijn Eerwaarde niet tegenwoordig ware.

Pater Rosa schijnt zich dit niet aan te trekken.

Hij is even vriendelijk als gewoonlijk; helpt Angélique een weinig, door haar het een of ander aan te geven, dat zij - want zij is wel eenigszins afgetrokken - niet vlug genoeg vinden kan.

Inmiddels is hij voortdurend in gesprek met Caroline.

‘Ik zou het niet doen, melieve’, zegt hij haar bij herhaling.

‘Waarom niet, mijn Vader? Gij vertrouwt mij toch wel?’

‘Leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van den booze, heeft de Zaligmaker ons geleerd te bidden. Waarom zal mijne lieve dochter de verleiding opzoeken?’

‘Maar indien het nu geen verzoeking voor mij zijn zal? En waarlijk, het zal geen verzoeking zijn. Mijn besluit staat vast, en dat van mijn vriend evenzeer. Uw Eerwaarde moet toch bedenken, dat wij geen kinderen meer zijn. Wij weten immers, waarom wij het doen. 't Zal toch geen zonde zijn, dat wij elkander een laatst vaarwel toeroepen. Vader, 't is voor zoo lang, 't is voor altijd.’

‘Daarom juist, melieve, wensch ik u de aandoeningen te besparen, die bij zulk een gelegenheid zich licht van u meester kunnen maken.’

‘Zou ik dan geen aandoeningen hebben, mijn Vader, indien ik weg moest reizen, zonder de Mérival een enkelen afscheidsgroet te hebben gebracht?’

‘Ik weet niet, waar de man zich mede bemoeit.’

mompelt Angélique bij zichzelve, terwijl zij, al heen en weder loopende door het vertrek, hare bezigheid voortzet.

‘Ja dat is wel zoo, gaat Pater Rosa voort, dat is wel zoo, maar dan zijt gij aan elken schadelijken invloed onttrokken.’

‘Schadelijke invloed! Dat meent Uw Eerwaarde niet.’

‘Ja, dat meen ik wel, Caroline. En ik moet u zelf verzoeken op mijne woorden te letten. Ik ben verantwoordelijk voor het heil van uw ziel. Ik dien te weten, wat al of niet goed voor u is.’

‘Uw Eerwaarde zal toch niet beweren, dat het niet goed voor mij is de Mérival nog eens voor het laatst te zien?’

‘Gij weet wel, wat ik u gezegd heb. Ik heb daar niets op tegen, indien gij het slechts in mijne tegenwoordigheid wilt doen.’

‘Neen, dat gaat niet, mijn Vader, dat zou de Mérival vast niet aangenaam vinden.’

‘Dat is de vraag niet, mijne dochter, wat de Mérival al of niet aangenaam vindt. Ik moet het u ronduit verklaren....’

‘Daar is die heer,’ dus spreekt een binnenkomende dienstmaagd.

‘Laat Mijnheer in de kamer hiernaast,’ is het antwoord van Caroline. Daarop gaat zij voort tot Pater Rosa: ‘Ik ben u in de rede gevallen.’

Pater Rosa stelt zich voor Caroline in al zijne lengte, en herneemt:

‘Ja, Caroline, ik moet u verklaren, dat ik u verbied de Mérival anders, dan in mijne tegenwoordigheid, te zien.’

‘Dat blijk van wantrouwen grieft mij, mijn Vader.’

‘Ik zeg u, dat het geen wantrouwen is. Het is mijn plicht zoo te spreken, het is belangstelling in uwe zaligheid. Gij moogt God niet verzoeken.’

‘Het doet mij leed, dat ik uw Eerwaarde in dezen niet gehoorzamen kan. Maar zien moet ik de Mérival en onder vier oogen, eer ik vertrek. Ik ga nu bij hem, ik kan hem niet langer laten wachten.’

‘Gij moogt niet,’ zegt nog eens Pater Rosa met een uitdrukking in zijn stem, die aan den dag legt met hoeveel inspanning hij zijn drift moet bedwingen. Hij grijpt Caroline bij den arm. Deze ontworstelt zich met groote vlugheid, is in een oogwenk buiten het vertrek, en dat, waar Adriaan zich bevindt, binnengetreden. Zij sluit daarvan de deur met den sleutel af.

‘*Elle a parfaitement bien agi*,’ duwt Madame Martin den eerwaarden vader toe, met wien zij alleen in het vertrek blijft.

Deze is zichzelf reeds weder meester, en antwoordt niet, maar zet zich op den sofa en opent zijn gebedenboek, waaruit hij blijft bidden, gedurende den tijd dien Caroline met Adriaan doorbrengt.

Over deze zijne laatste samenkomst met Caroline, vind ik in zijne aanteekening slechts een paar woorden, waaruit blijkt dat zij elkander moed inspraken, elkander wezen op de heiligheid van de liefdetaak die zij beiden gingen ondernemen, en, op het punt van het vertrek te verlaten, elkander den eersten en den laatsten kus drukten op het voorhoofd.

De deur van de kamer, waarin Angélique en Pater Rosa zich bevinden, gaat ten slotte weder open, en laat het jonge paar binnen, Adriaan doodsbleek, Caroline met roodgeschreide oogen.

Adriaan leidt Caroline aan de hand en wil haar tot haar moeder voeren. Maar Pater Rosa komt hem voor, legt op zachte wijze Caroline's hand uit die van Adriaan in de zijne, en zegt vragend:

'Gij behoort Gode toe?.... Wees gezegend, mijne dochter.'

Caroline zinkt aan de borst van Pater Rosa, en Adriaan spoedt zich weg.

Den volgenden dag om twaalf uur hangen de kamers bij Grutter van der Wiel te huur, en heeft Adriaan reeds afscheid genomen van zijn gastheer, Dr. Beelen; die sedert, bij het gemis van den hem dierbaar geworden vriend, met nieuwen ijver zich aan zijn aandoenlijke kranken heeft gewijd.

Adriaan betrekt eenige maanden later een landelijke pastorie, in het midden zijner eigene gemeente.

Maar hij woont er niet alleen.

Zijn vader heeft zich uit de zaken teruggetrokken en woont bij hem in, voorwerp van des jongen herders eerste en teederste zorg.

EINDE.

Drukfeilen.

DEEL I.

Blz. 224 r. 1 van boven staat: *de eerste*, lees *de laatste*.

DEEL III.

Blz. 101 r. 8, 10 en 12 van boven staat: *musikus*, lees *muziekus*.
Blz. 101 r. 6 van onderen staat: *musicans*, lees *musicians*.
Blz. 133 r. 9 van onderen staat: *mekaêr*, lees *mekaâr*.
Blz. 139 r. 4 van onderen staat: *Moogt gij too spreken*. Daarachter te plaatsen een vraagteeken.